

IDENTITATE ŞI IDEOLOGIE

Limba şi literatura română
în paradigma culturală contemporană

OFELIA ICHIM
(coordonator)

ALINA-MIHAELA BURSUC, MARIUS-RADU CLIM,
OFELIA ICHIM, VERONICA OLARIU,
ANA-MARIA PRISACARU, IOANA REPCIUC
(editori)

INSTITUTUL EUROPEAN

Ofelia Ichim este absolventă a Facultății de Litere de la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iași și lucrează ca cercetător la Institutul de Filologie Română „A. Philippide" – Filiala din Iași a Academiei Române. A publicat *Pădurea interzisă. Mit și autenticitate în romanele lui Mircea Eliade* (2001), *Între Eros, Solitudine și Brahms. Motive literare în proza lui Anton Holban* (2003), precum și articole de specialitate în reviste literare. A editat și/sau coordonat peste 15 volume cu lucrările simpozioanelor organizate de Institutul de Filologie Română „A. Philippide", precum și alte volume colective. Printre domeniile sale de interes se află: critică și istorie literară, teoria literaturii, literatură comparată, studii culturale. Este directorul revistei academice „Philologica Jassyensia".

Ofelia Ichim (coord.), *Identitate și ideologie. Limba și literatura română în paradigma culturală contemporană*

Tehnoredactor: Marius-Radu CLIM

INSTITUTUL EUROPEAN
Iași, str. Bălușescu nr. 2, O P 6, CP 1309
euroedit@hotmail.com.; www.euroinst.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Identitate și ideologie: limba și literatura română în paradigma culturală contemporană / ed.: Alina-Mihaela Bursuc, Marius-Radu Clim, Ofelia Ichim (coord.), ... - Iași: Institutul European, 2022
Conține bibliografie
ISBN 978-606-24-0345-4

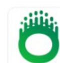
I. Bursuc, Alina-Mihaela (ed.)
II. Clim, Marius-Radu (ed.)
III. Ichim, Ofelia (ed.; coord.)

821.135.1.09

Printed in ROMANIA

OFELIA ICHIM
(coordonator)

ALINA-MIHAELA BURSUC, MARIUS-RADU CLIM,
OFELIA ICHIM, VERONICA OLARIU, ANA-MARIA PRISACARU,
IOANA REPCIUC
(editori)

IDENTITATE ŞI IDEOLOGIE

Limba şi literatura română în paradigma culturală contemporană

ACADEMIA ROMÂNĂ
FILIALA IAȘI

INSTITUTUL DE FILOLOGIE ROMÂNĂ „A. PHILIPPIDE"

Volumul de față cuprinde textele comunicărilor prezentate la Simpozionul Internațional anual al Institutului de Filologie Română „A. Philippide" – Filiala din Iași a Academiei Române, a XIX-a ediție, cu titlul ***Identitate și ideologie. Limba și literatura română în paradigma culturală contemporană***, Iași, 16–18 septembrie 2020, organizat în colaborare cu Asociația Culturală „A. Philippide".

Câteva dintre temele dezbătute cu acest prilej au fost: identitatea limbii române: un adevăr de netăgăduit în pofida intruziunilor și a mistificărilor politice și ideologice; fenomenul plurilingvismului; situația limbii române în comunitățile românești din străinătate (Europa, SUA, Canada etc.); situația limbii române în comunitățile românești din jurul granițelor României; limba română actuală: normă și uz; etic, politic, sociologic, ideologic: repere în receptarea esteticului din literatură; literatura minorităților: contribuție la literatura națională; „unitate în diversitate" ca model cultural european; Influențe culturale dinspre SUA și țările Europei: cât și cum au fost asimilate acestea în România după 1989; rolul diasporei în păstrarea valorilor spirituale românești; păstrarea datinilor străvechi *vs.* obiceiuri de import; salvgardarea patrimoniului cultural imaterial și rolul său în păstrarea identității naționale ș. a.

Lucrările sunt structurate pe trei secțiuni: Lingvistică, Istorie literară, Cultură și identitate.

Articolele publicate în acest volum au fost evaluate prin *peer-review*, în „dublu-orb", pentru o mai mare obiectivitate asupra calității textelor. Pentru *peer-review* s-a apelat, printre alții, la o parte dintre specialiștii din Comitetul științific al simpozionului. Totodată, menționăm că se publică doar articole inedite și nu reluate ca atare sau ca variante ori în traducere în limbi străine, editate anterior în alte publicații.

Institutul de Filologie Română „A. Philippide" – Filiala din Iași a Academiei Române a fost fondat în 1927 și este format din cinci departamente: Lexicologie-lexicografie, Dialectologie și sociolingvistică, Toponimie, Istorie literară, Etnologie și folclor.

ACADEMIA ROMÂNĂ FILIALA IAŞI

INSTITUTUL DE FILOLOGIE ROMÂNĂ „A. PHILIPPIDE"

The book *Identity and Ideology.The Romanian Language and Literature in the Contemporary Cultural Paradigm* is a collection of the papers delivered by Romanian and foreign scholars at the symposium by the same name that took place in Iasi, Romania, 16th–18th September 2020, organized by the "A. Philippide" Institute of Romanian Philology – the Iasi Branch of the Romanian Academy and by the "A. Philippide" Cultural Association. It was the 19th edition of the annual international symposium of the Institute.

Some of the topics discussed on this occasion were: the identity of the Romanian language – an undeniable truth in spite of the intrusions and of the political and ideological mystifications; multilingualism; the situation of the Romanian language in the Romanian communities abroad (Europe, USA, Canada etc.); the situation of the Romanian language in the Romanian communities around the Romanian borders; today's Romanian language: norm and usage; ethical, political, sociological, ideological: landmarks in the reception of aesthetics in literature; the literature of minorities: its contribution to Romanian national literature; "unity in diversity" as an European cultural model; cultural influences from the USA and the European countries: how and to what extent were they assimilated in Romania after 1989?; the role of diaspora in preserving the Romanian spiritual values: the preservation of ancient customs *vs.* import customs; safeguarding the intangible cultural heritage and establishing its role in preserving the national identity a.s.o.

The collection of articles is structured into three chapters: Linguistics, Literary History, Culture and Identity.

The articles published in this volume were evaluated by double-blind peer-review for a total objectivity upon the quality of the texts. We requested some of the specialists of the Scientific Committee of the symposium to be part of the peer reviewing process. We should also mention that the papers included in this book have not been previously published, either as variants or translated texts.

The "A. Philippide" Institute of Romanian Philology – the Iasi Branch of the Romanian Academy was founded in 1927 and consists of five departments: Lexicology-lexicography, Dialectology and sociolinguistics, Toponymy, Literary history, Ethnology and folklore.

SCIENTIFIC COMMITTEE

Acad. Michael METZELTIN (Universitatea din Viena, Austria); Prof. univ. dr. Margaret H. BEISSINGER (Universitatea Princeton, SUA); Cercetător principal dr. Ana BORBÉLY (Institutul de Cercetări Lingvistice, Academia Ungară de Ştiinţe, Budapesta, Ungaria); Prof. univ. dr. Bogdan CREŢU (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi/ Institutul de Filologie Română „A. Philippide" – Filiala din Iași a Academiei Române, Iaşi, România, Preşedinte); Prof. univ. dr. Codrin Liviu CUŢITARU (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi, România); Prof. univ. dr. Mariana DAN (Universitatea din Belgrad, Serbia); Prof. univ. dr. habil. Liviu FRANGA (Universitatea din Bucureşti, România); Prof. univ. dr. Jukka HAVU (Universitatea din Tampere, Finlanda); Prof. univ. dr. Adam LEDGEWAY (Universitatea din Cambridge, Anglia); Prof. univ. dr. Lucian N. LEUŞTEAN (Universitatea Aston, Birmingham, Anglia); Prof. univ. dr. Martin MAIDEN (Universitatea din Oxford, Anglia); Conf. univ. dr. Roberto MERLO (Universitatea din Torino, Italia); Prof. univ. dr. Fernando SÁNCHEZ MIRET (Universitatea din Salamanca, Spania); Lector univ. dr. Ivana OLUJIĆ (Universitatea din Zagreb, Croația); Prof. univ. dr. habil. Maria ŞLEAHTIŢCHI (Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu", Chișinău Republica Moldova); Prof. univ. dr. Ion TALOȘ (Universitatea din Köln, Germania); Prof. univ. dr. Angela TARANTINO (Universitatea La Sapienza din Roma, Italia); Prof. univ. dr. Dorin URIȚESCU (Universitatea din York, Toronto, Canada); Prof. univ. dr. Gisèle VANHESE (Universitatea din Calabria, Italia); Lector univ. dr. Felicia VRÂNCEANU (Universitatea Naţională „Yuriy Fedkovych", Cernăuţi, Ucraina).

CUPRINS

I. LINGVISTICĂ

II. ISTORIE LITERARĂ

III. CULTURĂ ȘI IDENTITATE

CONTENTS

I. LINGUISTICS

II. LITERARY HISTORY

III. CULTURE AND IDENTITY

I

LINGVISTICĂ

Observații asupra modelelor actuale de analiză a grupurilor lexicale

Alina-Mihaela BURSUC*

Keywords: *Romanian lexicology; lexical field; semantic field; linguistic field; onomasiological field; conceptual field; terminology.*

Introducere

În lexicologia românească actuală domină modelele de analiză propuse de Eugeniu Coşeriu (în ultimele decenii ale secolului al XX-lea) şi Angela Bidu-Vrănceanu (mai ales în 2008). Conceptul de „câmp lexical" în teoria lui J. Trier priveşte modificarea în timp a structurii semantice a unui câmp lexical. E. Coşeriu (1994) mută accentul pe dimensiunea sincronică, multe grupuri lexicale căpătând identitate de câmpuri lexicale şi fiind studiate prin intermediul analizei componenţiale. Angela Bidu-Vrănceanu (2008) reanalizează ansamblurile lexicale ale limbii române, de care s-a ocupat anterior, şi le identifică drept câmpuri lexicale (denumirile animalelor, plantelor, culorilor, locuinţei, instituţiilor, sentimentelor, numele de rudenie etc.). Articolul conţine observaţii pe baza câtorva studii recente care tratează diferite câmpuri din lexicul românesc şi care au în titlu sintagme cu termenul *câmp*: *câmp lexical*, *câmp semantic*, *câmp lexico-semantic*, *câmp lingvistic*, *câmp conceptual*, *câmp onomasiologic*. Sunt prezentate sintetic câteva exemple, tipul de analiză sau modalitatea de descriere aplicată, o serie de observaţii punctuale şi generale.

1. Observaţii punctuale

1.1. Câmpul semantic al lui *gură*. Denumirile meglenoromâne ale părţilor gurii, extrase din atlasele lingvistice ale dialectului meglenoromân, sunt prezentate în paralel cu denumirile româneşti. Grupul lexical rezultat este format din: *gură* (megl. *gură*, *rost*), *cerul gurii* (megl. *sămaru di la gură*, *sămaru di ruost*, *nepţe di la gură*), *omuşor* (*mica limbă*, *bodu di gărtlan*), *limbă*, *vârful limbii* (megl. *vrăul di limbă*, *vrăşca di limbă*), *dinte* (megl. *dinti*), *măsea* (megl. *măseauă*, concurat de *cătnic*), *colţ* (megl. *corini*, *corin di dinti*, *cumat di dinţi*), *strungăreaţă* (megl. *strungă*, *străgă*), *gingie* (megl. *jlăbină*), *falcă* (megl. *falcă*, *faţă*), *buză* (megl. *buză*, *usnă*), *zăbale* (megl. *brumki*, *gărnuţă*) (Frăţilă 2011: 60-

* Institutul de Filologie Română „A. Philippide", Academia Română – Filiala Iaşi, România.

64). Demersul onomasiologic este completat de analiza etimologică comparativă a corespondentelor în română, latină și meglenoromână cu evidențierea cuvintelor păstrate sau nu, a împrumuturilor și a concurențelor. Este problematică componența *câmpului semantic*, deoarece lista conține inclusiv sintagme, iar o listă suplimenară include pe lângă substantivele enumerate și adjective.

1.2. Câmpul lexico-semantic al numelor de plante. Numele românești de plante, extrase din diferite ediții ale bibliei, dar și din diverse dicționare, sunt supuse analizei semice odată cu utilizarea terminologiei coșeriene: *câmp lexico-semantic – microcâmpuri – arhisemem – arhilexem – clase paradigmatice*. De exemplu, *microcâmpul lexico-semantic* al numelor de arbori și arbuști, delimitat de arhilexemul *arbore*, conține trei clase paradigmatice *copaci*, *pomi*, *arbuști*, cu elementele generice *copac*, *pom*, *arbust*. Lista celor patruzeci și nouă de lexeme a numelor de arbori și arbuști este formată din: *abanos*, *aloe*, *alun*, *brad*, *castan*, *cedru*, *cer*, *chiparos*, *chipru*, *cimșir*, *dafin*, *dud*, *fâstâc (fistic)*, *finic*, *iederă*, *ienupăr*, *isop*, *liliac*, *măceș*, *măr*, *măslin*, *merișor*, *mesteacăn*, *migdal*, *mirt*, *molid*, *mur*, *nuc*, *palmier*, *paltin*, *păducel*, *păr*, *pin*, *platan*, *plop*, *răchită*, *rodiu*, *salcâm*, *salcie*, *sicomor*, *smochin*, *stejar*, *stirac*, *terebint*, *tisă*, *trandafir*, *tufar*, *ulm*, *viță-de-vie* (Ardelean 2014: 42). Terminologia aplicată devine problematică atunci când se indică ierarhia din interiorul *câmpului lexico-semantic* (*câmp – micro-câmpuri – clase paradigmatice – paradigme*, odată ce câmpul este caracterizat drept poliparadigmatic). În plus, este omisă formularea arhisememului *micro-câmpului* exemplificat, nu este amintită relația de sinonimie *arbore – copac – pom* (recurentă în literatura de specialitate), în multe cazuri arhilexemul nu este selectat la același nivel de limbă (ex.: *plantă erbacee*, *plantă culinară/ alimentară*).

1.3. Microcâmpul lexical-semantic al animalelor sălbatice. Denumirile animalelor sălbatice, extrase din diferite ediții ale bibliei, sunt cercetate (Cărăbuș 2014) după modelul analizei realizate de Angela Bidu-Vrănceanu (2008), fiind identificate semele și stabilite arhilexemele și paradigmele. Lista celor șaizeci și patru de denumiri de animale sălbatice este formată din: *antilopă, arici, asin (sălbatic), bivol (sălbatic), bou (sălbatic), capră (sălbatică), căprioară, cămilopardos, câine (sălbatic), cârtiță, cerb, cerboaică, chițoran, ciută, colun, dihor, elefant, gazelă, gligan, guz(iu), hipopotam, iepure (de câmp, sălbatic), jder, leopard, leu, leoaică, liliac, lup, maimuță, mascur, măgar (sălbatic), mâță (sălbatică), nevăstuică, onagru, panteră, pardos, pil, pisică (sălbatică), porc (mistreț, sălbatic), pui (de capră sălbatică), pui (de căprioară), pui (de cerb), pui (de cerboaică), pui (de gazelă), pui (de leu), pui (de leoaică), pui (de șacal), pui (de vulpe), pui (de ursoaică), schimen, scroafă (sălbatică), sobol, șacal, șobolan, șomâc, țap (sălbatic), urs, ursoaică, vier* (*sălbatic*), *viezure, vulpe, pui de vulpe, vulpoi, zimbru* (*ibid.*: 131). Analiza semică a cuvântului *arici*, de exemplu, evidențiază semele: 'cu formă sferică', 'cu corp scurt și gros acoperit cu țepi lungi

și tari, de culoare cenușiu-șoricie și cu vârful alb', 'cu cap nu prea lung', 'cu coadă scurtă', 'cu urechi lungi', 'cu membre scurte și groase', 'care trăiește în păduri, în grădini, pe pășuni, în câmpii, în stepă și în crăpăturile stâncilor', 'care își sapă galerii scurte', 'care folosește vizuinile părăsite ale unor animale', 'care naște de la trei până la opt pui orbi' (*ibid.*: 133). Problematic este în cazul acestei analize caracterul extralingvistic, enciclopedic al trăsăturilor semantice identificate, precum și preluarea arhilexemelor de la nivel științific (ex.: *nevertebrate, proboscide, primate*).

1.4. Câmpul lexico-semantic al denumirilor pădurii. Denumirile pădurii, extrase dintr-o serie de dicționare, sunt analizate din perspectiva relației arhilexem în câmp – gen proxim în definiția lexicografică. Din lista celor douăzeci și două de denumiri: *pădure*, *codru*, *crâng*, *dumbravă*, *luminiș*, *luncă*, *poiană*, *rariște*, *zăvoi*, *junglă*, *taiga*, *tundră*, *semințiș*, *desiș*, *nuieliș*, *prăjiniș*, *codrișor*, *codru bătrân*, *arboret*, *ochi*, sunt selectați pentru analiză cei mai uzuali nouă termeni, în primul rând *pădure* (Biriș 2011: 145). Arhilexemul *pădure* (considerat pe baza dicționarelor de limbă) este problematic pentru că în dicționarele de specialitate genul proxim utilizat este *arboret*. În afară de utilizarea imprecisă a unor termeni (ex.: denumirile termenului *pădure* și conceptului „pădure", identificarea dicționarelor utilizate ca surse pentru corpus drept studii lexicografice), problematică este tehnica de lucru (ex.: traducerea definițiilor românești și analiza traducerilor, știut fiind că în cursul traducerii se pierd sau se adaugă informații).

1.5. Câmpul semantic/ lexical/ lexico-semantic al lui *foc*. Simbolistica focului în textul poetic blagian este evidențiată prin apelul la *câmpul semantic* din care fac parte termenii (redați în limba engleză în articol): *foc*, *a arde*, *cenușă*, *vatră*, *a aprinde*, *a stinge*, *fum*, *flăcări*, *văpaie*, *scrum*, *jar*, *scânteie*, *jăratec*, *lumânare*, *incendiu* (Botezat Pirică 2014: 137). Analiza semică a substantivelor *foc*, *cenușă*, *vatră*, *fum*, *flacără*, *văpaie*, *scrum*, *jar*, *scânteie*, *jăratec*, *lumânare*, *incendiu*, reprezintă baza pentru analiza microtextelor poetice. În viziunea autoarei, câmpul semantic constituie totalitatea dinamică a conotațiilor unui cuvânt într-un text poetic. Observăm că din lista inițială a *câmpului semantic* al focului fac parte substantive și adjective, că rezultatele analizei semice a sensurilor denotative sunt utilizate pentru reliefarea conotațiilor de la nivelul textului.

1.6. Câmpuri lingvistice abstracte. Cuvinte din vocabularul abstract precum *binecuvântare*, *cuvânt*, *iubire*, *mulțumire* prezintă o polisemie dificil de gestionat pentru cititorul definițiilor lexicografice ambigue (Negrea 2011: 25). Se propune completarea definițiilor cu contexte, extrase în special din textul biblic, întrucât pot fi reliefați actanții și matricea afectivă specifică. Dicționarele limbii române în care definițiile se bazează inclusiv pe evidență citațională conțin deja astfel de contexte din textele esențiale ale limbii române, deci și din ediții biblice (v. dicționarul tezaur elaborat sub egida Academiei Române). Observăm că se consideră semantica unui cuvânt, în cazul de față abstract, drept câmp lingvistic al acestuia, cercetarea limitându-se la un demers semasiologic.

1.7. Câmpul onomasiologic al lui *friguri* „febră". Un studiu pentru limba veche al denumirilor românești ale febrei vine în completarea unui studiu anterior dedicat termenilor „febrei" în limba română contemporană. Pe baza a trei tipuri de documente, ilustrative pentru problematica presupusă de „febră" (text biblic, dicționare, descântece) sunt extrași termenii: *foc*, *miață*, *ogniță*, *lângoare*, *friguri*, *înfocariță*, *focariță*, *fierbințeală* (Timotin 2009: 60). Studiul are drept scop înțelegerea raporturilor cu termenii sinonimi, păstrarea sau nu a unora dintre ei, concurența lor. În urma demersului onomasiologic, se concluzionează că istoria numelor pentru „febră" se suprapune cu istoria cuvântului *friguri*. Articolul, elaborat în maniera studiilor de onomasiologie clasică, dar cu vădite accente structurale, are meritul de a fi relevat dinamica semantică a cuvintelor care structurează în diferite perioade ale limbii române conținutul semantic subsumat conceptului „febră".

1.8. Câmpuri conceptuale ale divinității, răului, condiției umane. Demersul semiotic de decodare a textului biblic (deci și a psalmilor) necesită analiza metaforelor conceptuale existente. Câmpurile conceptuale constituie izotopii, ansambluri mai largi decât câmpurile semantice servind lecturii unui text poetic. Se au în vedere: *divinitatea* (*profunzimea*, *înălțimea*, *apa*, *focul*, *cerul*, *lumina*), *răul* (absolut) (metafore zoologice: *dragon*, *leu*, *câine*, *vițel*, *taur*, *bivol*), *condiția umană* (*servitor/ Domn*, *oaie/ păstor*), *confruntări de război* (*arma*, *sabia*, *arcul*, *săgeata*), *simbolul patriei* (*vie*, *mistreț*, *salcie*), *simboluri spirituale* (*grâu*, *pământ*, *viperă*, *șarpe*) (Teleoacă 2015: 125-139). Analiza semiotică, în care tropul constituie un metasemem este aplicată câtorva câmpuri conceptuale: divinitatea – prin imagini metaforice (concepte sursă): *profunzime*, *foc* etc. Lakoff și Johnson (1980), în *Metaphors we live by*, vorbesc despre concepte metaforice și metafore conceptuale, practic concepte structurate parțial prin intermediul altor concepte. Tocmai în această direcție de cercetare înțelegem o altă accepție a *câmpului conceptual* pe care articolul o ilustrează.

2. Observații generale

2.1. Analiza unui grup lexical în calitate de *câmp* (*lexical*, *semantic*, *lexico-semantic* etc.) trebuie să țină seama de o serie de aspecte. Trebuie să se facă distincția dintre câmp lexical și câmp conceptual, nu toate conceptele dintr-un câmp conceptual sunt reprezentate în câmpul lexical, unele concepte fiind lexicalizate prin expresii, sintagme etc., nu prin cuvinte individuale (ex.: *cerul gurii*). Trebuie avută în vedere corespondența câmp lexical – categorie gramaticală (Bahnaru 2011: 100), un câmp lexical corespunde unei singure categorii gramaticale, în timp ce o terminologie circumscrisă unui concept poate cuprinde termeni aparţin mai multor categorii gramaticale (în general, substantiv, verb, adjectiv, v. *foc*). Este necesară stabilirea tipurilor de relații semantice (în linia Coșeriu – Trier – Saussure – relații asociative, Bahnaru 2011: 97, Moscal

2013: 27-37), existența relațiilor semantice între membrii câmpului fiind condiție de constituire a câmpului. Astfel sunt relația de sinonimie (v. *friguri* sau *pădure*), relația ierarhică arhilexem – lexem (ex.: *animale*, *plante*), relația de metonomie (ex.: *gură* – corp). Analiza trebuie să privească același sistem lingvistic (cf. terminologii, ex.: o terminologie determinată într-un anumit grai sau dialect, v. terminologia corpului omenesc în dialectul meglenoromân – elemente regionale, arhaice, comune; o anumită terminologie în limba română – elementele populare sau științifice).

2.2. Se pune problema noțiunii de „câmp" pe care articolele observate o au în vedere. *Câmpul lexical*, *semantic* sau *lexical-semantic* presupune fie principiul opoziției, fie recursul la definițiile lexicografice. La Coșeriu, analiza semică se bazează pe principiul opoziției. În cele câteva exemple (denumirile pădurii, animalelor sălbatice, plantelor), semele sunt extrase din definiții lexicografice, dar fie sunt recuperate tot soiul de detalii mai mult sau mai puțin extralingvistice (ex.: 'care își sapă galerii scurte', Cărăbuș 2014: 134), fie sunt criticate definițiile și, implicit dicționarele, pentru faptul că nu conțin anumite detalii ce ar putea fi date ca seme (ex.: Biriș 2011: 151). *Câmpul conceptual* se dezvăluie în dublă accepție. Pe de o parte se vorbește de câmpul semantic, de fapt elemente din diferite câmpuri lexicale ale câmpului conceptual (v. Bahnaru 2011: 97) al „focului" într-un text poetic (Botezat Pirică 2014). Pe de altă parte, este analizat câmpul conceptual construit într-un text din metafore conceptuale (ex.: câmpul conceptual al divinității în *Psalmi*, Teleoacă: 2015). *Câmpul onomasiologic* este utilizat în descrierea unui grup de denumiri. Se prezintă dinamica în diacronie a denumirilor „febrei" în limba română (Timotin: 2009; v. direcția onomasiologică din prima jumătate a secolului al XX-lea, bazată mai ales pe geografia lingvistică, atlase și glosare dialectale), într-un demers echilibrat construit (surse bine alese, rezultate parțiale judicios ilustrate).

3. Concluzii

Câmpul de un anumit tip constituie termen tehnic de identificare a unui grup lexical. Se constată întrebuințarea de accepții diferite pentru *câmp semantic* (animale sălbatice vs elementele gurii), *câmp conceptual* (distincția față de *câmpul lexical* din teoriile câmpului lexical de la Trier și Coșeriu) și perspectiva evoluției *câmpului onomasiologic* pentru serii sinonimice. Privitor la surse, se observă selectarea și evaluarea dicționarelor din perspectiva analizei întreprinse, sursa preponderentă fiind biblia. Lectura critică a acestor studii dezvăluie necesitatea unei aplecări mai atente asupra distincțiilor terminologice și conceptuale în sfera câmpurilor lexicale, mai multă acuratețe în principii și metodologie. Există zone de suprapunere între terminologii, câmpuri lexicale și izotopii (*câmp lingvistic* impropriu pentru semantica unui cuvânt).

Bibliografie

Ardelean 2014: Anuța-Rodica Ardelean, *Câmpul lexico-semantic al numelor de plante din tradiția biblică românească. Analiză semică*, în Eugen Munteanu (coord.), Iosif Camară, Sabina-Nicoleta Rotenștein (ed.), *Receptarea Sfintei Scripturi: între filologie, hermeneutică și traductologie*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", III, pp. 39-49.

Bahnaru 2011: Vasile Bahnaru, *Conceptul de câmp semantic în lexicologia modernă (cu referire specială la studiile lui Eugeniu Coșeriu)*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară", Tom LI (Lucrările Colocviului internațional „Eugeniu Coșeriu – 90 de ani de la naștere"), pp. 95-103.

Bidu-Vrănceanu 2008: Angela Bidu-Vrănceanu, *Câmpuri lexicale din limba română. Probleme teoretice și aplicații practice*, București, Editura Universității din București.

Biriș 2011: Gabriela Biriș, *Les champs lexico-sémantiques dans la langue roumaine actuelle: les dénominations du terme pădure/ forêt*, în „Studii și cercetări de onomastică și lexicologie", 4, nr. 1–2, pp. 144-153.

Botezat Pirică 2014: Claudia Carmen Botezat Pirică, *The Semantic Field of Fire in the Poetry of Lucian Blaga*, „Studii și cercetări de onomastică și lexicologie" (Omagiu Domnița Tomescu – 70), Anul VII, Nr. 1-2, pp. 134-141.

Cărăbuș 2014: Cristina-Mariana Cărăbuș, *Zoonimia biblică românească. Microcâmpul denumirilor pentru animale sălbatice*, în Eugen Munteanu (coord.), Iosif Camară, Sabina-Nicoleta Rotenștein (ed.), *Receptarea Sfintei Scripturi: între filologie, hermeneutică și traductologie*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", III, pp. 127-141.

Coșeriu 1994: Eugen Coșeriu, *Prelegeri și conferințe (1992-1993)*, Supliment al publicației „Anuar de lingvistică și istorie literară", T. XXXIII, 1992-1993, Seria A, Lingvistică, Iași.

Frățilă 2011: Vasile Frățilă, *Câmpul semantic al lui* gură *în dialectul meglenoromân*, „Limba română" (*Omagiu N. A. Ursu – 85*), LX, nr. 1, pp. 59-68.

Lakoff, Johnson 1980: George Lakoff, Mark Johnson, *Metaphors we live by*, Chicago, London, The University of Chicago Press.

Moscal 2013: Dinu Moscal, *Teoria câmpurilor lexicale. Cu aplicație la terminologia populară a formelor de relief pozitiv*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza".

Negrea 2011: Ancuța Negrea, *Abstract Linguistic Fields. Cuvânt – binecuvântare – iubire – mulțumire (Word – Blessing – Love – Gratitude)*, în "The Annals of „Valahia" University of Târgoviște", Vol. IX, nr. 2, pp. 25-33.

Teleoacă 2015: Dana-Luminița Teleoacă, *Les figures de style et leur relevance dans le décodage sémiotique d'un texte: la métaphore dans le texte moderne des Psaumes (II). Champs conceptuels*, în „Philologica Jassyensia", Anul XI, nr. 1 (21), pp. 125-139.

Timotin 2009: Emanuela Timotin, *Friguri 'febră', sinonimele și concurenții săi în româna veche. Evoluția unui câmp onomasiologic*, în „Limba Română", An LVIII, nr. 1, pp. 48-64.

Remarks on Current Models of Lexical Groups Analysis

In the current Romanian lexicology, the analysis models proposed by Eugeniu Coşeriu (1994) and Angela Bidu-Vrănceanu (2008) are dominant. The article contains observations based on several recent studies that deal with different fields in the Romanian lexicon and which have in the title phrases with the Romanian term *câmp* 'field': *câmp lexical* 'lexical field', *câmp semantic* 'semantic field', *câmp lexico-semantic* 'lexico-semantic field', *câmp lingvistic* 'linguistic field', *câmp conceptual* 'conceptual field', *câmp onomasiologic* 'onomasiological field'. Some examples, the type of analysis or the method of description applied, a series of specific and general observations are summarized. Punctual observations start from a series of word lists and from the methods of analysis regarding the following lexical groups: the semantic field of the mouth, the lexico-semantic field of plant names, the lexical-semantic microfield of wild animals, the lexico-semantic field of the names of the forest, the semantic (lexical, lexico-semantic) field of the fire, abstract linguistic fields, the onomasiological field of *friguri* 'fever', respectively conceptual fields of divinity, evil, human condition. Reviewing the studies of different lexical groups emphasizes the need for the following distinctions: lexical field versus conceptual field, lexical field versus grammatical categories, lexical field versus terminology, semantic relations versus other types of linguistic relations. The term *câmp* 'field' of a certain type is a technical term for identifying a lexical group.

Satul Rotunda (județul Neamț). Periplu toponimic

Daniela BUTNARU*

Keywords: *place names*; *village*; *history*; *geography*; *diachrony*; *synchrony*.

1. Informații istorice

Localitatea Rotunda face parte din punct de vedere administrativ din comuna Doljești, județul Neamț, și este situată în lunca Siretului. Până la momentul secularizării averilor mănăstirești, a fost proprietate a Mănăstirii Doljești, pe moșia căreia se afla. Nu există documente care să surprindă momentul înființării acestei localități, dar probabil s-a închegat în secolul al XVIII-lea, prima atestare a numelui ei datând de la 1762 (Holban, Alexandrescu Dersca-Bulgaru et alii 1997: 442). Analizând și coroborând informații din diverse documente care fac trimitere la satele Rotunda și Butea, istoricul Silviu Văcaru a înaintat ipoteza conform căreia locuitorii acestui sat, romano-catolici, nu au venit din satele învecinate Adjudeni și Tămășeni, cum a afirmat Iosif Gabor (Văcaru 2013: 27), ci „direct din Transilvania propriu-zisă, ținând cont de faptul că, în satele amintite mai sus, majoritatea celor veniți vorbeau românește" (*ibidem*: 23). Având ca punct de plecare o poruncă domnească scrisă la 12 aprilie 1766, prin care locul ocupat de niște bejenari unguri[1] așezați în lunca Siretului va fi împărțit în două, după cum mergeau vechile hotare dintre Miclăușeni și Mănăstirea Doljești, Silviu Văcaru concluziona că

> după hotarnica moşiilor s-a hotărât ca fiecare parte să-şi facă gard despărţitor. Oamenii care au venit în partea mănăstirii au fost mutaţi de călugări „la locu de odihna şi hrana lor", pe hotarul moşiei Doljeştilor. Aceştia vor forma, sau se vor alătura, nu ştim sigur, nucleul viitorului sat Rotunda (*ibidem*: 31).

2. Obținerea informațiilor toponimice

Pentru culegerea cât mai bogată și detaliată a numelor de locuri de pe teritoriul satului aflat în discuție, am realizat două anchete directe în teren cu harta și cu *Chestionarul toponimic și entopic general*, elaborat de Dragoş Moldovanu

* Institutul de Filologie Română „A. Philippide", Academia Română – Filiala Iași, România.

[1] Prin *unguri* erau desemnați de către localnicii ortodocşi bejenarii catolici veniți din Țara Ungurească = Ardeal; termenul era folosit de multe ori pentru a indica confesiunea catolică a persoanelor la care se făcea referire.

(Institutul de lingvistică, istorie literară și folclor, Iași, 1978). Au răspuns întrebărilor noastre săteni care, trăind în acest sat și ocupându-se cu agricultura, au ajuns să cunoască bine locurile și numele lor[2]. Am folosit, pentru redactarea lucrării de față, și date culese din hărți și documente vechi, păstrate în diferite arhive sau publicate în culegeri de documente, reviste ori monografii, care ne-au ajutat să purcedem la o incursiune în istoria și prezentul localității Rotunda reflectate în toponimie. Pentru că, după cum vom vedea, numele de locuri de aici sunt adevărate vestigii ale unor realități de altădată.

3. Toponime din vatra satului Rotunda

Așa cum am arătat mai sus, numele satului este atestat pentru prima dată la 1762 de către misionarul italian Giovanni Hrisostomo dei Giovanni, într-o formă puțin modificată – *Rotonda*. Sătenii nu știu de ce localitatea lor poartă acest nume. A fost avansată, într-o monografie dedicată mănăstirii și comunei Doljești, ipoteza conform căreia denumirea reflectă amplasarea geografică:

> Satul Rotunda este împrejmuit de trei părți cu apă și numai la miază-noapte de uscat, satul formând un teren rotund între Siret și gârla Albâia; deci este aproape sigur că și-a luat numele din această așezare topografică (Vasilescu 1930: 54).

Totuși, hărți vechi despre zona noastră de cercetare surprind faptul că matca veche a cursului inferior al pârâului Albâia era mai la sud, deci satul nu era pe atunci limitat și de acest pârâu[3], ci doar de Siret. În plus, pentru a justifica forma de feminin a denumirii, ar trebui ca adjectivul *rotund* să fi însoțit inițial un apelativ de gen feminin. Astfel încât cea mai plauzibilă ipoteză, care poate susține atât din punct de vedere geografic, cât și din perspectivă lingvistică o soluție etimologică, ar fi că satul s-a format pe un teren numit deja *Rotunda*. În sprijinul afirmației noastre vine un document de la începutul secolului al XVIII-lea, care aduce lumină în această problemă: la 14 iulie 1716,

> Toader Darie, pârcălab, mărturisește că Maria, fata lui Mălai logofăt, împreună cu [...] soțul ei dăruiesc lui Ion Sturza, fost mare vornic, o parte din satul Doljești, ținutul Roman, cu loc în țarină, vad de moară în Albăi, loc de prisacă, fânețe în poiana lui Maxim, poiana Rătundă, poiana Vadului, până în apa Siretului și a patra parte din heleșteul de pe Lăscoaia, parte pe care părinții lor o aveau de la Bejan din Ciuncești și de la alții (CDM, V: 385).

---

[2] Pentru a ne conforma *Regulamentului general privind protecția datelor*, vom menționa doar inițialele numelor sătenilor care ne-au răspuns la cele mai multe întrebări: R.L. (90 de ani), L.B. (84 de ani), M.C. (40 de ani), F.C. (46 de ani). Informații punctuale am obținut și de la alți localnici.

[3] ANB [= Arhivele Naționale din București], fondul *Planuri. Județul Roman*, nr. 3 și nr. 8.

Așadar, credem că inițial aici era o poiană rotundă, cu fâneață. Pentru a face mai eficientă exprimarea, la un moment dat localnicii au numit această poiană simplu, *Rotunda*, nume pe care îl va lua și așezarea care se va dezvolta în acest loc.

Pentru a se orienta în interiorul satului, localnicii folosesc diverse denumiri, legate de repere sau persoane care locuiesc în acea parte de sat: *În Tăbăcărie*, *La Biserică*, *La Ciulin*, *La Doboș*, *La Frențulă*, *La Lupulești*, *La Molodoi*, *Poiana* ș.a. Drumurile care străbat satul au primit nume oficiale din partea reprezentanților administrației: apelativul *uliță* a fost înlocuit cu *stradă* și *uliță*, dar majoritatea hodonimelor sunt motivate din punct de vedere toponimic, copiind modelul popular de denominație: *Str. Cantonului* (pentru că aici este „un canton de apă" care aparține companiei Apavital), *Str. Cărămidăriei* (duce spre Cărămidărie; popular i se spune și *La Lupulești*, pentru că locuiesc acolo multe familii Lupu), *Str. Fânațului* (pentru că terenul spre care duce acest drum se cheamă Fânațul), *Str. Hățașului* (spre Hățaș), *Str. Iazului* (trecea pe lângă o baltă), *Str. Izlazului* (duce la Izlaz, la imaș), *Str. Parohiei* (acolo e casa parohială), *Str. Poiana* (care traversează partea de sat numită Poiana), *Str. Prăjini* (duce la terenul numit Prăjini), *Str. Siretului* (duce la Siret), *Str. Șesului* (duce la tarlaua Șesul Odăii), *Str. Tăbăcărie* (care străbate partea de sat numită Tăbăcărie), *Str. Trei Prăjini* (duce la terenul numit Trei Prăjini), *Str. Vasile Alecsandri* (pentru că duce spre Mircești, sat unde a locuit scriitorul), *Str. Zăvoi* (duce spre Zăvoiul de pe malul Siretului). Două hodonime au fost stabilite arbitrar: *Fundătura Plopilor* și *Fundătura Narciselor*. Câteva denumiri au fost alese din motive amuzante sau ironice: *Str. Crinilor* „pentru că stau acolo domnișoare și cavaleri, cam de 50 de ani, și le-am zis noi că-s ca niște crini", *Str. Viitorului* (duce spre cimitir!), *Str. Unirii* (pentru că „este acolo un magazin care unește toți bețivanii").

4. Toponime din zona extravilană

Terenul extravilan al localității se mărginește la vest cu râul Siret[4] și este străbătut de Pârâul Albâia și de doi dintre afluenții acestuia: Lițca și Gagea. Numele pârâului *Lițca* s-a format probabil de la antroponimul *Lațco* (Merișca 1994: 19)[5], care îl desemna probabil pe întemeietorul satului *Lățcani*, numit la 1623 și *Lățca* (DIR, A, XVII-V: 197). Satul *Lățcani* a dispărut în partea a doua a secolului al XVII-lea, rămânând doar siliștea și moșia, iar ulterior în vecinătate s-a

---

[4] Acesta este probabil format de la rădăcina indoeuropeană **ser-* ‘a curge'; pentru ipoteze privind originea acestui hidronim, vezi Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, I, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, p. 51, G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iași, Editura Junimea, 2000, pp. 73-75, Liviu Franga, *Pe marginea unor hidronime din Dacia (II)*, în „Studii și cercetări de lingvistică", XXXII, nr. 6, 1981, p. 621-635.

[5] După tradiția populară, numele satului Lițca ar aminti de o văduvă frumoasă, *Lițica*, ce fusese căsătorită cu un cioban care și-a făcut acolo târlă și bordei (Vasilescu 1930: 55).

format satul Liţca (care în 1931 a fost înglobat în satul Doljeşti – TTRM I₁: 645), pe pârâul cu acelaşi nume. Cursul de apă este atestat în vechime şi cu denumirea *Lăţcoaia* (DIR, A, XVII-V: 193, 197).

Pârâul Gagea[6] este menţionat într-un act întocmit în jurul anului 1766, prin care se stabilea hotarul dintre moşiile Doljeşti şi Miclăuşeni:

> pârâul ce-i zic Pârâul Gagii, din jos de pomii Gagii; şi acest nume de pomi şi de pârâu iaste că au şezut un popă cu porecla Gagea (care l-am apucat şi noi) şi de aceasta să numesc şi pomii şi pârâul a Gagii (Văcaru 2013: 34).

Este foarte interesant că în document este explicată motivaţia denumirii. Aşadar, la data întocmirii documentului din care am citat, numele dat acestui curs de apă era nou, apropierea de locuinţa unei persoane poreclite Gagea determinând schimbarea denumirii vechi. Numele mai vechi al pârâului – *Găureana*[7] – este păstrat încă de localnicii din satul vecin Butea. Denumirea aminteşte de fostul sat *Găureni*, care se afla la nord de Rotunda şi care este atestat pentru prima dată la 12 noiembrie 1627 (DRH, A, XIX: 337). Probabil moşia satului s-a numit *Găureana*, iar dealul şi cursul de apă de pe această moşie i-au preluat numele. Dintr-un alt document, de la 6 martie 1628[8], aflăm că acest pârâu a avut şi denumirea *Năroteasa*, care apare consemnată în PLANUL 1815[9]. Ne aflăm în faţa unei situaţii de sinonimie toponimică (sau polionimie): trei denumiri au fost folosite pentru desemnarea aceluiaşi pârâu.

Originea hidronimului *Albâia* rămâne, deocamdată, obscură. Apa acestui pârâu nu are culoare albă, încât să confirme o etimologie descriptivă, chiar dacă forma folosită în prezent de localnici – *Albuia* – ar intra în tiparul unor denumiri cromatice (gălbui, albăstrui, verzui). Ipoteza unei origini personale, adică formarea de la un nume de persoană, este, şi ea, îngreunată de lipsa vreunui document care să o lege de vreun proprietar din zonă, dar şi de dificultatea explicării evoluţiei denumirii de la un antroponim *Albu*/ *Alba* la formele *Albinea* (atestată la 1428 – DRH, A, I: 115), *Albânea* (de la 1446 – *ibidem*: 375: *Obârşia Albânei* sau de la 1479 – *ibidem*, II: 320: „Doljeştii, la gura Albânei") sau *Albâia*, consemnată în majoritatea documentelor ulterioare. Locuitorii satului Rotunda desemnează acest curs de apă şi prin apelativul *gârla* folosit în funcţie hidronimică.

[6] Rotunjenii folosesc astăzi o formă puţin modificată: *Pârâul Gajdia*.

[7] Vezi şi HARTA 1962.

[8] Atunci fiii lui Ştefan Benea vindeau „jumătate din trei părţi din satul Găureni [...] şi cu loc de moară pe pârâul Năroteasă, în ţinutul Romanului" (DRH, A, XIX: 431).

[9] Aici este notat *Pârâul Nărutoasa*, formă rezultată prin închiderea vocalei protonice *-o-* la *-u-*.

Tarlaua numită *Vatra Iazului*, situată la vest de sat, a rămas indiciul care atestă prezența pe vremuri[10] a unui mare iaz pe pârâul Albâia. Iazul, situat în amonte de confluența pârâului Albâia cu Pârâul Lițca, este reprezentat pe HARTA 1809, într-un plan de la 1815 (Văcaru 2013: 38) și pe PLANUL 1849-1850. În dosarul întocmit cu ocazia Reformei agrare de la 1864, el este menționat cu denumirile „Iazu Mare" (RA 1864: 5r) sau „Lacul Mare" (RA 1864: 3v), alături de părți ale sale: „Capul Iazului" (RA 1864: 3v), „Coada Iazului" (RA 1864: 3v) și „Ezetura" (RA 1864: 6r)[11]. Spre sfârșitul anilor '70 ai secolului al XIX-lea, după cum aflăm din monografia lui Ath. Vasilescu, „rupându-se izitura, în urma unei ploi torențiale", a secat *Iazul de la Albâia* (Vasilescu 1930: 35-36), astfel că, pe *Planul moșiei Doljești (partea proprietății fără pădure)*, ridicat în baza ordinului nr. 30630 din 1888, în locul bălții se vede „loc de arătură" și teren mlăștinos (RA 1864: 15). La 1894, terenul de aici era numit *La Iazu Mânăstirii* (ATLASUL).

Locul numit *La Potcoavă* se numește astfel pentru că aici Siretul făcea odinioară un cot de forma unei potcoave; fosta albie se umple cu apă în perioadele excesiv de ploioase, formându-se *Balta la Potcoavă*.

Tarlaua numită *Tabac* a rezultat în urma defrișării zăvoiului cu același nume, situat pe ambele maluri ale Siretului, zăvoi menționat în documente din a doua jumătate a secolului al XIX-lea (Butnaru 2013: 90, MO 1892: 3218). Nu dispunem de informații care să ajute la clarificarea etimologiei acestui toponim, dar probabil la baza acestuia stă un antroponim.

Un alt toponim vechi, *Dealul Ungurului*, îl găsim atestat la 1888 cu forma *Dealul Ungurilor* (RA 1864: 15). Localnicii cu care am discutat în cadrul anchetelor au încercat explicarea denumirii prin existența, odinioară, a vreunui ungur/ maghiar care va fi avut pământ acolo. În realitate, numele dealului este legat de cuvântul *ungur*, care a ajuns să fie folosit în provincia Moldova cu sensul de „ungurean" (= venit din Țara Ungurească, adică din Transilvania, inclusă în Imperiul Austro-Ungar[12]) sau/ și de „catolic"; așadar, pe terenul de aici, proprietate a mănăstirii ortodoxe Doljești, s-au instalat probabil câțiva bejenari catolici, iar singularul din acest toponim are valoare colectivă.

---

[10] Întrebând localnicii dacă a fost un iaz în locul numit astăzi *Vatra Iazului*, am primit doar răspunsuri negative: numai tarla a fost acolo. Desigur, iazul nemafiind de mult timp, s-a pierdut orice urmă de-a sa în amintirea colectivă.

[11] În PLANUL 1849-1850 toponimul este consemnat cu forma *Iezătura*.

[12] În monografia dedicată comunei Doljești, Ath. Vasilescu afirma, în legătură cu localnicii de religie catolică de aici, că ei „nu știu a vorbi limba ungurească" (Vasilescu 1930: 57) și „le place să se numească unguri și se simt mândri atunci când sunt numiți catolici" (*ibidem*: 58); „Noi i-am numi români catolici, căci într-adevăr sunt de naționalitate română [...], dar atunci am ieși din limbajul comun, pentru că toți locuitorii noștri, de prin părțile locului, chiar intelectualii și organele administrative, îi numesc unguri, nu români catolici" (*ibidem*). Și în *Marele dicționar geografic* se preciza că localitatea Rotunda era „compusă numai din unguri" (MDG, V: 282).

La sud de Dealul Ungurului se află *Dealul Viei*, al cărui nume este mărturia cultivării viței de vie, până spre sfârșitul secolului al XIX-lea. Via este reprezentată pe PLANUL 1849-1850 și în dosarul realizat cu ocazia Reformei agrare din 1864 găsim menționată „Via la Costișe" și „Vie boierească pe Costișe" (RA 1864: 3r și 5r). Localnicii denumesc versantul dinspre sat *Coasta* sau *La Coastă*. În ATLASUL (realizat între 1892 și 1898), în dreptul acestui deal este notată denumirea *Dealul Subteranei*, astăzi necunoscută sătenilor, care însă ne-au povestit că spre vârful acestui deal există niște guri, asemănătoare unor intrări în beciuri. Pentru că via a dispărut de multă vreme (astăzi terenul de aici este arabil) și numele de *Dealul Viei* nu mai era perceput ca fiind motivat, localnicii folosesc în prezent mai mult denumirea *Dealul Rotunda*.

Vechi este și toponimul *Șesul Odăii* – denumire veche, motivată de existența aici a unei *odăi*, adică a vreunei așezări/clădiri simple care va fi fost folosită ca adăpost de ciobani sau agricultori. Terenului i se spune și simplu, *Șesul*. Locul unde șesul se întâlnește cu dealul s-a numit *Capul Șesului* (RA 1959), prin *cap* înțelegându-se „locul unde începea șesul", dar astăzi denumirea a evoluat, sub influența administrației locale, la *Capete Șes-Sub Deal*.

Tarlaua *Cărămidăria* se numește astfel pentru că aici era amplasată fabrica de cărămidă a mănăstirii; resturi de cărămidă scoase la iveală cu ocazia arăturilor vin să confirme etimologia.

Amplasarea satului în lunca Siretului are ca rezultat și prezența unor nume de locuri specifice acestui tip de relief. Spre sfârșitul secolului al XIX-lea sunt atestate denumiri precum „Zăvoaie și Lunca" (RA 1864: 3r) sau „hotarul Zăvoi cu Rătunda", „Muchia Zăvoiului" (RA 1864: 4r), „Năsipu sau Zăvoi" (RA 1864: 4r), „Năsipu și Râpele" (RA 1864: 3r), „Lunca pe malul Siretiului Vechi" (RA 1864: 6r). În prezent, terenurile (agricole sau împădurite) situate pe malul Siretului sunt *Lunca*, *Chișcăroasa*, *Zăvoiul* și *Zăvoi-Cioate*, *La Nuiele* și *În Tăbac*. Suprafața împădurită este destul de mică: *Pădurea Albuia* se află în hotarul cu satul vecin Rediu, iar în partea nordică a satului este *Pădurea la Gavrileanu* (sau *Găvârleanu*). Aceasta din urmă se întinde și pe teritoriul satului Butea, unde i se spune *Pădurea Gavrilan* sau *Găvârlan* (Butnaru 2013: 84). Denumirea s-a format de la un antroponim *Gavrilan*, după cum dovedește un document de la 1765, în care este menționat *Pârâul lui Gavrilan* (*ibidem*: 85).

O serie de denumiri oferă informații despre aspectul solului (*Lutăria* este locul de unde localnicii, dar și oameni din satele învecinate luau lutul folosit pentru lipit sau din care se făceau chirpici, *Scruntarul* este locul nisipos de pe malul Siretului), alte toponime sunt legate de procesul de împroprietărire a locuitorilor (*La Loturi*, *Trei Prăjini*, unde fiecare proprietar deținea câte trei prăjini de teren, și *În Prăjini*, unde proprietățile nu sunt egale), de procesul de defrișare (*Poiana*), de amplasare (*Între Gârle* – denumirea unei tarlale situată între Albâia și un mic braț al acesteia, deci între două gârle –, *Iazul la Grădinărie*

– aflat lângă terenul unde, în secolul trecut, era Grădinăria –, *Balta la Potcoavă* – situată lângă un fost cot al Siretului, numit La Potcoavă, datorită formei), de vegetație sau de tipul de cultură care se practica pe acel teren (*Fânațul*, *Pășunea*, *Grădinăria*, *Dealul Viei* sunt, în mare parte, arabile astăzi), de activități (*Tăbăcăria*), de proprietari (*Iazul la Lungu* și *Iazul la Ciocoiu*) etc. Unele toponime desemnează repere de pe teritoriul localității: *Digul* (construit paralel cu râul Siret, pentru a împiedica inundarea satului și a terenurilor agricole), *La Mormane* (a fost o balastieră și mult timp au rămas acolo două mormane cu nisip), *La Pod la Canal*, *Podul la Albâia*, *La Canton* sau *Cantonul* (își datorează numele prezenței unui canton care aparține de societatea de furnizare a apei Apavital), *Fântâna la Văleanca*, *Troița la Greblă*, *Puntea la Iancu lui Lupu*, *Puntea la Foșache*, *La Monument* sau *La Ștefan cel Mare*.

5. Formarea toponimiei din satul Rotunda

După cum se poate observa din selecția de denumiri prezentate mai sus, unele toponime sunt simple, formate dintr-un apelativ în funcție toponimică (*Cărămidăria*, *Chișcăroasa*, *Fânațul*, *Gârla*, *Rotunda*, *Tăbăcăria*), dar cele mai multe sunt toponime complexe: sintagme (*Dealul Ungurului*, *La Molodoi*, *Pârâul Gagea*, *Strada Iazului*, *Șesul Odăii*, *Trei Prăjini*, *Vatra Iazului*) și perifraze (*Iazul la Lungu*, *La Pod la Canal*, *Pădurea la Gavrileanu*, *Puntea la Iancu lui Lupu*).

Unele denumiri sunt formate de la nume de persoană sau o poreclă, reflectând, de obicei, un raport de proprietate sau de vecinătate între locuitori și locul desemnat: *Caragea*, *Pârâul Gagea*, *La Ciulin*, *La Lupulești*, *Fântâna la Văleanca*, *Moara lui Bulai* etc.

Unele toponime, precum *Capete Șes-Sub Deal*, *Zăvoi-Cioate*, au o sintaxă internă specifică stilului oficial. Popular, pentru primul exemplu am găsit atestarea *Capul Șesului* (în Registrul agricol de la 1959, aflat în arhiva primăriei comunei Doljești), iar pentru al doilea, am întâlnit în anchetă sintagma *În Cioate*. Este și cazul împărțirii, pentru o mai ușoară orientare, a terenului *La Loturi* în trei părți: *Loturi I*, *Loturi II* și *Loturi III*. Aceste denumiri oficiale, fiind folosite de reprezentanții autorităților și regăsindu-se în acte de proprietate, sunt adoptate, treptat, și de localnici.

Am intenționat să realizăm în acest articol un periplu toponimic în zona satului nemțean Rotunda, în cursul căruia să arătăm ce informații despre trecutul mai îndepărtat sau mai recent conțin unele toponime folosite astăzi de localnici. Pentru mulți săteni, toponimele de pe raza satului lor sunt doar niște „etichete" pentru terenuri, ei nu cunosc motivația care a stat la originea denumirilor: „Nu știu, așa i-a dat cineva numele". Acestă explicație o auzim foarte des în timpul anchetelor toponimice pe care le-am făcut în diverse sate. De cele mai multe ori, toponimele sunt folosite ca atare pentru identificarea locurilor, nu e necesar să li

se cunoască etimologia. Unii localnici, curioși, află de la bunici sau părinți de ce un loc poartă un anumit nume sau, când etimologia nu se mai cunoaște, este creată o explicație, o legendă, pe care argumente lingvistice sau istorice, aflate în documente vechi, o pot combate.

Folosindu-ne de informații culese prin anchete toponimice sau prin cercetări de documente din diverse arhive sau publicate în volume, am identificat etimologiile unora dintre toponimele folosite astăzi de locuitorii satului Rotunda, dovedind astfel că numele de locuri din acest sat se dovesc a fi punți între istoria locului și prezent, ele transmițând informații istorice, socioeconomice, geografice, lingvistice de odinioară și de astăzi. Spre deosebire de toponimia oficială, stabilită de multe ori în mod arbitrar, maniera populară de denominație a locurilor a avut dintotdeauna la bază un motiv bine întemeiat pentru care un loc primea o denumire anume, astfel încât toponimia surprinde organizarea și evoluția spațiului locuit și muncit, prezența unor repere importante la momentul stabilirii unei denumiri, legătura dintre localnici/ proprietari și locurile numite, limba vorbită de denominatori etc.

Bibliografie

Butnaru 2013: Daniela Butnaru, *Toponimia satului Butea*, în *Butea. Monografie*, Iași, Editura Presa Bună, pp. 77-94.

Franga 1981: Liviu Franga, *Pe marginea unor hidronime din Dacia (II)*, în „Studii și cercetări de lingvistică", XXXII, nr. 6, pp. 621-635.

Holban, Alexandrescu Dersca-Bulgaru et alii 1997: Holban, Maria, M. M. Alexandrescu Dersca-Bulgaru, Paul Cernovodeanu (eds.), *Călători străini despre Țările Române*, vol. IX, București, Editura Academiei.

Ivănescu 2000: G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iași, Editura Junimea.

Merișca 1994: Costin Merișca, *Relația genealogie–toponimie–antroponimie în zona satelor Miclăușeni–Butea–Hândrești din județul Iași*, în „Arhiva Genealogică", vol. I (VI), 1994, nr. 3-4, pp. 13-34.

Moldovanu 1978: Dragoș Moldovanu, *Chestionarul toponimic și entopic general*, Institutul de lingvistică, istorie literară și folclor, Iași.

Rosetti 1986: Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, vol. I, București, Editura Științifică și Enciclopedică.

Vasilescu 1930: Ath. Vasilescu, *Monografia mănăstirei și comunei Doljești din județul Roman. Studiu istoric și critic*, Roman, Tipografia Beram-Tatăl.

Văcaru 2013: Silviu Văcaru, *Repere istorice*, în *Butea. Monografie*, Iași, Editura Presa Bună, pp. 9-76.

Sigle

ANB = Arhivele Naționale din București, fondul *Planuri. Județul Roman*, nr. 3 și nr. 8.

ATLASUL = *Atlasul Moldovei. România – Scheletul chartei Moldovei* (sc. 1:50000), realizat de Institutul Geografic al Armatei, București, 1892–1898.

CDM, V = *Catalogul documentelor moldovenești din Direcția Arhivelor Centrale*, vol. V, București, 1975.
DIR, A, XVII-V = *Documente privind istoria României, A. Moldova*, vol. XVII-V, București, Editura Academiei, 1957.
DRH, A = *Documenta Romaniae Historica, A. Moldova*, vol. I–XXVIII, București, Editura Academiei, 1975-2006.
HARTA 1809 = *Harta de moșie a schitului Doljești, metoh al Episcopiei Roman* din 1809, aflată la Arhivele Naționale ale Romånei din București, fondul *Planuri. Județul Roman*, nr. 3.
HARTA 1962 = *Harta R.S. România*, executată de Direcția Topografică Militară, sc. 1:25.000, București.
MDG, V = George Ioan Lahovari, C.I. Brătianu, Grigore G. Tocilescu, *Marele dicționar geografic al României*, vol. V, București, Stab. Grafic J.V. Socec, 1902.
MO 1892 = „Monitorul oficial" nr. 103 din 9/21 august 1892.
PLANUL 1815 = *Planul moșiei Miclăușeni cu satele și seliștile din jur*, hartă realizată la 1815, aflată la Arhivele Statului din Iași, fond *Planuri*, nr. 520.
PLANUL 1849–1850 = *Planul moșiei Doljești, proprietate a Episcopiei Roman*, realizat la 1849-1850, aflat la Arhivele Naționale ale Românei din București, fondul *Planuri. Județul Roman*, nr. 8.
RA 1864 = *Delimitarea moșiei Doljești*, aflată la Arhivele Naționale ale Românei din București, fondul *Reforma agrară din 1864. Județul Roman*, dosar 1330.
RA 1959 = Registrele agrare din 1959, aflate în arhiva Primăriei Doljești.
TTRM I_1 = *Tezaurul toponimic al României. Moldova.* Volumul I, *Repertoriul istoric al unităților administrativ-teritoriale. 1772-1988*, Partea 1, București, Editura Academiei Române, 1992.

The Rotunda Village (Neamț County). A Toponymic Journey

The intention under this text was to create a toponymic journey within the Rotunda village area, to show how some toponyms used in the present by locals contain information about the older or more recent past.

Using information gathered through toponymic surveys or researches of documents found in various archives or published in volumes, we identified the etymologies of some of the toponyms used today by the inhabitants of Rotunda village. We have thus shown that these places names prove to be bridges between the history of the place and nowadays, and they transmit historical, socio-economic, geographical, linguistic information of the past and the present. Unlike the official toponymy which is often established arbitrarily, the popular way of naming places has always been based on a well-founded reason why a place was given a specific name. This explains why the toponymy captures the structure and evolution of the inhabited and worked space, the presence of important landmarks when establishing a name, the connection between locals/owners and the named places, the language spoken by the denominators etc. The identity of the inhabitants of a locality is not complete without knowing the names of places in an area, with their etymologies and evolutions.

Influenţa împrumuturilor asupra terminologiei editorial-poligrafice

Svetlana CALARAŞ*

Keywords: *innovation*; *linguistics*; *loan*; *language*; *editorial*; *polygraph*; *terminology*; *invasion*; *vocabulary*; *standardization*.

Vocabularul este domeniul cel mai mobil al unui idiom. Toate inovaţiile care apar în interiorul acestuia se datorează interferenţelor de tip economic, socio-politic, cultural, respectiv lingvistic. Hibridizarea lingvistică se produce atunci când există un soi de familiarizare între două sau mai multe comunităţi lingvistice. De regulă, o asemenea contaminare este dovada lipsei de cultură în rândul populației de rând, dar, vorbind despre rusismele din domeniile specializate, putem, de asemenea, observa şi lipsa unei pregătiri adecvate pe plan terminologic în rândul specialiştilor.

Numărul mare de împrumuturi este considerat de unii specialişti un pericol pentru limbă şi chiar pentru specificul nostru naţional. În legătură cu acest lucru Mioara Avram menţiona:

> Influenţa engleză nu este un fenomen în sine negativ, nu are de ce să fie mai periculoasă decât alte influenţe stăine (Avram 1997: 9),

afirmând în continuare:

> Cunoscută fiind marea ospitalitate a limbii române, dublată de capacitatea ei de asimilare/integrare a împrumuturilor [...], este de presupus că anglicizarea va fi depăşită, aşa cum au fost depăşite în timp slavizarea, grecizarea, rusificarea, italienizarea sau francizarea (ibidem).

Termenul general folosit pentru cuvintele de origine externă, introduse în vocabularul unui idiom este acela de *împrumut*. În urma studiilor lingvistice, s-a ajuns la concluzia că există diferite categorii de împrumuturi clasificabile în: *neologisme*, *barbarisme*, *xenisme*.

– *neologisme* – împrumuturile şi formaţiile lexicale realizate în epoca modernă a limbii române şi adaptate sub raport semantic, de exemplu, *supra-* şi

* Universitatea de Stat din Moldova, doctorand al Academiei de Ştiinţe a Moldovei, Institutul de Filologie, Chişinău, Republica Moldova.

infra-: *supracopertă*, *infraroșie*. Alte exemple de creații neologice bazate pe împrumuturi adaptate: *boxă*, *casetă*, *matriță*, *scheci*, *tehnologie* etc.

– *barbarisme* – împrumuturile semiadaptate – cele care nu s-au diferențiat prin nicio trăsătură semantică de sinonime ale lor: *a aplica* (engl. *apply*), *extensie* (engl. *extension*), *format/a formata* (engl. *format*), *atașament* (engl. *attachment*), *memorie* (engl. *memory*), *jurnal* (engl. *journal*), *navigare* (engl. *navigate*), *operator* (engl. *operator*), *abțibild* (germ. *Abziehbild*), *acvaforte* (lat. *acquaforte*). Alte exemple: *a customiza*, *a digitiza*, *a printa*, *a procesa*, *a upgrada* etc.

– *xenisme* (denumite și cuvinte aloglote, străinisme/peregrinisme sau cuvinte străine) – împrumuturile care sunt păstrate intenționat cu forma și sensul din limbile împrumutătoare: *ad litteram*, *advertising*, *apud*, *banner*, *bestseller*, *brand*, *browser*, *card*, *copyright*, *copywriter*, *curriculum vitae*, *de facto*, *desktop*, *desktop*, *download*, *driver*, *feedback*, *foxing*, *hardware*, *hypertext*, *in memoriam*, *kitsch*, *laptop*, *marker*, *mouse*, *notebook*, *puzzle*, *research*, *site*, *software*, *stick*, *target*, *wireless*, *xerox*, *zoom* etc.

Observăm în terminologia editorial-poligrafică și dubletele terminologice neadaptate și semiadaptate: *cybertext /cibertext, hypertext/ hipertext, laser/ lazer, offset/ ofset, sensor/ senzor, a face upgrade/a upgrada* etc.

Împrumuturile directe (cele indirecte sunt exprimate prin împrumuturi printr-o filieră lingvistică se referă la adoptarea sincronică completă sau parțială a termenilor dintr-o limbă străină în limba țintă (Bahnaru 2013: 282). Ele pot fi relativ *noi* și *vechi*. De exemplu: împrumuturi adaptate noi, limitate la epoca modernă (neologisme/neonime) – *blog*, *duplex*, *fotoshopping*, *offset*, *onset*, *xerox* etc.; împrumuturi semiadaptate (barbarisme) – *apendice*, *avantitlu*, *cracluri*, *filț*, *hebdomadar*, *minută*, *paspartu*, *poanson*, *vinietă* etc. și împrumuturi neadaptate (xenisme) – împrumuturi care sunt păstrate intenționat cu forma și sensul din limbile împrumutătoare – *ad literam*, *addenda*, *comics*, *compte-rendu*, *copyright*, *copywriter*, *corrigenda*, *criblé*, *digest*, *drypoint*, *durseuil*, *foxing*, *old style*, *pagella*, *paperback*, *published by*, *raster*, *reprint*, *schwabacher* etc.

Împrumuturile terminologice directe pot fi și *vechi/arhaice*. Acestea au lăsat urme vizibile în vocabularul românesc și în procesul de formare a cuvintelor. Totuși, când această practică este folosită în exces, ea rezultă în faptul că publicul-țintă întâmpină dificultăți în înțelegerea termenilor împrumutați și în decodarea mesajului. Exemple de împrumuturi terminologice relativ arhaice, vechi: engleze – *foxing*, *woodcut* etc.; germane – *blindruc*, *druck/ druckerei*, *filț/ filz*, *forgreifer*, *hobel*, *tifdruc*, *verlag* etc.; latine – *adnotare*, *antologie*, *apendice*, *corrigenda (erata)*, *vacat*, *verso*, etc.; franceze – *compte rendu*, *cul de lampe*, *șagrin*, *șamoa* etc.; italiene – *scală*, *șteamp/ stampă* etc.

Termeni împrumutați din limba latină

Facsimil (de la lat. *Fac simile* „faceți acest lucru”) – reproducerea exactă a scrierii de mână, semnătură, document (Hanganu 2007: 443).

Paginare (de la „paginile latine") – desemnarea de pagini sau coloane prin numere numerice consecutive.

Verso – din versiunea latină *folio versō* (lat. *versō* – „a răsuci, a întoarce") – pe partea din spate a foii, care este acum în text.

Termeni împrumutați din limba greacă

Caligrafie (gr. *caligrafie* – „frumos scris de mână").

Gloss (gr. *glossa* – „limbă, vorbire") – o inserție mică în cartea manuscris (în câmpurile dintre liniile de pe foile lipite), în care copistul sau cititorul explică textul, se referă la alte cărți.

Logo (gr. *logos* – „cuvântul" + tact – „amprentă") – o scrisoare scrisă cu cele mai frecvente silabe sau chiar cuvinte. Logoul a fost utilizat într-un stadiu incipient de imprimare pentru a accelera procesul de culegere.

Termeni împrumutați din limba franceză

Calender (fr. *calandrer* „netezirea, care trece prin arbori") – un sistem de arbori din fontă lustruită într-o mașină de hârtie (*calandru* – „mașină de netezit"), prin care trece panglica de hârtie după ce părăsește partea de uscare a mașinii.

Passe-parteout (fr. *passe-partout* „trec peste tot") – o foaie de hârtie groasă sau carton subțire, pe care se lipesc o foaie cu o ilustrație (autocolantă).

Vignetă (fr. *vignette* „frunză de viță de vie", diminutiv de la fr. *vigne*) – un element de decorare a cărților, un mic model cu un motiv floral ornamental (inițial o viță de vie), utilizat ca protector de ecran, care se încheie, decor pentru titlu.

Termeni împrumutați din limba germană

Kegel (de la germ. *Kegel*) – mărimea tipului de scris al mașinii de scris într-o poziție în picioare din față spre peretele din spate. În practică, un kegel este înălțimea unei litere sau semn într-o linie cu un spațiu deasupra și dedesubt (umeri).

Ritsovka (de la germ. *Ritz* „un gol, o zgârietură") – o tăietură a unei suprafețe de carton, zgârierea pe o linie de îndoire pentru a facilita îndoirea unui carton, de exemplu, într-o cutie.

Varsatz (germ. *vor* – „înainte", *satz* – „set") este un element constructiv al unei ediții legate, al cărei scop principal este fixarea, conectarea unui bloc de carte cu un capac obligatoriu și unul suplimentar – pentru a servi drept element artistic al designului exterior.

Termeni împrumutați din limba engleză

Majoritatea termenilor recent intrați în limbă sunt împrumuturi mai ales din engleză (*anglicism/englezism* – un cuvânt sau o structură împrumutată din limba engleză și utilizată în altă limbă, fără a fi foarte bine integrat(ă) în lexicul limbii

împrumutătoare). Exemple de împrumuturi din engleză: *kerning* – intervalul dintre două litere în funcție de forma lor (AV, TA), sau *comics* – (engl. *comic* „amuzantă") – un tip special de artă grafică, sub forma unei serii de povestiri unice, ilustrând o serie de evenimente succesive care au loc cu personajele, etc.

Este evident că marea majoritate a acestor împrumuturi au fost necesare, lucru pus în evidență și de faptul că mulți dintre termenii aparținând strict anumitor domenii au intrat și în uzul publicului larg. Ne referim în special la termenii din domeniul informaticii, care sunt astăzi cunoscuți de un număr din ce în ce mai mare de vorbitori. Dat fiind faptul că tehnologiile moderne de imprimare a textelor și imaginilor implică tehnica computerizată, putem vorbi de o tangență implicită între terminologia informaticii și cea a domeniului editorial-poligrafic. De exemplu: *abstract*, *acuratețe*, *attachment*, *blog*, *browser*, *computer*, *device*, *document*, *download*, *font*, *macrocomandă*, *preview*, *printer*, *scaner*, *server*, *site*, *template*, *tester*, *update* etc.

La fel, putem spune și de o tangență între terminologia editorială și cea a publicității – *ad*, *advertorial*, *advertising*, *art-director*, *artdirection*, *banner*, *bodycopy*, *brand*, *branding*, *rebranding*, *brief*, *briefing*, *copywriter*, *entertainment*, *layout*, *line* (și compusele acestuia *headline*, *deadline*, *below the line* și *above the line*), *logo*, *indoor*, *outdoor*, *pitch*, *spot*, *storyboard*, *target* etc.

Observațiile referitoare la aspectul grafic și fonetic al formațiilor lexicale studiate pot crea impresia că avem de-a face și la nivel morfologic cu unități lexicale complet neadaptate. Corpusul analizat demonstrează însă un comportament diferit al acestora, dovedind existența unor mărci gramaticale capabile să asigure includerea termenilor într-o anumită clasă lexico-gramaticală (substantive, verbe, adjective, etc.).

Împrumutul termenilor străini este o modalitate specială de a completa vocabularul. Trecerea elementelor unei limbi în sistemul unei alte limbi are loc ca urmare a contactelor mai mult sau mai puțin lungi între aceste limbi. Uneori împrumuturile sunt folosite motivat, alteori se face abuz de împrumuturi – atunci când cuvintele străine au echivalente în limba română, care nu sunt folosite pentru a avea un limbaj mai savant, din punct de vedere al emițătorului enunțului.

În continuare vom examina câteva exemple de text specializat, în care este evidentă influența împrumuturilor asupra terminologiei editorial-poligrafice. Corpusul de exemple a fost extras din surse științifice moderne, datând anii 2010-2015.

a. Împrumuturile adaptate

Din **franceză**:

Moarajul este un defect ce persistă în cazul comiterii greșelilor la etapa de pregătire pentru tipa (Scobioală, Lisnic 2010a: 98),

Tipuri de *moaraje* în cazul rasterizării clasice (*ibidem*).

Moaraj s. n. – din fr. *moirage* „efect optic obținut prin suprapunerea a două tipare de clișee cu rețele de puncte sau de linii care formează între ele un unghi".

Alt exemplu:

La rândul lor, pot fi utilizate pentru *retușarea*, separarea ulterioară pe culori și formarea versiunii finale a filmului utilizat pentru fabricarea formelor pentru tipar (Adascalița, Cazac 2015: 13).

Retușare – fr. *retoucher* „a rectifica prin retuș tablouri, fotografii, desene, texte etc.".

Din **engleză**:

Convertirea informațiilor captate de către placa de interfață a computerului în format digital și transmiterea lor unui program special de *post-procesare* (*ibidem*: 8),

Sau

Memoria *procesorului* conține patru soft-uri cu care se pot *seta* patru moduri de developare [...] (*ibidem*: 61).

Procesor – din engl. *processor/process* „a prelucra", sau

De menționat că, atunci când are loc *scanarea* fragmentelor lungi ale imaginii cu rezoluție maximă, volumul memoriei operative a calculatorului poate fi insuficient (*ibidem*: 8).

A scana – engl. *scan* „a reproduce imagini sau texte cu ajutorul unui scaner", sau

Modelele moderne de *scanere* portabile oferă posibilitatea *scanării* imaginilor de dimensiuni mari prin intermediul a câteva treceri" (*ibidem*: 9).

Scaner – engl. *scanner* „aparat folosit în diferite sisteme de investigație pentru explorarea amănunțită punct cu punct".

Din **germană**:

Duzele sistemului de uscare (Scobioală, Lisnic 2010b: 37).

Duză, sau *diuză* – germ. *Düse* „piesă masivă de oțel, folosită pentru reducerea presiunii fluidului care erupe din sondă".

Alt exemplu:

Flexoforma lucrează după principiul similar suprafețelor de cauciuc ofset – *dechelului*, ajustându-se la structura neregulată a suportului (Scobioală, Lisnic 2010a: 114).

Dechel – germ. *Deckel* „capac".

Din **ucraineană**:

Bucșele ușoare sunt utilizate în cazul mașinilor de imprimat în care alimentarea se face prin suluri cu lungimi mari [...] (Scobioală, Lisnic 2010b: 5).

Bucșă – ucr. *букша* „buccea, manșon de metal montat între două piese" etc.

b. Împrumuturile semiadaptate

Din **franceză**:

> Înregistrarea imaginii se realizează după cum urmează: banda care conține învelișul polimeric, este derulată de pe rolă și este apropiată de suprafața *manșonului* de oțel al cilindrului port-formă (Adascalița, Cazac 2015: 101).

Manșon – fr. *manchon* „piesă sau parte de piesă care servește la asamblarea a două țevi, bare sau cabluri", sau

> Scanerele cu *tambur* sunt scumpe, însă pot fi utilizate pentru obținerea imaginilor cu grad sporit de detaliere (*ibidem*: 13).

Tambur – fr. *tambour* „piesă în formă de cilindru gol, fixă sau mobilă în jurul unui ax, făcută din metal, din lemn etc., cu diverse utilizări în tehnică; tobă". La ambii termeni *manșon* și *tambur* ortografierea este păstrată parțial, pronunția – integral, iar flexionarea se face fără cratimă.

Din **engleză**:

> Memoria procesorului conține patru soft-uri cu care se pot *seta* patru moduri de developare [...] (*ibidem*: 61).

A seta – engl. *set* „a stabili, a selecta sau a configura parametrii de funcționare ai unui sistem tehnic computerizat, conform unei metodologii specifice și în acord cu o anumită opțiune de operare". Observăm că flexiunea termenilor are loc fără folosirea cratimei, se păstrează parțial pronunția și ortografierea din limba donatoare. Sau:

> [...] mașini de construcție secționară cu amplasarea secțiilor pe nivele – tip *stak* (verticale), sau numit și sistem tip „turn" (Scobioală, Lisnic 2010b: 48).

Stak – de la engl. *stack* „grămadă, claie, morman". Aici vedem că termenul își păstrează parțial ortografierea și nu își păstrează pronunția (în engleză se pronunță [stæk], în română – [stak]).

Sau *finișing* (engl. *finishing*):

> După uscare și *finișing* este necesar ca forma să fie menținută la temperatura și condițiile de lucru impuse timp de 12 ore pentru a s e usca complet și a micșora riscul deteriorării în procesul de tipar (Scobioală, Lisnic 2010 a: 130).

Alt exemplu îl constituie *iradiatorul*:

> Componenetele *iradiatorului* sunt prezentate în fig. 2.23 (Adascalița, Cazac 2015: 65).

În engleză *irradiator* înseamnă „aparat ce iluminează ceva, sau produce radiație". În română acest cuvânt nu este fixat în dicționare, este un termen proaspăt împrumutat. Se scrie parțial la fel ca termenul din limba donatoare, dar pronunția este românizată. Pentru a nu inventa un termen pentru un concept nou (un aparat inventat de curând), acesta a fost preluat din țara de origine a conceptului.

Din **germană**:

Matrița (presforma) obținută este testată la uniformitatea grosimei fiind instalată în aceeași presă cu imaginea în sus pentru confecționarea duplicatului din cauciuc, adică pentru obținerea copiei formei în relief (Scobioală, Lisnic 2010a: 122).

Din germ. *Matrize* – formă în care se toarnă literele într-o tipografie, sau, alt exemplu – *raster/rastru*:

Acesta este produsul de *rasterizare* prezentat într-o manieră simplă, pentru a înțelege principiul de bază al rasterizării produse de către procesorul de *rasterizare* (Adascalița, Cazac 2015: 45).

Raster – germ. *Raster* „placă de sticlă pătrată sau rotundă, liniată special, folosită în tipografie; sită fotografică; rastru".

c. Împrumuturile neadaptate

Din **rusă:**

Astfel de dispozitiv este reprezentat de un *agregat* constituit din sistemul de înregistrare cu laser [...] (*ibidem*: 96).

Din **franceză:**

Laserele ca sursă de lumină sunt utilizate în scanerele alb-negru, deoarece oferă un fascicul de lumină monocromatică (*ibidem*: 23).

Laser – fr. „dispozitiv pentru amplificarea sau generarea undelor electromagnetice din domeniul optic pe baza efectului de emisiune forțată a sistemelor atomice, care permite o concentrare de energie corespunzătoare unei temperaturi de zeci de mii de grade", sau

Sistemele CTP în funcție de tipul *laser-ului* (*ibidem*: 85).

În aceeași sursă flexiunea se face atât cu ajutorul cratimei, cât și fără ea. Cu toate acestea, termenul parțial adaptat *lazer* este unul mai des folosit în limba română.

Din **germană:**

Suprafața manșonului prezenta o structură celulară de raster [...] (*ibidem*: 103).

Raster – germ. *Raster* „sită fotografică".

Din **italiană:**

Alegerea și evaluarea caracteristicilor optice ale cernelurilor cu efecte metalice și sclipire sidefată se face cu ajutorul scalelor de culori (Scobioală, Lisnic 2010 a: 81).

Scala – ital. „totalitatea reperelor pe un instrument de măsură, reprezentând valori ale unei mărimi care se măsoară".

Din **engleză:**

Principalele caracteristici ale *imagesetter-elor* (Adascalița, Cazac 2015: 45).

Din engl. *imagesetter* – printer de calitate superioară, folosit la tipărirea revistelor, sau *soft*, *software*:

> Memoria procesorului conţine patru *soft-uri* cu care se pot seta moduri de developare pentru diferite condiţii de lucru (*ibidem*: 61),
>
> sau
>
> [...] dotate cu *software* specializat (*ibidem*: 14).
>
> Sistemele automatizate „computer – formă de tipar" se deosebesc ca structură, succesivitate şi conţinutul operaţiilor tehnologice, care sunt definite de procesul tehnologic, utilajul, *software-ul* şi de materialele utilizate (*ibidem*: 83).

Astfel, termenii neadaptaţi sunt flexionaţi prin cratimă, alteori nu sunt flexionaţi deloc, se păstrează atât ortografia, cât şi ortoepia termenilor originali.

Avem şi cazuri când termenii neadaptaţi sunt izolaţi prin ghilimele:

> Ele sunt montate pe cilindrii port-formă cu ajutorul autoadezivilor reprezentaţi de o bandă din material textil cu adeziv pe ambele feţe, numit *stickyback* (Scobioală, Lisnic 2010a: 12).

Stickyback – engl. „verso lipicios", sau

> Poziţia celor patru pagini A4 în procesul de expunere, folosind imagesetter-ul tip „capstan" este mereu tip „carte" (Adascaliţa, Cazac 2015: 46).

Capstan – engl. „un cilindru de rotaţie cu o axă verticală utilizat pentru înfăşurarea unei frânghii sau a unui cablu, alimentat de un motor sau împins de pârghii". În aceste cazuri flexiunea termenilor lipseşte cu desăvârşire.

Dubletele ortografice (xenismele şi barbarismele) sunt adesea admise de autorii textelor specializate în egală măsură: *sensor – senzor*, *laser – lazer*, *offset – ofset*. De cele mai multe ori, specialiştii utilizează forma adaptată a împrumuturilor, scrierea, rostirea şi flexiunea acestor termeni fiind una fixată de dicţionare:

> Nu ar fi incorect dacă s-ar spune că flexografia ar putea înlocui *ofsetul* (Scobioală, Lisnic 2010b: 150),
>
> În momentul în care *senzorul* de intrare este acţionat, procesorul intră în regimul de lucru (Adascaliţa, Cazac 2015: 76)
>
> şi
>
> Cele mai multe scanere moderne pentru casă şi birou sunt bazate pe două tipuri de fotoreceptori (matrice): CCD (Charge Coupled Dispozitiv) sau CIS (Contact Image *Sensor*) (*ibidem*: 25).

Mai rar când termenul este unul nefixat, de exemplu, în dubletul *computer – compiuter*, a doua formă nu este una fixată, obişnuită, mai ales în textul specializat, ceea ce arată mai mult ca o greşeală ortografică, decât ca o adaptare a termenului:

> Structura formelor pentru tipar predestinate sistemului „*Compiuter*-to-Plate" presupune pentru utilizare înlăturarea foliei protectoare [...] (Scobioală, Lisnic 2010 a: 132),
>
> sau

După tehnologie: utilizate în tehnologia digitală „*Compiuter – Formă*” pentru tipar (*ibidem*: 115).

Alte exemple ce țin de domeniul IT, tangențial domeniului editorial-poligrafic, sunt tipurile de text: *cybertext*, *digitext*, *e-text*, *hypertext*, *nanotext*, *stretchtext*, *webtext*, *wikitext*, *wordtext*, etc.

Digitext – textul afişat pe un computer sau alt dispozitiv electronic cu trimiteri (hyperlinkuri) la alte texte pe care cititorul le poate accesa imediat, de obicei, printr-un click de mouse sau apăsare de tastă (Ungureanu 2014: 38),

sau

Stretchtext – tip de *hypertext* care nu a câştigat adeziunea în masă precum www, dar care oferă mai mult control utilizatorului în a stabili nivelul de detaliere (ierarhizare) (*ibidem*: 47).

Astfel, deşi observăm că un număr considerabil de cuvinte de origine engleză a „invadat” diferite domenii, inclusiv cel editorial-poligrafic, constatăm, totuși, că acest fenomen lingvistic nu trebuie considerat a fi mai periculos decât alte influenţe străine (slave, maghiare, greceşti, franţuzeşti etc.).

Concluzii

În consecință, există o necesitate sporită pentru nişte modalităţi de înregistrare şi de descriere a împrumuturilor din punctul de vedere al limbii române, de normare şi de explicare, pentru a se asigura utilizarea lor corectă şi unitară. Sistemul limbii, forța motrice a progresului ştiinţific şi cultural, trebuie apărat prin introducerea unor norme care să evite inutilitatea şi violenţa lingvistică.

În concluzie, împrumuturile în terminologia editorial-poligrafică ar putea fi justificate dacă nu există deja un echivalent românesc. În cazul când există acest echivalent şi este mai des folosit termenul împrumutat cu scopul de a suna mai modern, mai interesant, în detrimentul termenului nativ, se poate spune că are loc o invazie a limbii materne cu împrumuturi de prisos.

Bibliografie

Adascaliţa, Cazac 2015: Lucia Adascaliţa, Viorica Cazac, *Utilaj în industria poligrafică. Utilaj tipografic pre-press. Note de curs*, Chișinău, Universitatea Tehnică a Moldovei.

Avram 1997: Mioara Avram, *Anglicismele în limba română*, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Bahnaru 2013: Vasile Bahnaru, *Lexicologia practică a limbii române*, Chişinău, Academia de Stiințe a Moldovei.

Hanganu 2007: Aurelia Hanganu, Elena Varzari, Valentina Negru, *Cuvinte latine în limbile europene de largă circulație*, Chişinău, Elan-Poligraf.

Scobioală, Lisnic 2010a: Viorica Scobioală, Viorica Lisnic, *Tehnologii poligrafice – flexografia. Partea I. Note de curs*, Chişinău, Universitatea Tehnică a Moldovei.

Scobioală, Lisnic 2010b: Viorica Scobioală, Viorica Lisnic, *Tehnologii poligrafice – flexografia. Partea II. Note de curs*, Chișinău, Universitatea Tehnică a Moldovei.
Ungureanu 2014: Elena Ungureanu, *Dincolo de text: Hypertextul*, Chișinău, Editura A.R.C.

The Influence of Borrowings on Editorial-Polygraphic Terminology

All the innovations that appear inside a terminology are due to the economic, socio-political, cultural, respectively linguistic interferences. Linguistic hybridization occurs because there is a kind of familiarization of each linguistic community with the language of the other with which it is in contact.

The observations regarding the graphic and phonetic aspect of the studied lexical formations can create the impression that we are also dealing at a morphological level with completely unadapted lexical units. However, the analyzed corpus demonstrates their different behavior, proving the existence of grammatical marks capable of ensuring the inclusion of terms in a certain lexico-grammatical class (nouns, verbs, adjectives etc.).

Borrowing foreign terms is a special way to complete vocabulary. The transition of the elements of one language to the system of another language takes place as a result of more or less long contacts between these languages. Sometimes loans are used in a motivated way, other times loans are abused – when foreign words have equivalents in Romanian, which are not used to have a more scholarly language, from the point of view of the sender of the verbal message.

Thus, there is an increased need for some ways of registering and describing loans from the point of view of the Romanian language, standardization and explanation, in order to ensure their correct and unitary use. The language system, the deadly force of scientific and cultural progress, must be defended by introducing rules that avoid linguistic uselessness and violence. The borrowings in the editorial-polygraphic terminology could be justified if there is not already a Romanian equivalent. If this equivalent exists and the term borrowed is used more often in order to sound more modern and more interesting, to the detriment of the native term, it can be said that the mother tongue is invaded with superfluous borrowings.

Un episod din perioada de modernizare a limbii române. Originea verbului *dezvolta* şi etapele fixării lui în limbă

Victor CELAC*

Keywords: *etymology; history of the Romanian language; translations from French into Romanian.*

Judecând după indicaţiile etimologice din mai multe dicţionare recente ale limbii române – DEX (toate ediţiile, începând cu cea din 1975, până la ultima publicată, în 2016), MDA (volum publicat în 2002), DLR (volum publicat în 2007) –, originea verbului *dezvolta* ar fi necunoscută. Ultimul dicţionar citat, după formula de renunţare „et. nec.", schiţează o conexiune cu verbul *dezvoalbe*: „... cf. *dezvoalbe*". Este probabil un fel de a arăta că nu au fost complet neglijate reflecţiile şi sugestiile unor înaintaşi precum Tiktin, Şăineanu, Candrea, Scriban, Cioränescu, care au propus conexiuni mergând în acelaşi sens. De exemplu, Tiktin în TDRG[1] *s.v. dezvolta* are următorul comentariu etimologic:

> *a învoltá*, das jetzt veraltet ist; vgl. auch *dezvoalbe* [...] (*-volbí* [...], *-volbá* [...]) „entwickeln" [...], dessen Part. **dezvolt* gelautet haben dürfte, wie ja auch *învolt* gefüllt, *dezvolt* ungefüllt lehren[1];

Candrea în CDDE 792: „formaţie recentă... de la *dezvolt* adj." (la fel, în CADE); Şăineanu în ŞDU: „Cf. *învoltà;* sensurile 2 şi 3 după fr. *développer*"; Cioränescu în CDER s.v. *învolba*: „*desvolta*, vb. [...], format pe baza lui *învolt*, cu sensurile fr. *développer*". Pentru a reveni la dicţionarele publicate în ultima perioadă, precizăm că sugestiile înaintaşilor citaţi au fost valorificate de autorii NDU s.v. *dezvolta* (unde apare indicaţia etimologică: „de la *dezvolt*" şi DEXI s.v. *dezvolta* („*dez*[1]*-* + *[în]volt* + *-a*; cf. lat. *disvolvere*").

După părerea noastră, conexiunile etimologice menţionate merg în direcţia cea bună. Având în vedere mai ales etimologia formei verbului *dezvolta*, putem

---

* Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti", Bucureşti, România. – Adresăm sincerele noastre mulţumiri colegelor Mihaela Popescu (Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti", Bucureşti), Raluca Sinu (Universitatea Transilvania, Braşov) şi colegului Dumitru Chihai (Universitatea din Zürich) pentru parcurgerea unor versiuni anterioare ale acestui studiu şi pentru preţioasele lor observaţii şi sugestii, care ne-au permis să-l îmbunătăţim în mod semnificativ.

[1] În TDRG[3], unde etimologiile au fost revizuite de Vasile Arvinte, comentariul etimologic este modificat: „*dez-* + *(în)volta*; vgl. auch *dezvoalbe* [...], *-volbi* [...], *-volba* [...], *-voalbere* [...]".

spune că etapele imediat premergătoare sunt reprezentate de adjectivul învechit *dezvolt, -oaltă* „dezvoltat, amplu" şi de verbul învechit şi regional *dezvoalbe* „a desfăşura; a lămuri; a (se) dezvolta", cu variantele lexicale *dezvolba, dezvolbi*. Din cadrul familiei lexico-etimologice (în sensul cel mai larg) căreia îi aparţin aceste două lexeme, mai menţionăm adjectivul *învolt, -oaltă* „(despre flori) cu petale multe şi dese; (despre păr, pene, coamă) înfoiat, bogat, etc." şi verbul *învoalbe* „a se învolbura, a se învârteji; (refl.; despre plante) a se dezvolta, a creşte etc." (cu var. *învolba, învolbi* şi altele). Legătura genetică existentă între adjectivul *dezvolt* şi verbul *dezvolta*, există şi între *învolt* şi un verb *învolta* (rar şi regional) „(despre flori) a înflori bogat; (despre părul capului etc.) a se revărsa bogat, îmbelşugat, etc." Cu alte cuvinte, adjectivele *învolt* şi *dezvolt*[2] (provenite din vechile participii ale verbelor corespunzătoare, *învoalbe* şi *dezvoalbe*), reprezintă baza de derivare (în orice caz, una din bazele de derivare) ale verbelor *dezvolta* şi *învolta* (v. pentru lexemele citate în acest alineat CADE, DA, SDLR, DLR, DEX, NDU, DEXI).

Rezumând, etimologia verbului *dezvolta* ar putea fi reprezentată prin următoarea formulă etimologică, în maniera caracteristică dicţionarelor actuale ale limbii române:

Dezvolta vb. – formaţie internă de la *dezvolt, -oaltă* adj. şi/sau de la *dezvoalbe* vb. (cu var. *dezvolba, dezvolbi*). Cf. *învolt, -oaltă* adj., *învoalbe* vb., *învolta* vb.

Dar o asemenea formulă neglijează o serie de aspecte absolut relevante pentru etimologia cuvântului (de fapt, nici măcar nu încearcă să le atingă). Rămân complet neexplorate chestiuni sau teme de genul: „Când şi în ce context cultural (cf. fr. *milieu créateur*) a apărut verbul *dezvolta*? Prin ce concurs de împrejurări s-a fixat şi s-a generalizat el în limba comună?" (În subsidiar, ne-am mai putea întreba cum se face că verbul *învolta* este rar, practic, necunoscut în limba actuală, spre deosebire de „antonimul" său *dezvolta*?). O abordare etimologică modernă, pentru care am pledat şi pledăm în continuare, nu ar trebui să se mulţumească cu identificarea originii cuvintelor. Pe lângă originea cuvintelor, ea ar trebui să elucideze contextul cultural care le-a generat şi să traseze biografia lor, prezentând şi justificând, din perspectivă genetică, variaţia prezentată din diverse puncte de vedere: semantic, diacronic, diaspaţial, diafazic, diastilistic etc., adică să traseze istoria internă a cuvintelor, de origine şi până în prezent, în limba actuală. (Pentru discuţii detaliate despre paradigma *etimologiei-origine* şi a *etimologiei ca biografie a cuvintelor*, precum şi pentru diverse aspecte conexe, v. Celac 2017a; 2017b; 2020).

---

[2] Structural şi etimologic, acestea ar putea fi considerate antonime, dar, în realitate, judecând după sensurile cu care sunt atestate, sunt cvasi-sinonime.

* * *

În încercarea noastră de a schiţa „biografia" verbului *dezvolta*, am început prin valorificarea materialul ilustrativ (citate, atestări) din lucrările de sinteză disponibile (TDRG[3]; DLR; Ursu 1962; Ursu, Ursu 2011 şi altele), corectând, când e cazul, datele respective.[3]

Cea mai veche atestare confirmată a verbului *dezvolta* datează din 1829 (*Curierul Românesc*, ap. Ursu, Ursu 2011, 188, în forma de infinitiv lung, *desvoltare*). În anii imediat următori (adică în deceniul patru al secolului al 19-lea) atestările disponibile sunt în număr mare. Atragem atenţia asupra comentariului succint din Ursu, Ursu 2011, 188: „pe la 1835 forma [*desvolta*] era frecventă", adăugând că sursele unde apare *dezvolta, dezvoltare* (sau variante de tipul *dăzvolta* etc.) sunt, în marea lor majoritate, din Muntenia, cărora li se adaugă câteva atestări din Transilvania. Reţinem, sub beneficiu de inventar, o posibilă atestare indirectă (fiind vorba de forma *dezvoltuire*) mai timpurie, din 1789 (o foaie volantă de la Sibiu, ap. Ursu, Ursu 2011, 188, atestare pe care vom încerca să o regăsim şi să o evaluăm).

Am recurs, cu această ocazie, la un mare corpus electronic de texte româneşti (resursă internă aflată la Institutul de Lingvistică din Bucureşti), dar nu am reperat atestări anterioare anului 1829, deşi imediat după acest an, într-adevăr, atestările furnizate de corpusul electronic menţionat devin foarte numeroase. Putem aprecia, cel puţin la prima vedere, că verbul va fi avut o carieră cu adevărat fulgurantă: făcând abstracţie de atestarea formei *dezvoltui* din 1789 (chiar dacă se va confirma, ea rămâne izolată în cronologie, în raport cu perioada atestărilor frecvente, care începe în 1829), în doar câţiva ani de la prima atestare, verbul *dezvolta* pare să devină un bun al limbii literare, frecvent atestat în numeroase surse.

Partea centrală a demersului nostru constă în încercarea de a evalua rolul influenţei franceze în fixarea în limbă a verbului *dezvolta*. Amintim aprecierea lui Ciorănescu, citată mai sus: „*desvolta*, vb. [...], format pe baza lui *învolt*, cu sensurile fr. *développer*" (în acelaşi sens se pronunţase şi Şăineanu în ŞDU, v. mai sus). În acest scop, am pus la contribuţie un corpus electronic de texte franceze traduse în română, aliniate traducerilor respective, efectuate, în principal, în secolul al 19-lea (proiect în derulare la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", Bucureşti). Acest corpus franco-român a fost conceput cu scopul principal de a asigura o comparaţie eficientă şi pe scară largă dintre traducerile în

---

[3] Precizările şi corecţiile cu care trebuie să începem se referă la identificarea celor mai vechi atestări ale verbului *dezvolta* în română. (1.) În TDRG[3], se menţionează drept cea mai veche atestare a verbului *dezvolta* „1799, Bertoldo..."; în realitate, în sursa citată apare adjectivul *dezvolt*, nu verbul *dezvolta* – cum, de altfel, se precizează în partea finală a aceluiaşi articol lexicografic. (2.) În DLR s.v. *dezvoltare* e menţionată o atestare din 1774, Uricariul, I, 182, dar în sursa citată găsim un document tradus în română, foarte probabil chiar de editorul Teodor Codrescu, în a două jumătate a secolului al 19-lea.

română şi textele originale (franceze) corespunzătoare. În cadrul cercetării de faţă, am încercat să urmărim cum au tradus diverşi traducători din franceză în română verbul *développer* şi substantivul *développement*. (Pentru o prezentare a acestui corpus şi câteva sugestii de utilizare a lui, v. Celac 2019a; 2019b).

* * *

Înainte de a prezenta materialul extras şi analizat din textele franceze şi din traducerile corespunzătoare în română, e necesar să ne oprim asupra verbului francez corespunzător, *développer*. Este vorba de un derivat de la *envelopper*, cu schimbare de prefix, foarte frecvent în franceza modernă, având o vechime apreciabilă (e atestat începând din 1170) şi o pletoră semantică bogată (v. TLFi, de unde selectăm câteva definiţii, corespunzătoare sensurilor mai importante, cu exemple minimale, refăcând, *ad hoc*, numerotarea schemei semantice):

> **I.** [Prima mare grupare de sensuri se referă la o extensie sau desfăşurare în planul unor realităţi concrete:]
> **I.1.** Ôter ce qui enveloppe (quelque chose) de manière à en étaler le contenu. *Développer un paquet.*
> **I.2.** Étendre, étaler (ce qui est enveloppé, roulé ou plié). *Développer un rouleau de tissu, un parchemin.*
> **I.3.** Étendre dans toute sa largeur, dans toute son envergure. Synon. *déployer*.
> [... dar şi, prin extensie, în planul unor realităţi abstracte:]
> **I.4.** – [L'obj. désigne un produit de la pensée, le contenu du discours] Exposer de manière détaillée, suivant un principe d'organisation logique. *Développer une idée, un plan, une théorie.* (Quasi-) synon. *détailler, expliquer, présenter, traiter.*
> **II.** [A doua grupare de sensuri e centrată pe ideea unei creşteri sau expansiuni organice, în primul rând, din domeniul biologiei, dar şi din alte domenii:]
> **II.1.** Faire prendre toute sa croissance depuis le germe ou la cellule initiale jusqu'à l'état adulte ou jusqu'à sa pleine stature, suivant un principe naturel, organique, vital; faire grandir, donner de l'accroissement, de l'ampleur, de l'extension. *Développer un germe, une plante; développer le corps.*
> **II.2.** [Emploi pronom. (plus fréq.).] Grandir, s'épanouir, évoluer sous l'action des lois naturelles de la vie en passant par différentes phases (chez l'homme, par l'enfance et l'adolescence) jusqu'à un stade définitif de croissance. *Naître, se développer, mourir.*
> **II.3.** [P. anal. – Sur le plan intellectuel, moral, psychologique, spirituel, etc.; l'obj., un subst. abstr., désigne une réalité de l'esprit, de la pers.] *Développer l'esprit, l'intelligence, la personnalité; développer sa culture, ses connaissances; développer le sens de, le goût de, l'esprit de (qqc.);* [...] *développer ses affaires.*

Sensurile din prima categorie, referitoare la realităţi concrete (I.1. – I.3.), ar putea fi redate în română prin echivalente precum *dezveli, desfăşura, întinde*, dar

nu prin *dezvolta*. În schimb, în cazul categoriei a doua, a sensurilor mai abstracte, referitoare la creşterea organică, din domeniul biologiei, sau din cel al cunoaşterii intelectuale (I.4 şi II.1. – II.3.), traducerea prin *dezvolta* este întru totul acceptabilă şi chiar se impune.

Apreciem că limbile, în general, sau cel puţin limbile din spaţiul cultural european, ating, în cursul istoriei lor, un moment în care apare necesitatea de a dispune de un verb suficient de bine fixat în limbă, lexicalizat, pentru redarea conceptelor din categoria a doua de mai sus. Acesta este momentul modernizării, al dezvoltării pe scară largă a vieţii culturale, a învăţământului, a presei şi a literaturii, a ştiinţelor, mai ales a celor naturale, precum chimia, fizica sau biologia, dar şi a ştiinţelor umaniste, precum istoria sau filozofia, unde conceptul este la fel de important şi necesar. Ni se pare instructiv că observăm că majoritatea limbilor europene recurg, pentru acest concept, la verbe care, într-un context „premodern", au sensuri concrete („a dezveli, a desfăşura, a întinde") şi care, atunci când apare necesitatea, capătă sensul modern, „cultural" şi „ştiinţific", bine cunoscut:

it. *sviluppare, svolgere*
ngr. *αναπτύσσω*
rus. *развивать(ся)*
sp. *desarrollar(se)*
germ. *(sich) entwickeln.*

(În unele limbi, dacă nu în cea mai mare parte a lor, e vorba de calcuri semantice. E posibil ca germ. *entwickeln* şi sp. *desarrollar* să fie calchiate după fr. *développer*, iar rus. *развивать(ся)*, după germ. *entwickeln*).

În cazul românei, necesitatea despre care vorbim a apărut, în mod sistemic, odată cu Şcoala Ardeleană. Ion Budai-Deleanu, Petru Maior, Samuil Micu, Piuariu-Molnar au folosit verbul tradiţional *dezvoalbe* (şi varianta *dezvolbi*), mai ales cu sensul „a lămuri, a elucida, a explica".

A fost anterior momentul Dimitrie Cantemir: e posibil sa fi simţit şi domnitorul moldovean – cărturar de talie europeană – nevoia de a avea un verb consacrat, convenţionalizat, cu acest sens, deşi poate că necesitatea nu era la fel de presantă cum era pe vremea Şcolii Ardelene, ca să nu mai vorbim de momentul 1830. (Vom încerca, într-un studiu ulterior, să determinăm în ce măsură problema dată se va fi pus în faţa lui Cantemir şi cum va fi rezolvat-o el).

* * *

Materialul extras și analizat în continuare provine din circa 50 de texte franceze, aparţinând unor autori precum Bernardin de Saint-Pierre, Bossuet, Dumas père, Fénelon, Florian, Victor Hugo, Lamartine, Marmontel, Molière, Racine, George Sand, Eugène Sue, Voltaire şi alţii, şi din traducerile acestor texte în română. Precizăm că unele dintre aceste texte au fost traduse de mai multe ori, de-a lungul perioadei istorice de care ne ocupăm.

Materialul este organizat în două mari secţiuni:

I. Traduceri, din perioada mai veche, începând din c. 1770, în care fr. *développer, développement* sunt traduse prin alte cuvinte decât *dezvolta, dezvoltare.*

II. Traduceri din perioada următoare, începând din 1832, în care fr. *développer, développement* sunt (sau încep a fi) traduse prin *dezvolta, dezvoltare.* În cadrul fiecărei secţiuni, ordonarea este cronologică, în funcţie de anii în care au fost realizate traducerile în română.

Fiecare exemplu este structurat în felul următor:

– Numele autorului francez şi titlul lucrării originale (în franceză);

– Datarea traducerii; numele traducătorului; anii lui de viaţă (sau, când anii de viaţă nu sunt cunoscuţi, perioada aproximativă când şi-a desfăşurat activitatea); regiunea istorică din care face parte traducătorul (Moldova, Muntenia, Transilvania);

– Numărul de contexte reperate, în care am urmărit cum a fost tradus fr. *développer* şi/sau *développement*; de regulă, un exemplu de asemenea context franco-român; observaţii succinte de ordin semantic, prin care am încercat să evaluăm cât de adecvate (sau inadecvate) sunt opţiunile traducătorilor.[4]

* * *

I. Traduceri în care fr. *développer, développement* sunt echivalate prin alte cuvinte decât *dezvolta, dezvoltare*

Johan Thuresson Oxenstierna, *Pensées sur divers sujets de morale*, text tradus în **c. 1770** de **Gherasim Putneanul**, ieromonah la Episcopia Romanului (prima jum. a sec. al 17-lea – 1797; originar din nordul **Moldovei**), [*Cugetări*]. Trei contexte: fr. *développer* e echivalat prin *descoperi* (de două ori), *vădi*. – P. 276: *On divise les cabalistes en cinq classes. Les premiers s'attachent à **développer** la nature & les mistères, qui sont tous renfermés dans les lettres de l'alphabet Hébreu, et c'est ce qu'on appelle la cabale naturelle.*/Vol. I, fila 92r: *Cavaliştii să împărţescu în cinci părţi. Cea dintâi să silescu a **descoperi** firea şi tainile care toate sântu încuiate în slovile alfavitei jâdoveşti, şi aceasta iaste cabala ce o zâc firească.* – Traducerea prin *dezvolta* ar fi inadecvată.

Voltaire, *L'histoire de Charles XII*, text tradus în **1792** de **Gherasim**, ieromonah la Mitropolia din Iaşi (c.1760-1853; **Moldova**), *Istoria craiului Şveziei Carol 12.* Un context: fr. *développer* e echivalat prin *dezvăli*. – P. 11: *Il faut **développer** l'origine de ces guerres, qui ont produit de si grands événements, et commencer par le Danemark.*/Fila 13r: *Trebuie a **dezvăli** încă începutul acestor războaie care au fost pricină de nişte aşa de mari [...] întâmplări, şi să începem de la Danemarca.* – Traducerea prin *dezvolta* ar fi inadecvată.

[4] Descrierea bibliografică a textelor franceze şi a traducerilor se găseşte în inventarul „Texte franceze – traduceri în română”, publicat pe pagina noastră: <https://www.academia.edu/44658730/Texte_Franceze_Traduceri_in_romana_Inventar>.

Baltasar Gracián y Morales, *L'homme détrompé, ou le Criticon* (roman; traduction de l'espagnol en français par Guillaume de Maunory), text tradus în 1794, de **Gherasim**, ieromonah la Mitropolia din Iași (c.1760-1853; **Moldova**), *Critil și Andronius.* Trei contexte: fr. *développer* e echivalat prin *dezvăli* (de două ori), *descoperi.* – P. 7: *La raison n'a point d'autre organe que la parole, du moins c'est l'endroit par où elle se* ***dévelope*** *plus aisément.*/P. 4: *Socoteala n-are alt organ decât cuvântul, mai ales acesta-i chipul prin care ea să* ***dezvăleaște*** *mai cu lesnire.* – Traducerea prin *dezvolta* ar fi inadecvată.

André-Guillaume Contant Dorville, *Histoire des différens peuples du monde...* Tome cinquième, text tradus în 1795 de **Gherasim**, ieromonah la mitropolia din Iași (c.1760–1853; **Moldova**), *Istoria Americăi.* Două contexte: fr. *développer* e echivalat prin *analiza, descoperi.* – P. 407: ***Développons*** *maintenant toutes ces idées.*/Vol. II, fila 101v: *Acum să* ***analisăm*** *toate aceste idei.* – Cel puțin în exemplul citat, ar fi posibilă traducerea prin *dezvolta.*

Salomon Gessner, *La mort d'Abel.* Poème en cinq chants (traduction de l'allemand en français), text tradus în **1818** de **Alexandru Beldiman** (1760-1826; **Moldova**), *Moartea lui Avel.* Trei contexte: fr. *développer* e echivalat prin *descoperi* (de două ori), *dezvăli.* – P. 72: *O, quelle joie ravissante nous transporta lorsque nous vîmes vos jeux enfantins, vos plaisirs innocens, et comme vos jeunes âmes qui* ***se développaient****, essayaient leurs forces et parvenaient peu-à-peu à leur maturité.*/P. 86: *Ah, ce bucurie ne-au cuprins când am început a vedé giocurile voastre cele copilărești, desfătările cele nevinovate, și sufletele voastre cele tinere* ***dezvălindu-se*** *a face ispită întru putere și, încet-încet, a veni întru întregime[a] lor.* – În exemplul citat, ar fi posibilă traducerea prin *dezvolta*; în celelalte două, traducerea prin *dezvolta* ar fi inadecvată.

Jean-Pierre Claris de Florian, *Numa Pompilius, second roi de Rome* (roman), text tradus în **1820** de **Alexandru Beldiman** (1760-1826; **Moldova**), *Istoria lui Numa Pompilie.* Două contexte: fr. *développer* e echivalat, destul de impropriu, prin *cunoaște*, fr. *développement*, prin *descoperire.* – p. 238: *La vie agreste que je menois* ***développa*** *bientôt mes forces.*/Vol. II, p. 37: *Viiața cea câmpească întru carea petreceam, fără întârziare m-au făcut* ***a cunoaște*** *toate puterile mele.* – În exemplul citat, ar fi posibilă traducerea prin *dezvolta*; în celălalt context, traducerea prin *dezvoltare* ar fi inadecvată.

Henri Bernardin de Saint-Pierre, *La Chaumière indienne* (nouvelle), text tradus în **1821** de **Lazăr-Leon Asachi** (1757-1825; **Moldova**), *Bordeiul indienesc.* Un context: fr. *développer* e echivalat prin *dejghioca.* – P. 104: *Vous avez* ***développé*** *mon idée bien mieux que je n'aurais fait.*/P. 46: *Mult mai bine ai* ***dejghiocat*** *ideea mea și ai lămurit-o de cum aș nemerit-o eu.* – Ar fi posibilă traducerea prin *dezvolta.* (V. mai jos, în această secțiune, o altă traducere, din 1850).

Jean Racine, *Britannicus* (tragédie), text tradus în **1827** de **Iancu Văcărescu** (1792-1863; **Muntenia**), *Britannicu.* Un context: fr. *développer* e echivalat prin *descoperi.* – P. 321: *Mais, Seigneur, ce n'est pas en ces lieux Qu'il faut* ***développer*** *ce mystère à vos yeux.*/P. 959: *Dar nu e loc aci Vederi-ți ca să pot taina* ***descoperi.*** – Traducerea prin *dezvolta* ar fi inadecvată.

Voltaire, *Jeannot et Colin* (conte philosophique), text tradus în **1830** de **Stanciu Căpățineanu** (c.1800-1848; **Muntenia**), *Janot și Colen.* Două contexte:

fr. *développer* e echivalat prin *desfăşura, descoperi.* – P. 14: *La nature, qui fait tout, lui avait donné un talent qui se* ***développa*** *bientôt avec un succès prodigieux.*/P. 22: *Natura, care face toate, îi dăruise un talent care se* ***desfăşură*** *numaidecât cu o ispravă de mirare.* – În ambele contexte, ar fi posibilă traducerea prin *dezvolta.*

Voltaire, *Zadig ou la Destinée* (histoire orientale), text tradus în **1831** de **Stanciu Căpăţineanu** (c.1800–1848; **Muntenia**), *Sadic sau ursitoarea.* Un context: fr. *développer* e echivalat prin *descoperi.* – P. 66: *Alors son caractère se* ***développa*** *tout entier: elle se livra sans crainte à toutes les folies de son imagination.*/P. 84: *Atunci caracterul său se* ***descoperi*** *cu totul, şi ea se dete fără sfială la toate nebuniile fantasiilor sale.* – Traducerea prin *dezvolta* ar fi inadecvată.

Fénelon, *Les Aventures de Télémaque, suivies des Aventures d'Aristonoüs* (roman), text tradus în **1831** de **Grigore Pleşoianu** (1808-1857; **Oltenia/ Muntenia**), *Întâmplările lui Telemah.* Un context: fr. *développer* e echivalat prin *descoperi.* – P. 135: *Je n'eusse osé me dire à moi-même une si honteuse raison du parti que je venais de prendre; mais cette honteuse raison que je n'osais* ***développer****, ne laissait pas d'agir secrètement au fond de mon cœur, et d'être le vrai motif de tout ce que je faisais.*/Vol. 3, p. 11: [...] *dar acest ruşinos rezon ce nu îndrăsneam să-l* ***descopăr****, nu înceta d-a lucra prin taină în adâncul inimii mele şi d-a fi arătător de adevăr pentru toate câte făceam.* – Traducerea prin *dezvolta* ar fi inadecvată.

Henri Bernardin de Saint-Pierre, *Paul et Virginie* (roman), text tradus în **1831** de **Iancu Buznea** (1809-1839; **Moldova**), *Pavel şi Virghinia.* Şapte contexte: fr. *développer* e echivalat prin *creşte, înflori, dezvăli* [de două ori], *însufla, descoperi.* – P. 85: *Une nourriture saine et abondante* ***développait*** *rapidement les corps de ces deux jeunes gens.*/P. 22: *O hrană sănătoasă şi îndestulată* ***creştea*** *văzând cu ochii trupurile acestor doi tineri.* – În contextul citat şi în celelalte contexte, traducerea prin *dezvolta* ar fi posibilă. (V. mai jos, în secţiunea **II.**, o altă traducere, din 1850).

Molière, *Les Précieuses ridicules* (comédie en un acte, en prose), text tradus în **1835** de **Ion Ghica** (1816-1897; **Muntenia**), *Preţioasele.* Un context: fr. *développer* e echivalat prin *a da de faţă.* – P. 12: *J'ai peine à me persuader que je puisse être véritablement sa fille, et je crois que quelque aventure un jour me viendra* ***développer*** *une naissance plus illustre.*/P. 60: *Nu poate să-mi intre-n cap că eu sânt fata lui, şi sânt încredinţată c-o întâmplare o să-mi* ***dea de faţă*** *o naştere mai strălucită.* – Traducerea prin *dezvolta* ar fi inadecvată. (V. mai jos, în această secţiune, o altă traducere, din 1850).

Charles-Victor d'Arlincourt, *Le Solitaire* (roman), text tradus în **1837** de **Pavel Pruncu** (n. 1797-?; **Moldova?**), *Pustnicul.* Două contexte: fr. *développer* e echivalat prin *discoperi, dizvăli.* – P. 287: *Il acheva d'étouffer en moi ces germes féconds d'enthousiasme et de loyauté qui,* ***développés*** *librement, n'eussent produit que des fruits glorieux.*/Vol. 2, p. 85: *Au stins în mine ploditoarile săminţii a entusiazmului şi credinţii, care, dacă s-ar fi* ***dizvălit*** *în voie, ar fi născut roduri a slavii.* – În exemplul de mai sus, traducerea prin *dezvolta* ar fi posibilă; în celălalt context, ea ar fi inadecvată.

Alexandre Dumas père, *Antony* (drame en cinq actes, en prose), text tradus în **1837** de **Alexandru Hrisoverghi** (1811-1837; **Moldova**), *Antoni.* Trei contexte: fr. *développer, développement* sunt echivalate prin *desvăli, desvălire.* – P. 65: *Vous le voyez, monsieur, vous avez usé, à vous défendre, un temps qui aurait suffi à* ***développer*** *tout un système.*/P. 83: *Vezi, domnule, c-ai cheltuit, apărându-te, o vreme ce ţi-ar fi ajuns să* ***desvăleşti*** *o sistemă întreagă.* – În exemplul de mai sus şi în celelalte două contexte ar fi posibilă echivalarea prin *dezvolta* – soluţie la care se va recurge într-o altă traducere a aceluiaşi text, din 1880.

Victor Hugo, *Marie Tudor* (drame), text tradus în **1837** de **Constantin Negruzzi** (1808-1868; **Moldova**), *Maria Tudor.* Un context: fr. *développer* e echivalat prin *întinde.* – P. 44: *Un cortège funèbre paraît au haut de l'escalier, sur les degrés duquel il se développe lentement à mesure qu'il descend.*/P. 134: *Un cortej de prohod s-arată în vârful scării pe a căria trepte se* ***întinde*** *încet, coborându-se.* – Traducerea prin *dezvolta* ar fi inadecvată.

Voltaire, *La Henriade* (épopée historique en dix chants, en vers), text tradus în **1838** de **Vasile Pogor**, comisul (1792-1857; **Moldova**), *Henriada.* Un context: fr. *développer* e echivalat prin *tălmăci.* – P. 6: *Vous donc, témoin fameux de ces longues querelles,/Vous, toujours de Valois le vainqueur ou l'appui,/Expliquez-nous le nœud qui vous joint avec lui:/Daignez* ***développer*** *ce changement extrême; Vous seul pouvez parler dignement de vous-même.*/P. 99: *Voi, ce gâlcevile toate le şi ştiţi, li-aţi şi văzut,/Ci, lui Valoa când razim aţi fost, când biruitori,/****Tălmăciţi****-ne pricina nodului întrunitori,/A schimbării necrezute, care vă putu uni:/Pentru sine-ţi, numai singur vrednic eşti a vorovi!* – Traducerea prin *dezvolta* ar fi inadecvată.

Victor Hugo, *Le Dernier jour d'un condamné* (roman), text tradus în **1839** de **Ştefan Stoica** (1808-1878; **Muntenia**), *Zioa dupe urmă a unui osândit.* Patru contexte: fr. *développer* e echivalat prin *deschide* [o dată], *întinde* [de două ori] sau omis în traducere. – P. 82: *Quand ces cordons sont* ***développés*** *à terre, ils figurent assez bien la grande arête d'un poisson.*/P. 39: *Când stau* ***întinse*** *aceste cordoane pe pământ, se aseamănă prea mult cu figura unei spinări de peşte.* – În contextul de mai sus şi în celelalte trei contexte traducerea prin *dezvolta* ar fi inadecvată.

Jean-Pierre Claris de Florian, *Guillaume ou la Suisse libre* (roman), text tradus în **1839** de **Grigorie Negrea** (prima jum. sec. 19), *Ghiuilom Tel sau Elveţia slobodă.* Un context: fr. *développer* e echivalat prin *descoperi.* – P. 39: *Il lui confie une partie de ses projets, lui* ***développe*** *ses ressources, et l'instruit dans le plus grand détail de ce qu'il doit dire à Melctal.*/P. 28: *Îi încredinţă o parte din gândul său, îi* ***descopere*** *mijloacele sale şi îl învaţă ce să zică lui Melctal.* – Traducerea prin *dezvolta* ar fi inadecvată.

Isidore Bourdon, *La Physiognomonie et la phrénologie*, text tradus în **1845** de **Teodor Codrescu** (1819-1894; **Moldova**), *Fisionomia omului.* Fr. *développer, développement* apar de multe ori în textul original. Am verificat patru contexte, unde am găsit, constant, echivalentele *dizvăli, dizvălire.* – P. 105: *Naître durant les vives chaleurs de l'été est une circonstance propice au* ***développement*** *du tempérament bilieux.*/P. 71, col. 2: *A se naşte în cursul arşiţilor celor mari îi o împregiurare favoritoare* ***dizvălirei*** *temperamentului coleric.* – În toate contextele verificate ar fi posibilă echivalarea prin *dezvolta, dezvoltare.*

François-Thomas-Marie de Baculard d'Arnaud, *Amélie. Anecdote anglaise*, text tradus în **1846** de **Grigorie Mihăescu** (?–1861; **Oltenia**), *Amelia*. Un context: fr. *développer* e echivalat prin *deştepta*. – P. 2: *Elle étoit remplie d'une sensibilité que la moindre occasion portoit à se* ***développer****, et l'amour est bien prés de cette facilité à s'émouvoir.*/P. 2: *Ea era plină de o simţiciune pe care cea mai mică ocazie i-o* ***deştepta****, şi amorul este foarte aproape când este înlesnit d-această mişcare.*

Jean-François Marmontel, *La Femme comme il y en a peu*, text tradus în **1846** de **Ienache Papazoglu** (prima jum. sec. 19; **Muntenia**), *Muiarea asemenea căria puţine sânt*. Un context: fr. *développer* e echivalat prin *desvăli*. – P. 141: *On vit avec ses enfants; on les a sous les yeux; on communique avec eux; on les accoutume à examiner et à réfléchir; on leur aide, sans impatience, à* ***développer*** *leurs idées; on ne les rebute jamais par un ton d'humeur ou de mépris.*/P. 272-274: *Trăieşte cineva cu copii lui, îi are pre dânşii înaintea ochilor lui, să întovărăşaşte la voroavă cu ei, îi obicinuiaşte spre a cerceta şi a chibzui, le ajută lor cu îngăduială şi cu răbdare ca să-şi* ***desvălească*** *şi să-şi arate ideile lor şi niciodată cu vreun glas de neastâmpăr şi de nălucire sau de urâciune nu-i face pre ei ca să li se facă greaţă şi să obosească.* – Ar fi posibilă echivalarea prin *dezvolta* – soluţie la care recursese Heliade-Rădulescu, într-o altă traducere, din 1832 (v. mai jos, în secţiunea **II.**).

Eugène Scribe, *La Quarantaine* (comédie-vaudeville en un acte), text tradus în **1847/1851** de **Constantin Negruzzi** (1808-1868; **Moldova**), *Carantina*. Un context: fr. *développer* e echivalat prin *dezvăli*. – P. 195: *Je vois que ce projet vous sourit, et pour vous* ***développer*** *mon idée, vous sentez bien qu'un mariage à l'essai, une communauté anticipée...*/P. 226: *Văd că vă place proiectul meu, şi pentru a-mi* ***dezvăli*** *ideea, este ştiut că o căsătorie pe neştiute, o întovărăşire fără vreme...* – Traducerea prin *dezvolta* ar fi posibilă.

Molière, *Les Précieuses ridicules* (comédie en un acte, en prose), text tradus în **1850** de **Elena Stamati** (mijl. sec. 19; **Moldova**), *Pretioasele ridicule*. Un context: fr. *développer* e echivalat prin *a descoperi*. P. 12: *J'ai peine à me persuader que je puisse être véritablement sa fille, et je crois que quelque aventure un jour me viendra* ***développer*** *une naissance plus illustre.*/P. 11-12: *Mai că nu pot crede că să-i fiu fiică adevărată. Mai mă dă a crede că vreodată ocazia îmi va* ***descoperi*** *că sângele meu se trage dintr-o viţă mai strălucită.* – Traducerea prin *dezvolta* ar fi inadecvată. (V. mai sus, în această secţiune, o altă traducere, din 1835).

Henri Bernardin de Saint-Pierre, *La Chaumière indienne* (nouvelle), text tradus în **1850** de **Alexandru Pelimon** (1822-1881; **Muntenia**), *Coliba indiană*. Un context: fr. *développer* e echivalat prin *desvăli*. – P. 104: *Vous avez* ***développé*** *mon idée bien mieux que je n'aurais fait.*/P. 33: *Dumneata mi-ai* ***desvălit*** *ideea mea mult mai bine decât dupe cum o înfăţişeam eu.* – Ar fi posibilă traducerea prin *dezvolta*. (V. mai sus, în această secţiune, o altă traducere, din 1821).

Eugène Sue, *Kernok le pirate* (roman), text tradus în **1852** de **Constantin C. Băjescu** (mijl. sec. 19; **Muntenia**), *Chernoc, corsarul*. Un context: fr. *développer* e echivalat prin *desfăşura*. – P. 50: *La seconde fusée étant sortie du San-Pablo, le feu commençait à s'y* ***développer****.*/P. 62–63: *A doua rachetă ieşind din San-Pablo, focul începu a se* ***desfăşura*** *peste dânsul.* – Traducerea prin *dezvolta* ar fi, probabil, inadecvată.

Félicité de Genlis, *Le Siège de la Rochelle, ou le Malheur et la conscience* (roman), text tradus în **1852/1855** de **A. Poenaru** (mijl. sec. 19; **Muntenia?**), *Încunjurarea Roşelei...* Două contexte: fr. *développer* e echivalat prin *descoperi, desfăşura.* – Tome 1, p. 123: *Ainsi, chacun de vos malheurs **développe** en vous un sentiment vertueux.*/Vol. 1, p. 80: *Aşadar, fiecare din nenorocirile tale **descoperă** în tine un sentiment virtuos.* – În ambele contexte, ar fi posibilă traducerea prin *dezvolta.*

Jacques-Bénigne Bossuet, *Discours sur l'histoire universelle*, text tradus în **1853** de **Eufrosin Poteca** (c.1785-1858; **Muntenia**), *Vorbire asupra Istorii Universale.* În original apar de mai multe ori verbul *développer* şi subst. *développement*; am verificat patru contexte; s-a tradus prin *desvăli, desvălui, desluşi, desluşire.* P. 252: *En effet, toute leur histoire, tout ce qui leur arrivoit de jour en jour, n'estoit qu'un perpetuel **développement** des oracles que le Saint Esprit leur avoit laissez.*/P. 283: *În faptă, toată istoria lor, tot ce li se întâmpla din zi în zi, nu era decât o necurmată [tipărit greşit: necurată] **desluşire** a oracolilor sau oraţiilor, care Svântul Duh le lăsase.* – Traducerea prin *dezvolta* ar fi inadecvată.

Alexandre Dumas père, *Une Fille du régent* (roman), text tradus în **1853** de **Grigore Lipoiano** (?–1872; **Muntenia?**), *Fata regentului.* Un context: fr. *développer* e echivalat prin *a da pe faţă.* – Ar fi posibilă traducerea prin *dezvolta.*

Jean-Pierre Claris de Florian, *Gonzalve de Cordue* (roman), text tradus în **1858** de **Nicolae T. Orăşanu** (1833-1890; **Muntenia**), *Gonzalv de Cordova.* Două contexte: fr. *développer* e echivalat, adecvat, prin *desfăşura, desvăli.* – P. 298: Il lui **développe** ses hardis projets./P. 249: *Îi **desvăleşte** îndrăsneţele lui planuri.* – Traducerea prin *dezvolta* ar fi mai puţin inadecvată.

* * *

II. Traduceri în care fr. *développer, développement* sunt (sau încep a fi) traduse prin *dezvolta, dezvoltare.*

Jean-François Marmontel, *La Femme comme il y en a peu*, text tradus în **1832** de **Ion Heliade-Rădulescu** (1802-1872; **Muntenia**), *Femeia bună.* Un context: fr. *développer* e echivalat, adecvat, prin *desvolta.* P. 141: *On vit avec ses enfants; on les a sous les yeux; on communique avec eux; on les accoutume à examiner et à réfléchir; on leur aide, sans impatience, à **développer** leurs idées; on ne les rebute jamais par un ton d'humeur ou de mépris.*/P. 42: *Este destul să trăiască cineva cu copii săi, să-i aibă tot timpul dinaintea ochilor, să-i obicinuiască a întreba, a cerceta şi a se socoti asupra lucrurilor; să le ajute ca cu încetul, să-şi **desvolteze** ideile lor, să nu-i împingă niciodată cu un ton răstit şi despreţuitor.* (V. mai sus, în secţiunea **I.**, o altă traducere, din 1846).

Byron, *Beppo* (nouvelle; traduction de l'anglais en français), text tradus în **1834** de **Ion Heliade-Rădulescu** (1802-1872; **Muntenia**), *Beppo.* Două contexte: fr. *développer* e echivalat, adecvat, prin *desvolta.* P. 19: *En effet, déjà familiarisées avec les usages du monde, elles peuvent avoir une aisance qui leur permet de **développer** tous leurs agréments naturels.*/P. 25: *Şi cu adevărat, mai deprinse cu*

obiceiurile lumii, ele pot să aibă o înlesnire care le iartă să-şi ***desvoalte*** *darurile lor cele fireşti.*

Byron, *Marino Faliero, doge de Venise* (tragédie historique en cinq actes), text tradus în **1839** de **Ion Heliade-Rădulescu** (1802-1872; **Muntenia**), *Marino Faliero, doge de Veneţia*. Două contexte: fr. *développer* e echivalat prin *dezvolta*. – P. 128: *Du moins elle concertera ses plans de manière à ne point laisser la tâche au-dessus des forces humaines, quoique mes projets ne soient encore qu'un chaos de sombres pensées dont le germe n'est pas* ***développé***./P. 206: *Cel puţin el îşi va urzi planurile sale ca să nu lase a veni această pricină mai presus de puterile omeneşti, cu toate că projetele mele până acum nu sânt încă decât un haos de posomorâte cugetări, şi sămânţa lor nu s-a* ***dezvoltat*** *încă*. – În exemplul de mai, echivalarea prin *dezvolta* este adecvată; în celălalt context, e mai puţin adecvată.

Jean-François Marmontel, *Bélisaire* (roman), text tradus în **1843** de **Simeon Marcovici** (1802-1877; **Muntenia**), *Velisarie*. Două contexte: fr. *développer* e echivalat prin ***dezvolta***, *renaşte*. – P. 172: *Au défaut d'une lice où les âmes s'exercent, où les talens mesurent leurs forces, où le caractere s'annonce, où le génie se* ***développe***, *où les lumiéres et les vertus percent la foule et se distinguent, on a presque tout donné au hazard de la naissance, au caprice de la faveur*./P. 191-192: *În loc de a să întocmi o carieră de emulaţie întru care sufletele să se deprinză la fapte mari, talentele să-şi măsoare puterile lor, caracterul să se vădească, geniul să se* ***dezvolteze*** *[...], s-au lăsat mai toate în voia naşterii şi a capriţiilor favorului*. – În exemplu de mai sus şi în celălalt context traducerea prin *dezvolta* este sau ar fi adecvată. (V. mai jos, în alineatul următor, o altă traducere, din 1844).

Jean-François Marmontel, *Bélisaire* (roman), text tradus în **1844** de **Alexandrina Maghieru** (1825-1877; **Muntenia**), *Velisarie*. Două contexte: fr. *développer* e echivalat prin *desvolta*. – P. 172: [v. citatul în franceză din alineatul precedent]/P. 144: *În lipsa unei liţe unde sufletele se deprind, unde talenturile îşi măsoară puterile, caracterul se arată, geniul se* ***desvoaltă*** *[...], s-au dat mai toate întâmplării naşterii şi capriciului favoarei*. – În exemplu de mai sus şi în celălalt context traducerea prin *dezvolta* este adecvată. (V. mai sus, în alineatul precedent, o altă traducere, din 1843).

Sophie Cottin, *Élisabeth ou Les exilés de Sibérie* (roman), text tradus în **1844** de **A. G. Fotescu** (mijl. sec. 19; **Muntenia?**), *Elisabeta, sau Exilaţi[i] din Siberiea*. Două contexte: fr. *développer* e echivalat prin ***desvolta***, dar şi prin *lămuri*. – P. 12: *Sa santé se fortifiait par le grand air, sa taille se* ***développait*** *par l'exercice*./P. 12: *Aerul cel curat îi întărea sănătatea; exersiţia îi* ***desvolta*** *talia cea măreaţă*. – În exemplul de mai sus şi în celălalt context traducerea prin *dezvolta* este sau ar fi adecvată.

Louis Aimé-Martin, *De l'éducation des mères de famille*, text tradus în **1844** de **Ioan D. Negulici** (1812-1851; **Muntenia**), *Educaţia mumelor de familie*. Fr. *développer, développement* apar de foarte multe ori în textul original; am verificat opt contexte, unde am găsit, constant şi adecvat, echivalentele *desvolta, desvoltare*. – Vol. 1, p. 23: *Je sentis alors pourquoi les* ***développements*** *isolés de l'intelligence avaient accru le mal au lieu de le détruire*./Vol. 1, p. 15: *Atunci*

*simții pentru ce **desvoltarea** îndeosebi a înțelegerii mărise răul în loc de a-l dărăpăna.*

Germaine de Staël, *Corinne ou l'Italie* (roman), text tradus în **1846** de **Ioan Voinescu I** (c. 1800-c. 1870; **Muntenia**), *Corina sau Italia*. În original apar de multe ori verbul *développer* și subst. *développement*; am verificat cinci contexte, pentru care apar în traducere, în mod constant și adecvat, echivalentele *desvolta, desvoltare*. – P. 37: *Son goût pour les arts ne s'était point encore **développé**.*/P. 46: *Gustul său pentru arte încă nu se **desvoltase**.*

François Guizot, *Histoire générale de la civilisation en Europe*, text tradus în **1844-1847** de **Ion Heliade-Rădulescu** (1802-1872; **Muntenia**), *Historia civilisației europene*. În original apar de foarte multe ori verbul *développer* și subst. *développement*; am verificat cinci contexte, de la pp. 25-32, pentru care apar în traducere, în mod constant și adecvat, echivalentele *desvolta, desvoltare*. (V. mai jos, în această secțiune, o altă traducere, din 1856).

George Sand, *Indiana* (roman), text tradus în **1847** de **Petre Teulescu** (1826-1885; **Muntenia**), *Indiana*. Patru contexte: fr. *développer* e echivalat prin *desvolta*; fr. *développement* este tradus, impropriu, prin *explicație*. – P. 211: *C'est un homme que l'affection d'autrui eût pu **développer**.*/P. 137: *Este un om pe care o dragoste de aiurea ar fi putut să-l mai **desvoalte**.* – În toate cele patru situații, echivalarea prin *desvolta, desvoltare* este sau ar fi adecvată.

Jacques Matter, *L'instituteur primaire...*, text tradus în **1848** de **Ion Brezoianu** (1817-1883; **Muntenia**), *Învățătorul primar*. În original apar de foarte multe ori verbul *développer* și subst. *développement*; am verificat șase contexte: s-a tradus, în mod constant și adecvat, prin *desvolta, desvoltare*. – P. 12: *Le travail utile auquel je me suis livré de bonne heure a singulièrement assuré le **développement** de mes facultés.*/P. 15: *Folositoarea lucrare cu care mă dădasem de timpuriu a asigurat de necrezut **dezvoltarea** facultăților mele.*

François-Vincent Raspail, *Cours élémentaire d'agriculture et d'économie rurale*, text tradus în **1850** de **Ion Brezoianu** (1817-1883; **Muntenia**), *Curs elementar de agricultură...* În original apar de multe ori verbul *développer* și subst. *développement*; am verificat cinci contexte; de fiecare dată s-a tradus, adecvat, prin *dezvolta, dezvoltare*. – Vol. 1, p. 56: *L'humidité et l'obscurité favorisant le **développement** des germes* [...]./P. 82: *Negura și umezeala favorând **desvoltarea** răsăririi* [...].

Henri Bernardin de Saint-Pierre, *Paul et Virginie* (roman), text tradus în **1850** de **Alexandru Pelimon** (1822-1881; **Muntenia**), *Paul și Virginia*. Șapte contexte: fr. *développer* e echivalat prin *desvolta* [de șase ori], *dezvăli*. – P. 85: *Une nourriture saine et abondante **développait** rapidement les corps de ces deux jeunes gens.*/P. 21: *Un nutrimânt sănătos și abondant **desvolta** repede corpul acestor doi juni.* – În contextul citat și în celelalte contexte, traducerea prin *dezvolta* este sau ar fi adecvată. (V. mai sus o altă traducere, din 1831).

George Sand, *Leone Leoni* (roman), text tradus în **1850** de **Antonie Rahtivanu** (mijl. sec. 19; **Muntenia?**), *Leone-Leoni*. Un context: fr. *développer* e echivalat, adecvat, prin *desvolta*. – P. 52: *Que ce fût l'ouvrage de Dieu, celui de Leoni ou celui de l'amour, une âme forte se **développa** et s'épanouit dans mon*

faible corps./P. 40: *Nu ştiu de a fost faptă a lui Dumnezeu, a lui Leoni sau a amorului, că un suflet puternic se* ***desvoltă*** *şi înflori în neputinciosul meu trup.*

George Sand, *Mauprat* (roman), text tradus în **1853** de **Ştefan Andronic** (mijl. sec. 19; **Muntenia**), *Mauprat*. În original apar de multe ori verbul *développer* şi subst. *développement*; am verificat cinci contexte; de fiecare dată s-a tradus, adecvat, prin *desvolta, desvoltare*. – P. 247: *Dieu me préserve de nier les bonnes qualités que l'éducation eût pu* ***développer*** *dans ce jeune homme.*/P. 172: *Să mă ferească Dumnezeu a nega bunele calităţi ce educaţiunea ar fi putut* ***desvolta*** *în acest june.*

Alexandre Dumas père, *Térésa* (drame en cinq actes, en prose), text tradus în **1853**, de **Elena Vorea** (mijl. sec. 19; **Moldova**), *Tereza*. Două contexte: fr. *développer* e echivalat prin *înfăţoşa* şi *dezvolta*. – P. 13: *Votre caractère, qui se* ***développa*** *sans contrainte sous mes yeux, me fit bientôt envier le sort de celui qui serait un jour votre mari.*/P. 9: *Caracterul tău, ce fără silă se* ***desvolta*** *ochilor mei, mă făcu, în curând, să pizmuiesc soarta aceluia ce într-o zi putea fi soţul tău.* – În contextul de mai sus, traducerea prin *desvolta* este adecvată; în celălalt context (unde s-a tradus prin *înfăţoşa*), ea ar fi fost inadecvată.

George Sand, *Mont-Revêche* (roman), text tradus în **1853/1854** de **Andrei Dertman** (mijl. sec. 19; **Muntenia?**), *Mont-Revêche*. Două contexte: fr. *développer, développement* sunt echivalate, adecvat, prin *desvolta, desvoltare*.

Eugène Sue, *Mathilde. Mémoires d'une jeune femme* (roman), text tradus în **1853/1854** de **George Baronzi** (1828-1896; **Muntenia**), *Matilda*. În original apar de multe ori verbul *développer* şi subst. *développement*; am verificat şase contexte; de fiecare dată s-a tradus, adecvat, prin *dezvolta, dezvoltare*. – P. 1509-1510: *Oh! par pitié, songez que pendant mon enfance, pendant ma jeunesse, cette femme a* ***développé*** *en moi les plus mauvais penchants: la haine, la jalousie, l'hypocrisie.*/Vol. 4, p. 664: *Oh, îndurare! pune-ţi în minte că în copilăria mea, în juneţea mea, acea femeie a* ***desvoltat*** *în mine cele mai rele aplecări: ura, gelosia, ipocrisia.*

Zoé Gatti de Gamond, *Des Devoirs des femmes et des moyens les plus propres à assurer leur bonheur*, text tradus în **1854** de **Teodor Neculai Balş** (mijl. sec. 19; **Moldova**), *Despre îndatoririle femeilor* [...]. În original apar de foarte multe ori verbul *développer* şi subst. *développement*; am verificat unsprezece contexte; s-a tradus prin *desvoltare/disvoltare* (de trei ori), dar şi prin *desvăli/disvăli* (de şase ori), *desvălire/disvălire* (de două ori). – P. 14: *Il est nécessaire que chaque esprit puisse suivre sa vocation et recevoir son plus haut* ***développement***./P. 31: *Este de neapărat ca fiecare duh să-şi poată urma chemarea lui şi să priimească cea mai înaltă* ***disvoltare***. – P. 13: *Si la vie domestique est la seule qui leur convienne, à quoi bon cultiver leur esprit,* ***développer*** *leur intelligence ?*/P. 31: *Dacă viaţa casnică este singură numai ce li se cuvine, apoi pentru ce să prelucrăm duhul lor şi să* ***disvălim*** *iscusinţa lor?* – Traducerea prin *desvoltare/disvoltare* (v. primul exemplu de mai sus) este adecvată; în celelaltre situaţii (unde s-a tradus prin calcurile *desvăli/disvăli, desvălire/disvălire*), ar fi posibil să se traducă de asemenea prin *desvolta/desvoltare* (v. cel de-al doilea exemplu de mai sus). Alternanţa dintre aceste modalităţi de traducere pare un semn al indeciziei traducătorului.

Alexandre Dumas père, *Isaac Laquedem* (roman), text tradus în **1855/1856** de **George Baronzi** (1828-1896; **Muntenia**), *Isaak Lakedem*. Trei contexte: fr. *développer* (două ocurenţe), *développement* (o ocurenţă), sunt echivalate, adecvat, prin *desvolta, desvoltare*. – P. 479: *Les forces de la vie commencent à s'y répandre et à* ***développer*** *des créatures plus perfectionnées que celles que nous allons retrouver plus bas.* – Vol. 4, p. 166: *Puterile vieţei au şi început a se respândi şi a* ***desvolta*** *creaturele cele mai perfecţionate.*

François Guizot, *Histoire générale de la civilisation en Europe...*, text tradus în **1856** de **George Baronzi** (1828-1896; **Muntenia**), *Istoria civilizaţiunii în Europa*. În original apar de foarte multe ori verbul *développer* şi subst. *développement*; am verificat cinci contexte, de la pp. 25-32, pentru care apar în traducere, în mod constant şi adecvat, echivalentele *desvolta, desvoltare*. (V. mai sus, în această secţiune, o altă traducere, din 1844-1847).

Alphonse de Lamartine, *Raphaël* (roman), text tradus în **1856** de Maria Ioranu (?–1861; **Muntenia?**), *Raphael*. Două contexte: fr. *développement* e echivalat prin *desvoltare* (v. exemplul de mai jos); *développé* e echivalat, adecvat, prin *înmugurit*. – P. 66: *Les premiers* ***développements*** *de cette affection s'étaient révélés.*/P. 66: *Primele* ***desvoltări*** *ale acestei boale se arătaseră.*

Frédéric Soulié, *Les Mémoires du diable* (roman), text tradus în **1856/1857** de **Miltiade Costinescu** (1818-1872; **Muntenia**), *Memoriele diavolului*. În original apar de mai multe ori verbul *développer* şi subst. *développement*; am verificat cinci contexte: fr. *développement* e echivalat, adecvat, prin *desvoltare*. – Vol. 2, p. 553: *Tout en lui attestait un* ***développement*** *solide de forces physiques nourries de charcuterie et de vin de Bourgogne.*/Vol. 5, p. 157: *Totul într-însul arăta o* ***desvoltare*** *solidă de puterile fisice nutrite foarte bine cu cârnaţi de râmător şi cu vin de Burgundia.*

Guillaume Belèze, *L'Histoire naturelle mise à la portée de la jeunesse*, text tradus în **1856** de **Iuliu Barasch** (1815-1863; **Muntenia**), *Istoriea naturală potrivită pe înţelegerea copiilor*. În original apar de mai multe ori verbul *développer* şi subst. *développement*; am verificat patru contexte: fr. *développer* e echivalat, adecvat, prin *desvolta*. – P. 82: *Celle-ci [la tige] se* ***développe*** *rapidement.*/Vol. 2, p. 102: *Acum trunchiul se* ***desvoltă*** *cu repeziciune.*

Alexandre Dumas père, *Le Chevalier d'Harmental* (roman), text tradus în **1857** de **Ioan A. Geanoglu** şi **Ioan Fănuţă** (ambii, mijl. sec. 19; **Muntenia**?), *Cavalerulu d'Harmental*. Şase contexte: fr. *développer*, *développement*, sunt echivalate prin *desvolta* (o dată), dar şi prin *a se ivi* (o dată), *desvălui* (de două ori), *descoperire* (o dată), sau e omis (o dată). – P. 356-357: *Heureusement pour d'Harmental, Mirza avait la mémoire du sucre* ***développée*** *à un degré égal où il avait, lui, celle des sons.*/Vol. 2, p. 69: *Din fericire pentru d'Harmental, Mirza avea memoria zaharului* ***desvoltată*** *la un grad egal aceluia ce el avea pentru musică.* – În toate cele şase contexte, echivalarea prin *dezvolta* sau *dezvoltare* este (în exemplul de mai sus) sau ar fi (în celelalte exemple) adecvată.

Alexandre Dumas père, *Le Comte de Monte-Cristo* (roman), text tradus în **1857/1858** de **George Baronzi** (1828-1896; **Muntenia**), *Contele de Monte Cristo*. În original apar de mai multe ori verbul *développer* şi subst. *développement*; am

verificat patru contexte: fr. *développer*, *développement* sunt echivalate, în mod constant şi adecvat, prin *desvolta, desvoltare*.

Eugène Sue, *Le Juif errant* (roman), text tradus în **1857/1858** de **Iosif Archidiaconul** (mijl. sec. 19; **Muntenia?**), *Jidovulu rătăcitoru*. În original apar de foarte multe ori verbul *développer* şi subst. *développement*; am verificat şase contexte, unde s-a tradus, adecvat, prin *desvolta* (de trei ori, v. primul exemplu mai jos), dar şi prin *desfăşura* (o dată; din punct de vedere semantic, traducerea prin *dezvolta* ar fi inadecvată, v. al doilea exemplu mai jos), *deschide* (o dată), *desveli* (o dată). – Vol. 1, p. 254-255: *Mais Dagobert eut beau* ***développer*** *chaque objet d'habillement, il n'y trouva ni sa bourse ni son portefeuille.*/Vol. 1, p. 130: *Însă Dagobert în deşert* ***desfăşură*** *fiecare lucru dinăuntru, scuturându-l* [...]. – Vol. 1, p. 752: *Il sentait nécessairement* ***se développer*** *en lui les vices odieux inhérents à tout état de complicité, à savoir: l'envie, la défiance et une curiosité jalouse.*/Vol. 3, p. 25: *[El] simţea* ***desvoltându-se*** *în sine urâcioasele viţiuri nedeslipte de tot felul de complicitate, adică invizia, neîncrederea şi o curiozitate geloasă.*

***

Am aplicat aceeaşi metodă – comparaţia unor texte în franceză cu textele corespunzătoare româneşti – şi în ceea ce priveşte primele periodice apărute în ţările române. Astfel, în mai multe numere ale *Curierului românesc* din Bucureşti (ziar patronat de Heliade-Rădulescu), din anul 1836, conţinând texte paralele – pe prima coloană, în română, pe cea de-a doua, în franceză –, am reperat 17 contexte unde apare, în coloana a doua, verbul *développer* sau substantivul *développement*. În pasajele corespunzătoare în română apare, cel mai adesea, verbul *desvolta* (de trei ori) şi substantivul *desvoltare* (de 11 ori). În plus faţă de această opţiune mai găsim *întindere* (de două ori) şi *însufla* (o dată). De exemplu:

1836, *Curierul românesc*, nr. 1, p. 2:
– col. 2: [...] *du désir que nous avons de favoriser ce* ***dévéloppement*** *par tous les moyens possibles.*
– col. 1: [...] *de dorinţa ce avem a însufleţi această* ***desvoltare*** *prin toate mijloacele.*

1836, *Curierul românesc*, nr. 24, p. 95:
– col. 2: *À Venise, le choléra a éclaté de nouveau et a pris très vite un grand* ***développement***.
– col. 1: *La Veneţia, holera s-a ivit de isnoavă, şi a luat o mare* ***întindere***.

1836, *Curierul românesc*, nr. 39, p. 155:
– col. 2: [...] *pour consolider et* ***développer*** *la Charte constitutionnelle de la monarchie.*
– col. 1: [...] *spre a întemeia şi* ***desvolta*** *Şarta constituţională a monarşiei.*

În schimb, în mai multe numere ale *Albinei româneşti* de la Iaşi (publicaţie patronată de Gheorghe Asachi), din anii 1834 şi 1835, conţinând, din nou, texte

paralele – pe prima coloană, în română, pe cea de-a doua, în franceză –, am reperat 35 de contexte unde apare, în coloana a doua, verbul *développer* sau substantivul *développement*. În pasajele corespunzătoare în română apare, cel mai adesea, verbul *dizvăli* (= *dezveli*), sau mai rar, *vădi, lămuri, sporire, lățire, înaintire* etc. Nu apare niciodată *dezvolta, dezvoltare* sau forme raportabile la acestea. De exemplu:

1834, *Albina românească*, nr. 10, p. 41:
– col. 2: *On doit cependant avouer que ce ministre vient de* ***développer*** *beaucoup d'énergie et d'habileté.*
– col. 1: *Cu dreptul este a mărturisi că acest ministru au* ***dizvălit*** *mare energhie și ghibacie.*

1834, *Albina românească*, nr. 27, p. 110:
– col. 2: *La société républicaine de l'ouest a répandu le 20 Février à Nantes une quantité de proclamations qui* ***développent*** *leur principe.*
– col. 1: *Soțietatea republicană a Apusului au împărțit în 20 fevruarie la Nant proclamații carile* ***vădesc*** *a lor scoposuri.*

***

Perioada de rapidă modernizare a societății și a limbii române (1780-1860), a reprezentat începutul sincronizării cu marile culturi europene, cu cea franceză, în mod special. În acest context, a avut loc o adevărată campanie a traducerilor, accelerată mai ales începând cu anul 1829. Cea mai mare parte a acestor traduceri au fost făcute din limba franceză. Chiar și atunci când era vorba de opere din alte literaturi (din cea engleză, ale unor scriitori precum Byron, Shakespeare, Thomas Moore, Alexander Pope, Walter Scott, Jonathan Swift, sau din cea spaniolă – Miguel de Cervantes), ele erau traduse după versiunile franțuzești disponibile. În acest context, una dintre problemele punctuale ivite în fața traducătorilor români a fost aceea de a găsi un echivalent corespunzător pentru verbul *développer* (și substantivul *developpement*) – fiind vorba de necesitatea de a acoperi, în mod convenabil, un concept important și caracteristic al culturii moderne. Am constatat, prin intermediul materialului extras și prezentat mai sus, că, înainte de a se încetățeni verbul românesc *dezvolta*, traducătorii au recurs la variate calcuri semantice – cuvinte din fondul tradițional (*descoperi, dezveli, desfășura, dezvălui, lămuri, deschide, tălmăci, da de față, dejghioca* etc.).

Am observat apoi că primii traducători care echivalează cuvintele franțuzești în discuție cu *dezvolta, dezvoltare*, sunt muntenii Heliade-Rădulescu, Simion Marcovici, Ion Brezoianu, urmați de Ioan D. Negulici, Alexandru Pelimon, George Baronzi și de alții. În schimb, traducătorii moldoveni din perioada de care ne ocupăm (prima jumătate și mijlocul secolului al 19-lea) continuă să traducă vocabulele franțuzești *développer, developpement*, preponderent prin alți termeni, nu prin *dezvolta, dezvoltare*.

Una dintre concluziile noastre principale se referă la faptul că meritul pentru fixarea verbului *dezvolta* în limba română literară le revine oamenilor de cultură din Muntenia. Ne gândim, desigur, la Ion Heliade-Rădulescu și la cei din anturajul său. Heliade-Rădulescu a patronat primul ziar din această provincie (*Curierul românesc* – aici, în unul din primele numere, se găsește cea mai veche atestare a verbului *dezvolta*), a tradus mult din franceză, fiind, în conformitate cu datele de care dispunem, primul traducător care a recurs la verbul *dezvolta* ca echivalent al fr. *développer* (în traduceri din 1832, 1834 și din anii următori). Datorită prestigiului de care se bucura Heliade-Rădulescu, alți cărturari și traducători munteni (Simion Marcovici, Ion Brezoianu, Ioan D. Negulici și alții) i-au urmat exemplul, inclusiv în ceea ce privește folosirea verbului *dezvolta* ca echivalent pentru fr. *développer*.

După circa o generaţie, în contextul tendinţelor de unificare a limbii literare, verbul *dezvolta* a fost adoptat și de oamenii de cultură din celelalte provincii istorice: Moldova, Transilvania.

Dicţionarele din perioada de care ne ocupăm, în funcţie de provincie, prezintă un „defazaj" aproximativ corespunzător. De exemplu, cel mai vechi dicţionar publicat la Bucureşti unde apare verbul *dezvolta* este Vaillant (1839; partea română-franceză, p. 36; partea franceză-română, p. 59), în timp ce, pentru Moldova, cel mai vechi dicţionar este Stamati (1851; p. 62).

Am urmărit, așadar, etimologia verbului *dezvolta* ca „biografie", evidențiind variația în funcție de diverse axe relevante: variația în *cronologie* e asociată cu o variație *diaspațială* – inițial verbul era marcat diatopic – era folosit în Muntenia, apoi s-a generalizat în celelalte regiuni – şi cu o variaţie *diafazică* – e un exemplu de cuvânt impus „de sus în jos", nu „prin decret", ci prin prestigiu cultural. Am văzut că, iniţial, era folosit în limba unor cărturari de seamă, traducători (cu siguranţă, avea statutul unui element livresc), apoi, treptat, s-a extins la alte categorii de vorbitori, până când a devenit, în cele din urmă, general cunoscut şi întrebuinţat.

* * *

Ca indicaţie etimologică minimală, conformă cu tradiţia lexicografică românească actuală, poate fi reţinută desigur formula, propusă de noi mai sus, cu observaţia că ea se limitează la *forma* verbului de care ne ocupăm:

Dezvolta vb. – formaţie internă de la *dezvolt, -oaltă* adj. şi/sau de la *dezvoalbe* vb. (cu var. *dezvolba*, *dezvolbi*). Cf. *învolt, -oaltă* adj., *învoalbe* vb., *învolta* vb.

Pentru explicarea etimologică a *sensurilor* verbului *dezvolta* e necesară luarea în calcul a întregului context socio-cultural, din perioada de început a

modernizării intense (prima parte a secolului al 19-lea), când limba română s-a dotat cu mijloacele de expresie necesare unei limbi de cultură, prin sincronizare mai ales cu modelul cultural francez, dominant la acea dată (şi prin sincronizare şi cu alte modele culturale din spaţiul european: german, italian. Dar proporţia celorlalte influenţe va fi fost, cu siguranţă, mai redusă decât amploarea influenţei franceze).

O ipoteză suplimentară (sau alternativă?), pentru a explica forma verbului *dezvolta* ar fi cea a unei influenţe italiene, invocându-se it. *svolgere* (cu participiul *svolto*) „a desfăşura, a dezvolta (o temă, un subiect)", *disvolgere* (formă mai rar atestată, cu participiul *disvolto*), *svoltare* „a desfăşura" (v. pentru toate DELR s.v. *dezvolta* şi bibliografia citată acolo [volum în pregătire]). Nu ne propunem să evaluăm în modul cel mai temeinic posibil această ipoteză (ar putea fi tema unei cercetări viitoare), ci ne limităm să punctăm următoarele aspecte, încercând să corelăm ipoteza în cauză cu contextul socio-cultural cunoscut. (1.) Influenţa italiană e admisibilă, general vorbind, în cazul cărturarilor Şcolii ardelene, dar, cu privire la verbul *dezvolta*, de care ne ocupăm, ea este fără obiect, atâta vreme cât *dezvolta* începe să fie folosit abia mai târziu, din 1829, centrul de iradiere fiind, fără îndoială, Muntenia (continuăm să facem abstracţie de atestarea absolut izolată a formei *dezvoltui* din 1789 [v. mai sus]). Scriitorii Şcolii ardelene foloseau verbul *dezvoalbe* „a lămuri, a clarifica; a (se) dezvolta etc.", cu var. *dezvolbi*, *dezvolba* şi altele, dar nici acest element nu poate fi pus pe seama influenţei italiene, pentru că *dezvoalbe* este un verb tradiţional, de extracţie populară (moştenit din latină sau derivat de la *învoalbe*), atestat începând din 1649 – era deci un element tradiţional, vechi şi bine implantat în limbă (v. pentru detalii şi bibliografie DELR [volum în pregătire]). (2.) Aceeaşi influenţă italiană ar fi admisibilă, în principiu, în cazul unor cărturari munteni din prima jumătate a secolului al 19-lea – ne putem gândi, în primul rând, la Heliade-Rădulescu, eventual, şi la alţii. Numai că, în cazul concret al verbului *dezvolta*, sesizăm din nou un „contratimp" ce pare a submina ipoteza influenţei italiene: perioada italienizantă a lui Heliade-Rădulescu începe de prin 1839-1840 (perioadă în care publică lucrarea *Paralelism între limba română şi italiană* (1840, 1841), precum şi o serie de traduceri din literatura italiană). Până atunci, el a tradus aproape exclusiv din franceză. Dar verbul *dezvolta* devenise frecvent începând din 1835, în limba cărturarilor munteni şi a presei de la Bucureşti (v. mai sus)!

Bibliografie

CADE = I.-A. Candrea, Gh. Adamescu, *Dicţionarul enciclopedic ilustrat*, Bucureşti, Editura „Cartea Românească" S.A, 1931.
CDDE = I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, *Dicţionarul etimologic al limbii române. Elementele latine.* (*A–Putea*), Bucureşti, Socec, 1907-1914.

CDER = Alexandru Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*, Ediție îngrijită și traducere din limba spaniolă de Tudora Șandru-Mehedinți și Magdalena Popescu Marin, București, Editura Saeculum, 2002 (prima ediție a fost publicată în limba spaniolă, în 1958-1966).

Celac 2017a: Victor Celac, *Méthodes et pratique de la recherche étymologique roumaine (avec une attention particulière à l'« etimologie multiplă »)*, în *Zeitschrift für romanische philologie*, 133/1 (2017), pp. 245-283.

Celac 2017b: Victor Celac, *Etimologia multiplă în limba română: cadru metodologic și criterii*, în Luminița Botoșineanu, Daniela Butnaru, Florin-Teodor Olariu, *Verba et res. Studia linguistica in honorem magistri Stelian Dumistrăcel*, Număr special al revistei „Anuar de lingvistică și istorie literară", t. LVII, pp. 99-128.

Celac 2019a: Victor Celac, *Din nou despre influența franceză: câteva calcuri frazeologice*, în Camelia Ușurelu, Simona Georgescu, Coman Lupu (editori), *Lingvistică romanică II. Conferințele Catedrei de Lingvistică romanică (2017-2018)*, București, Editura Universității din București, pp. 7-49.

Celac 2019b: Victor Celac, *Traducerile din franceză în română în secolul al 19-lea. Un nou instrument de cercetare a influenței franceze*, în Gabriela Haja, Daniela Butnaru, Marius-Radu Clim (editori), *Unitate lingvistică – unitate națională. Actele Colocviului de lingvistică „Unitate lingvistică – Unitate teritorială: rolul limbii române în Unirea de la 1918" (Iași, 30-31 mai 2018)*, București, Editura Academiei Române, pp. 171-198.

Celac 2020: Victor Celac, *Analyse et intuition dans la recherche étymologique du roumain*, în Coman Lupu, Simona Georgescu, Camelia Ușurelu (editori), *Lingvistică romanică III. Conferințele Catedrei de Filologie și Lingvistică romanică (2019)*, București, Editura Universității din București, pp. 39-55.

DA = *Dicționarul limbii române* [serie veche], Sub conducerea lui Sextil Pușcariu, București, Academia Română/Socec/Tipografia Ziarului „Universul", 1913-1949 (conține literele *A–C*, *D–de*, *F–I*, *J–lojniță*).

DEX = *Dicționarul explicativ al limbii române*, Conducătorii lucrării: Ion Coteanu, Luiza Seche, Mircea Seche, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1975 (Ultima ediție, revăzută și adăugită: București, Editura Univers Enciclopedic, 2016).

DEXI = *Dicționar explicativ ilustrat al limbii române*, Eugenia Dima (coordonator) *et al.*, Chișinău, Arc & Gunivas, 2007.

DLR = *Dicționarul limbii române. Serie nouă*, Redactori responsabili: Iorgu Iordan, Alexandru Graur, Ion Coteanu, Marius Sala, Gheorghe Mihăilă, București, Academia Română/Editura Academiei Române, 1965-2010 (conține literele *D*, *E*, *L–Z*).

MDA = *Micul dicționar academic*, Sub conducerea lui Ion Coteanu, Redactori responsabili Marius Sala, Ion Dănăilă, Patru volume, București, Editura Univers Enciclopedic, 2001-2003.

NDU = Ioan Oprea, Carmen-Gabriela Pamfil, Rodica Radu, Victoria Zăstroiu, *Noul dicționar universal al limbii române*, București/Chișinău, Litera Internațional, 2006.

SDLR = August Scriban, *Dicționaru limbii românești*, Edițiunea întâia, Iași, Institutul de Arte Grafice „Presa Bună", 1939.

Stamati = T. Stamati, *Disionăraș românesc de cuvinte tehnice și altele greu de înțeles* [...], Întâia ediciune, Iași, Tipografia Buciumului Român, 1851.

ŞDU = Lazăr Şăineanu, *Dicționar universal al limbei române* [...], A opta edițiune, [Craiova], Editura „Scrisul Românesc" S. A. [1930].
TDRG[1] = H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, [Band I–III], Bukarest, Staatsdruckerei, I: 1903; II: 1911; III: 1924.
TDRG[3] = H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, 3., überarbeitete und ergänzte Auflage von Paul Miron und Elsa Lüder, Band I–III, Cluj-Napoca, Clusium, 2000-2005.
TLFi = *Trésor de la langue française informatisé*. Site Internet: http://www.atilf.fr/tlfi. ATILF – CNRS & Université de Lorraine.
Ursu 1962: N. A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești*, București, Editura Științifică.
Ursu, Ursu 2011: N.A. Ursu, Despina Ursu, *Împrumutul lexical în procesul modernizării limbii române literare (1760-1860)*, vol. III: *Repertoriu de cuvinte și forme. Supliment*, Partea I (Literele *A–M*), Iaşi, Cronica.
Vaillant = J. A. Valian [= Vaillant], *Vocabular purtăreț rumânesc-franțozesc și franțozesc-rumânesc, urmat de un mic vocabular de omonime*, Bucureşti, În Tipografia lui Friderih Valbaum, 1839.

An Episode from the Period of Modernization of the Romanian Language. The Origin of the Verb *dezvolta* 'to develop' and the Stages of its Implantation in the Language

This paper traces the stages of the implantation of the verb *dezvolta* 'to develop' in the Romanian language, by providing a chronological account of its evolution in the 19th century. We start by assessing the etymological information and hypotheses available across older or newer reference works (mostly, historical and etymological dictionaries like TDRG, CDDE, CADE, CDER, DEX, NDU, DEXI, DLR, etc.). Then we try to gather all the data relevant for an insightful description of the cultural context which led to the emergence of the Romanian verb *dezvolta* and to its extraordinarily fast implantation in the literary language. So, we noted that the very first attestation of this verb dates back to 1829, while in 1835 it already began to be frequently used and well known, at least in the former province of Wallachia.

In accordance with a concise suggestion noted in ŞDU and CDER, the Romanian verb *dezvolta* may be a sort of loan translation after a French model, namely *développer* 'to develop'. In order to verify this suggestion, we turned to a recent tool, that is, to a corpus containing a large number of French texts which have been translated into Romanian, mostly, during the 19th century. This tool provides the possibility to confront and to compare the original (French) contexts to the corresponding contexts of the Romanian translations. We have extracted such contexts with the French verb *développer* and with the noun *développement*, from roughly 50 texts, written by authors such as Bernardin de Saint-Pierre, Bossuet, Dumas père, Fénelon, Florian, Victor Hugo, Lamartine, Marmontel, Molière, Racine, George Sand, Eugène Sue, Voltaire, and many others. Then we have compared these French contexts with the solutions of the Romanian translators from the interval 1770-1860. On the one hand, we have found that, in an older

period, starting from 1770, various Romanian translators used different loan translations as equivalents of the French *développer* (and *développement*), namely *descoperi, dezveli, desfășura, dezvălui, lămuri, deschide, tălmăci, da de față, dejghioca*, but they did not use *dezvolta* (or *dezvoltare*). On the other hand, we have discovered that in next period, starting from 1832, other Romanian translators begun to use *dezvolta* (and *dezvoltare*) in order to render the French *développer* (and *développement*). Moreover, we saw that the use of *dezvolta* (and *dezvoltare*), as translation solutions in this case, was initiated by Ion Heliade-Rădulescu, an influential writer, publicist, translator and promoter of cultural life in Walachia, whose example was soon followed by many of his disciples (Simion Marcovici, Ion Brezoianu, Ioan D. Negulici and others). As for writers and scholars from other Romanian provinces, like Moldavia and Transylvania, they also adopted the use of the verb *dezvolta*, but this happened after a delay of around three decades. In other words, the Romanian verb *dezvolta* became well-known and frequently used first by Wallachian writers, publicists and scholars, starting from 1835, then it became generally known and used, in all other Romanian provinces, starting from roughly 1860.

In our opinion, a real etymological research has to focus its attention not only on the origin of lexical unities, but also on their "biography" or internal history. In fact, the best way to prove the origin of a word is via its "biography".

Instrumente lexicografice disponibile în cadrul proiectului european *ELEXIS - European lexicographic infrastructure*

Marius-Radu CLIM*

Keywords: *Elexis, lexicographic infrastructure, dictionary, online corpus, lexicographic instruments and tools.*

1. Preliminarii

În anul 2013 a început implementarea unui proiect COST (European Cooperation in Science and Technology), în cadrul programului *Individuals, Societies, Cultures and Health* – ISCH (www.elexicography.eu), finanțat de guvernele Uniunii Europene. Proiectul, intitulat *Enel – European Network of e-Lexicography*, a urmărit cooperarea și schimbul de idei între lexicografii europeni. Astfel au fost propuse standarde comune pentru toate tipurile de dicționare (în format tipărit sau electronic), s-au realizat transferuri de informații și de tehnologie în domeniul dicționarelor online pentru a oferi suport autorilor de dicționare și a fost creat un portal de dicționare europene care să conțină toate datele disponibile despre aceste lucrări și să permită acces la ele.

Prin acest portal (http://www.dictionaryportal.eu/en/) care conține peste 240 de titluri de dicționare europene s-a reușit promovarea acestor lucrări pentru publicul larg și oferirea de acces facil pentru realizatorii de dicționare. Lucrările au fost selectate și sortate folosindu-se 22 de parametri detaliați în Clim 2017: 257. Împreună cu acest portal a fost realizat un chestionar prin care a fost analizată atitudinea utilizatorilor față de dicționarele monolingve generale ale limbilor lor materne. Aceste două instrumente au scos la iveală preocupările și dorințele utilizatorilor de dicționare, cât și diferențele majore între dicționarele europene.

2. Proiectul ELEXIS

De aceea, la sfârșitul proiectului *ENeL* a fost propus un nou proiect pentru linia de finanțare H2020, în cadrul secțiunii Call: Integrating Activities for Starting Communities, intitulat *ELEXIS – European Lexicographic Infrastructure*. Pe durata implementării proiectului, între 2018-2022, preocuparea celor implicați

* Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Academia Română – Filiala Iași, România.

este de a conecta, integra şi îmbogăţi resursele lexicografice moderne şi istorice neintegrate, disponibile ca date izolate necorelate. Prin acest demers se va putea realiza o metastructură lexicografică care să cuprindă caracteristicile tuturor limbilor şi să conţină matrici din toate limbile.

În acest proiect sunt implicaţi mulţi cercetători lexicografi şi informaticieni care au pus la dispoziţie diverse resurse din cadrul proiectelor ENeL, DARIAH şi CLARIN, conform fig. 1.

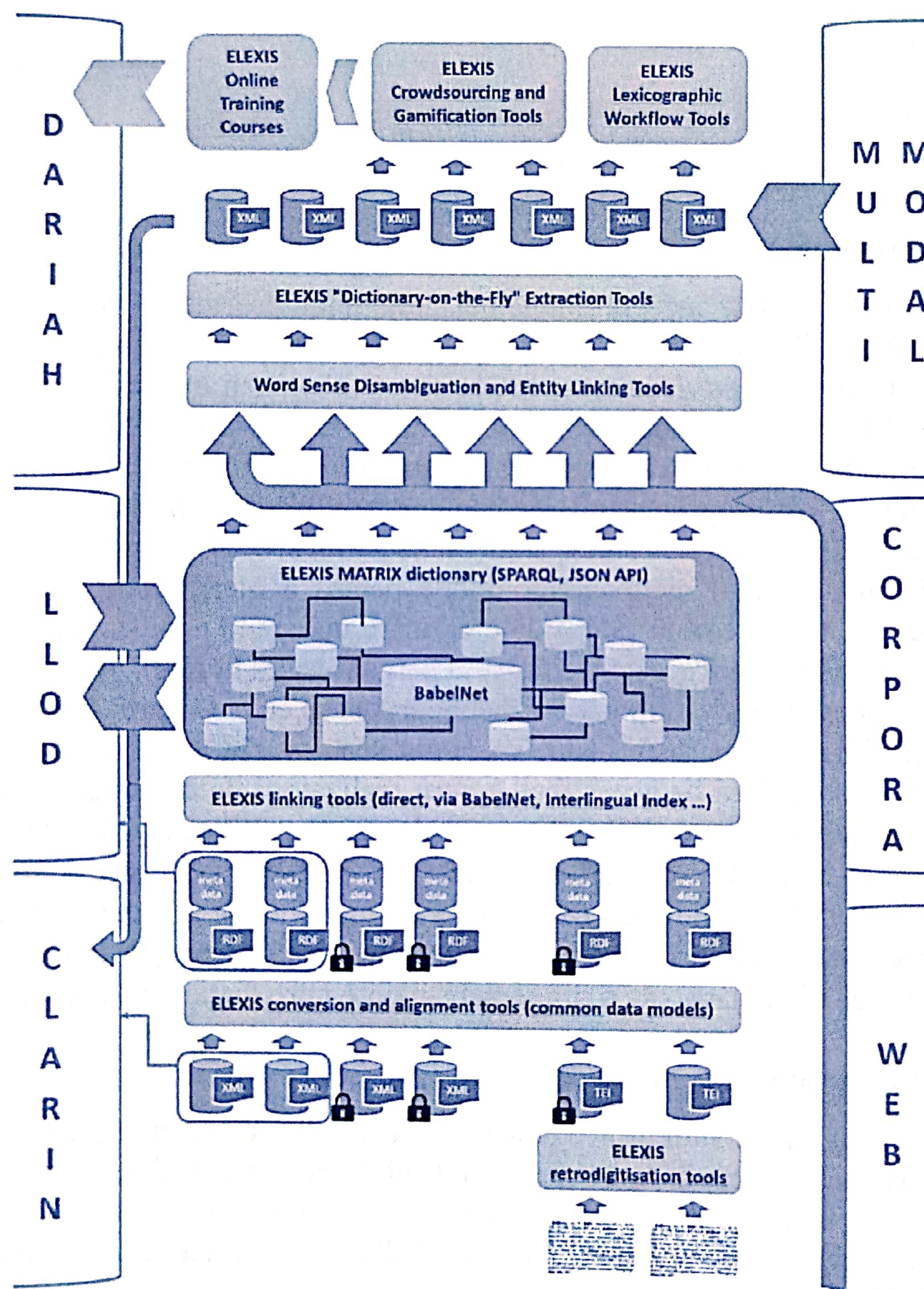

Fig. 1: Partenerii şi relaţiile dintre aceştia în cadrul proiectului ELEXIS (Krek *et alii* 2018: 889).

Până în prezent, proiectul este susținut de 17 instituții partenere și de 50 de instituții ca observatori din 35 de țări. Prin contribuțiile aduse de aceste instituții se creează o nouă infrastructură lexicografică ce conține multiple instrumente pentru dezambiguizare semantică și procesare semantică a corpusurilor. Scopul proiectului este ca prin aceste resurse să poată fi extrase informații lexicografice complete din corpusuri într-un mod automat, care să ducă la realizarea de dicționare, cu implicarea cât mai restrânsă de resurse umane. Din România sunt implicate două instituții, și anume: Facultatea de Litere, Istorie și Teologie a Universității de Vest din Timișoara și Institutul de Filologie Română „A. Philippide" din cadrul Academiei Române – Filiala Iași.

Institutul de Filologie Română „A. Philippide" din Iași este implicat în acest proiect atât prin resursele create intern, cât și prin cele disponibile din limba română. O listă a proiectelor românești poate fi consultată în Clim 2015. Proiectele cu care participă institutul și care sunt aproape de finalizare sunt eDTLR și CLRE. Primul proiect vizează recuperarea primei ediții complete a *Dicționarului limbii române,* realizat sub egida Academiei Române, prin crearea unei platforme în care acesta să poată fi consultat. Cel de-al doilea, CLRE, reprezintă o bază de date de dicționare românești necesare realizării *DLR* și care sunt aliniate la nivel de intrare, iar informația lexicografică este prezentată în format imagine, pentru a păstra fidelitatea cu originalul, atât în ce privește ortografia, cât și în ce privește alfabetul folosit. Celelalte resurse românești disponibile pe internet sunt www.dexonline.ro (cel mai cunoscut și utilizat portal românesc de dicționare) și *Lexiconul de la Buda* (https://www.bcucluj.ro/lexiconuldelabuda/site/login.php), un dicționar multilingv de la 1825.

Preocuparea cercetătorilor români implicați în ELEXIS este în primul rând de a cunoaște metodele și instrumentele folosite de lexicografii europeni în redactarea dicționarelor tezaur, precum și a programelor utilizare pentru segmentarea și structurarea automată a dicționarelor tipărite. Aceste instrumente sunt necesare atât pentru noua ediție a DLR (ale cărei tehnici și metode sunt prezentate în Haja, Tamba *et alii* 2020), cât și pentru finalizarea proiectelor în derulare.

3. Instrumente de lucru

Resursele disponibile în cadrul proiectului ELEXIS pot fi împărțite în două categorii: cele create pentru cercetarea lexicului (terminologie, traducere, analiză lingvistică) și cele pentru domeniul lingvisticii computaționale: procesarea limbajului natural și învățarea automată. Aceste instrumente sunt prezentate pe site-ul proiectului https://elex.is/tools-and-services/ și pot fi testate în mod gratuit, iar cei din proiect oferă sprijin pentru adaptarea acestora la specificul fiecărui dicționar în parte.

Astfel, poate cel mai potrivit instrument pentru dicționarele românești este Elexifier. Acesta este un program de adaptare a dicționarelor aflate în format PDF

sau XML la un standard de codificare general acceptat: TEI-Lex 0. TEI (text encoding initiative) reprezintă un mod de codare a documentelor pentru cercetare şi analiză. Documentele sunt astfel structurate în scheme XML (eXtensible Markup Language) acompaniate de o documentaţie detaliată şi oferite apoi liber cercetătorilor. Modelul TEI-Lex 0 a fost adaptat în cadrul proiectului ENeL, în întâlnirile Working Group 2 (Retro-digitized dictionaries) şi s-a urmărit a fi un standard pentru codarea şi delimitarea tipurilor de informaţii din dicţionare, pentru a face aceste lucrări cât mai accesibile, dar şi interoperabile. Apoi TEI-Lex 0 a fost dezvoltat în proiectul DARIAH şi la urmă asumat în ELEXIS. Scopul acestui instrument este să creeze un mod uniform de codare a textului care să acopere cât mai multe elemente specifice dicţionarelor europene, pentru a facilita consultarea rapida şi comună a resurselor şi punerea lor împreună.

Lexonomy este un program de scriere de dicţionar şi de publicare on-line, foarte adaptabil atât la proiecte mari de dicţionar, precum şi la lucrări lexicografice mici, cum ar fi editarea şi publicarea online a glosarelor sau resurselor terminologice specifice unui domeniu. Acest program poate extrage informaţii dintr-un corpus adnotat şi poate crea mici dicţionare generate automat folosind datele lexicografice din corpus.

OneClick Dictionary (OCD) este un alt modul de elaborare de dicţionar. Conectează un sistem de gestionare a corpusului (de exemplu, SketchEngine, noSketch Engine) sau chiar foi Excel cu un program de scriere a dicţionarului şi de publicare online, precum Lexonomy, şi oferă o schiţă de dicţionar creată automat (de exemplu, cuvinte titlu, variante lexicale, colocaţii, exemple), care urmează să fie post-editată în Lexonomy de către lexicograf. OneClick Dictionary permite lexicografilor să transfere toate lucrările şi intrările lexicografilor în faza de post-editare, în loc să analizeze manual datele de intrare înainte de a crea o schiţă de dicţionar. Prin urmare, instrumentul nu se limitează la profesionişti, ci este conceput şi pentru lexicografie spontană şi anume, mici proiecte de natură lexicografică, cum ar fi glosare şi liste de cuvinte specifice unui domeniu, precum şi dicţionare, adesea pregătite de profesori sau de alţi profesionişti fără pregătire formală în lexicografie.

O altă resursă absolut necesară pregătirii materialului lexicografic este Elexifinder care reprezintă un instrument de căutare ce poate ajuta lexicograful sau alţi cercetători să găsească informaţii ştiinţifice în diferite domenii, dar mai ales în domeniul lexicografiei. Permite utilizatorilor să caute articole sau prezentări video după cuvinte cheie sau concepte prezentate în lucrare. Conceptele sunt legate de baza de date wikipedia, iar toate lucrările ştiinţifice indiferent de format au adresa de net pentru a fi descărcate sau vizualitate. Până în prezent acest instrument poate căuta în volumele conferinţelor eLex şi Euralex şi în trei reviste de lexicografie.

O resursă semantică ce urmăreşte etichetarea manuală a diferenţelor semantice ale verbelor este Verbatlas şi poate fi folosit pentru a ilustra semantismul verbelor, diferenţele şi nuanţele semantice. Scopul acestei resurse este de a grupa manual sinseturile din Wordnet care au o semantică similară în seturi de cadre semantic coerente. Wordnet este o bază de date care cuprinde relații semantice între cuvinte, grupate astfel în sinseturi. Sinsetul reprezintă un set sau mai multe de sinonime care sunt interschimbabile, adică în contexte date acele sinonime pot fi înlocuite între ele fără să schimbe sensul enunțului. Verbatlas a fost dezvoltat de Colectivul de procesare a limbajului natural din cadrul Departamentului de Informatică al Universității Sapienza din Roma. Realizatorii acestui instrument au organizat până acum 466 de astfel de cadre semantice. Cadrele definesc o structură argumentală comună, prototipică, oferind în același timp informații noi specifice conceptului.

O altă resursă digitală realizată de același colectiv este Syntagnet, care reprezintă o bază de date organizată manual după criterii lexical semantice care asociază perechi de concepte cu perechi de cuvinte. Scopul este de a evidenția distincțiile de sens din relațiile sintagmatice, de a aduna noi informații care să completeze cunoștințele esențial paradigmatice din Wordnet. Conține până în prezent 88000 de combinații lexical-semantice. Prin acest instrument s-a creat astfel o noua interfață mai uşor de utilizat care valorifica conceptele din Wordnet.

Dar poate cea mai dezvoltată resursă disponibilă în ELEXIS este Sketch Engine (SkE). Acesta este un serviciu web care permite analiza şi prelucrarea corpusurilor. Serviciul reprezintă un instrument ce poate fi utilizat pentru determinarea sensurilor unui cuvânt, pentru selectarea celei mai potrivite traduceri a unui termen, pentru învăţarea vocabularului unei limbi străine sau pentru studiul operelor literare.

Ideea care a stat la baza proiectului Sketch Engine este tocmai generarea unor „liste de contexte" pentru fiecare cuvânt al unei limbi, pe baza unui corpus. Aceste liste au fost denumite Word Sketches şi conţin, în plus, o succintă analiză a cuvântului, constând în descrierea comportamentului gramatical şi colocaţional al acestuia. Rezultatele obţinute sunt datorate unui sistem de procesare a corpusului foarte complex, care înglobează operaţii de căutare, sortare, calcul de frecvenţă sau de relevanţă a colocaţiilor unui cuvânt. Acesta este independent de limba în care este scris textul, însă pentru a putea fi folosit pentru limba respectivă, trebuie să existe un corpus adnotat corespunzător şi un set de reguli care să descrie relaţiile gramaticale specifice limbii.

Proiectul iniţiat de Adam Kilgarriff, finalizat pentru limba engleză în 2004 şi dezvoltat în continuare pentru alte limbi, are ca scop generarea de Word Sketches (o succintă analiză a unui cuvânt, constând în descrierea comportamentului gramatical şi colocaţional al acestuia, realizată pe baza unui corpus). Word Sketches descrie asocierile dintre cuvinte. Plecând de la termenul pentru

care se realizează analiza, se folosesc şabloane pentru determinarea relaţiilor gramaticale în care este implicat şi a cuvintelor cu care relaţionează. Aceste adnotări pot fi de două tipuri: poziţionale sau structurale. Adnotarea poziţională se referă la fiecare simbol („poziţie" în corpus) şi constă în asocierea a două atribute: partea de vorbire (POS) şi lema. Atributele apar pe aceeaşi linie cu simbolul căruia îi sunt ataşate, fiind despărţite de acesta şi între ele printre un caracter „tab". Adnotarea structurală reprezintă marcaje care delimitează blocuri de text: paragrafe, propoziţii, secvenţe de mici dimensiuni cu anumite proprietăţi specifice. Au forma tagurilor din limbajul XML, fiecare structură fiind poziţionată între două taguri cu aceeaşi denumire (închis şi deschis). Fişierul text care conţine corpusul trebuie să fie însoţit de un fişier de configurare, necesar pentru localizarea acestuia, pentru specificarea unor informaţii privind modul de afişare (codificarea, limba, tipul structurilor şi felul în care sunt gestionate), dar şi pentru unele precizări legate de adnotări şi regulile gramaticale.

Contextul este determinant pentru a indica sensul cuvintelor. Prin intermediul Word Sketches şi al concordanţelor, Sketch Engine oferă suport pentru identificarea sensului corect al unui cuvânt într-un anumit context. Un alt domeniu în care Sketch Engine se anunţă a fi o soluţie viabilă este cel al traducerilor. Funcţiile oferite de aplicaţie Concordance şi Word Sketch Differences pot indica traducerea cea mai potrivită pentru un cuvânt, dat fiind contextul în care se găseşte acesta.

Aşadar, Sketch Engine este un instrument foarte complex care analizează corpusurile de texte. El poate analiza corpusuri mari de cuvinte în diferite limbi, astăzi el având peste 300 de corpusuri de text în peste 90 de limbi. Algoritmii săi analizează texte autentice de miliarde de cuvinte (corpusuri de text) pentru a identifica instantaneu ceea ce este tipic în limbaj şi ceea ce este rar, neobişnuit sau în curs adaptare. Este, de asemenea, proiectat pentru analiza de text sau aplicații de extragere a textului. Dacă ne raportăm la limba română, trebuie să menționăm faptul că avem 6 corpusuri româneşti din care 5 reprezintă documente juridice emise de Parlamentul european şi care sunt traduse în toate limbile comunitare (corpusuri paralele), iar ultimul este format din texte adunate de pe internet adunate în cadrul TenTen corpora.

Accesul la Sketch Engine este finanțat de UE prin intermediul proiectului ELEXIS între 2018 şi 2022. Accesul este oferit fără costuri instituțiilor academice şi observatorilor ELEXIS şi se aplică numai utilizării necomerciale.

Alte resurse disponibile în ELEXIS pe care doar le menționăm sunt Clusty – un algoritm care oferă posibilitatea de a face analize lexical-semantice pentru procesarea limbajului natural, grupând pe sensuri termenii din bazele de date –, NAISC (care reprezintă un mijloc de organizare a bazelor de date) sau Lexicographic news feed, un program care extrage automat informații despre domeniul lexicografiei din 30000 de surse din 35 de limbi diferite.

Toate aceste resurse sunt în continuă dezvoltare și sunt de un real folos pentru eficientizarea activității lexicografice, oferind numeroase contexte și exemple pentru definirea de noi termeni.

4. Concluzii

Crearea unei infrastructuri lexicografice europene este necesară în demersul de dezvoltare a domeniului lexicografiei în mediul online. Proiectul ELEXIS propune formarea unor resurse transnaționale care să ofere expertizei lexicografice deja existentă în instituțiile academice, acele instrumente care să permită atât schimbul de informații, cât și dezvoltarea cât mai rapidă și mai eficientă de dicționare, folosindu-se cantitatea imensă de date semantice, morfologice, fonetice, pragmatice din corpusurile de limbă.

Bibliografie

Clim 2015: Marius-Radu Clim, *La lexicografia rumana informatizada: tendencías, obstáculos y logros*, în María Dolores Sánchez Palomino, María José Domínguez Vázquez (coord.), María José Domínguez Vázquez, Xavier Gómez Guinovart, Carlos Valcárcel Riveiro (editori), *Lexicografia de las lenguas románicas*, vol. II, *Aproximaciones a la lexicografia moderna y contrastiva*, Berlin, Editura De Gruyter, pp. 95-110.

Clim 2017: Marius-Radu Clim, *ENeL–European Network of e-Lexicography*, în Gabriela Haja (ed.), *Lexicografia academică românească. Studii. Proiecte*, Iași, Editura Universității „Akexandru Ioan Cuza", pp. 253-262.

Haja, Tamba *et alii* 2020: Gabriela Haja, Elena Isabelle Tamba, Marius-Radu Clim, Claudius Teodorescu, Alexandru Anghelina, *Metode și tehnici actuale în redactarea Dicționarului limbii române informatizat (DLRi)*, în Ofelia Ichim (coord.), Alina-Mihaela Bursuc, Marius-Radu Clim, Veronica Olariu, Ana-Maria Prisacariu, Ioana Repciuc (editori), *România în spațiul euroatlantic: interferențe culturale și lingvistice*, București, Editura Tracus Arte, pp. 139-160.

Krek *et alii* 2018: Simon Krek, Iztok Kosem, John P. McCrae, Roberto Navigli, Bolette S. Pedersen, Carole Tiberius, Tanja Wissik, *European Lexicographic Infrastructure (ELEXIS)* in *Proceedings of the XVIII EURALEX International Congress: Lexicography in Global Contexts*, edited by: Jaka Čibej, Vojko Gorjanc, Iztok Kosem and Simon Krek, Ljubljana, Ljubljana University Press, Faculty of Arts, pp. 881-891.

http://www.dictionaryportal.eu/

www.elexicography.eu

https://elex.is/

Lexicographic Instruments Available in the ELEXIS Project

The project called *ELEXIS – European Lexicographic Infrastructure* started in 2018 and it is sustained by 17 European academic institutions and 50 institutions as

observers from 35 countries. A lot of lexicographers and computer scientists are involved in and also multiple resources from previous projects as ENeL, DARIAH and CLARIN.

The ELEXIS project aims at creating an European lexicographic structure that will provide various tools and services developed by the project partners for academic institutions in the European Union. These tools are available cost-free and they are covering various domains from terminology, translations, linguistic analysis to natural language processing, machine learning or computational linguistics. The purpose of this platform is to introduce common standards for dictionaries, develop conversion tools and, most importantly, to interconnect the existing resources so that they could be used to develop new modern data necessary for the digital technologies' requirements. This project will help the transition from print and isolated dictionaries to dictionary databases that will offer a variety of semantic, phonetic, pragmatic information which will be integrated in multiple online applications.

The creation of an European lexicographic infrastructure is more than necessary in the process of developing the field of lexicography in the actual online environment. The ELEXIS project proposes the formation of transnational resources to provide for the lexicographic expertise already existing in academic institutions, those tools that allow both the exchange of information and the fastest and most efficient development of dictionaries, using the huge amount of semantic, morphological, phonetical and pragmatical data from language corpora.

Structuri discontinue în sintaxa limbii române vechi

Ramona Cătălina CORBEANU*

Keywords: *Old Romanian, Nominal Phrase, Verb Phrase, syntactic discontinuity, syntax.*

1. Argument

În această lucrare ne propunem să identificăm diferite tipuri de discontinuitate în texte reprezentative din limba română veche, să le analizăm şi să arătăm în ce măsură astfel de structuri pot reprezenta reminiscențe ale aşa-zisei (non)configuraționalități din limba latină. Prin limba română veche înțelegem texte din perioada 1500-1780, iar pentru periodizare am urmat delimitările stabilite de Ion Gheţie (în ILRL 1997: 52-53), şi anume, prima perioadă cuprinde texte de la 1532 până la 1640, iar a doua perioadă, de la 1640 până la 1780.

În general, limbile romanice sunt considerate limbi configuraționale, relațiile gramaticale fiind codificate prin contextul sintactic în care apar cuvintele, context sintactic organizat în configurații ierarhice (Ledgeway 2012: 153). Limba română, asemenea altor limbi romanice, a păstrat de-a lungul trecerii de la latină caracteristici tipice unei topici libere care se justifică mai ales prin setarea mixtă centru iniţial/centru final.

Pornind de la analizele referitoare la topica din limba română veche care au arătat că libertatea de topică este principala caracteristică a textelor vechi originale sau traduse (Densusianu 1961: 261, Frâncu 2009: 158, SOR 2016: 575), este important să avem în vedere câteva trăsături generale de topică a limbii române vechi înainte de a trece la analiza propriu-zisă a structurilor discontinue: grupul nominal şi cel adjectival prezintă structuri cu centru final (Nicolae 2015: 23); o mare varietate de elemente morfologice pot preceda centrul nominal: adjective calificative, adjective relaţionale (tematice şi clasificatoare), adjective posesive şi argumente nominale (Cornilescu, Nicolae 2011: 37; Brăescu, Dragomirescu 2014: 33); preferința pentru subiectul postus în construcții cu verbe inacuzative, psihologice şi inergative şi pentru subiect preverbal în construcții cu verbe impersonale şi verbe existenţiale (Corbeanu 2017: 76); preferința pentru postpunerea cliticelor (SOR 2016: 31).

* Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti", Bucureşti; Universitatea din Bucureşti, România.

2. Cadru teoretic

În lingvistica românească, termenul de discontinuitate are mai multe accepții. Coteanu (1962: 3) considera că discontinuitatea reprezintă separarea elementelor unei sintagme verbale sau nominale prin inserarea unui alt element. Dimitriu (1985: 395), făcând referire chiar la limba română veche, înțelegea discontinuitatea ca întrerupere a continuității în structura ierarhică a enunțului. Merlan (1998: 251), după o analiză exhaustivă, concluzionează considerând că structurile discontinue formează „un microsistem caracterizat prin eterogenitate”.

În ceea ce privește funcția stilistică a discontinuității, încă din primele cercetări s-a observat rolul de focalizare, de maximizare a expresivității. Astfel, Gh. Bulgăr (1956: 165) observa valoarea expresivă a stilului discontinuu, iar Coteanu (1962: 11) menționa de asemenea că „discontinuitatea lingvistică este mijloc de intensificare expresivă a comunicării”.

> Discontinuitatea este reflexul unei topici determinate pragmatic care, fiind parte a mecanismului de focalizare/topicalizare, determină avansarea anumitor secvențe în anumite poziții din periferia stângă a anumitor domenii sintactice din structura propozițională (nominal, prepozițional, verbal și propozițional), unde sunt interpretate ca fiind pragmatic proeminente (Ledgeway 2012: 279-280).

Făcând referire la limba latină, Ledgeway (2012: 67) afirmă că discontinuitatea poate afecta atât relațiile de dependență semantico-sintactică din grupul nominal și din grupul verbal, cât și grupuri întregi, devenind dificilă identificarea poziției argumentale canonice.

Menționăm că structurile discontinue apar în gramatica tradițională și sub denumirea de hiperbat sau dislocare (Ledgeway 2012), iar în gramatica generativă, sub denumirea de *scrambling* (Corver, van Riemsdijk 2011).

În ceea ce privește diversitatea structurilor discontinue, în literatura de specialitate sunt menționate următoarele tipuri de discontinuitate: *topicalizare*, *wh-fronting*, *scrambling*, *extrapoziție* (Tesnière 2015).

Structurile discontinue pot apărea individual, fără a fi nevoie să se asocieze în grupuri coezive, dar sunt legate între ele prin flexiune și acord.

3. Analiza corpusului

În limba română veche, posibilitățile de discontinuitate sunt mult mai diversificate decât în limba română actuală. Frecvența discontinuităților poate fi explicată prin influența străină în cazul textelor traduse, însă apariția lor în texte originale denotă faptul că acest fenomen este caracteristic și sintaxei limbii române.

Corpusul este format din texte reprezentative cuprinse între secolele al XVI-lea și al XVIII-lea. Am folosit texte din bibliografia *Dicționarului limbii române* (DA/DLR) și din corpusul alcătuit pentru *The Syntax of Old Romanian*

(2016). Noutatea pe care o aduce acest studiu este reprezentată de analiza unor texte care nu au fost incluse în lucrările de lingvistică (*Pravila aleasă* (~1630), *Documente privitoare la istoria oraşului Bucureşti* (1634-1800)).

Am analizat atât texte traduse (*Liturghierul* (1570), *Pravila ritorului Lucaci* (1581), *Carte cu învăţătură* (1581), *Palia de la Orăştie* (1581-1582), *Floarea darurilor* (1592-1604), *Cronica universală* (1620), *Cazania* (1643), *Carte de învăţătură* (1646), *Îndreptarea legii* (1652), *Istoria Ieroglifică* (1705), *Hronicul vechimei a romano moldo-vlahilor* (1717-1723)), cât şi lucrări originale (*Documente şi însemnări româneşti din secolul al XVI-lea* (1600), *Documente privitoare la istoria oraşului Bucureşti* (1634-1800), *Letopiseţul Ţării Moldovei* (1700-50)).

Se observă că în prima perioadă predomină textele traduse din slavonă şi maghiară, iar în a doua perioadă predomină texte traduse din limba latină, din greacă şi din italiană (Avram 2007: 94, Gafton 2012: 205-238).

În urma analizei textelor din limba română veche am constatat că structurile discontinue cele mai frecvente sunt reprezentate de dislocările locale. Diferite tipuri de complemente pot apărea antepuse centrului (1).

(1) a. ***Uşile a deşchide şi lăcăţile a descuia** pociu.* (CII.~1705: 72)
b. *Uunul **a altuia pofta** nesimţitoreşte ... pătrundea.* (CII.~1705: 11)
c. *Iaste cu putinţă lacomul **a cuiva** într-adevăr **dragostea** să păzască.* (CII.~1705: 39)
d. *Lupul aceasta **a isprăvi** va putea.* (CII.~1705: 98)

Textele lui Cantemir sunt cunoscute pentru topica foarte liberă, o „topică ascendentă” prin influenţa limbii turce (Rosetti 1968: 22) sau o „topică nefirească” după modelul latin (Rosetti, Cazacu *et alii* 1971: 377-378). În ceea ce priveşte dislocările din textele lui Cantemir, Moldovanu (1997: 22) arată că nu toate aceste construcţii se pot explica prin influenţa topicii limbii turce[1].

În cele ce urmează vom analiza structurile discontinue atât în interiorul grupului sintactic (nominal, adjectival, verbal), cât şi la nivelul propoziţional (anacolut, reluare), arătând tiparele de discontinuitate şi schimbările de ordin pragmatic care intervin prin apariţia acestui fenomen.

3.1. Discontinuitatea în grupul nominal

La nivelul grupului nominal, discontinuitatea se află în legătură directă cu topicalizarea. În limba română veche, asemenea limbii latine, cele mai întâlnite mecanisme ale topicalizării sunt poziţionarea frontală a unui constituent, dislocarea la stânga şi folosirea unui circumstanţial de relaţie propoziţional.

Prin discontinuitate sintactică şi izolare prozodică se produce *Hanging topic*, adică avansarea în periferie a unei categorii nominale guvernante (2),

[1] Problema modelului frazei cantemiriene este dezbătută pe larg de Vasileanu (2019: 14-16).

numită şi ridicarea nominalului[2] (engl. *nominal fronting*) (Ledgeway 2012: 432). Subiectul este cel mai afectat de acest fenomen şi poartă denumirea de subiect izolat.

(2) a. *Cum **tu**, jidov eşti, de la mine ceri să beai?* (CT.1560-1: 188^{r})
b. ***Despre părinţi** nime nu să cade ca să să laude.* (PA.~1630: 291)
c. ***Cine iaste în păcate** trebue a lăsa numărul a numărăturii?* (PPrunc.1702: 49)
d. ***Moştenirea locurilor creştineşti** să cade creştinilor.* (BVS.1763: 120)

Poziţionarea frontală a unui constituent poate fi însă exemplificată şi prin avansarea unui modificator (3), fenomen care a fost numit ridicarea modificatorului[3] (engl. *modifier fronting*) (Ledgeway 2012: 432).

(3) a. ***Cărunt** cu părul* (MC.1620: 99^{v})
b. ***A puţini** adeveri sfatul.* (MC.1620: 84^{v})

Nominativul anticipat, un subiect antepus unei subordonate, funcţionând ca o temă suspendată, apare frecvent în texte juridice, în pravile, adesea realizându-se prin intercalarea unei subordonate condiţionale (4b,c). Astfel de exemple pot fi puse pe seama traducerii, fiind preluate, mai ales din operele slavone.

(4) a. ***Şi Sara** cându-o dosădiia fugi de la ea.* (PO.1582: 52)
b. ***Vlădicul,** de să va afla în vreo vină de carile smentesc vlădiciia, nime nu poate să-l scoaţă den scaun.* (PA.~1630: 38)
c. ***Bertoldo,** dacă au cinat, s-au dus să doarmă.* (Bert.1774: 167)
d. ***Hotărârea** ce să va face numai prin vorbă şi nu să va scrie şi să se iscălească, iaste netrebnică şi ca o nefăcută să socoteşte.* (PCond.1780: 67)
e. ***Judecătorii,** când judecă, să şază toţi cu orânduială.* (PCond.1780: 60)

În construcţiile discontinue din grupul nominal, unde unul dintre constituenţi este extras şi deplasat, de obicei, în periferia stângă, am identificat ca element intercalat clitice adverbiale (5d,g), grupul verbal (5b,c), grup nominal (5f), o subordonată relativă (5e) sau chiar o formă verbală nonfinită (5a).

(5) a. *Iubi-va **dzile** a vedea **bunre**.* (PH.1500-10: 28^{r})
b. *<A> **toate cu<m>plăturile** vădzuiu **margi<nre>**.* (PH.1500-10: 106^{v})
c. ***Ce mare** avem **veselie** noi înr Domnezeu.* (FT.1570–5: 2^{r})
d. ***Trei** amu **părţi** sântu de nu se sfârşescu.* (CC^{2}.1581: 395)
e. *Pre **cestu om** ce l-am trimes **al nostrum**.* (DÎ.1600: XLIV)
f. *Lăsă **mueriei, theofaniei,** împărăţiia şi **coconilor**.* (MC.1620: 123^{v})
g. *Au deşchisu **uşa** încet, încet **a cămării**.* (Bert.1774: 222)

[2] La Pinkster (2005: 5) apare sub denumirea de discontinuitate progresivă.
[3] La Pinkster (2005: 5) apare sub denumirea de discontinuitate regresivă.

Un alt tip de discontinuitate ce vizează grupul nominal este reprezentat de dislocarea unei construcții partitive, modificatorul deplasându-se în periferia stângă, iar între constituenți fiind intercalat grupul verbal (6a) sau un clitic si grupul verbal (6b):

(6) a. ***Cinci** era **d-însele** înțeleapte și cinci nebune.* (CC[1] .1567: 240[v])
b. ***Nimica** ție să nu arătăm **den lucrurile ceale**.* (SVI.~1670: 26[v])

Discontinuitatea din grupurile nominale vizează și construcțiile sintactice care au constituenți în genitiv, adesea elementele intercalate fiind adverbe (7):

(7) a. *Nu **cu armele** amu **ale sale** dobândiră pământul.* (PH.1500–10: 36[v])
b. ***Războiul** atuncea **a tătarâlor** cu leșii au fostu așea.* (CLM.1700–50: 208[r])

Se poate formula o primă concluzie a analizei, și anume, aceea că în grupul nominal, dislocările vizează mai ales fenomenul focalizării, mai rar fenomene de discontinuitate sintactică. Această avansare în periferia stângă implică o topică determinată pragmatic, cu citiri focalizate.

3.2. Discontinuitatea în grupul adjectival

La nivelul grupului adjectival, structurile discontinue care apar în textele din limba română veche vizează mărcile de gradare. Tiparul cel mai des întâlnit presupune postpunerea mărcii de superlativ absolut *foarte* (Brăescu 2015: 85) (8).

(8) a. *Vlădicul iaste **datoriu foarte** să cerceteadze* (PA.~1630: 70)
b. *Era **mare foarte*** (CazV.1643: 141[v])
c. *Era **bogat foarte*** (CazV.1643: 275[r])

Am identificat și structuri discontinue unde între marca de gradare și adjectiv pot fi intercalați diferiți constituenți (grup nominal, grup verbal):

(9) a. ***Ars** e cuvântu/ tău **foarte*** (PH.1500–10: 108[v])
b. *Cine va vrea să socotească **foarte** iaste **lesne*** (PA.~1630: 60)
c. ***Foarte** dascăl **mare*** (Prav.1652: 172)

3.3. Discontinuitatea în grupul verbal

În limba română veche se observă urme ale gramaticii de tranziție V-la-C (deplasare a verbului în domeniul Complementizatorului), precum și alte fenomene conservatoare, întâlnite și în alte limbi romanice vechi (dislocarea nucleului verbal/interpolarea) (Nicolae 2015: 2).

În ceea ce privește construcțiile cu *scrambling*, acestea sunt considerate în SOR (2016) structuri discontinue, constituenții grupului verbal fiind dislocați.

Într-un studiu recent (Dragomirescu, Nicolae 2018: 95), astfel de construcții sunt denumite şi structuri discontigue (engl. *discontiguous structures*). Acest fenomen apare în majoritatea limbilor romanice (Salvi 2001; Mensching 2012; Sitaridou 2012; Poletto 2015; Dragomirescu 2013), fenomenul fiind rezultatul dislocării nucleului verbal.

Vom face deosebirea între dislocarea unui predicat simplu şi dislocarea unui predicat complex.

În ceea ce priveşte dislocările care vizează un predicat simplu am înregistrat următoarele tipare: între auxiliar şi participiu (10a,b), între auxiliarul de viitor şi infinitiv (10c,d), între componentele unui condiţional (10e), între *să* urmat de negaţie şi conjunctiv (10f,g), între elementele formei perifrastice de mai-mult-ca-perfect (10h), între auxiliarul de condițional şi gerunziu (10i):

(10) a. *De **am** eu **făcut** ceva cu nedereptul.* (MC.1620: 154)
b. *Prin ce ție **au** Domnedzeu toate aceastea **arătat**.* (PO.1582: 143)
c. *De **va** cineva **luoa** o muiare a dzăcea cu nusă.* (Prav.1581: 228^r)
d. *De **va** neştine **botedza** un pruncu.* (Prav.1581: 228^r)
e. *De-**ai hi** domiata **sârguit** să fii până acmu venit.* (DÎ.1600: 184)
f. ***Să nu** carécumva numele vostru cel bun **să să surpe** jos.* (LC.1570: 158)
g. ***Se nu** oarecându **dzică** dracul mieu.* (PH.1500-10: 8^v)
h. *Şi deaca trecură 40 de zile deschise fereastra spre corabie, ce **era** el **făcut** şi slobozi un corb a zbura.* (PO.1582: 33)
i. *Când **ar fi** Iosif **sosind** la frații săi.* (PO.1582: 129)

Dislocările apar frecvent în traduceri, de obicei subiectul fiind intercalat între componentele grupului verbal. Subiectul intercalat poate fi realizat printr-un grup nominal (10b,f,i), frecvent printr-un pronume personal (10a,h), indefinit (10c) sau pronume negativ (10d).

În ceea ce priveşte elementele intercalate în interiorul grupului verbal sunt frecvente şi construcțiile discontinue în care apare marcatorul intensității *foarte* care nu era complet gramaticalizat în româna veche (SOR 2016: 408):

(11) a. *Însă **se** foarte **arătă** că se-au temutu Irodu de Ioannu.* (CC^2.1581: 544)
b. *Iară carele sântu grăite aiavea şi curatu, **nu** foarte **le ascultă**.* (CC^2 .1581: 414)
c. *Iar tânărul, văzind că l-au agiuns şi au încălecat după dinsul, **s-au** foarte **spăreat**.* (FD.1592–604: 89^r)

O altă caracteristică a textelor vechi o reprezintă construcţiile cu predicat complex dislocat, construcții care acceptă dislocarea şi inserarea unui grup nominal între componentele construcţiei. În limba veche, apar dislocări între operatorul modal şi infinitiv (12a), între operatorul aspectual şi infinitiv (12b), între operator copulativ şi numele predicativ (12c), între operator pasiv şi participiu (12d), între „va” modal şi conjunctiv (12e):

(12) a. *Ce nu o* ***poate*** *omu* ***răbda***. (FD.1592–604: 542r)
b. ***Începu*** *Roman* ***a scrie*** *cărţi*. (MC.1620: 189)
c. *Ca să scoată pre Ghica-vodă din scaun şi* ***să fie*** *el* ***domn***. (LC.1570: 17)
d. ***Fu*** *Mrchian* ***prins*** *viu*. (MC.1620: 147)
e. *Când* ***va*** *omul* ***să facă*** *vrun lucru*. (FD.1592–604: 520v)

Poziţionarea subiectului între cele două verbe ale unui predicat complex este permisă şi în franceză, portugheză şi în propoziţiile interogative din italiană (Dragomirescu 2013: 229).

3.4. Anacolutul

Anacolutul se realizează prin ruperea logicii sintactice a enunţului, construcţia sintactică fiind întreruptă, izolată la stânga şi continuată cu o altă construcţie.

În ceea ce priveşte textele din româna veche, caracterul oral al sintaxei celor mai multe texte şi dificultatea autorului de a controla structura construcţiei sunt cauzele prezenţei mari a anacolutului (Merlan 1998: 78, Frâncu 2009: 232, GR 2013: 316). În structuri anacolutice, de cele mai multe ori, poate apărea un subiect izolat şi suspendat (13). Interesant este faptul că în unele contexte nominativul se reia prin dativ (13a,b):

(13) a. ***Popa sau preuteasa****, de va muri unul de ei,* ***nu se cade popeei*** *să se însoare*. (Prav.1581: 207r)
b. ***Arhiereul*** *de va priimi pe preotul despărţit de popie dă alt arhiereu sau cliric* ... ***aceluia*** *să i se ia darul*. (Prav.1652: 120)
c. ***Oarecine den plugari*** *de va întra în pământul altuia* ... ***dăm învăţătură*** *ca să nu ia nemica dentr-acel pământ*. (Prav.1646: 54)
d. ***Vlădicul****, de să va afla în vreo vină de carile smentesc vlădiciia,* ***nime nu poate*** *să-l scoaţă den scaun*. (PA.~1630: 38)
e. ***E tu, oame****, aseamenrea de suflet buruitoriulu mieu şi ştiutul mieu,...., în casa Dzeului* ***îmblăm*** *cu gându*. (PH.1500-10: 46r)

Anacolutul implică şi o subiectivă relativă (14), avansarea în poziţie iniţială a subiectivei reprezentând cauza dezorganizării structurii sintactice:

(14) a. ***Carele nu să va pleca, eu voiu veni*** *de voiu face izbândă coconului*. (MC.1620: 56r)
b. ***Cine va avea pâră de oamenii de ceastă parte****, noi vrem trimite la dumneavoastră să-i legiuiţi domneavoastră*. (DÎ.1595: 144)
c. ***Cela ce va arăta cuiva folosul şi dobânda*** *ce va avea deaca va face vreo greşală şi de-l va sfătui acela şi va face greşală, acela ce l-au sfătuit se chiamă sfătuitoriu spre răotate*. (Prav.1652: 96)

Şi în sintaxa unei relative poate apărea o discontinuitate, chiar anacolut (15a), uneori structurile discontinue afectează şi conectorii (15b):

(15) a. *Ochii lui Dumnedzeu pre carii se vor teame de eli.* (PH.1500–10: 27[r])
b. *Nu de pită numai viu va fi omulu, ce de totu cuvântulu ce iase den rostulu lu Dumnezeu.* (CC[2].1581: 4)

3.5. Reluarea

Menţionăm un alt tip de discontinuitate, asemănător anacolutului, şi anume, reluarea, care consistă în înlocuirea proiecţiei sintactico-semantice iniţiale cu un element nominal, pronominal sau adverbial, având de obicei valoare explicativă (Merlan 2000-2001[4]).

Procedeul de reluare a fost considerat de unii cercetători o trăsătură preluată după modele străine, adesea acest clişeu sintactic fiind impus de modelul slavon (Stan 2013: 153). Alte cercetări infirmă această ipoteză. Astfel, în ceea ce priveşte influenţa traducerilor, Rizescu (1971) face o comparaţie a textului tradus cu originalul slavon al *Pravilei de la 1581* şi arată că nu toate construcţiile cu reluare au un corespondent identic în textul slavon.

Fenomenul reluării se întâlneşte atât în texte traduse, cât şi în texte originale din limba română veche, cu precizarea că în traduceri este mai des întâlnit.

Cele mai întâlnite tipare sunt: reluarea pronumelui subiect printr-un grup nominal (16a,b), reluarea grupului nominal subiect (care include un substantiv sau un substantiv şi un demonstrativ) prin pronume personal (16c-e), reluarea grupului nominal prin pronume personal demonstrativ (16f):

(16) a. *Iară **ea** se meargă **aceaea soacră** se se tundză la o mănăstire.* (Prav.1581: 228[r])
b. ***El** se rădică den Sichilia **un om**.* (MC.1620: 82[r])
c. ***Acestu om** al mieu ce am tremes la domniia-voastră, **el** este frate acelui fecior.* (DÎ.1600: 120)
d. *Şi **vătaşii de măcelari** încă ne-au dat şi **ei** scrisori.* (DIB.1725: 159)
e. ***Feciorii**, când vor fi, **ei** împlu toţi o spiţă cu tată-său.* (Prav.1581: 250[r])
f. *De iaste ş-**alt diacon** slujind, **acela** să strige.* (CL.1570: 20[v])

Menţionăm că reluarea subiectului în cadrul frazei apare frecvent în textele analizate, şi anume, în frazele formate dintr-o regentă şi o subiectivă antepusă regentei. Propoziţia subiectivă introdusă prin relativ (17a,b) sau prin grupul demonstrativ + relativ (17c,d) este reluată în regentă printr-un grup nominal care include un pronume personal (17a–d) sau un pronume demonstrativ (17e,f,g):

---

[4] Merlan (2000-2001: 225) numeşte acest fenomen *adiţie/adăugare* (fr. *addition*).

(17) a. ***Cine va avea săblaznă în vis,*** **elu** *să spuie popeei, de nu va fi popă,* **elu** *să ispovedească unui omu bunu.* (Prav.1581: 208^v)

b. ***Cine se spurcă în postul mare cu carne sau cu brândză,*** **elu** *să postească den Dumuneca Tomeei până în Rusalii.* (Prav.1581: 209^r)

c. ***Cela ce o va lua întăi,*** **el** *se o ție.* (Prav.1581: 267^r)

d. ***Că ceia ce-s de o lature*** **ei** *n-a[u] o spiță.* (Prav.1581: 274^r)

e. ***Cel ce bagă apă în vin*** **acela** *să fie procleat.* (Prav.1581: 209^r)

f. ***Tot oarece se clăteaşte şi oarece viază,*** **aceaia** *să fie voao de mâncare ca şi veardzele: aşa dat-am voao toate.* (PO.1582: 34)

g. ***Cine va vrea în Izdrail ...,*** **acela** *dzică aceasta.* (PO.1582: 172)

Merlan (1998: 105) consideră că reluarea grupului nominal subiect poate avea dublă motivație, pe de o parte, reprezintă o modalitate de evidențiere a temei, pe de altă parte, asigură coeziunea elementelor enunțului.

Concluzii

Structurile discontinue sunt o dovadă a topicii libere, neconstrânse, din grupurile sintactice. Structurile discontinue confirmă că limba română veche păstrează *reziduuri* din sintaxa latinei, încadrându-se asemenea altor limbi romanice în grupa/tiparul limbilor V2 relaxate.

Cauzele apariției unei structuri discontinue pot fi diferite, și anume, intercalarea, deplasarea într-o poziție tematică, tema suspendată (component deplasat, izolat, în poziție frontală), ruptura sintactică.

La nivelul grupului nominal sunt atestate structuri discontinue prin avansarea unui modificator sau a unui nominal în periferia stângă, dislocări care implică inserarea unui element între centrul grupului și modificator (adjectiv calificativ, adverb sau adjectiv nehotărât).

La nivelul grupului adjectival se remarcă postpunerea mărcilor de gradare și interpunerea diverșilor constituenți între marca de gradare și adjectiv.

La nivelul grupului verbal, discontinuitățile vizează atât predicatul simplu, cât și predicatul complex. Fenomenul de *scrambling* implică intercalarea unui nominal, unui clitic pronominal sau a unui clitic adverbial.

Chiar dacă prezența acestor structuri poate fi pusă pe seama modelului slavon, în limba română existând multe traduceri din slavă, prezența lor în textele originale arată că aceste fenomene aparţin şi sintaxei limbii române.

Structurile discontinue nu afectează semantica enunțului, orice vorbitor de română putând decodifica mesajul, iar în ceea ce priveşte autonomia grupului sintactic dislocat, considerăm că orice lingvist poate face o analiză morfosintactică fără a întâmpina dificulăţi, pentru că aceşti constituenţi, deşi dislocaţi, sunt legaţi prin flexiune în cazul grupului nominal şi grupului adjectival şi prin restricţii de formă sau de rol tematic, în cazul grupului verbal.

Corpus

Bert.1774 = *Bertoldo*, Magdalena Georgescu (ed.), București, Editura Minerva, 1999 (Cele mai vechi cărți populare în literatura română, III).
BVS.1763 = Vlad Boțulescu de Mălăiești, *Scrieri I. Viața lui Scanderbeg*, E. Timotin (ed.), O. Olar, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2013, pp. 96-143.
CazV.1643 = Varlaam, *Cazania*, ediție îngrijită de J. Byck, București, Editura Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1943.
CC[1].1567 = Coresi, *Tâlcul evangheliilor și molitvenic românesc*, V. Drimba (ed.), București, Editura Academiei Române, 1998, pp. 31-187.
CC[2].1581 = Diaconul Coresi, *Carte cu învățătură* (1581), Sextil Pușcariu, Al. Procopovici (ed.), vol. I, București, Atelierele Grafice Socec & Co., 1914, pp. 1-60.
CII~1705 = Dimitrie Cantemir, *Istoria Ieroglifică*, în *Opere complete*, IV, S. Toma (ed.), București, Editura Academiei, 1974, pp. 574-601.
CLM.1700–50 = Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, P. P. Panaitescu (ed.), în M. Costin, *Opere*, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1958, pp. 41-89.
CT.1560–1 = Coresi, *Tetraevanghelul, Brașov*, 1560-1561, Florica Dimitrescu (ed.), București, Editura Academiei, 1963.
DIB = George Potra, *Documente privitoare la istoria orașului București (1634-1800)*, vol. III, București, Editura Academiei, 1982, pp. 122-171.
DÎ = *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*, Text stabilit și indice de Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniță, Alexandru Mareș, Alexandra Roman-Moraru, Introducere de Alexandru Mareș, București, Editura Academiei, 1979.
DVS.1682-6 = Dosoftei, *Viața și petrecerea svinților, Iași, 1682-1686*, text îngrijit, notă asupra ediției și glosar de Rodica Frențiu, Cluj, Editura Echinox, 2002, pp. 125-165.
FD.1592–604 = *Floarea darurilor (1592-1604)*, A. Roman Moraru (ed.), București, Minerva, 1996 (*Cele mai vechi cărți populare în literatura română, I*), pp. 460-620.
FT.1570–5 = *Fragmentul Todorescu (Carte de cântece)*, I. Gheție (ed.), în I. Gheție (coord.), *Texte românești din secolul al XVI-lea*, București, Editura Academiei, 1982.
LC.1570= *Liturghierul lui Coresi,* [1570], text stabilit, studiu introductiv și indice de Al. Mareș, București, Editura Academiei, 1969.
MC.1620 = Mihail Moxa, *Cronica universală*, ediție critică însoțită de izvoare, studiu introductiv, note și indici de G. Mihăilă, București, Editura Minerva, 1989.
PA.~1630 = Eustratie logofătul, *Pravila aleasă*, Biblioteca Academiei Române Filiala Cluj–Napoca sub cota ms. rom 41, *Carte românească de învățătuiră. Ediție critică*[5], București, Editura Academiei, 1960.
PCond.1780 = *Pravilniceasca condică 1780*, ediție critică de Andrei Rădulescu, București, Editura Academiei, 1957.
PH.1500–10 = *Psaltirea Hurmuzaki*, I. Gheție, M. Teodorescu (ed.), București, Editura Academiei Române, 2005.
PO.1582 = *Palia de la Orăștie (1581-1582)*, Viorica Pamfil (ed.), București, Editura Academiei Române, 1968.

---

[5] Pe copertă *Carte românească de învățătură*, 1646.

PPrunc.1702 = *Pânea Pruncilor sau Învățătura credinții creștinești, strânsă în mică șumă*, Florina Ilis (ed.), Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2008.
Prav.1581 = *Pravila ritorului Lucaci 1581*, I. Rizescu (ed.), București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1971.
Prav.1646 = *Carte Românească de învățătură, 1646*, ediție critică de Andrei Rădulescu & Colectivul pentru vechiul drept românesc al Academiei Republicii Populare Române, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1961.
Prav.1652 = *Îndreptarea legii. 1652*, ediție critică întocmită de Colectivul pentru vechiul drept românesc al Academiei R.P.R. condus de acad. Andrei Rădulescu, București, Editura Academiei, 1962.
SVI.~1670 = *Varlaam și Ioasaf*, M. Stanciu Istrate (ed.), *Reflexe ale medievalității europene în cultura română veche: Varlaam și Ioasaf în cea mai veche versiune a traducerii lui Udriște Năsturel*, București, Editura Muzeului Național al Literaturii Române, 2013.

Bibliografie

Avram 2007: Mioara Avram, *Studii de sintaxă a limbii române*, București, Editura Academiei Române.
Brăescu 2015: Raluca Brăescu, *Gradarea în limba română. Perspectivă istorică și tipologică*, București, Editura Muzeul Literaturii Române.
Brăescu, Dragomirescu 2014: Raluca Brăescu, Adina Dragomirescu, *Sintaxa adjectivelor relaționale în limba română veche*, în „Limba română", LXIII, nr. 1/2014, pp. 27-47.
Bulgăr 1956: Gheorghe Bulgăr, *Izolarea subordonatelor în proza artistică contemporană*, în *Studii de gramatică*, nr. 1, pp. 165-180.
Corbeanu 2017: Ramona Cătălina Corbeanu, *Topica subiectului în limba română veche*, teză de doctorat.
Cornilescu, Nicolae 2011: Alexandra Cornilescu, Alexandru Nicolae, *On the history of Romanian genitives: the prenominal genitive*, în *Bucharest Working Papers in Linguistics*, XIII, pp. 37-55.
Corver, van Riemsdijk 2011: Norbert Corver, Henk van Riemsdijk, *Studies on Scrambling: Movement and Non-Movement Approaches to Free Word-Order Phenomena*, Berlin and New York, Walter de Gruyter.
Coteanu 1962: Ion Coteanu, *„Discontinuitatea", un procedeu al stilului artistic actual*, în „Limba română", nr. 3, pp. 3-12.
DA/DLR = *Dicționarul Limbii Române*, seria veche (1913-1948), seria nouă (1965-2010), București, Editura Academiei Române.
Densusianu 1961: Ovid Densusianu, *Istoria limbii române*, București, Editura Stiintifică.
Dimitriu 1985: Corneliu Dimitriu, *Discontinuitatea în Biblia de la București (1688)*, în „Limba română", XXXIV, nr. 5, pp. 395-401.
Dragomirescu 2013: Adina Dragomirescu, *O schimbare parametrică de la româna veche la româna modernă în sintaxa formelor verbale compuse cu auxiliar*, în „Limba română", 62, 2, pp. 225-239.
Dragomirescu, Nicolae 2018: Adina Dragomirescu, Alexandru Nicolae, *Syntactic archaisma preserved in a contemporary romance variety: interpolation and*

scrambling in old Romanian and Istroromanian, în Gabriela Pană Dindelegan, Adina Dragomirescu, Irina Nicula, Alexandru Nicolae (ed.), *Comparative and Diachronic Perspectives on Romance Syntax*, Newcastle upon Tyne, Cambridge Scholars Publishing, pp. 85-116.

Frâncu 2009: Constantin Frâncu, *Gramatica limbii române vechi (1521-1780)*, Iaşi, Casa Editorială Demiurg.

Gafton 2012: Alexandru Gafton, *De la traducere la norma literară*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza".

GR 2013: Gabriela Pană Dindelegan (ed.), *The Grammar of Romanian*, Oxford, Oxford University Press.

ILRL 1997: Ion Gheţie (ed.), *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780)*, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Ledgeway 2012: Adam Ledgeway, *From Latin to Romance. Morphosyntactic Typology and Change*, Oxford, Oxford University Press.

McCawley 1982: James D. McCawley, *Parentheticals and Discontinuous Constituent Structure*, în „Linguistic Inquiry", vol. 13, nr. 1, pp. 91-106.

Mensching 2012: Guido Mensching, *Parameters in Old Romance word order*, în R. Lopes, F. Sandalo, J. Avelar (eds.), *Parameter theory and linguistic change*, Oxford, Oxford University Press, pp. 21-42.

Merlan 1998: Aurelia Merlan, *Sintaxa şi semantica-pragmatica limbii române vorbite. Discontinuitatea*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza".

Merlan 2000–2001: Aurelia Merlan, *Discontinuité de „système" et discontinuité de „discours"*, în „Dacoromania", serie nouă, V–VI, pp. 213-229.

Moldovanu 1997: Dragoş Moldovanu, *Dimitrie Cantemir între Orient şi Occident: studiu de stilistică comparată*, Bucureşti, Fundaţia Culturală Română.

Nicolae 2015: Alexandru Nicolae, *Ordinea constituenţilor în limba română: o perspectivă diacronică. Structura propoziţiei şi deplasarea verbului*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti.

Pinkster 2005: H. Pinkster, *Changing patterns of discontinuity in Latin, The 13th International Collouqium on Latin Linguistics*, Bruxelles.

Poletto 2015: C. Poletto, *Word Orders in the Old Italian DP*, în *Beyond Functional Sequence, The Cartography of Syntactic Structures*, vol. 10, Oxford, Oxford University Press, pp. 109-127.

Rizescu 1971: Ion Rizescu, *Studiu de limbă*, în *Pravila ritorului Lucaci*, Bucureşti, Editura Academiei, pp. 35-145.

Rosetti 1968: Alexandru Rosetti, *Istoria limbii române*, Bucureşti, Editura pentru Literatură.

Rosetti, Cazacu *et alii* 1971: Alexandru Rosetti, Boris Cazacu, Liviu Onu, *Istoria limbii române literare*, Bucureşti, Editura Minerva.

Salvi 1993: G. Salvi, *Ordine delle parole e struttura della frase nelle lingue romanze antiche*, în C. Schmitt (ed.), *Grammatikographie der romanischen Sprachen*, Bonn, Romanistischer Verlag, pp. 455-477.

Sitaridou 2012: Ioanna Sitaridou, *A comparative study of word order in Old Romance*, în „Folia Linguistica", 46(2), pp. 553-604.

SOR 2016: G. Pană Dindelegan (coord.), *The Syntax of Old Romanian*, Oxford, Oxford University Press.

Stan 2013: Camelia Stan, *O sintaxă diacronică a limbii române vechi*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti.
Tesnière 2015: Lucien Tesnière, *Elements of structural syntax*, trad. Timothy Osborne, Sylvain Kahane, Amsterdam & Philadelphia, John Benjamins.
Vasileanu 2019: Monica Vasileanu, *Începuturile scrisului academic în limba română: opera istorică a lui Dimitrie Cantemir*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti.

Discontinuous Structures in Old Romanian

The aim of this study is to present and to analyze different types of discontinuous structures in translated and original texts from Old Romanian. The free word order is the main feature of Old Romanian. Following the work by Ledgeway (2012), we defend the hypothesis that the Old Romanian sintactic structures phrase preserves relics of the head-final and non-configurational syntax of Latin. We investigated separately the discontinuous structures in the noun phrase, in the adjective phrase and in the verb phrase. In the noun phrase, discontinuous structures aim especially the nominal or modifier fronting, dislocations that involve the insertion of different elements between the head of the phrase and the modifier (qualifying adjective, adverb or indefinite adjective). In the adjective phrase, we notice discontinuous structures that involve the postposition or the dislocation of the gradation markers, especially the marker *foarte*. In texts from Old Romanian the degree markers were not fully grammaticalised, and this fact has significant influence on the syntax of these words. In the verb phrase, the discontinuities refer to both the simple and the complex predicate. The scrambling phenomenon involves the dislocation and the insertion of a phrase between the components of the construction. These structures accept the intercalation of various elements. Other characteristics of the old texts are the frequency of the anacoluthon and the resumption. Sometimes these discontinuous structures can be attributed to the translated texts, but their presence in original texts shows that these phenomena belong to the Romanian syntax.

Termenul și noțiunea de *cronograf:* (re)evaluarea definiției, a sensurilor, a variantelor lexicale și a etimologiei

Mioara DRAGOMIR*

Keywords: *chronograph, definition, etymology, meanings, variants, Thesaurus Dictionary.*

1. În *Dicționarul limbii române* al Academiei, seria veche (DA 1940), s.v. *cronograf*, un prim sens al cuvântului este „cronicar, autor de cronici", cu o atestare din *Vocabularul româno-frances* al lui Ion Costinescu (1870). Al doilea sens se referă la

> un fel de istorie universală cu caracter popular, care circula mult prin părțile noastre. Ea începea cu Adam și Eva și, împrumutând povestiri din cele mai variate izvoare, continua cu împărații romani și bizantini și ajungea până la domnii bulgarilor și sârbilor.

Drept surse se citează o lucrare a lui Nicolae Iorga și sintagma sau titlul *Cronograful lui Moxa*, ambele cu varianta modernă a cuvântului. Este notat și un al treilea sens: „Aparat de precizie, cu ajutorul căruia se poate înregistra momentul precis al unei observațiuni sau durata (oricât de scurtă) a unui eveniment"; nu se citează nicio sursă.

Aceste trei sensuri se regăsesc în cele mai multe dintre dicționarele moderne, tratate diferit: primele două sub un cuvânt, *cronograf*[1], ultimul sub un alt cuvânt, *cronograf*[2]. Cercetarea noastră se concentrează pe modalitatea în care sunt tratate și definite sub *cronograf*[1] primele două sensuri, pentru care, în urma discuției și a materialului analizat, propunem delimitarea sensurilor, formularea definiției lor, prezentarea variantelor existente de-a lungul timpului și stabilirea etimologiei.

În *Dicționarul limbii române literare contemporane* (DL 1955, I, *A-C*) s.v. *cronograf*[1], cuvântul este definit astfel[2]: „Scriere cu caracter popular, care

---

* Institutul de Filologie Română „A. Philippide", Academia Română – Filiala Iași, România.

[1] Cuvântul *cronograf*[2] se referă la o altă realitate: „Aparat automat de precizie, prevăzut cu un mecanism de ceasornic, care înregistrează începutul și sfârșitul unei acțiuni sau al unui fenomen în desfășurare; se folosește în fizică, artilerie, aviație, sport etc. Cronograful servește la calcularea vitezei unui proiectil".

[2] În dicționarele mai vechi, cuvântul este definit diferit. Sub același cuvânt apar ambele sensuri: „instrument care arată variațiile de timp; lucrare în care se arată după date statistice variațiile

reprezintă o sinteză a istoriei generale, alcătuită pe baza izvoarelor istorice combinate cu legende biblice şi cu legende populare"; se indică, de asemenea, exemplul *Cronograful lui Moxa*. Aceeaşi definiţie s.v. *cronograf*[1] se indică şi în *Dicţionarul limbii române moderne* (DM 1958). În *Marele dicţionar de neologisme* (DN[10] 2008), de Florin Marcu, s.v. *cronograf* sunt adunate toate trei sensurile. Sensul I. este „autor de cronici"; sensul II. 1. „scriere populară reprezentând un fel de sinteză a istoriei generale"[3]. În *Dicţionarul enciclopedic* (D. Enc. 1993, I, *A–C*), s.v. *cronograf*, la primul sens se precizează: „Scriere cu caracter popular, reprezentând o trecere în revistă a istoriei universale, bazată pe izvoare istorice, pe legende biblice şi populare"[4]. În TDRG[3] 2000, ca şi în D. Enc. 1993, sunt cuprinse sub aceeaşi lemă ambele cuvinte: „cronicar", „istoria lumii uşor de înţeles pentru toată lumea"[5]. În *Micul dicţionar academic* (MDA 2001, I, *A–C*), s.v. *cronograf*[1], primul sens este „cronicar" şi sensul al doilea „scriere cu caracter popular reprezentând o sinteză a istoriei generale, bazată pe izvoare istorice combinate cu legende biblice şi populare"[6]. În *DEXI. Dicţionar explicativ ilustrat al limbii române* (DEXI 2007) s.v. *cronograf*[1] primul sens este „autor de cronici; cronicar", iar sensul al doilea „scriere cu caracter popular, care reprezintă o sinteză a istoriei universale, alcătuită pe baza izvoarelor istorice combinate cu legende biblice şi populare". În *Noul dicţionar universal al limbii române* (NDU 2008), s.v. *cronograf*[1], cuvântul este definit astfel: „Scriere populară, reprezentând o sinteză a istoriei universale". În *Dicţionarul explicativ al limbii române. DEX* 2012, s.v. *cronograf*[1] se defineşte: „Scriere cu caracter popular care reprezintă o sinteză a istoriei generale, alcătuită pe baza izvoarelor istorice combinate cu legende biblice şi populare". O definiţie ceva mai nuanţată, dar nu chiar exactă[7], prezintă DELR 2018 s.v. *cronograf*[2]: „sinteză de istorie universală

---

timpului" şi „istorie (cronică) a timpurilor vechi începând cu *Biblia* şi până în Evul Mediu" (RESMERIŢĂ 1924), din gr. *chronos* „timp", *grapho* „scriu"; „cronică veche împodobită cu poveşti" (ŞĂINEANU, D.[8] 1930); „cronicar" (CADE 1931), din greceşte; „scriitor de cronografii, cronicar, analist" (SCRIBAN 1939), din vgr. *hrono-graphos*.

[3] Sensul II.2 este „instrument înregistrator al timpului", cu subsensul „instrument folosit pentru verificarea funcţionării ceasornicelor şi a cronometrelor".

[4] Sensul al doilea se referă la o realitate care în unele dicţionare este definită s.v. *cronograf*[2]: „instrument pentru înregistrarea duratelor de desfăşurare a evenimentelor, a fenomenelor, a operaţiilor etc."

[5] Sensul II este definit „aparat care înregistrează timpul"; dar, spre deosebire de D. Enc. 1993, tot sub acest sens este definit şi sensul de „scriere". Mulţumesc pentru traducerea sensurilor din germană colegei Laura Manea, dr. cercetător ştiinţific I la *Departamentul de Lexicologie-Lexicografie*, Institutul de Filologie Română „A. Philippide" din Iaşi.

[6] S. v. *cronograf*[2] sunt definite două intrumente care măsoară timpul.

[7] În Ţările Române cronografele au circulat până în secolul al XIX-lea, mai exact de la 1620, de când se păstrează copia manuscrisă a *Cronografului* lui Moxa, până la ultima copie care cuprinde un cronograf, ms. 1241 BAR, din anul 1858 (Mihăescu 2006, p. 13, nota 1).

specifică Evului Mediu, în care sursele istorice sunt combinate cu texte biblice și apocrife" și „(înv.) scriitor al unei cronici, cronicar; autor al unei cronologii"[8].

2. Cercetând îndeaproape chestiunea cronografelor – scrieri care au fost traduse și copiate și în Țările Române din secolul al XVII-lea până în secolul al XIX-lea (vezi nota 7) –, am ajuns la concluzia că definițiile din dicționare sunt prea generale și nu cuprind îndeajuns de clar sememele care duc la diferența specifică a cronografelor față de alte specii. Pe parcursul documentării am întâlnit o sinteză foarte bună, realizată de Nicolae-Șerban Tanașoca, referitoare la cronicile bizantine „din care descind și *hronografele* literaturii medievale românești", sinteză care se bazează pe diferite surse. Redăm această prezentare într-un citat lărgit, ce expune multe trăsături care este necesar să stea la baza definiției noțiunii de *cronograf*:

> Scrise într-o limbă mai apropiată de înțelegerea cititorului obișnuit, cu o instrucție medie, dar nu în limba vorbită curent în Bizanț, așa cum s-a afirmat în chip greșit uneori, cronicile sânt istorii de caracter universal, povestind întâmplările din viața întregului neam omenesc de la Facerea lumii până în contemporaneitatea celor care le-au scris. La baza lor stă, din punct de vedere filozofic, viziunea creștină despre desfășurarea istoriei universale; izvoarele folosite sânt *Biblia*, *Istoriile bisericești* din primele veacuri ale creștinismului, operele literaturii istorice antice și alte surse, topite într-o formă unitară și originală, al cărei prototip literar poate fi găsit în cronica lui Malalas, scriitor bizantin din secolul al VI-lea d. Hr. Cronicile [...] se continuă una pe alta, adesea autorii care reiau firul evenimentelor de la Facerea lumii își compilează până la un punct predecesorii. Materia cronicilor este variată și de aici savoarea lor deosebită: evenimente politice, militare, religioase, fapte miraculoase, întâmplări neobișnuite, calamități naturale sânt înșirate nediferențiat în relatările cronicarilor. Criteriul de rânduire a acestor fapte „istorice" este cel cronologic și anume ele sânt grupate pe ani sub rubricile mai ample sau mai reduse ale domniilor împăraților bizantini, iar la unii autori apar și anii de păstorire ai celor mai de seamă patriarhi (Psellos 1998: 5).

Observăm că definițiile din dicționarele moderne, cu excepția celei din DA 1940, care este o idee mai explicită, cuprind circa trei trăsături ale noțiunii de *cronograf* cu sensul „lucrare scrisă", din care rezultă că aceasta ar fi: 1. o scriere populară sau cu caracter popular; 2. o sinteză a istoriei universale (sau generale) și că 3. are la bază surse istorice combinate cu „legende" biblice sau populare. În ceea ce ne privește, după ce am studiat mai mulți ani scrierea *Hronograf den începutul lumii* (ms. 3517 BAR), care este copia-prototip a celui mai răspândit cronograf tradus în limba română în perioada veche, am ajuns la o viziune clară și bine conturată asupra speciei cronografului, fapt care ne determină să rectificăm sau să nuanțăm câteva aspecte din definițiile citate. Astfel, se impune să precizăm

---

[8] Acesta ar fi un sens care apare la Dionisie Eclesiarhul (vezi paragraful 6. al lucrării de față) și care ar trebui definit prin raportare la scrierea respectivă.

că cronografele nu sunt scrieri populare, aşa cum se spune, iar formularea „scriere cu caracter popular" este vagă, nu lasă să se înţeleagă exact la ce se referă. Vorbind despre cronica lui Dorotheos al Monemvasiei şi arătând cât de căutată a fost, în lipsa altor cărţi de istorie universală – deci având drept criteriu circulaţia – şi, totodată, remarcând că expunerea faptelor este mai puţin ştiinţifică şi ajustată ca pentru o lectură de curiozitate, precum şi faptul că limba în care erau scrise cronografele greceşti era una simplificată, accesibilă claselor de jos şi medii, D. Russo afirmă, din aceste motive, că cronograful lui Dorotheos era o *carte populară*[9]. Dar sensul pe care istoricul îl acordă acestei sintagme în contextul circulaţiei cronografului amintit în spaţiul elen este diferit de cel din definiţiile precizate, pentru că cronografele traduse la noi erau citite şi comandate pentru copiere în primul rând de elite, de oamenii învăţaţi, clerici şi laici, însă erau, bineînţeles, căutate şi de oameni mai puţin instruiţi. În ce priveşte circulaţia, poate datorită şi dimensiunilor, numai o parte din cronografele care au circulat în traducere în spaţiul românesc au fost copiate în mai multe exemplare.

De asemenea, ni se pare impropriu spus „legende" biblice şi populare, atâta vreme cât, pe de o parte, sursele sunt scrieri bisericeşti şi *Biblia* însăşi sau cărţile apocrife, iar, pe de altă parte, o seamă de legende populare derivă ele însele din cronografe. Dar, în privinţa acestui ultim aspect, trebuie precizat că, într-adevăr, a existat şi circuitul invers, al introducerii legendelor populare în cronografe. Întrucât, după cum se observă din cele prezentate aici, acest tip de texte are o origine clară, reprezintă o specie literară în sine şi a fost menită iniţial unui destinatar precis – elemente discutate, aşa cum am văzut, în literatura de specialitate[10] –, considerăm că aceste aspecte trebuie formulate şi în definiţia cronografului. De asemenea, este necesar să se arate că aceste scrieri cuprind evenimente de factură diversă. Trebuie, totodată, să se precizeze ca o trăsătură caracteristică ideea că, pe de o parte, evenimentele sunt povestite începând de la facerea lumii, că ele sunt relatate cronologic, şi, pe de altă parte, că cele povestite sunt trecute în permanenţă prin conştiinţa autorului, respectiv a traducătorului[11], care se arată a fi persoane cu un profund sentiment religios şi care cunosc bine şi problemele de

[9] Vezi Russo (1939 : 82): „Această Cronică a fost foarte mult citită, precum probează ediţiile ei succesive, şi pentru motivul că nu existau alte cărţi de istorie universală în limba greacă populară în timpul apariţiei ei, dar mai mult fiindcă conţinea lucruri cari corespundeau gustului poporului: legendele biblice apocrife, minunile, poveştile despre Sf. Sofie, oracolele şi lucrurile cu totul disparate, cari povestite naiv în limba maselor de jos, au făcut din această Cronică *o carte populară*, cu toată întinderea ei."

[10] Arătând care sunt diferenţele dintre cronografe şi istoriile bizantine, D. Russo (1939: 54) precizează că publicul cititor de cronografe din Bizanţ nu este dintre clasele înalte: „Aşadar, istoricii sunt citiţi de lumea cultă: de ofiţeri, funcţionari, prelaţi etc., cronografele alcătuiesc lectura poporului de jos, în special a călugărilor".

[11] Este cazul *Hronografului den începutul lumii*, care, aşa cum am arătat în mai multe rânduri, este o traducere cu un anumit grad de autonomie faţă de originalul grecesc, astfel încât traducătorul îşi exprimă punctul de vedere în intervenţii mai largi sau mai restrânse.

teologie. De asemenea, se impune să se marcheze faptul că acest gen de scriere presupune texte de o întindere mare; toate cele șapte tipuri de cronografe care au circulat în Țările Române (Mihăescu 2006), începând cu cronograful lui Moxa și terminând cu cel al lui Dionisie Eclesiarhul, cuprind, fiecare, câteva sute de foi.

În privința celuilalt sens al cuvântului, care are în vedere pe cel care scrie cronografe, considerăm că cel mai firesc ar fi ca definiția să fie pusă în relație cu sensul referitor la scrierea ale cărei trăsături se prezintă.

3. O altă problemă care trebuie discutată este cea a variantelor lexicale ale cuvântului *cronograf*, chestiune strâns legată de etimologia cuvântului. Dicționarele citate – dacă ne referim la lucrările lexicografice moderne – prezintă următoarele etimologii: în DA 1940 (s.v. *cronograf*) se amintește varianta *hronograf*, pentru care se indică drept sursă greaca veche, iar pentru cuvânt se propune etimon francez, cu etimologia indirectă gr. χρόνος „timp" și γράφω „scriu"; în CIORĂNESCU 1966 (s.v. *cronic*) este înregistrată forma *cronograf* cu sensul „cronică, anale", din gr. χρονογράφος, cu specificarea „sec. XVII"; în TDRG[3] 2000, ngr. χρονογράφος, fr. *chronigraphe* (sic! *chronographe*); în DM 1958 se propune ngr. *chronographos*; în DN[10] 2008, fr. *chronographe*[12]; în MDA 2001 se precizează varianta veche, *hronograf*, dar proveniența din fr. *chronographe*; în NDU 2008 se prezintă și varianta învechită *hronograf* și se indică gr. mod. *chronográphos*; în DEXI 2007 se indică varianta veche *hronograf* și se optează pentru originea din ngr. χρονογράφος, fr. *chronographe*; în DEX 2012 se prezintă varianta veche *hronograf* și proveniența din ngr. ηρονογράφοσ. În DELR 2018 se spune că etimologia este ngr. χρονογράφος, cu posibilitatea ca acest cuvânt să fi existat și din slavonă.

Dicționarele propun, în general, fie numai originea din neogrecul cronogravfo", fie această etimologie și francezul *chronographe*, fie numai un etimon francez, *chronographe*. Trebuie să spunem din capul locului că în limba română cuvântul are o formă veche și variante moderne, precum și forme diferite pentru singular și pentru plural, în funcție de sens, ceea ce constituie de cele mai multe ori un indiciu și pentru perioada în care a fost utilizat. Considerăm că în epoca veche, când se folosea cu forma *hronograf*, termenul a putut intra pe mai multe căi, deci are etimologie multiplă. Una dintre ele este proveniența din ngr. χρονογράφος, atâta vreme cât avem cronografe traduse din grecește. În dicționare este înregistrat substantivul masculin χρονογράφος cu semnificațiile „hronograf, scriitor, povestitor de întâmplările fiecărui timp; istoric după hronologie" (IOANIDOS 1864) și „chroniqueur; annaliste; chronographe" (VLAHOS 1909). Cuvântul χρονογράφος a circulat în greaca veche, bizantină și în neogreacă cu sensul „συγγραφέας χρονικού" (GHIOVANIS f.a.) (= scriitor de cronică); „συγγραφέας χρονικών, αυτός που γράφει χρονογραφίες"

[12] În DN[3] se precizează și trimiterea cf. gr. *chronographos*.

(BABINIOTIS 1998) (= scriitor de cronici, cel care scrie cronografii). Atragem atenția asupra faptului că realitatea denumită prin χρονογράφος nu se referă în limba greacă la scrierea în sine, care este denumită χρονογραφία, ci este un nume de agent, se referă la cel care scrie. Aceasta înseamnă că sensul de scriere, cronică, cronografie este posibil să fie creat pe teritoriul românesc, printr-o extensiune semantică de la sensul de scriitor sau să fie împrumutat.

În același timp, însă, cuvântul a putut pătrunde și din slava veche, căci la noi au fost traduse și cronografe sau fragmente de cronograf din slavonă. Lexemul хронографъ (DIACENKO 1899) este definit prin sensul care ne interesează aici: „relatare (sau povestire) istorică despre destinele lumii, de la creația ei până la vremurile cele mai din urmă”[13]. Așadar, cuvântul a putut pătrunde direct cu acest sens din slavă.

De asemenea, în latina medievală întâlnim cuvântul *chronographus* „(gr.) auteur d'une chronique; auteur of a chronicle” (NYERMEIER 1976), astfel că pentru cărturarii din epoca veche cunoscători de limbă latină, cuvântul din lat. med. *chronographus* a putut influența preluarea termenului în vorbire și în scriere la acea vreme.

O parte din dicționarele moderne indică pentru forma *cronograf* un fr. *chronographe*. În ediția din LAROUSSE 1928 am întâlnit două cuvinte *chronographe*, unul referitor la „aparat”, celălalt definit „qui écrit sur la chronologie” (cu privire la cel care ține cursul anilor). În D. ACAD. (ediția a V-a) cuvântul *chronographe* este definit „inscription dans laquelle les lettres numérales forment la date de l'événement dont il s'agit”. În LITTRÉ am întâlnit sensurile: „chroniqueur”, „celui qui écrit sur la chronologie”, „synonyme de chronogramme”, „appareil qui enregistre le temps”. În VLAHOS 1909 (s.v. χρονογράφος) este înregistrat lexemul *chronographe* cu sensul „chroniqueur, annaliste”.

4. În concluzia celor prezentate, considerăm că se impune o redefinire a cuvântului *cronograf*[14] cu sensul de „scriere”, dar și cu sensul „scriitor”. Definiția din *Dicționarul limbii române* ar trebui să cuprindă atât elementele comune, cât și diferența specifică în raport cu istoriile bizantine[15], cu letopisețele și cu alte tipuri

---

[13] Mulțumesc pentru semnalarea cuvântului în acest dicționar colegului Iosif Camară, dr. cercetător științific III, la Centrul de Studii Biblico-Filologice „Monumenta linguae Dacoromanorum”, Iași.
Mulțumesc pentru traducerea din limba rusă a definiției colegului Victor Celac, dr. cercetător științific III, la Departamentul de lexicologie și etimologie, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” din București.

[14] Pentru documentarea în privința circulației cuvântului și a utilizării lui în limba română, am beneficiat, în calitate de cercetător lexicograf la *Dicționarul limbii române* al Academiei, de biblioteca digitală și de bazele de date cu care se lucrează la această temă fundamentală a culturii române.

[15] D. Russo (1939: 54) precizează foarte clar acest fapt și arată care sunt diferențele între specii: „În istoriografia bizantină găsim două genuri, deosebite între ele, istoria propriu-zisă și cronica sau cronograful”.

de scriere, să cuprindă sememele prezentate, referitoare la cronograf; de asemenea, trebuie precizat cuvântul sinonim, din moment ce el există.

Astfel, definim *cronograful* ca *specie a istoriografiei bizantine, de obicei în proză, de mari dimensiuni, destinată inițial claselor mediu instruite, care are la bază scrieri istorice, bisericești și apocrife și în care evenimente politice, religioase, curiozități etc. din istoria universală sunt prezentate cronologic, de la facerea lumii până în zilele autorului, și sunt trecute prin filtrul viziunii moral-creștine a acestuia (și a traducătorului); cronografie*. În ceea ce privește al doilea sens, definiția după tipicul DLR ni se pare cea mai adecvată. Trebuie avut în vedere și faptul că la fel era numit uneori și cel care scria cronicile de la curțile domnilor români (polonezi, bulgari etc.): „scriitor de cronografe (1)".

Totodată, se impune să fie reevaluată și etimologia. După cum am spus, cuvântul din limba greacă are sensul de „scriitor de cronografe", nu și sensul de „scriere". Fiind un cuvânt compus (χρόνος „timp" + radicalul de la gravfw „a scrie"), foarte probabil a fost asociat prin calc de structură cu *letopiseț*, de asemenea, un compus (лѣто „an" + писати „a scrie"), care se află în aceeași situație semantică în limba română: sensul etimologic, dar mai puțin cunoscut, este de „scriitor de cronici", iar sensul cel mai cunoscut, chiar începând cu epoca veche, este acela de „scriere etc.; cronică" (vezi DLR s.v. *letopiseț*). De altfel, în MIKLOSICH cuvântul лѣтописьць este tradus prin „χρονογράφος chronographus". În DELR (s.v. *cronică*) s-a făcut paralelismul între sensurile celor două cuvinte și s-a constatat că au avut aceeași evoluție:

> ngr. χρονογράφος „cronicar" (< χρονος „timp" + -γράφος < γράφειν „a scrie"), cu sensul „cronică" posibil apărut în slavonă, cf. evoluția asemănătoare a lui *lětopisĭcĭ/lětopisecĭ* „cronicar", apoi „cronică"[16].

Astfel, propunem pentru varianta veche *hronograf*[17] (folosită însă și de unii scriitori moderni probabil ca arhaism[18] sau pur și simplu ca având la bază un compus grecesc) etimoanele sl. хронографъ, mgr., ngr. χρονογράφος, cf. lat. med. *chronographus*. În ceea ce privește forma-titlu, *cronograf*, și varianta

---

[16] Într-unul din manuscrisele copiilor cronicii lui Neculce, în titlu, se face această echivalență între termenul slavon și cel grecesc și se amintește traducerea în românește; (ms. din 1766), în NECULCE, *Let. Ț. Mold.*, 128: „*Hronograf*, care să chiamă slovenește *Leatopisățu*, iar pre limba românească *A anilor scrisoari* al (sic) Țărâi Moldovii, scris de mulți istorici, precum să va arăta înainte cine ce au scris".

[17] Această formă este utilizată de G. Asachi, *Nuv.* (1853), în O., II, p. 64, p. 156. Mihail Kogălniceanu, de asemenea, folosește forma veche *hronograf*, în *Opere*, II, p. 478.

[18] Este utilizată aproape exclusiv forma *hronograf* în CĂLINESCU, *Pr. Estet.*, în *O.*, XV, p. 118, p. 252, în *Opera Eminescu*, în *O.*, XII, p. 445, p. 501, *Ist. Lit. Rom.*, p. 18, p. 389. De asemenea, DUȚU, *C. Înțel.* (1972), folosește numai varianta *hronograf* (p. 56 și 72, de două ori pe această pagină).

chronograf[19], se conturează două perspective. În DELR 2018 (sv. *cronică*) se explică astfel: „formele cu *c*-, modificate după *cronică, cronicar* etc.". Aceasta constituie o explicație și pentru faptul că lexemul este lucrat s.v. *cronică*. Spre deosebire de DELR 2018, credem că forma *cronograf* și varianta modernă *chronograf* au fost create sub infuență latino-romanică (poate prin analogie cu alte cuvinte precum *cronologie, cronometru, cronică* etc.), în special sub influență franceză, după cum atestă faptul că variantele cu *ch*- și *c*- au circulat în paralel în aceeași perioadă de timp. Din datele noastre, forma cu *ch*- apare prima dată la Kogălniceanu[20], care o folosește alternativ cu forma cu *h*-[21]. Chiar dacă nu am întâlnit explicit sensul de „scriere..." sau de „scriitor de cronografe" în dicționarele franceze (cu excepția dicționarului bilingv al lui VLAHOS 1909 unde apare sensul de „scriitor"), cuvântul a fost înregistrat, totuși, cu sensul care privește notarea anilor și care a putut influența forma modernă a cuvântului românesc, *cronograf*, și varianta *chronograf*. Prin urmare, aceasta este lema *cronograf*[1], iar termenul referitor la instrumentul de măsurat timpul, cu etimologie franceză, este o altă lemă, *cronograf*[2], delimitare care s-a făcut în aproape toate dicționarele moderne.

Trebuie să mai precizăm și faptul că, în urma documentării prin programul Concordanțier, am ajuns la concluzia că o primă atestare a cuvântului, care o devansează pe cea din DELR 2018 (unde este dat anul 1675, M. Costin, cu sensul „scriitor"), este din cronica lui Grigore Ureche (1642-1647), în care acest termen apare de două ori cu sensul de „scriere"[22], una fiind interpolarea lui Axinte Uricariul[23].

Un alt sens al lexemului *cronograf* este cel de „cronică; letopiseț", care nu apare în dicționare, se află la Miron Costin[24], la Cantemir, în *Hronicul vechimei a*

---

[19] Forma *chronograf* apare, de exemplu, în *Arh. Olt.*, XIII (1934), p. 212, *id.* XIV, p. 423, *id.* VII, p. 4; este folosită în traducerea unui document din grecește în PÂRVAN, *St. ist.* (1903), p. 262, cf. și p. 350 ș.a.

[20] „D-l Papiu Ilarian a publicat în „Thezaurul de monumente istorice un *Chronograf* a Țărei Românești, scris de Dionisie Ecclesiarchul de la 1764 la 1814". KOGĂLNICEANU, *Scrieri istor.* (1872), în O. II, p. 509.

[21] Vezi cele spuse despre sensul „cronică, letopiseț" și exemplul prezentat acolo.

[22] „Iară la *hronograful grecescu* scrie că au împărățit 47 de ani și este mai de crezut". URECHE, *Let. Ț. Mold.* p. 137.

[23] „Iară la *hronograf grecescu* scrie că au fostu papa Evghenie și de la Moldova au fostu Ioasaf și vă leatul 6947 [1439], cându s-au obârșit săborul. Și așa vom putea crede, cum scriu grecii, că ei cum au fostu acolea și cum au văzut, așa au însemnatu". Am aflat această interpolare într-o altă ediție, URECHE, L. p. 33.

[24] Acest cronicar utilizează cuvântul cu sensul precizat de mai multe ori, în contextul *scrie hronograful...*: „Scrie *Hronograful leșescu* că așe era de vestit Mihai vodă și la Ieși, cât Țara Podolâi fiindu de lege de suptu ascultare patriiarhului de Țarigrad, ca și noi, pe acele vremi avându mare zarvă și price cu papistașii pentru lege, aștepta cu bucurie pre Mihai vodă să vie" (51, cf. și 55 ș.a.). Se decelează mai greu în acest context dacă este vorba de sensul de „scriitor" sau de cel de „cronică". Am luat prin comparație contexte similare, în care se spune explicit *hronică*: „Lucru mare, cumu-i laudă Hronica leșască, cum au stătut de bine atuncea împrotiva turcilor" (79); „Oști mai mare și mai bine grijite nu să pomenescu în toată Hronica leșască" (110).

româno-moldo-vlahilor (1717-1723)[25], Dionisie Eclesiarhul (1814)[26], Kogălniceanu[27], Victor Eftimiu[28].

Sensul de „scriitor de cronografe", apare la Dimitrie Cantemir, în *Hronicul*[29], la Piuariu-Molnar[30], la B. P. Hasdeu[31], la N. Cartojan[32] și în următoarele dicționare: (1862) PONTBRIANT, *D.*, (1870) COSTINESCU, *Vocab.*, (1893) *DDRF*, (1939) SCRIBAN, *D.*

Un al patrulea sens se referă la cel care scrie letopisețe, „scriitor de cronici; cronicar", sens care apare la Miron Costin[33], la Gh. Asachi[34] și în următoarele dicționare: (1926) *CADE*, (1940) *DA*, II, (2000) *MDA*, I, (2000) *TDRG*[3], (2005) *D. Arhais.*, (2007) *DEXI*, (2008) *DN*[10], (2013) *DGS*, (2018) *DELR*.

Pluralul prezintă, de asemenea, variante, în funcție de sens: pentru sensul „scriitor de cronografe" pluralul este *cronografi*[35], cu varianta veche *hronografi*.

---

[25] „Vrând *hronograful slovenesc* să scrie cum au gonit odănăoară romanii pe sloveni de la Dunăre, într-acesta chip scrie" (1223); *hronograful moschicesc, hronograful sirbesc*, în *Catastihul* de la sfârșitul cărții, *hronograful slovenesc* (1054, 1223).

[26] „Întâi, cercând a lua știință mai luminat din *hronografurile* țării aceștiia, găsit-am în ceale vechi scriind pentru domnii țării". DIONISIE ECLESIARHUL, *Hronog.* (1814), p. 33.

[27] „*Hronografurile* românești, în ce se atinge mai ales de întâile timpuri a Principatelor, nu se potrivesc nicidecum cu autorii străini". KOGĂLNICEANU, *Scrieri istor.* (1843), în O. II, p. 390.

[28] „Cu mare greu scăpă de moarte fostul mare vornic, dar închise ochii nu mult după aceea (la 1730), fără să ducă mai departe de Nicolae Mavrocordat *hronograful* Munteniei" EFTIMIU, *Dragomirna* (1930), p. 359.

[29] La Cantemir cuvântul cu acest sens apare în contextul: „Acestora asemenea sentenții dau pentru *hronografi*. De Cvintus Curțius, de Arianos, de Plutarh (carii după câteva sute de ani de biruințele lui Alexandru Marele au scris) vinuiesc precum mai mult să fie silit pentru ca să știm noi cești mai de pre urmă ce au scris ei, decât ce au lucrat Alexandru" (1068).

[30] „Piramidele cele vestite..., care cred unii *hronografi* că ar fi fost zidite încă înainte de potop". PIUARIU-MOLNAR, *Ist. Univ.* (1800), în ȘA I, p. 514.

[31] „Călugărul Teofan *Cronograful*, născut pe la anul 784". HASDEU, *Ist. Crit. Rom.* (1873), p. 456.

[32] „Nici măcar nu începuse în Occident istoriografia în limba națională când în Bizanț, *cronografi* ca Ioan Malalas din Antiohia în sec. VI-VII-lea, Gheorghe Amartolos... din sec. IX-lea sau Constantin Manasses din sec. al XII-lea, compilând Sfintele Scripturi cu textele apocrife, cu istoria antică și legendele bizantine au întocmit, pe gustul maselor populare, vaste repertorii de istorie universală, începând de la creațiunea lumii și mergând până în vremea lor". CARTOJAN, *Ist. Lit. Vechi* (1945), p. 9.

[33] „N-ari hi gândit nime să iasă Crăiia Leșască de supt cumpăna ca aceia! Iară aceste lucruri mai de-amănuntul să să cerce, cine va vrea, la *hronigrafii* lor". M. COSTIN, *Let. Ț. Mold.*, p. 175.

[34] „Sighismund au serbat-o la Cracovia ca o mare victorie, a căria rezultat însă, raportat chiar de *hronografii* poloni, se vedereează că au fost deopotrivă vătămători pentru ambele părți" ASACHI, *Nuv.* (1853), în O. II, p. 156.

[35] Vezi citatul din CARTOJAN, *Ist. Lit. vechi*, III (1945), p. 9 (nota 32). Pentru forma veche vezi PIUARIU-MOLNAR, *Ist. Univ.* (1800), în ȘA, I, p. 514; vezi și nota 36, ASACHI, *Nuv.* (1853), pp. 154-155; GASTER, *Lit. pop.* (1883), p. 178: „Despre relațiunea ce esistă între *Palia* și *hronografii* bizantino-slavi, mai cu seamă despre izvoarele legendei de căderea îngerilor din cer, a scris mai pe larg Porfiriev".

Pentru sensul „scriere...", pluralul este *cronografe*[36], cu varianta modernă *chronografe* (vezi mai sus și notele 19, 20), cu varianta veche *hronografe*[37], dar care este folosită ca arhaism (vezi nota 19[38]), păstrată până după 1900, și *hronografuri*[39], de asemenea percepută azi ca arhaism.

5. Experiența studiului asupra traducerii *Hronograf den începutul lumii* (ms. 3517 BAR) și cea de lexicograf la *Dicționarul limbii române*, susținută de utilizarea unor metode moderne de lucru (programe avansate de căutare, biblioteca digitală, navigarea pe internet ș.a.), precum și posibilitatea acumulării și analizării datelor care se cunosc până astăzi despre această noțiune, ne-au permis să putem crea o micromonografie a cuvântului *cronograf* în limba română. Astfel, am putut aduce o seamă de rectificări și nuanțări în raport cu datele existente până acum în dicționare și am propus soluții în privința definițiilor, a sensurilor, a variantelor de singular și de plural și a etimologiei pentru acest cuvânt – care este

---

[36] „Cuprinde legendele mitului troian păstrate în poemele homerice, în *cronografele* bizantine" *Arh. Olt.* V, p. 161; CARTOJAN, *Ist. Lit. vechi*, III, p. 12: „Cărturarii de la începutul literaturii bulgare gustau mai mult *cronografele*, scrise de călugării bizantini care începeau povestirea dela creațiune și care întrețesau în urzeala biblică și istorică legende apocrife, tradiții populare privitoare la împărați și alte multe elemente de folklor bizantin"; *Ist. Teatr.*, I, p. 91: „Cronicile și *cronografele* le înregistrează rareori și întotdeauna în trecere, nepropunându-și de fapt a fixa sub acest aspect viața societății; se întâmpla uneori ca, în cadrul relatării diferitelor evenimente istorice, să existe vreo mențiune suplimentară, de pildă, despre un pehlivan cunoscut sau vreun spectacol cu păpuși"; MIHĂILĂ, *C. Ist. Cult. Lit.*, p. 163: „Se traduc în românește *cronografe* direct din greacă"; VIANU, *St. Lit. Univ.*, II (1962), p. 309: „Eminescu, mare amator de manuscrise vechi și bun cunoscător al vechii literaturi a românilor, a citit, de timpuriu, *cronografele*, și poseda câteva în biblioteca sa".

[37] *Arh. Olt.*, X, pp. 14-15: „D. Russo, întărind convingerea lui Hasdeu, adaugă că hronograful lui Moxa e o compilație după *hronografele* grecești; *id.* XIV, p. 430–431; GASTER, *Chrest. Rom.*, I, p. 16: „Cât privește acuma *Alexandria* română, putem susține că ea a fost cunoscută românilor..., căci *hronografele* române manuscripte pe cari le-am descoperit o pomenesc" (cf. și p. XC).

[38] CÂNDEA, *Rațiunea* (1961-1979), p. 85: „În cuprinsul traducerii lui Milescu este interpolat un lung text [...], format din diferite «întrebări» și «răspunsuri», povestiri din *hronografe*"; CARTOJAN, *C. Pop.*, II (1938), p. 61: „Izvoarele din care autorii *hronografelor* au luat cele mai multe din legendele privitoare la Mântuitor și la familia sfântă sunt evangheliile apocrife"; dar, deși utilizează de multe ori forma veche, N. Cartojan folosește și forma *cronograf* (vezi nota 36); DUȚU, *C. Înțel.* (1972), p. 56: „În literatura veche majoritatea fragmentelor de caracter istoric proveneau din *hronografe*, acordându-se un loc favorizat Bizanțului", cf. și p. 72.

[39] Vezi CĂLINESCU, *Pr. Estet.*, în *O.*, XV, p. 182: „Totul e meticulos înfocat, aglomerat, înghesuit ca în *hronografurile* occidentale, cu momente patetice și portretistice convenționale"; KOGĂLNICEANU, *Scrieri istor.*, p. 390: „*Hronografurile* românești, în ce se atinge mai ales de întâile timpuri a Principatelor, nu se potrivesc nicidecum cu autorii străini"; în URECHIA, *Ist. Rom.*, II (1892), p., 152: „Se traducu asemenea memorii, scrieri istorice, *hronografuri*"; dar în aceeași lucrare apare și forma modernă în vol. V (1893), p. 465: „Cum se împacă aserțiunea lui... cu propria aserțiune a aceluiași *cronografu*, că domnitorul, zidindu biserica spitalului, s-au văzut silit să iee și odoare sfinte".

unul de tip enciclopedic și care a circulat din epoca veche până astăzi –, oferind un material bogat pentru redactarea sa în Dicționarul Tezaur al Academiei.

Bibliografie[40]

BABINIOTIS 1998: Γεωργίου Δ. Μπαμπινιώτη, Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας (= Dicționar al limbii neogrecești), Κέντρο Λεξικολογίας, Αθήνα.

CADE 1931: I.-Aurel Candrea, Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat*, Partea I-II, București, Editura „Cartea Românească” S. A.

CIORĂNESCU 1966: Alejandro Cioranescu, *Diccionario etimológico rumano*, Universidad de La Laguna, Secretariado de Publicaciones.

DA 1940: *Dicționarul limbii române*, Sub conducerea lui Sextil Pușcariu, Tomul I. Partea II *C*, București, Tipografia Ziarului „Universul”.

D. ACAD. = *Dictionnaire de l Académie française* (ediția a V-a): https://www.dictionnaire-academie.fr

DELR 2018: *Dicționarul etimologic al limbii române*. (*DELR*), II: *Litera C*, Partea a 2-a *Clac–Cyborg*, Coordonatori Ion Giurgea și Cristian Moroianu, București, Editura Academiei Române.

D. Enc. 1993: *Dicționar enciclopedic*, București, Editura Enciclopedică. Vol. I: (*A–C*).

DEX 2012: *DEX. Dicționarul explicativ al limbii române*, București, Editura Univers Enciclopedic Gold.

DEXI 2007: *DEXI. Dicționar explicativ ilustrat al limbii române*, Coordonator științific Eugenia Dima, Chișinău, Editura Arc & Gunivas.

DIACENKO: Полный церковнославянский словарь. Составил священник магистр Григорий Дьяченко. (с внесением в него важнейших древнерусских слов и выражений) (= Dicționarul complet al slavonei bisericești. Alcătuit de părintele magistru Grigorij Djacenko (cu includerea celor mai importante cuvinte și expresii din limba rusă veche), Москва, Типографія Вильде, 1899.

DL 1955: *Dicționarul limbii române literare contemporane*, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, I (*A–C*), 1955; II (*D–L*), 1956; III (*M–R*), 1957; IV (*S–Z*).

DM 1958: *Dicționarul limbii române moderne*, București, Editura Academiei Republicii Populare Române.

DN[3] 1978: Florin Marcu, Constant Maneca, *Dicționar de neologisme*, Ediția a III-a, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România.

DN[10] 2008: Florin Marcu, *Marele dicționar de neologisme*, București, Editura Saeculum Vizual.

GHIOVANIS f.a.: Χρήστος Γιοβάνης, Νέο λεξικό θησαυρός όλης της ελληνικής γλώσσας (= Nou dicționar tezaur al întregii limbi grecești), Αθήνα, Παγκόσμιος εκδοτικός οργανισμός.

[40] Precizăm că titlurile lucrărilor din care au fost selectate citatele nu au mai fost notate aici în *Bibliografie*, din economie de spațiu. Ele se regăsesc în *Bibliografia* DLR, care este în curs de apariție în prima fasciculă a literei *A*. Dintre dicționare, se află în *Bibliografia* de la sfârșitul acestui articol cele din care am extras și am comentat definițiile și etimologiile; celelalte pot fi consultate în aceeași *Bibliografie* DLR.

IOANIDOS 1864: *Dicționar elino-românesc*, tradus după al lui Scarlat Bizantu, de G. Ioanidu, București, Tipografia statului.
LAROUSSE 1928: *Larousse du XXe siècle* en six volumes, Publié sous la direction de Paul Augé, Tome premier, Paris, Librairie Larousse.
LITTRÉ: https://www.littre.org
MDA 2001: *Micul dicționar academic*, Vol. I: *A–C*, *Cuvânt înainte* de Eugen Simion, *Prefață* de Marius Sala, București, Editura Univers enciclopedic.
Mihăescu 2006: Doru Mihăescu, *Cronografele românești*, București, Editura Academiei.
MIKLOSICH: Fr. Miklosich, *Lexikon paleoslovenico-graeco-latinum*, Vindobonae, Guilelmus Braumueller, 1862-1865.
NDU 2008: Ioan Oprea, Carmen-Gabriela Pamfil, Rodica Radu, Victoria Zăstroiu, *Noul dicționar universal al limbii române*, București – Chișinău, Editura Litera Internațional.
NYERMEIER: *Mediae Latinitatis lexicon minus* composuit J. F. Nyermeier, Lexique latin médiéval – français/ anglais A medieval Latin – French/ English Dictionary, Leiden, E. J. Brill, 1976.
Psellos 1998: Mihail Psellos, *Cronografia. Un veac de istorie bizantină (976-1077)*, Traducere de Radu Alexandrescu, Cuvânt înainte și note de Nicolae-Șerban Tanașoca, Iași, Polirom.
RESMERIȚĂ 1924: Alexandru Resmeriță, *Dicționarul etimologico-semantic al limbei române. Care arată originile și semnificările vorbelor, a numirilor geografice române și a multor nume de persoane. Întocmit după cele mai nuoi cercetări filologice, cu o prefață asupra formării limbei române* de..., Craiova, Institutul de Editură „Ramuri".
Russo 1939: D. Russo, *Studii istorice greco-române. Opere postume*, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol I".
SCRIBAN 1939: August Scriban, *Dicționaru limbii românești*. (Etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologizme, provincializme), Edițiunea întâia, Iași, Institutu de Arte Grafice „Presa Bună".
ȘĂINEANU, D.[8] 1930: Lazăr Șăineanu, *Dicționar universal al limbei române...*, A opta edițiune. Revăzut și adăogit la ediția VI-a, Craiova, Editura „Scrisul Românesc" S. A., fost Samitca.
TDRG[3] 2000: H. Tiktin, *Rumänisch-Deutsches Wörterbuch*, 3., überarbeitete und ergänzte Auflage von Paul Miron und Elsa Lüder. Band I–III, Cluj-Napoca, Editura Clusium, I (*A–C*).
URECHE, L.: *Letopisețul Țării Moldovei*, de Grigore Ureche, Miron Costin, Ion Neculce, Chișinău, Editura Hyperion, 1990.
VLAHOS 1909: Αγγέλου Βλάχου, Λεξικόν ελληνογαλλικόν, εκδόσις τρίτη διωρθωμένη και επηγξημένη (= Dicționar elino-francez), en Aqhvnai".

The Word and the Concept of *Chronograph*: (re) Evaluation of Its Definition, Meanings, Lexical Variants and Etymology

Our experience on the study of the translation *Hronograf den începutul lumii* (*Chronicle from the Beginning of the World*) (manuscript no. 3517 BAR) and that of a lexicographer working on the *Romanian Language Dictionary*, supported by the use of

modern working methods (advanced search programs, digital library, internet browsing, etc.), as well as the possibility of accumulating and analyzing the information that is known up to this day about this concept, have enabled us create a micro monography of the word *chronograph* in Romanian. Therefore, we were able to bring forth a number of corrections and nuances in relation to the information existing so far in dictionaries and we have proposed solutions in terms of definitions, meanings, singular and plural variants and etymology for this word – an encyclopedic word, circulating from old times to the present day –, providing a rich material for the *Thesaurus Dictionary of the Romanian Academy*.

Discursul politic prezidențial din vremea stării de urgență provocate de Covid-19: strategii de orientare spre alocutor

Daiana FELECAN*

Keywords: *press release, addressing, Covid-19, state of emergency, allocutor.*

1. Textul ca necunoscută

Adresarea este o modalitate lingvistică prin care se menține viu interesul alocutorului față de cele emise de locutor. Prin intermediul acesteia sunt activate, îndeosebi, funcțiile conativă și fatică ale limbajului. În ceea ce privește contextul în care se realizează, vorbim despre două tipuri de adresare: formală (instituțională) și informală (familiară). În funcție de diverșii factori (sociali, stilistici) prezenți în comunicare, adresarea poate fi directă sau indirectă. Instrumentarul lexico-gramatical prin care adresarea se concretizează este dependent de tipul și modul în care aceasta este actualizată. În lucrarea noastră, vom avea în vedere felul în care se desfășoară acest procedeu lingvistic în discursul prezidențial din perioada 10 martie-19 mai 2020, având drept destinatari cetățenii României. Mai exact, vom urmări factorii (destinatar și formule de interpelare) care constituie discursul adresativ al președintelui României în declarațiile de presă care au ca temă pandemia de Covid-19. Corpusul îl constituie, așadar, intervențiile televizate ale lui Klaus Iohannis din perioada sus-amintită, aflate la dispoziție pe site-ul www.presidency.ro. Metodologia de care vom uza folosește precepte specifice gramaticii, pragmaticii, analizei discursului și stilisticii.

Am traversat noi, ca umanitate, o perioadă fără precedent în istorie, în care factori extralingvistici trasează un nou profil al discursului în general, al celui politic, în special. Schimbarea de paradigmă instituită odată cu pandemia de Covid-19 afectează nu doar comportamentul psihosocial al indivizilor, ci și pe cel lingvistic. Suntem nevoiți să ne adaptăm treptat la cerințele unei stări permanente de alertă, care nu coincide neapărat sau nu se suprapune doar cu aceea impusă de autoritățile statale. Comutarea pe modul „de veghe" a acționat asupra celor mai mulți dintre noi, liniștea interioară căzând într-o nostalgică desuetudine. Reglementările aduse în lumea din afară își au firesc reflexul în cea de dinlăuntru, al cărei desen și-a modificat stabilitatea marginilor. Pășim incert ca cetățeni ai unei galaxii încă neexplorate, facem, din inconștiență sau nerăbdare, acrobații negirate

* Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca, Centrul Universitar Nord Baia Mare, România.

Discursul politic prezidențial din vremea stării de urgență provocate de Covid-19: strategii de orientare spre alocutor

Daiana FELECAN*

Keywords: *press release, addressing, Covid-19, state of emergency, allocutor.*

1. Textul ca necunoscută

Adresarea este o modalitate lingvistică prin care se menține viu interesul alocutorului față de cele emise de locutor. Prin intermediul acesteia sunt activate, îndeosebi, funcțiile conativă și fatică ale limbajului. În ceea ce privește contextul în care se realizează, vorbim despre două tipuri de adresare: formală (instituțională) și informală (familiară). În funcție de diverșii factori (sociali, stilistici) prezenți în comunicare, adresarea poate fi directă sau indirectă. Instrumentarul lexico-gramatical prin care adresarea se concretizează este dependent de tipul și modul în care aceasta este actualizată. În lucrarea noastră, vom avea în vedere felul în care se desfășoară acest procedeu lingvistic în discursul prezidențial din perioada 10 martie-19 mai 2020, având drept destinatari cetățenii României. Mai exact, vom urmări factorii (destinatar și formule de interpelare) care constituie discursul adresativ al președintelui României în declarațiile de presă care au ca temă pandemia de Covid-19. Corpusul îl constituie, așadar, intervențiile televizate ale lui Klaus Iohannis din perioada sus-amintită, aflate la dispoziție pe site-ul www.presidency.ro. Metodologia de care vom uza folosește precepte specifice gramaticii, pragmaticii, analizei discursului și stilisticii.

Am traversat noi, ca umanitate, o perioadă fără precedent în istorie, în care factori extralingvistici trasează un nou profil al discursului în general, al celui politic, în special. Schimbarea de paradigmă instituită odată cu pandemia de Covid-19 afectează nu doar comportamentul psihosocial al indivizilor, ci și pe cel lingvistic. Suntem nevoiți să ne adaptăm treptat la cerințele unei stări permanente de alertă, care nu coincide neapărat sau nu se suprapune doar cu aceea impusă de autoritățile statale. Comutarea pe modul „de veghe" a acționat asupra celor mai mulți dintre noi, liniștea interioară căzând într-o nostalgică desuetudine. Reglementările aduse în lumea din afară își au firesc reflexul în cea de dinlăuntru, al cărei desen și-a modificat stabilitatea marginilor. Pășim incert ca cetățeni ai unei galaxii încă neexplorate, facem, din inconștiență sau nerăbdare, acrobații negirate

* Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca, Centrul Universitar Nord Baia Mare, România.

de vreo instanță cu expertiză în domeniul atât de necunoscut al virusului tutelar. Siguranța noastră dobândită în timp ca vorbitori ai limbajului știut se preschimbă într-o șovăială idiomatică ale cărei sunete articulate abia acum le deslușim. Noima lor, certitudinea semnificațională se reclamă reînvățate. Sfera competenței noastre expresive glisează dinspre convingere înspre ezitare și ambiguitate. Ca specie a genului oratoric, discursul face o cotitură și se definește drept achiziție verbală ghidată de aceeași precondiție de lectură: axarea pe invarianta Covid-19 cu ramificațiile individuale care decurg de aici. Orice înscriere a locutorilor pe axa limbajului nu poate face abstracție de macrotema enunțată, astfel încât aceasta va fi numitorul comun al fiecărui discurs. Bazele de definire ale acestuia se adaptează noilor parametri de luare în folosință. Dacă din ce știam până acum discursul era considerat un „spațiu de confluențe și interferențe”[1] (Rovența-Frumușani 2005: 73), new speak-ul recent însușit de vorbitori a căpătat aspectul unui sistem de semne artificiale și monosemantice, cu trimitere la același referent din realitatea imediată. Oamenii tac mai mult sau își „vorbesc” prin subînțelesuri ori fac alte inferențe pentru a scoate la iveală sensul conținuturilor implicite din interlocuția lor. Dacă (ne)vorbitul îi amenință cu înstrăinarea, paraverbalul îi apropie: privitul ochi în ochi le scoate la suprafață solidaritatea și conștiența că împărtășesc o cauză comună în fața căreia se simt răpuși. În astfel de situații de frică tacită ori manifestă generalizată, ei simt nevoia să (se) reinventeze magia potolitoare a poveștii ce li se adresează, care îi întărește, dindărătul căreia să se întrezărească soluții. Discursurile care îi vizează substituie astfel de povești alinătoare, pentru că ele funcționează ca o realfabetizare cu lucrurile simple. Un astfel de discurs, care prin intenție urmărește să satisfacă însușirile celui schițat de noi, îl reprezintă intervențiile adresative către națiune ale președintelui României care – deși în timpul mandatului precedent și al celui actual de până în martie 2020 nu s-a afirmat

[1] Principalele accepții ale discursului sunt: „«vorbire» saussuriană”, „unitate superioară frazei, enunț perceput global, obiect al «gramaticii textului»”, „putere de a acționa asupra interlocutorului, înscrierea în situația de enunțare, obiect al teoriilor enunțării și pragmaticii”, „obiect al «analizei conversaționale»”, „diversificare de suprafață legată de varietatea uzajelor lingvistice”, „sistem de constrângeri care determină producerea unui ansamblu nelimitat de enunțuri”, „enunț considerat din punctul de vedere al mecanismului discursiv care îl condiționează”, „text: enunț scris, produs în cadrul unor instituții care îi determină puternic enunțarea și înscris într-un interdiscurs strict, care fixează mizele istorice, sociale, intelectuale etc.” (Rovența-Frumușani 2005: 72-73). Pentru definirea noțiunii de discurs, vezi și DSL 2005: *s. v.* și Nagy 2015: *s. v.* Subscriem la considerarea discursului drept *practică discursivă*, produs (*ergon*), ca „înscriere «comensurabilă» în rețeaua instituțională, culturală a grupului pe care enunțarea discursivă îl presupune” (Rovența-Frumușani 2005: 73).
„Un discurs este politic atunci când evaluează situații de interes public. Ceea ce distinge discursul politic de alte tipuri de discurs este, în primul rând, convenționalitatea sa. Orice discurs politic funcționează pe baza unei argumentații convenționale, care justifică, pe de-o parte, rolul instituției, iar pe de altă parte – imaginea publică a celui care reprezintă instituția” (Beciu 2000: 42-43). Elaborarea, transmiterea și receptarea unei atare practici discursive „presupun un proces complex de comunicare politică” (Ștefănescu 2008: 32).

ca un personaj locvace, ba dimpotrivă – prin frecvența declarării și difuzării au reușit să repună hotar și ordine în fața unui inamic la fel de amenințător ca și cel real: panica.

2. Adresarea, între constrângeri și libertăți

Prin adresare[2] este semnalată intenția unui individ de a atrage atenția prin cuvânt, gest sau mimică altui individ sau unui grup de indivizi[3]. Prin urmare, această modalitate de exprimare a unei intenții comunicative se poate realiza fie verbal, fie para- sau nonverbal[4]. În atenția noastră va sta adresarea verbală. În cadrul acesteia, un particular învestit cu rol de locutor trimite un semnal verbal către alt/ alți particular(i) (*i. e.* instituții) învestit/-ți/(-te) cu rol de ascultător. Adresarea verbală este condiționată în limba română de mai mulți factori care pot contribui la validarea/ invalidarea acesteia. Unitatea de analiză este *formula de adresare*, care în română cunoaște diverse distribuții. Vorbim despre o limbă cu un sistem adresativ puternic standardizat.

Termenii de adresare au simultan o funcție de *identificare* a alocutorului și o alta de *solicitare* a interesului destinatarului pentru conținutul propozițional enunțat[5]. Aceștia sunt mărci ale deixisului personal și ale celui social, fiind dependenți de contextul social (diferă de la o cultură la alta). Totodată, ei eliberează însușiri specifice în funcție de felul în care sunt actualizate valențele politeții pozitive și ale celei negative. Factorii care determină selectarea anumitor termeni de adresare în defavoarea altora într-o anumită situație comunicativă pot fi (vezi Nagy 2015: 27-29):

- *individuali* (se au în vedere trăsăturile diferențiatoare (sex, vârstă, statut social, gradul de educație, credințe, ideologii etc.) ale interlocutorilor);

- *relaționali* (particularitățile specifice relației existente (de dinaintea debutului comunicării) între agenții interlocutivi: gradul de cunoaștere, tipul de legătură (familială, profesională, amicală));

---

[2] Pentru un cadru teoretic al adresării verbale, vezi D. Felecan 2015: 3-4. Vezi și Săftoiu 2009: 199-205.

[3] „Adresarea presupune desemnarea destinatarului (realizată prin forme nominale sau pronominale) și solicitarea ca destinatarul să-și asume statutul de alocutor (prin folosirea *vocativului cu intonație specifică* și/ sau prin *forma imperativă* a enunțurilor" (GALR II 2008: 883).

[4] „[...] Termenii de adresare se constituie în materializarea verbală, lingvistică a acestei modalități de indicare a interlocutorului și de relaționare a acestuia cu locutorul, coordonatelor verbale (de tip nominal, pronominal sau interjecțional) ale comunicării, putându-le fi asociate și elemente de ordin nonverbal și paraverbal (gesturi indicative, mimică, direcție a privirii, ton etc.), cu rol în facilitarea (auto)identificării destinatarului mesajului (eventual, din mai mulți potențiali interlocutori existenți într-o anumită situație de comunicare)" (Nagy 2015: 26-27).

[5] „Adresarea este prezentată, în literatura de specialitate, nuanțat – ca operație de «desemnare», dar și de «solicitare» a destinatarului mesajului de a-și asuma acest rol, asociată acțiunii de «interpelare», instituind relația (reală sau dorită) locutor-interlocutor în cadrul unui act comunicativ" (*ibidem*: 27).

- *contextual comunicativi* (legătura care se intenționează a se stabili între interlocutori pe parcursul comunicării);
- *contextual situaționali* (în funcție de caracterul formal/informal al situației comunicative).

Având caracter deictic și relațional, termenii de adresare au valori specifice, raportându-se la diverse tipuri de relații:

- „relația orizontală" (distanță/ proximitate, distanță/ solidaritate, intimitate/ distanță etc.);
- „relația verticală" (axa egalitate/ superioritate/ inferioritate ierarhică);
- „relația conflict vs. consens".

Tipologia termenilor de adresare este diferită, aceștia fiind condiționați sociocultural:

- „pronumele de adresare": pronume personale și de politețe de persoana a doua singular și plural;
- „numele de adresare": substantive proprii și comune, numerale cu valoare substantivală în vocativ (antroponime, termeni relaționali);
- generice de persoană;
- nume de profesii, funcții, titluri;
- nume etnice sau care exprimă apartenența regională a interlocutorului;
- nume metaforice (trăsătura [– uman]);
- nume provenite din adjective semnificând relația dintre interlocutori, trăsături fizice și morale;
- numerale cardinale, ordinale, colective, folosite cu valoare substantivală;
- interjecții de adresare.

3. Marcatori ai adresării verbale

Particularitățile adresării sunt stabilite de condițiile caracteristice impuse comunicării de realizarea orală a mesajului. Actorii comunicării nu se află într-un cadru comun de comunicare, analiza discursului prezidențial ținând cont de anumite elemente de natură cognitivă și psihosocială. Funcția conativă și funcția fatică se concretizează în plan lingvistic printr-o serie de mărci. Alegerea unora sau a altora dintre acestea este dată de specificul relațiilor dintre interlocutori și de gradul de formalitate în care se desfășoară comunicarea (vezi GALR II 2008: 871). În cadrul declarației de presă[6], tip special al discursului politic, comunicarea este unidirecțională, aspect care poate imprima mesajului, în ciuda formalității sale presupuse, un grad ridicat de subiectivitate. Expresia lingvistică a subiectivității apare în numărul mare de vocative, mărci modale, verbe la imperativ, conjunctiv cu valoare de imperativ și viitor. Declarațiile de presă la care ne referim își submineazp caracterul formal printr-o serie de mărci adresative afective.

---

[6] Date despre declarația de presă televizată se găsesc și la D. Felecan 2011a: 496-498.

În declarațiile de presă avute în vedere, ne-am concentrat atenția asupra modalității verbale de adresare a președintelui către cetățeni, urmărind, pe de o parte, felul de realizare (direct sau indirect), iar pe de altă parte, nivelul structural (morfologic și lexical), cu funcțiile discursive rezultate din organizarea acestuia.

Între elementele care marchează adresarea către destinatar (poporul român) în declarațiile de presă susținute de președintele Klaus Iohannis se înscriu următoarele:

3.1. ***formule inițiale și finale*:**

Ca expresii de inițiere a intervențiilor verbale, președintele folosește formulele de salut neutre din punct de vedere stilistic, în funcție de momentul zilei când este făcută declarația de presă: „Bună ziua!", „Bună seara!".

În ce privește formulele de încheiere, se remarcă clișeul conversațional specific actului verbal expresiv de tip mulțumire, alcătuit, cel mai adesea, din indicele de mulțumire, acompaniat sau nu de forma nominală de dativ: „Vă mulțumesc!" Alteori, actul standardizat de mulțumire este însoțit sau substituit de un indice de urare[7], urmat de conținutul urării:

„Vă mulțumesc și vă doresc tuturor multă sănătate!"
„Vă mulțumesc și vă urez multă sănătate tuturor!"
„Vă doresc tuturor multă sănătate!"
„Vă doresc multă sănătate!"
„Vă doresc sărbători cu sănătate!"

Într-un singur discurs, folosește ca modalitate de încheiere vocativul de adresare dezvoltat într-un adjectiv afectiv și un substantiv etnic, urmate de urarea propriu-zisă: „Dragi români, vă doresc multă sănătate!" Interesul manifestat față de conservarea stării de sănătate a cetățenilor face ca discursul să se abată de la formalitatea specifică a genului și să capete note de subiectivitate: „Aveți grijă de dumneavoastră și de cei din jur!"

În altă parte, președintele își exprimă gratitudinea:

„Vă mulțumesc tuturor pentru eforturile făcute [...]!" (16.03.2020, ora 15:00)

3.2. ***vocativul*:**

Formula de adresare cea mai uzuală pe care președintele o folosește este alcătuită dintr-un adjectiv urmat de numele etnic, „Dragi români", expresie care alocă întregului discurs o notă de afecțiune, sentiment de care interlocutorul are nevoie într-o perioadă atât de tulbure. Prin acest mijloc de adresare se șterge parametrul distanței sociale impuse de asimetria de roluri președintele țării vs. cetă-

---

[7] „Urarea este un act lingvistic încărcat de *subiectivitate*. Atitudinea volitivă a locutorului e intenționat subiectivă [...]. În urare există trepte, grade, dependente de factori sociali și contextuali care influențează modalitățile concrete de realizare a acesteia" (Manu Magda 2011: 547).

țeni. În ciuda faptului că este un discurs formal, Klaus Iohannis face o concesie voluntară stilului familiar pentru a marca faptul că orice persoană este supusă riscului îmbolnăvirii de Covid-19:

„*Dragi români*, depinde de fiecare dintre noi să limităm efectele infectării cu coronavirus!"

„*Dragi români*, într-o cumplită ironie a sorții, a-i ajuta pe ceilalți înseamnă astăzi și în săptămânile care vor veni a sta departe de ei." (23.03.2020, ora 14:00)

„*Dragi români*, împreună am trecut cu bine prin încercările dificile din ultimii ani, care au testat soliditatea democrației noastre." (19.05.2020, ora 17:00)

Uneori, adresarea se face către o anumită categorie de vârstă:

„*Dragi pensionari*, nu vă expuneți inutil unui risc uriaș!"

Uneori, substantivul din formulă este înlocuit cu un adjectiv pronominal posesiv, fostul adjectiv devenind el substantiv: „*Dragii mei*!", iar expresia este mai puternic marcată subiectiv.

Am identificat și un exemplu de adresare reverențioasă: „*Dumneavoastră, dragi români*, sunteți eroii acestui efort național. Vă mulțumesc pentru toate sacrificiile pe care le-ați făcut!" (14.05, ora 18:30)

„A apărut o idee care a dus la foarte multă neliniște și vreau să vă spun clar cum stăm aici. Într-un astfel de plan, cineva propunea, de exemplu, o măsură aberantă – aberantă, altfel nu pot să-i spun – cum că persoanele peste 65 de ani să fie carantinate, ba chiar să fie luate de acasă și duse în anumite zone de carantină. *Dragii mei*, așa ceva nu se întâmplă, este inacceptabil! Noi trăim într-o societate liberă, o societate care se protejează în cazul epidemiei, dar în niciun caz nu venim cu astfel de măsuri totalitare, altfel n-aș putea să le spun! Deci, persoanelor în vârstă le spun clar: stați liniștiți! Nu vine nimeni să vă ia de acasă, să vă ducă în carantină! Nu vine nimeni să vă impună lucruri inumane!" (21.04.2020, ora 14:05)

Condiția de a trece cu bine peste acest impediment o reprezintă implicarea conștientă a tuturor cetățenilor, deopotrivă autorități și oameni simpli:

„Dar – *dragi români*, autoritățile își fac treaba, Guvernul și-a făcut treaba și până acum foarte bine – dar singuri nu vom reuși să facem decât o parte din treaba care trebuie făcută. Avem nevoie de voi, *dragi români*! Avem nevoie de voi să respectați îndrumările, indicațiile autorităților. Avem nevoie să respectați regulile de igienă care sunt transmise pe canalele publice. Și, da, avem nevoie să evitați contactele care nu sunt absolut necesare. Știu că acest lucru este puțin mai greu. Și, da, avem nevoie să vă informați corect, să vă informați corect din surse publice, direct de la autorități." (14.03.2020, ora 18:30)

Președintele enumeră cele trei comandamente de care românii trebuie să țină seama pentru a preîntâmpina o catastrofă:

„Respectând normele de deplasare, *dragi români*, de igienă și de distanțare socială ne protejăm pe noi înșine, pe cei dragi și ajutăm cadrele medicale să ofere asistență celor care au reală nevoie de îngrijire!" (07.04.2020, ora 12:40)

De asemenea, el face un apel către compatrioți să respecte intervalul orar prevăzut ieșirii din casă pentru efectuarea cumpărăturilor de către pensionari, categorie de vârstă considerată mai vulnerabilă:

„Așadar, *dragi români*, lăsați între 11:00 și 13:00 pensionarii să-și facă aprovizionarea!" (28.03.2020, ora 12:35)

„*Dragi români*, repet, respectați măsurile impuse de autorități." (31.03. 2020, ora 15:00)

Adjectivul *dragi* este urmat de un nume al apartenenței regionale, vorbitorul asigurându-i pe locuitorii orașului carantinat Suceava de faptul că solidaritatea este în vigoare:

„*Dragi suceveni*, nu sunteți singuri!" (31.03.2020, ora 15:00)

„Mare, mare grijă, vă rog, *dragi români*, ca să nu dăm cu piciorul la tot ce am realizat în ultimele două luni cu mari sacrificii!" (09.05.2020, ora 14:25)

„Să nu irosim, *dragi români*, tot ce am câștigat în aceste două luni cu mari sacrificii!" (19.05.2020, ora 17)

3.3. *modalitatea deontică*:

În prima intervenție televizată, președintele aduce în discuție problema coronavirusului și, în special, a evoluției negative majore pe care acesta a înregistrat-o în țările europene, mai cu seamă în Italia. Îndemnul la obiectivitate adresat cetățenilor României este realizat printr-un mecanism al indirecției: în locul unui imperativ de persoana a doua plural („fiți realiști!"), el preferă o modalitate deontică propriu-zisă („*Trebuie* să fim realiști"):

„În ultimele zile, situația privind infecțiile cu coronavirus a cunoscut o schimbare negativă semnificativă, în special la nivel european, și am văzut cu toții decizia fără precedent luată de Italia. Trebuie să fim realiști, riscul unei pandemii rămâne ridicat, iar combaterea coronavirusului presupune un efort coordonat, la nivel național, european și global." (10.03.2020, ora 21:00)

Folosindu-se de o construcție cu valoare deontică propriu-zisă, „este absolut necesar", el îndeamnă la unirea eforturilor tuturor pentru prevenirea răspândirii și transmiterii intracomunitare a virusului. Totodată, vorbitorul aduce în discuție regimul de austeritate care trebuie instituit neîntârziat pentru a preîntâmpina sacrificii viitoare mult mai mari:

„Cu toții suntem de acord că *este absolut necesar* să ne coordonăm eforturile pentru combaterea efectelor infecției cu coronavirus." „Știu că pentru mulți aceste măsuri înseamnă să facă unele sacrificii, dar este vital să le facem acum, pentru a-i proteja pe viitor de sacrificii mult mai mari și pentru a proteja familiile, părinții, bunicii noștri." (10.03.2020, ora 21:00)

„Fac apel la responsabilitatea fiecăruia, respectați cu strictețe măsurile luate de Guvern și protejați-vă pe dumneavoastră și pe semenii dumneavoastră!"

Îndărătul acestui enunț se citește un îndemn la mobilizare colectivă, pentru că numai printr-o concertare a eforturilor tuturor poate fi anulat un potențial dezastru. În aceeași frază vorbitorul utilizează cele două tipuri de adresare către interlocutor: cea indirectă, „Fac apel la responsabilitatea fiecăruia", care cheamă la responsabilizare, și cea directă, prin folosirea imperativelor „respectați" și „protejați" („*Respectați* cu strictețe măsurile luate de Guvern și *protejați*-vă pe dumneavoastră și pe semenii dumneavoastră!" (10.03.2020, ora 21:00)), care să-i stimuleze pe români la respectarea și grija față de aproapele.

Chemarea la a demonstra că avem spirit civic este deghizată în afirmația: „Acum este momentul să fim buni cetățeni". Modalitatea deontică propriu-zisă este folosită pentru conștientizarea rolului fiecărui cetățean care trebuie să conlucreze cu autoritățile în vederea diminuării pericolului știrilor false: „Oamenii *trebuie* să știe ce au de făcut, iar aici dumneavoastră, mass-media, aveți un rol fundamental în a fi un partener onest al autorităților în combaterea știrilor false care pot provoca consecințe nefaste."

Cu titlu de recomandare, el atrage atenția românilor să-și reducă deplasările inutile în zone aglomerate: „Fac un apel ca românii să renunțe pentru o vreme la deplasările care nu sunt absolut necesare, mai ales în zone care în mod obișnuit sunt mai aglomerate." (10.03.2020, ora 21:00)

„*Noi*, *românii*, avem o vorbă. Paza bună trece primejdia rea. Sunt cuvinte după care trebuie să ne ghidăm cu toții comportamentul în aceste zile." (10.03.2020, ora 21:00) În ciuda faptului că a fost acuzat, uneori, de opozanții politici că ar fi „neamț", „nazist" chiar, președintele se simte român, integrându-se deplin în acest grup etnic.

Conferința de presă se încheie printr-o demonstrație de autoimplicare: „noi, românii." Măsurile coercitive care se impun și pe care președintele le-a enumerat îl vizează și pe el însuși, pronumele de persoana I plural incluziv denotă orice urmă de sustragere de la respectarea unor reguli valabile pentru întreaga populație. Tot astfel apelul la paremiologie confirmă atașamentul președintelui față de conaționalii săi și coborârea discursului la nivelul de înțelegere al oricărui individ.

În altă parte, folosindu-se de *modalitatea deontică*, președintele face apel la o atitudine responsabilă și la evitarea unui pericol la fel de grav cum este pandemia de Covid-19: panica: „Trebuie și noi, fiecare, să acționăm responsabil, să evităm *panica*, să evităm isteria." (11.03.2020, ora 16:05)

Modalizatorul deontic intensifică impactul a ceea ce urmează să comunice populației: acțiunea spălării mâinilor cât mai des cu putință: folosirea persoanei I plural și în citatul anterior și în următorul se justifică prin preocuparea de a nu jigni, deopotrivă, cetățenii bolnavi, pe cei responsabili, educați, atenți la igiena personală. Imperativul ar putea elibera o atare valoare incriminatoare, în timp ce

prin persoana I plural se evită perceperea președintelui ca fiind într-un „turn de fildeș", de unde și-ar trata conaționalii cu superioritate.

„*Trebuie* să ne spălăm pe mâini cât se poate de des și întotdeauna când venim acasă de la magazin sau de la o activitate în afară." (12.05.2020, ora 17:00)

Prin modalitatea deontică volitivă, vorbitorul anunță că, dacă situația o va impune, vor fi sporite/ înăsprite măsurile de siguranță a cetățenilor: „*Vreau* ca fiecare român să înțeleagă că nu ne vom opri și vom lua măsuri chiar mai dure în momentul în care vor deveni absolut obligatorii pentru limitarea răspândirii virusului." (23.03.2020, ora 14:00)

Obligativitatea conținută în semantica modalizatorului deontic este atenuată prin coparticiparea președintelui („împreună") la respectarea, alături de cetățeni, a măsurilor:

„*Trebuie* să reușim împreună să îngrădim răspândirea acestui virus. *Trebuie* să reușim împreună mai ales pentru categoriile cele mai vulnerabile." (30.03.2020, ora 14:00)

„*Trebuie* împreună să ne străduim mai mult, mai bine ca să îngrădim răspândirea virusului." (30.03.2020, ora 14:00) Cele două comparative arată că situația nu este una mulțumitoare, ci poate fi îmbunătățită.

„*Trebuie* cu toții să respectăm legislația, ordonanțele și ordinele în vigoare." Respectarea legislației și a regulilor sociale vizează întreaga populație a țării, de la președinte, miniștri, parlamentari, până la oamenii simpli.

„*Este absolut necesar* ca toată lumea să respecte legislația în această perioadă!" (01.04.2020, ora 14:00)

„*Trebuie* să avem foarte mare grijă ca atunci când putem să ne mișcăm un pic mai liber să nu avem o explozie de infecții noi. Sunt reguli simple: *trebuie* să păstrăm distanța, *trebuie* să purtăm mască, *trebuie* să ne spălăm foarte des pe mâini, *trebuie* să avem grijă mai multă fiecare de noi și de cei cu care relaționăm." (09.05.2020, ora 14:25) Sunt preluate unele îndemnuri medicale și retransmise, de la nivelul funcției prezidențiale, conaționalilor.

3.4. *verbe la imperativ*:

Prin folosirea verbelor la imperativ el enumeră o serie de prescripții care îndeamnă la respectarea măsurilor impuse de situația de urgență:

„*Evitați* propagarea de știri false, alarmiste, *nu contribuiți* la diseminarea unor informații care produc isterie, anxietate și comportamente iraționale. Dacă auziți un zvon, *nu* îl *răspândiți* mai departe și *descurajați*-i pe ceilalți să o facă!" Verbele la forme pozitive și negative alternează, prefigurând alternanța bine/ rău într-o perioadă infestată de *fake news*.

„*Informați*-vă doar din surse oficiale! *Urmăriți* comunicările publice făcute de instituțiile statului, *urmăriți* canalele oficiale de transmitere a știrilor." Apare o opoziție implicită între știrile false, propagate de numeroase canale mass- și *social*

media vs. informațiile oficiale, transmise de comunicatori avizați: medici, psihologi, militari, polițiști.

„*Nu luați* cu asalt magazinele și farmaciile!" (12.03.2020, ora 19:30) Panica este dușmanul cel mai mare și orice comportament rezultat din aceasta poate duce la grave disfuncționalități în aprovizionarea curentă cu alimente și medicamente.

„Dragi români, *ascultați* mesajele oficialilor, *respectați* cu strictețe regulile, *păstrați* igiena mâinilor, *evitați* aglomerările, *limitați* cât se poate de mult orice deplasare! *Aveți* mai mult decât oricând *grijă* de cei apropiați, în special de cei vârstnici și vulnerabili. Oricât de greu ar părea, *păstrați* distanța socială!" (16.03.2020, ora 15:00) Fără să fie numiți, se face aluzie la cei care colportează zvonuri, la cei ce neagă existența pandemiei și propagă informații despre un „complot mondial" al unor forțe oculte, care doresc distrugerea relațiilor firești dintre oameni.

„*Limitați* orice deplasare în afara domiciliului, cu excepția celor de strictă necesitate!" (23.03.2020, ora 14:00)

„*Respectați*, vă *rog*, dragi români, restricțiile impuse de autorități!" Imperativul este atenuat de rugăminte, porunca altfel este ascultată dacă cel care comunică o face într-un stil mai uman.

„*Stați* acasă, pentru că doar așa putem să ne protejăm sănătatea!" (23.03.2020, ora 14:00) Căminul familial este un loc sigur în timp de pandemie, față de spațiul public, ce poate funcționa ca posibil focar de infecții.

„*Evitați* contactul cu alți oameni! *Evitați* să vă atingeți! *Evitați* să vă îmbrățișați! *Evitați* cu orice preț să vă întâlniți într-un loc închis cu mai mulți oameni. *Respectați* toate normele de igienă!" (28.03.2020, ora 12:35) Repetarea obsesivă a verbului „evitați" sugerează că păstrarea stării de sănătate depinde exclusiv de oamenii care respectă regulile; este recomandată atitudinea defensivă – „evitați" –, nefiind invocat un comportament ofensiv, de tip militar.

„*Nu uitați, nu vă întâlniți* cu alte persoane, iar dacă este obligatoriu să vă întâlniți, *evitați* orice contact fizic! *Nu* vă *dați mâna*! *Nu* vă *îmbrățișați*! *Stați* la distanță unii de alții!" (30.03.2020, ora 14:00) Alternanța verbelor negative cu cele la forme pozitive atenuează din gravitatea situației la care trimit.

„Vă *rog* pe toți să-i protejăm pe cei din categoriile vulnerabile! *Haideți* să-i protejăm pe cei peste 65 de ani! *Haideți* să îi protejăm pe pensionarii noștri!" Rugămintea și cele două verbe de mobilizare verbală sugerează implicarea majoră a președintelui în acțiunea semnalată de semantica verbelor utilizate.

„S-a stabilit un interval, între 11:00 și 13:00 în fiecare zi. Cei peste 65 de ani pot ieși din casă să-și facă aprovizionarea. *Haideți* să lăsăm acest interval doar lor!" (30.03.2020, ora 14:00) Este de observat evitarea folosirii cuvântului „bătrâni".

„*Haideți* să respectăm normele stabilite de autorități, pentru a îngrădi răspândirea acestui virus!" (30.03.2020, ora 14:00)

„Însă, vă *rog* din suflet [rugămintea este formulată paroxistic], *respectați* ceea ce autoritățile impun! *Respectați* normele de deplasare, *respectați* normele de

igienă, *respectați* normele de distanțare socială. *Nu ieșiți* din casă decât atunci când este absolut necesar! Când vă întâlniți cu alte persoane, *evitați* orice contact fizic, *nu* vă *dați mâna*, *nu* vă *îmbrățișați*! Aceste măsuri sunt necesare pentru a vă proteja și pentru a îngrădi răspândirea virusului. *Nu uitați*, suntem alături de voi!" Cumulul de verbe la forma pozitivă și la cea negativă, dar mai ales verbul „suntem" arată că președintele se vrea „purtătorul de cuvânt" al unui grup format din specialiști, de aici, autoritatea și veridicitatea sfaturilor sale. Se poate afirma pe bună dreptate că avem a face cu un discurs polifonic[8], Klaus Iohannis fiind locutorul care „adună" informațiile din vocile autorizate anterioare și le colportează într-un mesaj complex.

„Vă *rog* pe toți să ne facem treaba fiecare așa cum se cuvine"! (31.03.2020, ora 15:00) Persoana I plural arată că limitarea efectelor pandemiei depinde de toată lumea, atât de cei din prima linie, cât și de cei dispuși să respecte normele de conviețuire/ distanțare socială.

„Dragii mei, *nu veniți* anul acesta acasă de Sărbători!" (01.04.2020, ora 14:00) Având în vedere procentul de voturi obținut în diaspora la alegerile prezidențiale, apelativul „dragii mei" este de înțeles, incluzând recunoștința și interesul manifestat de Iohannis față de cei plecați în străinătate.

„Atunci când mergeți la cumpărături sau sunteți într-un spațiu public, *păstrați* distanța de cel puțin doi metri față de ceilalți! *Nu* vă *îmbrățișați* cu prietenii, *nu dați mâna*, *evitați* orice contact direct! *Spălați*-vă pe mâini când vă întoarceți acasă! Aceste măsuri simple devin, în aceste zile, literă de lege! *Nu* vă *abateți* de la ele, *respectați*-le pentru a rămâne în siguranță!" (03.04.2020, ora 14:00) Cerințele nu sunt imposibil de urmat, sunt simple: trebuie doar conlucrare din partea semenilor.

„În final, dragi români, repet: *respectați* măsurile dispuse de autorități! *Respectați* izolarea! *Nu* vă *întâlniți*! *Nu ieșiți* din casă decât atunci când aveți o problemă de rezolvat, când mergeți la serviciu, când mergeți să cumpărați alimente! *Evitați* orice contact fizic cu oricine, este foarte important! Boala se răspândește de la om la om. *Nu dați mâna*, *nu* vă *îmbrățișați*, *stați* la distanță față de alte persoane!" (06.04.2020, ora 14:20)

„Așadar, dragi români, vă *rog* să respectați în continuare indicațiile autorităților." (08.04.2020, ora 13:25)

„*Stați* acasă pentru a nu ajunge pe un pat de spital! *Stați* acasă pentru a ne putea recăpăta viața cât mai repede, altfel vom avea un val de îmbolnăviri și de decese foarte mare." (14.04.2020, ora 14:00) Creșterea graduală a periculozității și apropierea Sărbătorilor Pascale duce la înăsprirea tonului și la folosirea unor cuvinte tabuizate anterior – „spital, îmbolnăviri, decese" – toate în opoziție cu „acasă", perceput ca loc sigur, sănătos.

[8] Pentru aspecte legate de discursul polifonic, vezi D. Felecan 2011b: 9-69.

„Așadar, dragi români, indiferent ce vă spun unii și alții, eu vă spun același lucru pe care îl spun și medicii, în frunte cu Ministrul Sănătății, același lucru pe care îl spun experții, același lucru pe care îl spune Organizația Mondială a Sănătății: *Stați* acasă!" (15.04.2020, ora 12:15) Apare opoziția surse oficiale: președinte, medici din spitale renumite din țară, experți internaționali/ surse neavizate, transpuse semantic prin expresia „unii și alții".

„*Haideți* să facem împreună acest efort, pentru ca să putem fi din nou, cât mai repede, aproape de părinții, copiii și bunicii noștri!" (16.04.2020, ora 14:00) Efortul izolării are o finalitate, al cărei moment depinde de comportamentul nostru, al tuturor.

„*Stați* acasă de Sărbători! *Nu mergeți* în vizite la prieteni și familie!" (17.04.2020, ora 14:00) Distanțarea de cei apropiați echivalează cu distanțarea de posibile pericole.

„*Respectați* normele de conduită, păstrați distanța, nu vă dați mâna, nu vă îmbrățișați! *Respectați* normele impuse de autorități!" (01.04.2020, ora 14:00)

„*Nu* vă *expuneți* și *nu* îi *expuneți* pe cei de lângă voi! *Fiți responsabili și solidari*!" (06.04.2020, ora 14:20) Vorbitorul uzează de o complexitate de modalități de exprimare: în fraza anterioară s-a început cu verbe la forma pozitivă, urmate de cele negative, în fraza în discuție, ordinea verbelor este inversă.

3.5. ***verbe la conjunctiv hortativ:***

„*Să avem*, așadar, în aceste zile mare grijă de părinții și bunicii noștri, dar de la distanță." (23.03.2020, 14:00) Pentru a atenua fermitatea cerinței incapsulate în imperativ, se apelează la modul conjunctiv, învestit cu aceeași valoare.

„Oricât de paradoxal ar suna, cel mai important lucru este *să ne spălăm* foarte des pe mâini, *să evităm* să ne atingem fizic cu alte persoane." (28.03.2020, ora 12:35) Persoana I arată că președintele și concetățenii au aceleași obligații, sunt egali în responsabilități.

„Fiecare român *să respecte* normele de igienă." (31.03.2020, ora 15:00)

„*Să fim atenți*, *să nu fim panicați* și *să respectăm* indicațiile autorităților." (06.04.2020, ora 14:20)

3.6. ***verbe la indicativ viitor***

Prin folosirea verbelor la viitor este păstrată o notă de optimism a discursului. Este un viitor pe care președintele îl vede construit doar împreună cu românii: „*vom trece* împreună cu bine"; „*vom reuși* să depășim toate obstacolele". (12.03.2020, ora 19:30)

Apoi, din nou se accentuează necesitatea luării unor măsuri convergente pentru a birui inamicul nevăzut: „Împreună, și numai împreună, *vom reuși* să trecem cu bine și peste această criză!" (14.03.2020, ora 18:30) Punerea pe prima

poziție și repetarea adverbului de mod „împreună" demonstrează importanța solidarității în fața pandemiei.

„Împreună *vom trece* prin această criză." (28.03.2020, ora 12:35) Așezarea în poziție forte a adverbului „împreună" accentuează însemnătatea solidarității care poate transforma perioada dificilă într-una efemeră.

„Credincioșii *vor purta* obligatoriu mască și *vor păstra* obligatoriu distanța de 1 metru și jumătate." (12.05.2020, ora 17:00) Prin repetiția adverbului „obligatoriu", vorbitorul vrea să se asigure în ce privește respectarea drastică a măsurilor în perioada Paștilor. Președintele, reprezentând poziția oficială laică, nu întrebuințează verbul modal tare „trebuie", lăsându-l în seama ierarhilor religioși.

Concluzii

Declarațiile de presă urmează în general același tipar: salutul, exprimarea recunoștinței față de cei din linia întâi și față de cetățeni, prezentarea analizei situației la momentul respectiv al evoluției epidemiei de Covid-19 în țară, evidențierea realizărilor obținute în urma respectării măsurilor luate de guvern, repetarea instrucțiunilor impuse și formula de încheiere. Prin aceste declarații de presă, locutorul urmărește să câștige și să crească încrederea populației în cei ce se ocupă de gestionarea crizei: medici, polițiști, armată, pe de o parte, și președinte și guvernul de la acea dată, pe de altă parte.

Ca trăsături generale ale declarațiilor de presă ale președintelui sunt simplitatea și concizia celor afirmate tocmai pentru a nu induce neînțelesuri la receptare. Recunoaștem aici stilul profesorului Iohannis, preocupat de înțelegerea „lecției" de către auditoriu. Discursul președintelui este polifonic, în sensul în care „se aud" vocile instanțelor premergătoare celei a locutorului final: el nu face altceva decât „să raporteze" informația preluată de la autorități și specialiști (medici și alte categorii profesionale care au alcătuit biroul de criză în perioada stării de urgență și consilierii responsabili cu comunicarea). Părțile de aport individual sunt cele dominate de ceea ce constituie lexicul afectiv: formulele de adresare care cuprind termenul *drag* în diverse posturi morfologice, insistența (dată de repetiție) asupra gesturilor de asigurare a igienei și de distanțare socială pe care o recomandă deopotrivă electoratului pro-Iohannis, dar și celui care susține partidele aflate în opoziție. Așadar, el se adresează tuturor românilor, indiferent de culoarea politică și nu înțelege ca prin aceste ieșiri la rampă să facă o campanie electorală *avant la lettre* partidului din care provine. Singurul parti-pris de care poate fi acuzat se referă la asocierea imaginii sale cu aceea a guvernului, cu care ține să-și asigure cetățenii că are o conlucrare foarte bună. Prin aceste apariții televizate aproape cotidiene de pe tot parcursul perioadei de urgență, Iohannis devine un președinte activ, raliindu-se, totodată, celorlalți lideri ai lumii, care au ieșit în față cu mesaje încurajatoare pentru popoarele pe care le conduc: regina Elisabeta a Marii Britanii, cancelarul Germaniei, Angela Merkel, președintele Franței, Emanuel Macron, prim-ministrul Spaniei ș.a. Importanța, sinceritatea discursului

său și dibăcia modalității de comunicare au fost bine percepute la nivelul opiniei publice interne. În opoziție, președinții SUA, Rusiei și Braziliei nu doar că au gestionat situația ineficient de la început, dar au și persistat într-o comunicare defectuoasă, criticată nu numai de oponenții politici, ci și de presa și specialiștii din întreaga lume. Această prezență activă a actualului președinte a fost salutată în mod pozitiv de jurnaliștii care n-au ezitat să-i taxeze lipsa de atitudine din varii contexte politice de dinainte de criză. Unul dintre aceștia, Cristian Tudor Popescu, afirma despre declarația de presă din 23 martie a. c. următoarele:

> Discursul președintelui mi s-a părut bun și potrivit ca ton, conținut, comunicare umană. Este cel mai bun discurs pe care l-am auzit de la Klaus Iohannis de când îl știu ca politician. Trebuie să fii sau cu totul nesimțit sau tâmpit, ca să nu îl iei în seamă. De data aceasta, Klaus Iohannis chiar a vorbit tuturor românilor. Eu nu am ce să decriptez. Orice om de bun-simț și cu un coeficient de inteligență medie sau peste medie nu poate să nu țină seama de cele spuse în acest discurs. Tocmai în asta constă forța acestui discurs, că nu mai necesită alte comentarii. Îl înțelegi, ții seama de el sau nu. (https://www.digi24.ro/stiri/actualitate/ctp-cel-mai-bun-discurs-al-lui-iohannis-de-pana-acum-trebuie-sa-fii-sau-cu-totul-nesimtit-sau-tampit-ca-sa-nu-il-ei-in-seama-1279898)

Felul de a fi mai retras al lui Klaus Iohannis, implicit „tăcerea" sa criticată dur de jurnaliști pe parcursul mandatului anterior, dar și al celui actual de până la această dată se datorează temperamentului său mai reținut și apartenenței sale la etnia germană, popor caracterizat, după cum se știe, de o oarecare răceală, hotărâre și înscriere la cuvânt doar atunci când este strict necesar în raporturile interumane. Drept urmare, după ridicarea stării de urgență, ieșirile președintelui au devenit din ce în ce mai rare.

Dintre procedeele prin care se realizează adresarea am identificat următoarele:

- formule de inițiere și de încheiere a declarațiilor de presă: expresiile de deschidere sunt cele obișnuite, nelăsând să transpară atitudinea emoțională a destinatarului. În funcție de momentul în care sunt actualizate, emițătorul alege între „Bună ziua!" sau „Bună seara!" Expresiile de încheiere sunt formule constituite dintr-un act verbal expresiv de mulțumire sau de urare. Prin mulțumire își manifestă gratitudinea pentru presupusul interes al receptorului și, totodată, îl obligă moral pe acesta să se angajeze în respectarea celor impuse în cuprinsul discursului. Urarea se referă aproape exclusiv la starea de păstrare a sănătății populației și la protocolul cuvenit în perioada Sărbătorilor Pascale.
- vocativul: formula de adresare recurentă este „Dragi români!" (cu câteva variațiuni), prin care Klaus Iohannis exprimă sentimente de afecțiune și atașament față de popor, cu care se identifică (a se vedea verbele la persoana I plural). Prin vocative, el părăsește sfera discursului formal în favoarea celui străbătut de elemente afective. Intenția este aceea de a-și arăta sprijinul pe care este dispus să-l acorde conaționalilor.

- modalitatea deontică: enunțurile nonasertive ale modalității deontice realizează acte de limbaj de tip directiv (folosindu-se de imperativ, conjunctiv hortativ, indicativ viitor), în care expresiile deontice sunt utilizate prescriptiv.

La nivel lexico-semantic, se observă o reiterare a acelorași cuvinte care constituie un vocabular al crizei pandemice, fără a apela la inovații lexicale abundente în mass- și *social media* pe toată perioada crizei medicale.

> Vocabularul pandemiei de Covid-19 se caracterizează prin abundență, ingeniozitate, creativitate. Este un limbaj instabil, care se îmbogățește mereu, se schimbă, se adaptează, se modelează în funcție de evoluția pandemiei, de contextul sociolingvistic și medical (O. Felecan 2021).

În opoziție, în discursul prezidențial, sunt reluați aceiași termeni cu intenția de a se fixa în mintea destinatarului niște reguli simple, care trebuie respectate. Celebra formulă „Stați acasă!" este completată de limbajul nonverbal, președintele avertizând cu degetul arătător înspre camera de filmat, recte spre națiune. Cuvintele sunt folosite cu sensul lor denotativ, nedorindu-se niciun subînțeles în afara sensului propriu pe care ele îl comportă.

La nivel sintactic, avem a face cu o organizare simplă a frazelor, tocmai din dorința ca mesajul să ajungă netrucat la destinatar. Contextul situațional îi permite locutorului să se folosească atât de mijloacele lingvistice, cât și de cele nonlingvistice: informațiile verbale și cele nonverbale contribuie împreună la construirea discursului în cadrul unei *sintaxe mixte* (vezi GALR II 2008: 872).

La nivel stilistico-pragmatic, declarația de presă este încadrabilă într-un discurs mai larg, discursul politic. Ca formă discursivă, declarația de presă nu este dialogică, ci monologică. Urmărind relația dintre formula de deschidere și dezvoltarea ulterioară a intervenției, am observat deosebirea dintre neutralitatea celei dintâi, neutralitate asociată deschiderilor verbale ale unui astfel de tip de discurs formal și caracterul afectiv al unora dintre elementele din continuitatea discursului. În ce privește adresarea, cel mai interesant aspect rămâne cel referitor la adjectivul *drag*, din sintagma *Dragi români!*, ca un însemn al mărcii afectivității de care sunt susceptibili conaționalii în mentalitatea președintelui.

Bibliografie

Beciu 2000: Camelia Beciu, *Politica discursivă. Practici politice într-o campanie electorală*, Iași, Editura Polirom.

DSL: Angela Bidu-Vrănceanu, Cristina Călărașu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană Dindelegan, *Dicționar de științe ale limbii*, București, Editura Nemira, 2005.

D. Felecan 2011a: Daiana Felecan, *Strategii comunicative în discursul politic electoral românesc actual*, în Oliviu Felecan, Daiana Felecan (coord.), *Confluențe lingvistice și filologice: omagiu profesorului Nicolae Felecan la împlinirea a 70 de ani*, Cluj-Napoca, Editura Mega, pp. 494-532.

D. Felecan 2011b: Daiana Felecan, *Aspecte ale polifoniei lingvistice. Teorie și construcție*, ediția a doua, revizuită, Cluj-Napoca, Editura Mega.

D. Felecan 2015: Daiana Felecan, *Modalități lingvistice de adresare convenționale vs neconvenționale. (Formule de salut vechi și noi în limba română)*, în „Diacronia", 1, 13 ianuarie (disponibil online la adresa http://www.diacronia.ro/ro/journal/issue/1, http://www.diacronia.ro/ro/journal/issue/1/A4/ro).
O. Felecan 2021: Oliviu Felecan, *Creativitate lexicală contemporană: vocabular de pandemie Covid-19*, în vol. *Identitate și ideologie. Limba și literatura română în paradigma culturală contemporană* (sub tipar).
GALR II 2008: Valeria Guțu Romalo (coord.), *Gramatica limbii române*, II, *Enunțul*, București, Editura Academiei Române.
Manu Magda 2011: Margareta Manu Magda, *„La mulți ani!": actul lingvistic de urare/ felicitare în limba română*, în Oliviu Felecan, Daiana Felecan (coord.), *Confluențe lingvistice și filologice. Omagiu Profesorului Nicolae Felecan la împlinirea a 70 de ani*, Cluj-Napoca, Editura Mega, pp. 543-556.
Nagy 2015: Rodica Nagy, *Dicționar de analiză a discursului*, Iași, Institutul European.
Rovența-Frumușani 2005: Daniela Rovența-Frumușani, *Analiza discursului. Ipoteze și ipostaze*, București, Editura Tritonic.
Săftoiu 2009: Răzvan Săftoiu, *Practici interacționale în discursul parlamentar românesc actual*, în Domnița Tomescu (ed.), *Limbajul politic românesc actual*, Ploiești, Editura Universității Petrol-Gaze din Ploiești, pp. 195-217.
Ștefănescu 2008: Loara Ștefănescu, *Retorica argumentării în discursul politic contemporan*, București, Editura Universității din București.

www.presidency.ro
https://www.digi24.ro/stiri/actualitate/ctp-cel-mai-bun-discurs-al-lui-iohannis-de-pana-acum-trebuie-sa-fii-sau-cu-totul-nesimtit-sau-tampit-ca-sa-nu-il-ei-in-seama-1279898

The Presidential Political Speech During the State of Emergency Urged by Covid-19: Strategies of Orientation Towards the Addressee

Addressing is a linguistic method of keeping alive the allocutor's interest in what is issued by the speaker. The conative and phatic functions of language are activated through addressing. As regarding its context, we discuss about two types of addressing: formal (institutional) and informal (familiar). Depending on the various (social or stylistic) factors present in communication, addressing can be direct or indirect. The lexical and grammatical tools used to materialize addressing are dependent on the manner in which it is expressed. The present paper takes into account the way in which this linguistic process functions in the presidential speeches from the 10th of March to the 19th of May, 2020, having as addressee the citizens of Romania. More precisely, we will examine the factors (the recipient and the interpellation formulas) that constitute the addressative speech of the President of Romania in the press releases regarding the Covid-19 pandemic. Therefore, the corpus consists of Klaus Iohannis's televised interventions in the above-mentioned period, available on www.presidency.ro. Methodologically, the research relies on specific precepts of grammar, pragmatics, discourse analysis, and stylistics.

Creativitate lexicală contemporană: vocabular de pandemie Covid-19

Oliviu FELECAN*

Keywords: *lexical creativity, pandemic vocabulary, medical terms, mass-media, social-media.*

1. Considerații introductive

Româna, la fel ca alte limbi moderne, se află într-un proces continuu de înnoire cu termeni și expresii legate de realitățile înconjurătoare, de contextul actual. Anul 2020 a adus în prim-plan pandemia de coronavirus și, brusc, cei pasionați de fenomenul lingvistic au putut constata o creativitate lexicală debordantă pentru spațiul public românesc, atât în mass-media, cât și în social-media. După cum remarcă Andrei Pleșu, „lingviștii, sociologii, psihologii se confruntă cu un impozant val de materie primă neprelucrată, cu noi teritorii de cercetare, cu o nouă interogație de specialitate" (Pleșu 2020: 3). Printre cei care s-au ocupat de *noul limbaj* se numără Rodica Zafiu (Zafiu 2020a, Zafiu 2020b), Radu Paraschivescu (emisiunea „Vorba vine" de la RockFM, 26.05.2020) sau Gabriela Pană-Dindelegan, la o dezbatere dedicată Zilei Limbii române (31.08.2020)[1]. Aceasta a apreciat „vigoarea, bogăția și forța creatoare a limbii române". „Rapiditatea de reacție" în ceea ce privește terminologia COVID-ului infirmă sărăcia sau urâțenia limbii române. Vocabularul pandemiei a scos la iveală „termeni nou creați, cu sensuri noi, cu extinderi și cu devieri de sens, unii formând adevărate familii și probând o dinamică lingvistică impresionantă"[2]. Nu sunt doar termeni simpli, ci și derivate propriu-zise, compuse cu prefixoide și sufixoide, acronime. Unele cuvinte utilizate excesiv în contextul pandemic actual sunt false noutăți, întrucât, deși nu au fost auzite de profanii într-ale medicinei, sunt consemnate în dicționarele recente: *asimptomatic* (DEX 2009: *s.v.*; MDA 2010: *s.v.*). Altele, în schimb, au făcut parte din jargonul medical, fiind termeni de specialitate necunoscuți publicului larg până în primăvara anului 2020: *izoletă*. Există, însă, și noutăți

* Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca, Centrul Universitar Nord Baia Mare, România.

[1] Dacă ar fi să luăm și exemplele din presa (online), evident că sunt mai multe persoane care au analizat fenomenul: Voicu Bojan (2020), Sabin Orcan (2020) ș.a.

[2] Cf. https://www.agerpres.ro/cultura/2020/08/31/dezbatere-la-academie-carantina-comorbiditate-izoleta-pozitivat-termeni-aparuti-in-limba-romana-in-perioada-epidemiei-de-covid-19--564865.

absolute, termeni împrumutați din alte limbi, calcuri lingvistice sau creații interne, care atrag atenția mass-mediei, în general, și pasionaților de lingvistică, în special.

Din acest punct de vedere, limba noastră se înscrie în tendințele internaționale, întrucât și în alte limbi s-a înregistrat același fenomen creativ, derivat, în special, din vocabularul pandemiei. Dacă luăm ca reper engleza, un site oferă exemple din luna martie 2020, când coronavirusul era de-abia la începutul călătoriei sale prin Europa: „Coronavirus has even infected the way we speak. Here is your glossary of pandemic-appropriate lingo to help keep up with the times”: *covidiot, covidstay, covidholic, coviday, covidanoid, covidiction, Covid Boomer, Covid casual, covidite, coronavirtuous, COVIDgilent, covidea, covillain, coronostalgia, coronazoned, covided, coronavirusing, covidcidense*[3]. Toate aceste cuvinte sunt consemnate deja în *Urban Dictionary*[4].

Ca metodologie, am căutat exemple atât în publicațiile electronice, cât și pe rețele de socializare. Dacă discursul publicistic are calitatea „de seismograf al tuturor schimbărilor și tendințelor din limbă”, precum și capacitatea „de difuzare și impunere în uzul comun a unor inovații lexico-semantice” (Stoichițoiu Ichim 2006: 12), social-media oferă imaginea neprelucrată, necenzurată de nicio constrângere, a felului în care utilizatori de vârste și cu profesii diferite întrebuințează limba română. Odată identificate cel puțin două ocurențe ale cuvintelor *născute* în vremea pandemiei, le-am verificat existența în dicționarele de specialitate (inclusiv ICSO 2020) și, ulterior, le-am analizat modul de formare sau etimologia, încercând, totodată, și să le definim. În glosarul care urmează[5], le-am ordonat alfabetic.

2. Vocabular de pandemie Covid 19

Absolvirus. Tudor Chirilă și trupa Vama au avut ideea de a oferi absolvenților din vara anului 2020 un concert transmis *live* atât pe site-ul formației[6], cât și pe pagina de Facebook și Youtube a acesteia (+ Kiss FM și protvplus.ro). Evenimentul a fost mediatizat la mijlocul lunii iunie și multe site-uri au preluat titlul. „Absolvirus Party este cadoul pe care Vama îl oferă în 2020 elevilor și studenților din ani terminali. Pe 18 iunie, trupa marchează momentul emoționant al absolvirii cu un concert online gratuit” (Chirilă 2020). Chiar dacă are aspectul unui cuvânt latinesc, termenul nu există în dicționarele de specialitate (v. Lewis, Short 1879). Ca formă, este compus din substantivele *absolvent* și *virus*, ambele cu etimon latin: *absolvens,-entis* + *virus*. Morfologic, având în vedere determinatul engl.

[3] https://www.cntraveller.in/story/coronavirus-infected-we-speak-covid-19-italy-quarantine-social-distancing/.

[4] https://www.urbandictionary.com/define.php?term=Covidite.

[5] Inovațiile lexicale legate de coronavirus sunt mult mai numeroase, așa că o bună parte dintre termenii identificați au rămas neanalizați, urmând să constituie material pentru un alt studiu.

[6] https://www.vamamusic.ro/absolvirus/.

party, postpus, *absolvirus* ar trebui interpretat ca un adjectiv, inexistent, însă, în limba lui Shakespeare. Internetul confirmă statutul de *hapax legomenon*, toate site-urile consultate referindu-se exclusiv la evenimentul organizat de îndrăgita formație românească. Având în vedere modalitatea ludică de îmbinare formală și semantică a celor două unități lexicale, *absolvirus* poate fi considerat un *cuvânt telescopat* sau *cuvânt-valiză*[7].

Comorbiditate. Este posibil ca termenul să aibă etimologie multiplă în limba română, care consemnează doar substantivul *morbiditate*, încă din perioada interbelică (v. Scriban 1939), specializat pentru domeniul medical. Având prefixul neologic *co-* (variantă a lui *con-*, cu pierderea ultimei consoane din cauza poziționării înaintea sonantei *-m*, v. FC 1978: 68-71), subst. *morbiditate* poate fi raportat la engl. *comorbidity* „the fact that people who have a disease or condition also have one or more other diseases or conditions"[8] și la fr. *comorbidité* „association de deux maladies, psychiques ou physiques, fréquemment observée dans la population (sans causalité établie, contrairement aux *complications*) ; état qui en résulte"[9]. Chiar dacă termenul *comorbiditate* era utilizat în lucrările medicale de specialitate (ex. o teză de doctorat susținută în 2014 la Univ. din Craiova, cu titlul *Comorbiditățile somatice în tulburările afective majore*, sau un articol intitulat *Managementul pacientului cranian cu comorbiditate pulmonară*), începând cu primăvara anului 2020, odată cu răspândirea coronavirusului, a depășit granițele medicinei și s-a generalizat în lexicul comun: „90,7% dintre persoanele decedate din cauza COVID-19 aveau comorbidități asociate, se arată într-un raport al Institutului Național de Sănătate Publică" (Pîrv 2020), „România ignoră cea mai importantă comorbiditate COVID-19" (Pană 2020).

[7] Pentru amănunte privitoare la cele două denumiri, v. Răuțu 2010: 287–296.
[8] https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/comorbidity.
[9] https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/comorbidité/186898.

Contact, pl. **contacți**. Lucrările lexicografice (DCR 2013; ICSO 2020 etc.) nu consemnează până în prezent pluralul *contacți*.

> Jargonul de specialitate a pus în circulație și varianta masculină a substantivului neutru *contact:* pluralul tehnic *contacți,* neînregistrat în dicționare (și asemănător cu plurale ca *robineți* sau *scheleți),* referitor la «persoane cu care cineva a intrat în contact», este omniprezent: «toate testele făcute pe *contacții* femeii din Timiș» (digi24.ro); «s-au recoltat probe și de la contacții bărbatului din Cernăuți» (ziare.com); «se pregătesc spații pentru izolarea *contacților*» (ziare.com) etc. Desigur, forma exista deja, în instrucțiuni și în regulamente medicale, dar nu intrase în circuitul public și nu atrăgea atenția. Accidental, pluralul masculin apare și în afara domeniului medical: «am deschis de curând un cont gmail și vreau să-mi recuperez mesajele și *contacții*» (support.google.com) (Zafiu 2020a).

Infodemie. Împrumutat din limbile moderne occidentale, acest cuvânt-valiză format prin compunerea substantivelor *information* și *epidemy/pandemy*, poate fi raportat la engl. *infodemic* „an excessive amount of information about a problem that is typically unreliable, spreads rapidly, and makes a solution more difficult to achieve”[10]; „an excessive amount of information about a problem, which is sometimes incorrect and can have a negative effect on finding a solution”[11] și la fr. *infodémie* „propagation sur internet d'informations trompeuses ou erronées pendant un événement à l'échelle mondiale”[12], „.surabondance d'informations, de véracité très variable, concernant un problème d'ordre public et particulièrement d'actualité, qui entrave sa résolution en empêchant la population générale de trouver des informations fiables et d'agir en conséquence”[13]. În limba română, neologismul și-a făcut apariția odată cu proliferarea de știri false (*fake news*) și zvonuri legate de coronavirus, care au asaltat atât rețelele de socializare, cât și trusturi media interesate în dezinformarea publicului larg: „Fenomenul a primit și un nume: *infodemie*, adică pandemia informațiilor false” (Armanca 2020); „Încă de la începutul crizei pandemice, dar cu o forță mult sporită spre sfârșitul ei, au intrat în scenă manipularea, știrile false și propaganda mincinoasă. Ceea ce s-a numit generic infodemie. Parcă mai mult decât altădată, teoriile conspiraționiste și știrile false i-au atras și pe oamenii educați, nu numai pe cei ignoranți” (Hurezean 2020). Chiar dacă noul substantiv nu a fost încă înregistrat în dicționarele autohtone, vitalitatea sa în contextul pandemiei actuale face să fie întrebuințat în documente oficiale, precum cel promovat de Institutul European din România, în „Policy Brief” nr. 8[14]:

---

[10] https://www.lexico.com/en/definition/infodemic.
[11] https://www.macmillandictionary.com/buzzword/entries/infodemic.html.
[12] https://www.dictionnaire.exionnaire.com/que-signifie.php?mot=infodemie.
[13] http://gdt.oqlf.gouv.qc.ca/ficheOqlf.aspx?Id_Fiche=26558108.
[14] http://ier.gov.ro/wp-content/uploads/2020/08/Policy-brief-nr.-8_Bogdan-Muresan_site.pdf.

Încarantina. Verbul actual este format prin ataşarea prefixului *în-* la substantivul *carantină* (< rs. *карантин* < fr. *quarantaine* < it. *quarantina* < it. *quaranta* „patruzeci"[15]) şi este echivalent cu „a pune/plasa/băga în carantină". După cum observă Stoichiţoiu-Ichim, „forța creativă a românei actuale este pusă în evidență de capacitatea ei de a-şi alcătui familii lexicale [...] de la împrumuturi neologice" (Stoichiţoiu-Ichim 2001: 12). Astfel, de la verbul *a încarantina* au apărut instantaneu şi participiul perfect *încarantinat*, cu valoare de adj. – într-un răspuns la urarea de „La mulți ani!" făcută de redacția ziarului „Răsunetul" din Bistrița, preotul Maxim Morariu a răspuns: „Calde îmbrățișări de pe meleaguri încă *încarantinate*!"[16] – sau de substantiv – „să primeşti statutul de *încarantinat* timp de 14 zile"[17]. Chiar dacă nu a fost consemnat de dicționarele existente în română, verbul şi derivatele sale au circulat în lucrări de specialitate, chiar nemedicale, de mai multă vreme: „*încarantinarea* muncitorilor", „muncitorii au fost «*încarantinați*» în cartierele lor socialiste" (Petrovici 2007: 44, 49, 62); „ridicarea unor sanatorii şi *încarantinarea* bolnavilor de tuberculoză" (Curelea, Curelea 2019: 177).

Pe lângă cuvintele amintite anterior, familia lexicală a termenului *carantină* mai cuprinde două substantive: *încarantină* („Dacă cineva din grădiniță este bolnav, *încarantina* de grup este declarată în mod unic"[18]) şi *încarantinare*, derivat parasintetic cu pref. *în-* şi suf. *-re*: „CORONAVIRUS. Familia Regală oferă spațiile de cazare de pe Domeniul Regal Peleş pentru *încarantinare*"[19]; „Persoanele

---

[15] Potrivit practicilor medievale, izolarea unui pacient sau a unui suspect dura, inițial, patruzeci de zile.

[16] https://rasunetul.ro/la-multi-ani-pr-ieromonah-maxim-morariu.

[17] https://basilica.ro/ips-calinic-avem-timp-de-depresie-sa-nu-aud-de-asa-ceva/.

[18] https://ro.kagouletheband.com/zdorove/30746-chto-takoe-skarlatina.html.

[19] https://www.dcnews.ro/coronavirus--familia-regala-ofera-spatiile-de-cazare-de-pe-domeniul-regal-peles-pentru-incarantinare_737196.html.

încarantinate s-au plâns de nenumărate lucruri. ... În județul nostru există 16 zone de *încarantinare*"[20].

Alte derivate din aceeași familie de cuvinte sunt verbele *a decarantina* „a ieși din carantină"[21] și *a recarantina* „a intra din nou în carantină". Primul este mult mai productiv, deși are doar câteva luni de existență în uzul curent, drept urmare a dat naștere și unor substantive – „*decarantinarea* pentru mine nu va însemna nimic"[22]; „Carantina are și ea avantajele ei, la fel cum *carantinarea* are dezavantaje"[23] – și adjective – „1000 de cazuri *decarantinate* sunt[24]. Verbul l-am găsit utilizat atât de oficialități (Orban: „am și *decarantinat* anumite zone"[25]), cât și de oameni simpli, în diverse rețele de socializare.

A recarantina apare mai rar în internet: „Ăia nu stau la discuții populiste și *recarantinează* zone întregi" (Teodoreanu 2020); „A fost *recarantinat*, însă trei zile mai târziu"[26]; „cei care părăsesc centrele de carantină înainte de expirarea celor 14 zile și sunt *recarantinați* pentru alte 14 zile vor suporta costurile de cazare și hrană" (Berbecaru 2020); „La momentul prinderii lor, jandarmii anunțau faptul că toți patru vor fi *recarantinați* pentru o perioadă de 14 zile"[27]. Alături de verb, coexistă substantivul *recarantinare*: „Marele stat Bihar, din nordul Indiei, a anunțat marți *recarantinarea*" (Nahoi 2020); „în semn de protest împotriva planului de *recarantinare* generală în Israel pentru stoparea pandemiei Covid-19"[28].

Pe lângă numeroasele formații prefixate, am identificat și câteva prefixoide, care creează noi formanți în familia lexicală în discuție. Primul, *auto-*, se atașează substantivului *carantină* sau verbului *a carantina*, cu sensul „(a intra în) autoizolare". Fiind un cuvânt nou, neînregistrat încă în dicționare, se remarcă o ezitare în grafie – cu sau fără cratimă, dar și în două cuvinte, ca și cum prefixoidul ar avea o existență de sine stătătoare – sau utilizarea ghilimelelor: „După ce s-a *autocarantinat* vreo 3 luni în silenzio stampa, ca să nu-i intre covidul în gură"[29]; „Cum arată «auto-carantina» pentru Cristiano Ronaldo"[30]; „Prim-ministrul din

---

20 https://www.bistriteanul.ro/dolha-catre-carantinati-nu-sunteti-la-hotel-sunteti-la-spital-nu-e-piata/.

21 Și acest verb are o existență mai veche în limba română, în limbaje de specialitate, deși dicționarele nu îl consemnează: „Suprafețele contaminate se vor *decarantina* numai dacă..." (Ordinul 27/1999: https://lege5.ro/Gratuit/giytgnrs/art-2-ordin-27-1999?dp=geydqobrga3da).

22 https://www.pov21.ro/2020/05/20/decarantinarea-asteptari-vs-realitate/.

23 https://www.pov21.ro/2020/05/19/avantajele-carantinei-si-dezavantajele-decarantinarii/.

24 http://forum.peundemerg.ro/index.php?topic=2722.1130;wap2.

25 https://gov.ro/ro/print?modul=stiri&link=vizita-premierului-ludovic-orban-la-unitatea-de-suport-medical-covid-19-targu-mure-organizata-in-sala-polivalenta-din-campusul-universitatii-de-medicina-farmacie-stiinte-i-tehnologie-g-e-palade-din-targu-mure.

26 https://ziare.com/buzau/stiri-actualitate/suspecta-de-coronavirus-a-fugit-din-doua-spitale-de-dorul-iubitului-8049626.

27 https://www.aradon.ro/aradon-stirile-judetului-arad/marocanii-evadati-sub-paza-la-moneasa-1245590/.

28 https://m.hotnews.ro/stire/24282584.

29 https://republica.ro/sanchiu-tudorel-silenzio-stamba-si-chelnerul-lui-trumpf.

30 https://www.digisport.ro/special/cum-arata-auto-carantina-pentru-cristiano-ronaldo-imagini-spectaculoase-cu-lusitanul-si-iubita-sa-810698.

Kosovo [...] a anunțat [...] că a fost testat pozitiv la noul coronavirus și va intra în *autocarantină*"[31]. Am întâlnit prefixoidul *auto-* și în componența unor adjective: „sunt aproximativ 1.000 de persoane autocarantinate" (Ghinea 2020); „un prieten auto-carantinat"[32].

Prefixoidul *pseudo-* fie se alipește substantivului carantină – „într-o zonă de pseudocarantină"[33] –, fie se desparte prin cratimă de acesta: „La începutul lui februarie, Diamond Princess abia acosta și își începea *pseudo-carantina*" (Moise 2020); „Termenul inițial, stabilit pentru *pseudo-carantină*"[34].

Din aceeași familie lexicală fac parte și formele *carantiniza*, unde suf. *-iza* duce la apariția unui nou verb, *carantinizare*, dublu sufixat cu *-iza* + *-re*, și a adj. *carantinizat*. Exemplele abundă în contextul pandemiei și este posibil ca, în curând, dicționarele să consemneze noii termeni: „măsurile de *carantinizare*" (Anton 2020); „spații pentru *carantinizarea* persoanelor sănătoase" (Cosma 2020); „persoanele *carantinizate*/ izolate la domiciliu" (Pop 2020); „fiecare persoană confirmată trebuie izolată și tratată, și *carantinizat* fiecare contact apropiat"[35]; „a fost *carantinizat* timp de 2 săptămâni" (Ceafalău 2020). Neatestarea lor până în prezent se datorează, probabil, circulației termenilor în limbaje specializate (cum ar fi cel veterinar), utilizate de un număr foarte restrâns de vorbitori: „Urmează să fie *carantinizat*, supravegheat, deparazitat, iar la un moment dat castrat" (Apopei 2012). Ca participiu verbal, am întâlnit cuvântul și într-un interviu dat de Paul Goma – cunoscut pentru creativitatea lexicală debordantă –, în anul 2006: „m-am văzut evitat, izolat, carantinizat"[36].

Pornind tot de la *carantină*, am mai consemnat în mediul online un cuvânt-valiză – *carantihnă* –, care ne trimite la un joc de cuvinte caracteristic spiritului ludic, ironic: „Așa arată carantihna colegei noastre"[37]. În internet am găsit și o definiție: „(s.f.) Izolare preventivă pe care o persoană o adoptă calm, folosind-o pentru a se ocupa de lucruri de care nu avea timp înainte"[38].

Pozitivat. Dicționarele lingvistice nu au consemnat, până în prezent, în familia de cuvinte a adjectivului *pozitiv*, derivate sufixate precum *a pozitiva*, *pozitivat* sau *pozitivare*, prezente tot mai des în limbajul asociat pandemiei de Covid-

[31] http://stiri.tvr.ro/prim-ministrul-din-kosovo-testat-pozitiv-la-noul-coronavirus_867053.html#-view.
[32] https://www.techview.ro/trust-luno-248-microfon-decent-care-cred-nevoie-carantina/.
[33] https://forum.softpedia.com/topic/1163055-discutii-serioase-despre-coronavirus-covid-19/page-st-2124.
[34] http://m.tvrmoldova.md/actualitate/cadrele-didactice-din-scolile-cu-predare-in-limba-romana-din-regiunea-transnistreana-si-au-ridicat-salariul-pe-luna-iunie/.
[35] https://sputnik.md/medicine/20200324/29635567/Pandemia-accelereaza-Avertismentul-Organiza-tiei-Mondiale-a-Sanataiti.html.
[36] https://sitadeasa.wordpress.com/2006/06/17/tradarea-exilului/. Din păcate, cunoscutul scriitor și disident anticomunist a fost răpus de Covid-19 în luna martie 2020.
[37] https://www.picuki.com/profile/carturesti_chisinau.
[38] https://imgund.com/hashtag/cuvinteromanesti.

19. Acestea, totuşi, au existat în jargonul medical – „înainte ca serologia să se fi pozitivat"[39]; „de cele mai multe ori, testul se *pozitivează* la circa 2 săptămâni de la inoculare"[40]; „anticorpii nespecifici se *pozitivează* după aproximativ 4 săptămâni de la contactul infectant"[41]; „România, printre statele cu cea mai mare rată de *pozitivare* din Europa"[42] – sau în domenii ştiinţifice de nişă, precum arta fotografică sau literatura: „*pozitivare* a negativului" (într-o recenzie a lui Vasile Spiridon la cartea lui Mircea Muthu, *Balcanismul literar românesc. Panoramic sud-est european. Confluenţe culturale*, Cluj-Napoca, Şcoala Ardeleană, 2017). Proliferarea verbului *a pozitiva* are ca premisă existenţa antonimului *a negativiza* „a da un caracter negativ" (< fr. *négativiser*[43]), prezent deja în dicţionarele româneşti: „se *pozitivează* la circa şapte zile de la contactul cu virusul, şi se *negativează* în circa patru"[44].

Pe lângă verbul, adjectivul şi substantivul amintite mai sus, mass-media ne oferă şi derivate parasintetice de tipul *repozitiva* „a se îmbolnăvi din nou", *repozitivare* „reinfecţie", „reîmbolnăvire", *repozitivat* „cu un nou test pozitiv". Acesta din urmă poate fi întâlnit şi cu determinant nonuman: „studiile arată că, în majoritatea testelor «*repozitivate*», e vorba despre faptul că virusul nu s-a eliminat complet" (Groşereanu 2020). Citată de Digi24, managerul Spitalului de Boli infecţioase din Iaşi s-a exprimat astfel: „Cred că în cele mai multe cazuri în care asistăm la o *repozitivare* după ce pacientul s-a negativat, este vorba nu de reinfecţie, ci de recădere", „S-au *repozitivat* după o perioadă de 10-14 zile de negativare"[45]. Dacă pentru cei fără studii medicale termenii în discuţie par noutăţi absolute, în lucrările şi documentele de specialitate circulă de mai multă vreme: „în caz de *repozitivare* după conversie, dar nu mai devreme de 4 luni de la testarea precedentă"[46].

Precauţionare. < engl. *precautionary* „intended to prevent something unpleasant or dangerous from happening"[47]. Verbul *a precauţiona* <fr. *précautionner* este atestat în dexonline[48], care face trimitere la DAR şi la MDA,

[39] https://www.pcfarm.ro/articol.php?id=574.
[40] https://ecomedbt.ro/analize-de-serologie/markeri-infectiosi-specifici/.
[41] https://www.synevo.ro/shop/serologie-sifilis-vdrl-rpr-si-anticorpi-treponema-pallidum/.
[42] https://www.wall-street.ro/articol/Sanatate/258423/romania-printre-statele-cu-cea-mai-mare-r-ata-de-pozitivare-din-europa.html#gref.
[43] cf. https://dexonline.ro/definitie/negativiza.
[44] https://www.viata-medicala.ro/opinii/testarea-pentru-covid-19-marul-discordiei-17903.
[45] https://www.digi24.ro/stiri/actualitate/sanatate/un-nou-avertisment-pacientii-vindecati-nu-sca-pa-de-covid-19-sfatul-medicului-1347564.
[46] http://old.ms.ro/documente/GHID%20Metodologic%20de%20implementare%20a%20Progra-mu l-ui%20national%20de%20prevenire,%20supraveghere%20si%20control%20al%20tuberculozei%202015_15424_18333.pdf.
[47] https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/precautionary.
[48] Dacă dicţionarele „clasice" (DEX, DN, MDA, DE, DLR ş.a.) sunt conservatoare şi autorii/editorii întârzie nepermis de mult actualizarea lor, este curios că şi dexonline.ro adoptă aceeaşi

în schimb *precauționare*, întâlnit și ca substantiv, și ca adjectiv, pare un calc după limba engleză, existent în documente emise de (euro)politicieni: „prin intermediul abordării *precauționare*” (un document al Comisiei Europene privind poziția care urmează să fie adoptată în numele UE în cadrul Comisiei Tonului din Oceanul Indian...); „toți angajații aplică măsurile de *precauționare* pentru reducerea riscului epidemiologic” (comunicat al președintelui CJ MM din 5.04.2020). Xenismul nu apare doar în documente politico-juridice, unele cu o vechime de mai mulți ani în spațiul românesc – „stabilirea unor strategii *precauționare* de dezvoltare”[49] –, ci și în texte cu caracter economic ori comercial: „linii de credit *precauționare*” (Lazea 2020), „balanțe *precauționare*” (Dăianu 2020); „Măsuri de *precauționare*: să lucreze cu mănuși”[50].

Temperaturiza. Verbul de față „bântuie” de mai mulți ani limba română, având sensul de „a lua temperatura”. Apare în contexte medicale, unde, din comoditate și neștiință, se consideră mai potrivită utilizarea unui singur cuvânt, decât a unei expresii. Radu Paraschivescu, în cadrul emisiunii *Pastila de limbă*, de la Digi24 (2016), ridiculizează forma: „Engleza britanică și mai ales engleza americană cultivă insistent formarea verbelor din substantive. În română însă nu sunt sigur că putem să ne manifestăm cu același aplomb”. Am găsit și forma adjectivală *temperaturizat*, nu cu sensul de „persoană căreia i se ia temperatura”, ci „cu care se ia temperatura”. Provine, probabil, din participiul verbal – „sute de mii de pistoale *temperaturizate*” (Hodorogea 2020) – și confirmă faptul că economia lingvistică nu este întotdeauna benefică sau recomandabilă.

Un sinonim parțial pentru *a temperaturiza* este *a termoscana* „a lua temperatura corporală cu ajutorul unui scanner”, format cu ajutorul prefixoidului *termo*-. Alături de verb, întâlnim și substantivul *termoscanare*: „Rafila: Nu e vorba de *termoscanare*. La intrarea în magazine și instituții nu se face *termoscanare*, ci doar se măsoară temperatura”[51]. Într-o perioadă în care teoriile conspirațiilor se răspândesc fulminant pe rețelele de socializare, era inevitabil să apară și forma prefixată *antitermoscanare*, dar, fiind resimțită ca pretențioasă, am întâlnit-o cu cratimă, contrar normelor DOOM$_2$: „*anti-termoscanarea*, un văr îndepărtat al

strategie „prudentă, comodă”, de a lăsa foarte mult timp de la apariția unor cuvinte până la consemnarea acestora. Un exemplu elocvent îl reprezintă verbul *a proceduriza*, utilizat tot mai des în contextul pandemiei, dar care nu a fost înregistrat încă în platforma lexicală mai sus amintită, deși încă din anul 2014 Ioana Vintilă-Rădulescu a semnalat existența sa și necesitatea actualizării dicționarelor: *Cuvinte noi: familiile lui a procedura și a proceduriza*, în SCL, LXV (1), p. 45-55.

[49] https://lege5.ro/Gratuit/ge2toobugq4a/introducere-anexa?dp=ge4tmmjxgy3domi.

[50] https://ro.kokopellibuilders.com/pobelka-kleevaja-primenenie.

[51] https://www.digi24.ro/stiri/actualitate/rafila-nu-e-vorba-de-termoscanare-firesc-ar-fi-fost-intai-sa-le-explici-oamenilor-apoi-sa-iei-decizia-dar-de-multe-ori-facem-invers-1310554.

mişcării anti-vaccin"[52]. Nu doar termenul este nou în limba română, ci și procedura, ceea ce a stârnit un val de proteste şi de supoziții care mai de care mai halucinante. Un exemplu elocvent îl constituie declarația unui deputat: „Eu am înțeles că prin *termoscanare* deja se accesează toate datele personale, deci e fără acordul persoanei" (Cosma 2020b).

Dacă *termoscanarea* a suscitat atâtea controverse, *termometrarea* a rămas în vigoare la intrarea în spațiile comerciale. Reprezintă un alt cuvânt *cool*, născut din dorința de a epata, cu scopul de a înlocui expresia „luarea temperaturii". În trecut *termometrarea* putea fi catalogat drept jargon medical, legat de anumite tehnici veterinare/umane: „*termometrarea* la cal", „animalele bolnave dispensarizate sau spitalizate se vor *termometra* de 2 ori pe zi". În prezent, se remarcă o funcție expresivă, ludică, cu scopul de a stârni amuzamentul, ironia, persiflarea. Dovada vine din apariția unui *nomen agentis*: *termometrist* „persoana care ia/verifică temperatura".

(Facebook)

Contextul pandemiei duce şi la apariția concurenței sinonimice. Astfel, *a termometra* este concurat de *a termometriza*, aşa cum *termometrarea* are rival *termometrizarea*. Rodica Zafiu (2020b) observă

> uşurința cu care româna formează verbe şi nume de acțiune [...]: în locul unei sintagme se poate crea imediat un derivat, pornind mai ales de la denumirea instrumentului sau a efectului; în acest caz, *a termometriza* (derivat cu sufixul *-iza*) înlocuieşte sintagmele (puțin mai lungi, dar mai simple și mai fireşti) a lua, a măsura, a controla sau a verifica temperatura (cu termometrul).

3. Concluzii

Vocabularul pandemiei de Covid-19 se caracterizează prin abundență, ingeniozitate, creativitate. Este un limbaj instabil, care se îmbogăţeşte mereu, se schimbă, se adaptează, se modelează în funcție de evoluția pandemiei, de con-

[52] https://mediastandard.ro/scandalul-termoscanarii-de-la-un-hipermarket-ne-arata-cum-functione-a-za-manipularea/.

textul sociolingvistic și medical. Bariera dintre diferite registre ale limbii devine permeabilă, îngăduind unor cuvinte tehnice, specifice medicinei, să migreze cu ușurință în vocabularul profanilor. Cum am arătat și cu altă ocazie,

> chiar dacă unele dintre cuvintele analizate nu se vor impune, acestea oferă o imagine obiectivă asupra creativității lexicale actuale, asupra spiritului frust al românilor, vizibil la nivelul actelor de limbaj performate, pe de o parte, dar și asupra dinamicii unor împrumuturi, prin care limba română se dovedește a fi «în pas cu» anumite mode lingvistice internaționale, pe de altă parte (Felecan 2017: 151).

Împrumuturile din engleză sau franceză pot fi interpretate ca o marcă a prestigiului, a modernității, a apartenenței la Occident, adică la lumea civilizată. Mimetismul lingvistic joacă un rol important, iar neologismele contribuie la creșterea expresivității și satisfac, totodată, nevoia de evadare lingvistică. Creativitatea, fantezia, dorința de a epata pun în umbră caracterul specializat al unor cuvinte cu sferă de circulație medicală, traducând un sentiment de libertate, de putere creatoare care, în ciuda pericolelor asociate bolii, oferă iluzia creatorilor lexicali că domină situația, că sunt mai presus de morbiditatea asociată coronavirusului și, din această poziție tutelară, își permit să se joace cu termenii, să-i inventeze și să-i manipuleze după voința proprie.

În același timp, nu se poate face abstracție de anumite reminiscențe ale unei limbi de lemn actuale, încremenite în stereotipii și formule clișeizate, dovedite însă ca fiind greșite. *Distanțare socială* reprezintă un exemplu elocvent de clișeu: deși s-a semnalat deseori că este o formulă nefericită (Crângașu 2020), mulți continuă să o întrebuințeze în contexte nepotrivite. Astfel, „cuvântul simultan *construiește* prin măsură și adecvare și *deconstruiește* prin exces și nepotrivire" (Felecan 2009: 281). Repetată frecvent, prin diferite mijloace de comunicare în masă, orale sau scrise, expresia *distanțare socială*, „autorizată" uneori de responsabili din domeniul sănătății publice, s-a încremenit în limba română contemporană, anihilând gândirea maselor receptoare, supuse unei „sugestii colective". Într-un astfel de context, nu putem decât să-i dăm dreptate profesorului Liviu Franga (2020b), care constată că „sănătatea limbii și sănătatea medicală sunt omologe funcțional, «merg mână în mână» și sunt, dintr-o perspectivă mai largă, reciproc dependente".

Bibliografie

DAR 2002: Gh. Bulgăr, Gh. Constantinescu-Dobridor, *Dicționar de arhaisme și regionalisme*, București, Editura Saeculum Vizual.

DCR 2013: Florica Dimitrescu, Alexandru Ciolan, Coman Lupu, *Dicționar de cuvinte recente*, Ediția a III-a, București, Logos.

DEX 2009: ***, *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, Editura Univers Enciclopedic.

DN 2008: Florin Marcu, *Marele dicționar de neologisme*, Ediția a X-a revăzută, augmentată și actualizată, București, Editura Saeculum Vizual.

Felecan 2009: Oliviu Felecan, *Limba de lemn în mesajele funerare de la mica publicitate*, în Ilie Rad (coord.), *Limba de lemn în presă*, [București], Editura Tritonic, pp. 280-293.

Felecan 2017: Oliviu Felecan, *O familie lexicală prolifică: baron*, în Dragoș Vlad Topală (coord.), *Cercetări lingvistice. Omagiu doamnei profesoare Adriana Stoichițoiu Ichim*, Craiova: Editura Sitech, pp. 138-159.

Franga 2020a: Liviu Franga, *Detector. Suferințele limbii române. Lexicul pandemiei*, în „Observator cultural", nr. 1034/9.10.2020, https://www.observatorcultural.ro/articol/detector-suferintele-limbii-romane-lexicul-pandemiei/

Franga 2020b: Liviu Franga, *Detector. Suferințele limbii române. Prezumția de corectitudine gramaticală*, în „Observator cultural", nr. 1037/29.10.2020, https://www.observatorcultural.ro/articol/detector-suferintele-limbii-romane-prezumptia-de-corectitudine-gramaticala/

FC 1978: ***, *Formarea cuvintelor în limba română, Volumul al II-lea. Prefixele*, București, Editura Academiei.

ICSO 2020: Ana-Maria Barbu, Blanca Croitor, Anabella-Gloria Niculescu-Gorpin, Carmen-Ioana Radu, Monica Vasileanu, *Inventar de cuvinte și sensuri noi atestate în mediul online*, Vol. I, București, Editura Academiei Române.

Lewis, Short 1879: Charlton T. Lewis, Charles Short, *Latin Dictionary*, Oxford, At the Clarendon Press.

MDA 2010: ***, *Mic dicționar academic*, București, Editura Univers Enciclopedic Gold.

Paraschivescu 2016: Radu Paraschivescu, *Pastila de limbă. Pacienți temperaturizați și picturi temperate*, https://www.digi24.ro/magazin/timp-liber/cultura/pastila-de-limba-pacienti-temperaturizati-si-picturi-temperate-554873 (accesat în 15.09.2020).

Pleșu 2020: Andrei Pleșu, *Coronavirus și vorbe*, în „Dilema veche", XVII, nr. 841, p. 3, (https://abonamente.adevarul.ro/files/dilemaveche/DV841web.pdf).

Răuțu 2010: Daniela Răuțu, *Despre cuvintele telescopate din presa actuală. Teorii, procedee și valori*, în R. Zafiu, A. Dragomirescu, Al. Nicolae (eds.), *Limba română – Controverse, delimitări, noi ipoteze (II). Actele celui de al 9-lea Colocviu al Catedrei de Limba Română (4–5 decembrie 2009)*, București: Editura Universității din București, pp. 287-296.

Stoichițoiu Ichim 2001: Adriana Stoichițoiu Ichim, *Vocabularul limbii române actuale. Dinamică, influențe, creativitate*, București, All.

Stoichițoiu Ichim 2006: Adriana Stoichițoiu Ichim, *Creativitate lexicală în româna actuală*, București: Editura Universității din București.

Stoichițoiu Ichim 2011: Adriana Stoichițoiu Ichim, *Cuvinte „la modă" în discursul politico-publicistic actual*, în Oliviu Felecan, Daiana Felecan (coord.), *Confluențe lingvistice și filologice: omagiu profesorului Nicolae Felecan la împlinirea a 70 de ani*, Cluj-Napoca, Editura Mega, pp. 219-254.

Vintilă-Rădulescu 2014: Ioana Vintilă-Rădulescu, *Cuvinte noi: familiile lui a procedura și a proceduriza*, în SCL, LXV (1), pp. 45-55.

Zafiu 2020a: Rodica Zafiu, *Izoleta și contacții*, în „Dilema veche", nr. 838/12-18 martie 2020, https://dilemaveche.ro/sectiune/pe-ce-lume-traim/articol/izoleta-si-contactii

Zafiu 2020b: Rodica Zafiu, *Termometrizare*, în „Dilema veche", nr. 842/28 mai-3 iunie 2020, https://www.dilemaveche.ro/sectiune/pe-ce-lume-traim/articol/termometrizare

Surse

Anton 2020: Cristian Anton, *Marcel Vela a anunțat ce hotărâri s-au luat pentru prevenirea unei epidemii de coronavirus. Bilanț: 17 români sunt în carantină, 1000 sunt izolați la domiciliu. Nu s-a confirmat niciun caz pe teritoriul României*, https://www.libertatea.ro/stiri/comandament-situatii-urgenta-guvern-coronavirus-2893658 (accesat în 14.09.2020).

Apopei 2012: Manuela Apopei, *Eliberat din cușca în care a trăit 10 ani!*, https://bzb.ro/stire/eliberat-din-cusca-in-care-a-trait-10-ani-a13142 (accesat în 14.09.2020).

Armanca 2020: Brîndușa Armanca, *Fenomene alarmante: INFODEMIA*, https://www.contributors.ro/fenomene-alarmante-infodemia/ (accesat în 15.09.2020).

Berbecaru 2020: Dana Berbecaru, *Doi olteni aflați în izolare la domiciliu au fost duși forțat în carantină*, https://gazetanoua.ro/index/art/t/doi-olteni-aflati-in-izolare-la-domiciliu-au-fost-dusi-fortat-in-carantina (accesat în 14.09.2020).

Bojan 2020: Voicu Bojan, *Noua limbă a pandemiei*, https://pressone.ro/noua-limba-a-pandemiei (accesat în 6.09.2020).

Ceafalău 2020: Florian Ceafalău, *Un bărbat care a părăsit carantina "pentru a merge la iubita lui" a fost arestat. Ce pedeapsă a primit*, https://antenasport.ro/diverse/un-barbat-care-a-parasit-carantina-pentru-a-merge-la-iubita-lui-a-fost-arestat-ce-pedeapsa-a-primit-1046.html (accesat în 14.09.2020).

Chaudhuri 2020: Raj Aditya Chaudhuri, *Coronavirus has even infected the way we speak*, https://www.cntraveller.in/story/coronavirus-infected-we-speak-covid-19-italy-quarantine-social-distancing/#s-cust0 (accesat în 7.09.2020).

Chirilă 2020: Raluca Chirilă, *Vama susține Absolvirus Party, un concert online dedicat absolvenților generației 2020*, https://www.infomusic.ro/2020/06/vama-absolvirus-party-concert-online-dedicat-absolventilor-generatiei-2020/

Cosma 2020a: Andreea Cosma, *Coronavirus. Zeci de spații de cazare, la dispoziția celor care se întorc în România din zonele afectate*, https://www.stiridiaspora.ro/coronavirus--zeci-de-spatii-de-cazare--la-dispozitia-celor-care-se-intorc-in-romania-din-zonele-afectate_437520.html (accesat în 14.09.2020).

Cosma 2020b: Andreea Cosma, *Deputatul Mitralieră: "Prin termoscanare se iau datele personale. V-o spun eu, ca medic"*, https://www.stiridiaspora.ro/deputatul-mitraliera--prin-termoscanare-se-iau-datele-personale--v-o-spun-eu--ca-medic_443741.html (accesat în 15.09.2020).

Crângașu 2020: Elena Crângașu, *Distanțare fizică sau socială? Care e diferența și care e mai greu de suportat?*, https://www.mediafax.ro/social/distantare-fizica-sau-sociala-care-e-diferenta-si-care-e-mai-greu-de-suportat-19177329 (accesat în 7.11.2020).

Curelea, Curelea 2019: Dragoș L. Curelea, Daniela-Ștefania Curelea, *Contribuții cu privire la constituirea, organizarea și activitatea cultural-națională a regionalei „Astra dobrogeană" între 1927-1935: schiță pentru o posibilă monografie*, în „Țara Bârsei. Revistă de cultură", Brașov, p. 163-180.

Dăianu 2020: Daniel Dăianu, *Repornirea economiilor și „costurile de tranzacție”*, https://economie.hotnews.ro/stiri-finante_banci-24006017-repornirea-economiilor-costurile-tranzactie.htm (accesat în 15.09.2020).

Ghinea 2020: Andreea Ghinea, *Firea anunță masuri speciale pentru coronavirus: Nu închidem școlile! Corp special la Victor Babeș, Colentina va funcționa ca spital suport*, https://ziare.com/stiri/coronavirus/firea-anunta-masuri-speciale-pentru-coronavirus-nu-inchidem-scolile-corp-special-la-victor-babes-colentina-va-functiona-ca-spital-suport-1599368

Groșereanu 2020: Bogdan Groșereanu, *Calvarul unei asistente medicale din Iași care se luptă de o lună cu virusul, dar nu-și poate lua concediu medical, chiar dacă testul e pozitiv. Câți oameni sunt în situația ei?*, https://www.libertatea.ro/stiri/asistenta-medicala-iasi-pozitiva-cu-covid-fara-concediu-medical-3113260 (accesat în 15.09.2020).

Hodorogea 2020: George Hodorogea, *Viruși, Pandemii, Nebunii!*, https://curierul deramnic.ro/2020/06/22/virusi-pandemii-nebunii/ (accesat în 15.09.2020).

Hurezean 2020: Ruxandra Hurezean, *Fenomenul infodemiei, explicat de experți. De ce cad în capcana fake news și a propagandei politice chiar și oamenii educați*, https://www.revistasinteza.ro/fenomenul-infodemiei-explic (accesat în 15.09.2020).

Lazea 2020: Valentin Lazea, *"Nordiștii", "Sudiștii" și liniile lor roșii: spre compromisul pentru relansarea Europei*, https://cursdeguvernare.ro/valentin-lazea-nordistii-sudistii-si-liniile-lor-rosii-spre-compromisul-pentru-relansarea-europei.html (accesat în 15.09. 2020).

Moise 2020: George Moise, *Coronavirus în România: între bășcălie și panică. „Taci c-am fentat și carantina asta, ce io-s mai prost? Să fie la ei, acolo”*, https://republica.ro/coronavirus-in-romania-intre-bascalie-si-panica-ztaci-c-am-fentat-si-carantina-asta-ce-io-s-mai-prost

Mureșan 2020: Bogdan Mureșan, *Spectrul dezinformării în Uniunea Europeană și infodemia COVID-19*, în „Policy Brief”, nr. 8, pp. 4-27.

Nahoi 2020: Ovidiu Nahoi, *Medicii francezi dau alarma: „Trebuie să evităm un al doilea val!”*, https://www.rfi.ro/presa-internationala-123087-medici-francezi-dau-alarma-trebuie-evitam-val

Orcan 2020: Sabin Orcan, *Despre „contacți”. Lecția de limba română, pe înțelesul analfabeților de presă*, https://newsweek.ro/opinii/despre-contacti-lectia-de-limba-romana-pe-intelesul-analfabetilor-de-presa (accesat în 15.09.2020).

Pană 2020: Emanuela Pană, *România ignoră cea mai importantă comorbiditate COVID-19. Ce se întâmplă în alte țări: crește riscul morții*, https://playtech.ro/stiri/romania-ignora-cea-mai-importanta-comorbiditate-covid-19-ce-se-intampla-in-alte-tari-creste-riscul-mortii-185346

Petrovici 2007: Norbert Petrovici, *Excluderea muncitorilor din centrul Clujului. Gentrificare într-un oraș central-european*, în „Sociologie românească”, vol. V, nr. 3, pp. 42-70.

Pîrv 2020: Cosmin Pîrv, *Institutul Național de Sănătate Publică: Peste 90% dintre cei care au fost declarați morți de Covid-19 aveau cel puțin o altă comorbiditate asociată*, în „Ziarul financiar”, 27.05.2020, https://www.zf.ro/zf-24/institutul-national-de-sanatate-publica-peste-90-dintre-cei-care-au-19183142

Pop 2020: Mihai Pop, *Probe de la cinci sălăjeni suspecți de coronavirus au fost testate, rezultatele au ieșit negative*, http://www.sportulsalajean.ro/articol-104496/probe-de-la-cinci-salajeni-suspecti-de-coronavirus-au-fost-testate-rezultatele-au-iesit-negative/

Popescu (Glăvan) 2014: Daniela Gabriela Popescu (Glăvan), *Comorbiditățile somatice în tulburările afective majore*, teză de doctorat, Universitatea din Craiova.
Tecău 2006: Marius Tecău, *Managementul pacientului cranian cu comorbiditate pulmonară*, în „Actualități în anestezie, terapie intensivă și medicină de urgență", Timișoara.
Teodoreanu 2020: Daniel Teodoreanu, *Banciu a citit în direct ce i s-a transmis și i s-a urcat sângele la cap! Alertă la B1 Tv*, https://evz.ro/banciu-a-citit-in-direct-ce-i-s-a-transmis-si-i-s-a-urcat-sangele-la-cap-alerta-la-b1-tv.html
https://www.agerpres.ro/cultura/2020/08/31/dezbatere-la-academie-carantina-comorbiditate-izoleta-pozitivat-termeni-aparuti-in-limba-romana-in-perioada-epidemiei-de-covid-19--564865 (accesat în 7.09.2020)
https://basilica.ro/ips-calinic-avem-timp-de-depresie-sa-nu-aud-de-asa-ceva/ (accesat în 13.09.2020)
https://www.digi24.ro/stiri/externe/mapamond/bbc-povestea-avionului-plin-de-covidioti-in-care-16-persoane-s-au-infectat-cu-covid-19-si-193-sunt-in-carantina-1360895 (accesat în 7.09.2020)
https://www.smartradio.ro/oficialii-germani-critica-protestele-de-la-berlin-covidioti-iresponsabili/
http://stiri.tvr.ro/vocabular-de-pandemie--de-la-ce-vine-termenul-covid-sau-de-ce-e-incorect-sa-spunem-criza-de-coronavirus_862939_video.html#view (accesat în 7.09.2020)
https://www.rockfm.ro/emisiune-podcasturi/18/Vorba-vine-cu-Radu-Paraschivescu?fbclid=IwAR2GBvlTEvApdohRiQATEmB-x3_1lFuHZexW16kT27AhoMfW5wjxI3NN2Es
https://ro.kagouletheband.com/zdorove/30746-chto-takoe-skarlatina.html (accesat în 13.09.2020)
https://www.pov21.ro/2020/05/20/decarantinarea-asteptari-vs-realitate/ (accesat în 13.09.2020)
https://www.pov21.ro/2020/05/19/avantajele-carantinei-si-dezavantajele-decarantinarii/ (accesat în 13.09.2020)
http://forum.peundemerg.ro/index.php?topic=2722.1130;wap2 (accesat în 13.09.2020)
https://ziare.com/buzau/stiri-actualitate/suspecta-de-coronavirus-a-fugit-din-doua-spitale-de-dorul-iubitului-8049626 (accesat în 13.09.2020)
https://m.hotnews.ro/stire/24282584 (accesat în 14.09.2020)
https://www.aradon.ro/aradon-stirile-judetului-arad/marocanii-evadati-sub-paza-la-moneasa-1245590/ (accesat în 14.09.2020)
https://www.digisport.ro/special/cum-arata-auto-carantina-pentru-cristiano-ronaldo-imagini-spectaculoase-cu-lusitanul-si-iubita-sa-810698 (accesat în 14.09.2020)
https://www.techview.ro/trust-luno-248-microfon-decent-care-cred-nevoie-carantina/ (accesat în 14.09.2020)
http://m.tvrmoldova.md/actualitate/cadrele-didactice-din-scolile-cu-predare-in-limba-romana-din-regiunea-transnistreana-si-au-ridicat-salariul-pe-luna-iunie/ (accesat în 14.09.2020)
https://sputnik.md/medicine/20200324/29635567/Pandemia-accelereaza-Avertismentul-Organizatiei-Mondiale-a-Sanataiti.html (accesat în 14.09.2020)
https://sitadeasa.wordpress.com/2006/06/17/tradarea-exilului/ (accesat în 14.09.2020)
https://www.lexico.com/en/definition/infodemic (accesat în 15.09.2020)

https://www.dictionnaire.exionnaire.com/que-signifie.php?mot=infodemie (accesat în 15.09.2020)
http://gdt.oqlf.gouv.qc.ca/ficheOqlf.aspx?Id_Fiche=26558108 (accesat în 15.09.2020)
https://www.macmillandictionary.com/buzzword/entries/infodemic.html (accesat în 15.09.2020)
https://www.pcfarm.ro/articol.php?id=574 (accesat în 15.09.2020)
https://www.wall-street.ro/articol/Sanatate/258423/romania-printre-statele-cu-cea-mai-mare-rata-de-pozitivare-din-europa.html#gref (accesat în 15.09.2020)
https://ecomedbt.ro/analize-de-serologie/markeri-infectiosi-specifici/ (accesat în 15.09.2020)
https://www.viata-medicala.ro/opinii/testarea-pentru-covid-19-marul-discordiei-17903 (accesat în 15.09.2020)
https://www.digi24.ro/stiri/actualitate/sanatate/un-nou-avertisment-pacientii-vindecati-nu-scapa-de-covid-19-sfatul-medicului-1347564 (accesat în 15.09.2020)
http://old.ms.ro/documente/GHID%20Metodologic%20de%20implementare%20a%20Programului%20national%20de%20prevenire,%20supraveghere%20si%20control%20al%20tuberculozei%202015_15424_18333.pdf (accesat în 15.09.2020)
https://www.dictie.ro/cuvinte-noi-aparute-in-vocabularul-romanilor-in-perioada-pandemiei/ (accesat în 15.09.2020)
https://lege5.ro/Gratuit/ge2toobugq4a/introducere-anexa?dp=ge4tmmjxgy3domi (accesat în 15.09.2020)
https://ro.kokopellibuilders.com/pobelka-kleevaja-primenenie (accesat în 15.09.2020)
https://cum-scriem-corect.blogspot.com/2020/05/termoscanare.html (accesat în 15.09. 2020)

Contemporary Lexical Creativity: Covid-19 Pandemic Vocabulary

The development of the Romanian vocabulary becomes more and more evident and the events of 2020 fully confirm it. The present study takes into consideration several lexical innovations that we have found in the media and on various current social networks since February. With the increasingly obsessive media coverage of the medical situation caused by coronavirus, the creativity of the Romanian people proved to be more and more productive, revealing a real "pandemic vocabulary". If some words are borrowed from world languages or they are calqued, others are Romanian creations, based on the internal mechanisms of lexicalization: derivation with suffixes or prefixes, compounding, etc.

Dificultăți în achiziția grupului adjectival românesc de către studenții vorbitori de limba arabă (nivelul A1–A2)

Alina-Georgiana FOCŞINEANU*

Keywords: *Arabic-speaking students, Romanian as a foreign language, language acquisition, learning errors, Romanian adjective, gender agreement.*

1. Introducere

Articolul de faţă semnalează unele rezultate parţiale ale cercetării dificultăţilor cu care se confruntă studenţii arabofoni în achiziţia limbii române ca limbă străină, fiind o continuare a lucrării *Dificultăţi în achiziţia grupului nominal românesc de către studenţii vorbitori de limba arabă (nivelul A1– A2)* (Focşineanu 2020: 189-191), în care am descris unele erori pe care vorbitorii de arabă le fac frecvent în utilizarea unor constituenţi ai grupului nominal românesc.

Unele erori identificate pot fi incluse atât în categoria erorilor de achiziţie a grupului nominal, cât şi în cea a grupului adjectival monomembru (GBLR: 222), cum ar fi relaţia dintre centrul de grup nominal determinat definit şi adjectivul cu funcţie de modificator sau de posesor. Având în vedere particularităţile de uz ale constituenţilor grupului nominal în limba maternă a subiecţilor (Benmamoun 2000: 140-155, Badawi, Carter, Gully 2007: 101-110), în lucrarea citată (Focşineanu 2020: 189-191) am luat în discuţie structurile CENTRU+MODIFICATOR, CENTRU+POSESOR şi am arătat că:

> printre erorile cele mai frecvente, se numără determinarea definită a modificatorului non-restrictiv în cazul unei structuri de tipul [Centru (Modificator)]. Atât în cazul structurilor posesive simple, precum [Centru (Posesor)], cât şi în al celor complexe, cum sunt [Centru (Determinant) (Posesor) (Determinant) (Modificator)], [Centru (Determinant) (Posesor) (Determinant) (Modificator$_1$) (Determinant) (Modificator$_2$)], se remarcă omiterea determinantului definit al obiectului posedat. În ceea ce priveşte structurile din cea de-a doua categorie, se constată şi determinarea definită a modificatorilor şi conservarea topicii din limba arabă (Focşineanu 2020: 191).

* Universitatea din Bucureşti, România.

2. Dificultăți în achiziția categoriei genului. O perspectivă socio-culturală

Analiza noastră se concentrează asupra erorilor pe care le-am identificat în anii universitari 2018-2019 și 2019-2020 în lucrările a 25 de studenți vorbitori de limba arabă (20 de nativi ai dialectului palestinian și 5 nativi ai dialectului sirian). Discutăm unele erori de folosire a adjectivului în cadrul grupului adjectival monomembru, erori care pot fi explicate mai curând din perspectivă socio-culturală decât dintr-una strict lingvistică. În acest sens, avem în vedere unele chestiuni privitoare la acordul în gen.

În limba arabă, numele de țări, cu excepția Iordaniei, Libanului și a Irakului, sunt considerate nume proprii de genul feminin (Dobrișan 2009: 13). Din cauza acestei particularități a limbii arabe, unii studenți arabofoni folosesc adjectivele pentru a descrie referentul acestor toponime la fel ca în limba de origine. Am identificat atât folosirea eronată a masculinului (1), cât și pe cea a femininului (2):

(1) Iordania este *lung*.

(2) La vest este Egipt. Egipt este *frumoasă*.

Alături de acestea, exemplele din (3) și (4) ilustrează o situație care poate fi pusă pe seama coincidenței de gen în cele două limbi:

(3) Liban este *vechi*.

(4) Irak este *bogat*.

Și numele părților corpului, alături de cele ale organelor perechi, cu excepția substantivelor *sprânceană*, *tâmplă*, *obraz*, *cot* (Dobrișan 2009: 13–14), sunt de genul feminin. Nadia Anghelescu, analizând diferite ipoteze privitoare la motivarea genului substantivelor sus-numite, consideră că acest fapt poate fi legat de „ideea de mișcare spontană" (Anghelescu 2000: 219), majoritatea numelor feminine având ca referent o parte a corpului înzestrată cu o astfel de mișcare, în vreme ce referentul celor masculine este unul incapabil de a o efectua, ipoteză susținută și de Adrian Măcelaru (1995: 210–216). Atât în comunicarea orală, cât și în cea scrisă, studenții arabofoni fac eroarea de a folosi adjective care descriu părți ale corpului la fel ca în limba maternă (5–8):

(5) Ali are *ochi albastre*.

(6) Rana are *ochi negre*.

(7) Muhammad are *sprânceană scurt*.

(8) *Tâmplă lată* la Hassan.

Unele nume de animale, precum cele ale animalelor „mici, rele, demne de dispreț" (Anghelescu 2000: 216) sunt feminime, iar cele ale animalelor mari, „care inspiră teamă" (*idem*), sunt masculine. Adjectivele cu care unii arabofoni descriu *șarpele* și *iepurele* în (9) și (10) sunt folosite la fel ca în limba de origine:

(9) Vipera este o *șarpe periculoasă*.

(10) Am mâncat o *iepure delicioasă* de ciocolată.

În limba arabă, „Femininul este semn de dispreț, ba chiar de ură (...) multe cuvinte ale limbii arabe cu sens peiorativ sunt tratate drept feminine: toate cuvintele exprimând ideea de «nenorocire» (...) sunt feminine" (Anghelescu 2000: 216). Această viziune socio-culturală poate explica unele erori pe care arabofonii le fac în achiziția corectă a adjectivului, precum cele din exemplele (11-13):

(11) Acasă la mine *război urâtă*.

(12) În țara mea bombele au făcut *incendiu periculoasă*.

(13) Frică la mine de *focul roșia*.

Aceeași eroare o identificăm și în folosirea adjectivelor care descriu corpurile cerești din exemplele (14) și (15), soarele fiind considerat feminin, deoarece produce disconfort, în vreme ce luna este masculină, deoarece „este bună, blândă, protectoare" (Anghelescu 2000: 217):

(14) Aseară a fost *lună frumos* pe cer.

(15) Astăzi este *soare puternică* afară.

3. Concluzii

Obiectivul articolului a fost de a descrie unele dificultăți ale studenților arabofoni în achiziția grupului adjectival românesc, pe care le-am discutat într-un context extins al accepțiilor socio-culturale privitoare la gen.

Am luat în discuție erorile prototipice pe care unii studenți arabofoni le fac în achiziția grupului adjectival monomembru și am arătat că, printre cele mai frecvente, sunt cele de folosire corectă a genului adjectivului în descrierea unor

realităţi dintre cele mai diverse: ţări, părţi ale corpului, organe pereche, animale mici, fenomene naturale sau sociale negative, cuplul ceresc Lună-Soare.

Bibliografie

Anghelescu 2000: Nadia Anghelescu, *Limba arabă în perspectivă tipologică*, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic.

Badawi, Carter, Gully 2007: Elsaid Badawi, M. G.. Carter, Adrian Gully, *Modern Written Arabic. A comprehensive Grammar*, London-New York, Routledge.

Benmamoun 2000: Elabbas Benmamoun, *The Feature Structure of Functional categories. A comparative Study of Arabic Dialects*, Oxford, Oxford University Press.

Dobrişan 2009: Nicolae Dobrişan, *Limba arabă contemporană. Volumul II*, Bucureşti, Editura ProUniversitaria.

Focşineanu 2020: Alina-Georgiana Focşineanu, *Dificultăţi în achiziţia grupului nominal românesc de către studenţii vorbitori de limba arabă (nivelul A1 – A2)*, „Limba şi literatura română – Perspective didactice. Actele celui de-al 18-lea şi al 19-lea Colocviu Internaţional al Departamentului de Lingvistică (Bucureşti, 23-24 noiembrie 2018 şi 22-23 noiembrie 2019)", editat de Florentina Sâmihăian şi Mădălina Spătaru-Pralea, Bucureşti, Editura Uniersităţii din Bucureşti, pp. 189-191.

GBLR = Gabriela Pană Dindelegan (coord.), 2010, *Gramatica de bază a limbii române*, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic.

Măcelaru 1995: Adrian Măcelaru, *Problems of the Arabic Gender. The Gender of the Denomination of the Parts of the Human Body*, „Proceedings of the Colloquium on Arabic Linguistics . Bucharest, August 29 September 2, 1994. Part One", editori: Nadia Anghelescu, Andrei Avram, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, pp. 201-216.

Difficulties in the Acquisition of the Romanian Adjective Phrase by Arabic-Speaking Students (Level A1–A2)

Our article mainly intends to present some results we obtained in researching some of the difficulties Arabic-speaking students face in learning the Romanian language as a foreign language. Simultaneously, it continues another article, entitled *Difficulties in the Acquisition of the Romanian Noun Phrase by Arabic-Speaking Students (Level A1–A2)*, which described some errors that Arabic speakers frequently make in the use of some constituents of the Romanian nominal phrase.

To obtain a set of guidelines for the systematic registration of learning errors, our analysis focused on some of which we identified during the academic years 2018-2019 and 2019-2020 in the papers of 25 Arabic-speaking students (20 students are natives of the Palestinian dialect and another 5 are natives of the Syrian dialect).

We analyzed some errors in using the adjective within the single-member adjective group that can be explained from a socio-cultural perspective rather than strictly linguistic. We took into consideration some issues regarding the gender agreement.

As mentioned in the introductory part, the article aimed to describe some difficulties made by Arabic-speaking students in learning Romanian adjective phrase, which we discussed in an extended context of socio-cultural meanings regarding gender.

We discussed the prototypical errors that some Arabic-speaking students have in the acquisition of the adjective phrase, and we pointed out that the most common mistakes are the correct use of the adjective gender in describing the most diverse aspects of reality: names of countries, body parts, paired organs, small animals, negative natural or social phenomena, the celestial couple Moon-Sun.

Dinamica rolurilor în comunicarea didactică/interpersonală

Angelica HOBJILĂ[*]

Keywords: *communication, role dynamics, didactic, interpersonal, markers.*

Sfera comunicării implică, în varii contexte, un anumit tip de relație locutor – interlocutor(i), anumite valențe ale (inter)acțiunii dintre instanțele comunicative, respectiv o serie de mărci/indicatori ale/ai asumării, păstrării, cedării, preluării rolurilor reperabile într-o situație de comunicare.

Ipostaza de locutor și cea de interlocutor, respectiv ipostaza de „spectator”/„martor” la actul comunicării sunt reperabile, într-un context comunicativ, prin prisma unei dinamici de cele mai multe ori în permanentă schimbare/adaptare. Locutorul transmite un mesaj, interlocutorul îl receptează/decodează și își asumă, în principiu, rolul de locutor, exprimându-și propriul punct de vedere, răspunzând la întrebarea care i-a fost adresată, formulând o formă de feedback, exprimând starea asociată mesajului receptat etc.; această situație „clasică”/„standard” este nuanțată/redimensionată – în realitatea comunicativă și relațională multifațetată, implicând diverse variabile de ordin subiectiv, intersubiectiv, circumstanțial, tematic etc. – prin actualizarea, cel mai frecvent, a unor mărci ale discontinuității – sau, dintr-o altă perspectivă, ale adaptării – în comunicare.

Sunt reperabile, astfel, în diverse contexte comunicative, situații de tipul: (a) locutorul își structurează mesajul astfel încât ideile sale să fie ușor de urmărit și să nu permită intervenții din partea interlocutorului/auditoriului (locutorul folosește, în acest sens, anumite elemente – verbale, paraverbale, nonverbale – specifice păstrării rolului de locutor); (b) locutorul dorește să-și predea/„cedeze” rolul și își explicitează – pentru interlocutor(i) – intenția prin valorificarea anumitor indicatori verbali, paraverbali și/sau nonverbali; (c) locutorul începe să transmită un mesaj, interlocutorul simte nevoia să intervină și semnalează – verbal, paraverbal și/sau nonverbal – acest lucru, chiar dacă locutorul nu a finalizat mesajul conform intenției sale comunicative inițiale etc.

Această dinamică a rolurilor se caracterizează prin anumite elemente de specificitate în funcție de contextul comunicativ analizat; în acest sens, studiul de față propune inventarierea mărcilor verbale (anumite replici), paraverbale (intonație, pauze, ritm etc.), nonverbale (direcție a privirii, gest, mimică etc.) actualizate de către participanții la actul comunicativ (interpersonal, în general;

---

[*] Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, România.

didactic, în particular) atunci când doresc să-şi păstreze rolul asumat iniţial sau, dimpotrivă, să-l cedeze, respectiv să preia un alt rol. Această analiză se va raporta la exemple excerptate din texte reflectând contexte de dialog spontan/comunicare interpersonală (DO), respectiv contexte de comunicare didactică (DD) din volumul coordonat de Luminiţa Hoarţă Cărăuşu, *Corpus de limbă română vorbită actuală nedialectală* (Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", 2013).

1. Comunicare – interacţiune – roluri: coordonate generale şi contextualizări

Atât realitatea, cât şi teoria comunicării ilustrează multiplele variabile ale unui act comunicativ, de la cele de ordin subiectiv/intersubiectiv, până la cele de ordin circumstanţial, con- şi cotextual, care – în varianta optimă a comunicării – redimensionează în permanenţă actul în sine. De altfel, conceptele de *intersubiectivitate* şi *interacţiune* sunt puse, în general, în relaţie cu actul comunicativ (Barranco Pérez 2015: 324), în condiţiile în care intersubiectivitatea reflectă „varietatea relaţiilor posibile între perspectivele" persoanelor implicate într-o situaţie de comunicare (Gillespie, Cornish 2010: 49), iar interacţiunea se constituie în „principiu fundamental" al acesteia (Nagy 2015: 191).

Relaţia dintre locutor şi interlocutor şi dinamica acestei relaţii în cadrul actului comunicativ au fost reflectate, în literatura de specialitate, în: (a) teoria acţiunii – „a ţintei", comunicarea fiind, în această accepţiune, „unidirecţională" (Nagy 2015: 191; Floyd 2013: 30); (b) teoria interacţiunii – „a ping-pong-ului", perspectivă în care fiecare participant la actul comunicativ intră atât în rolul de locutor, cât şi în cel de interlocutor (Nagy 2015: 191; Abric 2002: 15; Picazo Jaque 2017: 344), redimensionându-şi mesajul în funcţie de feedbackul primit şi de context (Floyd 2013: 31); de aici, „contribuţia răspunsului, continuu şi pluriform, al auditoriului la succesul sau eşecul comunicării" (Mohorea, Ciobanu et alii 2018: 79); plecând de la premisa că, „pentru a înţelege şi exprima o intenţie comunicativă, trebuie să înţelegi intenţia celuilalt" (Barranco Pérez 2015: 324), şi că „alternarea replicilor [...] presupune inversarea necontenită a rolurilor de emiţător şi receptor" (Mohorea, Ciobanu et alii 2018: 78), dinamica rolurilor capătă, în această accepţiune, nuanţe şi reprezentări dintre cele mai diverse; (c) teoria tranzacţiei – „a spiralei", comunicarea fiind percepută, în această interpretare, ca „un proces dinamic de tip cauză – efect" (Nagy 2015: 191), ilustrând ideea că locutorul şi interlocutorul „sunt simultan surse şi receptori" şi că „o conversaţie decurge concomitent în ambele direcţii" (Floyd 2013: 32).

Ca relaţie locutor – interlocutor (Alexandrescu, Micle 2002: 16-17), comunicarea implică, pe de o parte, o serie de variabile subsumate raportării particulare (de tip ierarhic sau nu) a unei instanţe comunicative la cealaltă, de unde distincţia, în studiile de specialitate, între aşa-numitele „relaţii simetrice", relaţiile „complementare non-ierarhice" şi relaţiile „complementare ierarhice (de exemplu,

relația profesor – elev)" – Nagy 2015: 317, și, pe de altă parte, o dinamică permanentă, chiar negociabilă în anumite contexte, a acestor variabile. Pe această ultimă direcție de analiză a actelor comunicative, relevante devin:

(a) asumarea anumitor roluri – cu sensul de instanțe/ipostaze comunicative (aici, locutor, interlocutor) *versus* alte accepțiuni ale rolurilor (roluri „care [...] relevă modalitatea enunțării: de exemplu, rolul de a interoga, de a da un ordin, de a prezenta, de a afirma, de a argumenta etc." *versus* „roluri sociale", „de ordin sociologic" *versus* „roluri actanțiale, de ordin sintactic") – Nagy 2005: 324;

(b) anumite modalități de motivare, de atragere a atenției interlocutorului (Birkenbihl 1998: 69), precum și reciproc, de atragere a atenției locutorului de către interlocutor (Barranco Pérez 2015: 324);

(c) manifestarea ascultării active ca „facilitator al comunicării" (Gavril Jitaru 2015: 63) – în realitatea comunicării, însăși „explicitarea" intenției comunicative a interlocutorului poate reprezenta, de altfel, în anumite contexte, o marcă a ascultării active;

(d) actualizarea simultană, în cadrul unei situații de comunicare, a două planuri: unul subsumat conținutului mesajului și cel de-al doilea, „colateral", raportat la însuși actul comunicativ, caracterizat prin eventuale erori, reformulări, pauze, semnalări ale intenției de a interveni etc. (Clark, Fox Tree 2002: 74);

(e) particularizând, utilizarea unor solicitări de confirmare, asociate ideii de „ancorare" și „control", subsumate dorinței de înțelegere a perspectivei și a intenției comunicative a celuilalt (Barranco Pérez 2015: 326);

(f) „managementul schimbării rolurilor", ilustrat printr-o serie de:

> mărci sintactice [cuvinte-cheie și sensul propoziției] și prozodice [intonația finală a unui mesaj, tonul și ritmul vorbirii] pentru a anticipa schimbarea rolului de vorbitor (Aldeneh, Dimitriadis et alii 2018: 6159),

respectiv prin cunoașterea și respectarea a diverse tipuri de reguli:

> reguli ale inițiativei verbale, reguli ale accesului la cuvânt (lungimea intervenției, întreruperea interlocutorilor, suprapunerile dintre interlocutori, modalități de menținere a cuvântului), reguli privind semnalele de recepție (Nagy 2015: 192).

Coordonatele generale prezentate *supra* se regăsesc, în formă contextualizată, atât în sfera comunicării didactice, cât și în cea a comunicării interpersonale. Comunicarea didactică, în calitatea sa de formă a comunicării educaționale (Iacob 2004: 34; Ilica 2003: 4), se constituie, alături de aceasta din urmă, într-o „formă specializată a fenomenului extrem de complex și dinamic al comunicării umane" (Iacob 2004: 34), reflectând, în esență, „configurația interacțiunilor în mediul școlar" (Bunăiașu 2014: 100), în condițiile în care:

> relațiile educaționale reprezintă tipurile de interacțiuni, care configurează dimensiunea personală a procesului instructiv-educativ și evidențiază atitudinile profesorilor și elevilor, în contexte specifice situațiilor educative (*ibidem*);

procesului comunicativ „dinamic" (Fujimoto, Hashimoto 2008: 115) i se asociază, din această perspectivă, pentru spațiul educațional, rolul dialogului și „modelul interactiv" care guvernează comunicarea didactică (Iacob 2004: 34), atât în plan general, frontal (Shaari, Ismail et alii 2017: 2; Feito 2007: 3; Innes 2007: 1; Bartlett 2005: 345; Sălăvăstru 2004: 189-190; Diaconu 2002: 116-117; Ezechil 2002: 10, 46–47, 66; Wells 1999: 56), cât și la nivelul grupurilor (Webb, Franke et alii 2009: 49-50).

În studiile de specialitate centrate pe analiza de acte comunicative divers contextualizate, rolurile și dinamica acestora sunt puse în relație cu o serie de mărci verbale (Ezechil 2002: 83-84; Birkenbihl 1998: 169-174 etc.), nonverbale (Cabana 2008; Ezechil 2002: 65; Birkenbihl 1999: 78-90; Ghiga 1999: 154-170 etc.) și paraverbale (Chircu 2010: 48; Vasilescu 2010: 200-209; Ezechil 2002: 65 etc.). Particularizând, se remarcă, printre elementele în care se concretizează aceste mărci:

(a) valorificarea – de către locutorul care, având intenția de a-și păstra rolul/cuvântul, își structurează cât mai eficient mesajul – a anumitor „organizatorii textuali", precum „organizatori enumerativi":

> simpli aditivi (*și, sau, de asemeni, ca și, cu aceștia, la fel, în aceeași măsură, mai mult*...) și mărci de integrare liniară care deschid o serie (*mai întâi, în primul rând, pe de o parte*...), îi semnalează continuarea (*apoi, pe urmă, în al doilea rând, și*...) sau închiderea (*pe de altă parte, în fine, în ultimul rând, și, asta-i tot, pentru a încheia, în concluzie*...) (Nagy 2015: 84),

a așa-numitei pauze dramatice, subsumate strategiei profesorului (Grant, Grant Hennings 1977: 84-85), a anumitor interjecții (Kosmala, Morgenstern 2018: 6–7; Clark, Fox Tree 2002: 90), respectiv a unor „mărci de reformulare" (*adică, altfel spus, în fond, în realitate, în fine, în orice caz* etc.), din seria „mărcilor de asumare enunțiativă" (Nagy 2015: 84-85);

(b) utilizarea – de către locutorul care dorește să cedeze/predea cuvântul, așadar să transfere interlocutorului rolul de locutor – a anumitor mărci discursive de tipul *nu știu*... (Feito 2007: 8), a unor „mărci de structurare a conversației" – *bun, bine, păi, atunci* etc. și „mărci fatice" – *știi, vezi tu, ăă* etc. (Nagy 2015: 85), care pot fi puse în relație cu o anumită deschidere a locutorului către cedarea cuvântului, precum și a unor interjecții (Crible 2018: 23; Clark, Fox Tree 2002: 89–90), respectiv a pauzelor-invitații (Birkenbihl 1999: 189-190);

(c) explicitarea, de către interlocutor, a intenției de a prelua cuvântul/rolul de locutor (cu variabile graduale de tipul: a interveni pentru scurt timp, eventual ca formă de feedback; a completa mesajul locutorului; a prelua cuvântul), prin: interjecții (Kosmala, Morgenstern 2018: 6-7; Vasilescu 2010: 206-209), manifestări nonverbale și paraverbale precum mâna ridicată, două degete ridicate, aplecarea ușoară a corpului în față, întredeschiderea buzelor, tuse sugestivă (Collett 2005: 90; Ghiga 1999: 154-170), mărci discursive: *mă scuzați că intervin,*

dar...; îmi permiteți..., aș vrea/aș putea să adaug și eu că... (Vasilescu 2010: 206–209), *mă întrebam..., mă gândeam, în ceea ce privește..., stai, ce încerci să spui...?* (Feito 2007: 7, 8, 11) etc.

Acestor coordonate generale ale comunicării-interacțiune și elementelor de specificitate ale comunicării didactice/interpersonale, respectiv celor trei manifestări ale dinamicii rolurilor, așa cum reies ele din studiile de specialitate, le vor fi puse în corespondență, în următoarea secțiune a lucrării de față, trei situații-tip de comunicare și mărcile subsumate acestora, identificate în contextele de comunicare didactică (DD), respectiv în cele de dialog spontan/comunicare interpersonală (DO) analizate.

2. Situații-tip și mărci ale dinamicii rolurilor reperabile în contextele de comunicare didactică/interpersonală analizate

Având ca obiectiv inventarierea principalelor mărci verbale, nonverbale și paraverbale valorificate, de către locutor și interlocutor, în raportarea lor particulară, voluntară, la actul comunicativ (în sensul manifestării intenției de a continua transmiterea unui mesaj, de a ceda/preda, respectiv de a prelua cuvântul) în contexte de comunicare didactică/interpersonală, am analizat transcrieri ale unor contexte de comunicare didactică (DD) și de dialog spontan/comunicare interpersonală (DO), excerptate din volumul *Corpus de limbă română vorbită actuală nedialectală* (Hoarță Cărăușu 2013). Dată fiind importanța și a componentei paraverbale a analizei, vor fi păstrate, în exemplele date, detaliile de transcriere din volum; de asemenea, pentru a evidenția diferența de registru, va fi folosită mai jos trimiterea la volumul menționat, cu indicarea tipului de discurs (DD, DO).

Prin raportare, pe de o parte, la delimitările de ordin teoretic și la exemplele din studiile de specialitate și, pe de altă parte, la realitatea comunicativă ilustrată în contextele excerptate din volumul analizat, a reieșit ca relevantă pentru studiul de față diferențierea a trei situații-tip pentru dinamica rolurilor: (2.1.) situația 1 de comunicare (caracterizată prin dorința de păstrare a rolului de locutor); (2.2.) situația 2 de comunicare (ilustrativă pentru dorința de cedare/predare a rolului de locutor); (2.3.) situația 3 de comunicare (manifestare a dorinței interlocutorului de a interveni). Pentru fiecare dintre acestea, vor fi prezentate atât mărcile verbale/nonverbale/paraverbale subsumate explicit sau implicit dinamicii rolurilor din actele comunicative analizate, cât și particularizări ale acestor mărci.

(2.1.) Situația 1 de comunicare – relevantă pentru dorința de păstrare a cuvântului de către vorbitor – ilustrează, cel mai frecvent, ipostaza unui locutor „închis" intervențiilor, ușor de urmărit, transmițând – în principiu, fără discontinuități – un mesaj bine structurat. Se remarcă, în comunicarea didactică/interpersonală, ca mărci ale acestei situații:

(a) mărci verbale: *de asemenea/şi/mai mult/în plus...; ştii ce vreau să spun...; pe de o parte..., pe de altă parte...; în primul rând..., în al doilea rând...* (vezi *supra*, „organizatorii textuali”);

(b) mărci nonverbale: postura paralelă; poziţia foarfecelui; gesturi pentru a marca ordinea argumentelor/ideilor (vezi şi gesturile indicative din discursul profesorilor, în general);

(c) mărci paraverbale: vorbitul mai tare; ritmul mai rapid al vorbirii (nepermiţând intervenţii din partea interlocutorului/auditoriului).

Caracterul structurat al mesajului locutorului care doreşte să-şi păstreze rolul este reflectat, în contextele analizate, în construcţii (şi elemente paraverbale corelate – aici, mai ales, intonaţia) precum: „voiam să văd ce mai faci tu ↓ cî nu ne-am mai auzit ↓*o datî* ↑ *şî doi* ↑ nici în week-end <n-am reuşit să ne mai vedem>” (DO, Hoarţă Cărăuşu 2013: 211); „voiam sî ti_aud ↓ *pi de-o parte:* ↑ *şi pe de altă parte*: ↑ voiam să lansez <J o invitaţie>” (DO, Hoarţă Cărăuşu 2013: 213), dar şi în contexte mai ample, în care „arhitectura” mesajului este marcată atât prin conectori precum *în primul rând..., în al doilea rând..., pe de o parte..., pe de altă parte...*, cât şi prin mărci concluzive (*deci*), respectiv prin deschidere către un alt nivel discursiv (*într-o altă ordine de idei, din alt punct de vedere*):

> în ultimii ani peste tot mai multe informaţii ce privesc viaţa noastră privată au ajuns pe mâinile: unor oameni. şi aceasta *cred eu din două motive. pentru că*: [...urmează expunerea primului motiv] *şi_n al doilea rînd pentru că*: [... expunerea celui de-al doilea motiv] *în primul rînd* profesoara nu a consumat băuturi alcoolice în incinta şcolii [...] *apoi* orice om poate consuma alcool [...] *Într-o altă ordine de idei* o fotografie nu exprimă o stare de fapt [...] *deci* nu nu este cazul profesoarei [...] *Din alt punct de vedere*] această fotografie era pentru prieteni (DD, Hoarţă Cărăuşu 2013: 175).

O altă modalitate de păstrare a rolului de locutor, identificată în volumul analizat, este reprezentată de marcarea verbală a ideilor/componentelor mesajului întărite prin repetare:

> *tema numărul cinci repet. tema unu* o fost internet în cifri nu: ? *tema doi* o fost am şî uitat primul meu spem *tema trei* o fost fotografia di trimis pi meil *tema patru_*îi asta românii şi tehnologia şi *tema cinci* sî chiamî afacerea mea online AFACEREA MEA ONLINE↑scriiţ în paranteză trei suti di cuvinti da nu mai mult. Trei suti di cuvinti înseamnî trei patru paragrafe. scriiţ care aţi vrea sî: dacî aţi putea face o afaceri onlain + din care aţ dori sî trăiţ care ar fi aceia ↓da? *repet* + temili nu_s obligatorii. şi *tema şasî revenim* adic_aş încerca sî dau măcar nouî nu azi zic + pi tot parcursul ↓pi parcursul semestrului sî fii nouî zeci temi da? *tema şasî ni reîntoarcem* la pintrest asta cu trei mii de cuvinti mi_o trimiteţi într_un noutped sau uo:rd n_am pretenţii di tehnoredactari mă intereseazî doar conţinutul (DD, Hoarţă Cărăuşu 2013: 173).

Se disting, în exemplul de mai sus, atât elementele simple repetate prin numerotare (*tema unu/doi/trei/patru/cinci/șasî*), cât și structurile repetate (*tema cinci/tema numărul cinci; tema șasî revenim/tema șasî; afacerea mea online/AFACEREA MEA ONLINE* – în ultimul caz și cu valorificarea evidentă a paraverbalului, prin accentuarea emfatică), respectiv formele verbale care marchează caracterul iterativ al unora dintre componentele mesajului (*a repeta, a reveni, a se reîntoarce*).

Se remarcă, de asemenea, prezența unor autoconfirmări (asimilate/asimilabile, uneori, unor ticuri verbale):

> voi ați mers pe gramatica veche <S că sînteți déjà într-a opta>. Da' probabil că: în liceu ↑ o să faceți și aceste multi persoane. + *bun*. hai să vedem. cum trecem la persoana a doua plural? marilena. (DD, Hoarță Cărăușu 2013: 182),

cu precizarea că elementele *bun, bine, da* pot marca și trecerea de la o subtemă la alta, în cadrul aceluiași discurs.

(2.2.) Situația 2 de comunicare, relevantă pentru dorința de cedare/predare a rolului de locutor – este caracterizată, din perspectiva dinamicii rolurilor, de explicitarea dorinței de a ceda/preda rolul de locutor, respectiv de eventuala manifestare a intenției interlocutorului de a prelua cuvântul (reacția locutorului venind, așadar, ca răspuns la/în întâmpinarea dorinței interlocutorului). Pe această direcție de analiză, comunicarea didactică/interpersonală implică, cel mai frecvent, valorificarea de:

(a) mărci verbale: *Nu știu/chiar nu știu...; Nu-i așa?; Nu credeți?* (cu invitarea interlocutorului să intervină);

(b) mărci nonverbale: poziția contrafortului; încrucișarea brațelor; strângerea buzelor; acoperirea gurii;

(c) mărci paraverbale: coborârea tonului; pauza-invitație etc.

În contextele analizate, am identificat următoarele realizări ale acestor mărci în situații de predare a cuvântului:

(a) pauza-invitație pentru predarea cuvântului: „ai dormit bine? asta-i foarti: ++" (DO, Hoarță Cărăușu 2013: 209);

(b) marcarea finalului mesajului: [discurs amplu, cu argumentare, încheiat astfel:] „cred că doar asta se putea face trebuia să_i ceară demisia în acest caz. ++++ *atît*." (DD, Hoarță Cărăușu 2013: 175);

(c) solicitarea de completare: „A: [...] deci di realizat fotografii da:? +++ începînd cu camera telefonului mobil pînă la eu știu ci ++super: ++ cum sî chiamî +" (DD, Hoarță Cărăușu 2013: 173); „ă, temele temele cu internetul în cifre și cu uindouz spem amîndouă erau pe pintrest *dacă nu mî_nșel nu*?" (DD, Hoarță Cărăușu 2013: 173); ca particularizare, actualizarea unui enunț incomplet care așteaptă completare (intervine, aici, și pauza-invitație): „în ↑ +++ <Î> REGIUNEA ↑ +++" (DD, Hoarță Cărăușu 2013: 171) – aici, și cu accentuarea emfatică, înălțimea ridicată a vocii și pauza lungă; „dacă nu este normal ↑ nu este

obişnuit ↑ este ↑ +++" (DD, Hoarţă Cărăuşu 2013: 171) – în corelaţie cu intonaţia ascendentă şi cu pauza lungă;

(d) numirea directă a elevilor/studenţilor de către profesor, în asociere, în funcţie de context, cu nume/prenume în vocativ, interjecţii şi/sau forme verbale imperative: „<F *ana te rog să citeşti* coloana ↓ iustinei ↑ <J deci coloana de afirmativ> şi apoi <S o şi traducem>." (DD, Hoarţă Cărăuşu 2013: 179); „şi: *continuă: alexandra.*" (DD, Hoarţă Cărăuşu 2013: 179); „*poftim_ă: georgiana.*" (DD, Hoarţă Cărăuşu 2013: 182); „*ia zi paula*" (DD, Hoarţă Cărăuşu 2013: 182); „bun. *hai să traducem iulian*" (DD, Hoarţă Cărăuşu 2013: 179); „*feras* ↓ <Î> *CITEŞTE* ↑ ++ <Î> LECŢIA." (DD, Hoarţă Cărăuşu 2013: 170); „+++ *hai* ↑ *citeşte.*" (DD, Hoarţă Cărăuşu 2013: 170); „+++ *cine vrea să-nceapă? abit.* + *te rog. hai.* +++" (DD, Hoarţă Cărăuşu 2013: 170);

(e) solicitare de confirmare/răspuns: „următoarea noastrî întîlnire + pi douştrei aprilii ↓ *nu?* (tăcere ++)" (DD, Hoarţă Cărăuşu 2013: 172); „pe-acolo se [intră↓ *nu?*" (DO, Hoarţă Cărăuşu 2013: 210); „sî dă unu doi trei ↓ *nu?*" (DD, Hoarţă Cărăuşu 2013: 172); „am avut o temă *da?*" (DD, Hoarţă Cărăuşu 2013: 177); uneori, se adresează întrebări directe: „în cît suntem astăzi>?" (DD, Hoarţă Cărăuşu 2013: 184);

Cedarea cuvântului este relevantă în context precum: „*da' cine ştie* ↑" (DO, Hoarţă Cărăuşu 2013: 226); „*da mă şi* ↑" (DO, Hoarţă Cărăuşu 2013: 227); „*păi da* ↑]" (DO, Hoarţă Cărăuşu 2013: 230); „*păi cum* ↑]" (DO, Hoarţă Cărăuşu 2013: 230); „*o:f.*" (DO, Hoarţă Cărăuşu 2013: 208); „*da:.*" (DO, Hoarţă Cărăuşu 2013: 208); „«[...] dacă_mi iau pachet î: de_acasă»" (DO, Hoarţă Cărăuşu 2013: 217); „*nu ştiu.* N-am o imagini acuma↓ o reprezentari clară a locaţiei↓ ca să-mi dau seama↑ pe unde îi↓ dă ↑" (DO, Hoarţă Cărăuşu 2013: 210); „şi-aţi fost şi la pisCInă? la bazin? *Sau î*+" (DO, Hoarţă Cărăuşu 2013: 210); „au pe cineva care să se ocupi de ele↑ dacă fac [tratament↑ *sau*" (DO, Hoarţă Cărăuşu 2013: 210); „am văzut doar c-ai postat *nişte:* +++" (DO, Hoarţă Cărăuşu 2013: 216); se remarcă, în exemplele prezentate *supra*, şi rolul deosebit al elementelor paraverbale (intonaţie, pauze – marcate prin +, +++, prelungirea anumitor vocale: *o:f, nişte:* etc.).

(2.3.) Situaţia 3 de comunicare – reprezentativă pentru dorinţa interlocutorului de a interveni – este concretizată, în general, în următoarele ipostaze: locutorul începe să transmit un mesaj; interlocutorul simte nevoia să intervină şi semnalează intenţia de a prelua rolul de locutor. Cele mai frecvente mărci ale acestei situaţii de comunicare (în plan didactic/interpersonal) sunt următoarele:

(a) mărci verbale: *Sigur., De acord., Sunt complet/perfect de acord.* (structuri relevante pentru preluarea cuvântului de către interlocutor prin confirmarea/întărirea celor spuse de către locutor); *Nici vorbă!, nu sunt de acord..., nici nu poate fi vorba de aşa ceva...* (structuri marcând preluarea cuvântului de către interlocutor prin ripostă, ca urmare a exprimării dezaprobării faţă de spusele locutorului);

(b) mărci nonverbale: ridicarea mâinii, a degetului arătător sau a două degete (ultimul gest – reprezentativ pentru comunicarea didactică); aplecarea în faţă; mărirea uşoară a ochilor; deschiderea uşoară a gurii;

(c) mărci paraverbale: tuse sugestivă etc.

Contextele analizate au ilustrat situaţii de preluare nemarcată a cuvântului (în contextele de DO), respectiv replici de tipul: „de ajuns. ++ ia să ne oprim puţin şi să DISCUTĂM" (DD, Hoarţă Cărăuşu 2013: 171) *versus* situaţii în care interlocutorul nu doreşte să preia cuvântul: „îhm." (DO, Hoarţă Cărăuşu 2013: 208), „îhm. îhm." (DO, Hoarţă Cărăuşu 2013: 209). Gradul mai redus de reprezentare, în textele din corpus, a manifestării dorinţei interlocutorului de a interveni, de a prelua rolul de locutor poate fi explicat, pe de o parte, prin variabilele de ordin relaţional subsumate unui act comunicativ de tip didactic (caracterul interactiv al comunicării este asigurat, în principiu, în contextele analizate, prin deschiderea profesorului de a-i implica pe elevi/studenți în activitate, mai mult decât prin intenţia acestora din urmă de a se exprima, de a fi principalii comunicatori din situaţia de comunicare respectivă) şi, pe de altă parte, prin dominantele de ordin personal/interpersonal din conversații de tipul „la telefon", „între prieteni/colegi/vecini" etc. (unde „disputa" şi dinamica rolurilor sunt, în principiu, mai slab motivate). De aici, şi limitele analizei propuse în lucrarea de faţă, care se poate constitui, însă, în punct de plecare pentru o analiză raportată la un corpus mai amplu de (con)texte.

Concluzii

Complexitatea oricărui act comunicativ este reflectată, atât în sfera interpersonală, cât şi în cea didactică, nu doar în arhitectura discursivă multifaţetată, ci şi în dinamica instanţelor comunicative reperabile într-o situaţie de comunicare; rolul de locutor şi cel de interlocutor ilustrează, astfel, un joc al dominanţei şi al cedării, dar şi unul al construirii de sens prin interacţiuni succesive, într-o curgere lină sau, dimpotrivă, cu discontinuităţi marcate (şi, uneori, marcante pentru cei implicaţi). Această dinamică a rolurilor subsumate unui act comunicativ a fost analizată, în lucrarea de faţă, prin raportare la contexte particulare de comunicare didactică şi interpersonală, ilustrate în transcrierile aferente din volumul *Corpus de limbă română vorbită actuală nedialectală* (Hoarţă Cărăuşu 2013).

Mărcile verbale, paraverbale şi nonverbale (ultimele, la nivel implicit, în funcţie de tipul de discurs) inventariate, puse în corelaţie cu exemplele excerptate din volumul menţionat au relevat – pe aceeaşi linie a delimitărilor şi ilustrărilor din literatura de specialitate consultată – diferenţierea a trei situaţii-tip: prima – relevantă pentru dorinţa locutorului de a-şi conserva rolul, de a-şi păstra cuvântul; cea de-a doua situaţie – emblematică pentru manifestarea, de către locutor, a intenţiei de a ceda/preda cuvântul către interlocutor (numit sau, în sfera

comunicării didactice, unul din mai mulţi posibili, existenţi în contextul respectiv); cea de a treia situaţie-tip – ilustrând dorinţa interlocutorului de a interveni şi de a prelua rolul de locutor. Având ca punct de plecare aceste delimitări şi exemplele aferente, pot fi avute în vedere, ca viitoare direcţii de cercetare: extinderea corpusului de texte (atât pentru comunicarea interpersonală, cât şi pentru cea didactică), analiza unor materiale (video) care să permită interpretarea mărcilor nonverbale ale instanţelor comunicative şi ale jocului acestora, respectiv interpretarea nuanţată a înseşi dinamicii dispunerii – în cadrul aceluiaşi context comunicativ – a diverselor situaţii-tip menţionate mai sus.

Bibliografie

Abric 2002: Jean-Claude Abric, *Psihologia comunicării: teorii şi metode*, traducere de Luminiţa şi Florin Botoşineanu, Iaşi, Editura Polirom.

Aldeneh, Dimitriadis et alii 2018: Zakaria Aldeneh, Dimitrios Dimitriadis, Emily Mower Provost, *Improving End-of-Turn Detection in Spoken Dialogues by Detecting Speacker Inentions as a Secondary Task*, in *2018 IEEE International Conference on Acoustics, Speech and Signal Processin (ICASSP)*, Calgary, AB, pp. 6159-6163, DOI: 10.1109/ICASSP.2018.8461997.

Alexandrescu, Micle 2002: Florin Alexandrescu, Mihai Ioan Micle, *Tehnici de comunicare interpersonală*, Bucureşti, Editura Asociaţia Română de Psihologie Transpersonală.

Barranco Pérez 2015: José Luis Barranco Pérez, *Mechanisms for the control of intersubiectivity: anchorage and the control of the other's words*, in "Procedia - Social and Behavioral Sciences", n. 212, pp. 323-329.

Bartlett 2005: Lesley Bartlett, *Dialogue, Konwledge, and Teacher-Student Relations: Freirean Pedagogy in Theory and Practice*, in "Comparative Education Review", vol. 49, n. 3, pp. 344-364.

Birkenbihl 1998: Vera F. Birkenbihl, *Antrenamentul comunicării sau arta de a înţelege. Stabilirea unor relaţii interumane eficiente*, traducere de Aurelia Mihalache, Bucureşti, Editura Gemma Pres.

Bunăiaşu 2014: Claudiu Marian Bunăiaşu, *Dezvoltarea competenţelor de relaţionare şi comunicare didactică, în cazul viitorilor profesori pentru învăţământul primar şi preşcolar*, în Claudiu Marian Bunăiaşu, Xenia Negrea, Alina Ţenescu (Coord.), *Creativity, Imaginary, Language*, Craiova, Editura Sitech, pp. 199-207.

Cabana 2008: Guy Cabana, *Atenţie, gesturile vă trădează!*, traducere de Natalia Cernăuţeanu, Bucureşti, Editura Humanitas.

Chircu 2010: Iuliana Chircu, *Mijloace paralingvistice ale discursului raportat în conversaţie*, în Rodica Zafiu, Adina Dragomirescu, Alexandru Nicolae (ed.), *Limba română: controverse, delimitări, noi ipoteze*. Vol. 2. *Pragmatică şi stilistică*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, pp. 43-49.

Clark, Fox Tree 2002: Herbert H. Clark, Jean E. Fox Tree, *Using uh and um in spontaneous speaking*, in "Cognition", n. 84, pp. 73-111.

Collett 2005: Peter Collett, *Cartea gesturilor: Cum putem citi gândurile oamenilor din acţiunile lor*, traducere de Alexandra Borş, Bucureşti, Editura Trei.

Crible 2018: Ludivine Crible, *Discoursive Markers and (Dis)fluency. Forms and functions across languages and registers*, John Benjamins Publishing Company.
Diaconu 2002: M. Diaconu, *Tipuri de contexte stimulative pentru comunicarea didactică*, în M. Diaconu, *Teorii moderne și tehnici eficace de comunicare didactică*, București, Editura ASE, pp. 110-119.
Ezechil 2002: Liliana Ezechil, *Comunicarea educațională în context școlar*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
Feito 2007: José Alfonso Feito, *Allowing Not-Knowing in a Dialogic Discussion*, in "International Journal for the Scholarship of Teaching and Learning", vol. 1, n. 1, http://digitalcommons.georgiasouthern.edu/ij-sotl/vol1/iss1/5.
Floyd 2013: Cory Floyd, *Comunicarea interpersonală*, traducere de Miruna Andriescu, Iași, Editura Polirom.
Fujimoto, Hashimoto 2008: Masanori Fujimoto, Takashi Hashimoto, *Constructive Study on Dynamics of Communication: The Role of Ambiguity and Context*, in *Proceedings of the 6th International Conference of Cognitive Science, The Korean Society for Cognitive Science*, pp. 115-118.
Gavril Jitaru 2015: Oana Gavril Jitaru, *Aplicații didactice pentru teoria educației. Comunicare educațională*, Iași, Editura Performantica.
Ghiga 1999: Georgeta Ghiga, *Elemente fatice ale comunicării în româna vorbită*, București, Editura Alcris – M94.
Gillespie, Cornish 2010: Alex Gillespie, Flora Cornish, *Intersubjectivity: Towards a dialogical analysis*, in "Journal for the Theory of Social Behaviour", n. 40(1), pp. 19-46, https://doi.org/10.1111/j.1468-5914.2009.00419.x.
Grant, Grant Hennings 1977: Barbara M. Grant, Dorothy Grant Hennings, *Mișcările, gestica și mimica profesorului. O analiză a activității neverbale*, traducere de Sergiu Ștefănescu-Prodanovici, București, Editura Didactică și Pedagogică.
Iacob 2004: Luminița Iacob, *Comunicarea în context educativ și didactic*, în „Didactica Pro...", n. 2(24), pp. 34-40.
Ilica 2003: Anton Ilica, *Pedagogia comunicării educaționale*, Arad, Editura Universității „Aurel Vlaicu".
Innes 2007: Robert B. Innes, *Dialogic Communication in Collaborative Problem Solving Groups*, in "International Journal for the Scholarship of Teaching and Learning", vol. 1, n. 1, http://www.georgiasouthern.edu/ijsotl.
Kosmala, Morgenstern 2018: Loulou Kosmala, Aliyah Morgenstern, *Should 'uh' and 'um' be categorized as markers of disfluency? The use of fillers in a challenging conversational context*, in Liesbeth Degand, Gaëtanelle Gilquin, Laurence Meurant, Anne Catherine Simon (Eds.), *Fluency and Disfluency across Languages and Language Varieties. (Corpora and Language in Use)*, Presses universitaires de Louvain, pp. 67-90.
Mohorea, Ciobanu et alii 2018: Efim Mohorea, Elvira Ciobanu, Valeriu Capcelea, *Introducere în știința comunicării*, Chișinău, Editura Indigo Color.
Nagy 2015: Rodica Nagy, *Dicționar de analiză a discursului*, Iași, Editura Institutul European.
Picazo Jaque 2017: Claudia Picazo Jaque, *Utterance content, speaker's intentions and linguistic liability*, in "Theoria", n. 32/3, pp. 329-345.
Sălăvăstru 2004: Dorina Sălăvăstru, *Psihologia educației*, Iași, Editura Polirom.

Shaari, Ismail et alii 2017: Anis Shaari, Hairul Nizam Ismail, Aswati Hamyah, *Describing dialogic teaching and learning in a Malaysian higher learning institution setting: A discussion of its observational findings*, in "Asia Pacific Journal of Educators and Education", n. 32, p. 1–19, https://doi.org/10.21315/apjee2017.32.1.

Vasilescu 2010: Andra Vasilescu, *Distribuția contribuțiilor conversaționale în cultura română*, în Liliana Ionescu-Ruxăndoiu (coord.), *Dialog, discurs, enunț. In memoriam Sorin Stati*, București, Editura Universității din București, pp. 177-216.

Webb, Franke et alii 2009: Noreen M. Webb, Megan L. Franke, Tondra De, Angela G. Chan, Deanna Freund, Pat Shein, Doris K. Melkonian, *'Explain to your partner': teachers' instructional practices and students' dialogue in small groups*, in "Cambridge Journal of Education", vol. 39, n. 1, pp. 49-70.

Wells 1999: Gordon Wells, *Dialogic inquiry in education: Building on the ledacy of Vygotscky*, in Carol D. Lee, Peter Smagorinsky (Eds.), *Vygotskian perspectives in literacy research*, New York, Cambridge University Press, pp. 51-85.

Izvoare

Hoarță Cărăușu 2013: Luminița Hoarță Cărăușu, *Corpus de limbă română vorbită actuală nedialectală*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza".

Role Dynamics in Didactic/Interpersonal Communication

Regardless of the dominant theory (action, interaction, transaction), communication involves a certain dynamic of communicative instances. If the standard communication situation presupposes, in principle, that the speaker transmits a message to which the listener reacts, explicitly or implicitly (in response to the question received, as a form of feedback, etc.), the practice of communication, characterized by multiple subjective variables, intersubjective, relational, circumstantial, etc., illustrates a true game of dominance or surrender, of assuming/maintaining a role or giving it up, of the desire to change status, etc. This role play in permanent dynamics is presented, in this paper, by reference both to the related literature and to particular situations of communication - contexts of spontaneous dialogue/interpersonal communication (DO) and contexts of didactic communication (DD) from the corpus coordinated by Luminița Hoarță Cărăușu (Iași, "Alexandru Ioan Cuza" University Publishing House, 2013).

Both perspectives (theoretical and practical) allowed the differentiation of three standard situations: situation 1 - characterized by the desire of the speaker to keep his role; situation 2 - relevant for the speaker's intention to give up his role, to allow the interlocutor to take over the role of speaker or even to motivate him to do so; situation 3 - illustrating the interlocutor's desire to become a speaker (desire manifested in various degrees: to give feedback, to complete the speaker's message, to take over the role of speaker - by expressing agreement or disagreement with what he/she said). These three situations relevant to the dynamics of roles in a communicative context involve the capitalization - in didactic and interpersonal communication (and not only) - of certain markers: verbal (certain structures, textual organizers, repetitive constructions, interjections etc.: *firstly..., secondly...; on the one hand..., on the other hand...; then...; therefore...; from another point of view...; right ?; we come back; well; if I'm right...;*

here we go !; say !; read !; keep going! [+ student name]; who wants to start? I don't know...; who knows? or...), paraverbal (intonation, pauses-invitation, rhythm, volume etc.), nonverbal (gestures, facial expressions, posture, etc.). Of course, this inventory of markers is relevant to the contexts analysed, but it can be a starting point for further research, on a larger number of transcripts and possibly in association with video recordings that allow a nuanced interpretation of nonverbal markers of the dynamics of communicative roles.

Situaţii conflictuale şi soluţii discursive – contextualizări în sfera comunicării educaţionale

Angelica HOBJILĂ[*]

Keywords: *communication, conflict, discursive solution, contextualization, education.*

Conflictul este parte integrantă a relaţionării şi comunicării interumane, fiind reperabil în varii contexte, de la comunicarea cotidiană, la cea instituţională, organizaţională etc. Inversând raportul, comunicarea se poate constitui – prin unele dintre coordonatele ei subiective, intersubiective, discursive, contextuale etc. sau chiar prin absenţă – în premisă a apariţiei unui conflict, dar şi în mijloc/soluţie pentru prevenirea/surmontarea/gestionarea acestuia. Această ultimă valenţă a comunicării, concretizată într-o serie de manifestări discursive „recomandate" de către specialiştii în domeniu, va fi analizată, în lucrarea de faţă, în contextul particular al comunicării educaţionale.

Prezentată, în literatura de specialitate, în accepţiune mai largă – implicând relaţia educator – educat –, sau cu un sens mai restrâns, asimilat comunicării didactice, comunicarea educaţională (în sens general) va fi avută în vedere, aici, în asociere cu problematica generală a conflictului interpersonal, în vederea identificării „soluţiilor discursive" care pot fi valorificate, atât de către educator (profesor, părinte, bunic etc.), cât şi de către educat (copil), pentru a preveni, respectiv pentru a gestiona optim situaţiile conflictuale sau cu potenţial conflictual.

Sunt recomandate, în acest sens, în lucrările consacrate modalităţilor concrete de raportare la conflictul educator – educat: structuri „de verificare" a corectitudinii decodării mesajului de către interlocutor, respectiv rezumative („dacă am înţeles bine…", „aşadar, ai vrut să spui că…", „adică…", „aceasta înseamnă că…" etc.), mărci ale subiectivităţii (pronume, adjective pronominale de persoana întâi), afirmaţii personale (*versus* impersonale: „nu mă simt bine când…" *versus* „oamenii nu se simt bine când…"), structuri asertive, şi mesaje-eu („aş dori să…", „nu-mi place când…" etc.), sintagme „de încurajare" a comunicării („într-adevăr!", „vă rog să detaliaţi", „înţeleg!" etc.), elemente discursive subsumate ascultării active (cu diversele ei roluri: de informare, de susţinere emoţională, de atenuare a agresivităţii etc.), elemente verbale reflectând

[*] Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi, România.

opţiune/alegere/voinţă *versus* obligativitate/impunere („vreau să...", „aş prefera să...", „aleg să..." *versus* „trebuie să..."), construcţii adversative de tipul „da/înţeleg/este o idee interesantă/este un punct de vedere, dar...", respectiv disjunctive, implicând alegerea unei variante („ai vrea să... sau să...", „aţi putea folosi... ori ..."), interjecţii „de acceptare/ confirmare" („aha", „hm", „a!") etc., toate acestea subordonându-se perspectivei generale a utilizării comunicării, în general, şi a soluţiilor discursive, în particular, în vederea transformării conflictului într-o experienţă de învăţare orientată atât către sine, cât şi către celălalt/ceilalţi.

1. Comunicare şi conflict – delimitări teoretice şi particularizări

Raportul dintre comunicare şi conflict este prezentat, în literatura de specialitate, atât din perspectiva teoretică reflectând implicaţiile relaţiei (inclusiv potenţial conflictuale) locutor – interlocutor şi variabilele contextuale, discursive etc. care se pot constitui în soluţie, sau dimpotrivă, în premisă pentru un conflict, cât şi practicii comunicative, din varii situaţii subsumate comunicării interpersonale, profesionale, din spaţiul educaţional etc. Comunicarea şi conflictul sunt în firescul lucrurilor, fac parte din viaţa şi relaţionarea interumană, având implicaţii pozitive sau negative în funcţie de raportarea de ordin subiectiv şi intersubiectiv la aceste realităţi. Ca „element absolut necesar pentru funcţionarea optimă a oricărei colectivităţi umane" (Iurea 2015: 368) şi pentru dezvoltarea personală a individului, „abilitatea de a comunica presupune şi abilitatea de a rezolva conflictele care pot apărea în contextul comunicării" (Bocoş, Ignat 2015: 365), după cum comunicarea se poate constitui şi în forţă „conflictogenă" sau

> îngreuiază rezolvarea conflictului în cel puţin două situaţii: când este absentă [...] sau defectuoasă (duce la înţelegere eronată, neînţelegeri) (Stoica-Constantin 2004: 27).

Se remarcă, aşadar, în literatura de specialitate, relaţia cu dublu sens stabilită între comunicare şi conflict. Punând accent pe „normalitatea" apariţiei conflictelor în comunicare, atunci când persoanele implicate într-un act comunicativ, într-o formă de relaţionare, „îşi exprimă reacţia de dezacord fizic sau verbal" (Fomin, Yakimova 2016: 66), cele mai multe dintre lucrările de specialitate ancorează conflictele în sfera interacţiunii dintre cel puţin două persoane, până la contextualizări la nivel organizaţional (Catană 2013: 109-110), putând fi „observate în majoritatea sferelor vieţii şi activităţii umane" (Fomin, Yakimova 2016: 65), ca o „parte firească a realităţii vieţii cotidiene" (Buzenco 2019: 109), „un fapt social inerent în relaţiile interumane" (Bocoş, Ignat 2015: 364) şi, pe aceeaşi direcţie de interpretare, „un «ingredient» cotidian al experienţei noastre de viaţă " (Pânişoară 2004: 138).

Definit ca „forma manifestă, vizibilă a dezacordurilor şi situaţiilor de criză" (Mogonea, *apud* Bocoş, Ignat 2015: 364), ca o „confruntare" concretizată, cu

precădere, în agresivitate verbală (Fomin, Yakimova 2016: 66), conflictul se constituie, într-o formulare nuanțată, în:

> orice formă modificată/afectată/negativată a relațiilor social-umane așa cum sunt ele acceptate sau așteptate în unitatea socială (grup sau comunitate) și în cultura din care fac parte actorii sociali. [...] Conflictul social apare atunci când două sau mai multe „părți"/„sisteme" (persoane, grupuri, comunități) aflate în interdependență sunt (sau doar se percep) diferite sau chiar incompatibile la nivelul trebuințelor, scopurilor, valorilor, resurselor sau al unor trăsături de personalitate, diferență sau incompatibilitate care produc o stare de tensiune ce se cere descărcată (Stoica-Constantin 2004: 23).

În plus, cu cât este mai mare numărul variabilelor dintr-o situație de comunicare, dintr-o interacțiune socială, cu atât „crește probabilitatea apariției dezacordurilor, situațiilor de criză și conflictelor" (Bocoș, Ignat 2015: 364).

Deși având, în general, conotație negativă în raportarea comună la implicațiile pe care le are pentru individ și pentru relaționarea cu ceilalți, conflictul este prezentat tot mai mult, în lucrările de specialitate, cu deschidere către „natura [sa] constructivă" (*ibidem*: 365), de „resemnificare a realității și de transformare creatoare a resurselor individuale sau sociale" (Gavril Jitaru 2015: 45), către impactul pozitiv pe care îl poate avea „pentru creșterea personală și schimbarea socială" (Buzenco 2019: 109), pentru „îmbunătățirea performanței" unei organizații (Catană 2013: 118), putându-se constitui într-„un proces continuu de transformare socială, o provocare la creativitate și schimbare" (Gavril Jitaru 2015: 45). Pentru a pune în practică această raportare pozitivă la problematica situațiilor conflictuale, în general, sunt importante atât cunoașterea cauzelor, a premiselor conflictului/ conflictelor, cât și centrarea pe identificarea și valorificarea de soluții pentru prevenirea/ gestionarea/depășirea acestora. Având în vedere faptul că, dintre multiplele tipuri de conflicte, sunt avute în vedere aici cel „intrapersonal", „interpersonal", „intragrupal" și „intergrupal" (Stoica-Constantin 2004: 31), reperabile în sfera comunicării educaționale, le pot fi asociate acestora cauze precum: „dificultăți comunicative de bază, relative la conținut, instrumentale și reflective" – cauzate de greșeli de parenting, acestea determinând: „forme neconstructive ale comportamentului copiilor în situații comunicative (agresiune, protest, comportament demonstrativ, timiditate)" (Samokhvalova 2016: 126); anumite variante ale tăcerii, actualizate atât de către adultul-educator, cât și de către copil/educat: „tăceri-vinovate, tăceri-proteste, [...] tăceri provocatoare, tăceri-indiferente, tăceri-obositoare, [...] tăceri-condamnări, tăceri-zgomotoase, tăceri-pedeapsă, tăceri-obraznice" (Iacob 2004: 36); bariere în comunicare, în general (Curelaru, Criu 2010: 235-236; Sălăvăstru 2004: 210), și în ascultare, în particular (Albu 2008: 185-191); „percepția interpersonală [care] poate avea efecte obturante: încordare, disconfort, demoralizare ș.a." (Enăchescu 2008: 91), ca și „valorizarea negativă a deosebirilor de orice fel dintre membrii"

unui grup (Gavril Jitaru 2015: 44), diversele forme de „comunicare alienantă" – judecăţile, comparaţiile, neasumarea responsabilităţii pentru ceea ce gândim, simţim, facem, formularea de pretenţii etc. (Rosenberg 2008: 46-47).

Totuşi, pentru că „aproape întotdeauna putem face ceva în faţa unui conflict" (Stoica-Constantin 2004: 41), dincolo de studierea conflictelor, a tipologiei şi cauzelor acestora etc., lucrările de specialitate recomandă, analizează şi contextualizează şi multiple/diferite soluţii de raportare eficientă la situaţiile conflictuale/cu potenţial conflictual, concretizate, într-o prezentare de la general la particular, în:

(a) „competenţele de comunicare ale actorilor educaţionali" (Bunăiaşu 2014: 200), rolul deosebit al comunicării „în prevenirea, producerea şi rezolvarea conflictului" (Stoica-Constantin 2004: 49-73) fiind evidenţiat, de altfel, într-un întreg capitol din lucrarea Anei Stoica-Constantin, de referinţă pentru problematica generală şi contextualizată a conflictului interpersonal;

(b) strategii de iniţiere şi desfăşurare a dialogului – ca modalităţi subsumate „comunicării preventive pentru conflict" (*ibidem*: 64-68), rezolvării conflictului (*ibidem*: 68-71), respectiv „preluării unui limbaj al reconcilierii" (Gavril Jitaru 2015: 50);

(c) „tehnici şi strategii de comunicare ce [...] asigură o soluționare de tipul victorie-victorie" (*ibidem*: 51);

(d) strategii ale politeţii pozitive şi negative; se remarcă, în acest sens, funcţia acestora de a „crea o atmosferă favorabilă conversaţiei; de a avea o influenţă pozitivă asupra interlocutorului" (Ryabova 2015: 92), aspecte care se pot constitui în premise ale prevenirii unei situaţii de tip conflictual; particularizând:

> Regula politeții negative face parte dintr-o strategie comunicativă generală de politețe sau maxim tact, care înseamnă că locutorul respectă dorința celuilalt de a nu comunica, de a nu interveni. Prin urmare, vorbitorul preferă să utilizeze acte indirecte de vorbire, [...] adică în locul formelor imperativului sunt preferate construcțiile interogative [...] sau afirmații declarative, care exprimă implicit cererile. De exemplu, în locul unui ordin strict sub formă de dispoziție imperativă «Închide ușa!», se vor prefera construcții interogative cu „te rog": „Vrei să închizi ușa, te rog?" (*ibidem*: 93);

acesteia i se adaugă şi „regula comunicativă pozitivă", concretizată în „utilizarea pronumelui incluziv «noi»: «Să închidem ușa.»" (*ibidem*);

(e) asertivitatea, ca „modalitate de prevenţie şi rezolvare a conflictului" (Stoica-Constantin 2004: 144-147), dintre tehnicile asertive fiind relevante, în contextul lucrării de faţă: aserţiunea „eu", exprimarea deschisă, clară, a propriilor dorinţe/opinii, inclusiv a emoţiilor negative (fără frică, ruşine şi fără a acuza interlocutorul), facilitându-i locutorului „o mai stabilă stăpânire asupra relațiilor sociale" (Haddou, *apud* Gavril Jitaru 2015: 51-53); sunt recomandate, de exem-

plu, folosirea de „termeni personali": „Am o problemă și vreau să discut cu tine..."; evitarea formulărilor vagi de tipul „Știți la ce mă refer..." (Bocoș, Ignat 2015: 374; Pânișoară 2004: 166), „am problema în studiu", „problema este în lucru", „este nevoie de mai multe informații pentru a rezolva/soluționa problema" (Bocoș, Ignat 2015: 375);

(f) ascultarea activă, ca premisă a prevenirii conflictului, respectiv ca soluție pentru rezolvarea (Gavril Jitaru 2015: 51; Stoica-Constantin 2004: 138-144) sau „diminuarea efectelor acestuia" (*ibidem*: 138-144); un exemplu concret relevant este, în acest sens, verificarea înțelegerii corecte a mesajului – „Dacă am înțeles bine..." (Bocoș, Ignat 2015: 373; Pânișoară 2004: 164);

(g) structuri comunicative reflectând grija locutorului pentru „încurajarea stimei de sine a celuilalt" (Stoica-Constantin 2004: 156-158), pentru evitarea tensionării situației/a relaționării cu celălalt (context în care pot fi folosite așa-numitele ritualuri „de reparare", prin formulări precum: „nu te supăra, dar...; sper să nu te superi dacă-ți spun că..." – Hobjilă 2012: 29).

Contextualizând elementele prezentate *supra* în sfera comunicării educaționale, sunt evidențiate, în lucrările de specialitate, „caracterul interactiv" al acesteia (Pătrăuță 2018: 39; Iurea 2015: 369; Ezechil 2002: 43) și, pentru mediul instituțional, „funcția de integrare socială a sălii de clasă" (Iurea 2015: 368). Practic, mediul educațional poate oferi stabilitate subiecților, poate răspunde nevoilor lor de „apartenență, cunoaștere, afirmare și statut" (*ibidem*: 368), în condițiile în care, în general, „relațiile modelează și remodelează gândirea, acțiunile și reacțiile noastre în diverse situații" (*ibidem*: 372). Este subliniată, de altfel, ideea că

> mediul educațional este locul unei „întâlniri umane", al unei interacțiuni psihosociale prin care personalitățile acționează unele asupra altora și se stimulează reciproc. O comunicare este autentică dacă fiecare personalitate implicată se angajează în întregime, se manifestă exprimându-și cu sinceritate – pentru că se simte aprobată – emoțiile, ideile, experiențele celorlalți, dorind să coopereze cu celălalt într-o căutare comună (Pătrăuță 2018: 42-43).

În contrapondere, este reprezentată, în mediul educațional, și fațeta negativă a realității, în care „marginalizarea și excluderea sunt surse ale unor devieri comportamentale (agresivitate, violență, absenteism, anxietate, fobia de școală etc.)" (Iurea 2015: 368), ultimele constituindu-se, de multe ori, și în cauze, la nivel intra- și interpersonal, ale unor „conflicte pedagogice" de diferite tipuri: „conflicte între elevi, conflicte între profesori și elevi" (Buzenco 2019: 110), dar și ale unor conflicte în mediul educațional extins: conflicte copil – copil, părinți – copii, părinți – profesori etc. Acestea ar putea fi prevenite/anticipate, dar și gestionate/surmontate în manieră optimă în condițiile exersării, de către adulții educatori (profesori, părinți, bunici etc.) a valorilor inteligenței sociale: „conștiința socială, cunoaștere și atitudini sociale, asertivitate, adaptabilitate, empatie,

optimism, cooperare, rezolvarea problemelor, afirmarea de sine (*ibidem*: 109)", şi, subsumate acesteia, ale inteligenţei emoţionale.

2. Soluţii discursive recomandate în sfera comunicării educaţionale

Lucrările consacrate relaţionării şi comunicării optime dintre educator (profesor, părinte etc.) şi educat şi, particularizând, problematicii situaţiilor conflictuale/cu potenţial conflictual şi modalităţilor de prevenire, gestionare, depăşire a acestora oferă o serie de sugestii privind atitudinile comunicative dezirabile, cărora li se subordonează anumite „soluţii" discursive valorificabile în sfera comunicării educaţionale. Aceste „soluţii" ilustrează, de altfel, direcţiile generale prezentate – prin raportare la literatura de specialitate – în prima secţiune a lucrării de faţă (vezi, *supra*, elemente-cheie de tipul: asertivitate, ascultare activă, politeţe pozitivă şi negativă etc.). Se remarcă, astfel, soluţii discursive precum:

(a) construcţii subiective concretizate în aşa-numitele „aserţiuni-eu" şi „mesaje-eu", conţinând mărci ale subiectivităţii de tipul: pronume personale şi adjective pronominale posesive de persoana întâi singular, forme verbale la aceleaşi categorii gramaticale *versus* construcţiile impersonale (vezi, de exemplu: „nu *mă simt* bine când..." *versus* „oamenii nu se simt bine când..."); pot fi diferenţiate, în clasa construcţiilor subiective: (a1) construcţii care exteriorizează strict o stare a locutorului, contextualizată prin raportare la date obiective din situaţia de comunicare respectivă, fără trimitere directă la interlocutor/interlocutori: „*Eu nu pot* lucra în condiţiile acestea."; „*Mă* deranjează zgomotul continuu." (Gordon, Burch 2011: 164); contextualizarea este realizată, aici, prin deicticul demonstrativ din sintagma „construcţiile *acestea*", respectiv prin numirea factorului considerat perturbator de către locutor: „zgomotul continuu"; accentul este, însă, pus, pe starea subiectului vorbitor, fără acuzarea interlocutorului/interlocutorilor (atitudine care ar fi putut provoca un conflict); exemple similare reflectă opţiunea dezirabilă pentru acest tip de formulare a mesajului: „Când *văd* că un copil răneşte alt copil, *mă simt* foarte supărată!" (Faber, King 2019: 88-89) sau „*mă* deranjează *să fiu* întrerupt când *vorbesc* cu cineva" (Faber, Mazlish et alii 2019: 71), fără invocarea directă unui „tu", care poate fi resimţit de către interlocutor ca fiind acuzator şi care poate declanşa o nouă situaţie conflictuală (ulterioară unui conflict deja prezentat ca real: copilul căruia i se adresează locutorul lovise un alt copil/intervenise într-o discuţie); (a2) construcţii în care subiectivitatea locutorului (marcată prin persoana întâi singular) este subsumată relaţiei locutor – interlocutor, reflectate în forme de persoana întâi plural: „*mi-aduc* aminte de discuţia *noastră*..." (*ibidem*: 208), valorizarea acestei relaţii având rolul de atenuator al conflictului; discuţia se redimensionează, în continuare, pe baze în care interlocutorul se simte important pentru locutor; (a3) construcţii în care locutorul exteriorizează ceea ce simte şi contextualizează ceea

ce transmite prin raportare directă, explicită, la interlocutor/interlocutori (prin forme pronominale, adjectivale pronominale, verbale de persoana a doua, singular sau plural): „Atunci când nu *îți faci* temele [...], *îmi* ia mult mai mult timp și e nevoie de mai mult efort pentru a preda lecția [...] și *mă simt* foarte frustrat" (Gordon, Burch 2011: 171); accentul este pus, din nou, pe starea locutorului, după cum reiese și din ponderea formelor de persoana întâi (*versus* formele de persoana a doua singular), ca și într-o replică precum: „Atunci când *mă întrerupeți* [relatare obiectivă], *eu îmi pierd* șirul gândurilor și *uit* ce *voiam să spun*... [efect concret]" (*ibidem*: 171), în care este evidentă contextualizarea – prezentată ca „realitate obiectivă", prin raportare la acțiunea interlocutorilor –, urmată de sublinierea „efectului concret" reperabil în planul subiectiv, personal al locutorului; un exemplu de tipul:

> Când *vă* explic ceva și *îmi dau* seama că nu *mă ascultați, simt* că *pierdem* timpul și că va trebui *să reiau* explicațiile. *Aș vrea să știu* dacă ceea ce *spun vă* interesează și dacă *m-am făcut* înțeleasă. (Stoica-Constantin 2004: 145)

aduce, în plus, dincolo de distribuirea formelor de persoana întâi singular și de persoana a doua plural, invocarea unui „noi" (prin forma verbală de persoana întâi plural „pierdem") care demonstrează interesul comun al locutorului-profesor și al interlocutorilor-elevi/studenți de a identifica o soluție pentru problema semnalată; astfel de construcții reflectă, de altfel, schema comunicării nonviolente, emblematică prin succesiunea observație (O) – sentiment (S) – nevoie (N) – cerere (C):

> Când *văd* pubela plină (O), *sunt* contrariată (S), pentru că *îmi* place *să trăiesc* într-un loc primitor și curat (N). *Ai fi* de acord *să arunci* gunoiul în seara asta (C)? (Keller 2016: 136);

(b) cuvinte-cheie cu rol în sublinierea componentelor comunicării nonviolente: (b1) pentru „observație" – verbe „perceptive" la persoana întâi singular: *„Când aud... Când văd... Când îmi amintesc..."* (Keller 2016: 135); „*văd* vopsea proaspătă pe tot parchetul" (Faber, Mazlish et alii 2019: 80); „*văd* o jachetă pe podea" (Faber, King 2019: 85) sau la forme impersonale: „*se aud* vocile voastre tocmai de pe hol" (Faber, Mazlish et alii 2019: 67), separând astfel observația de evaluare (Rosenberg 2008: 56) și evitând (pre)judecățile, critica, etichetarea, reproșul, acuzarea etc.; (b2) pentru „sentiment" – folosirea de cuvinte/structuri care fac diferența între „ce simțim și cum credem că reacționează sau se comportă alții" (Rosenberg 2008: 69): *„mă simt..."* (Keller 2016: 136), „*sunt...[+ sentiment]*", „*sunt confuz*, nu știu ce să zic", „*Sunt mânios* momentan și nu sunt sigur ce voi spune. Putem să vorbim din nou despre acest lucru vineri seara?" (Keller 2016: 138), „*sunt supărată*, nu îmi place ce văd" (Faber, King 2019: 141), cu precizarea că în ultimele exemple am păstrat și relaționarea sentimentului cu formularea unei cereri („putem să vorbim [...]?"), respectiv cu observația („ce

văd"); este importantă, pe linia gestionării optime a unei situații conflictuale/cu potențial conflictual, alegerea unui cuvânt care să numească ceea ce simte locutorul; relevantă este, în acest sens, distincția între un cuvânt ca „ignorat", care „exprimă felul în care interpretăm acțiunile altora, [...] nu felul în care ne simțim" și cuvintele recomandate:

> abandonat, abuzat, amenințat, atacat, bănuit, bruscat, luat de prost, manipulat, neapreciat, neascultat, nedorit, constrâns, cooptat, discreditat, exploatat, folosit, ignorat, neglijat, neînțeles, nesprijinit, presat, provocat, intimidat, împiedicat/blocat, încolțit, înșelat, întrerupt, lăsat baltă, respins, subestimat, tratat cu superioritate, trădat (Rosenberg 2008: 70);

(b3) pentru „nevoie" – chiar folosirea acestui cuvânt, prin care locutorul îi atrage atenția interlocutorului asupra exprimării unei nevoi personale, nu a unei interpretări, soluții impuse etc.: *„Când am nevoie de..."* (Keller 2016: 136); (b4) pentru „cerere" – forme verbale, cel mai frecvent la indicativ prezent sau condițional-optativ prezent, în cadrul unei construcții interogative – cu „folosirea unui limbaj afirmativ (centrat pe acțiuni)" (Rosenberg 2008: 100), marcând posibilitatea, deschiderea către o eventuală soluție, nu impunerea: *„Ai fi de acord să...?"* (Keller 2016: 136), „*ai putea* să stingi radioul în timp ce vorbim?" (*ibidem*: 151), „mă *ajuți* să găsim o *soluție*?" (Gordon 2014: 222) „*Ai putea* să pui astăzi masa și mai vorbim despre asta sâmbătă?" (Keller 2016: 65), „*poți* să îmi spui ...?" (*ibidem*: 152), „Nicole, aș vrea *să conduci* reuniunea [...] și *să ai* grijă să îi vină rândul fiecăruia la cuvânt" (Faber, Mazlish et alii 2019: 207) etc.;

(c) elemente verbale și/sau nonverbale „de acceptare/confirmare" a (spuselor) locutorului – cel mai frecvent, interjecții și construcții enunțiative/interogative de tipul „înțeleg", „cum așa?", respectiv structuri repetitive („da, da") sau cu lungire de sunete („daa"), însoțite de mărci gestuale, expresive și de caracteristici de ordin paraverbal (intensitate mai scăzută a vocii, ton calm etc.): „*Mmm...*", „*Îhî*!", „*Aha*!", „*Ooh*!" (Faber, Mazlish et alii 2019: 32, 43; Faber, King 2019: 55); „*da, da*", „*înțeleg*", „*aha*" [+ zâmbet, dat din cap afirmativ, aplecarea corpului în față] etc. (Gordon, Burch 2011: 83); „*cum așa?*", „*înțeleg*", „*hmm*", tăcere, ridicare din umeri (Gordon 2014: 56-57), „*oh*", „*Măi să fie!*" (*ibidem*: 67); prin astfel de reacții comunicative, în situații cu (potențială) încărcătură conflictuală (și nu numai), locutorul se simte acceptat, înțeles, ascultat și încurajat să-și exprime punctul de vedere, maniera personală de raportare la o conflict anterior etc.;

(d) construcții adversative care pun în echilibru acceptarea opiniei celuilalt și păstrarea propriei opinii, în situații de dezacord, (potențial) conflict: „E tentant să amânăm, Jimmy... *Dar* cred că o să ne distrăm mai bine în excursie, dacă știm că mai întâi ne-am văzut de treabă." (Faber, Mazlish et alii 2019: 199) – cu validarea inițială a atitudinii interlocutorului în contextul respectiv; „îmi place ideea asta, *însă, în același timp*, în acest moment văd că nu prea am timp să o

explorez." (Keller 2016: 65) – cu accent pe formularea la persoana întâi singular; „Aceasta este impresia ta şi nu te contrazic, *dar* mie îmi place de el." (Stoica-Constantin 2004: 67) – implicând non-critică, non-reproş, hotărâre;

> Ce turn înalt ai făcut! Sunt convinsă că ţi-ar plăcea să nu fii nevoită să-l dărâmi. *Dar* pune, te rog, cuburile la loc, pe raft sau în cutie (Faber, Mazlish et alii 2019: 69).

– cu potenţarea aspectelor pozitive din activitatea respectivă, manifestarea înţelegerii faţă de starea/atitudinea interlocutorului-copil şi, în plus, cu oferire de variante în formularea cererii; „Da, mai putem citi o poveste, *doar că* mâine." (Siegel, Bryson 2019: 64) – fără respingerea ideii interlocutorului, cu oferire de alternativă; se remarcă, în exemplele de mai sus, folosirea, cu precădere, a conjuncţiei coordonatoare adversative „dar" (controversată, mai ales în uz, din perspectiva rolului ei pozitiv în astfel de construcţii, în contextul în care interlocutorul poate decoda şi interpreta a doua parte a unui mesaj care-l conţine pe „dar" ca negare a primei părţi, efectul fiind, aşadar, nul sau chiar negativ), dar şi a echivalentelor care nu şi-au fixat, încă, în practica relaţionării şi a comunicării, valenţele interpretative negative: „însă", „în acelaşi timp", „doar că";

(e) mărci lingvistice şi discursive ale solidarităţii, prin care locutorul îi sugerează interlocutorului faptul că nu sunt inamici: (e1) forme pronominale, adjectivale pronominale şi verbale de persoana întâi plural: „Ce credeţi că s-ar întâmpla dacă *noi*...?", „Ce ar putea rezulta dacă *noi*...?" (Stoica-Constantin 2004: 103); „*să folosim* vocile *noastre* şoptite" (Faber, King 2019: 200); (e2) numerale colective şi pronumele nehotărât „toţi", ilustrând unitatea locutor – interlocutor, respectiv ideea apartenenţei la acelaşi grup (şi teoria „victorie-victorie") – în corelaţie cu formele menţionate la (e1), dar şi cu substantive asociate ideii de rezolvare a unui conflict („soluţie", „idee", „rezolvare", „plan", „cale") şi cu verbe care exprimă acţiuni/stări post-conflict („a rezolva", „a mulţumi"): „*n-am putea să ne punem amândoi* mintea la contribuţie [...] *să găsim* nişte *idei* care să *ne mulţumească* pe *amândoi*?" (Faber, Mazlish et alii 2019: 140); „ai vreo *idee* despre cum am putea *rezolva* problema, astfel încât *să fim cu toţii mulţumiţi*?" (Gordon, Burch 2011: 253); „Cred că trebuie să *ne facem un* alt *plan*. Ai vreo *idee*?" (Siegel, Bryson 2019: 187); „*să vedem* ce *idei* ne plac *amândurora*" (Faber, King 2019: 143); „Hai *să vedem* dacă *putem să găsim o rezolvare* acceptabilă pentru *amândouă* [...] Ce zici, mă ajuţi *să găsim o soluţie*?" (Gordon 2014: 222); „*Nu stăm* foarte bine cu temele, nu-i aşa? Sunt sigur că *putem* găsi *o cale* mai bună." (Siegel, Bryson 2019: 12);

(f) mesaje sintetice, concretizate într-un cuvânt şi/sau gest: „Casca!" [+ eventual, gest către casca de biciclist pe care locutorul doreşte să o poarte interlocutorul] (Faber, King 2019: 97) – cu rolul de a preveni o reacţie de revoltă, respingere şi, implicit, provocarea unui conflict;

(g) „artificii" discursive reflectând diplomaţia locutorului şi raportarea neconflictuală la un „interlocutor atotştiutor": „Mulţumesc că ai adus asta în discuţie. M-ai făcut să-mi amintesc de..." (Stoica-Constantin 2004: 104);

(h) construcţii disjunctive, implicând alegerea de către interlocutor a uneia dintre variantele oferite/sugerate de către locutor, ca soluţie într-o situaţie (care ar putea deveni) conflictuală: „ai vrea să… *sau* să…" (Faber, King 2019: 74), „Vrei să te gândeşti singur cum s-o faci *sau* vrei să discutăm amândoi despre ea?" (Faber, Mazlish et alii 2019: 69);

(i) sintagme „de încurajare" a comunicării – prin aşa-numiţii „deschizători de drumuri" fiind posibilă atât prevenirea, cât şi gestionarea conflictelor de diverse tipuri, atât în raportul 1 la 1 locutor – interlocutor: „vrei să vorbeşti despre asta?", „mă interesează ce ai de spus" (Gordon, Burch 2011: 84); „Spune-mi şi mie!", „Aş vrea să aud şi eu.", „m-ar interesa punctul tău de vedere", „se pare că ai ceva de spus despre asta" etc. (Gordon 2014: 67); „Poţi să îmi povesteşti ce s-a întâmplat?" (Siegel, Bryson 2019: 50), cât şi în contexte de relaţionare locutor – interlocutori (cel mai frecvent, în mediul educaţional, profesor – elevi/studenţi): „aş vrea să ştiu părerea voastră despre acest lucru" (Faber, Mazlish et alii 2019: 126); în ambele situaţii, o marcă a „încurajării" comunicării poate fi, după cum am arătat *supra*, şi folosirea persoanei întâi plural: „*să discutăm* despre asta" (Gordon 2014: 67);

(j) construcţii interogative potenţiale, reflectând dorinţa locutorului de a-l direcţiona/stimula pe interlocutor să identifice soluţii într-o anumită situaţie: „Ce crezi că ai putea face pentru a îndrepta situaţia?" (Siegel, Bryson 2019: 27); „Nu este o decizie uşoară. Ce crezi că ai putea să faci pentru a-ţi îndrepta greşeala?" (Siegel, Bryson 2019: 59); „Cum ai putea să procedezi data viitoare când te înfurii?" (*ibidem*: 186) – se remarcă, în exemplele de acest tip, prezenţa formelor verbale de condiţional-optativ şi caracterul non-imperativ al replicii locutorului;

(k) structuri enunţiative sau interogative „de verificare" – de către interlocutor – a corectitudinii decodării mesajului locutorului: „Dacă *am înţeles* bine…" (Bocoş, Ignat 2015: 373; Pânişoară 2004: 164); „*înseamnă că* nu-ţi place ceva din aceasta" (Faber, Mazlish et alii 2019: 30), „Când spui asta, *vrei să zici că* ai vrea să mă ajuţi, dar ai vrea să o faci altfel?" (Keller 2016: 65), „*Am înţeles că* (nu puteai să îmi spui când te întorci), asta voiai să îmi spui?"; „când te văd astfel, am impresia că (eşti obosit), aşa este?" (*ibidem*: 137); se remarcă, în exemplele anterioare, folosirea mărcilor decodării/interpretării („înţeleg", „înseamnă", „am impresia"), precum şi a unor solicitări de confirmare („vrei să zici că…?", „asta voiai să îmi spui?", „aşa este?"); pe aceeaşi direcţie a raportării optime, neconflictuale la mesajul receptat, pot fi valorificate construcţii rezumative, centrate pe conţinutul mesajului: „…şi ai vrea să nu ţi se mai întâmple" (Faber, Mazlish et alii 2019: 43), „*deci* nu te interesează personajul" (*ibidem*: 30), „Bun, *deci* spuneai că…" (*ibidem*: 127);

(l) soluţii discursive „emoţionale" pentru stări/relaţionări conflictuale – elemente centrate pe înţelegerea/susţinerea emoţională/preocuparea faţă de ceea ce simte locutorul: validarea dorinţei acestuia – „am înţeles cât de mult *îţi doreşti*

să pictezi" (*ibidem*: 36); manifestarea conectării: „știu, dragul meu" (Siegel, Bryson 2019: 79), „Știu, te înțeleg. Văd de ce te simți așa." (*ibidem*: 130); numirea sentimentului identificat și chiar a gradului în care acesta pare manifest: „îmi dau seama că te-ai *supărat*" (Faber, Mazlish et alii 2019: 43), „ești *cam supărat* pe..." (Gordon 2014: 84), „sună ca și cum, în momentul acesta, ești *foarte furios* pe..." (Faber, King 2019: 31), „te simți *un pic păcălită*" (Gordon 2014: 73), „pari să fii *foarte dezamăgit* de..." (*ibidem*: 72), „înțeleg că te simți *lăsat pe dinafară*" (Siegel, Bryson 2019: 130); un exemplu care coroborează elementele de mai sus este: „*Mi se pare normal* că *te-ai întristat. Îți doreai* foarte mult să mergem." (*ibidem*: 129), construcție care – în contextul problematicii conflictului în sfera comunicării educaționale – aduce, în plus, raportarea la „normalitate"; în condițiile în care – în diversele medii în care ajung prin prisma experiențelor personale, școlare, extrașcolare etc. – copiii aud foarte frecvent eticheta „normal" și, în principiu, își doresc să corespundă „exigențelor normalității", o soluție discursivă a întăririi încrederii în sine și a creșterii stimei de sine este folosirea sintagmei „este normal să... simți [inclusiv emoții negative]/dorești/...", cu sublinierea, însă, a raportării responsabile atât la gestionarea propriilor emoții, acțiuni, cât și la ceilalți; această abordare poate preveni situații conflictuale de ordin atât intrapersonal, cât și interpersonal, intra- și intergrupal.

Astfel de soluții discursive pot fi valorificate, în planul comunicării educaționale, la orice nivel, creând premisele relaționării eficiente, optime locutor – interlocutor(i), condiție a prevenirii conflictelor de diferite tipuri, dar și instrument de gestionare a situațiilor conflictuale, subsumate firescului vieții personale și profesionale.

Concluzii

Conflictul se constituie în parte integrantă a relaționării și comunicării interumane, de aici și raportul bijectiv dintre cele două sfere: pe de o parte, variabilele subiective, intersubiective, discursive, contextuale etc. ale unui act comunicativ, respectiv absența comunicării pot genera conflict(e) și, pe de altă parte, aceleași tipuri de variabile, dar și tăcerea pot reprezenta mijloace, instrumente, soluții pentru prevenirea, gestionarea sau surmontarea unui (eventual) conflict. Plecând de la premisa că orice situație conflictuală/cu potențial conflictual implică și actualizarea anumitor soluții discursive, lucrarea de față propune, dincolo de ancorarea temei în studiile de specialitate din diferite domenii complementare (psihologie, psihoterapie, pedagogie, didactică a comunicării, tehnici de comunicare etc.), ilustrarea principalelor recomandări ale specialiștilor, concretizate chiar în anumite structuri verbale, respectiv în anumite variabile de ordin paraverbal și nonverbal (construcții subiective – „aserțiuni-eu" și „mesaje-eu"; cuvinte-cheie subsumate comunicării nonviolente; elemente verbale și/sau nonverbale „de acceptare/confirmare" a spuselor locutorului; construcții adversative relevante pentru raportul dintre acceptarea opiniei celuilalt și

păstrarea propriei opinii, în situaţii de dezacord; mărci lingvistice şi discursive ale solidarităţii – subordonate strategiilor politeţii; structuri enunţiative sau interogative „de verificare" a corectitudinii decodării mesajului şi elemente centrate pe înţelegerea/susţinerea emoţională a locutorului, subordonate ascultării active etc.). Acestea pot transforma o situaţie cu multe semne de întrebare la nivel relaţional/comunicativ într-una în care valorificarea şi exersarea anumitor „artificii" comunicative să reprezinte un punct de reper pentru alte potenţiale situaţii similare.

Bibliografie

Albu 2008: Gabriel Albu, *Comunicarea interpersonală: aspecte formative şi valenţe psihologice*, Iaşi, Editura Institutul European.

Bocoş, Ignat 2015: Muşata-Dacia Bocoş, Dana Ramona Ignat, *Managementul situaţiilor de criză*, in Ramona Răduţ-Taciu, Muşata-Dacia Bocoş, Olga Chiş (coord.), *Tratat de management educaţional pentru învăţământul primar şi preşcolar*, Piteşti, Editura Paralela 45, pp. 364-384.

Bunăiaşu 2014: Claudiu Marian Bunăiaşu, *Dezvoltarea competenţelor de relaţionare şi comunicare didactică, în cazul viitorilor profesori pentru învăţământul primar şi preşcolar*, in Claudiu Marian Bunăiaşu, Xenia Negrea, Alina Ţenescu (Coord.), *Creativity, Imaginary, Language*, Craiova, Editura Sitech, pp. 199-207.

Buzenco 2019: Valeria Buzenco, *Inteligenţa socială în soluţionarea conflictelor pedagogice*, in *Studia Universitatis Moldaviae*, n. 9(129), pp. 109-113.

Catană 2013: Luminiţa Catană, *Situaţii conflictuale în organizaţiile şcolare – realitate şi modele utilizabile*, în „Revista de Pedagogie", LXI(3), pp. 109-119.

Curelaru, Criu 2010: Versavia Curelaru, Roxana Criu, *Managementul comunicării şi al conflictului în clasa de elevi*, in Alois Gherguţ, Ciprian Ceobanu, Georgeta Diac, Versavia Curelaru, Andrei Marian, Roxana Criu, *Introducere în managementul clasei de elevi*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", pp. 205-261.

Enăchescu 2008: Eugenia Enăchescu, *Comunicarea în mediul educaţional*, Bucureşti, Editura Aramis Print.

Ezechil 2002: Liliana Ezechil, *Comunicarea educaţională în context şcolar*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică.

Faber, Mazlish et alii 2019: Adele Faber, Elaine Mazlish, Lisa Nyberg, Rosalyn Astine Templeton, *Comunicarea eficientă cu copiii: acasă şi la şcoală*, Traducere de Irina Negrea, Ediţia a 5-a, Bucureşti, Editura Curtea Veche Publishing.

Faber, King 2019: Joanna Faber, Julie King, *Cum vorbim copiilor astfel încât să ne asculte: ghid de supravieţuire pentru părinţi cu copii de 2-7 ani*, Traducere de Carmen Cuculescu, Bucureşti, Editura Curtea Veche Publishing.

Fomin, Yakimova 2016: Andrey G. Fomin, Nataliya S. Yakimova, *Communication strategies in conflict discourse: cross-cultural experimental research*, în „Procedia – Social and Behavioral Sciences", nr. 236, pp. 65-70.

Gavril Jitaru 2015: Oana Gavril Jitaru, *Aplicaţii didactice pentru teoria educaţiei. Comunicare educaţională*, Iaşi, Editura Performantica.

Gordon 2014: Thomas Gordon, *Părintele eficient*, Traducere de Alexandru Macovescu şi Victor Popescu, Bucureşti, Editura Trei.

Gordon, Burch 2011: Thomas Gordon, Noel Burch, *Profesorul eficient. Programul Gordon pentru îmbunătăţirea relaţiei cu elevii*, Traducere de Ioan Sava, Bucureşti, Editura Trei.
Hobjilă 2012: Angelica Hobjilă, *Comunicare, discurs, teatru. Delimitări teoretice şi deschideri aplicative*, Iaşi, Editura Institutul European.
Iacob 2004: Luminiţa Iacob, *Comunicarea în context educativ şi didactic*, în „Didactica Pro…", nr. 2(24), pp. 34-40.
Iurea 2015: Corina Iurea, *Classroom Environment between Stimulation and Discouragement. Teacher's Contribution to Creating a New Socio-affective Environment Favoring the Teacher-Student Communication*, , în „Procedia - Social and Behavioral Sciences", nr. 203, pp. 367-373.
Keller 2016: Françoise Keller, *Exerciţii de comunicare nonviolentă*, Traducere de Lucia Popa, Bucureşti, Editura Trei.
Pătrăuţă 2018: Teodor Pătrăuţă, *Limbajul şi specificitatea comunicării educaţionale*, in *Trivent Libri*, pp. 36-46.
Pânişoară 2004: Ovidiu Pânişoară, *Comunicarea eficientă*, Iaşi, Editura Polirom.
Rosenberg 2008: Marshall B. Rosenberg, *Comunicarea nonviolentă – un limbaj al vieţii*, Traducere de Raluca Todor, Ediţia a 2-a, Bucureşti, Elena Francisc Publishing.
Ryabova 2015: Marina Ryabova, *Politeness Strategy in Everyday Communication*, în „Procedia – Social and Behavioral Sciences", nr. 206, pp. 90-95.
Samokhvalova 2016: Anna G. Samokhvalova, *Parenting Mistakes as a Factor in Coomunication Difficulties in Children*, in „Procedia – Social and Behavioral Sciences", nr. 233, pp. 123-127.
Sălăvăstru 2004: Dorina Sălăvăstru, *Psihologia educaţiei*, Iaşi, Editura Polirom.
Siegel, Bryson 2019: Daniel J. Siegel, Tina Payne Bryson, *Inteligenţa parentală. Disciplina dincolo de drame şi haos emoţional*. Traducere de Sanda Watt, Bucureşti, Editura Pagina de Psihologie.
Stoica-Constantin 2004: Ana Stoica-Constantin, *Conflictul interpersonal. Prevenire, rezolvare şi diminuarea efectelor*, Iaşi, Editura Polirom.

Conflict Situations and Discursive Solutions – Contextualizations in Educational Communication

Conflict, as well as variables of different types of any communicative context are part of the daily life of communication and interpersonal relationships. The various implications and coordinates of the conflict can also be found in the field of educational communication, along with solutions for its prevention and management. Having as premise the idea that any conflict situation (or that can become conflictual) involves updating certain discursive solutions, this paper proposes, on the one hand, anchoring the issue of conflict in specialized studies in various complementary fields (psychology, psychotherapy, pedagogy, didactics of communication, communication techniques, etc.), and, on the other hand, the inventory of the main recommendations of the specialists, materialized in certain verbal structures, respectively in certain paraverbal and nonverbal variables.

Therefore, in the sphere of educational communication, in the relationship between educator (teacher, parent, etc.) – child/student, specialists suggest, in order to prevent/manage conflicts, discursive solutions such as: subjective constructions materialized in the so-called "self-assertions" and "self-messages"; keywords subordinated to the components of nonviolent communication; verbal and/or nonverbal elements of "acceptance/confirmation" of the speaker's message – most frequently, interjections and enunciative/interrogative constructions, repetitive structures, lengthening of sounds, accompanied by gestural, expressive marks and paraverbal features; adversative constructions that balance the acceptance of the other's opinion and the preservation of one's own opinion, in situations of disagreement; linguistic and discursive marks of solidarity, subordinated to the "win-win" theory of conflict resolution and politeness strategies; synthetic messages, materialized in a word and/or gesture, with the role of preventing a reaction of revolt, rejection and, implicitly, a conflict; discursive "tips" reflecting the speaker's diplomacy and non-conflicting reporting to an "all-knowing interlocutor"; disjunctive constructions, involving the choice, by the interlocutor, of one of the variants offered/suggested by the speaker, as a solution in a conflictual situation or which could become conflictual; "encouraging" communication phrases; potential interrogative constructions, reflecting the speaker's desire to direct/stimulate the interlocutor to identify solutions in a certain situation; enunciative or interrogative structures "for verifying" the correctness of decoding the speaker's message, respectively elements focused on understanding/emotional support/concern for what the speaker feels - subordinated to the strategies of active listening, etc. Such discursive solutions can be used in the field of educational communication (and not only), as a tool for conflict prevention of various types (intrapersonal, interpersonal, intragroup, intergroup), but also for managing conflict situations and overcoming them.

Porecla – factor de referință în identitatea culturii europene

Gabriela-Sînziana IOANEȘ[*]

Keywords: *nickname, unconventional anthroponym, identity, culture, name and naming.*

1. Introducere

Pandemia a provocat o serie de schimbări la nivel social, mai ales în rândul tinerilor, care, dornici de afirmare şi de comunicare, au fost obligați să-şi reia discuțiile în mediul online. Rețelele de socializare au devenit gazdele acelor conversații, oferindu-le posibilitatea de a crea grupuri mono- și multietnice și de a fi interconectați, fără să fie limitați de frontiere. Procesul globalizării favorizează interferențele în plan lingvistic şi cultural, iar prin aceste rețele schimburile de informații care vizează actul de numire se realizează mai uşor, cum și actul poreclirii este mai prolific (în spatele unui ecran, tinerii se simt absolviți de orice constrângere și atribuie porecle fără să ezite). Articolul transpune câteva aspecte referitoare la modul de formare al poreclelor din România, Franța şi Germania, oferite de elevi, studenți și angajați sezonieri. Franța și Germania sunt principalele destinații alese de românii care emigrează, fapt ce a influențat selectarea informatorilor care au cules material original.

Prin studiul de față ne propunem să evidenţiem criteriile de atribuire ale poreclei şi să stabilim în ce măsură tinerii proveniţi din culturi diferite se influenţează reciproc prin rețelele de socializare. Porecla este o categorie antroponimică neconvențională utilizată pentru a numi o persoană, apărută cu intenția de a sublinia un defect sau un tip de comportament pe care societatea îl consideră excentric. Corpusul supus analizei (alcătuit din 100 de porecle) a fost adunat în perioada martie-decembrie 2020 în mod direct (printr-un chestionar aplicat de autoare şi de elevi/studenți care locuiesc în țările mai sus amintite) și indirect (din mediul online). Eşantionul reprezentativ cuprinde 70 de tineri cu vârste între 16 şi 23 de ani, distribuiţi astfel: 30 de elevi/studenţi din Maramureş, 20 elevi/studenţi care locuiesc în Franța și Germania și 20 de elevi/studenţi de etnie franceză şi germană. Criteriul socioprofesional a avut un rol important în alegerea persoanelor intervievate, astfel încât majoritatea subiecţilor au un grad mediu şi ridicat de instrucţie. De asemenea, am fost interesaţi de numele oficial al

[*] Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca, Centrul Universitar Nord Baia Mare, România.

poreclitului și de informația din spatele poreclei (poreclitorul și situația care a generat porecla). Pentru a proteja identitatea subiecților, am decis să menționăm doar prenumele și vârsta acestora.

2. Poreclirea

Poreclă (din sl. *poreklo*) este un cuvânt întâlnit la români în toate ariile dialectale. Termenul are corespondent și în alte limbi: fr. *sobriquet*, sp. *mote/apodo*, engl. *nickname*, germ. *Beiname*, *Spitzname* (vezi Felecan 2020: 118).

Potrivit lucrărilor lexicografice, *porecla* este o denumire ocazională, subiectivă, „având tendința să se fixeze la o persoană, transmițându-se apoi ereditar" (Sala 2001: 442, 553). *DȘL* (2005: 523) nu definește porecla individual, ci o include în categoria supranumelui, considerat drept „poreclă repetată, generalizată". O abordare asemănătoare regăsim și în DEX (2009: *s.v.*), unde se insistă asupra caracterului denigrator al antroponimului neconvențional, oferit „în bătaie de joc unei persoane, mai ales în legătură cu o trăsătură caracteristică a aspectului său exterior". Fără să fie analizată separat, porecla este privită ca un echivalent al supranumelui. Această tendință de a include porecla în categoria supranumelui poate fi explicată printr-o serie de porecle care au devenit supra-nume. Fenomenul este întâlnit și invers, dar cu o frecvență redusă.

În lingvistica românească, subiectul a fost tratat pentru prima oară de Ion-Aureliu Candrea în lucrarea *Poreclele la români*. Din interpretarea pe care autorul o face acestor noțiuni reiese că poreclele sunt „cuvinte prin care poporul lovește în năravul sau defectul cuiva" (Candrea 1895: 8). De aici deducem că doar comporta-mentele negative sunt luate în considerare în inventarea și atribuirea unei porecle.

Reluând discuția asupra celor doi termeni, Ștefan Pașca, în *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului*, susține că utilizarea termenului de «supranume» este condiționată de

> împrejurarea că acesta are o funcție exclusiv antroponomastică, pe când porecla indică o funcțiune semantică. Porecla se dă ca o batjocură unui individ, incidental, supranumele, născute din porecle și calificative, sunt legate indisolubil de numele indivizilor, devenind chiar ereditare (Pașca 1936: 44).

Daiana Felecan propune o nouă perspectivă în abordarea acestui subiect, dezvăluind mecanismul polifonic al poreclei care presupune patru acțiuni succesive: *selectarea*, *atribuirea*, *propagarea*, *utilizarea* și tot atâtea instanțe: *pacientul* (*poreclitul*), *agentul* (*poreclitorul*), *colportorul* („cel care propagă poreclele") și *utilizatorii* („cei care folosesc în mod curent porecla, conștienți sau nu de semnificația acesteia") (Felecan 2010a: 179-201).

Poreclirea este o deviere de la actul standard de numire și apare din necesitățile psihologică și socială de a înlocui un semn comun cu unul expresiv.

Numirea prin poreclă este un act profan, deoarece la apariţia ei nu sunt prezente autorităţi care să o înregistreze în documente oficiale (Felecan 2014: 36). În timp ce supranumele apare „lorsque le nom personnel devient trop obscur, il est alors compensé par un nom plus transparent" (Vaxelaire 2005: 318), porecla are un statut efemer şi funcţionează ca un semn distinct, fiind cunoscută de membrii unei colectivităţi şi mai puţin de cel care o poartă.

Porecla face parte din categoria antroponimelor neconvenționale, alături de supranume, hipocoristice, pseudonime și nickname-uri, considerate „even more strongly since they contrast with official counterparts" și reprezentând „a real challenge to all levels of the linguistic sign: morphology, syntax, semantics and pragmatics. Intuitively, bynames are considered added, unofficial, popular names for persons" (Langendonck 2007: 192). Pluralitatea numelor de persoană este subliniată și de Vaxelaire care notează „qu'il est rare qu'une personne n'ait qu'un seul nom, l'unicité du nom n'est qu'une illusion entretenue par la doxa" (Vaxelaire 2005: 318), și că „avoir plusieurs noms n'implique pas de les utiliser en même temps : on n'emploiera pas dans les mêmes circonstances un nom et un surnom (surtout s'il est dépréciatif)" (*ibidem*), deoarece aceste categorii antroponimice nu fac parte din același registru lingvistic și nu sunt utilizate în aceleași situații de comunicare cu aceleași persoane.

În termenii polifoniei lingvistice, porecla este un enunț dinamic, construit cu o semnificație specifică, a cărui valoare se relevă numai prin utilizare. Acesta poate fi perceput ca un produs al vocilor individuale dintr-o colectivitate. Deși aproape fiecare poreclă este însoțită de un istoric care a dus la apariția ei, punctul de vedere originar al datelor nu poate fi precizat de memoria comunității respective, cum nici locutorul nu poate fi identificat cu exactitate. În poreclă vibrează contribuția unui colectiv de vorbitori dintre care doar unuia i se poate atribui paternitatea punctului de vedere exprimat (Felecan 2010a: 189). Acest punct de vedere este subiectiv și traduce starea de spirit a poreclitorului într-un anumit moment.

Supranumele se caracterizează printr-o serie de trăsături diferite de cele ale poreclei: funcție antroponimică, stabilitate, singularitate și obiectivitate, având unicul rol de a identifica mai ușor un individ în situația în care mai multe persoane poartă aceleași nume (Felecan 2010b: 102). Atât poreclele, cât și supranumele au un caracter multifuncțional, deoarece evaluează și cataloghează o personalitate sau un comportament social (Tsepkova 2013: 401). Dialectul și factorii geolingvistici influențează formarea actelor de numire neconvenționale și sunt în strânsă legătură cu evoluția societății, având perioade de creație de vârf, de activare, iar apoi de dispariție (Cacia 2013: 465).

Daiana și Oliviu Felecan precizează că există două tipuri de porecle: individuale și generale. Cele individuale se referă la aspectul fizic, la caracter și la statutul social, iar cele generale sunt atribuite anumitor etnii: romi, evrei, greci, unguri, nemţi etc. (Feleca, Felecan 2009: 386).

Nicolae Felecan realizează o clasificare a poreclelor în funcţie de aspectul fizic, culoarea părului, a tenului sau un defect specific al ochilor, nasului, urechilor, gurii (Felecan 2010: 104-109). Poreclele se referă la intuirea globală a fizionomiei sau a caracterului celui poreclit, la particularităţi lingvistice, la un hobby, la ocupaţii sau la meserii. După modelul oferit de acest autor vom realiza şi noi o clasificare a poreclelor identificate, menţionând de fiecare dată ţara în care au fost atribuite, prenumele purtătorului, vârsta şi contextul poreclirii, dacă acesta este cunoscut de purtător sau de apropiaţii lui.

3. Exemple de porecle

a) Porecle date în funcţie de aspectul fizic

Baba (RO) – Ioana, 23 de ani, are pielea foarte uscată, cu multe riduri.
Cap de bec (RO) – Mihale, 21 de ani, are fruntea lată.
Cârna (RO) – Vasile, 20 de ani, are nasul mare şi încovoiat.
Cheşu'[1] (RO) – Ioan, 17 de ani, are pistrui.
Gurke (DE = *Castravete*) – Dea, 20 de ani, este înaltă şi slabă.
Hitler (RO) – David, 23 de ani, a citit cartea *Mein Kampf* de cinci ori şi are mustaţa asemănătoare cu cea a Führerului.
Kleiny (DE = *piticot*) – Ioan, 18 ani, este scund.
Magro (FR < maigre 'slab') – Ionuţ, 17 ani, este înalt şi slab.
Nasometru (RO) – Ileana, 17 ani, are nasul strâmb.
Păsăroi (RO) – Gheorghe, 18 de ani, băiat foarte înalt care este ospătar la un restaurant local; a primit această poreclă de la un client.
Pelblanc (FR) – Anne, 21 de ani. Deşi este foarte tânără, are deja părul alb.
Pinocchio (RO) – Liana, 22 de ani, are nasul mare.
Schwarz (DE = *Negrul*) – Marius, 19 ani, are tenul mai închis.
Tête de fraise (FR = *Cap de căpşună*) – Brigitte, 15 ani, poartă ochelari cu dioptrii mari.
Ţâgăneală (RO) – Daniel, 16 de ani, are tenul foarte închis.
Vanilie (RO) – Vasile, 16 de ani, are tenul foarte deschis.

b) Porecle date după caracter

Caca-maca (RO) – Măriuţa, 20 de ani, vorbeşte urât la adresa cunoscuţilor.
Creştina (RO) – Irina, 22 de ani, vrea să pară inocentă, dar are o atitudine sfidătoare.
Furnica (RO) – Denisa, 21 de ani, este foarte harnică şi face teme în plus.
Discordia (RO) – Ana, 19 ani, este agresivă.
Mocanu (RO) – Vasile, 18 ani, îi plac manelele şi se îmbracă precum un cocalar[2].

---

[1] „cheş(-şe), adj. – Pestriţ, bălţat. Mag. *Kese* (DAR). În Trans., rar." https://dexonline.ro/definitie/cheş.

Dărâmata (RO) – Sînziana, 23 de ani, duce o viață plină de vicii.
Duracell (RO) – Darius, 16 ani, este un copil foarte activ care nu obosește niciodată.
Fringaire (FR – de la „fringar = flirter") – Amélie, 19 ani, flirtează cu toți băieții.
Guță (RO) – Gheorghe, 24 de ani, este manelist.
Hertz (DE = *Inimă*) – Marie, 16 ani, este recunoscută pentru voluntariatul pe care-l prestează într-un cămin de bătrâni.
Kluge (DE = *Deșteptul*) – Franz, 19 ani, are un canal de youtube pe care postează rezolvări la probleme de matematică.
Le rat (FR) – Léonard, 17 ani, este zgârcit și nu-și împarte mâncarea cu prietenii de la internat.
Lina (RO) – Crina, 16 ani, are un flux al vorbirii foarte lent.
Oma (DE = *Bunica*) – Bella, 19 ani, se îmbracă precum o bunică.
Pobret (FR) – Alex, 18 ani, a plecat în Franța în speranța unui trai mai bun.
Schmetterling (DE) – Joachim, 19 ani, este o fire sensibilă.
Smiley (FR) – Jules, 20 de ani, zâmbește tot timpul.
TV5 (FR) – Annie, 17 ani, știe toate noutățile din școală.
Unwetter (DE = *Furtună*) – Nick, 18 ani, acționează impulsiv.

c) Porecle anecdotă

Belästigung (DE = *Pacoste*) – poreclit de învățătoare, deoarece era neastâmpărat.
Frizel (RO) – Ion, 17 ani, s-a tuns singur.
Fromage (FR) – Nicolas, 19 ani, a purtat un sandvici cu brânză în geantă timp de șase luni.
Kim-Babuin (RO) – Andreea, 19 ani, la o petrecere a rămas în fundul gol.
Kinderin (DE) – Julia, 21 de ani, a rămas însărcinată la începutul liceului.
Kranky (DE = *Bolnăvilă*) – Ben, 16 ani, a strănutat atât de tare în cantină, încât și-a mutat farfuria din față.
Kübel (DE = *Găleată*) – Paul, 20 de ani, bea vin în cantități mari.
La tortue (FR) – Jeanne, 20 de ani, a pierdut autobuzul școlii într-o excursie în Spania.
Lolita (DE) – Milla, 17 ani, a fost îndrăgostită de profesorul de sport.
Madame Bovary (FR) – Lydie, 21 de ani, visează la o iubire epică.
Mademoiselle cu cățel (RO = *Domnișoara cu cățel*) – Lorena, 16 ani, locuiește la țară și are un cățel pe care-l plimbă toată ziua.
Nemilosul (RO) – Bogdan, 20 de ani, este vânător și a împușcat cinci vulpi într-o singură seară.
Proust (FR) – Réné, 18 ani, a furat un volum de Proust de la biblioteca școlii.
Ursu' (RO) – Nicoară, 19 ani, a fost atacat de urs.

[2] „cocalar, cocalari, s. m. 1. țigan bișnițar. 2. șmecheraș de cartier. 3. (peior. – între rromi) țigan de cea mai joasă speță." https://dexonline.ro/definitie/cocalar.

d) Porecle date în funcție de un defect al vorbirii

Ciuciu (RO) – Ionuț, 17 ani, până la vârsta de 10 ani, nu a putut pronunța grupul de litere „ci".
Primăvavă (RO) – Ionuț, 17 ani, pronunță litera „r" foarte greu.
Sisi (RO) – Denisa, 16 ani, nu poate pronunța litera „ș".
Toto (FR) – Damian, 16 ani, pronunță „t" în loc de „d".

e) Porecle date după nume de păsări, animale sau insecte

Abeille (FR = *Albina*) – Nicolle, 17 ani, este înțepată/înfumurată.
Cucu (RO) – Vasile, 23 de ani, deși are iubită, le spune prietenilor că este singur cuc.
Federball (DE = *Fluturaș*) – Dorothea, 19 ani, are relații de scurtă durată.
Gâsca (RO) – Norica, 16 ani, merge ca o gâscă.
Kuh (DE = *Vacă*) – Berty, 19 ani, la o petrecere tematică, a purtat doar niște coarne.
Lavache (FR; < vache = vacă) – Julie, 20 de ani, este grasă.
Mânzul (RO) – Ghiță, 22 de ani, la o petrecere a băut atât de mult, încât a fost comparat cu un animal însetat.
Muschi (DE = *Pisică*) – Doroty, 21 de ani, are șapte pisici.
Pouillette (FR; < poulle = găină) – Cassandre, 19 ani, poartă haine cu pene.
Vollblüter (DE; < vollblüter = pursânge) – Maxime, 20 de ani, susține că provine dintr-o familie înstărită.

f) Porecle date în funcție de localitatea/țara subiectului

Cui (RO) – Andrei, 19 ani, este din Sighetu Marmației, dar studiază în București. Când s-a prezentat, le-a spus colegilor că locuiește unde se agață harta în cui.
François (RO) – Dan, 20 de ani, s-a născut în Franța.
La belle Roumaine (FR) – Narcisa, 17 ani.
Lyonne (FR) – Thomas, 19 ani, s-a mutat din Lyon în Paris. Forma de „feminin" a substantivului propriu provine de la comportamentul băiatului, considerat de colegi mult prea feminin.
Oberer (DE = de sus) – Simon, 18 ani, s-a mutat în Berlin din Schleswig-Holstein, un land din nordul țării.
Rom (DE) – Vasile, 23 de ani, lucrează în agricultură, în Germania. A fost poreclit așa din cauza nuanței tenului. Patronii știu că este român și nu rom/țigan.
Vonferny (DE; < von ferne = de departe) – Paul, 20 de ani, locuiește într-un sat izolat.

g) Porecle oferite muncitorilor sezonieri

BMW – Aurel, 19 ani. A lucrat un an în Anglia pentru a-și cumpăra o mașină marca BMW.
Căpșunica – Sînziana, 22 de ani. În fiecare an merge la cules de căpșuni în Olanda.
Flămânda – Maria, 23 de ani. De la 18 ani este în Franța pe un post de menajeră. Este recunoscută pentru numărul mare de ore pe care le lucrează. Din această cauză, restul angajatelor au poreclit-o „flămânda", spunând că „este flămândă după bani".
Hapciu – Ioan, 22 de ani. Lucrează în construcții, deși este alergic la praf.
Rapidul – Petrică, 21 de ani, umple cel mai repede lăditele cu ceapă. Lucrează în Germania la o firmă în care 80% dintre angajați sunt români.
Rața[3] – Florina, 19 ani. Când a plecat prima dată în Italia, a pierdut autobuzul.
Tarzan – Vasile, 23 de ani, este angajat la defrișări în Germania. Este singurul care urcă în copaci pentru a tăia crengile uscate.

h) Porecle oferite pe rețelele de socializare, în grupuri multietnice

1. Grup format din români și francezi:

Ceașcă[4] – Pierre, 19 ani, este ateu.
Chauvé (< chauve = chel) – Alin, 18 ani. Începe să chelească.
Don Juan – Alf, 23 de ani.
Dracula – Jean, 19 ani.
Gigolo – Pierre, 18 ani.
La brunette (= *Bruneta*) – Norica, 17 ani.
Mac (< bien-aimé = iubit) – Nicolas, 19 ani. Este iubitor.
Rosy – Anne, 19 ani, poartă flori în păr.
Scooby-Doo – Paul, 18 ani, are nasul mare și vorbește ca Scooby.
Tinker Bell – Laura, 18 ani. Este blondă și vorbește mult la fel ca personajul animat după care a fost poreclită.

2. Grup format din români, nemți și francezi:

Faust – Dustin, 20 de ani. Vorbește des despre diavol.
Fiul risipitor – Rareș, 20 de ani. Cheltuie mulți bani la petreceri și pe jocuri video.
La souris (= *Șoricelul*) – Ana, 20 de ani. Are mustață.
Mămăligă – Gabriel, 18 ani. Aflat în Anglia, într-un schimb de experiență, le-a gătit colegilor de cameră mămăligă cu brânză.
Merkel – Zofia, 23 de ani, s-a logodit cu un sirian.
Pasta – Ricardo, 19 ani. Îi plac pastele. Mama este italiancă și tatăl este neamț.
Perce-neige (= *Ghiocel*) – Laurent, 21 de ani, este foarte sensibilă și plânge din orice motiv.

---

[3] În Maramureș, autobuzul este cunoscut și sub denumirea de „rață".
[4] Nicolae Ceaușescu, președinte al Republicii Socialiste România.

Rotkäppchen (= *Scufița Roșie*) – Sara, 19 ani. Se îmbracă mereu în roșu.
Vermögen (< *Vermögen* = bogăţie, avere) – Fred, 22 de ani. Are o situaţie materială bună.

Concluzii

Materialul furnizat de anchete a permis conturarea mai multor concluzii. Astfel, în acord cu Lévi-Strauss, afirmăm că alegerea unei porecle nu este sortită hazardului, ci constă „în a identifica pe altul, atribuindu-l unei clase sau, sub pretextul de a-i da un nume, a se identifica pe sine prin el" (Lévi-Strauss 1970: 341). Porecla este o creaţie liberă a individului care numeşte şi care „exprimă prin intermediul celui pe care îl numeşte o stare tranzitorie a propriei sale subiectivități" (*ibidem*). S-a observat că opțiunea pentru una sau alta dintre porecle este legată de indicatorii socioculturali care definesc individul respectiv. După cum se poate sesiza din exemplele enumerate, fiecare poreclă transmite nivelul de cunoştinţe al poreclitorului, cu referire la sfera de unde a extras-o (literatură, filme, desene animate, istorie), precum şi trăsătura surprinsă. Pentru unii dintre poreclitori aspectul fizic este prioritar, iar pentru alții un defect al vorbirii sau un comportament neconform cu standardele impuse de societate. În ceea ce priveşte repartiția poreclelor care fac trimitere la trăsăturile fizice, comportamentale şi a celor care se referă la alte categorii, se observă preponderența poreclelor ce trimit la particularități fizice în cazul celor cu studii minime sau medii, în timp ce poreclele referitoare la aspecte temperamentale îi caracterizează pe cei cu studii superioare sau care sunt în curs de finalizare. Trebuie să menționăm că nu toți indivizii dintr-o comunitate primesc porecle. Acestea sunt atribuite selectiv persoanelor care ies din tipare şi, mai ales, celor populare. O persoană poate să aibă mai multe porecle, care se completează sau se succed. Astfel, antroponimul neconvențional analizat în lucrarea de față se caracterizează printr-o serie de trăsături proprii: funcție semantică, mobilitate, pluralitate, atribuire selectivă, caracter afectiv şi ironic.

Din punctul de vedere al genului poreclitorilor, sexul predominant este cel femeiesc. Fetele sunt mai atente la obiceiurile celor din jur, la detalii şi atribuie mai uşor o poreclă, în timp ce băieții se concentrează la produsul finit şi nu ezită să propage o poreclă pe care tocmai au auzit-o.

Subiecții de naționalitate română care studiază în ţările supuse analizei au mărturisit că nu s-au simțit niciodată ținte ale actului poreclirii, ci au fost acceptați şi integrați în colectiv. Situația este diferită în rândul celor care muncesc în Franța şi Germania. Aceştia sunt stigmatizați, în primul rând din cauza naționalității, iar apoi deoarece prestează servicii pe care francezii şi nemţii le consideră inferioare statutului lor. De asemenea, confuzia cu romii/ţiganii şi infracțiunile unor români îi fac pe străini să generalizeze şi să-i includă în aceeaşi categorie. Redăm mai jos mărturia unui francez: „Les Roumains font tout. Ils travaillent beaucoup. Ils

travaillent comme s'ils étaient des machines. Les Français préfèrent les allocations de chômage". Paradoxal, alături de imaginea românului muncitor, apare și imaginea românului cerșetor, foarte răspândită în bancuri și caricaturi[5].

Actul de poreclire este prolific la toate cele trei popoare, fiind practicat, în special, de către tineri (elevi, studenți, angajați), deoarece imaginația copiilor și a adolescenților este mai dezvoltată, iar actul creator se realizează cu ușurință, după cum menționează și Oliviu Felecan:

> the nicknames they invent are a striking example of their playful ability to mock everything that is not in agreement with their hierarchy of values or scale of aesthetic evaluation (Felecan 2016: 66).

Din discuțiile pe care le-am avut cu porecliții, am descoperit că, cel puțin o dată, aceștia au fost și poreclitori. Unii dintre ei au oferit porecle pentru a se răzbuna pentru o poreclă primită, considerată nejustificată. Porecla este un instrument profan, o formă de exprimare, folosită ca o eliberare de reguli și constrângeri. Poreclitorul intenționează să provoace râsul, bazându-se pe tendința societății de a ironiza defectele omenești. Există două tipuri de poreclitori: poreclitori asumați și poreclitori neasumați. Poreclitorii asumați sunt cei care recunosc că au inventat și atribuit o poreclă, suportând consecințele în cazul unei porecle batjocoritoare (izolare, excludere din grup), iar poreclitorii neasumați sunt cei care pun porecla pe seama colectivului din care fac parte.

Diferențele la nivelul formei și la ce cultural (fapte istorice, personalități, tradiții și obiceiuri) se justifică prin factorii specifici fiecărui popor în parte. Unii dintre informatorii români au mărturisit că tendința de a porecli cu termeni împrumutați din alte limbi (engleză, franceză și germană) a crescut odată cu desfășurarea orelor online, deoarece consideră că în acest fel atrag mai ușor atenția publicului, iar porecla lor este considerată *cool*. Cu privire la grupurile multietnice, notăm interesul tinerilor de a descoperi ce se ascunde în spatele poreclelor care trimit la personalități/personaje celebre (*Dracula*, *Ceașcă*, *Madame Bovary*), orientându-se spre literatură și istorie și mai puțin spre particularitățile pe care le urmăreau înainte.

Bibliografie

Cacia 2013: Daniela Cacia, *Nicknames of Football Champions in Italy*, în *Onomastics in Contemporary Public Space*, Oliviu Felecan and Alina Bughesiu (eds), Cambridge Scholars Publishing, 12 Bac Chapman Street, Newcastle upon Tyne, pp. 464-475.

---

[5] Vezi caricatura realizată de Charlie Hebdo la adresa https://www.leprogres.fr/france-monde/2018/06/15/charlie-hebdo-une-caricature-de-simona-halep-fache-la-roumanie. Bancurile la care ne referim se pot citi la următoarea adresă: https://www.gohumour.com/blague/peuple/roumains.

Candrea 1895: Ion-Aureliu Candrea, *Poreclele la români*, Bucureşti, Editura Librăriei Socecu&Comp.
Felecan 2010a: Daiana Felecan, *Aspecte ale polifoniei lingvistice*, Bucureşti, Editura Tritonic.
Felecan 2010b: Nicolae Felecan, *Categoriile antroponimice: nume, supranume, poreclă*, în *Onomasticon. Studii despre nume şi numire I*, Oliviu Felecan (coord.), Cluj-Napoca, Editura Mega, pp. 81-120.
Felecan 2014: Daiana Felecan, *Pragmatica numelui şi a numirii neconvenţionale: de la paradigme teoretice la practici discursive*, Cluj-Napoca, Editura Mega&Argonaut.
Felecan 2016: Oliviu Felecan, *A Psycholinguistic Approach to Nicknaming (With Reference to Nicknames Given by Students to Teachers)*, în '*Names and Their Environment*'. *Proceedings of the 25th International Congress of Onomastic Sciences, Glasgow, 25-29 August 2014*, vol. 3, (Carole Hough, Daria Izdebska eds.), University of Glasgow, 2016, pp. 65-81.
Felecan 2020: Nicolae Felecan, *Lingvistică şi filologie română*, Cluj-Napoca, Editura Mega.
Felecan, Felecan 2009: Daiana Felecan, Oliviu Felecan, *La satire politique post-communiste illustrée par les sobriquets des politiciens roumains*, în *Proceedings of the 23rd International Congress of Onomastic Sciences*, Toronto, Canada, York University, pp. 385-390, https://yorkspace.library.yorku.ca/xmlui/bitstream/handle/10315/3969/icos23_385.pdf?sequence=1&isAllowed=y (accesat în 2 iunie 2020).
Lévi-Strauss 1970: Claude Lévi-Strauss, *Gândirea sălbatică*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.
Paşca 1936: Ştefan Paşca, *Nume de persoane şi nume de animale din Ţara Oltului*, Bucureşti, Imprimeria Naţională.
Sala 2001: Marius Sala (ed.), *Enciclopedia limbii române*, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic.
Tsepkova 2013: Anna Tsepkova, *Nicknames and culture: Analysing anthroponymic nicknames, reflecting cultural realia*, în *Proceedings of the Second International Conference on Onomastics "Name and Naming". Onomastics in Contemporary Public Space*, Oliviu Felecan (ed.), Cluj-Napoca, Mega&Argonaut.
Van Langendonck 2007: Willy Van Langendonck, *Theory and Typology of Proper Names*. New York, Mouton de Gruyter.
Vaxelaire 2005: Jean-Louis Vaxelaire, *Les noms propres – une analyse lexicologique et historique*, Paris, Honoré Champion.
DEX – *Dicţionar explicativ al limbii române,* 2009, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic Gold.
DŞL – *Dicţionar de ştiinţe ale limbii*, 2005, Bucureşti, Nemira.

The Nickname – Reference Factor in the Identity of European Culture

Communication addresses issues related to the formation and operation of the nickname in Romania, France and Germany. We selected these countries because they represent the main destinations chosen by Romanians who emigrate.

The recorded material, represented by a corpus of one hundred nicknames, was collected either directly, through field surveys, or indirectly, by interviewing friends studying or working in the mentioned countries. The nickname is an unconventional anthroponymic category, used to name a person in interlocution.

The nickname is prolific in all three peoples, being practiced, especially, by young people (students, teenagers). The nickname is considered a profane tool, a form of expression, used as a release from rules and constraints and is intended to cause laughter, based on society' tendency to ironize human laws. The features of the nickname are universal, but there are differences in form, as well as in culture (historical facts, personalities, traditions and customs), because the factors specific to each state intervene. What makes Romanians laugh, may seem trivial to the French (*Mademoiselle cu cățel* (RO) = Miss with a puppy).

We intend to create a classification of nicknames taking into consideration mainly physical aspects (*Nasometru* (RO) – someone who has a big nose, *Tête de fraise* (FR), Magro (FR < maigre=skinny)), character traits (*Unwetter* (DE)- impulsive, *Kluge* (DE) – she thinks she's smart), occupations, trades, functions (*Le prof* (FR), Policette (FR)), by official name (Hitler (RO), Merkel (DE), names of plants ((Rosy (FR), Schmetterling DE)), birds and animals (Kuh (DE), Adler (DE)).

We will try to establish to what extent the national identity is reflected in the act of nickname and how young people are influenced, through social media, in the choice and assignment of a nickname.

Repere culturale în antroponimia românilor din Slatina, Ucraina

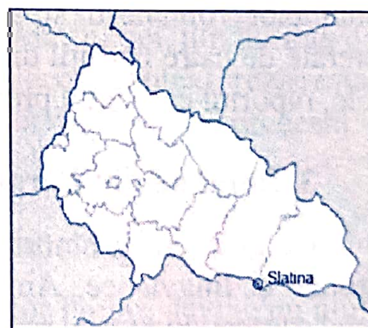
Adelina Emilia MIHALI*

Keywords: *identity*, *alterity*, *culture*, *antroponyms*, *ethnic minority*.

1. Introducere

În urmă cu 100 de ani, Tratatul de pace de la Trianon a trasat granițele României Mari și, implicit, ale Maramureșului, frontiera nordică a României fiind stabilită pe râul Tisa. Astfel, partea sudică a Maramureșului este păstrată în România Mare, iar Maramureșul de Nord, încorporat Cehoslovaciei. Izolarea comunității românești din Transcarpatia, precum și încercările de deznaționalizare depuse de regimul comunist nu au putut șterge legătura spirituală cu România. Maramureșul de Nord sau „România Mică", așa cum se consideră românii din dreapta Tisei, și-a păstrat identitatea națională și culturală prin limbă, tradiții și religie.

Conform datelor oferite de Ambasada României în Ucraina, comunitatea românească ar reprezenta „a treia etnie ca pondere din Ucraina, după ucraineni și ruși, dacă nu ar fi divizată artificial în români (151.000 persoane) și «moldoveni» (258.600 persoane)" (vezi https://kiev.mae.ro/node/286). Majoritatea etnicilor români din Transcarpatia (2,6 % din populația regiunii) trăiesc compact între Tisa și Carpații ucraineni, la granița cu România[1].

Situat pe malul drept al Tisei, la cinci kilometri de Sighetu Marmației, orașul Slatina, ucr.

* Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu", Academia Română, Filiala Cluj-Napoca, România.
Articolul de față a fost elaborat în cadrul Grantului de cercetare realizat cu sprijin financiar din Fondul Recurent al Donatorilor, aflat la dispoziția Academiei Române și gestionat prin Fundația „PATRIMONIU" GAR-UM-2019-I-1.5-5, *Biblioteca digitală a răspunsurilor la Chestionarele Muzeului Limbii Române. Sistem integrat de gestiune și metadatare* (*BIBLIO–MLRom*), Contract numărul 459 C /15.10.2019.

[1] Datele au fost preluate de pe site-ul Consulatului Român din Solotvino: https://solotvino.mae.ro/node/480.

Solotvino, cuprinde cea mai mare comunitate românească din raionul Teceu: dintre cei aproximativ 9000 de locuitori, 60% sunt români, 30% maghiari şi 10% ucraineni. Multiculturalitatea este susţinută şi de existenţa mai multor confesiuni religioase (ortodocşi, greco-catolici şi neoprotestanţi), precum şi de şcoala în limba maternă.

2. Metodologie

Studiul de faţă este o analiză sociolingvistică a numelor nou-născuţilor din Slatina/ Solotvino, având drept scop reliefarea modului în care se construieşte identitatea naţională într-o minoritate etnică, precum şi a raportului identitate – alteritate, din perspectivă antroponimică.

Cercetarea reflectă, pe de-o parte, conservarea patrimoniului cultural şi istoric intangibil şi, pe de altă parte, influenţa multilingvismului şi a globalizării asupra moştenirii culturale şi istorice. Corpusul lucrării este alcătuit din numele copiilor, extrase din registrele de naşteri din perioada 2000-2020 şi comparate cu prenumele înregistrate în timpul anchetelor cu Chestionarele Muzeului Limbii române (1930). Pentru traspunerea prenumelor din alfabetul chirilic, folosit în documentele oficiale, în cel latin am apelat la o localnică bilingvă. Obiectivul cercetării este configurarea dinamicii tendinţelor de atribuire a numelui, urmărindu-se măsura în care sunt păstrate prenumele româneşti (nume latiniste frecvente în secolul XX, creaţii româneşti, nume calendaristice sau hipocoristice rare sau dispărute din România) şi a gradului de importanţă al numelor ucrainene sau al noilor modele străine.

Îmbinarea analizei statistice cu cea lingvistică a urmărit analiza frecvenţei prenumelor româneşti şi a celor ucrainene sau străine, stabilirea prenumelor preferate de către părinţii din Slatina şi ponderea lor în structurile unice, respectiv duble, raportul cantitativ prenume simplu – prenume duble.

3. Românii din Ucraina – între identitate şi asimilare

Ca grup etnic minoritar, românii din Ucraina nu dispun de toate drepturile culturale şi lingvistice. Ambasada României din Ucraina precizează, pe site-ul oficial (https://kiev.mae.ro/node/286), problemele cu care se confruntă comunitatea românească din Ucraina: accesul la învăţământul în limba maternă, utilizarea oficială a limbii române în administraţie şi în justiţie, finanţarea activităţilor asociaţiilor minorităţii române, media în limba română, păstrarea identităţii religioase, reprezentarea la nivelul administraţiei, lipsa reprezentării parlamentare, retrocedarea proprietăţilor care au aparţinut comunităţii româneşti etc. Dizivarea comunităţii româneşti din Ucraina în români şi moldoveni a influenţat învăţământul în limba română: existenţa şcolilor cu predare în „limba

moldovenească" în regiunea Odesa[2]. Noua lege a educației din Ucraina restricționează învățământul în limba minorităților, inclusiv în română, impunând ca predarea să se facă exclusiv în limba ucraineană, începând cu 2023. Ca reacție, românii din Ucraina, prin Consiliul Național al Românilor, reclamă încălcarea drepturilor la educație în limba maternă, fapt catalogat drept „un genocid cultural-lingvistic", fiind nemulțumiți de atitudinea statului român față de procesul de asimilare forțată dus de Ucraina.

În regiunea Transcarpatia, procesul de ucrainizare este mai puțin intens ca în Cernăuți sau Odesa (în acest sens, vezi și Burghele 2013, Popa 2015, Popescu 2004). Acest fapt poate fi explicat și prin poziția geografică a regiunii, prin existența punctului de trecere al frontierei Sighetu Marmației – Slatina/ Solotvino și a podului rutier peste Tisa, inaugurat în 2007, care a facilitat contactele sociale și culturale între comunitatea românească din dreapta Tisei și România. În acest context, amintim și funcționarea Consulatului României la Solotvino și deschiderea, în 2018, a Centrului de Informare a României, din cadrul primăriei Slatina/ Solotvino.

De asemenea, discuțiile informale cu membri ai comunității românești din Slatina/ Solotvino ne determină să afirmăm că românii din Slatina se consideră, pe de-o parte, neglijați de conducerea Ucrainei (ei își asfaltează drumurile, uneori doar în fața casei, ei își dezăpezesc străzile etc.) și, pe de altă parte, abandonați de România, deoarece implicarea statului român în apărarea drepturilor lor în fața Ucrainei este considerată modestă. Ei militează ca urmașii lor să învețe limba română, vorbesc ambele limbi (română și ucraineană) în cadrul familiei și încearcă să păstreze vie legătura cu românii din stânga Tisei, atât prin proiecte culturale, cât și prin contacte sociale sau economice. Unii români din Slatina au obținut cetățenia românească și s-au stabilit în Sighetu Marmației, din dorința de a le asigura copiilor accesul la studii în limba română. În acest context, rezistența la asimilarea lingvistică este susținută, în Slatina/ Solotvino, și de procesul de numire din ultimele două decenii.

4. Nume, identitatea națională și identitatea individuală

Actul de numire, ca mijloc de utilizare a resurselor limbii, devine un mijloc de proiectare a identității nou-născutului. Implicând nesfârșite posibilități, care conduc spre conturarea unei imagini identitare dorite de denominator, alegerea numelui copilului trimite la valori sociale, la poziție socială, la un anumit grup cu care se dorește a fi asociat (Aldrin 2014: 395). În strânsă legătură cu un context socio-cultural, cu alți actori sociali sau cu structurile puterii (Bucholtz 2003: 408;

[2] A se vedea și scrisoarea românilor din Odesa, din 2015, către președintele Ucrainei, Petro Poroșenko (http://www.cdep.ro/interpel/2015/i2260B.pdf), prin care se solicită unificarea celor două programe de învățământ, unul în limba română și unul în limba moldovenească, într-unul singur de limba română.

Hastings, Manning 2004: 293), formarea identității vizează procesul unei persoane de a acționa, interacționa și de a crea imaginea de sine și a altora pentru a explora cine este el sau cine vrea să fie într-un anumit moment (Bucholtz, Hall 2005: 587; Watzlawik, Guimarães et alii 2016: 2). Așadar, oamenii pot avea o anumită imagine de sine, dar, în egală măsură, pot avea o imagine atribuită de alții, ca parte a unui context socio-cultural.

Analizând un cadru bicultural, Republica Moldova, Tiugan (1995: 84) face o diferențiere între *identitatea culturală* (etnică), mai mult sau mai puțin fixă, presupunând identificarea individului cu grupul, și *identitatea socială*, relativă, contextuală, presupunând identificarea individului cu rolul pe care îl exercită într-o anumită situație. Primul caz depinde de conservare, implicând stabilitate, pe când al doilea este legat de schimbare, de adaptarea situațională.

Astfel, într-o comunitate multietnică și multiculturală, în care se pune problema inegalității sociale și lingvistice (vezi și Coulmas 2005: 137), alegerea numelui pentru nou-născut primește o valoare simbolică, devenind un mijloc de a atinge anumite obiective sociale, iar limba – un element component al culturii.

Astfel, părinții denominatori caută un nume: 1. prin care copilul să se diferențieze, la nivel antroponimic, de ceilalți membri ai comunității în care locuiește sau 2. care să îi permită să se integreze mai ușor într-un grup majoritar pentru obținerea unor drepturi sociale, ori să își afirme, prin nume, originea etnică. În prima situație, vorbim de prenume noi, moderne, creative, unice, adesea într-o limbă străină, a căror scop este individualizarea și diferențierea nou-născutului, pe când, în a doua situație, discutăm, în special, de grupurile minoritare, fie de etnii conlocuitoare, fie de migranți, care aleg nume din țara adoptivă cu intenția de a le facilita copiilor accesul la drepturi sociale sau optează pentru prenume specifice grupului etnic din care provin pentru a păstra legătura culturală cu acesta.

De asemenea, alegerile antroponimice nu pot fi discutate fără referire la contextul istoric, deoarece ele sunt în strânsă legătură cu ideea de putere. De altfel, nu întotdeauna putem explica frecvența unor antroponime sau tipuri de antroponime fără să ne raportăm „la ceea ce s-a petrecut în viața societății într-un anumit interval de timp care poate fi măsurat în decenii sau secole" (Oancă 2001: 6).

5. Identitate și cultură în antroponimia din Slatina

Pentru a ilustra construcția relației dintre limbă, putere și identitate în cazul prenumelui este necesară o „radiografie" a antroponimiei actuale din Slatina, precum și o privire comparativă sincronică și diacronică.

În perioada 2000-2020, în registrul de nașteri din Slatina sunt înregistrate 724 de certificate: 341 de băieți, respectiv 383 de fete. Dintre nou-născuți, 719 au prenume simplu, iar 5 – prenume dublu. Astfel, am înregistrat 107 prenume

masculine (78 de nume diferite, la care se adaugă variante ale aceluiaşi nume), respectiv 137 de prenume feminine (113 prenume diferite).

2000 - 2020			
724 nou-născuţi	341 fete	137 prenume	719 prenume simple
	283 băieţi	107 prenume	5 prenume duble

Numărul mare al prenumelor simple indică, în comparaţie cu sistemul antroponimic din România, un grad mai ridicat de tradiţionalism în rândul comunităţii româneşti din arealul cercetat. Prenumele duble conţin, în structura lor, prenume româneşti sau variante româneşti ale unor hagionime (*Vasile Alin*, *Nicu Sebastian*) sau nume considerate paneuropene (*Anna Rebeca*, *Anna Maria*). Un singur prenume dublu cuprinde un nume calendaristic în varianta rusă (*Avgustina Maria*).

În ceea ce priveşte frecvenţa, în rândul băieţilor se constată o stabilitate mai mare a unor prenume, pe când varietatea este mai accentuată în cazul prenumelor feminine

Frecvenţă	Prenume masculine	Prenume feminine
40 – 50 de ocurenţe	2	-
30 – 39 ocurenţe	-	-
20 – 29 ocurenţe	3	-
10 – 19 ocurenţe	3	3
5 – 9 ocurenţe	6	15
3 – 4 ocurenţe	11	23
2 ocurenţe	18	16
1 ocurenţă	64	80

Prenumele cu frecvenţă ≥ 5 sunt: *Vasile* (45)[3], *Ion* (42), *Mihail*, *Iurii* (29), *Gheorghe* (20), *Daniel* (16), *David* (12), *Denis* (10), *Alexandru/ Alecsandru* (8), *Adrian*, *Sebastian*, *Darius*, *Maxim* (6), pentru băieţi; *Maria* (15), *Alina* (13), *Anna* (11), *Carolina*, *Daniela*, *Diana* (9), *Victoria* (8), *Lenuţa*, *Milena* (7), *Adina*, *Anastasia*, *Andrea*, *Cristina*, *Ionela* (6), *Alexandra*, *Amalia*, *Emilia*, *Mariana/ Marianna* (5), pentru fete. Se remarcă faptul că primele poziţii, în ordinea descrescătoare a frecvenţei, sunt ocupate de variante româneşti ale unor

[3] Numărul dintre paranteze reprezintă frecvenţa înregistrată de noi în localitate.

hagionime sau de nume paneuropene, în special în cazul fetelor. La acestea se adaugă o serie de diminutive și hipocoristice sau corespendente în alte limbi. Ponderea acestora este mai ridicată în cazul prenumelor masculine: hip. *Alex* (1), *Alexa* (1), rus. *Alexandr* (1) – ***Alexandru***; dim. *Dănuț* (3) – *Daniel*; dim. *Ionel* (2), *Ionuț* (1), hip. *Nuțu* (6), rus. *Ivan* (4) – ***Ion***; hip. *Mihai* (3), *Mihailă* (1), fr. *Mișel* (1) – ***Mihail***.

Dintre prenumele cu o singură ocurență, amintim: *Arian*, *Darnian*, *Emir*, *Iban*, *Mucala*, *Olivi*, *Stelian*, *Volodamiu*; *Amelia*, *Amina*, *Anatalii*, *Anisia*, *Beata*, *Cleopatra*, *Cordina*, *Lia*, *Lilia*, *Luiza*, *Manina*, *Margarita*, *Viejina*, *Vitalina*, *Zanna*.

Un număr însemnat de prenume aparțin onomasticonului creștin, fie hagionime, fie nume de factură biblică revitalizate prin intermediul cultelor neoprotestante: *Andrei* (3), *Constantin* (1), *Daniel* (16), *David* (12), *Dumitru* (4), *Emanuel* (1), *Gheorghe* (20), *Ilie* (3), *Ion* (42), *Iustinian* (1), *Luca* (1), *Marc* (1), *Martin* (1), *Mihail* (29), *Pavel* (1), *Samuil* (1), *Ștefan* (2), *Teofil* (1), *Vasile* (45); *Anna* (11), *Cristina* (6), *Daniela* (9), *Elisabeta* (1), *Gabriela* (1), *Maria* (15), *Rebeca* (1), *Teodora* (1), *Simona* (1), *Veronica* (3), fiind urmate de:

- împrumuturi culte din latină și creații românești, frecvente la începutul secolului XX în România (vezi și Cristureanu 2006): *Adrian* (6), *Alin* (2), *Aurel* (1), *Aurelian* (1), *Călin* (1), *Claudiu* (1), *Corneliu* (1), *Cosmin* (2), *Emilian* (1), *Florin*[4] (1), *Iulian* (1), *Liviu* (1), *Lucian* (1), *Marcel* (1), *Marian* (3), *Marin* (2), *Marius* (3), *Octavian* (2), *Ovidiu* (2), *Sorin* (2), *Victor* (3); *Adriana* (3), *Aurelia* (2), *Beatrix* (3), cu variantele grafice *Beatricia* (1) și *Biatrix* (1), *Casiana* (1), *Diana* (9), *Emilia* (5), *Flora* (1), *Iulianna* (1), *Laura* (1), *Lavinia* (1), *Livia* (4), *Lucia* (1), *Olivia* (2), *Regina* (2), *Victoria* (8);
- împrumuturi moderne din alte limbi europene: *Eric* (1); *Adelina* (3), *Adela* (1), *Adina* (6), *Angela* (1), cu var. *Anjela* (3), *Antonela* (1), *Bianca* (2), *Corina* (3), *Delia* (2), *Elvira* (1), *Felicia* (1), *Iasmina* (3), cu var. *Jasmina* (1), *Zasmina* (1), *Loredana* (3), *Melania* (2), *Mirela* (1), *Roxana* (1);
- împrumuturi recente din onomastica occidentală/ orientală: *Andre* (1), *Denis* (10), *Mișel* (1), *Oliver* (2), *Rimas* (1), *Samir* (1); *Consuela* (1), *Denisia* (3), *Djesica* (1), *Francesca* (1), *Loren* (1), *Patricia* (1), cu var. *Patrisia* (3), *Sabrina* (4), *Valensia* (1);
- prenume frecvente în onomastica slavă ori creații sub influență slavă: *Ademir* (1), *Arsen* (2), *Arsenii* (1), *Chirilo* (1), *Damian* (1), *Demian* (2), *Dragomir* (1), *Igor* (1), *Ivan* (4), *Miroslav* (1), *Nazar* (1), *Oleg* (1), *Vadim* (2), *Vladimir* (1); *Alevtina* (1), *Anastasia* (6), *Arina* (2), *Danina* (1), *Darina* (2), *Euselia* (1), *Euslana* (1), *Milana* (4), *Milena* (7), *Nadia* (1), *Nicita* (1), *Ocsana* (1), *Rocsalana*

---

[4] *Florin* este considerat de unii specialiști creație românească, precum *Florea*. Christian Ionescu (1975: 140) trimite la o formă latină târzie, *Florinus*, de la *Florus*.

(1), *Ruslana* (1), *Damiana* (1), *Selina* (2), *Solomia* (1), *Tetiana* (1), *Vasilina* (1), *Vlada* (1);

- nume maghiare sau prezente în onomasticonul maghiar: *Tibor* (1); *Andrea* (6), *Arianna* (1), *Edit* (1), *Ivetta* (1).

Trebuie să precizăm că numele slave sau variantele ucrainene/ rusești ale unor antroponime frecvente în onomasticonul românesc sunt întâlnite, în special, în rândul ucrainenilor, dar și în cadrul familiilor mixte, româno-ucrainene. Influența slavă este vizibilă atât în apariția unor nume din onomasticonul ucrainean, cât și în forma slavă a unor prenume creștine sau latiniste: *Avgustin* (2), *Micolai* (1), *Nicolai* (1), *Veniamin* (1); *Avgustina* (2), *Clavdia* (1), *Gheorghina* (2), *Gheorgina* (2), *Ghergina* (1). Unele nume (în special hagionimele) circulă atât în română, cât și în forma slavă: *Adrian* (6) – *Andrian* (3), *Alexandru* (8) – *Alexandr* (1), *Gheorghe* (20) – *Iurii* (29), *Ion* (42) – *Ivan* (4), *Laurențiu* (1) – *Lavrentii* (1) – *Lorențiu* (1), sub influența limbii maghiare; *Adriana* (3) – *Andriana* (3), *Angela* (1), *Anjela* (3) – *Anghela* (1), *Ileana* (3) – *Elina* (2). În această situație, frecvența cea mai mare o au prenumele românești, semn al afirmării identității naționale. Pe aceeași linie se înscriu și hipocoristicele și diminutivele românești: *Dănuț* (3), *Ionel* (2), *Ionuț* (1), *Marinică* (1), *Nică* (1), *Nicu* (2), *Nuțu* (6), *Răducu* (1), *Sandu* (1), *Sebi* (1); *Anișoara* (3), *Anuța* (1), *Dina* (3), *Dumitrița* (1), *Florica* (1), *Ionela* (6), *Lavinica* (1), *Lenuța* (7), *Lucica* (1), *Marinela* (1), *Mărioara* (1). La acestea adăugăm creațiile românești, hipocoristicele sau variantele vechi, dispărute din repertoriul antroponimic românesc actual: *Andric* (1), *Florin* (1), *Maxim* (6), *Mihăilă* (1), *Viorel* (1); *Călina* (2), *Catrina* (1), *Flora* (1), *Ilinca* (1), *Irinca* (1), *Luminița* (1), ca dovadă a conservării antroponimelor tradiționale românești.

În ceea ce privește inovarea registrului antroponimic din Slatina, se remarcă aceleași tendințe ca în România[6]:

- „revigorarea" unor nume biblice, considerate „la modă": *David*;
- frecvența mare a prenumelui masculin *Denis*, respectiv a numelui feminin *Sofia*, cu var. *Sopfia*;
- alegerea unor nume variate, adesea creații spontane, precum prenumele feminin *Merisabela*.

Totuși, comparativ cu registrul antroponimic din România, onomasticonul din Slatina se caracterizează printr-un grad scăzut de inovare, prin conservatorismul antroponimic, datorat păstrării pe de-o parte a prenumelor simple, pe de altă parte a hagionimelor și a împrumuturilor culte din latină, considerate în România „depășite". Astfel, hipocoristicul rom. *Lenuța*, alături de rom. *Ileana*,

[6] Deoarece nu cunoaștem întregul registru antroponimic român, folosim ca termen de comparație antroponimia orașelor Borșa și Sighetu Marmației, ambele situate în nordul Maramureșului, pe granița cu Ucraina, și cea a localității Ocna Șugatag (situată la 18 km de Sighetu Marmației), cercetată de noi.

este preferat variantei culte *Elena* sau ucr. *Elina*, pe când în onomasticul din România formele românești sunt abandonate și înlocuite cu varianta cultă. Hipocoristicul *Nuțu* apare în registre din Slatina din ultimii cinci ani, însă părinții din România îl refuză. De asemenea, remarcăm prezența unui prenume abandonat în România, în nordul Maramureșului, conservat însă ca nume de familie: *Roman*, cu două ocurențe în localitatea cercetată.

Situația este diferită în alte regiuni ale Ucrainei cu populație românească. Discutând despre antroponimie ca parte integrantă a tradițiilor culturale românești, Ghe. C. Moldoveanu (2010: 16) precizează că „onomastica din satele din preajma Cernăuțiului devine din ce în ce mai puțin românească", motivând acest aspect prin procesul de deznaționalizare început de Rusia. De altfel, într-un articol publicat la Cernăuți, în 1999, Mircea Pilat afirmă:

> Astăzi au rămas foarte puțini din românii noștri care să fie înscriși în actele de identitate cu numele lor românești adevărate, atât cele de botez, cât și cele de familie. Când vin părinții tineri la primării sau pe la organele raionale să-și înregistreze nou-născuții, ei sânt pe deplin la cheremul slujbașilor de aici, care imediat găsesc niște instrucțiuni și recomandări, nomenclatoare onomastice oficiale în care nu sânt numele noastre românești. Și atunci copilașii de români vor deveni, în loc de *Ion*, *Ana*, *Elena* etc., *Ivan*, *Hana*, *Olena*... Iar cei din noi care am încercat să ne restabilim numele schimonosite pe timpul sovieticilor ne-am ciocnit de atâtea opreliști, fiind supuși la atâtea umilințe, că puțini am avut forța să rezistăm până la capăt, adică să ne vedem numele scris corect pe pașaport (Pilat 1999, *apud* Moldoveanu 2010: 16-17).

Considerăm că în Slatina/ Solotvino, optarea pentru antroponime românești în numirea nou-născuților este facilitată și de administrația românească.

6. O privire comparativă asupra antroponimiei din Slatina

Materialul din arhiva Institutului de lingvistică din Cluj-Napoca include caietele cu răspunsurile la Chestionarele Muzeului Limbii Române, anchetă prin corespondenți realizată între 1922-1936. Dintre acestea, Chestionarul IV, *Nume de loc și nume de persoană*, cuprinde 34 de întrebări privitoare la antroponimie. În ceea ce privește satele din dreapta Tisei, s-au primit răspunsuri din localitatea Cireș-Opaiț și Buda, ambele situate în regiunea Cernăuțiului. În absența altor răspunsuri din arealul cercetat de noi, pentru o privire contrastivă vom supune analizei informațiile privite din aceste localități, ambele cu populație românească majoritară.

Pentru localitatea Buda, pentru cele mai dese nume de botez la țărani, informatorul indică: *Ionică*, *Florea*, *Gheorghi*; *Măriuca*, *Domnica*, iar la intelectuali – *Dragoș*, *Octavian*, *Traian*, *Mircea*; *Silvia*, *Victoria*, *Aglaia*. Ca nume mai puțin obișnuite sunt notate *Chirică*, *Dosoftei*, *Tănasă*; *Smaranda*, *Paulina*, *Nastasia*. Pentru localitatea Cireș-Opaiț, informatorul dă ca nume

frecvente la țărani pe *Vasile*, *Ilie*, *Ion*, *Gheorghe*, *Nicolai*; *Ileana*, *Domnica*, *Maria* și în rândurile intelectualilor – *Raluca* și *Rodica*. Pentru întrebarea „Care sunt numele de botez mai puțin obișnuite, la bărbați și care la femei?" informatorul răspunde *Alior*, *Lidor*, *Dragoș*, *Andronic*, *Tiron*, *Octavian*, *Radu*; *Victoria*, *Aurelia*, *Elvira*, *Viorica*, *Ștefania*, *Octavia*. De asemenea, se precizează că „familiile sărace dau nume mult mai *moderne* decât cei bogați. Cei bogați preferă prenume ca: *Ion*, *Vasile*, *Maria*, pe când cei săraci: *Aurel*, *Radu* etc.". Răspunsurile Chestionarului IV date de studentul Radu Popescu din Cireș-Opaiț sunt completate cu transcrierea *Registrelor de stare civilă. Nașteri* din 1889, 1899, 1909, 1919, 1929.

Analizând numele cuprinse în aceste documente remarcăm:

- prezența mare a hagionimelor și a numelor biblice: *Crăciun*, *Gheorghe*, *Ion*, *Ilie*, *Ștefan*, *Toader*, *Vasile*; *Ana*, *Maria*, *Elena*, *Gheorghina*, *Reveca*;
- frecvența împrumuturilor antroponimice din latină și a celor de proveniență greacă: *Silvestru*, *Valerian*, *Victor*; *Eugenia*, *Eufrosina*, *Victoria*.
- creații românești: *Florea*; *Trandafira*.

Privite comparativ, registrele antroponimice din Cireș-Opaiț (1930), Buda și cel din Slatina (2000–2020) se aseamănă prin conservarea numelor creștine și a împrumuturilor clasice. Totuși, o serie de prenume, considerate vechi, au fost abandonate și înlocuite cu împrumuturi moderne sau occidentale recente, ori cu vechi împrumuturi slave sau cu corespendentul ucrainean (de exemplu, *Eugenia* – *Evgenia*). De asemenea, onomasticonul actual din Slatina este îmbogățit cu nume ucrainene/ rusești, deși principiile de denominație au rămas aceleași. În ambele localități, pentru întrebarea 131, „După cine i se dă numele [nou-născutului]?", informatorii au notat „după bunic sau bunică" (Buda), „după un fost membru al familiei" (Cireș-Opaiț), precizând la întrebarea următoare („Ce nume se dau nou-născutului (fată sau băiat) după zilele săptămânii sau după sărbători?") că prenumele sunt atribuite după sărbători. În Slatina/ Solotvino și în împrejurimi se respectă, încă, principiile denominative tradiționale, adică atribuirea numelui după bunici sau după un sfânt protector (de aici poate și frecvența mare a numelor calendaristice și a împrumuturilor clasice), înnoindu-se totuși onomasticonul cu nume slave/ varianta ucraineană a unor nume calendaristice și nume occidentale datorate migrației, modei și influenței mass-mediei. Totuși, în registrul antroponimic din Slatina/ Solotvino, prenume românești sau cele cu formă identică în română și în alte limbi reprezintă circa 73% în cazul prenumelor feminine, respectiv 77% în cazul prenumelor masculine, fapt ce poate fi explicat ca o formă de afirmare a identității culturale.

Gradul de conservare a numelor românești este diferit în alte localități din preajma Slatinei. De exemplu, în Biserica Albă, localitate cu o populație majoritar românească (97,16 % vorbitori de română), dar care a resimțit mai intens fenomenul inovației antroponimice, frecvența numelor occidentale este mai mare. Astfel, în Biserica Albă, după 2003, apar nume precum *Armando*, *Francesco*,

Fernando, *Justin*, *Leonardo*, *Kevin*, *Mateus*, *Mateo*, *Maurisio*, *Mișel*, *Micheli*, *Patrik*, *Stiven*; *Carmelita*, *Gutiera*, *Jeniffer*, *Rafaella*, *Vanessa*, *Viliams*, alături de hipocoristice românești folosite în România actuală doar ca supranume (de exemplu, *Danci Deocă Cosmin*, botezat cu numele bunicului, *Deocă* < *Gheocă*, un hipocoristic de la *Gheorghică* < *Gheorghe*).

Concluzii

Concluziile cercetării noastre subliniază faptul că frecvența mare a prenumelor românești în antroponimia localității Slatina/ Solotvino, în contextul în care aici româna este limbă minoritară, poate fi considerată un indiciu al afirmării identității etnice, fiind o formă de rezistență la asimilarea dorită de administrația ucraineană. În rândul comunității românești, numele ucrainene/ rusești nu pot fi puse, prin generalizare, în legătură cu o identitate culturală asumată, deoarece există posibilitatea ca ele să marcheze, pe de-o parte, conviețuirea cu ucrainenii și familiile mixte, și, pe de altă parte, nevoia de a căuta un nume nou, atractiv. În ceea ce privește inovarea onomasticonului din Slatina, aceasta se face după aceleași principii ca în România, fiind însă în legătură și cu condiția materială și socială a denominatorului.

Abrevieridim. – diminutiv
fr. – francez
hip. – hipocoristic
rom. – românesc
rus. – rusesc
sl. – slav
ucr. – ucrainean
var. – variantă

Bibliografie

Aldrin 2014: Emilia Aldrin, *Choosing a Name = Choosing Identity? Towards a Theoretical Framework*, în Joan Tort i Donada, Montserrat Montagut i Montagut (eds.), *Els noms en la vida quotidiana. Actes del XXIV Congrés Internacional d'ICOS sobre Ciències Onomàstiques Names in daily life*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, pp. 392-401. http://www.gencat.cat/llengua/BTPL/ICOS2011/044.pdf.

Bucholtz 2003: Mary Bucholtz, *Sociolinguistic nostalgia and the authentication of identity*, în „Journal of Sociolinguistics", 7 (3), pp. 394-416.

Bucholtz, Hall 2005: Mary Bucholtz, Kira Hall, *Identity and interaction: a sociocultural linguistic approach*, în „Discourse studies: an interdisciplinary journal for the study of text and talk", 7 (4–5), pp. 585-614.

Burghele 2013: Camelia Burghele, *Identitate și alteritate în satele românești din dreapta Tisei: un context etno-cultural eclectic*, în „Crisia", XLIII, Oradea, Editura Muzeului Țării Crișurilor, pp. 189-194.

Coulmas 2005: Florian Coulmas, *Sociolinguistics: The study of speakers' choices*, Cambridge University Press.
Cristureanu 2006: Alexandru Ovidiu Cristureanu, *Aspecte ale onomasticii româneşti în secolele al XIX-lea şi al XX-lea, influenţa curentului „latinist" în domeniul numelor proprii*, prefaţă de Mircea Borcilă, ediţie de Ana Cristureanu, Diana Cristureanu şi Vasile Lechinţan, Cluj-Napoca, Editura Napoca Star.
Hastings, Manning 2004: Adi Hastings, Paul Manning, *Introduction: acts of alterity*, în „Language & Communication", 24, pp. 291-311.
Ionescu 1975: Christian Ionescu, *Mică enciclopedie onomastică*, Bucureşti, Editura Enciclopedică Română.
Moldoveanu 2010: Ghe. C. Moldoveanu, *Antroponimia, parte integrantă a tradiţiilor culturale româneşti (II)*, în „Revista română", nr. 4 (62), Iaşi, ASTRA – Despărţământul Mihail Kogălniceanu, pp. 13-15.
Oancă 2001: Teodor Oancă, *Sociolingvistică aplicată. Cercetări de antroponimie*, Craiova, Fundaţia Scrisului Românesc.
Pilat 1999: Mircea Pilat, *Dreptul la identitate onomastică*, în „Plai românesc", mai, Cernăuţi.
Popa 2015: Corina-Eugenia Popa, *Practici discursive şi configurări identitare în comunităţile româneşti din Transcarpatia*, în „Analele Universităţii de Vest din Timişoara". Seria Ştiinţe Filologice, LIII, Timişoara, Editura Universităţii de Vest, pp. 207-216.
Popescu 2004: Ion Popescu, *Românii din Ucraina. A treia etnie din Ucraina*, în „Dacoromania", Alba-Iulia, nr. 18. https://www.dacoromania-alba.ro/.
Tiugan 1995: Marilena Tiugan, *Identitate socială şi identitate culturală*, în „Fonetică şi dialectologie", XIV, pp. 83-92.
Watzlawik, Guimarães et alii 2016: Meike Watzlawik, Danilo Silva Guimarães, Min Han, Ae Ja Jung, *First Names As Signs Of Personal Identity: An Intercultural Comparison*, în „Psychology & Society", 8 (1), pp. 1-21.

Surse on-line:

https://kiev.mae.ro/node/286.
https://solotvino.mae.ro/node/480.
http://www.cdep.ro/interpel/2015/i2260B.pdf.

Cultural Landmarks in the Anthroponymy of Romanians from Slatina, Ukraine

A hundred years ago, the peace Treaty of Trianon delineated the borders of Greater Romania and implicitly of Maramureş. The northern frontier of Romania was established on the Tisza river. The isolation of the Romanian community in Transcarpathia and the Communist government's attempts at denationalisation could not erase the spiritual connection with Romania. Northern Maramureş, or "Little Romania" as the Romanians to the right of the Tisza call themselves, preserved its national and cultural identity by means of language, traditions and religion.

This study is a sociolinguistic analysis of anthroponyms from the Romanian community in Slatina (Ukrainian *Solotvino*). The approach is diachronic, beginning with the Surveys of the Museum of the Romanian Language (1930) until today (2000-2020). The aim is to describe the construction of national identity in an ethnic minority and the relationship between identity and alterity from the viewpoint of anthroponymy.

Slatina is situated on the right bank of the Tisza, five kilometres from Sighetu Marmației. The town is defined by multiculturality, and includes the largest Romanian community in the region of Teceu. Of the approximately 9000 inhabitants, 60 per cent are Romanian, 30 per cent Hungarian, and 10 per cent Ukrainian. On the one hand, the research mirrors the conservation of intangible cultural and historical heritage and, on the other, it shows the influence of multilingualism and globalisation on cultural and historical patrimony. The corpus under investigation consists of the names of children born after the year 2000, and it was compiled from the registers of births. The research focuses on configurating the dynamic of name-giving. It illustrates the extent to which Romanian names are preserved (Latin-based names frequent in the twentieth century, Romanian coinages, calendar inspired names or rare hypocoristics which have disappeared from Romania), and highlights the importance of Ukrainian names and new foreign models. The preservation of traditional Romanian anthroponyms (particularly hagionyms), the officialization as baptismal names of anthroponyms which in Romanian only exist as bynames or family names (e.g. *Deocă* < *Gheocă*), and the criterion of naming newborns after their grandparents are evidences of the assertion of one's ethnic identity in the socio-political context of Ukraine. At the same time, one cannot generalize and associate Slavic names with national identity, as they can be considered the result of mixed families and overall coexistence with the Ukrainians, or of the need to find attractive names

Dubletul greco-latin *ophthalmos/oculus* 'ochi': valori existențiale și terminologie medicală

Eugenia MINCU*

Keywords: *terminology*; *national values*; *international status.*

1. Introducere

Dubletele greco-latine (unități lingvistice de origine greacă și latină cu același sens) se stabilesc în perioada bilingvismului greco-latin, începând cu secolul I î.H. În literatura de specialitate se atestă noțiunile de *echivalente corelative*, *dublete sinonimice*, *sinonime terminologice* etc. Se consideră că primele dublete greco-latine sunt introduse în terminologia medicală de către Aurelius Cornelius Celsus (sec. I î.H.), savant care adună întreaga „cunoaștere" medicală în studiul *De Medicina Libri VIII*, lucrare unde unele denumiri sunt traduse în latină, altele sunt utilizate în limba de origine, și anume în greacă. Este perioada în care Celsus stabilește fundamentele terminologiei medicale în baza a două limbi: greaca și latina.

La nivel național, ne referim la o terminologie proprie unei limbi, unei culturi, în timp ce la nivel internațional este vorba despre o terminologie care neutralizează parțial diferențele interlingvistice, având un statut translingvistic. Dubletele greco-latine sunt prezente în ambele terminologii.

Propunem analiza (aspecte diacronic-structurale și sincronic-funcționale) dubletului greco-latin *ophthalmos/oculus* 'ochi' la nivel național și internațional.

Componenta latină, derivată de la *oculus*, *-i*, *-m*, formează terminologia națională, fiind utilizată cu predilecție în nomenclatura anatomică, în timp ce componenta greacă a dubletului, ce provine de la *ophtalmos*, este la originea elementul terminologic *oftalm(o)-*, *-oftalmie*, care se înscrie în terminologia internațională.

Fiecare dintre cele două componente are o evoluție individuală în terminologia medicală, o istorie aparte și solicită investigații personalizate.

Schemele de evoluție sunt următoarele: componenta latină → limbă comună, limbaj specializat, terminologie; componentele grecești → limbaj specializat, terminologie.

O explicație referitoare la perpetuarea termenilor grecești (formă/ sens) în terminologia internațională, care face înțeleasă această diviziune, o găsim la

---

* Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu Hasdeu", Chișinău, Republica Moldova.

cunoscutul scriitor francez M. Tournier („Le nouvel observateur", nr. 6, 1991): „disoluția limbii latine (limba cotropitorilor) în română, spaniolă, portugheză, franceză etc. versus limba greacă (limba marinarilor învinși), conservată, și care după două milenii, este «apropiată de origine»".

Din totalul de 164 (100%) de dublete greco-latine atestate în terminologia medicală, 108 (67%) denumesc segmente anatomice ale corpului uman, 41 (24,4%) denumesc „lucrurile" care se înscriu în terminologia clinică, iar 15 (9,6%) formează terminologia farmaceutică.

1.1. Componenta latină a dubletului *oculus*, *-i*, *-m* se înscrie în vocabularul fundamental al limbii române. Este moștenită, fiind supusă fenomenelor lingvistice bine cunoscute: suprimarea terminației masculine *-us*, iotacizarea vocalei *u* etc.

Caligare oculos, sonere auris, succidere artus: „Se întunecă în ochi, sună în urechi, se îndoaie genunchii" – este o descriere a stării patologice oferită de către Lucretius III, 156.

Lingvistul ceh Oldrich Man (apud Danilenko 1977: 10) remarcă faptul că sistemul terminologic, din punctul de vedere al părților de vorbire utilizabile, este axat pe substantive, element static al terminologiei în opoziție cu verbele, element dinamic.

Ochii, adică staticul, în corelație cu verbul *se întunecă* exteriorizează perfect instalarea stării de boală în organismul uman.

Totodată, reflectă valori existențiale incontestabile, identificându-se cu „lumina" și „cunoașterea supremă".

Cuvântul *ochi* vine din latină cu întreaga sa zestre spirituală, axată pe polisemantismul dezvoltat în limba savantă (*LRS* 1976: 698):

a) 'ochi' (sens primar, segment anatomic) – *reducti intorsus oculi*: „cu ochii căzuți";

b) 'ochi, privire' (sens înnobilat) – *oculi acres, aquilini, ardens*: „cu ochi ascuțiți/privire ascuțită, de vultur, arzândă/dornică" etc.

În numeroase expresii și locuțiuni, *ochiul* reprezintă filosofia ontologică, normele deontologice și sursele gnoseologice, respectabilitatea „clasică", izvorâtă dintr-o disciplină a spiritului: *capi altero oculo*: „a chiorî de un ochi, a vedea cu ochiul altuia, a vedea lucrurile prin prisma cuiva" etc.

c) 'văz, vedere' – *oculos restituere alicui*; *oculos (= lumina oculorum amittere)*;

d) 'iluminator' – *stellarum oculi, oculus mundi*;

e) 'formulă de adresare' (metaforizare) – *ocule mi*: „dragul meu/draga mea";

f) 'pată rotundă; cerc; ochean' – *pavonum caudae oculi*: „a trage cu coada ochiului";

h) 'mugure, tubercul, ramură' – (botanică) *oculus imponere*: „plantare; a face o oculare, a ocula, a altoi";

i) 'vopsea; podoabe; împodobire' – *duo oculi orae maritimae*: „doi

ochi/două smaralde ai/ale țărmului maritim".

Primii termeni medicali științifici sunt atestați în documente, pravile și cronici.

În *Letopisețele Țării Moldovei* (Ureche, Costin, Neculce 1990) este prezent lexemul *ochi*, susceptibil de a fi raportat la terminologiile disciplinelor medicale: anatomie, clinică, farmaceutică. Astfel, avem:

1. Elementele de terminologie anatomică: „Că au fostu Bogdan-vodă grozav la față și orb de un ochiu" (Ureche 1990: 66), „ochii și vergile gurii se văd" (Costin 1990: 143) etc.

2. Elemente de terminologie clinică. Cronicarii explică bolile empiric prin:

a) „semne de boală": „Ș-având fata lui Scarlet albeață pre un ochiu, n-au avut viață bună cu Alexandru-vodă" (Neculce 1990: 366).

Denumirea științifică a bolii menționate de către cronicar este *leucom* (< gr. *leucos* „alb" + < gr. *oma* „tumoare") și desemnează „o creștere excesivă a unui țesut; boală de ochi constând în formarea unei pete albe pe cornee, care poate duce la orbire"; variantele populare: *albeață, apă albă, prevesteală.*

În folclorul medical se consideră că starea de boală este provocată de Vârtecuș (Vânt Rău), un joc al diavolului sau o nuntă a dracului. Omul, cuprins în mijlocul acestui „dans", ologește, mutește, orbește (Candrea 1999: 95).

b) precizarea segmentului anatomic: „Radu-vodă s-au războlit de ochi..." (Costin 1990: 152).

Prefixul *răz-*, productiv în limba româna veche, însumează semnificațiile de intensificare a acțiunii sau de repetare a acesteia.

Cu referire la valorile lui *răs-* (*răz-*), Iorgu Iordan (1964: 62) menționa „că el este pe de o parte moștenit, pe de altă parte împrumutat", făcând aluzie la controversele referitoare la originea prefixului (latină sau slavă).

Verbul *a se îmbolnăvi* este prezent în forma sa arhaică: „bolnăvind de ochi" (Ureche 1990: 91).

c) starea fiziologică: „căutătură încrucișată" (strabism) (Neculce 1990: 440).

3. Elemente de terminologie farmaceutică: Miron Costin precizează că există „leacul ochilor" (Costin 152).

Cuvântul *ochi* este atestat în numeroase expresii frazeologice, folosite de cronicari: „... că celui fricos și înspăimântat, știindu-și moartea de-a pururea înaintea ochilor, niciun loc de odihnă nu-i..." (Ureche 1990: 72).

Expresia „a-și ști moartea înaintea ochilor" are la bază o credință populară, conform căreia *Moartea*, o zână rea, care încheie ursita omului, la început a fost vizibilă. Oamenii îi cunoșteau chipul de „babă ciolănoasă". Mai apoi *Moartea* devine invizibilă, pentru a evita starea de stres indusă de apariția ei.

„Și-au șădzut o lună și mai bine așe ca lupul cu oaia la un loc, de-și căuta într-un ochi..." (Neculce 1990: 466).

Marele cărturar Dimitrie Cantemir, considerat fondatorul terminologiei medicale românești, folosește lexemul *ochi* din perspective existențiale, având drept reper credința: „Toată filosofiia fizicească asupra trupului firesc și în știința lucrurilor ființăști se sprijinește".

În romanul *Istoria Ieroglifică*, lexemul *ochi* însumează valori figurative, exteriorizând un cult al ochiului, cu prezențe ontologice, deontologice și gnoseologice.

Oasele feței cuprind: „organul ochiului" (Cantemir 1986: 67), care asigură „vederea ochilor" (*ibidem*: 199) şi care se evidenţiază prin „albuşul ochilor" (*ibidem*: 200), însoțite de „sprâncene [...] ridicate" (*ibidem*: 185). Fizicul realizat prin formulele „organul ochiului", „organele vădzătoare, vasul ocheanului" (IIE 82) defineşte „cunoştinţa lucrului", punând în evidență valoarea gnoseologică a ochiului: „Că mai pre lesne este cuiva fără organul ochiului și fără lumina soarelui între alb și negru a deosebi, decât fără cunoștința lucrului de vrednic sau de nevrednic a-l alege" (*ibidem*: 68).

Văzul presupune lumina, iar lumina – cunoştinţa „lucrurilor": „... că precât lumina soarelui a lucra poate în organele vădzătoare..." (*ibidem*: 61); „Căci mai cu credință este cuiva fără vas ocheanului a-și crede..." (*ibidem*: 82).

Funcția existențială a ochilor este văzul, iar lipsa acesteia ia din calitatea omului de a sesiza „lucrurile" și de a se regăsi în microuniversul și macrouniversul existențial: „Că totdeauna orbul asupra ochilor... surdul asupra audzului obidă are" (*ibidem*: 78); „Căci nu orbul, ce cel cu ochi giudecă de văpsele, și cel cu urechi iar nu cel surd alege frumusețea și dulceața viersului" (*ibidem*: 46).

Puterea ochiului rezidă în adevăr: „Căci la vederea ochilor toate simțurile [...] să încuie..." (*ibidem*: 199); „ce ochiu au vădzutu..." (*ibidem*: 112).

Capacitatea de a vedea este ontologică pentru ființa umană: „Adică precum urechile noastre spre sunetul numelui lor stăruiesc și numai din sămnul ochiului spre toată slujba și primejdii a ne încingem gata suntem" (*ibidem*: 162), de aceea „... pedeapsa [...] scoaterea ochiului" (*ibidem*: 103); „cu ochii nu ar vedea..." (*ibidem*: 83) este o pedeapsă existențială.

La nivel anatomic, „La ochi albușuri, în giurul împregiurul luminii..." (*ibidem*: 200), „...lumina ochiului cât un grăunte" (*ibidem*: 201); „ochii cu albușurile în sus își întoarsă" (*ibidem*: 86); „...ochiul în chipul moviliței.." (*ibidem*: 201) etc. lexemul *ochi* se include în descrieri topografice ale aparatului vizual.

Lacrimile sunt manifestări fiziologice care exteriorizează emoții și sentimente umane: „Tot ochiul ce le privea cu lacrămi de sânge le linguia..." (*ibidem*: 172); „Suspinele drepte cerurile pătrund și lăcrimile obidite chentrul pământului porticălesc..." (*ibidem*: 193).

Determinativele atribuite ochiului țin de anumite funcții anatomice, dar au și sensuri figurative: „puchinoși ochii..." (*ibidem*: 112); „mă rog ca milostiv ochiul miloștivilor împărați asupra-i cu milă să caute" (*ibidem*: 149); „... Și ochii întunecați cu lumina galbănă să luminează..."(*ibidem*: 145); „Cu ochii închiși și cu urechea plecată în mâna dreaptă cumpăna ținea..." (*ibidem*: 156).

„Neamul cel fără de neam" este o asociere prin excludere, un procedeu artistic folosit de către autorul romanului pentru a caracteriza Liliacul, care este „vădzătorul întunericului și orbul luminii" (*ibidem*: 118), făcând trimitere la exteriorizări și interiorizări existențiale.

Altfel spus, marele cărturar consideră „betejirea și julirea cinstei" (*ibidem*: 43) ca factor major în instalarea stării patologice: *boli la nivel de organ*: „orbul asupra ochilor, și șchiopul asupra picioarelor, și surdul asupra audzului" (*ibidem*: 78); „ochi bolnavi" (*ibidem*: 210).

Cele patru umori care asigură echilibru în organismul uman au următoarea distribuire în organismul uman: „ce însă sângele răsuflă pre nas, … iar *hiarea neagră pre ochi*, iară flegma pre gură" (Samarian 1936: 11).

Ochii sunt expuși pericolelor de afectare: „Viderea ochilor mai ascuțită trebuie păzită" (*ibidem*: 59) de către diverși factori patogeni (externi și interni):

– traumatismul: „.... Că de multe ori clonțul corbului și a Vulturului ochiul vulpei s-au vădzut scobind" (*ibidem*: 56).

– surmenajul/ excesul lecturii: „Că săturarea ochilor este ca și greața stomahului, că precum stomahul destul de încărcat, bucatele măcar fie și cu aromate" (*ibidem*: 72); „nu cu mirosul acel frumos poftă, ce greață îi aduce, așa și ochiul de privală saturat albul vede negru și frumosul grozav" (*ibidem*: 72); „Că celor ce multe luminări în citeala cărților topesc, ochii trupului la videre să tâmpesc" (*ibidem*: 69).

– acțiunea verbală/ „beția cuvintelor": „Așa voroava dulce și plăcută [...] ochilor dormitoare pricinește" (*ibidem*: 121).

– excesul de lumină: „Că precum lumina soarelui la ochii bolnavi întunecară, așa cuvântul de liniște la inimă săltătoare tulburare aduce" (*ibidem*: 210).

– „necurățenia" fizică și morală: „Că mâzda tot ochiul orbește..." (*ibidem*: 145).

– lăcomia: „Căci lăcomia astupându-i ochii, după pești fără sine alergând [...] el să vânadză" (*ibidem*: 50).

– invidia/rea-voința: „Nevinovăția unui oțopac stă în ochiul altuia…" (*ibidem*: 50).

În limba latină este atestat cu statut de termen medical substantivul *ocularius*, *-i*, *-m*: *medicus ocularius* 'medic oculist', care se presupune că are la bază adjectivul *ocularius, -a, -um* „ocular", iar sintagma ar însemna „medic care tratează ochii" (Dvoretsky 1976: 698).

Adjectivul *oculatus*, *-a*, *-um* arată capacitatea de a vedea: „care are ochi, văzător". Sintagma latină *male oculatus* desemnează o persoană cu deficiențe vizuale, dar și o persoană cu ochi „răi"; sintagma *circulus oculatus* arată o formă a unui obiect similară ochiului.

Presupunem că adjectivele *ocularius*, *-a*, *-um*; *ocularis*, *-e* și *oculatus*, *-a*, *-um* s-au format de la verbul latinesc *oculo*, *-are*, având următoarele semnificații: 1) a da vedere, a deschide ochii; 2) a lumina, a iniția (într-o problemă oarecare); 3) a da amploare (= culoare), verbul provenind, la rândul său, de la substantivul *oculus*, *-i*, *-m*.

Prima atestare a termenului *oculaire*, împrumut din latină *ocularus*, derivat din *oculus*, *-i*, *-m*, are loc în 1503, fiind pus în circulație de G. de Chauliac (Dauzat 1938: 509); mai târziu apar termenii *oculiste*, *oculistique* (sec. al XVIII-lea), sinonim cu *ophtalmologie*.

În *NDP*, de Emmanoel Protopopescu-Pake, sunt explicate cuvintele:

„Ocularu, adj. (< lat. oculus) - Anat. Ce privește la ochiu, este allu ochiului. Martoru ocularu, cellu ce mărturiseșce despre unu lucru că a vedutu cu ochi sei.

Oculistu, sm (< lat. oculus). Cellu ce se ocupă în specialu cu tratarea maladiiloru ochiloru" (Protopopescu-Pake 1870: 284).

Așadar, cel puțin 2 derivate de la latinescul *oculus, -i, -m* sunt prezente în limba română.

Ocul(o)- „ochi, glob ocular" (< lat. *oculus*) se înscrie în seria de elemente terminologice. Acestea sunt componente minime ale termenului cu o semnificație terminologică pronunțată, unități lexicale de origine greco-latină, care inițial aveau un sens lexical plin, iar *in statu praesenti* sunt elemente de constituire a unui cuvânt compus.

Se consideră că elementele terminologice sunt utilizate în terminologia medicală începând cu perioada renascentistă (predominarea cultului antic). Andreas Vesalius, sistematizând terminologia medicală prin traducerea tratatelor de medicină din greacă, preia și modelul grec de formare a termenilor medicali.

Lexicograful George Arnaudov oferă în *DMP* pentru elementul terminologic *oculo-* un singur termen: *oculomotorius, -a, -um*, în timp ce lexemul latin *oculus, -i, -m* devine sinonim cu *bulbus oculi* „bulbul ochiului" (Arnaudov 1979: 307).

În prezent este atestat un număr modest de termeni medicali, formați în baza elementului formativ *oculo-*, cu statut de prefixoid. *DAN* explică 8 termeni (Marcu 2013: 682); *DETȘ* prezintă 5 termeni (Andrei 1987: 196); *DMRR* are 6 termeni (Bejenaru *et alii* 1991: 164).

Eșantioanele semantice pe care le formează elementul savant, în baza surselor lexicografice, sunt următoarele:

Eșantionul 1. Sens primar 'ochi' – *oculist, -ă*; *oculistică*; *oculometru* – 3 termeni

Eșantionul 2. Sens înnobilat 'ocular, care are ochi' – *ocular* „(despre papile) care poartă un ochi" – 1 termen.

Eșantionul 3. Sens înnobilat 'glob ocular' – *oculogir, -ă* „care rotește globii oculari"; *oculogramă* „înregistrare a mișcărilor globilor oculari"; *oculomotor, -oare* „(mușchi, nerv) care pune în acțiune unele organe anexe ale globului ocular"; *oculopalpebral, -ă* „referitor la globul ocular și la pleoape" – 4 termeni.

Eșantionul 4. Sens înnobilat 'mugure' – *oculație* „sistem de altoire printr-un mugur scos cu o porțiune de lemn și de coajă, care se introduce apoi sub coaja altoiului" – 1 termen.

În *DMRR* (Bejenaru *et alii* 1991: 164) sunt atestați 26 de termeni, dintre care 20 de termeni sintagmatici (lexemul autonom *ochi)* și 6 termeni formați prin afixoidare (elementul terminologic *ocul(o)-*).

Metaforizarea este omniprezentă în formarea sistemului terminologic medical și impune propriul sistem denominativ, axat pe modele metaforice conceptuale.

Astfel, termenii *ochi de ciclop*, *ochi de pisică* etc. sunt termeni-metaforă. Ultimul se utilizează nu doar în medicină, ci și în domeniului transportului – „disc de sticlă (montat într-o garnitură metalică) care reflectă razele de lumină proiectate asupra lui și este folosit ca piesă de semnalizare la vehicule sau la panourile fixe de pe șosele".

Alte exemple: *ochi de păpușă* sau semnul Widrowitz; *ochi de bou* sau *buftalmie* (< gr. *bous* „bou" + < gr. *ophthalmos* „ochi") etc.

Termenul-sintagmă *ochi simpatizant* poate fi interpretat cu sens figurat: „ochi care simpatizează", însă în medicină acesta este aplicat în oftalmia simpatică (*nervus sympathicus*) și desemnează „uveita cronică sau predispoziția ochiului spre alterări secundare".

1.2. Componenta greacă a dubletului evoluează concomitent atât în unitate terminologică autonomă: *oftalmie*, dar și în unitate terminologică neautonomă – element terminologic ambipozițional: *oftalm(o)-*, *-oftalmie*, generând o serie de termeni afixoidați care formează sistemul terminologic medical consacrat, ce intră în masa vocabularului.

Termenul *ophtalmie* este atestat pentru prima dată în secolul al XIV-lea (Oresme) (Dauzat 1938: 514).

În *DMP*, Arnaudov explică substantivul *ophthalmia*, *-ae* (< gr. *ophthalmos* „ochi"), pentru care prezintă 8 determinative (*ophthalmia electrica*, *ophthalmia sympathica* etc.); apare adjectivul *ophthalmicus*, *-a*, *-um* în *remedia ophthalmica*, dar și substantivul *ophthalmitis*, *-tidis* (< gr. *ophthalmos* „ochi" + < gr. *itis* „prezența procesului inflamator"), neatestat în terminologia medicală.

În *DMRR* sunt prezenți 20 de termeni sintagmatici, care includ lexemul respectiv. Valeriu Rusu explică 2 termeni sintagmatici în *DM*: *oftalmia zăpezilor*, *oftalmie simpatică* (Rusu 2010: 796-797). În *DMRR*, pentru substantivul *oftalmie* sunt arătate 20 de determinative (Bejenaru et alii 1991: 446).

Un termen-sintagmă este explicat în mod frecvent printr-un echivalent format prin joncțiunea elementelor savante, pentru a oferi precizie. De exemplu, termenul *oftalmia zăpezilor* este explicat prin *cheratoconjuctivită*: „o inflamație a corneei și a conjunctivitei după expunerea ochilor la lumină" etc.

În *DELF* (*Liste des principales racines gréco-latines pour les composés savants et dérivés*), elementul este explicat astfel: *ophtalm(o)-* de la grecescul *ophthalmos* „ochi" (Dauzat 1938: 1-14).

Dauzat se referă la cuvântul *ophthalmique*, un împrumut din latină, format în baza grecescului *ophthalmos* „ochi" și propune termeni care elucidează modelul grec de formare a cuvintelor, în care elementul terminologic își demonstrează valențele sale, fiind utilizat în calitate de prefixoid (*ophthalmoscopie*, secolul al XVII-lea), dar și cu statut de sufixoid (*exophthalmie*, 1752).

Arnaudov prezintă 12 termeni medicali în a căror structură se regăsește elementul terminologic respectiv, formați din două sau din mai multe afixoide:

Ophthalmoblennorrhoea, -ae = < gr. *ophthalmos* „ochi" + < gr. *blennos* „mucoasă " + < gr. *rrheos* „curgere") etc. (Arnaudov 1978: 307-308).

În *DM,* Valeriu Rusu definește 21 de termeni formați cu ajutorul elementului savant *oftalm(o)-* (Rusu 2010: 796-797).

Nicolae Andrei se referă la 20 de termeni în care se regăsesc variantele *oftalm-/ oftalmo-/ -ftalmie* (Andrei 1987: 449-447), iar în *DMRR* sunt explicați 93 de termeni afixoidați (Bejenaru et alii 1991: 446).

Sunt înregistrați termeni medicali în a căror structură sensul 'ochi' are o prezență dublă: ochi exoftalmici (< gr. *exo* „exterior, extern" + < gr. *ophtalmos* „ochi") „ochi căzuți, bulbucați"; *ochi de ciclop* (< gr. *kyklos* „cerc" + < gr. *ops* „ochi").

Concomitent, susținem ideea egalității lexicale a afixoidelor, ca în cazul relației de sinonimie între termenii:

oftalmoreografie (< gr. *ophthalmos* „ochi" + < gr. *rheos* „curent" + < gr. *graphein* „a scrie") = *reooftalmografie* (< gr. *rheos* „curent" + < gr. *ophthalmos* „ochi" + < gr. *graphein* „a scrie") „explorare a modului în care se face circulația sângelui în regiunea ochiului, pe baza variațiilor electrice".

Relații de sinonimie se stabilesc între elementul terminologic *oftalm(o)-* și lexemele autonome *ochi*, *ocular*:

a) *oftalmomicoză* (< gr. *ophthalmos* „ochi" + < gr. *mykes* „ciupercă" + < gr. *osis* „condiție", „stare", „afecțiune noninflamatoare") = *micoză oculară*;

b) *oftalmoliochirurgie* (< gr. *ophthalmos* „ochi" + *chirurgie*) = *microchirurgia ochiului* etc.

Relația de antonimie pentru termeni sintagmatici (Bidu-Vrănceanu 2007: 130) este stabilită riguros la nivelul sistemului, în funcție de criterii logice, cum ar fi relația dintre contrarii sau relația dintre contradictorii, fiind generată de determinative: *oftalmoplegie internă ≠ externă*; *oftalmoplegie parțială ≠ totală* (cercetătorii în domeniu numesc asemenea termeni drept *antonime polare* – Stochițoiu-Ichim 2001: 133-134).

2. Concluzii

Considerăm dubletele greco-latine fundamentale în formarea terminologiilor națională și internațională.Limbile savante, greaca și latina, sunt predestinate a unifica limbajele științifice naționale, revalorificând „natura spirituală a unităților limbii". Fiecare componentă a dubletului are o evoluție individuală în terminologia medicală, o istorie aparte și solicită investigații (aspecte diacronice, sincronice) personalizate: componentele latine → limbă comună, limbaj specializat, terminologie; componentele grecești → limbaj specializat, terminologie. Valorile existențiale ale lexemului *ochi* sunt axate pe o cultură și o limbă, dar au la bază și valori existențiale universale.

Creațiile lexicale neologice (formate în baza dubletelor greco-latine) corespund unei dimensiuni universale a creativității conștiente a savanților și

denumesc cunoştinţe specializate, dobândite printr-o cunoaştere suplimentară a realităţii, având o utilizare cu predilecţie în limbajele specializate (inclusiv, cel medical).

Rămâne actuală învăţătura lui Dimitrie Cantemir despre „împrumuturile cuvintelor streine...", care spre „hirişa limbii noastre a purcede a îndrăzni a aduce" „... precum toate alalte limbi de la cea elinească întâi îndemnându-să, cu deprinderea îndelungă şi a limbii sale supţiere şi a cuvintelor însămnare ş-au agonisit. Aşa cât, cel ce va să dzică *hypotheais* înţelege latinul, leahul, italul şi alţii, *hypothesis* macar că cuvântul acesta singur a elinii numai ar fi. Într-acesta chip, spre alte învăţături grele, trebuitoare numere şi cuvinte, dându-te, a le moldaveni sau a le români sileşte" (Cantemir 1986: 6-8).

Astfel, acceptarea împrumuturilor medicale este un proces firesc. Termenii formaţi în baza fondului internaţional, după ce au îmbrăcat haina limbii naţionale, intră în terminologia naţională, căci „vorbele străine trebuie să se înfăţişeze în haine rumâneşti şi cu masca de rumân înaintea noastră" (I. H. Rădulescu).

Bibliografie

A. Izvoare şi lucrări de referinţă

DAN = Florin Marcu, *Dicţionar actualizat de neologisme*, Bucureşti, Saeculum I. O., 2013.

DELF = Albert Dauzat, *Dictionnaire étymologique de la langue française*, Paris, Librairie Larousse, 1938.

DETŞ = Nicolae Andrei, *Dicţionar etimologic de termeni ştiinţifici*, Bucureşti, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, 1987.

DM = Valeriu Rusu, *Dicţionar medical*, ediţia a IV-a revizuită şi adăugită, Bucureşti, Editura medicală, 2010.

DMRR = Vasile Bejenaru et alii, *Dicţionar medical rus-român*, Chişinău, Editura enciclopedică „Gh. Asachi", 1991.

LRS = Iosif Dvoretsky, *Latinsko-russkiy slovar'*, Moskva, Izdatelstvo Russkiy yazyk, 1976.

NDP = Emanoil Protopopescu-Pake, *Noul Dicţionaru Portativu*, Bucuresci, Libraririu Edituru G. Joanide & A. Spirescu, 1970.

TMP = George Arnaudov, *Terminologia medica polyglota en cinq langages. Latinum, русский, français, deutsch*, Sofia, Editio Medicina et Physcultura, 1979.

B. Literatură secundară

Bidu-Vrănceanu 2007: Angela Bidu-Vrănceanu, *Lexicul specializat în mişcare. De la dicţionare la texte*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti.

Cantemir 1986: Dimitrie Cantemir, *Istoriia Ieroglifică, în doaăsprădzece părţi împărţită, aşijderea cu 760 de sentenţii frumos împodobită, la începătură cu scară a*

numerelor dezvălitoare. Iară la sfârşit cu a numerelor streine tâlcuitoare, Chişinău, Editura Ştiinţa.
Costin 1990: Miron Costin, *Letopisețul Țărîi* Moldovei *de la Aaron Vodă încoace, de unde este părăsit de Ureche – vornicul (1594-1661)*, în *Letopisețul Țării Moldovei* (*Grigore Ureche, Miron Costin, Ion Neculce*), Chişinău, Editura Hyperion, pp. 121-250.
Danilenko 1977: Valentin Danilenko, *Leksika yazyka nauki. Terminologiya*, Avtorefer. diss. na soisk. uchen. stepeni d-ra filolog. Nauk, Moskva, AN SSSR, In-t rus. yazyka.
Iordan 1964: Iorgu Iordan, *Unele aspecte ale formării cuvintelor în limba română actuală*, în „Studii şi cercetări lingvistice", Bucureşti, nr. 4/1964, pp. 420-421.
Koleva, Nikolova 1994: Vasilka Koleva, Ivelina Nikolova, *Lingua Latina Medicinalis*, Fundația Open Society, Sofia, Editura Riva.
Candrea 1999: Aurel Candrea, *Folclorul medical român comparat: privire generală, medicină magică,* Iaşi, Editura Polirom.
Neculce 1990: Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei de la Ştefan Dabija pînă la domnia a doua a lui Antioh Cantemir (1661-1705)*, în *Letopisețul Țării Moldovei* (*Grigore Ureche, Miron Costin, Ion Neculce*), Chişinău, Editura Hyperion, pp. 251-473.
Samarian 1936: Pompei Gh. Samarian, *Medicina şi farmacia în trecutul românesc*, vol. I: *1382-1775*, Bucureşti, Tipografia Culturală.
Stochițoiu-Ichim 2001: Adriana Stochițoiu-Ichim, *Semiotica discursului juridic*, Bucureşti, Editura Universității din Bucureşti.
Ureche 1990: Grigore Ureche, *Letopisețul țărâi Moldovei, de când s-au descălecat țara şi de cursul anilor şi de viiața domnilor carea scrie de la Dragoş vodă până la Aron vodă (1359-1594*), în *Letopisețul Țării Moldovei* (*Grigore Ureche, Miron Costin, Ion Neculce*), Chişinău, Editura Hyperion, pp. 23-120.

The Greek-Latin Doublet *ophthalmos/oculus* 'eyes': Existential Values and Medical Terminology

At the national level, we refer to a terminology specific to a language, a culture; at the international level, we will speak about the terminology that partially neutralizes interlinguistic differences and has a translingual status. The Greek-Latin doublets (linguistic units of Greek and Latin origin with the same meaning) are established during the period of Greek-Latin bilingualism and are present in both terminologies. The dissolution of Latin in Romanian, Spanish, Portuguese, French, etc. generated the formation of national terminologies, and the preserved Greek language grounded international terminology. Therefore, the Latin components of the doublets form the national terminology; the Greek components of the doublets, from which most terminological elements derive, are part of international terminology. We propose the personalized analysis (diachronic-structural and synchronic-functional aspects) of the Greek-Latin < lat. *oculus*, *-i*, *-m* and < gr. *ophthalmos* 'eyes', national and international dimensions.

Limbă și conștiință în Basarabia: o abordare sociolingvistică

Viorica MOLEA[*]

Keywords: *language*; *consciousness*; *linguistic space*; *bilingualism*; *complexes*.

În urma diverselor contacte lingvistice, dar și de altă natură, orice limbă se îmbogățește prin numeroase elemente lexicale, forme, expresii, însă nu este periclitată substanța vitală: sistemul ei. Fondul lingvistic acumulat se regăsește în conștiința fiecărui vorbitor ca o reflectare a tezaurului spiritual generat de popor. Adică, suntem ceea ce vorbim, iar cultura, tradițiile sunt ceea ce este proiectat de limbă.

Limba română a avut un parcurs lung și complex până să ajungă la construcția sa actuală. Totodată, schimbările care s-au produs de-a lungul timpului presupun cauze obiective, firești, determinate de evoluția societății în ansamblu.

Este bine cunoscut faptul că limba română este vorbită și pe alte teritorii decât în România, unul dintre acestea fiind Republica Moldova, sau Basarabia, o formațiune teritorial-statală creată artificial, cu miză politică și geopolitică. S-au scris multe pagini de istorie despre ea și despre nedreptatea care i s-a făcut. Raptul Basarabiei din 1812 de către Imperiul Rus a distorsionat nu doar modul de trai al populației de aici, ci și tot ce presupunea cultură și spiritualitate, care include, ca factor primordial, limba.

În majoritatea studiilor se vorbește despre un specific regional al limbii utilizate aici, prin asociere cu celelalte regiuni ale României. Totuși, la o examinare mai atentă a problemei, relevăm aspecte mult mai complexe, cu impact socio-psihologic și implicații subtile ale conștiinței ca elemente integratoare. Situația în care s-a pomenit populația din acest teritoriu a fost îndelung „preparată” de strategi mai vechi și mai noi atât ai imperiului rus, cât și, mai stăruitor, ai „imperiului răului”, cum a fost „botezată” Uniunea Sovietică. Dacă în imperiul țarist rusificarea s-a produs în mod deschis și agresiv, în perioada sovietică, aceasta a fost latentă și subversivă, având consecințe nefaste pentru foarte mult timp.

---

[*] Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova.

> Deşi în această perioadă [sovietică – *n.n.*] este continuată, în linii mari, cam aceeaşi politică lingvistică din perioada ţaristă, măsurile ce ţin de legislaţia lingvistică sunt mai subtile, dar cu efecte de durată. (Cazacu 2012)

V. Bahnaru detaliază această strategie politică a statului sovietic, de asemenea, prin comparaţie cu cel ţarist:

> Dacă ţarismul promova „opera lui de eliberare" prin înăbuşirea spiritului naţional, prin interzicerea limbilor naţionale, puterea sovietică a elaborat o strategie perfidă de deznaţionalizare, adoptând o politică naţională remarcabilă prin ambiguitatea ei, care întrunea (simultan şi succesiv) rusificarea, internaţionalismul şi susţinerea naţionalismelor locale. (Bahnaru 2016: 136)

Există numeroase mărturii ale fenomenului rusificării în perioada ţaristă, care demonstrează politica de deznaţionalizare şi repercusiunile acesteia. Astfel, istoricul M. Rusnac dezvăluie umilinţele la care erau supuşi elevii români în şcolile care, pe la mijlocul secolului al XIX-lea, au trecut la studiul doar în limba rusă:

> În şcolile ruseşti, elevii români erau terorizaţi de dascăli şi de elevii ruşi, care îi numeau „berbec" sau „cap de bou." Li se spunea că limba română era o limbă pentru ţărani, iar numai rusa putea fi folosită de oamenii culţi. În manualele ruseşti nu se pomenea nimic despre poporul român, iar dacă erau întrebaţi, profesorii răspundeau că acesta era un neam de ţigani sau urmaşii hoţilor romani! (Rusnac)
>
> Zamfir Arbore evoca această perioadă astfel:
>
> În Basarabia, de la 1812 şi până în zilele noastre (1898), guvernul rus a oprit într-un mod riguros tipărirea cărţilor româneşti; mai mult decât atât, orice carte românească a fost şi rămâne oprită a trece Prutul. Niciun ziar românesc, nicio broşură românească nu sunt libere a trece în Basarabia. (Arbore, *apud* Rusnac)

Asemenea acţiuni dirijate de Rusia ţaristă ne sunt foarte familiare, întrucât în perioada sovietică se perpetuează aceeaşi stare de lucruri, aceleaşi tertipuri: în şcolile ruse (care erau mult mai numeroase decât cele româneşti, în special, în mediul urban) şi în cele mixte, elevii români (moldoveni) erau numiţi „boi" sau „ţărani", iar în biblioteci şi librării nu puteai găsi nicio carte, niciun ziar sau revistă de dincolo de Prut. În librăriile celorlalte republici socialiste se găseau atât clasici ai literaturii române, cât şi scriitori moderni şi contemporani, fapt ce denotă că în RSSM absenţa acestora era deliberată. Totodată, în şcolile româneşti (rurale) limba rusă era predată în grupe mai mici, profesorii având un adaos semnificativ la salariu, iar numărul locurilor bugetare la facultate, specialitatea „limba şi literatura rusă", depăşea de două ori numărul acelora la specialitatea „limba şi literatura moldovenească" (română). De asemenea, seratele literare în limba rusă din şcolile româneşti erau mult mai atractive în virtutea accesului profesorilor şi al elevilor la un număr impresionant de texte ale scriitorilor ruşi (clasici şi contemporani), texte de calitate, în comparaţie cu operele ideologizate

și, în marea lor majoritate, lipsite de talent ale scriitorilor sovietici moldoveni. Totodată, exprimarea stângace, confuză din cauza unui limbaj impregnat de calcuri lingvistice indezirabile, elemente lexicale învechite, împrumutate mai ales din fondul vechi slav, era în mare dezavantaj față de limba rusă cultivată, care, dimpotrivă, se alimenta din uzul pretențios și permanent al unui număr mare de vorbitori. Prin aceste acțiuni se urmăreau mai multe scopuri: diminuarea importanței și chiar anularea calității produselor culturale autohtone, puse în comparație cu cele rusești, precum și conferirea unui mai mare prestigiu limbii ruse față de limba română, obținându-se astfel, pentru limba rusă, statutul de limbă dominantă și, respectiv, de popor dominant și superior celui băștinaș. Prin urmare, deși limba română nu era interzisă prin lege (așa cum a procedat guvernul țarist), totuși, prin însuși modul de funcționare al ei, se reducea prestigiul și dorința vorbitorilor de a o utiliza, devenind un fel de „cenușăreasă", întrebuințată, preponderent, în familie, la bucătărie, în cercuri restrânse. Mai mult, întrucât națiunea rusă deținea de facto cele mai multe drepturi sociale, economice și politice, majoritatea populației (vorbitoare de limba română) era obligată să se exprime în limba rusă în cadrul ședințelor, adunărilor, conferințelor sau, pur și simplu, în grupuri de oameni în care se regăsea cel puțin un reprezentant rusofon. În caz contrar, erai etichetat drept „naționalist" sau chiar de-a dreptul „fascist". Mult timp a durat până când românii de aici să-și poată exprima nestingherit gândurile în limba română. Totuși, mai există mulți oameni care au sindromul acelor reflexe cultivate și încep să vorbească rusește, nesiliți de nimeni, atunci când în preajmă apare un vorbitor de limbă rusă.

Definind în termeni sociolingvistici această stare de lucruri prezentă în Basarabia sovietică, relevăm un bilingvism declarat, „instituționalizat", dar un bilingvism asimetric, denaturat, întrucât acesta este de tip

> comunitar – deci nu individual – și presupune un statut diferențiat al limbilor în contact, diferențiere derivând din rolul pe care organizarea de stat îl atribuie fiecăreia dintre ele. (Guțu Romalo 2003)

Un asemenea bilingvism a continuat, mai deschis sau mai camuflat, și după declararea limbii române drept limbă de stat, ca o consecință a ceea ce s-a produs pe parcursul a cinci decenii, și anume anularea prestigiului limbii române și, odată cu aceasta, transfigurarea metodică a conștiinței naționale a populației române din acest spațiu. V. Guțu Romalo semnalează, în acest context, că „efectele lingvistice ale acestui sistem de comunicare bilingvă nu pot rămâne fără urmări mai ales ținând cont de durata procesului", adăugând că

> din perspectiva evoluției limbii române din Republica Moldova, efectul cel mai important (...) l-a reprezentat participarea limitată a acesteia la procesul general de constituire și consolidare a limbii literare în ipostaza sa modernă. (*ibidem*)

Este adevărat că, dacă vorbim de perioada actuală, putem spune că participarea românilor basarabeni la evoluția limbii române este prezentă, dar limitată de niște bariere invizibile și destul de puternice: incongruența dintre declarații și acțiuni ale oficialilor de pe ambele maluri ale Prutului, reflexele unei identități deteriorate, atitudinea circumspectă (adesea justificată) a comunității române din partea dreaptă a Prutului chiar față de reprezentanții intelectualității basarabene etc. Dacă, însă, ne referim la perioada în care Basarabia s-a aflat sub ocupație străină, accesul românilor din acest teritoriu la procesul de constituire și consolidare a limbii literare a fost infim, iar pe alocuri a lipsit cu desăvârșire. În același timp, relevăm faptul că românii din stânga Prutului, având un imens avantaj față de fostele republici unionale care s-au aflat într-o situație lingvistică similară, au valorificat roadele evoluției limbii din România, revenindu-și astfel destul de repede din „letargia" și obscuritatea lingvistică indusă pe acest segment teritorial românesc.

Fără îndoială, toate procesele politice, sociale, culturale și, în mod special, lingvistice care s-au produs în acest spațiu românesc au lăsat urme vizibile în conștiința populației române, majoritare aici. Studii mai recente, îndeosebi cele ce țin de lingvistica cognitivă, reconsideră unele aspecte legate de limbă și limbaj, afirmându-se că „limba (nativă) are capacitatea de a modela mintea umană în proporții variabile, de aici rezultând interdependența dintre limbaj și gândire," iar „în urma experimentelor întreprinse prin simulare computerizată" se ajunge la concluzia potrivit căreia creierul uman ar putea fi înzestrat cu mai multă plasticitate (...) decât s-a crezut anterior" (Tihan). De aici, cercetătoarea citată semnalează că „tot mai multe studii și rapoarte socio-lingvistice oferă dovezi despre schimbările provocate în mentalul oamenilor de limba pe care aceștia o vorbesc" *(ibidem)*.

„Mentalul" („care se produce, se petrece în minte" – *dexonline.ro*) sau mentalitatea colaborează intens cu conștiința, concept ce presupune „unitatea, într-o minte, a ideilor «a fi», «a ști» și «eu», plus întregul conținut informațional și de procesare a informației din jurul acestor idei" (Drăgănescu). Conștiința lingvistică, însă, „ca unitate a limbii și culturii", în accepția cercetătoarei V. Bâlici, „este o formă deosebită a conștiinței umane generale", care „reprezintă starea mentală ocurentă conștientă a ființei umane de subiect al vorbirii (...) și de subiect al formării propriei conștiințe lingvistice" (Bâlici 2011: 156). Astfel, conștiința lingvistică este într-un raport direct cu conștiința națională, constituind reperul fundamental pentru unitatea de neam, de apartenență la o anumită comunitate, iar prin aceasta, la un sistem unic de valori și de tradiții.

Revenind la același raport între limbă și conștiință sau conștiință lingvistică și conștiință națională în spațiul dintre Prut și Nistru, constatăm o deviere accentuată de la ceea ce poate fi numit normalitate sau de la ceea ce poate fi general acceptat. Aici, prin degradarea constantă și deliberată a limbii, manifestate prin

experimentele lingvistice cunoscute (gramatica bazată pe aspectul regional transnistrean, în 1926; trecerea la alfabetul chirilic; inocularea glotonimului «limbă moldovenească»; sărăcirea vocabularului; diminuarea fără precedent a prestigiului limbii române; influenţa continuă şi masivă a limbii ruse), s-au produs „cutremure" atât în substanţa limbii, cât şi în mentalitatea celor care o vorbesc. În acelaşi timp, toate politicile lingvistice ale statului Republica Moldova de după proclamarea independenţei au continuat, în spiritul tradiţiilor sovietice, să promoveze prestigiul limbii ruse. Documentele propuse şi aprobate ulterior se asemănau izbitor cu cele adoptate în perioada sovietică, fiind schimbată doar denumirea statului nou-creat, în care limba rusă are un statut privilegiat. Abia în 2013 este propus (de către deputata liberală Ana Guţu) un „Proiect de Lege cu privire la politicile lingvistice în RM", în care limbii ruse nu i se mai acordă acest statut. Ca o consecinţă a unei îndelungate stări de impunere şi derivă lingvistică, s-au produs perturbări de conştiinţă, manifestate prin complexe diverse, care presupun mai multe lacune în comportamentul social şi cultural al românilor basarabeni comparativ cu cei din România.

Întrucât, după cum menţionam, modificările din conştiinţa umană depind, în mare măsură, şi de limba pe care un individ o vorbeşte, constatăm efecte adverse ale unui sistem lingvistic viciat în acest teritoriu populat de români. Pe de o parte, cunoaşterea insuficientă a limbii române literare standard, deficienţele grave în exprimare şi, pe de altă parte, teama de comunicare în limba maternă, menţinută de agresiunea verbală a rusofonilor, au generat un soi de prudenţă laşă, manifestată, adesea, prin renunţare la acţiune, prin resemnare sau prin încercarea de a-şi depăşi condiţia, deformând propria conştiinţă. Silviu Berejan a abordat cu multă acurateţe mai multe aspecte ale limbajului utilizat în Basarabia, relevând că

> acest lucru [exprimarea defectuoasă, vorbirea amestecată – *n.n.*] este sesizat de o parte din vorbitori, afectându-i puternic, creându-le serioase (de multe ori ireversibile) complexe de inferioritate naţională şi etnică şi nepermiţându-le în multe cazuri să se realizeze plenar ca cetăţeni de valoare. (Berejan 2007).

Savantul constată consternat: „Complexele de felul acesta, cum consideră pe bună dreptate ştiinţa psihologică, au un efect distructiv asupra psihicului omenesc" (*ibidem*). În acest context, este revelator demersul lui Aurelian Silvestru referitor la complexele obţinute (de copii) în perioada discutată, într-un articolul publicat încă la începutul anilor '90:

> Având un caracter frustrant, complexele ridică obstacole de netrecut în comunicarea cu alţi oameni, menţin constant o stare interioară apăsătoare ce împovărează omul, îl împiedică să se desăvârşească, să fie satisfăcut, împlinit; [...] să se simtă liber în exprimare; [...] deficienţele de limbaj se soldează, în cele din urmă, cu deficienţe de gândire. (Silvestru 1991)

Acelaşi autor se referă la complexele generate fie de un conflict nerezolvat, fie de circumstanţe sociale umilitoare:

> Aplicate la scara unei naţiuni întregi, ... dezvăluie cu claritate ce perspective au popoarele colonizate cu forţa: conflicte etnice nerezolvate, aspiraţia spre independenţă înăbuşită, echitatea socială spulberată. Totul a fost făcut parcă anume pentru a diminua vitalitatea noastră, pentru a împiedica accesul nostru la circuitul universal al valorilor umane... (*ibidem*)

Deşi scrise în momentul în care abia se înfiripa o conştiinţă naţională autentică, aceste reflecţii sunt o mărturie a unei insatisfacţii mocnite, dureroase, care măcina spiritul românesc din Basarabia.

> Dacă eşti privat de valorile care contează în comunitatea ta culturală, fiind, în acelaşi timp, preocupat mai mult de lucruri comune, dar lipsit totuşi de o comunitate în sensul tradiţional al cuvântului, eul devine victima fragmentării, a inconştienţei. (Markova 1999: 47)

Astfel, complexele de inferioritate, frustrările conaţionalilor noştri, provocate de nesiguranţa în modul propriu de exprimare, de inducerea sistematică a sindromului „indivizi de categorie inferioară" atât din partea autorităţilor, cât şi din partea reprezentanţilor etniei dominante în regiune, prin politici lingvistice, culturale şi sociale sau, mai vădit, prin insinuări şi etichetări umilitoare, au condus, în cele din urmă, la un şir de efecte nefaste, care se resimt în mod latent până în prezent. În unul din articolele publicate, menţionam următoarele consecinţe:

a) degradarea limbii şi a vorbirii indigenilor;

b) scăderea prestigiului limbii române pe teritoriul dintre Prut şi Nistru;

c) diminuarea creativităţii şi a gândirii logice din cauza amestecului nefiresc de coduri;

d) influenţa nefastă asupra psihicului uman prin formarea numeroaselor complexe de inferioritate şi prin dedublarea personalităţii;

e) diminuarea capacităţii de a fi lider, întreprinzător;

f) alterarea unor calităţi din cauza necunoaşterii suficiente a limbii (calitatea de orator, de exemplu, de negociator etc.);

g) lipsa unor perspective egale printre vorbitorii de limbă română din alte teritorii;

h) nesiguranţa în capacităţile proprii.

Toate aceste urmări sunt în strânsă corelaţie cu alte aspecte circumscrise modului de a fi, de a percepe lumea, de a reflecta asupra a tot ce se întâmplă. În acelaşi timp, această interdependenţă creează în conştiinţa individului un vid spiritual, emoţional, psihologic, capabil să-l ţină în derută şi să-i provoace dereglări de identitate pentru multe generaţii înainte.

Drept concluzii, putem enumera următoarele aspecte:

1. limba română din Basarabia s-a dezvoltat în afara românismului, fiind supusă numeroaselor experimente ideologico-politice, acest lucru deteriorându-i în mod lamentabil substanţa;

2. populaţia vorbitoare de română din Basarabia a fost privată de sentimentul apartenenţei la un neam unitar, astfel încât s-a creat o conştiinţă viciată, „fragmentată" ;

3. toate experimentele sociale şi politice de deznaţionalizare şi rusificare a românilor basarabeni au condus la consecinţe nefaste asupra psihicului lor: s-au format complexe de inferioritate, manifestate atât prin teama şi nesiguranţa de a se exprima în limba maternă, cât şi prin subestimarea talentelor, a calităţilor sau prin diminuarea tendinţei de afirmare.

Bibliografie

Bahnaru 2016: Vasile Bahnaru, *Filologia şi istoria soviectică moldovenească – diversiune ştiinţifică cu suport ideologic şi geopolitic*, în „Akademos", nr. 2, p. 136.

Bâlici 2011: Veronica Bâlici, *Conştiinţa lingvistică – valoare definitorie a fiinţei umane*, în „Philologia", nr. 5–6, Chişinău, pp. 151-158.

Berejan 2007: Silviu Berejan, *Degradarea vorbirii orale într-un stat în care funcţionează paralel două limbi oficiale*, în „Akademos" 4(8)/2007, http://www.akademos.asm.md/files/Academos%20nr.%204%202007%2010%20DEGRADAREA%20VORBIRII%20ORALE%20%C3%8ENTR-UN%20STAT,%20%C3%8EN%20CARE%20FUNC%C5%A2IONEAZ%C4%82%20PARALEL%20DOU%C4%82%20LIMBI%20OFICIALE.pdf, accesat: 21.08.20

Cazacu 2012: Lilia Cazacu, *Contacte lingvistice în Republica Moldova*, în „Науковий Вісник Міжнародного Гуманітарного Університету", УДК 342.814(478), nr. 5, online http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v5/01.pdf, accesat: 19.07.20.

Drăgănescu: Mihai Drăgănescu, *Conştiinţa, frontieră a ştiinţei, frontieră a omenrii*, http://www.racai.ro/media/Constiinta.pdf, accesat: 13.08.20.

Guţu Romalo 2003 : Valeria Guţu Romalo, *Evoluţia limbii române în Republica Moldova*, http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/A20902/pdf, accesat: 15.07.20.

Marcova 1999: Iv. Marcova, *Limbaj şi autenticitate*, apud Bâlici 2011: 156.

Rusnac: Mircea Rusnac, *Încercări repetate de rusificare în Basarabia Ţaristă (1828-1916)*, http://www.istoria.md/articol/463/%C3%8Encerc%C4%83ri_repetate_de_rusificare_%C3%AEn_Basarabia_%C5%A2arist%C4%83, accesat: 21.08.20.

Silvestru 1991: Aurelian Silvestru, *Victime ale bilingvismului: copiii complexaţi*, în „Limba Română" (Chişinău), nr. 1, p. 119, http://limbaromana.md/arhiva/Nr.%201,%201991.pdf, accesat: 21.08.20

Tihan: Diana Tihan, *Despre relaţia dintre limbaj şi gândire – scurtă introducere în sociolingvistică*, http://www.inovatiasociala.ro/ro/despre-relatia-dintre-limbaj-si-gandire/, accesat: 23.08.20

Language and Consciousness in Bessarabia: a Sociolinguistic Approach

Although thirty years have passed since the declaration of the Romanian language as a state language in Bessarabia, after more than a century of Russian-Tsarist domination and five decades of Soviet mystification, its situation remains confusing. This is primarily due to the interference of political forces in the language issue, maintaining, for electoral gain, an uncertain and disarticulated state of affairs.

It is known that the Romanian language (literary and spoken) in Bessarabia was, for a significant period, dominated by imperial historical excesses, being at the discretion of another state, which subjected it to its own language policies, designed exclusively out of selfish interests. Suppressing the natural evolution of the language in this territory ultimately led to the degradation of the spoken register, which ended up subtly penetrating its standard version too. The continuous effort of philologists, historians – of Bessarabia intellectuals – to contribute to the "sanitation", the cultivation of the Romanian literary language in this Romanian space was extremely difficult in a period marked by political, economic, and social uncertainty, by nostalgia for a system that proved itself "comfortable" for the mediocre and indoctrinated mind, but deeply flawed in the sense of national culture and traditions. The "Soviet" spirit of a good deal of the population continues to maintain a degrading language policy by insisting on the glottonym "Moldovan language", by perpetuating grammatical structures foreign to the Romanian language system, by an indolent and sometimes even aggressive attitude towards the regeneration of the language`s inner forces. At the same time, all the language policies of the Republic of Moldova since the proclamation of independence continued, in the spirit of Soviet traditions, to promote the prestige of the Russian language. The documents proposed and subsequently approved were strikingly similar to those adopted during the Soviet period, with the name of the newly created state simply replacing the RSSM, where the Russian language had a privileged status. It was only in 2013 that a "Draft Law on language policies in the Republic of Moldova" was proposed (by the Liberal deputy Ana Guțu), in which the Russian language is no longer granted this status.

As a consequence of a long state of imposition and linguistic drift, there have been disturbances of consciousness, manifested by various complexes, which involve more shortcomings in the social and cultural behavior of Bessarabia Romanians compared to those in Romania.

Despite the fact that the linguistic actuality seems to be recovering compared to the '1990s, many problems remain unresolved. This state of affairs creates a latent emotional and intellectual vacuum capable of generating unpredictable effects.

Variație lingvistică și identitate culturală

Nicoleta NEȘU*

Keywords: *linguistic variation*; *cultural identity*; *mother tongue*; *ethnic language*; *heritage language*.

Despre faptul că limba este un organism viu, în continuă mișcare, o *energeia* ('energie') și nu un *ergon* ('produs'), se vorbește de la Aristotel încoace. Principiile fundamentale, trăsăturile definitorii ale limbajului, precum alteritatea și creativitatea, dau seama de schimbările și de varietățile lingvistice. Despre rolul social al limbii, fundamental în constituirea unei identități naționale, s-a scris mult în secolul trecut – logosul, ethosul, genosul, toposul și eposul definind națiunea, etnia, ca un complex simbolic și constitutiv al identității unui popor[1]. În ultimii 20 de ani, datorită schimbărilor frenetice ale societății, a crescut mult numărul dezbaterilor despre multiculturalism, pluriculturalism și interculturalism, despre multilingvism și plurilingvism, pornind de la evidența tot mai mare a efectelor rezultate în urma întâlnirii dintre culturi. În acest context larg, transformările pe care o limbă le suportă au loc sub presiunea unor combinații de factori lingvistici, culturali, de mentalitate, sociali etc. Tot de la Aristotel și până în zilele noastre, omul a fost definit întotdeauna prin limbaj dar, simultan, și în relație imediată cu apartenența sa efectivă sau potențială la un centru-polis. Dimensiunea politico-socială a ființei umane, aspect social și politic al limbajului uman se concretizează, lingvistic vorbind, în limbile istorice. Și din moment ce limbajul, în manifestarea lui istorică, este întotdeauna limbă istorică, idiom, înseamnă că el este, întotdeauna, politic – adică, simplul fapt de a vorbi o limbă reprezintă un act politic implicit, exprimând adeziunea la anumite tradiții istorico-lingvistice și la o anumită comunitate istorică (vezi Coșeriu 1996 sau Humboldt 1988).

Din motive obiective, nu voi intra în detalii privind trăsăturile descriptive, teoretice, ale conceptelor din titlu – variație lingvistică și identitate culturală –, ele făcând obiectul unor cercetări și studii anterioare[2]. Am să mă opresc însă asupra

* Sapienza Università di Roma, Italia/Institutul Limbii Române, București, România.

[1] Nu știu exact în ce măsură, în condițiile de astăzi, se poate încă vorbi în astfel de termeni despre aceste realități și nici dacă ele mai pot fi numite „realități". Cred că aceste lucruri le vom putea afla doar mult mai târziu, la o privire în urmă.

[2] Mă refer aici, în principal, la comunicarea susținută în 2018, la Academia Română, în cadrul Simpozionului Internațional de Lingvistică, ediția a VII-a, organizat de Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan–Alexandru Rosetti", București, 18–19 mai 2018, cu titlul

unui concept teoretic destul de nou şi care, în opinia mea, se naşte tocmai la intersecția, în timp și în spațiu, dintre varietatea lingvistică și identitatea culturală, și anume *limba etnică* (cu varianta de denumire *limbă moștenită* – 'heritage language'), cu precizarea că, în cercetările noastre, ea nu constituie un obiect în sine, ci un obiect de fundal, o realitate care vine analizată şi de care trebuie ținut cont în momentul în care ne interesează aspectele didactice, de predare a limbii române în străinătate[3]. Un concept relativ recent, după cum spuneam mai sus, cu care am lucrat în ultimii ani în diverse cercetări şi pe care, initial, l-am propus ca termen în literatura de specialitate românească, preluat din italiană, *lingua etnica*, unde a fost introdus, la sfârșitul anilor '80, de către profesorul Paolo Balboni și reluat, mai apoi, de colectivul său de cercetători de la Universitatea Ca' Foscari din Veneția, pentru a numi limba vorbită de copiii emigraților italieni din Statele Unite. Evident, eu l-am folosit, simetric, pentru a numi limba vorbită de copiii emigraților români din Italia dar, este foarte clar, el poate fi folosit, extins și aplicat și în cazuri similare din alte țări. Pe scurt, căci, așa cum spuneam, există deja o bibliografie destul de generoasă pe această temă, voi încerca să dau, în cele ce urmează, o definiție proprie a conceptului, definiție pe care am elaborat-o în urma cercetărilor întreprinse până în prezent. Pentru mine, limba etnică este, la bază, o limbă maternă care suferă modificări importante, de formă și de conținut, datorate, în primul rând, unor factori extralingvistici – schimbarea coordonatelor spațiale, geografice –, dar și lingvistici – contactul foarte strâns și îndelungat, pe varii paliere ale limbii, cu o altă limbă, străină, ce treptat îi ia locul. Cum bine se știe, spațiul geografic este determinant în conturarea unui idiom definit ca instrument de transmitere a normelor, tradițiilor, valorilor unei națiuni, un fel de „cod" al identității naționale, al apartenenței etnice și al unei memorii culturale. Această unitate ideală, cum o numește Coșeriu, nu este însă, după cum bine se știe, una perfect omogenă, ci ea este caracterizată printr-o serie de diferențe, de varietăți – diatopice (în spațiu), diastratice (socio-culturale), diafazice (de stil), la care se adaugă, recent, și cele de tip diamezic (mijloc de comunicare/canal) și diegenic (de sex). În momentul în care acest spațiu geografic își schimbă, la propriu, coordonatele, se trece de la o anumită unitate lingvistică-limbă istorică (specifică spațiului respectiv) la o alta, specifică noului spațiu, determinat de propriile sale coordonate geografice, spațiale, iar emigratul se găsește în situația, deloc ușoară, de a fi nevoit să își însușească noua limbă, în același timp, păstrându-și (intactă!, pe cât posibil) limba maternă. Aici intervin, desigur, o serie de factori extralingvistici, precum vârsta, sexul, gradul de cultură și de pregătire

Mutații în comportamentul lingvistic al emigranților – raportul limbă maternă/limbă etnică. Studiu de caz: aspecte ale limbii române vorbite de comunitatea românească din Italia, şi publicată în Neşu 2020b, precum și la studiile Neşu 2019 şi Neşu 2018.

[3] Este necesară această precizare pentru a nu se face confuzie cu cercetările care studiază această realitate din punct de vedere sociolingvistic, ca un aspect important al fenomenului migrator, în general.

intelectuală, gradul de școlarizare etc., determinanți și relevanți în menținerea unui echilibru ideal între cele două limbi (situația bilingvismului, de exemplu). În momentul în care, însă, limba maternă ajunge să fie doar limba părinților sau a bunicilor, limba lor de origine, utilizată într-un cadru restrâns, strict familial și familiar, cu scop și uz preponderent colocvial, fără să mai reprezinte limba de contact social sau limba de școlarizare, ea devine limbă etnică, limbă moștenită[4]. Compoziția sa este redusă și este organizată în jurul unui vocabular minimal, de bază, conversațional și colocvial, de uz cotidian, de multe ori cu reflexe dialectal-regionale și cu o gramatică (morfologie și sintaxă) deficitară. De asemenea, este o limbă căreia îi lipsește, în mare măsură și în majoritatea cazurilor, contextul cultural, istoric și social de referință.

Din punctul de vedere al teoriei lingvistice, acest „tip" de cunoaștere și de utilizare a limbii de către cei care o practică ne trimite la dihotomia chomskyiană *know-cognize* sau la cea a lui Krashen, *acquisition-learning* (Neșu 2020: 95). După cum este bine cunoscut, aceasta din urmă devine punctul de plecare în teoretizarea procesului de achiziție și dezvoltare a competențelor lingvistice într-o limbă străină, prin parcurgerea a două faze: *achiziția lingvistică*, pe care Krashen o consideră similară cu cea în care copilul își dezvoltă capacitățile de comunicare în limba maternă – un proces intuitiv, non-intențional, subconștient, și *învățarea* conștientă a unei limbi străine, bazată pe un studiu sistematic al regulilor, cu dezvoltarea, în paralel, și a unei competențe de tip metalingvistic. Părerea noastră este că limba etnică/moștenită rămâne un proces oprit în dezvoltare la prima fază, *acquisition*, faza intuitivă, non-asumată și non-intențională și nu parcuge deloc sau aproape deloc faza a doua, *learning*, cea care ar furniza și setul de reguli gramaticale, inclusiv de normă lingvistică, și competența metalingvistică ce lipsesc, însă, cu desăvârșire[5]. Un aspect interesant, cred eu, este, în cazul studenților de origine română care trăiesc și studiază în străinătate, modul în care, în demersul

---

[4] Despre câteva aspecte teoretice ale celor două denumiri principale ale acestui concept, *lingua etnica* și *heritage language* am susținut o conferință în cadrul celui de-al XX-lea Colocviu Internațional al Departamentului de Lingvistică al Universității din București, în octombrie 2020, cu titlul *Câteva observații teoretice despre conceptele de „lingua etnica" (LE) și „heritage language" (HL)*. Menționăm aici faptul că în literatura de specialitate se întâlnesc și alte denumiri pentru această realitate, precum „family language", „communitiy language" ș.a.

[5] Într-un studiu recent am descris și dezbătut pe larg acest proces de predare/învățare „în oglindă" a limbii române ca limbă maternă/etnică/moștenită în străinătate, în cazul studenților de origine română ce trăiesc și studiază în Italia, subliniind paradoxul acestei situații, în contextul abordării didactice de tip contrastiv: „paradoxul situației constă în faptul că limba română, pentru acești studenți, se află într-un proces de «diluare», își pierde treptat din caracteristicile și din greutatea pe care o limbă maternă trebuie să le aibă, ca urmare nu mai poate juca rolul punctului de referință într-un discurs metalingvistic (predarea limbii române ca limbă maternă) și, astfel, întregul proces vine răsturnat, ca într-o oglindă, (...), iar metoda, structurarea și abordarea specifică a materialelor didactice utilizate în cadrul facultăților cu profil filologic din România își pierd din relevanță pentru ei" (Neșu 2020a: 96).

de studiere științifică a limbii române la nivel universitar, aceasta nu mai funcționează ca punct de plecare, reper, ca *forma mentis*, dar, în același timp, nu poate fi considerată nici ca limbă străină, în sensul strict lingvistic al termenului. Rolul acesta îi revine însă, în cazul nostru, limbii italiene, care, paradoxal, este, la origine, tocmai limba străină ce trebuia învățată ca atare în momentul în care se stabileau în Italia, dar care, devine, treptat, limbă de referință. Studiul limbii române, pentru ei, pleacă deci de la o limbă care le este cunoscută, familiară, pe care o vorbesc frecvent (cu limitele despre care vorbeam în definiția conceptului) și care are un statut tot mai „diluat" în conturarea identității lor lingvistice. Nu mai reprezintă punctul de referință în reprezentarea realității exterioare lor și este treptat înlocuită cu limba italiană care, concomitent, încetează a mai fi o limbă străină, devenind treptat limba instituțională, limba de contact social și cultural. Abordarea didactică contrastivă înseamnă, în cazul lor, plecarea de la formele cunoscute, confruntarea acestora cu formele limbii standard prin gramaticile de tip normativ, dar făcând toate referințele de tip teoretic – categorii gramaticale, funcții sintactice, fenomen lingvistic – în și prin limba italiană, singurul lor reper științific pe care îl posedă la nivel inclusiv de metalimbaj. În acest parcurs, gramatica normativă devine un element foarte important, de mediere, în măsura în care ei sunt în posesia, de cele mai multe ori, a unor forme greșite, regionale sau non-literare ale limbii române. Se pleacă, deci, de la limba vorbită, în forma în care o posedă ei, se confruntă, pe de-o parte, cu norma limbii române standard prin gramaticile normative, pe de altă parte, cu conceptele, cu aparatul tehnic, științific, metalingvistic prin intermediul limbii italiene pentru a se ajunge la formele corecte, formele limbii române literare standard, de astăzi (Neșu 2020a).

În ceea ce privește partea practică a intervenției mele, am să încerc să prezint în cele ce urmează câteva aspecte legate de conceptul de identitate națională/ culturală așa cum rezultă ele în urma unor chestionare[6] distribuite în perioada 2015-2019, la sfârșitul fiecărui an universitar, studenților de origine română. Menționez că numărul acestor studenți care se înscriu la specializarea „Limba și literatura română" din cadrul Facultății de Litere de la Universitatea Sapienza din Roma a crescut mult în ultimul timp, ajungând în mod constant, în fiecare an universitar, la un număr cuprins între 20 și 25 de studenți. Spun în creștere, căci până în 2010-2011 erau înscriși cam 3-4 studenți de origine română pe an și ei făceau parte din prima generație emigrată, detaliu ce merită a fi luat în considerare: înseamnă că aveau o experiență de școlarizare preponderent românească și erau, în majoritatea cazurilor, persoane care deja aveau un loc de muncă în Italia. După anul 2010, numărul lor a crescut, cum spuneam, dar s-au modificat

[6] Precizez că aceste chestionare au fost aplicate în fiecare an unui număr fix de 21 de studenți de origine română, proveniți din familii cu ambii părinți vorbitori nativi de limbă română, neluând în considerare studenții proveniți din familii mixte (în care uzul alternativ al limbii române și italiene este inerent), pentru o mai mare acuratețe și relevanță a rezultatelor obținute.

și caracteristicile lor, în sensul că ei sunt copiii celor emigrați, ajunși în Italia la vârste foarte mici, unii născuți chiar pe teritoriu italian și care au parcurs cea mai mare parte sau în totalitate perioada școlarizării preuniversitare în Italia. Contactul lor cu limba română este, deci, sporadic, de tip familial și nu instituțional, limba română nereprezentând sub nicio formă limba școlarizării lor, fapt pentru care ne găsim în situația pe care am numit-o „paradoxală" pe parcursul intervenției noastre: pentru ei limba română este o „limbă străină", dar nu în sensul tradițional al termenului, ci doar parțial, sub anumite aspecte, la anumite paliere. Voi enumera în cele ce urmează câteva dintre trăsăturile de natură extralingvistică ale acestui grup de studenți, de real ajutor în interpretarea și înțelegerea datelor de care dispunem, trăsături ieșite în evidență pe parcursul activităților desfășurate împreună, activități create anume pentru ei, în grup separat de studenții italieni (orele de lectorat, mini-anchete lingvistice, discuții pe teme de cultură românească etc.): nu citesc ziare, reviste în limba română și nici nu urmăresc canale românești de radio sau de televiziune; nu urmăresc viața politică și culturală din România; nu sunt la curent cu datele și cu problemele din țară, nici măcar cu cele mult mediatizate și/sau de interes general, precum cele legate de pandemie, de problema școlilor etc.; nu cunosc personalități ale culturii sau ale vieții culturale românești contemporane, dar nici „personaje" tip *influencer*, urmăriți pe rețelele de socializare de către tinerii români (de exemplu, ampla discuție/polemică de pe Facebook și din mass-media, din vara lui 2020, legată de activitatea lui Selly și intervențiile sale despre politica educațională din România, le era complet necunoscută); nu frecventează Liga studenților români din străinătate decât în foarte mică măsură (1 persoană din 24, în anul 2020), dar frecventează, într-o măsură mai mare Biserica ortodoxă din Italia și unele activități culturale organizate de aceasta; predomină prieteniile cu alți tineri de vârsta lor, tot de origine română, dar cu care vorbesc în limba italiană; obiceiurile culinare sunt preponderent românești (dar ele depind, în majoritate, de părinți); nu au urmat, decât în mică măsură și doar sporadic (2 persoane) cursul LCCR pus la dispoziție în școlile italiene de către Ministerul român al educației; manifestă interes față de istoria sau geografia românească, cu o pronunțată tendință de idealizare a realităților românești; la chestionarul cu tema „Numiți câteva personalități ale vieții românești de care ați auzit" apar Dracula, Ceaușescu, Nadia Comăneci, Eminescu (aproape la fel cu răspunsurile date de studenții străini), în timp ce la chestionarul cu tema cărților citite din literatura română, înainte de a o studia la universitate și în afara programei de literatură pe care o au aici, răspunsurile au fost 0 în toate chestionarele, cu excepția unei studente, în 2019, care a menționat *Poeziile* lui Eminescu și *Poveștile* lui Creangă.

Extrem de interesante pentru subiectul intervenției noastre sunt trei dintre chestionarele aplicate, ale căror rezultate le vom reda, în cele ce urmează, sub forma unor grafice care pun mai bine în evidență tendința modificărilor ce apar

din 2015 în 2019, în rândul studenților de origine română în ceea ce privește unele dintre coordonatele mai importante ale identității lor culturale (graficele sunt făcute, cum menționam în nota 6, pe un eșantion de 21 de răspunsuri). Primul dintre aceste chestionare se referă la ce limbă vorbesc acasă acești studenți, având patru variante de răspuns: limba română, limba italiană, amestecul celor două și varianta „altele". Rezultatele arată așa:

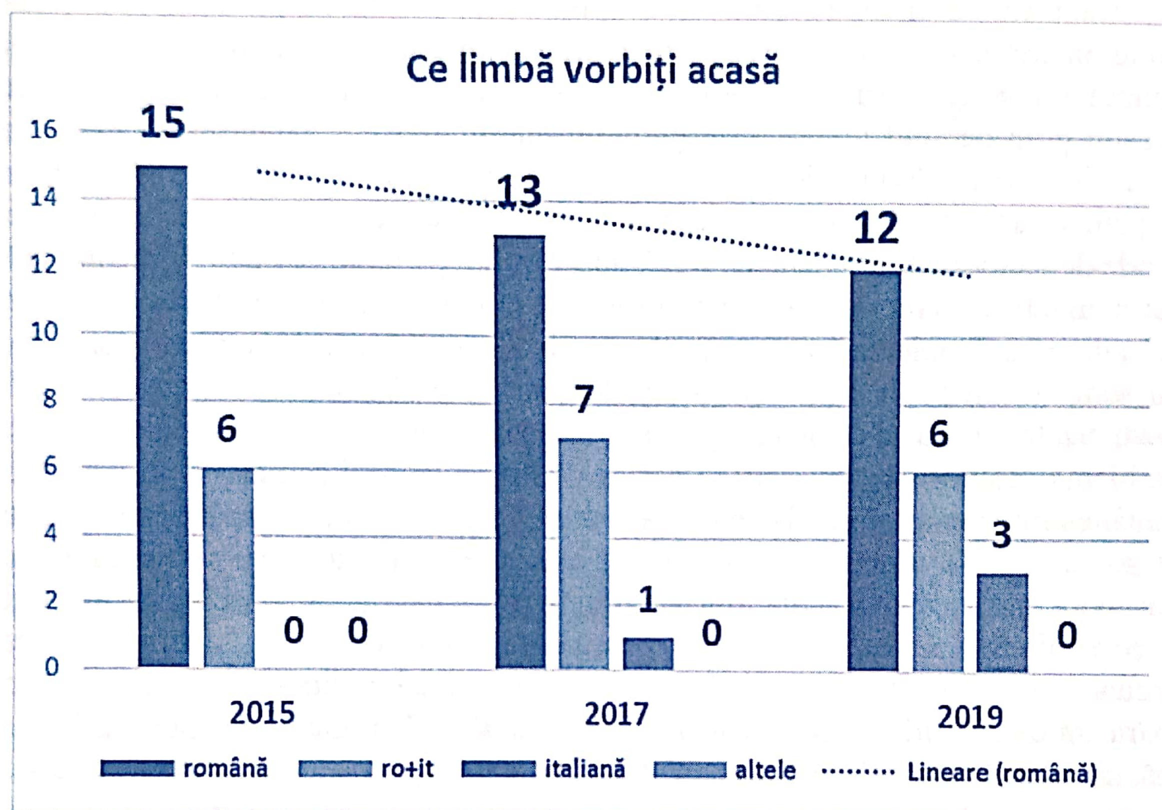

Fig. 1

Cum se observă din Fig.1, din numărul total și constant al studenților chestionați, și anume 21, dacă la sfârșitul anului universitar 2014-2015, 15 dintre ei vorbeau preponderent limba română acasă, numărul lor va scădea în timp, astfel încât la sfârșitul anului universitar 2018-2019 doar 12 vor mai da același răspuns. Tot cu o diferență de trei unități, însă în sens invers, de creștere, este numărul celor care vorbesc acasă limba italiană, care, evident, înlocuiește limba maternă. Aproape constant se menține, însă, numărul celor care vorbesc amestecat limba română și limba italiană, situație periculoasă din punct de vedere lingvistic, tocmai pentru că este cea care favorizează apariția fenomenelor de interferență lingvistică, la toate palierele limbii, și care duce, în mod direct, la diluarea competențelor comunicative și a rolului/importanței limbii române în viața lor de zi cu zi.

Al doilea chestionar se referă la limba în care numără, visează și/sau înjură, știut fiind faptul că acestea sunt niște situații caracterizante pentru limba maternă,

pentru statutul şi locul pe care o limbă îl ocupă în viaţa unei persoane, la un moment dat.

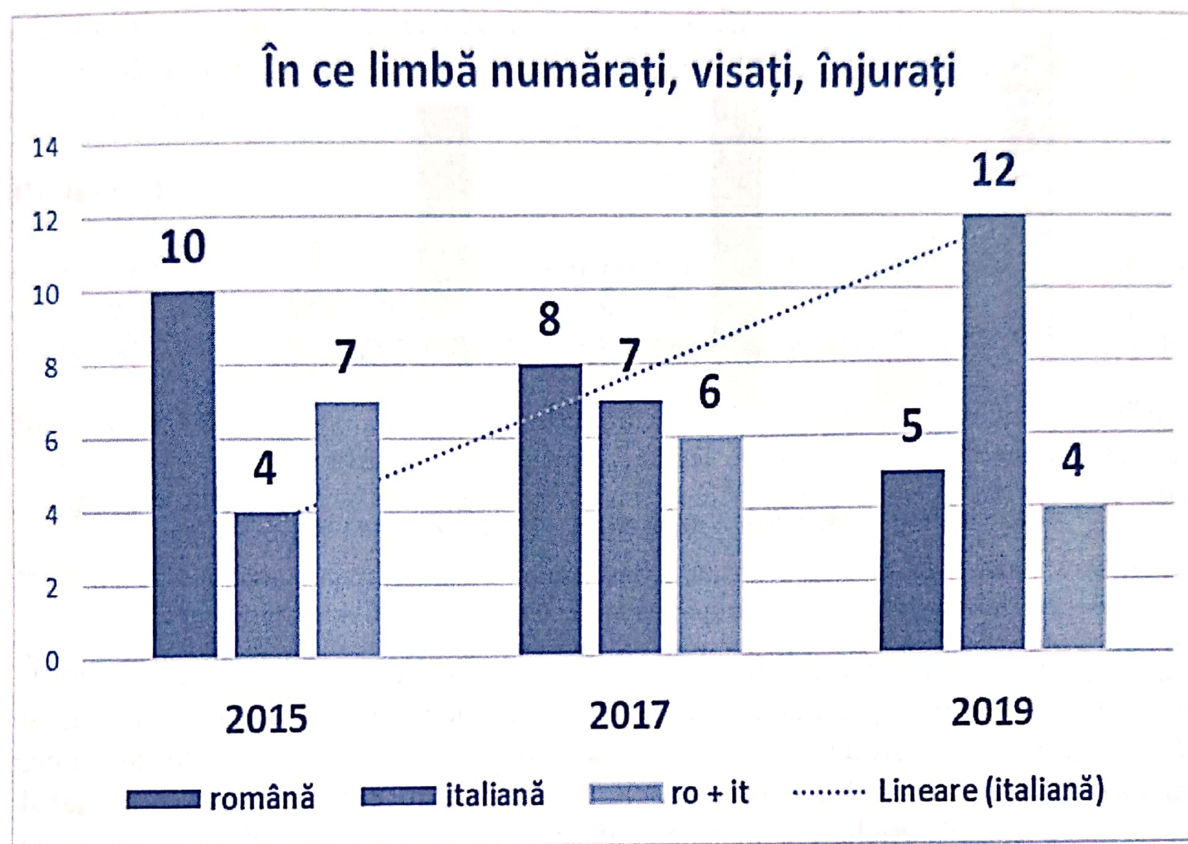

Fig. 2

Variantele de răspuns la această întrebare au fost trei: în limba română, în limba italiană, în ambele, iar rezultatele, aşa cum rezultă şi din Fig. 2, sunt relevante: prevalenţa limbii române este, şi în acest caz, în scădere, în uşoară scădere este şi situaţia care atestă uzul ambelor limbi; în schimb, în creştere vertiginoasă este limba italiană, de la 4 subiecţi care o foloseau în aceste situaţii în 2015, la 12 persoane în 2019, aşa cum se vede urmărind linia în roşu.

Ultimul chestionar pe care îl redăm aici în Fig. 3 ilustrează autopercepţia studenţilor în ceea ce priveşte apartenenţa lor la o naţiune sau alta. Este de remarcat apariţia vocii „naţionalitate europeană", care nu făcea parte din răspunsurile ghidate, dar care a fost introdusă de studenţii înşişi la categoria „alta":

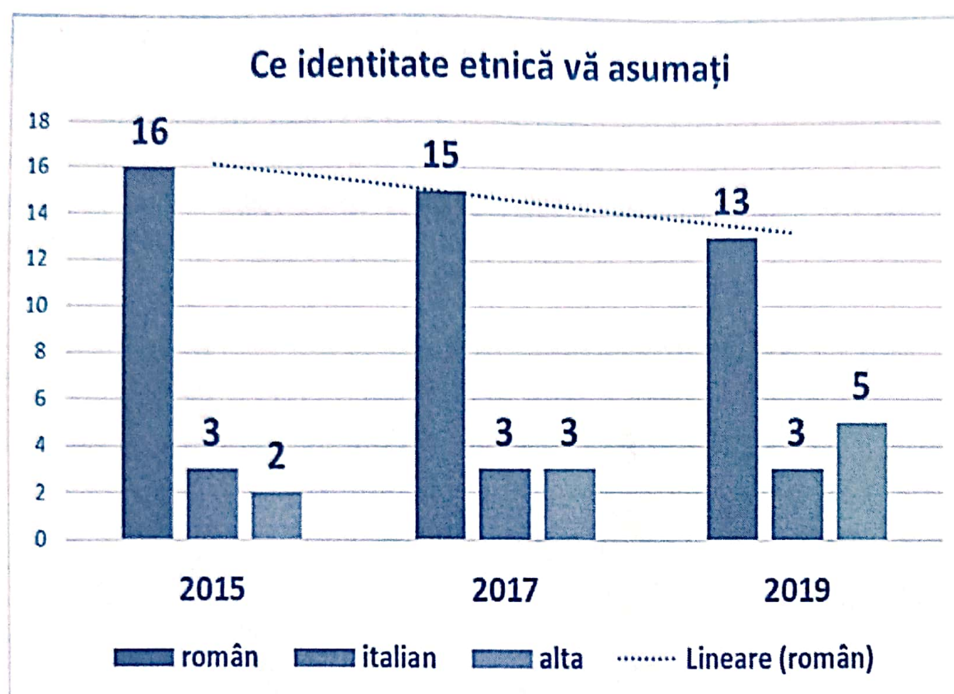

Fig. 3

Şi aceste răspunsuri confirmă tendinţele relevate în primele două figuri: dacă în 2015, din 21 de studenţi chestionaţi, 16 declarau că se simt români, în 2019, tot din 21 de studenţi, doar 13 se percep ca atare; interesant este faptul că, în timp ce numărul celor care se declară italieni este constant, creşte numărul celor care refuză etichetele „clasice" de tip etnic, naţional, şi se declară ca aparţinând Europei, se declară cetăţeni europeni (fără ca acest răspuns să le fie sugerat): 2 în 2015, 3 în 2017 şi 5 în 2019, ceea ce poate să ridice un semn de întrebare legat de valabilitatea actuală a conceptelor tradiţionale de etnie, naţiune şi de apartenenţă etnică sau de identitate naţională în forma în care erau definite ele până nu demult.

Creşterea masivă a fluxurilor migratorii din ultimii ani, problemele lingvistice şi culturale care se nasc în urma fenomenului migrator intern şi extern, contactele dintre limbi şi culturi diverse, relaţia dialectică între inegalitatea socială şi fenomenul variaţiei lingvistice, modificările datorate trecerii prin forme şi canale de comunicare diferite, precum şi modificările din evoluţia istorică a limbilor confirmă, cred eu, celebra afirmaţie a lui Sapir din 1921: „everyone knows that language is variable". Desigur, trebuie analizate ipostazele şi parametrii acestei variabilităţi, printr-un demers interdisciplinar, şi corelarea ei cu noile definiţii, care să ţină cont de realitatea imediată, ale conceptului de identitate naţională (care sunt tot mai convinsă că ar trebui înlocuit cu cel de identitate/apartenenţă culturală). Conceptele lingvistice (limbă etnică, limbă moştenită) completează, exprimă şi aduc, astfel, la suprafaţă, la nivel explicit, fenomene şi procese implicite ca părţi integrante, de adâncime, ale procesului migrator

(locuirea, lingvistică și spațială, dezorientarea culturală, șocul/impactul lingvistic și cultural, panica lingvistică, alături de altele, de natură sociologică și psihologică). De aceea suntem de părere că este absolut necesar să regândim și să redimensionăm limitele a ceea ce am considerat până acum identitate națională și, poate, să mutăm accentul și greutatea înspre factorul lingvistic, cultural, în (re)definirea ei.

Bibliografie

Coșeriu 1996: Eugenio Coșeriu, *Limbaj și politică*, în „Revistă de lingvistică și știință literară", nr. 5, Chișinău, pp. 10- 9.

Humboldt 1988: Wilhelm von Humboldt, *Fragmente lingvistice*, în „Secolul XX", nr. 325– 327, trad. Șt. Augustin Doinaș, pp. 161-164.

Neșu 2018: Nicoleta Neșu, *Limba română între limbă străină, limbă maternă și limbă etnică – studiu de caz*, în vol. *Limba română ca limbă străină. Metodologie și aplicabilitate culturală*, P. Nanu, E. Ivancu (eds), Turun Yliopisto, Turku, Finlanda, pp. 113-125.

Neșu 2019: Nicoleta Neșu, *Raportul centru-periferie. Note pentru o schiță de lingvistică spațială*, în „Romania Orientale", nr. 32/2019, Sapienza University Press, pp. 167-179.

Neșu 2020a: Nicoleta Neșu, *Note de predare a limbii române ca limbă maternă/etnică în străinătate*, în vol. *Limba și literatura română – perspective didactice*, Fl. Sâmihăian, M. Spătaru-Pralea (eds), Editura Universității din București, 2020, pp. 91-99.

Neșu 2020b: Nicoleta Neșu, *Mutații în comportamentul lingvistic al emigranților și raportul limbă maternă – limbă etnică (studiu de caz: aspecte ale limbii române vorbite de comunitatea românească din Italia)*, în „Studii și cercetări lingvistice", nr. 2/2020, pp. 243-254.

Sapir 192: Edward Sapir, *Language: An introduction to the study of speech*, New York – Harcourt, Brace.

Linguistic Variability and Cultural Identity

The present paper has on its background some of the main theoretical aspects of the phenomenon of migration, integrated within two perspectives: a philosophical sociological one, and a linguistic one. We will, therefore, attempt to answer some questions related to the essence of the migration phenomenon in today's globalising society, and mainly see what its effects are on the linguistic behaviour of people who migrate, especially the linguistic behaviour of the second generation of migrates, that is the students with Romanian origins who study Romanian language at the Italian Universities. Our concrete analysis will refer therefore to the presence of Romanian migrants in Italy, as in recent years it has become a true "phenomenon"; this is shown by the most recent data, both from the Romanian perspective – which sees a real exodus of the Romanian people, while Romania holds world's second place in migration, after Syria – and also from the viewpoint of Italy, where, after the recent statistics on migration in 2017, the Romanian community is the main community of migrants, with a number of 1.168.552 citizens who legally reside in Italy. The main aspects that we have focused on, from a theoretical and

practical viewpoint, are the mutations in the use of Romanian language within the Romanian community (the first and second generations), their own perception on their national/ethnic and cultural identity. We will thus try to also show this community's passage from thinking of Romanian as a mother tongue/ native language to considering it as an ethnic/heritage language. The three questionnaires applied from 2015 to 2019 on 21 students with Romanian origin (what language do you speak at home, what language do you count and dream on, what is your ethnic nationality) and the responses of our students we present in detail confirm this tendency.

Conceptul de «bibliografie». Accepțiunea clasică versus bibliografia în era digitală

Gabriela PANU*

Keywords: *bibliography*; *libraries*; *digital library*; *the science of information*; *research*.

Oferirea referințelor bibliografice este un proces complex prin care specialistul în ştiinta informării şi documentării face o anamneză în urma unui interviu cu utilizatorul, iar finalitatea acestui proces constă într-o bibliografie de specialitate individualizată și adecvată. Jean-Pierre Lardy spunea: „Găsirea informației este o artă, nu o știință" (Lardy 2001: 39), însă oricine este interesat se poate perfecționa pentru a deveni expert sau, de ce nu, „artist" al furnizării de referințe bibliografice. Forma clasică a bibliografiei (care datează de peste o sută de ani) poate lua și forma bibliografiei descriptive. O formă mai complexă poate fi bibliografia analitică, ce oferă, pe lângă referințele de tip listă, și un rezumat al fiecărei lucrări. O altă formă este cea în care se oferă referințe complexe de tip fișă de lectură. La ultimele două variante se poate adăuga și varianta tradusă într-o altă limbă decât cea originală. Așadar, însăși forma bibliografiei este una complexă, dincolo de faptul că generațiile noi de utilizatori sunt generații care învață, reproduc, se documentează și se informează total diferit față de generațiile de până acum. De aceea este nevoie de o cercetare bazată în primul rând pe regândirea și reinterpretarea termenului de «bibliografie pentru a putea produce aceste schimbări în practica de zi cu zi a bibliotecarilor.

Modelul bibliotecarului (văzut ca punct de acces la sfera cunoaşterii) se transformă în tipul specialistului care furnizează referințe bibliografice și identifică din noianul de surse specifice doar pe cele potrivite utilizatorului. Prin munca de documentare, bibliotecarul ușurează căutarea cititorului/cercetătorului (prin realizarea catalogării pe subiecte, pe autor, pe cuvinte-cheie, prin alcătuirea rezumatelor şi a indexurilor etc.). Modalităţile de facilitare a accesului în cazul acestui model sunt variate şi au fost determinate de introducerea tehnologiei în bibliotecă. Momentul apariției paginilor online de bibliotecă coincide cu apariția primului site în domeniu (1994), care aparţinea Bibliotecii Publice din Helsinki (Finlanda), context în care bibliotecarul începea deja să-şi regândească profesia prin acceptarea noilor tendințe (Ciocoiu 2009: 48). Bibliotecarii devin

* Universitatea de Vest din Timişoara, România.

administratorii paginilor nou create, care conţin funcţii extrem de variate, de la consultarea bazei de date electronice, la informaţii despre personalul bibliotecii. În plus, utilizatorii se pot înregistra în baza de date a cititorului pentru a primi ultimele ştiri prin poşta electronică. Mediul în care operează bibliotecile se reconfigurează încetul cu încetul. Ele îşi deschid larg porţile şi planifică mecanisme de atragere a utilizatorului contemporan. Unele biblioteci, mai ales începând cu jumătatea secolului al XX-lea, încep a furniza acces liber la o mare parte din colecţiile deţinute, fapt care a trezit interesul pentru lectură. Modelul resurselor partajate, apărut după anii '70 ai secolului al XX-lea, a fost un rezultat al diversificării formatelor şi al nevoilor de reînnoire din fiecare bibliotecă. S-au creat cataloage având la bază o structură informatică de reţea locală şi chiar globală, cu un rol important în procesul de împrumut internaţional. Cele trei modele servesc la analiza trecutului şi înţelegerea viitorului, la conştientizarea necesităţii de perfecţionare continuă, la acceptarea noilor curente şi la modelarea serviciilor unei biblioteci, astfel încât aceasta să-şi păstreze rolul în societate. În acest context, un specialist al domeniului afirma despre generaţia de utilizatori digitali:

> [...] Generaţia de mâine – oricând, oricum, oriunde – este exigentă, alcătuită din studenţi consumişti care, indiferent că învaţă în campusul universitar sau la distanţă, va aştepta ca materialele de curs să fie personalizate şi structurate special pentru ei, să fie interactive şi să conţină elemente media; să fie actualizate şi completate online şi să le fie livrate peste noapte la uşă sau direct în computere (Darnton 2009).

Vom începe prin definirea conceptului de «bibliografie», apoi vom continua cu stabilirea utilizărilor şi funcţiilor acesteia iar ulterior cu enumerarea diferitelor tipuri de bibliografii.

Odată cu creşterea masivă a informaţiilor disponibile în general, dar mai ales în mediul online, a devenit dificil pentru utilizatorii bibliotecilor (studenţi, cercetători, cadre didactice) să ţină pasul cu avansul tehnologic şi cu avalanşa de surse. Această problemă poate fi depăşită cu ajutorul unor specialişti în ştiinţa informării şi documentării. O bibliografie acţionează ca o cheie a masei mari de informaţii care există astăzi. Bibliotecile pot aduce în atenţia utilizatorilor informaţiile şi cunoştinţele relevante cu ajutorul bibliografiilor, acestea devenind astfel un instrument util pentru studiu şi cercetare. Bibliografiile sunt ajutoare esenţiale şi ghid pentru urmărirea şi identificarea diverselor publicaţii, ajutând, de asemenea, la descoperirea informaţiilor relevante. Mult efort, timp şi cunoştinţe sunt implicate în pregătirea bibliografiilor. Prin urmare, foarte puţine instituţii întocmesc bibliografii şi foarte puţini bibliotecari se specializează în întocmirea lor. Acestea sunt deosebit de importante pentru munca în bibliotecă şi pentru ca cercetătorii să îşi desfăşoare activităţile specifice. Cealaltă întrebuinţare ţine de identificarea documentelor şi de selectarea materialelor relevante pentru utiliza-

tori. Acestea trebuie să fie complete şi disponibile în diferite forme, cum ar fi bibliografii universale, naţionale, sau tematice. Un alt tip de bibliografie care nu este acoperită în diferitele secţiuni ale acestei unităţi este aşa numita *bibliografie a autorului*. De obicei, acest tip de bibliografie nu primeşte prea multă atenţie din partea utilizatorilor şi a bibliotecilor. Sunt produse, de regulă, pentru colecţionarii de cărţi, în special pentru utilizatorii interesaţi de tipul de carte veche şi de comerţul cu cărţi. Datorită cantităţii enorme de publicaţii, a avut loc o adevărată „explozie a literaturii". Prin urmare, utilizatorilor le este foarte greu să identifice documentele de care au nevoie, iar controlul bibliografic al publicaţiilor îi ajută prin furnizarea de informaţii în timp util, rapid şi eficient.

1. Repere conceptuale

Bibliografia reprezintă modalitatea fundamentală de acces la informaţii. În accepţiunea clasică, ea constituie o listă descriptivă de înregistrări produse în mod sistematic. Termenul de «bibliografie» este utilizat pe scară largă deoarece acoperă întregul domeniu al ştiinţei cărţilor ca entităţi fizice, istoria lor, schimbarea formelor, precum şi materialele ori metodele de elaborare a acestora. De asemenea, este considerată atât o ştiinţă, cât şi o artă, deoarece nu are doar caracter descriptiv. O bibliografie este o listă sistematică a documentelor pregătite pentru un anumit scop, pe baza unor criterii. Aceste criterii pot acoperi, de exemplu, un subiect, o regiune sau ansamblul cunoştinţelor disponibile etc. Cuvântul «bibliografie» provine din termenii greceşti *biblion*, care înseamnă 'carte', şi *graphein*, care înseamnă 'a scrie'. Prin urmare, *bibliografia* înseamnă „scrierea cărţilor", care ulterior s-a schimbat în „scrierea despre cărţi". Există o serie de definiţii disponibile pentru termenul de «bibliografie». Unele dintre cele mai populare sunt prezentate în cele ce urmează (Van Hoesan, 1928):

– bibliografia este arta sau ştiinţa descrierii corecte a cărţilor (conţinutul lor literar, alcătuirea fizică);

– bibliografia este: (a) studiul formei materiale a cărţilor, cu comparaţie în variaţii ale numerelor şi copiilor, ca mijloc de determinare a istoriei şi transmiterii textelor; (a) arta de a descrie corect cartea în ceea ce priveşte autorul ediţiei, formele fizice etc.; (c) pregătirea listelor de cărţi, hărţi etc.; (d) o listă de cărţi, hărţi etc.

– bibliografia este arta de a înregistra cărţi, precum şi ştiinţa fabricării cărţilor şi înregistrarea lor existentă.

Pe lângă cele de mai sus, sunt disponibile multe alte definiţii. Totuşi, de-a lungul timpului, semnificaţia anterioară a bibliografiei (văzută drept studiu al cărţilor ca entităţi fizice) s-a mutat spre identificarea modelelor de gândire din cărţi. În prezent, pentru o bibliotecă şi un profesionist în informare o bibliografie înseamnă modalitatea de a pregăti o listă sistematică de cărţi, aceasta fiind diferită de cataloage şi indexuri deoarece un catalog este în esenţă o listă a unei colecţii

date. Atât cataloagele, cât și indexurile servesc drept surse pentru compilarea bibliografiilor.

2. Funcții și utilizare

În ultimele două decenii au existat evoluții extraordinare în producția de documente/ informații științifice. Volumul literaturii științifice publicate a crescut enorm, mai ales în mediul online. Funcția principală a bibliografiei este de a ajuta utilizatorii în localizarea sursei de informații solicitate în cel mai rapid mod posibil. Unele dintre funcțiile unei bibliografii pot fi sintetizate după cum urmează[1]:

– este un ghid sistematic pentru literatura de specialitate;

– localizează un titlu pe un subiect dat și identifică detaliile bibliografice pe acesta (autor, editor, data și locul publicării etc.);

– servește ca instrument de selecție în achiziționarea de materiale pentru bibliotecă;

– ajută la obținerea de informații despre lucrări complete și despre un autor individual;

– economisește timpul și eforturile cercetătorilor, deoarece ajută la selectarea documentelor relevante și specifice din marele univers al documentelor;

– oferă îndrumare cercetătorului, indicând domeniile în care se află cercetarea totală într-un domeniu și progresul acestuia;

– este utilă pentru efectuarea căutării retrospective în scopul cercetării;

– promovează aplicarea cunoștințelor existente și activează crearea de noi cunoștințe;

– ajută un bibliotecarul să fie selectiv, în cazul în care bugetul este destul de limitat.

Funcțiile bibliografiei menționate mai sus indică faptul că cercetătorii nu pot funcționa fără a compila sau consulta o bibliografie, deoarece ea oferă un ghid cuprinzător pentru literatura de studiu. Bibliografia mai are și alte câteva utilizări, cum ar fi: a) ajută utilizatorii să localizeze documente de interes; b) ajută la identificarea și verificarea informațiilor bibliografice ale documentelor; c) ajută la localizarea informațiilor (materialelor) prin intermediul editorilor sau altor biblioteci; d) materialele utile pot fi selectate pentru construirea unei colecții de biblioteci audio; e) ajută la urmărirea dezvoltării unui subiect; f) duplicarea în cercetare poate fi evitată și accesul la materiale de interes poate fi asigurat în special pentru cercetători.

Bibliografiile îndeplinesc și funcția de control asupra literaturii existente. O bibliografie poate fi definită ca o listă bine organizată a înregistrărilor scrise,

---

[1] V. https://docplayer.net/85212060-Reference-and-information-access-tools-an-overview.html, accesat în 23.01.2019.

tipărite sau produse în alt mod. Acesta servește pentru a ghida bibliotecarii și utilizatorii în găsirea documentelor de care nu sunt conștienți (sau nu sunt siguri de existența lor). De obicei, frecvente în biblioteci sunt cererile de documente după autor, titlu sau subiect, care sunt oferite cu ajutorul catalogului bibliotecii. Dar în cazul în care este necesară o parte a documentului sau este necesar un document care nu se află într-o bibliotecă sau autorul/titlul unui document este incorect, instrumentele bibliografice ajută la localizarea materialelor necesare. Pe baza activităților, pentru a ajuta utilizatorii, pot fi identificate următoarele ramuri ale bibliografiei[2]: a) analitică sau critică; b) sistematică sau enumerativă (descriptivă); c) istorică; d) textuală.

Ramurile bibliografice de mai sus au fost identificate pentru a avea acces efectiv la informații și nu doar pentru a furniza simple liste de documente tipărite. Dintre cele patru ramuri ale bibliografiei, preocuparea principală a bibliotecarilor și a utilizatorilor este cea pentru bibliografiile analitice și descriptive, deoarece acestea ajută în studiu și cercetare și oferă o descriere detaliată a documentelor ca obiecte materiale sau digitale.

O bibliografie *analitică* se ocupă cu studiul și descrierea detaliată a documentelor. Aceasta examinează caracteristicile fizice ale documentelor, istoricul documentelor ca entități fizice. Aici entitățile fizice se referă la analiza detaliată a structurii documentului și descrierea acestuia. Se pune accentul pe transmiterea corectă a textului. Prin urmare, această formă de bibliografie încearcă să furnizeze detaliile documentelor existente, în special cărțile tipărite ca entități fizice. Istoria hârtiei și a tipăririi trebuie, de asemenea, luată în considerare aici. Cu alte cuvinte, o bibliografie analitică este cea care determină faptele și datele referitoare la o publicație, examinând semnăturile, cuvintele de captură, anulările și filigranele, făcând o înregistrare într-o formă aprobată de rezultate. Bibliografia analitică (Bowers 2007) și revoluția pe care această metodă a provocat-o în tehnicile de diferențiere, aranjare și descriere a cărților încearcă să facă față informațiilor oferite în avalanșa de lucrări științifice. Întrucât în zilele noastre mulți cercetători au nevoie de mai multe informații despre caracteristicile cărților/ documentelor/ surselor cu care lucrează, se naște o relație de dependență între cercetător și bibliotecar.

Bibliografia *sistematică* se referă la enumerarea și clasificarea cărților/ documetelor. De asemenea, se ocupă de asamblarea intrărilor bibliografice într-un aranjament logic și util pentru studiu și cercetare. O bibliografie este o listă bine organizată a înregistrărilor scrise, tipărite sau produse în alt mod (digital). Bibliografiile sistematice sunt de multe tipuri și pot fi clasificate în funcție de anumite caracteristici care includ: forma fizică, limba, tematica, acoperirea geografică, perioada de apariție, agenția producătoare etc. Bibliografia sistematică ar trebui să înlesnească un acces eficient la informații.

---

[2] *Ibidem*.

O bibliografie *descriptivă* este cea care face cunoscute cu precizie condițiile materiale ale cărților, adică numele complet al autorului, titlul exact al lucrării, data și locul publicării, numele editorului și numele editurii, formatul, paginarea, datele tipografice, ilustrațiile și prețul, iar pentru cărțile vechi, alte caracteristici, cum ar fi tipul de hârtie, legarea etc. Astfel, scopul principal al bibliografiei descriptive este de a înregistra detaliile bibliografice ale unui document, care au fost stabilite în timpul elaborării bibliografiei analitice. În felul acesta analiza constituie funcția bibliografiei analitice, iar descrierea reprezintă funcția bibliografiei descriptive. Bibliografia descriptivă adoptă anumite standarde și tehnici și înregistrează rezultatele analizei într-un format standard. În prezent, importanța bibliografiei descriptive a scăzut, deoarece există practici standard urmate în producția de cărți. Din punct de vedere istoric această ramură a bibliografiei tratează istoria realizării cărților.

Bibliografiile *istorice* se ocupă de istoria și metodele de producție a cărților (tipărirea, legarea, confecționarea hârtiei, ilustrarea și publicarea), ajutând la determinarea efectului scrierii sau a proceselor de tipărire asupra validității textului. Acest tip de bibliografie tratează variațiile textuale dintre un manuscris și cartea tipărită, ceea ce înseamnă că preocuparea acestui tip de bibliografie este de a determina cuvintele exacte pe care autorul a intenționat să le transmită pentru a-și constitui opera. Totodată, ea vizează studiul și compararea textelor, precum și transmiterea lor prin diferite tipărituri și ediții.

3. Tipuri de bibliografie

Bibliografiile sunt considerate cele mai importante instrumente din biblioteci și centre de documentare. Acest lucru se datorează faptului că acestea permit fluxul liber al informațiilor bibliografice despre literatura publicată în toate disciplinele. Vorbind despre tipurile de bibliografii, cele mai multe sunt bibliografii tematice. Pe lângă acestea există și bibliografiile naționale, care sunt foarte populare, deoarece pot fi utilizate pentru căutarea informațiilor curente și retrospective. Bibliografiile tematice formează cel mai mare grup de bibliografii enumerative și sunt definite ca cele care se ocupă cu materialele ce aparțin unui singur subiect dat, precum o țară, o persoană, un domeniu larg, o ramură a unui domeniu etc. (Drăgan 2010). Ranganathan (Ferreira 2017) a definit bibliografia tematică (de subiect) ca fiind o bibliografie limitată în ceea ce privește forma materialului, intervalul de timp, sursele de origine și limba. În funcție de conținutul bibliografiilor de subiect, acestea pot fi împărțite în mai multe categorii, una dintre ele fiind bibliografia de referință, care este considerată a fi exhaustivă. Este adesea destul de dificil să compilăm bibliografii exhaustive, înregistrând fiecare document publicat pe orice subiect; prin urmare, aceste tipuri de publicații își propun să fie exhaustive în limitele alese, ceea ce ar trebui clarificat de bibliografi. Materialul publicat în limbi străine constituie, de asemenea, o limitare

majoră. Acestea includ, de asemenea, servicii de indexare și abstractizare care sunt acoperite separat. O astfel de bibliografie trebuie să fie adecvată și prudentă în includerea publicațiilor tipărite. Căutarea de documente cu privire la un anumit aspect al unui subiect poate fi un efort care necesită mult timp dacă trebuie adunat un număr mare de referințe disparate. O scanare utilă a literaturii poate fi efectuată prin căutarea în indexurile cărților și a publicațiilor periodice. Majoritatea publicațiilor periodice cu valoare de referință au, de obicei, indici proprii (atunci când se înregistrează toate articolele care apar într-un periodic și sunt, de obicei, anexate la volumul complet al unui periodic). Serviciile de indexare sunt, de regulă, un index de cărți, broșuri, articole periodice, teze sau orice alte materiale despre un subiect dat. Indicii de citare (un alt tip de indici) permit unui cercetător, care are detalii despre o referință la un subiect de care este interesat, să găsească alte referințe legate de acesta sau citate care au fost publicate ulterior. Un alt instrument util sunt revizuirile bibliografice, care îndeplinesc o funcţie combinată de a furniza informații şi analize. Acestea pot lua forma unor recenzii.

Prin urmare, pentru ca toate aceste nevoi ale utilizatorului născut digital să fie satisfăcute, bibliotecarul trebuie să construiască un mediu complex de cercetare în care rolul său să fie unul activ. Odată cu introducerea tehnologiei informaţiei în bibliotecă, se nasc discuţii pe tema utilităţii colecţiei documentelor fizice, căci apar bibliotecile virtuale, bibliotecile electronice, bibliotecile digitale. La început, terminologia nu era foarte bine stabilită, însă toate aceste denumiri aveau un punct comun: informaţia redată cu ajutorul unui computer. Sintagma «biblioteca digitală» a fost general acceptată datorită faptului că are o arie de cuprindere largă şi poate servi şi scopului celorlalte două tipuri («bibliotecă virtuală» şi «bibliotecă electronică»). Cei care susțin realizarea bibliotecii digitale argumentează prin utilitatea tehnologiilor, dar şi prin îmbogățirea cunoştinţelor bibliotecarului, ajutând la realizarea unor sisteme de bibliotecă utile atât lui, cât şi utilizatorului. Sunt definite terminologii, concepte şi sunt create ghiduri de bune practici, toate acestea fiind menite să contureze tipologia bibliotecarului modern şi să schiţeze viitorul bibliotecii. Pe măsură ce aceste aspecte se conturează, iar biblioteconomia adaptează funcţii specifice domeniului economic ori marketingului, bibliotecarul începe să fie considerat un mediator al cunoaşterii. Accesul la informație se face prin determinarea automată a unei resurse ('resource discovery'), care implică existența unei locații dedicate ('resource location'), prin intermediul căreia utilizatorul este informat cu privire la existenţa documentului dorit, locul unde se găsesc informațiile, procedeul de achiziţie a resursei ('resource provision') şi modalitățile de livrare propriu-zisă a documentului ('resource delivery'), fie pe site-ul bibliotecii, fie prin descărcare sau fotocopiere. Prin însăşi structura sa, sistemul de *resource discovery* oferă informaţii complete privind caracteristicile documentului: datele bibliografice, informaţii despre locul

unde poate fi găsit documentul, precum şi despre mecanismele de căutare sau, de multe ori, referinţe ori chiar articolul complet, varianta integrală.

Profesia de bibliotecar a cunoscut transformări importante, implicând dobândirea de noi abilităţi şi îndeplinirea unor noi atribuţii. În acelaşi timp, datorită noilor tehnologii, bibliotecile contemporane dispun de mult mai multe posibilităţi de a rezolva problemele cu care se confruntă şi de a răspunde provocărilor societăţii informaţiei prin cooperare, prin realizarea unor proiecte comune (precum constituirea de biblioteci digitale sau cataloage colective), prin schimbul electronic de informaţii şi documente etc., astfel încât să ofere utilizatorilor o gamă largă şi modernă de servicii specifice. Spre deosebire de modelul bibliotecii tradiţionale, noul model presupune furnizarea de servicii care nu se mai bazează aproape în exclusivitate pe propriile colecţii de documente, ci pe întregul spectru documentar şi informaţional disponibil pe Internet (Coravu 2009: 45).

Bibliografie

Bowers 2007: Fredson Bowers, *The Function of Bibliography*
https://www.semanticscholar.org/paper/The-Function-of-Bibliography-FREDSON-BOWERS-Bowers/7d9a3de64e5c0389200d846679492c3ef5be0504 (accesat la 21.02. 2020).

Ciocoiu 2009: Adina Ciocoiu, *A fi bibliotecar în era digitală*, în Adriana Borună (coord.), *Informare şi documentare – activitate ştiinţifică şi profesională*, vol. II, Bucureşti, Editura Bibliotecii Naţionale a României.

Coravu 2009: Robert Coravu, *Provocările accesului la informaţia electronică în bibliotecile universitare*, în Adriana Borună (coord.), *Informare şi documentare – activitate ştiinţifică şi profesională*, vol. II, Bucureşti, Editura Bibliotecii Naţionale a României.

Darnton 2009: Robert Darnton, „On the ropes? Robert Darnton's Case for Books", în *Publishers Weekly*, 9/14/2009
http://www.publishersweekly.com/article/CA6696290.html (accesat la 18.06.2019).

Drăgan 2010: Drăgan Ana-Maria, *Variante electronice ale limbajelor de indexare cu structura ierarhică*, teză de doctorat, Bucureşti.

Ferreira 2017: Ana Carolina Ferreira, *Ranganathan and the faceted classification theory*
http://www.scielo.br/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0103-37862017000300279 (accesat la 20.02.2021).

Gordon, Petre 2007: Gordon Rugg, Marian Petre, *A Gentle Guide to Research Methods*, Open Univeristy Press, McGraw-Hill Education, 2007.

Lardy 2001: Jean-Pierre Lardy, *Recherche d'information sur l'Internet – outils et méthodes*, Paris, ADBS Editions.

Mandeal 2004 a: Rodica Mandeal, *Regăsirea informaţiei specializate: concepte şi practici*, Editura Universităţii din Bucureşti.

Mandeal 2004 b: Rodica Mandeal, *Instrumente de lucru necesare înmagazinării şi regăsirii informaţiei specializate*, Editura Universităţii din Bucureşti.

Mandeal, Porumbeanu 2005: Rodica Mandeal, Octavia-Luciana Porumbeanu (coord.), *Produse și servicii de informare avansată*, Editura Universității din București.
Marcu 2006: Angela Marcu, *Noi tendințe în serviciile de referințe din biblioteci*, București, Editura ABIR.
Shera 1965: Jesse Hauk Shera, *Libraries and the organization of knowledge*, Hamden, Archon Books.
Stoica 2000: Dan Stoica, *Curs de metode bibliografice de cercetare*, Iași, Editura Universității „Alexandru IoanCuza".
Van Hoesen 1928: Henry B. Van Hoesen, *Reference and Information Access Tools: An Overview*
https://docplayer.net/85212060-Reference-and-information-access-tools-an-overview.html (accesat la 23.01.2019).
Working Group on Guidelines for National Bibliographies, 2008, disponibil la https://www.ifla.org/VII/s12/guidelines-national-bibliographies-electronic-age.pdf
Žumer 2008: Maja Žumer (ed.), *Guidelines for National Bibliographies in the Electronic Age*, IFLA.

The Concept of 'Bibliography'. The Classical Meaning versus the Digital Age

The process of providing bibliographic references is a complex process by which the specialist in information and documentation sciences makes an anamnesis following an interview with the user, and the purpose of this process is an individualized and appropriate bibliography. Jean-Pierre Lardy said: "Finding information is an art, not a science", but anyone who is interested can improve to become an expert or why not, "artist" in providing bibliographic references. The classical form of the bibliography (dating back over a hundred years) can also take the form of a descriptive bibliography. A more complex form can be the analytical bibliography, which offers in addition to the list references and an abstract of each work. Another form, an even more complex one, is the one in which complex reading sheet references are provided. The last two variants can be added to the version translated into another language than the original one. Therefore, the very form of the bibliography is a complex one, beyond the fact that the new generations of users are generations that learn, reproduce, document and inform themselves completely differently from the previous generations. That is why research based primarily on rethinking and reinterpreting the term bibliography is needed in order to produce these changes in the daily practice of librarians in the digital era.

Identitate antroponimică în comunitatea ucraineană

Bianca Daniela POP*

Keywords: *identity; anthroponomy; personal denomination; Ukrainian community; ethnical criterion*

1. Introducere

Sistemul denominativ a suscitat de-a lungul timpului interesul multor cercetători, întrucât antroponimele sunt formule discursive care au menirea de a contura atât identitatea unui singur individ, cât și identitatea unei întregi comunități.

Antroponimia este, în esență, o disciplină lingvistică – fiecare antroponim constituie, în fapt, un cuvânt, o unitate lingvistică[1] –, iar materialul oferit de aceasta este util inclusiv pentru definirea culturii și civilizației unui popor. În fapt, și identitatea unei comunități se poate determina în funcție de studiile referitoare, în special, la etimologia și semnificația numelor. Al. Graur afirmă că

> numele constituie o părticică din tradiția, din istoria țării, ele dau informații asupra culturii și asupra modului de viață în general, al celor care ne-au precedat. [...] Bazându-ne pe numele de persoane, putem trage concluzii asupra populațiilor (1965: 74).

În țara noastră, alături de populația românească, conviețuiesc și alte grupuri etnice, între care, pe loc fruntaș, având în vedere atât diversitatea, cât și datele istorice, se situează cele care utilizează graiuri ale unor limbi slave, și anume: ucraineană, sârbo-croată, slovacă, rusă, bulgară, polonă și cehă, majoritatea vorbitorilor acestor idiomuri viețuind în apropierea granițelor, inclusiv în nordul țării. Dintre toate graiurile slave vorbite pe teritoriul României, graiurile ucrainene ocupă primul loc. Având în vedere că „existența unei populații care vorbea limba ucraineană este atestată pentru prima dată în Maramureș, în secolul al XIV-lea" (Herbil 2014a: 798), am încercat să surprindem în ce măsură a reușit comunitatea

---

* Colegiul Tehnic „Aurel Vlaicu" din Baia Mare, Maramureș, România..

[1] Întrebuințarea antroponimelor oficiale reprezintă unul dintre mijloacele de utilizare a limbii în vederea identificării exacte a unui individ. În cadrul comunicării interumane, participanții la actul interlocutiv se identifică reciproc sau fac referire la anumiți indivizi absenți, prin utilizarea unor construcții antroponimice oficiale sau neoficiale. Numirea oficială se realizează prin respectarea anumitor parametri ce duc la recunoașterea unui nou-născut de întreaga comunitatea din care acesta face parte.

ucraineană din Maramureşul istoric să-şi conserve identitatea etnică în urma convieţuirii cu populaţia română şi ca urmare a pătrunderii influenţei limbilor moderne şi a schimbărilor generate de moda onomastică. Prin urmare, s-a urmărit stabilirea gradului de menţinere a identităţii antroponimice, capabilă să caracterizeze o întreagă populaţie a unei ţări, întrucât criteriul etnic este cel care stă, în principal, la baza atribuirii antroponimelor oficiale, influenţând masiv alegerea prenumelor, inclusiv în comunitatea ucraineană din Rona de Sus. Aceasta se află în partea nordică a judeţului Maramureş şi este înconjurată de trei localităţi româneşti şi un sat maghiar[2]. Datorită acestui fapt, sunt resimţite puternic anumite influenţe etnice şi culturale.

În prezentul studiu am pornit de la constatarea că în comunitatea ucraineană există un inventar extrem de bogat şi de variat de antroponime provenite din diferite origini, cu particularităţi structurale deosebite. De-a lungul timpului, s-a încercat o modernizare a registrului denominativ, preluarea de antroponime din afara sistemului consacrat realizându-se prin mai multe mijloace şi în stadii diferite. În cadrul procesului numirii, se pot distinge mai multe etape care au legătură şi cu evoluţia istorică şi culturală a localităţii, prin atribuirea diferitelor tipuri de nume ce au la bază, în principal, criteriul etnic (maghiare, slave, neologice – împrumutate din limbile romanice[3] etc.).

2. Obiectivul lucrării

În lucrarea de faţă ne-am propus cercetarea şi analizarea antroponimelor oficiale, îndeosebi, din considerente ce ţin de noutatea lingvistică ce a pătruns în comunitatea supusă investigaţiei, în urma imigrării ucrainenilor în diverse spaţii europene. De asemenea, am ales să abordăm mecanismul ce stă la baza alegerii antroponimelor oficiale, cu scopul identificării raţiunilor care au dus la întrebuinţarea şi combinarea prenumelor.

Ca metodologie, am utilizat, pe de-o parte, fondul teoretic din bibliografia de specialitate, iar pe de altă parte, am cercetat documentele de stare civilă ce ne-au fost puse la dispoziţie de Primăria Rona de Sus.

---

[2] Potrivit ultimului recensământ al populaţiei din cadrul comunei Rona de Sus, efectuat în anul 2011, reies următoarele statistici: numărul de persoane după etnie: ucraineană – 3246, română – 188, maghiară – 318; numărul de persoane după limba maternă: ucraineană – 3228, română – 199, maghiară – 322; numărul de persoane după religie: ortodoxă – 2796, romano-catolică – 310, greco-catolică – 151, reformată – 1, baptistă – 23, penticostală – 39, musulmană – 2, Martorii lui Iehova – 422, fără religie – 10.

[3] Utilizarea frecventă a prenumelor de origine romanică este motivată, din punct de vedere psihologic şi social, de dezideratele şi nevoile fenomenului comunicaţional modern, iar din punctul de vedere al limbii, de numeroasele mijloace de construcţie (prin procedeul derivării) şi combinare a prenumelor, pe de-o parte, prin adoptarea unor antroponime deja existente şi structurate în limba de origine, iar pe de altă parte, prin construirea altora noi.

3. Întrebuințarea prenumelor hagiografice

În inventarul de prenume întrebuințate în prima jumătate a secolului al XX-lea se observă cele religioase, masculine și feminine, care reiau „numele sfinților și sfintelor de seamă din calendarul ortodox" (Tomescu 2017: 298) și greco-catolic, obicei păstrat, la scară mai mică, până în zilele noastre, la ele adăugându-se o serie de derivate. În cadrul sistemului neoficial de denominație personală, „unul dintre cele mai productive sufixe de pe teritoriul lingvistic ucrainean, având atât funcție diminutivală, cât și antroponimică", este sufixul *-k(a)*, cu ajutorul căruia „poate fi derivat aproape orice prenume feminin, fie el ucrainean, românesc, maghiar sau un împrumut recent din alte limbi: *Alinka* (< rom. *Alina*), *Deniska* (< rom. *Denisa*)" (Herbil 2014b: 570, 571). Corespondentul său, „productiv în formarea variantelor de nume masculine", este *-k(o)*, astfel că „aproape orice nume de botez masculin (formă plină sau hipocoristic ori derivat), fie el ucrainean sau românesc, poate fi derivat cu ajutorul acestuia: *Adiko* (< rom. și ucr. *Adi* < rom. *Adrian*), *Andrijko* (< ucr. *Andrij*) [...]" etc. (*ibidem*: 572, 573). Prin urmare, membrii comunității ucrainene atașează cele două variante ale sufixului la prenume de diferite origini în vederea adaptării acestora la exprimarea specifică limbii ucrainene și, implicit, în vederea conservării identității etnice și culturale, astfel că formele sufixate se regăsesc inclusiv în documentele oficiale, nu doar în exprimarea colocvială. În perioada comunistă, se păstrează stabilitatea registrului antroponimic în ceea ce privește utilizarea hagionimelor; ca urmare, sistemul onomastic

> evoluează, mai mult decât în alte perioade, între tendința de continuitate, manifestată în păstrarea numelor de botez religioase tradiționale, și cea de schimbare, exprimată prin laicizarea accentuată a inventarului antroponimic (Tomescu 2017: 298).

De pildă, în anul 1950, singurele prenume întrebuințate la nou-născuți sunt cele de sfinți, fiind respectat „modelul prenumelui tradițional românesc unic" (O. Felecan 2013: 37), fapt indicat în următoarea ierarhie onomastică (după numărul ocurențelor): prenume masculine – *Vasile* (*Vasîl'*)[4] [11], *Gheorghe* (*D'ord'i*) [9], *Ioan* (*Ivan*) [8], *Nicolae* (*Nîkolaj*) [5], *Alexa* (*Oleksa*) [5], *Mihai* (*Michajlo*) [4], *Ilie* (*Il'ko*) [2], *Paul* (*Pavel*) [2], *Petru* (*Petro*) [1] și prenume feminine – *Maria* (*Marija*) [16], *Ana* (*Anna*) [11], *Vasilena* (*Vasîlîna*) [5], *Ileana* (*Olena*) [2], *Agafia* (*Hafija*) [1], *Irina* (*Jarîna*) [1], *Eudochia* (*Javdoka/ Odot'a*) [1]. Și în a doua jumătate a secolului al XX-lea, mai exact în perioada anilor 1960-1995, se remarcă utilizarea frecventă a prenumelor calendaristice, în cadrul numelui de botez dublu: *Gheorghe Nicolae*, *Gheorghe Sorin*, *Ioan Marius*, *Ioan Mihai*,

[4] Prima formă prezintă ortografia din documentele oficiale, în timp ce forma din paranteză constituie echivalentul ucrainean al acesteia, fiind și forma utilizată în comunitate, ca rezultat al întrebuințării limbii ucrainene în comunicare, fapt care se reflectă (neoficial) și în antroponimie.

Şandor Mihai, *Iulian Mihai*, *Mihai Ciprian*, *Mihai Volodea*, *Nicolae Marco*, *Nicolae Saşa*, *Vasile Liviu*, *Ivasec Vasile*, *Marius Vasile*, *Vasile Valentin* etc., respectiv *Ana Mihaela*, *Natalia Ana*, *Ţilea Ana Cristina*, *Irina Adelina*, *Maria Alina*, *Maria Georgeta*, *Maria Raluca*, *Maria Adela*, *Tania Maria*, *Dana Vasilena*, *Vaselena Madona* etc. Se poate afirma, deci, faptul că prenumele religioase, masculine şi feminine, larg răspândite, consacrate şi întărite de credinţa în valorile tradiţiei, „s-au dovedit mai rezistente în sistemul denominativ decât prenumele mai rare, a căror capacitate de individualizare este mai mare" (Tomescu 2017: 298), întrebuinţarea frecventă a acestora fiind asociată cu păstrarea identităţii.

Totuşi, în a doua jumătate a secolului al XX-lea, se remarcă şi o înclinaţie înspre înlocuirea acestor prenume religioase, în documentele oficiale, cu hipocoristicele sau diminutivele lor, în forme derivate ucrainene sau româneşti[5]: *Alexandru Eugen*, *Alexandru Ludovic*, *Radu Marin*, *Alexandra Daniela*, *Zoia Georgeta*, *Georgeta Liudmila*, *Marieta Tanea*, *Loredana Mihaiela*, *Niculina Zoia*, *Tanea Paulina* etc., respectiv *Alexandru Marius*, *Nicuşor Vasile*, *Nicu Constantin*, *Costică Nicu*, *Radu Sandu*, *Anca Nicoleta*, *Anca Mioara*, *Loredana Alexandra*, *Maria Georgeta*, *Sonia Gheorghina*, *Georgina Valentina*, *Narcisa Ionela*, *Lena Jenica*, *Maia Cristina*, *Marinela Cristina*, *Diana Marusia*, *Marusea Mariana*, *Mihaela Victoria*, *Neluţa Ionela*, *Mirela Petruţa*, *Vasilica Ionela*, *Larisa Vaselica* etc.

4. Prenume biblice

Cei preocupaţi de domeniul religios obişnuiesc să-şi boteze copiii cu prenume biblice[6], încărcate de semnificaţii, întrucât intenţionează să proiecteze

> o parte din cutumele lor (psihologia, preferinţele, aspiraţiile, neîmplinirile) în fiinţa locuită de celălalt. Se produce un transplant de identitate, de extirpare a sinelui şi de mutare a lui în teritoriul stăpânit de alteritate (D. Felecan 2014: 492).

Potrivit Domniţei Tomescu,

> moda prenumelor biblice, care manifestă tendinţa de a înlocui prenumele tradiţionale, reprezintă şi o influenţă a onomasticii anglo-americane, care se răspândeşte nu numai prin filiere literare, cum a fost cazul unor împrumuturi culte mai vechi, ci şi prin modele onomastice oferite de mass-media (2017: 305).

Fie din dorinţa de a găsi nume originale, întâlnite mai rar, fie din motive religioase, prenumele biblice[7] au o frecvenţă ridicată, fiind întâlnite, între anii

---

[5] Între anii 1970-1975 şi 1985-1995.

[6] Multe dintre ele sunt înregistrate astăzi în variantă străină, cu grafii diferite (*Andreas*, *Ianis/ Iannis/ Yanis/ Yannis*, *Lucas*, *Nicolas/ Nicholas* etc.), formele de genul acesta fiind considerate a fi „europenizate" în cazul „unor studii sau locuri de muncă în străinătate" (Manoliu 2010: 3).

[7] Atât cele veterotestamentare, cât şi cele din Noul Testament.

1985–1995, în combinații precum: *Aron Petru*, *Daniel Beniamin*, *Vasile Elisei*, *Ieremia Luca*, *Natanael Daniel*, *Larisa Debora*, *Lidia Cirasela*, *Maria Magdalena*, *Alexandra Rebeca*, *Sunamita Nadia*, *Suszana Elisabeta* etc.[8].

În perioada dominației austro-ungare, pe teritoriul localității pătrund nume împrumutate de la maghiari, fenomen întâlnit, în special, în cadrul familiilor mixte, majoritatea luând naștere „împotriva voinței ucrainenilor, fapt datorat administrației ungare din perioada respectivă" (Herbil 2019: 353)[9]. Între anii 1970–1975, acestea apar în structura prenumelor compuse, precum: *Alexandru Ludovic*, *Anton Ludovic*, *Adalbert Gheorghe*, *Carol Ștefan*, *Sandor Mihai*, *Ana Klara*, *Katalina Tania*, *Rozalia Elisabeta* etc.

5. Prenume slave

Ținând cont și de „orientarea politico-socială pro-sovietică și propaganda în favoarea limbii și culturii ruse din primele decenii ale perioadei comuniste" (Tomescu 2017: 303), o contribuție notabilă în privința alegerii numelor de persoane a avut-o școala și, în special, literatura rusă, cu influență asupra intelectualității satului.

> Multe dintre respectivele prenume au fost împrumutate de la posturile TV rusești (sovietice) pe care le recepționează de peste cinci decenii și ucrainenii din Maramureș (Herbil 2019: 348).

Utilizarea numelor slave a luat amploare, întrucât au apărut și alte nume rusești și ucrainene. Prenumele de origine slavă înregistrate între anii 1970–1975 și 1985–1995 în cadrul localității apar în structuri precum: *Adrian Taras*, *Alexa Veniamin*, *Mihai Alexa*, *Gheorghe Alexa*, *Gheorghe Slavco*, *Venea Vasile*, *Veniamin Vasile*, *Liuba Violeta*, *Liuba Tatiana*, *Liuba Mariana*, *Lida Mariana*, *Odarca Liuba*, *Odarca Mirela*, *Olga Irina*, *Oresea Nicoleta*, *Georgeta Liudmila*, *Radmira Severa*, *Meda Rodica*, *Rodica Maria*, *Rodica Iuliana*, *Svetlana Ana*, *Zoia Bianca*, *Niculina Zoia*, *Zoia Georgeta*, *Nicoleta Natașa*, *Hafia Tania*, *Irina Tania*, *Liliana Tania*, *Marieta Tanea*, *Tanea Paulina*, *Tania Oxana*, *Katalina Tania*, *Claudia Tatiana*, *Tamara Simidia* etc., respectiv *Ivasec Vasile*, *Daniel Miroslav*, *Radu Sandu*, *Nicolae Sașa*, *Sașa Dumitru*, *Serioja Mihai*, *Vladimir Marian*, *Mihai Volodea*, *Volodea Ivan*, *Jenea Mariana*, *Katea Natașa*, *Lena Jenica*, *Anca Larisa*, *Larisa Debora*, *Liuba Vasilica*, *Luminița Liuba*, *Diana*

[8] Există posibilitatea ca prenumele încadrate în această categorie să nu facă trimitere, în mod obligatoriu, la personaje biblice, având alte referințe. Potrivit lui Eugen Coșeriu, „două nume de *Juan* cu aplicare diferită au în comun numai partea fizică, și nu partea semnificativă, nu reprezintă, de fapt același cuvânt [...]; ele constituie un singur semn, dar sunt simboluri diferite" (2004: 272).

[9] Printre prenumele masculine și feminine de origine maghiară cu frecvență redusă se pot aminti și următoarele: *Andras*, *Calman*, *Coloman*, *Francisc*, *Geza*, *Gyorgy*, *Ludovic*, *Vinți* etc., respectiv *Edith*, *Etel*, *Iren*/ *Irene*, *Klara*, *Ludovica*, *Roszi*, *Roza*, *Rozalia*, *Zsofia*/ *Zofia* etc.

Marusia, *Marusea Mariana*, *Mariana Natalca*, *Natașa*, *Odarca*, *Oxana Silvia*, *Oresia*, *Rodica*, *Tania Izaura Floriana*, *Tania Florentina*, *Tamara Aurica*, *Tamara Luiza*, *Tamara Olea* etc. Așadar, influența slavă și-a pus amprenta asupra antroponimiei localității Rona de Sus, aducând numeroase nume de persoane fie în forme nealterate, „primite [...] în formă inițială”, fie „adăugându-li-se o serie de derivate” (O. Felecan 2009: 100), unele nume fiind chiar *traduse* din română în ucraineană[10] sau *adaptate* limbii ucrainene.

6. Prenume neologice de inspirație romanică

În comparație cu prenumele vechi, clasice, amintite anterior, sunt frecvent întâlnite, după anul 2000, împrumuturile latino-romanice, preluate, cu precădere, din italiană, franceză și spaniolă[11]; „din perspectivă lexicologică, acestea pot fi echivalate cu neologismele, care, după evenimentele din decembrie '89, au fost primite *cu brațele deschise*” (O. Felecan 2013: 46)[12]. „Invadarea” de către români (implicit de către ucrainenii care trăiesc în România) a statelor occidentale (Italia, Spania, Franța, Portugalia) a contribuit la creșterea semnificativă a prenumelor de factură romanică, remarcându-se, inclusiv în antroponimia din cadrul localității Rona de Sus, importul masiv al unor forme din onomastica occidentală. Printre prenumele moderne internaționale împrumutate din Occident (proprii atât ucrainenilor, cât și onomasticii românești), pe locul întâi se situează cele italiene, simple sau încadrate în structuri onomastice duble unde pot ocupa atât prima, cât și a doua poziție: *Alisia Nicoleta*, *Denisa Alesia*, *Bianca Daniela*, *Zoia Bianca*, *Magda Carmen*, *Carmen Anamaria*, *Cerasela Mariana*, *Lidia Cirasela*, *Daria Anka*, *Tabita Daria*, *Delia Gina*, *Mariana Elysa*, *Ecaterina Maria*, *Francisca Anamaria*, *Mariana Francesca*, *Giulia Melania*, *Gianina Albertina*, *Lăcrămioara Geanina*, *Iasmyna Alexandra*, *Iasmina Mihaela*, *Laura Maria*, *Mariana Lorena*, *Lorena Larisa*, *Armina Luisa*, *Luisa Vanesa*, *Loredana Alisia*, *Ramona Loredana*, *Melissa Maria*, *Melisa Selia*, *Bettina Melissa Medeea*, *Andreea Nicola*, *Otilia Roxana*, *Pamela Otilia*, *Rovena Andra*, *Rovena Timela*, *Vanessa Roberta*, *Țico*

---

[10] De exemplu, *Svetlana* (*svetlo* însemnând „lumină□) cu echivalentul românesc *Luminița*.

[11] Este de menționat faptul că sistemul denominativ ucrainean actual cuprinde numeroase prenume românești, atât forme pline, cât și forme derivate, devenite, ulterior, prenume de sine-stătătoare, care apar atât ca nume unice, cât și în structuri precum: *Costică Nicu*, *Dorin Paul*, *Vasile Sorin*, *Viorel Ioan*, *Zărzărel Ștefan*, *Alexandra Rebeca*, *Loredana Tamara Aurica*, *Aurica Meda*, *Ramona Alina*, *Alina Narghita*, *Angelica Liliana*, *Dorina Lucia*, *Ileana Florica*, *Florica Viorica*, *Ionela Mariana*, *Lavinia Daniela*, *Marinela Cristina* etc.

[12] „Un echilibru și o tradiție a numelor prototipice, creștine sau profane, se poate constata în majoritatea grupurilor sociale, mai ales la nivelul generațiilor născute înainte de 1989. Libertatea de exprimare, mobilitatea, scăderea gradului de cultură și inversarea valorilor au produs numeroase alunecări, dintre care, așa cum s-a și spus în repetate rânduri, primul rezultat în ceea ce privește acordarea numelor a fost împrumutul de modele străine” (Corniță 2013: 37).

Rocco, *Alexia Selena*, *Maya Selena* etc. Majoritatea prenumelor se regăsesc în combinații între prenume italiene și prenume de alte origini.

Numele de botez de origine spaniolă înregistrate în cadrul localității se regăsesc pregnant în cadrul prenumelor duble: *Loredana Alisia*, *Amalia Dana*, *Amelia Daiana*, *Amina Mălina*, *Lăcrimioara Anais*, *Andreas Casian*, *Armando Ivan*, *Blanka Mariana*, *Teodora Crisanta*, *Elvira Iuliana*, *Lucas Fernando*, *Marius Luiz*, *Patricia Alina*, *Ramona Alina*, *Ramona Loredana*, *Ramona Severa*, *Raul Eliazar*, *Raul Vasile*, *Sebastian Mihai*, *Sebastian Sebi* etc. Similare prenumelor de origine spaniolă sunt cele portugheze, dintre care se înregistrează în cadrul localității următoarele nume de botez (posibil de origine portugheză): *Isabela Adelina*, *Izabela Ioana*, *Tania Izaura Floriana*, *Luis Adrian*, *Luisa Vanesa* etc.[13].

Deloc lipsită de însemnătate este și influența antroponimică franceză. Deși funcționează și ca prenume simple, cele de origine franceză se regăsesc, îndeosebi, în cadrul prenumelor duble: *Adelina Alexandra*, *Gianina Albertina*, *Alina Dina*, *Alina Oresia*, *Anamaria Nicoleta*, *Corina Adela*, *Cristina Adriana*, *Ruxandra Cristina*, *Mirabela Daniela*, *Denisa Alesia*, *Fabian Denis*, *Florentina Elena*, *Larisa Georgeta*, *Betina Henrietta*, *Izabela Adelina*, *Melisa Lorena*, *Mariana Carolina*, *Marusea Mariana*, *Mădălina Nicoleta*, *Mirela Geta*, *Simina Mirela*, *Andreea Nicola*, *Nicoletta Georgiana*, *Nicolas Gabriel*, *Simona Ioana* etc.

Prenumele înregistrate între anii 2010–2020 reflectă într-un mod și mai evident predilecția ucrainenilor înspre inovațiile antroponimice, acestea fiind foarte variate, consecință a adaptării sau neadaptării fonetice și grafice a numelor preluate la sistemul antroponimic existent (de pildă, există mai multe variante de grafiere sau pronunție ale aceluiași prenume). Acestea se înscriu, în special, în structuri denominative duble, cu origini diferite: *Lisa Ramona*, *Casian Narcis Flavius*, *Erik Mihai*, *Carina Alisia*, *Medeea Rahela*, *Anays Eleonora*, *Anita Delia*, *Rayan Marian*, *Cristian Jordi*, *Eric Robert*, *Patricia Alina*, *Gică Leonardo*, *Melany Daniela*, *Alesia Jenifer*, *Mark Ionuț*, *Alysia Giorgiana*, *Laurențiu Andi*, *Alex Andy*, *Raul Hedvin*, *Ianis Eduard Viorel*, *Antonio Angel*, *Andra Nikol*, *Nadina Delia*, *Patrisia Laura*, *Evelyn Maria*, *Aiana Mihaela*, *Yannis Daniel*, *Mihai Maximilian*, *Anastasia Melina*, *Andra Beatrice*, *Angelos Pavlos*, *Jessica Maria*, *Maya Gabriela*, *Patrick Sasha*, *Ayda Maria*, *Pedro Mihalis*, *Dario Cătălin*, *Andrada Iamira*, *Ianis Andrei*, *Vasile Milan*, *Rikard Emerik*, *Noemi Emily*, *Giada Daniela*, *Katiuscea Armina*, *Alice Sara*, *Matteo Damian*, *Amelia Daiana*, *Sorina Damaris*, *Iannis Stelian*, *Sasha Taras* etc., multe dintre acestea fiind, de fapt, forme hipocoristice sau derivate, create prin procedee fonetice (apocopă, sincopă sau afereză) sau prin procedee lexicale.

---

[13] „Făcând parte din fondul antroponimic iberic comun, foarte multe prenume portugheze sunt comune cu cele spaniole în ceea ce privește grafia, chiar dacă pronunția diferă" (O. Felecan 2013: 53).

Prin urmare, se remarcă în această perioadă o înclinație generală de modernizare a prenumelor, care presupune

> acordarea, cu o anumită doză de snobism, a numelor de botez mai puțin frecvente sau exotice, având la bază criteriul estetic (și acesta interpretabil), care l-a înlocuit pe cel genealogic și calendaristic, unde un loc aparte îl ocupau numele hagiografice sau cele des întrebuințate (Herbil 2019: 333).

Așadar, identitatea antroponimică a localității Rona de Sus a fost marcată de diverse aspecte precum: importanța și evoluția vieții religioase, redobândirea autonomiei individuale, accesul la modernitate dobândit prin contactul cu străinătatea etc.

7. Concluzii

Antroponimia localității Rona de Sus oferă exemple sugestive de modernizare a prenumelor și, implicit, de *estompare* a identității etnice și culturale. Domeniul onomasticii s-a dovedit a fi receptiv la împrumuturi, astfel că o multitudine de prenume *internaționale* au pătruns, treptat, în sistemul de denominație al ucrainenilor[14].

Sistemul denominativ ucrainean actual cuprinde numeroase prenume românești, atât forme de bază, cât și forme derivate, multe dintre acestea fiind asimilate involuntar, ceea ce duce la estomparea identității etnice ucrainene, realizându-se astfel o suprapunere a identităților. Influența străină asupra prenumelor reprezintă o tendință lingvistică din ce în ce mai des întâlnită. Întrucât mulți ucraineni au emigrat în Spania, locuind acolo o perioadă îndelungată, multe nume de botez străine sunt preluate, evident, din spaniolă, lucru deloc surprinzător având în vedere contactul permanent și activ al ucrainenilor stabiliți acolo cu limba. Totuși, potrivit lui Oliviu Felecan, „influența spaniolă în antroponimia maramureșeană este anterioară migrării în masă", dovadă fiind numeroasele prenume de origine spaniolă întrebuințate înainte de anul 2006[15], întrucât „majoritatea producțiilor de televiziune, în speță telenovelele, sunt realizate în limba spaniolă" (2013: 51).

Totuși, din dorința conservării identității etnice, multe dintre prenumele împrumutate din alte limbi nu sunt adaptate grafic sau fonetic, astfel că există mai multe variante ale aceluiași prenume. Una dintre cauzele acestui fenomen ar putea fi constiuită de faptul că majoritatea ucrainenilor „nu și-au însușit corect niciodată româna, care, fiind o limbă romanică, se scrie în alfabet latin și diferă de

[14] „Amplificarea relațiilor economice și culturale cu țările europene sau cu SUA, precum și emigrația românilor au avut ca rezultat colateral apariția unor nume noi, cele mai multe din onomastica internațională□ (Tomescu 2017: 305).

[15] Anul 2006 corespunde cu plecarea în masă a multor români (inclusiv ucraineni din România) în statele occidentale, în căutarea unui trai decent.

ucraineană în ceea ce privește structura morfologică și sintactică", la care se pot adăuga și căsătoriile mixte între români și ucraineni; astfel, „o literă în plus, geminarea unei consoane, ortografierea printr-o literă sau prin două a aceluiași sunet etc. sunt pardonabile, atâta timp cât păstrează spiritul slav" (O. Felecan 2007: 147). Acest proces poate fi regăsit atât în ortografierea numelor simple, tradiționale (*Ana/ Anna*; *Nicolae/ Nicolaie/ Nicolai/ Neculai* etc.; *Vasilena/ Vasalana/ Vaselena/ Vaselina/ Vasilina* etc.) sau a derivatelor și hipocoristicelor acestora (*Vasilica/ Vaselica* etc.), cât și în ortografierea numelor moderne, împrumutate din alte limbi (*Alisia/ Alissia/ Alicia/ Alysia/ Alesia/ Allesia/ Alessia/ Alexia*; *Ianis/ Iannis/ Yanis/ Yannis*; *Iasmina/ Iasmyna/ Jasmina*; *Patric/ Patrik/ Patrick* etc.

Pătrunderea prenumelor străine în spațiul ucrainean poate fi pusă pe seama migrației, corelată cu factorul economic, în special; libera circulație în afara granițelor a deschis posibilitatea de a lucra în țările străine, fapt care a influențat atât mentalitatea celor plecați, cât și modul în care aleg să-și boteze copiii.

Asocierile numelor de botez având proveniențe diferite (în principal, prenume tradiționale, calendaristice, biblice sau de origine slavă alăturate celor moderne românești, italiene, spaniole, portugheze, franceze, adaptate sau nu grafic și fonetic), în cadrul prenumelor duble și, foarte rar, triple, exprimă atât predilecția înspre varietate, cât și deschiderea ucrainenilor, fără prea multe rețineri, înspre inovațiile lingvistice și, implicit, antroponimice, fapt care generează estomparea identității etnice, culturale și antroponimice a ucrainenilor din Maramureșul istoric.

Bibliografie

Bidu-Vrănceanu, Călărașu et alii 2005: A. Bidu-Vrănceanu, C. Călărașu, L. Ionescu-Ruxăndoiu, M. Mancaș, G. Pană Dindelegan, *Dicționar de științe ale limbii* (DȘL), București, Editura Nemira.

Corniță 2013: Georgeta Corniță, *Stilistica numelui și a numirii. Un punct de vedere,* în O. Felecan (ed.), *Name and Naming: Proceedings of the Second International Conference on Onomastics: Onomastic in Contemporary Public Space, Baia Mare, May 9-11, 2013,* Cluj-Napoca, Editura Mega și Editura Argonaut, pp. 35-43.

Coșeriu 1992–1993: Eugenio Coșeriu, *Prelegeri și conferințe*, supliment al publicației „Anuar de lingvistică și istorie literară", tom XXXIII, Seria A, Lingvistică, Institutul de Filologie Română „A. Philippide", Iași.

Coșeriu 2004: Eugeniu Coșeriu, *Teoria limbajului și lingvistica generală. Cinci studii*, ediție în limba română de Nicolae Saramandu, București, Editura Enciclopedică.

D. Felecan 2014: Daiana Felecan, *Identitate și alteritate în actul de numire*, în *The Proceedings of the International Conference Communication, Context, Interdisciplinarity*, vol. 3, pp. 490-496.

O. Felecan 2007: Oliviu Felecan, *Interferențe româno-slave în antroponimia maramureșeană*, în „Limba Română" (Chișinău), XVII (10-12), Chișinău, Editura Revista „Limba română", pp. 141-150.

O. Felecan 2009: Oliviu Felecan, *Limba română în context european*, Cluj-Napoca, Editura Mega.
O. Felecan 2010: Oliviu Felecan, *Antroponime romanice recente în Maramureş*, în „Fonetică şi dialectologie", XXIX, Bucureşti, Editura Academiei, p. 5.
O. Felecan 2013: Oliviu Felecan, *Un excurs onomastic în spaţiul public românesc actual*, Cluj-Napoca, Editura Mega, Argonaut.
Graur 1965: Al. Graur, *Nume de persoane*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.
Herbil 2014a: Ioan Herbil, *The etimology of family names in -ac/-eac (-iac)/-ceac (ukr. -ак/-як/-чак) with the Ukrainians of Maramureş*, în Iulian Boldea (ed.), *The Proceedings of the International Conference Globalization, Intercultural Dialogue and National Identity. Section: Language and Discourse,* 1, Târgu-Mureş, Editura Arhipelag XXI, p. 798–808.
Herbil 2014b: Ioan Herbil, *The suffixes -k(a) and -k(o) in the Ukrainian anthroponymy of Maramures*, în *The Proceedings of the International Conference Globalization, Intercultural Dialogue and National Identity. Section: Language and Discourse*, 3, Târgu-Mureş, 'Petru Maior' University Press, pp. 568-580.
Herbil 2019: Ioan Herbil, *Antroponimie oficială la ucrainenii maramureşeni*, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărţii de Ştiinţă.
Iordan 1979: Iorgu Iordan, *Influenţa modei asupra numelor de persoană*, în „Limba Română", an XXVIII, 1/1979, pp. 41-50.
Mahociy 1994: P. R. Mahociy, *Formuvanya naţionalinoyi samosvidomosti*, Pidkarpatska Rusi (1848-1948), Ujgorod.
Manoliu 2010: Maria Manoliu, *România, generaţia 2010: cele mai frecvente cinci nume de băieţi şi fete*, în „Gândul", 21 martie.
Tomescu 2017: Domniţa Tomescu, *Dinamica denominaţiei personale primare în antroponimia actuală*, în Dragoş Vlad Topală (coord.), *Cercetări lingvistice. Omagiu doamnei profesoare Adriana Stoichiţoiu Ichim*, Craiova, Editura Sitech, pp. 292-309.

Anthroponymic Identity in the Ukrainian Community

The denominative system has aroused the interest of many researchers over time, as anthroponyms are meant to outline both the identity of a single individual and the identity of an entire community.

The material provided by the anthroponymic field is useful for defining the culture and civilization of a nation. In our country, alongside the Romanian population, coexist other ethnic groups, among which are the speakers of the Ukrainian language, most living in the north of the country. They take a predominant position, which is justified when considering both their diversity and historical data.

This paper aims to debate, in terms of researching the evolution of Ukrainian anthroponyms, to what extent the Ukrainian community in historic Maramures County has managed to preserve its ethnic identity after its cohabitation with the Romanian population and the influence of modern languages and changes generated by onomastic fashion. Therefore, the aim is to establish the degree of maintenance of the national identity in this community, which, in fact, overlaps with the anthroponymic identity that is able to characterize an entire population of a country, since the ethnic criterion is the one that is

mainly at the basis of assigning official anthroponyms, massively influencing the choice of first names.

The research of christening names covers a period of 70 years, the investigated area being the village of Rona de Sus in Maramureş County. Although the population of the village is mostly Ukrainian, the components of the official personal name system are identical to those used by Romanians, the explanation being that, although they live in a Ukrainian community, the village's inhabitants are officially registered in Romanian documents. It is well known that each historical period brings with it certain changes in areas such as politics, economics and, in general, in social life, and their impact on the anthroponymic system is noticeable. There are first names that have undergone several transformations to be adapted to each people. Over time, in the Ukrainian community, an attempt has been made to modernize the denominative register, taking over anthroponyms from outside the established system, this phenomenon being carried out by several means and in different stages. Therefore, this paper tries to identify and develop the elements that establish the degree of anthroponymic identity of the community by assigning different types of first names based especially on the ethnic criterion (Hungarian, Slavic, Romanesque) and establishing the extent of the preservation of Ukrainian civilization identity.

Discursul teologic în contextul pandemiei Covid-19

Ioan-Nicolae POP*

Keywords: *religious discourse*; *theology*; *linguistics*; *language*; *pandemy*.

Pandemia Covid-19 este privită drept o provocare pentru umanitate, întrucât a produs o cotitură în destinul cultural și spiritual al popoarelor. În acest context, limba română și discursul teologic au fost activate pe platforme virtuale, exprimarea teologică anexându-se lingvisticii computaționale. Astfel, tehnologia din vremurile moderne a ajutat la traversarea efectelor produse de către acest virus, favorizând comunicarea într-un context al însingurării sociale. Constatăm că textul religios suferă schimbări, întrucât discursul tradițional din cadrul Bisericii se convertește în discurs modern, exprimat pe platforme virtuale.

1. Consecințele epidemiei în domeniul lexical

Lucrarea de față își propune să reliefeze modul în care pandemia Covid-19 a influențat desfășurarea activității în cadrul domeniului religios. Totuși, înainte de a vorbi despre influențele maladiei asupra Bisericii, trebuie să analizăm modul în care pandemia și-a pus amprenta asupra lexicului românesc. Această criză sanitară nu numai că ne schimbă modul de viață, ci ne modifică modul în care vorbim, ajustându-ne vocabularul.

Termenul *pandemie* provine din franțuzescul *pandémie*, care a fost preluat din grecescul *pandêmia*, compus din *pân* („tot") și *dễmos* („popor"). Organizația Mondială a Sănătății definește pandemia drept o propagare mondială a unei noi boli. Cuvântul *pandemie* a fost utilizat pentru prima dată în limba engleză, *pandemic*, în 1666 de către medicul britanic Gideon Harvey într-un tratat despre tuberculoză.

Pentru a înțelege fenomenul Covid, trebuie să realizăm o distincție clară a termenilor *coronavirus*, *SARS-CoV-2* și *COVID-19*. *Coronavirusul* reprezintă o subfamilie de viruși, *SARS-CoV-2* este acronim pentru Sindromul respirator acut sever și constituie virusul sau agentul responsabil pentru epidemia care a apărut în 2019, iar *COVID-19* este boala cauzată de SARS-CoV-2.

După cum bine știm, orice context de criză determină apariția unui proces de inovație lexicală și terminologică. În cazul pandemiei de coronavirus, pe lângă

* Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca, Centrul Universitar Nord din Baia Mare, România.

numele virusului și al bolii, identificăm o bogată terminologie referitoare la această situație sanitară.

Cu ocazia zilei Limbii Române, în data de 31 august 2020, Gabriela Pană Dindelegan, membru corespondent al Academiei Române, a discutat despre fenomenul de îmbogățire al limbii române, prin utilizarea de termeni noi, cu sensuri noi în contextul actual. Cercetătoarea a vorbit despre vocabularul pandemiei, inventariind o bogată terminologie care reunește termeni precum: „asimptomatic" vs „simptomatic", „carantină", „carantinare", „carantinat", „carantinizare" (v. engl. „lock-down"), „comorbiditate/-tăți", „confirmat-confirmați", „contact-contacți", „contamina", „contaminare", „contaminat-contaminați", „covid-covizi", „igienizare", „infectat-infectați", „infectare", „izolare", „izolat-izolați", „mască", „platou", „pozitivat" și „re-pozitivat", „relaxare" (cu sensul special de „relaxare în respectarea regulilor"), „testare", „testat-testați"[1] .

În cele ce urmează, vom defini câțiva termeni utilizați în timpul pandemiei, în cadrul știrilor și emisiunilor televizate: *autoizolare*: măsură de prevenire a propagării bolii, care constă în separarea persoanei infectate de persoanele neinfectate; *asimptomatic*: persoană infectată cu coronavirus, dar care nu prezintă niciun simptom al bolii; *carantină*: măsură utilizată pentru prevenirea transmiterii unei boli, prin limitarea deplasării persoanelor care au fost expuse acesteia; *comorbiditate*: condiție preexistentă care creează vulnerabilitate la efectele coronavirusului pentru persoana în cauză; *contaminare*: infectare cu agenți patogeni; *covizi*: persoane contaminate cu coronavirus; *izolare*: măsură întreprinsă pentru prevenirea infectării; *mască*: echipament de protecție; *pacient zero*: prima persoană care a fost infectată cu un virus sau cu un agent patogen; *învățământ la distanță*: măsură adoptată pentru programele de învățare care încearcă să compenseze închiderea instituțiilor de învățământ; *pozitivat*: persoană confirmată cu coronavirus; *stare de urgență*: dispoziție a statului prin care se dorește eradicarea unei epidemii.

Există inovații lingvistice în ceea ce privește expresiile mai complexe. Astfel, *distanțare socială* reprezintă un calc după engl. *social distancing*, care și-a schimbat sensul inițial ('ținerea departe a publicului de evenimentele relatate'), referindu-se la o măsură de protecție care constă în păstrarea unei distanțe fizice a unui individ față de altul. Expresia terminologică *carantină instituțională* este un calc după fr. *quarantaine institutionnelle*, care desemnează autoizolarea pentru o perioadă de 14 zile pentru persoanele care au avut contact cu o persoană infectată.

Trebuie remarcat faptul că substantivele cel mai des utilizate în această perioadă au o conotație negativă, relevând consecințele nefaste ale pandemiei: *criză*, *deces*, *pacient*. Totuși, alte substantive utilizate au caracter neutru, făcând referire la efectele virusului (*epidemie*, *pandemie*), la evenimentele petrecute (*carantină*), la locații (*spital*, *țară*, *lume*) sau la obiecte (*mască*, *mănuși*, *test*).

---

[1] V. https://www.facebook.com/iordan.rosetti/posts/610207966306845/.

În ceea ce priveşte întrebuinţarea substantivului feminin *sănătate*, observăm faptul că acesta este folosit în expresii cu o mare varietate de semnificaţii: *sănătate publică, sistem de sănătate, sănătate mintală, personal din domeniul de sănătate.*

Spre deosebire de substantive, formele verbale utilizate cel mai frecvent în mass-media par să aibă o conotaţie destul de pozitivă: *a ajuta, a salva, a sprijini.*

În contextul pandemiei, antonimele *pozitiv/negativ* fac schimb de semnificaţie, în sensul că *pozitiv* nu înseamnă un lucru bun, iar *negativ* nu exprimă un lucru rău. Aşadar, termenul «pozitiv» desemnează persoana care a contractat virusul, în timp ce termenul «negativ» face referire la persoana neinfectată.

Remarcăm, totodată, faptul că termenii specifici domeniului medical se utlizează în limbajul comun, neexistând vreo mediere între cele două domenii. În acest context, termeni precum: *comorbiditate, izoletă, relaxare, termoscanare, coronasceptic, termometrizare, covid, pacient zero, pozitivat/repozitivat* sunt utilizaţi tot mai des atât de mass-media, cât şi de cetăţeni.

Aşadar, aceste schimbări lexicale răspund nevoilor sociale ale populaţiei de a descrie, de a ameliora sau de a controla o situaţie neobişnuită. Astfel, limba se adaptează constant contextului în care se află vorbitorii săi.

2. Discursul teologic, între tradiţie şi contemporaneitate

Potrivit lui Coşeriu „limbajul nu este ceva făcut dintr-o singură dată, ci este ceva care se face, mai bine zis este o continuă facere" (Coşeriu 1997: 58). Pornind de la această realitate, putem observa că atât în istoria modernă, cât şi în contemporaneitate textul religios reprezintă unul dintre factorii de actualizare a actului lingvistic. Limbajul uman articulat este reprezentat de cuvintele care ne descompun realitatea gândită: „Orice gând este un întreg, pe care cuvintele îl descompun" (Stati 1971: 106). Discursul teologic redă în acest sens expresivitatea gândirii şi a trăirii religioase.

Istoria lingvistică a popoarelor a contractat relaţii cu textele religioase, iar în spaţiul românesc acest parteneriat religios-filologic a fost pregnant (Teleoacă 2017: 201). Oratoria religioasă fiind orientată spre receptor, modifică dispoziţiile interioare ale auditorului, reprezentând un tip de discurs argumentativ (Frumuşani 1994: 52).

Retorica religioasă se supune definiţiei retoricii clasice, constituind „arta înrămării unui argument astfel încât să poată fi apreciat de asistenţă" (Ţiclea 2015: 24).

Discursul religios se adresează unui public care este apartenent unei divinităţi, legat de acea divinitate prin religia care însumează un set de valori, obiceiuri ritualice şi tradiţii ce localizează acea „legătură" din punct de vedere istoric şi cultural. Astfel, alcătuirea textului religios preia din construcţiile

lingvistice cele mai proprii, întrucât avem de-a face cu un text care se supune rigorilor de activare a limbii (Stati, Bulgăr 1970: 166).

Așadar, discursul religios modern implică dispute cauzate de elementele care converg limbajul liturgic, întrucât textul teologic, pentru a fi interpretat complet, utilizează elemente iconice ale cultului.

3. Pandemia Covid-19 și provocările din spațiul religios

Dacă până la apariția pandemiei, oratoria religioasă tradițională s-a desfășurat față către față, cu un public numeros prezent în mod fizic, discursul religios din ultimul an (aici includem și evenimentele culturale, conferințele etc.) s-a mutat pe platforme virtuale.

După ce a adunat la conferințele sale mii de participanți, acum, prelegerile Părintelui Constantin Necula se desfășoară online. Acesta s-a adaptat noului context, adresându-se unui public pe care-l numește „videocredincios". Această inovație terminologică este rezultată din sudarea a doi termeni: adjectivul invariabil *video* și adjectivul substantivizat *credincios*, exprimând destinatarul căruia îi este adresat mesajul religios.

Abordarea preotului Necula păstrează critica derapajelor survenite ca o consecință a ignorării divinului sau a îndepărtării de acesta, actualizând mesajul Bisericii vremurilor contemporane[2].

Suntem de părere că pandemia Covid-19 a reconfigurat discursul în spațiul bisericesc, aducând cu sine nevoia schimbării modalității de desfășurare a serviciilor religioase. Astfel, în contextul în care bisericile au rămas închise pentru credincioși, acestora li s-a oferit posibilitatea de a asculta slujba religioasă pe platforme de comunicare, prin videoconferințe. Spre exemplu, având în vedere restricțiile impuse de către autorități, sărbătoarea Învierii Domnului a fost celebrată în 19 aprilie 2020 în absența publicului credincios, moment fără precedent în istoria spațiului autohton[3].

Limbajul ritualic ce include termenii „slujbă", „rânduială", „taină" construiește un întreg decor al exprimării religioase, invocând în acest context obiectele de cult și elementele liturgice printre care amintim: „Cruce", „Evanghelie", „mir", „apă sfințită", „tămâie", „icoană" „anafură", „împărtășanie", „potir" etc. Toate elementele vocabularului liturgic converg spre a atinge, prin credință, în mod tainic, divinul.

---

[2] „[...] Am constatat că dacă stăm în bun simț și suntem cuminți, Dumnezeu e de fiecare dată de partea noastră. Și vreau să vă spun lucrul acesta, să nu vă tulburați de oamenii care nu înțeleg Biserica, nu sunt nici primii, nici ultimii din istoria lumii. Să vă-ntristați când ei vă dictează uneori ritmul vieții. Mie mi-a luat foarte mult, mi-a luat mult să ies din strânsoarea aceasta a oamenilor care credeau că le știu pe toate. Fiți cuminți, inima sus, nu vă temeți niciodată de ceea ce-nseamnă ispita momentului de acum [...]" (Necula 2020).

[3] https://www.digi24.ro/stiri/actualitate/social/paste-2020-cea-mai-mare-sarbatoare-a-crestinatatii-celebrata-pentru-prima-oara-in-istorie-fara-credinciosi-in-biserici-1294127.

Chiar dacă Liturghia este aceeași și aspectele iconice au rămas neschimbate, predicile au contractat cuvinte din câmpul lexical al pandemiei: *izolare*, *ordonanță*, *interdicție*, *virus*, *mască de protecție*, *izoletă* etc.

În concluzie, putem spune că experiența pandemiei a îmbogățit vocabularul limbilor, dar a sărăcit interacțiunea umană prin viu grai și prin prezența față către față.

3.1. Controverse apărute în spațiul public

În contextul Pandemiei Covid-19, în spațiul autohton, Biserica ortodoxă a ajuns în vizorul presei, iscându-se conflicte discursive în spațiul public: refacerea slujbei de Înviere, împărtășania cu lingurița, desfășurarea pelerinajelor etc.

3.1.1. Refacerea Slujbei de Înviere. Un comunicat apărut pe platforma Facebook informa publicul în legătură cu recelebrarea slujbei de Înviere în noaptea de Înălțare, în bisericile și mănăstirile din Constanța[4]. Astfel, propunerea Mitropolitului Teodosie de a reface, în afara termenului stabilit, Slujba de Paști a iscat controverse. Totuși, răspunsul Bisericii, prin intermediul unui comunicat de presă, a avut menirea de a clarifica subiectul în cauză și de a lămuri controversa iscată:

> Decizia permanenței Arhiepiscopiei Tomisului comunicată astăzi este una luată în virtutea principiului autonomiei eparhiale și asumată integral, dar exclusiv, de ierarh și de acest for bisericesc local[5].

3.1.2. Un alt moment discutabil care l-a avut în prim-plan pe Mitropolitul Teodosie a fost când acesta a afirmat, în cadrul unei conferințe live, că „este mare păcat” ca un ortodox să se roage într-o biserică catolică[6]. Această afirmație a fost dată în contextul în care o persoană de naționalitate română din Anglia întreabă dacă este bine faptul că practică credinței într-un lăcaș de cult catolic, neavând acces la unul ortodox.

Remarcăm faptul că poziția Mitropolitului Teodosie a încins spiritele, fiind necesar un comunicat din partea Patriarhiei[7] pentru a clarifica situația.

---

[4] https://www.g4media.ro/ips-teodosie-reface-slujba-de-inviere-si-imparte-lumina-de-pasti-in-aceasta-seara-in-pofida-reactiilor-critice-ale-bor.html.

[5] https://www.digi24.ro/stiri/reactia-bor-la-decizia-arhiepiscopului-teodosie-de-a-repeta-slujba-de-paste-decizia-este-asumata-integral-dar-exclusiv-de-ierarh-1310210.

[6] https://www.g4media.ro/video-arhiepiscopul-tomisului-teodosie-socheaza-din-nou-este-mare-pacat-sa-te-rogi-intr-o-biserica-catolica-afirmatia-a-fost-taxata-ferm-de-ambele-culte-ortodox-si-catolic.html.

[7] „Rugăciunea nu are granițe confesionale și nici de altă natură. Singurul ei țărm este Cerul, spre care ar trebui să privim toți cu aceeași încredere și recunoștință [...] A ne ruga strict contextual și în alt spațiu eclezial decât acela marcat vizual de simbolismul propriei confesiuni nu ne afectează automat identitatea credinței” afirmă Vasile Bănescu, purtătorul de cuvânt al Patriarhiei Române (https://www.mediafax.ro/social/reactia-bor-dupa-ce-ips-teodosie-a-spus-

Cele două discursuri creează o apologie în oglindă: discursul mitropolitului Teodosie apără fidelitatea față de credința ortodoxă cu orice preț, iscând disensiuni, iar discursul lui Vasile Bănescu apără imaginea bisericii ortodoxe în fața bisericii catolice, ofensate de afirmația mitropolitului.

3.1.3. Împărtășania cu lingurița constituie un alt moment controversat, în care discursul religios s-a confruntat cu discursul profan. Imaginile de la Cluj, când mai mulți credincioși sunt împărtășiți cu aceeași linguriță[8], au provocat discuții contestatare la adresa Bisericii. Gestul a fost contestat de o majoritate care socotea împărtășania o ignoranță la adresa măsurilor impuse, o sfidare a acestora. Biserica, în schimb, a menționat faptul că această rânduială nu reprezintă o „problemă medicală" sau o „sursă de infestare", susținând că acuzele apărute în spațiul public vin de la persoane care „de fapt nu se împărtășesc niciodată"[9].

Chiar dacă la nivel declarativ Biserica s-a aliniat restricțiilor impuse, abrogând slujbele cu public sau folosirea aceleiași lingurițe la Împărtășanie, au existat unele excepții privind respectarea regulilor, spre exemplu evenimentul de la Cluj mai sus menționat.

3.1.4. Pelerinajele constituie o altă „problemă" disputată între autorități, între Biserică și cele două tabere de cetățeni (pro și contra). Hramul Sfintei Cuvioase Parascheva a reprezentat prilejul unor discursuri religioase în spațiul public. Amintim pledoaria mitropolitului Teofan, intitulată „Durere adăugată la durere", prin care afirmă că

> Moldova trăiește în aceste zile una dintre cele mai triste perioade din istoria sa [...] Interdicția este respectată până-ntr-atât încât s-a ajuns ca în jurul Mitropoliei să fie mai mulți reprezentanți ai forțelor de ordine decât închinători[10].

Pelerinajul a avut loc cu condiția ca numai cei domiciliați în Municipiul Iași să se închine. În acest context, Președintele Iohannis a afirmat: „ Cred că un dialog între cele două mari și importante autorități ar duce la soluții mai bune [...][11]".

Astfel, în contextul dat, discursul religios s-a desfășurat prin comunicate de presă și prin postări pe platforme de socializare. Spre exemplu, preotul Constantin Sturzu, purtătorul de cuvânt al Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, preciza următoarele: „Îi îndemnăm pe acei pelerini care ar fi vrut să ajungă la Iași să

---

ca-e-mare-pacat-sa-mergi-ca-ortodox-la-o-biserica-catolica-rugaciunea-nu-are-granite-confesionale-19607607).

8 https://www.g4media.ro/video-impartasanie-in-masa-cu-aceeasi-lingurita-la-cluj-mitropolia-absolva-preotul-de-vina-prefectul-promite-ancheta.html.

9 https://romania.europalibera.org/a/bor-coronavirus-impartasania-nu-este-sursa-infestare-ce-se-intampla-cu-slujbepaste/30504711.html.

10 https://doxologia.ro/durere-adaugata-la-durere-mesajul-mitropolitului-teofan-preajma-hramului-sfintei-cuvioase-parascheva

11 https://www.digi24.ro/stiri/actualitate/iohannis-despre-interzicerea-pelerinajului-la-sf-parascheva-un-dialog-direct-intre-cele-doua-autoritati-ar-duce-la-solutii-mai-bune-1383963

folosească pentru rugăciune, pentru post, pentru o faptă bună timpul pe care l-ar fi dedicat călătoriei”[12].

Referitor la solicitarea patriarhului de a renunța la măsura de interzicere a pelerinajului, Cristian Tudor Popescu îl numește pe Patriarhul Daniel „șeful Godporației”, prin faptul că încearcă să aducă credincioșii la moaște ca pe niște clienți, deși cei care vor să meargă la spectacole sportive, nu o pot face[13]. Conform observației gazetarului,

> Credința ar trebui să ducă la portul măștii și respectarea tuturor măsurilor de protecție [...] Dorința de aglomerație, de paranghelie, de luări în brațe și pupături sau miserupismul, pur și simplu s-au manifestat vârtos în ultimii ani [...] Nu virusul, românii omoară alți români. Sub masca iubirii creștine, a nevoii de atingere și de libertate, care nu e dată jos cu de-afurisenie de luptătorii antimască[14].

A avut loc un schimb de replici între cele două tabere (pro pelerinaje și contra pelerinaje). Prin afirmațiile jurnalistului Cristian Tudor Popescu, o parte dintre exponenții bisericii ortodoxe s-au simțit ofensați.

Gazetarul reclamă o discriminare realizată de către autorități între exigența de a interzice manifestările sportive, culturale cu participarea publicului și derogarea de a participa la serviciile religioase a auditoriului creștin:

> Ce face acum părintele Daniel, șeful Godporației, este o încercare strategică de a balansa între clienți și stat [...] Așa e la Godporație, ca la orice corporație, depinzi de clienți, ce faci dacă nu mai vin oamenii la pelerinaj la Sfânta Parascheva, dacă nu mai vin la Sfântul Dimitrie cel Nou [...] Sunt oameni care nu vor să meargă la moaște, vor să meargă la fotbal, vor să meargă la handbal feminin. Și nu pot să meargă[15].

Subliniem faptul că același jurnalist afirma la un moment dat: „[...]Dumnezeu există. Noi nu existăm![...]”[16].

Purtătorul de cuvânt al Patriarhiei a răspuns printr-un discurs ofensiv:

> Atacurile furibunde și imunde la adresa Bisericii, numită obsesiv-compulsiv «goldporație», la adresa unei personalități ca cea a Patriarhului numit în mod agramat „Înalt Preafericit” [...] spun tot ce e cu adevărat important despre acești oameni împuținați moral, doldora de sine, săraci cultural și pustii sufletește, care

[12] https://stirileprotv.ro/stiri/actualitate/pelerinajul-de-sfanta-parascheva-reactia-bisericii-dupa-restrictii-le-anuntate-de-autoritati.html.

[13] https://www.digi24.ro/stiri/actualitate/ctp-despre-cererea-patriarhului-de-a-se-renunta-la-interdict-ia-privind-pelerinajul-la-moaste-asa-e-la-godporatie-depinzi-de-clienti-1382101.

[14] https://www.europafm.ro/judecata-de-joi-cu-cristian-tudor-popescu-ce-tie-iti-place-altuia-nu-i-face/

[15] https://www.brd.ro/card-de credit?&utm_source=digi24.ro&utm_medium=cpm&utm_ campai-gn=cc_winter.

[16] https://www.youtube.com/watch?v=051y7PHZlXc

> fac din invectivă, ironie obraznică, ridicolă paradă etică și schimonosire a realității instrumente de analiză «jurnalistică»[17].

Putem observa cum termenul „Godporație" folosit de Cristian Tudor Popescu, a devenit „goldporație" la Vasile Bănescu, suferind o transformare lexical-semantică de la emițător la receptor. Discursurile laice și cele religioase s-au unit într-o dispută purtată într-un interval lung de timp, amplificându-se în ambele tabere.

Titulaturile ca „jurnalist", „gazetar", „purtător de cuvânt", „preot" indică profesii/vocații avizate în operarea cu limbajul, cuvintele devenind „instrumentele" principale „de lucru".

O altă voce din biserica Ortodoxă Română, preotul Constantin Necula, i-a dedicat lui Cristian Tudor Popescu un articol intitulat „Cu moaștele pe superficialitate călcând..."[18], prin care îi prezintă jurnalistului o exegeză a contextului care a produs acest conflict, iscând cele două tabere. Astfel, între Cristian Tudor Popescu și reprezentanții Bisericii Ortodoxe Române au existat mai multe schimburi de opinii, care au îmbrăcat forma discursului conflictual.

Reacția jurnalistului a fost exprimată pe fondul rânduielii exterioare de exprimare a cultului ortodox (pelerinajul) în contextul pandemiei.

Discursul patriarhului Daniel cu ocazia celebrării Sfântului Dimitrie cel Nou a produs un val de reacții:

> În toamna anului 1989, cu prilejul hramului Sfântului Dimitrie cel Nou, în 27 octombrie, autoritățile comuniste au interzis închinarea la sfintele moaște [...] Peste câteva luni comunismul a căzut[19].

Patriarhul Daniel, prin comparație cu vremurile apuse, a făcut trimitere la „pedeapsa divină", actualizându-o, pentru autoritățile care se împotrivesc unor aspecte de celebrare ale cultului creștin. Răspunsul gazetarului a venit într-un articol intitulat „Satana în sutană":

> Pentru a prosti oamenii, șarlatanul Daniel n-are nevoie de matematică, nici de logică – o dă direct, ca o strigătură pentru vitele ce le păstorește [...] Satanele în sutană i-au turnat cuvios la Securitate pe credincioșii care li se mărturiseau [...] Pe 19 decembrie 1989, BOR îi trimitea o scrisoare de mulțumire dictatorului,

---

17 https://www.hotnews.ro/stiri-esential-24383743-patriarhia-reactie-virulenta-deversarea-unor-atacuri-suburbane-adresa-bisericii-zvarcolirea-unor-insi-desfigurati-grimase-ura-incontrolabile.htm?sbox.

18 „Am să plec de la prima întrebare furibundă – *ce ar face Hristos dacă ar veni azi?* Eu îi spun că Hristos vine. Este mereu prezent în viețile noastre. Material, dacă vrea aceasta materialistul care nu crede, vine Trup și Sânge în Dumnezeiasca Liturghie. Ce face? Se dăruiește. Se dăruiește pentru viața noastră. Ne hrănește. Transfuzionează în sângele nostru sângele Lui. Nu face mofturi filozofice [...]" (https://doxologia.ro/cu-moastele-pe-superficialitate-calcand?fbclid=IwAR1XIg98qoBtux5ClDWc5v1kYcQwxQuFCgp8_Dj6VFRorMkW9mLpM8oKIw0)

19 https://evz.ro/reactia-lui-vasile-banescu-la-atacurile-impotriva-patriarhului-daniel-oameni-mici-si-veninosi.html

ridicându-l în slăvi mai ceva ca pe Iisus Hristos. Iar pe martirii Timișoarei îi numea huligani[20].

Ignatie, Episcopul Hușilor, a intervenit cu un articol intitulat „CTP și Ț"[21], aducând precizări sub forma unor sinteze discursive la adresa conflictului apărut în spațiul public:

> În răceala umedă și întunecoasă a închisorii, pumnii verbali împotriva credinței veneau prin Țurcanu. În lumea claustrală de azi din cauza pandemiei, invectivele vin prin domnul Cristian Tudor Popescu. Îi cer iertare lui Dumnezeu pentru asprimea acestei asocieri și îngăduință domnului Cristian Tudor Popescu pentru că am gândit în felul acesta [...] Ca să fiu sincer până la capăt, mi-ar fi plăcut ca și domnul Vasile Bănescu să fi avut un discurs creștin apologetic inspirat, iar domnul Cristian Tudor Popescu o retorică demnă de principiile elementare ale bunului simț [...][22].

Discursul apologetic a contractat aspecte ale retoricii conflictuale în contextul disputei dintre Cristian Tudor Popescu și unii dintre slujitorii Bisericii Ortodoxe Române. Disensiunile apărute între cele două tabere s-au încadrat în canoanele limbii române, întrucât a existat un schimb de replici oficiale, emise de către persoane avizate (jurnalist, purtător de cuvânt etc). Intenția de „a apăra" Biserica, de „a-i lua apărarea" divinității a produs un limbaj dur, agresiv. CTP se opune unor aspecte din administrația bisericească[23], iar aceasta se reflectă într-un discurs, adesea, conflictual.

3.2. Rugăciunea în contextul virusului Sars-Cov-2

Pe lângă aspectele controversate din spațiul religios, în contextul pandemiei Covid-19 s-au îmbogățit variantele de rugăciuni adresate divinului. Pentru a reliefa ce este rugăciunea, nu vom recurge la definiții emise din partea teologică, ci din sfera filologică:

---

[20] https://republica.ro/satana-in-sutana.

[21] „CTP" fiind Cristian Tudor Popescu, ia „Ț" reprezintă inițiala torționarului care a rămas în istoria Fenomenului Pitești. Episcopul Ignatie face o paralelă între atitudinea verbală a jurnalistului și poziția torționarului la adresa crezului religios.

[22] https://doxologia.ro/ctp-t

[23] În anul anii trecuți, Patriarhul Daniel l-a decorat pe Liviu Dragnea sub intonația cântării „Vrednic este": „Dorim să-l evidențiem pentru că este și prezent, domnul Viceprim-ministru Liviu Dragnea. A ajutat mai multe mănăstiri [...] Și îi oferim acest ordin, *Ordinul Sfinții Martiri Brâncoveni* și pentru ajutoarele viitoare [...]" (https://adevarul.ro/locale/ramnicu-valcea/video-liviu-dragnea-decorat-patriarhul-daniel-preotii-i-au-cantat-vicepremierului-vrednic-este-1_543a7e780d133766a8e0a1de/index.html). Acest discurs de recunoștință pentru colaborarea „constructivă" între stat și biserică s-a transformat într-un discurs conflictual în contextul pandemiei Covid-19, întrucât administrația statului s-a opus administrației bisericești în ceea ce privește pelerinajul la moaște.

> Rostită cu puterea gândului, murmurată în şoaptă ori strigată din credinţa că astfel va ajunge mai grabnic la El, întrupată în cuvântul împreună pentru comuniune sau înălţată din solitudinea omului care crede oricum sau a celui care vrea dovadă pipăită a mâinilor, rugăciunea este vectorul care orientează şi suspendă fiinţa dintotdeauna şi de oriunde s-ar fi aflând întru Dumnezeu (Felecan 2018: 125).

Discursul teologic se împletește cu discursul profan sau chiar se confruntă cu acesta, exemplele zugrăvite anterior stând mărturie în acest sens. Astfel, rugăciunea reprezintă o ramură a discursului teologic și presupune invocarea divinului raportat la planul personal sau la cel colectiv. În acest context, poporul credincios îi este recunoscător divinului pentru toate aspectele vieții, rugăciunea de mulțumire reprezentând o ramură a discursului de tip rugăciune.

O altă anexă a discursului religios o reprezintă „rugăciunea în timp de vremuri grele", de încercări ale umanității. Creștinii se raportează la Dumnezeu ca la o salvare și rostesc rugăciuni de implorare a milei divine pentru a opri o calamitate, un război, o pandemie.

Auditoriul divin, spre deosebire de cel uman, nu se convinge cu argumente ale retoricii laice, ci cu argumentul credinței (v. Luca 8, 48[24]). Astfel, în contextul pandemiei Covid-19 s-au elaborat rugăciuni care să contracareze acest fenomen prin raportare la invocarea milei divine. Biserica Ortodoxă Română a emis o „Rugăciune specială pentru încetarea epidemiei coronavirus [...]"[25], iar la nivel mondial, în cadrul Bisericii Catolice, s-a declarat data de „14 mai 2020, zi de post, rugăciune și caritate în toate religiile împotriva pandemiei"[26].

Pe lângă jignirile reciproce apărute în spațiul public între cele două tabere, la nivel mondial s-au amplificat teorii conspiraționiste provocate de pandemie. Au apărut și în presa românească titluri precum „Arhiepiscopul catolic, Noua Ordine Mondială și «Marea Resetare»» prin Covid-19: un mijloc de impunere a unei «dictaturi a sănătății»"[27].

O importantă voce a Bisericii Catolice, arhiepiscopul Carlo Maria Viganò, observă o concertare referitoare la soarta omenirii în „culisele" fenomenului Covid-19:

> Vedem cum unii şefi de stat şi lideri religioşi încurajează această sinucidere a culturii occidentale şi a sufletului creştin, în timp ce drepturile de bază ale cetăţenilor şi credincioşilor sunt refuzate, în numele unei urgenţe de sănătate care apare din ce în ce mai mult ca instrument pentru acreditarea unei tiranii inumane fără chip (*ibidem*).

---

[24] http://www.bibliaortodoxa.ro/carte.php?id=48&cap=8

[25] https://www.tion.ro/sanatate/rugaciune-speciala-pentru-incetarea-epidemiei-de-coronavirus-transmis-a-preotilor-de-patriarhul-daniel-1007995/

[26] https://www.vaticannews.va/ro/mapamond/news/2020-05/papa-francisc-14-mai-2020-zi-post-rugaciune-caritate-coronavirus.html

[27] https://www.hotnews.ro/stiri-coronavirus-24405949-arhiepiscopul-catolic-noua-ordine-mondiala-marea-resetare-prin-covid-19-mijloc-impunere-unei-dictaturi-sanatatii.htm

Așadar, vocile ferme din biserici acuză o direcție spre vremuri preapocaliptice. Se încearcă trecerea de la creștinism la post-creștinism, caracterizat prin prigoane moderne adresate celor care se raportează la divin. În presă se poate observa următorul aspect: cei care cred în Dumnezeu, nu cred în Covid-19, iar cei care cred în existența naturală a Covid-19, nu se raportează la ideea de divinitate. Fiecare om crede în ceva sau în cineva, iar cine spune „eu nu cred în Dumnezeu", acela crede în negația ideii de divinitate.

Credința reprezintă pentru practicanți o metodă de cunoaștere prin acceptare. Argumentele logice intră în conflict cu argumentele experienței creștine, astfel încât apar disensiuni între două tabere: cei care cred în divinitate și cei care nu cred sau încearcă să o argumenteze din punct de vedere rațional.

Discursul, indiferent de care tabără ar fi exprimat, reprezintă o alcătuire lingvistică, fiind supus unei descompuneri și recompuneri gramaticale, pragmatice, semiotice, hermeneutice etc., ramurile lingvisticii reprezentând instrumente de analiză, de desfacere și de refacere a limbajului.

Așadar, epidemia Covid-19 a dus la apariția unui hiatus între nevoia cetățenilor de a participa la ritualuri, în contextul în care rata mortalității a crescut, și imposibilitatea practicării unor activități legate de serviciile religioase, ca urmare a restricțiilor sanitare impuse de către autorități.

Bibliografie

Coșeriu 1997: Eugen Coșeriu, *Sincronie, diacronie și istorie*, București, Editura Enciclopedică.

Felecan 2018: Daiana Felecan, *Construcție și interpretare în rugăciune*, în „Text și discurs religios", vol. VIII, pp. 125-135, (http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/A28333/pdf).

Necula 2020: Constantin Necula, *Pătimirea Domnului* [conferință video], (https://www.youtube.com/watch?v=yJgWqy3n25Q).

Rovența-Frumușani 1994: Daniela Rovența-Frumușani, *Introducere în teoria argumentării*, București, Editura Universității București.

Rovența-Frumușani 1995: Daniela Rovența-Frumușani, *Semiotica discursului științific*, București, Editura Științifică.

Stati 1971: Sorin Stati, *Interferențe lingvistice*, București, Editura Științifică.

Stati, Bulgăr 1970: Sorin Stati, Gh. Bulgăr, *Analize sintactice și stilistice*, București, Editura didactică și pedagogică.

Teleoacă 2017: Dana Luminița Teleoacă, *Limbajul bisericesc actual. Între tradiție și modernitate*, București, Editura Universității din București.

Țiclea 2015: Alexandru Țiclea, *Vorbirea și arta oratorică*, București, Editura Univers Juridic.

Site-uri
http://www.bibliaortodoxa.ro/
https://adevarul.ro/
https://dexonline.ro/
https://doxologia.ro/
https://evz.ro/
https://republica.ro/
https://romania.europalibera.org/
https://stirileprotv.ro/
https://www.digi24.ro/
https://www.europafm.ro/
https://www.facebook.com/
https://www.g4media.ro/
https://www.hotnews.ro/
https://www.mediafax.ro/
https://www.tion.ro/
https://www.vaticannews.va/
https://www.youtube.com/

Theological Discourse in the Context of the Covid-19 Pandemic

In this paper we have analyzed how theological discourse has been influenced by the emergence of the pandemic. We also discussed the controversies that marked the Romanian public space in the context of Sars-Cov-2. We analyzed the way in which the pandemic modified the Romanian lexicon. So, this health crisis not only changes our way of life, but changes the way we speak, adjusting our vocabulary.

The Covid-19 pandemic represents a challenge for humanity, because it produces a turning point in the cultural and spiritual destiny of people. In this context, the Romanian language and theological discourse were activated on virtual platforms.

So, technology of our modern times helps to overcome the effects produced by this virus, favoring communication in a context of social loneliness.

The religious text will change, because the traditional discourse within the Church becomes a modern discourse, expressed on virtual platforms.

In the local space, the Orthodox Church was taken into the spotlight of the press, arising the discursive conflicts in the public space: the restoration of the Ressurrection service, the communion with the teaspoon, the pilgrimages etc.

Between Cristian Tudor Popescu, a well-known journalist and the representatives of the Romanian Orthodox Church, there were several exchanges of opinions that took the form of a conflicting discourse. Therefore, the journalist□s reaction was expressed against the background of the mode of action of the Orthodox cult in the context of the pandemic.

The intention to defend the Church, to defend the divinity produced a harsh, agressive language. So, Cristian Tudor Popescu opposes aspects of church administration, and this is reflected in an often conflicting discourse. By issuing the judgments and statements of the journalist Cristian Tudor Popescu, some of the exponents of the Orthodox Church felt offended.

In addition to the controversial aspects of the religious space, in the context of the Covid-19 pandemic, the recorded variants of prayers addressed to the divine were enriched.

The pandemic led to a hiatus between the need of citizens to perform rites, in the context in wich the mortality rate has increased and, on the other hand, the impossibility of performing funeral rites due to to health restrictions imposed by the authorities.

Efectele globalizării asupra viziunii identității de gen în limba română

Raluca Miruna SOISUN*

Keywords: *globalization*; *ideology*; *sex*; *grammatical gender*; *gender*; *terminology*.

În secolul XXI, societățile se declară democratice și recunosc globalizarea ca proces de standardizare prin care idei avansate se răspândesc cu efecte benefice. Printre factorii globalizării se numără: serviciile tot mai performante din domeniul comunicațiilor, deplasările oamenilor – care se întorc cu experiențe noi –, migrația, plurilingvismul, traducerile.

Ideologia de gen, ca și altele, n-a găsit în toate statele același teren. Occidentalii dispun, în principiu, de toate libertățile; în SUA, egalitatea de șanse este crezul fundamental al societății, dar recunoașterea egalității între sexe, acceptarea drepturilor minorităților sexuale, rasiale și religioase au fost mai ușor de legiferat decât de aplicat. După 1989, cultura română a făcut efortul cunoașterii feminismului internațional, efortul integrării în fluxul european al cercetării științifice din domeniu și răspândirea ideologiei de gen.

1. Contestarea stereotipiilor și propagarea ideologiei *gender* prin globalizare

Europa modernă a moștenit credința în existența celor două jumătăți ale speciei umane (bărbatul și femeia) ca două entități diferite. Vorbim astăzi despre persoane de sex masculin și persoane de sex feminin, precum și de opoziția de gen: masculin vs. feminin.

Pentru ambele sexe, există în mentalul colectiv stereotipii a căror examinare arată clar perspectiva antropocentristă asupra lumii. Trăsăturile distincte recunoscute ale femeii sunt: aspectul fizic (sexul frumos), asumarea rolului de soție și mamă (afecțiune, respect, responsabilitate), subordonare față de soț, acceptarea autorității (sexul slab), factor de stabilitate prin respectarea moralei creștine și păstrarea unității într-o familie sănătoasă. Gina Lombroso, fiica celebrului antropolog italian, pune existența femeii sub semnul pasionalității,

---

* Universitatea de Stat din Chișinău, Republica Moldova.

adăugând ca trăsături derivate sentimentalitatea, sociabilitatea şi farmecul. Despre inteligenţa feminină se ştie că e concretă, legată de realităţi şi bazată pe intuiţie. În structura feminină e mai puternic alterocentrismul decât egocentrismul, pasionalitatea suplineşte furtuna de idei, iar fineţea înnăscută compensează superficialitatea demersurilor intelectuale. G. Călinescu îi reproşează femeii snobismul şi, fără a se recunoaşte misogin, crede că rolul ei este să cultive genialitatea bărbatului.

Stereotipii contestabile vizează şi „optica feminină”. Literatura scrisă de femei e săracă, puțin apreciată, etichetată „imperfectă” sau „minoră”. Un studiu recent asupra problemei realizează Mihaela Ursa (Ursa 2019). Când se pune în discuție moralitatea, apare stereotipia acuzațiilor. Pentru femei: relații sexuale premaritale, adulter, prostituție, lesbianism. Pentru bărbați: viol, adulter, bigamie, incest, homosexualitate, pedofilie. Deși mai numeroase, defectele bărbatului sunt supuse oprobriului mai puțin decât cele ale femeii. Aceasta este, în general, conformistă și supusă ironiei când încearcă emanciparea. Creștinismul și biserica au consacrat superioritatea bărbatului, emblemă a sexului tare (El), față de femeie, emblemă a sexului slab (Ea).

Tentativele de emancipare ale sexului slab încep în perioada iluministă (când este pusă în evidență ierarhia de gen) și parcurg un drum sinuos pretutindeni în lume, unde sunt impregnate: machismul, misoginismul și sexismul. Machismul pune pe primul plan valorile asociate cultural cu masculinitatea și disprețuiește valorile asociate cu feminitatea; este perceput ca putere exercitată violent. I se subordonează misoginismul, atitudine și comportament care evidențiază aversiune sau dispreț față de femeie și sexismul, discriminare care funcționează, de obicei, în defavoarea femeilor, desemnând atitudinea și poziția dominatoare a bărbatului la nivel individual și instituțional.

În România interbelică, emanciparea femeii a însemnat practicarea unor profesii consacrate prin tradiție bărbatului și schimbări de atitudine, comportament și vestimentație. Acestea se circumscriu modernizării, explicabile prin deschiderea către civilizația europeană. Inițial, feminismul a fost o doctrină care susținea afirmarea femeii în societate prin ameliorarea și extinderea rolului și a drepturilor civice; ulterior, s-a militat pentru accesul dincolo de spațiul interior (cămin, familie) la spațiul exterior, rezervat bărbatului (viață publică, politică, afaceri). Un moment hotărâtor în evoluția feminismului l-a reprezentat volumul *Al doilea sex* (1949), de Simone de Beauvoir, căruia i-a urmat *Mistica feminină* (1963), de Betty Friedan. În Occident, femeile au început să militeze pentru eliberare sexuală (acceptarea relațiilor sexuale extraconjugale, tolerarea prostituției, planning familial etc.), iar adepții și susținătorii superiorității masculine au fost învinuiți de sexism. Al doilea val de feminism, cu apogeul între anii 1960-1970, nu s-a propagat în România comunistă, unde n-au existat dezbateri iar discuțiile ocazionale au căzut în derizoriu, au fost socotite indecente

sau imorale. Regimul a promovat egalitatea de gen ca politică menită să conducă la omogenizarea socială prin cetăţeni *gender-neutri*. O dovadă este reprezentată de două apariţii editoriale de la Editura Politică, *Cartea fetelor* (1977) şi *Cartea băieţilor* (1982), cu prefeţe semnate „Redacţia", care nu comunică ideologie de gen, cum promit titlurile, ci arată eludarea acesteia, afirmând că fetele se bucură la paritate cu băieţii, de tot ce le oferă comunismul, ca posibilităţi de afirmare profesională şi socială. Observaţii demne de interes asupra problemei face Emanuel Modoc (Modoc 2019), studiind „codurile de gen în cultura României contemporane".

După 1989, influenţele din Vest au devenit tot mai puternice, dar s-au produs şi confruntări generate de receptare. Ideile societăţii creştine, patronate de Biserică, nu coincid în privinţa acceptării diversităţii de gen şi orientare sexuală cu cele ale societăţii civile, patronate de Stat. Teodor Baconschi, specialist în antropologie religioasă şi istorie contemporană a religiilor, afirmă:

> Estul postcomunist a descoperit simultan libertatea religioasă şi autonomia etică: un paradox tensionat! [...] Pe scurt, societatea creştină şi cea civilă nu se suprapun, deşi au origini şi interese comune, mai ales într-o ţară ca a noastră, unde etatismul supradimensionat şi paternalismul administrativ continuă să limiteze libertăţile de toate felurile (Baconschi 2017: 119).

Valurile de feminism au făcut posibilă mişcarea *gender* care îşi are originea în cercetarea sociologică a genului, făcând diferenţa între sex şi gen.

Sigmund Freud nu credea în existenţa sexelor tranşant diferenţiate psihologic, absolut contrare. Lucrarea sa *Trei cercetări de teoria sexualităţii* (Freud 2019) a bulversat lumea ştiinţifică, arătând că sexualizarea este un proces activ de la naştere, nu limitat la vârsta pubertăţii, iar sexualitatea nu este legată strict de scopul procreării şi de relaţia cu o persoană de sex opus. De peste 50 de ani, se caută răspuns la întrebarea dacă disocierea bărbat-femeie are fundament biologic sau este una de ordin social şi cultural. La Paris, Simone de Bauvoir afirma: «L' homme a fait de la femme un Autre». O americancă, Judith Buttler, lansează la New York în 1990 o carte mult comentată, *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*, (Butler 1990), care propagă cu autoritate necesitatea egalizării sexelor. Tendinţa politic corectă a Occidentului este să se accentueze ideea că deosebirile de gen nu sunt tranşante şi că numai cultura face diferenţa bărbat-femeie. Sunt şi opinii contrare ale unor specialişti ca soţii Allan & Barbara Pease:

> Bărbaţii şi femeile sunt diferiţi. Nu sunt mai buni sau mai răi, ci diferiţi. Singurul lucru pe care îl au în comun este faptul că aparţin aceleiaşi specii. Ei trăiesc în lumi diferite, cu valori diferite şi conform unor reguli diferite. Toată lumea ştie asta, dar foarte puţini oameni şi mai ales foarte puţini bărbaţi sunt dispuşi s-o recunoască (Pease 2009: 15).

Titlul cărții punctează problematica: *De ce bărbații se uită la meci și femeile în oglindă*. Stereotipuri comportamentale sunt evidențiate și în *El e cu minciuna, Ea vorbește-ntruna* (Pease 2003). Pentru psihologul chilian Pilar Sordo, autoarea volumului *Bărbați. Femei. Trăiască diferența!*, persoanele de sex opus sunt diferite și complementare, la originea diferențelor fiind „foliculul și spermatozoidul" (Sordo 2016: 17). „Revoluția sexuală" datorată feminismului, combinată cu acordarea unor drepturi civile, a condus la abandonarea prejudecăților legate de viața intimă a persoanei, la dezinhibare în atitudini și relaxare în limbaj. Răspunzători pentru identitatea persoanei sunt – după medici, psihologi, psihoterapeuți, sociologi și politologi – diferențele biologice, dar și factori socio-culturali.

După apariția în 2002 a lucrării *Lexicon feminist* (coord. Otilia Dragomir și Mihaela Miroiu) a crescut interesul pentru ideologia de gen, s-au creat grupuri de cercetare în marile centre universitare, unde s-au elaborat și publicat studii de gen. S-au făcut traduceri destinate educării publicului larg, cu intenția de a media înțelegerea sexualității copiilor și prevenirea emancipării sexuale precoce, cunoașterea trăsăturilor noii generații de adolescenți, rolul psihologului în terapia de cuplu. Editurile s-au orientat spre cărți de succes apărute în Occident, care stimulează femeia în dobândirea drepturilor legitime: Lisa Appignanesi, Rachel Holmes, Susie Orbach (coord.), *Cincizeci de nuanțe ale feminismului* (Appignanesi, Holmes et alii 2015), Esther Perel, *Inteligența erotică. Reconcilierea vieții erotice cu viața de familie* (Perel 2016) și *Regândirea infidelității: o analiză a relațiilor de cuplu* (Perel 2018). Au interesat cărțile de dezvoltare personală și cele care ajută educației copiilor, traduceri ca: *Sexualitatea copiilor explicată părinților* (Saint-Pierre, Viau 2008), *Prea sexy, prea devreme* (Levin, Kilbourne 2013). Mediatizarea noutăților din medicină, psihologie, sociologie sau politologie s-a făcut cu contribuția unor personalități, în emisiuni ale Televiziunii. Concluzia este că românii, constrânși în comunism să se conformeze regulilor, acum liberi, trec printr-un proces de autodefinire a persoanei, își caută (dacă este cazul) identitatea care se stabilește în raport cu alteritatea. Volumul *Iubirea din oglindă. Despre sex și identitate* adună opiniile unor cunoscuți intelectuali români: Andrei Pleșu, Gabriel Liicenu, George Bălan, Martin S. Martin, Petru Creția, Teodor Baconschi, Andrei Șerban, Cristi Danileț. Cititorul (intelectual) cunoaște

> ...o poveste despre cum se construiește o identitate, din cine credem că suntem, din imaginea celorlalți despre noi, din lecturile noastre, din iubiri și fantasme, din fricile și din instinctele care pândesc în noi (Niculescu 2017: 5).

Occidentul s-a dovedit activ în statele post-comuniste, sprijinind globalizarea. România a beneficiat de ajutorul Ambasadei Suediei, care a derulat un proiect în două ediții (2018-2019), organizat de Wikimedias of Romania and Moldova la București, cu tema „Feminism și personalități feminine", Facultatea

de Științe Politice (SNSPA) fiind gazda atelierului de editare a conținutului digital pe platforma Wikimedia. Volumul *Limbajul nonsexist* (Handrabura, Gherasim et alii 2018) a apărut cu sprijinul oferit de UN Women Moldova și suportul financiar al guvernului Suediei. O rețea importantă de ONG-uri dependentă de fonduri europene militează în România și Republica Moldova pentru agenda occidentală a corectitudinii politice.

2. Denumiri actuale ale persoanei în funcție de identitatea de gen

Globalizarea a scos în evidență necesitatea unei terminologii cerute de progresul ideologiei de gen, terminologie neglijată sau socotită tabu din cauza mentalității că există două genuri, heterosexualitate și binarism denominativ. Discuțiile despre sex în alte paliere decât medicina au impus soluții lingvistice adecvate. Din familia cuvântului *sex*, în DEX (1996) sunt înregistrați opt termeni. DEX (2016) adaugă *sex-club, sex-shop, sex-simbol, sex-magazin* (compuse oportune în industria sexului) și *sexism* (cuvânt-cheie în ideologia de gen). DAN (2015) introduce *a sexualiza* și *sexualizare*, cerute de revalorizarea lui Freud și adaugă *sexonomie* și *sexomie*, cerute de stilul științific. DCR (2019) menționează derivate utilizate abundent în limbajul familiar și argotic (*sexos-sexoasă, sexapilos-sexapiloasă*) sau cel colocvial (*sexpert* „expert în sex", *sexport* „export de pornografie", *ciberamant*, *cibersex, sexgate* „aluzie la o persoană implicată într-un scandal sexual", *sexting* „nou trend în conversația despre sex"). Adjectivul invariabil *sexy* are o mare putere de circulație, atât pentru persoane „cu sex-appeal", cât și despre filme sau tabloide „cu caracter erotic".

Identitatea de gen pretinde o terminologie lipsită de ambiguități, motivată astfel de medicul american de origine română, Martin S. Martin:

> În jumătatea de secol care a trecut am învățat cu toții că formele de sexualitate „ne-normale" sunt mult mai numeroase decât se crezuse, că ele au existat în toate societățile din istoria umanității, că ele sunt larg răspândite în lumea animală și că – de multe ori – preferințele sexuale neheterosexuale nu sunt rezultatul selecției între mai multe opțiuni posibile, ci un dat al fiecărei ființe, care îi ghidează comportamentul fără să-i lase deschise căi de „schimbare", „vindecare" sau „normalizare" (Martin 2017: 17).

Variantele de non-heterosexualitate sunt: *bisexualitatea, polisexualitatea, pansexualitatea, asexualitatea, transsexualitatea, autosexualitatea.* Aceste neologisme au circulație internațională fiind compuse cu prefixoide cunoscute. Incluse altădată în categoria bolilor mintale la capitolul „perversiuni sexuale", manifestările atipice se numesc acum *orientări sexuale* și în multe țări au fost depenalizate. O persoană poate fi numită *heterosexuală, bisexuală, lesbiană* sau *asexuată* numai pe baza atracțiilor emoționale, deoarece orientarea sexuală e definită de Asociația Americană de Psihologie drept „tipar al atracțiilor emoționale, romantice sau sexuale pentru cei de sex masculin, feminin sau

ambele" [*apud* Martin 2017: 19]. Științific, perversiunea este numită *parafilie*, tulburare a sexualității în care persoana este excitată de gânduri, fantezii sau comportamente sexual atipice, care nu corespund normelor sociale. Tendințele parafilice implică factori bio-psiho-sociali, se pun pe același plan cu disfuncțiile sexuale, care sunt tratate de medicul endocrinolog. Specialiștii – psihiatri și psihologi – indică: *voyerismul, exhibiționismul, fetișismul, narcisismul*. Societatea rămâne intolerantă pentru *pedofil, zoofil* sau *necrofil*, cu practici inadmisibile.

Persoana trebuie să-și asume identitatea de gen, când sexul definit biologic (anatomic și genetic) nu se corelează cu sexul psihic. Transgenderii au dreptul la schimbare sexuală devenind *transsexuali*, iar cei care se limitează la schimbarea vestimentară cu cea a sexului opus se numesc *travestiți*, ca în paradele *gay*. Pentru decență sau pentru simplificare, unele tabloide folosesc acronimul *LGBT* (*lesbiene, gay, bisexuali, transsexuali*). Cuvintele din siglă erau acum 50 de ani nefolosite și sunt acum cunoscute numai în mediul urban de puțini vorbitori.

Termenul *homosexualitate* este definit de multă vreme drept „atracție sexuală față de indivizi de același sex", cea feminină este desemnată prin *lesbiană*, iar *homosexual* este sinonim cu *gay* și analog cu *pederast* „atracția unui bărbat adult pentru un adolescent". Cultura românească n-a acordat importanță înainte de globalizare terminologiei, nu atât din pudoare, cât din existența unui număr mic de non-heterosexuali, marginalizați și disprețuiți de *homofobi*. Dicționarele înregistrează *sodomit/ sodomist*, care prin extensie semantică devine sinonim cu *desfrânat, destrăbălat, depravat* și *fătălău*, care în limbaj popular semnifică „hermafrodit", iar peiorativ și glumeț „băiat căruia îi place compania fetelor", care este timid și are comportament feminin.

În cultura urbană se discută despre o categorie de bărbați denumiți prin neologisme împrumutate recent: *machosexual, metrosexual, retrosexual, tehnosexual, cibersexual, vegansexual.* În conținutul semantic al acestor cuvinte se actualizează seme din mai vechile *gentilom, gentlemam, dandy* „tânăr elegant îmbrăcat după ultima modă, om de o eleganță exagerată și ușor ridicolă", *playboy* „tânăr elegant cu fizic plăcut, care are succes la femei și duce o viață ușoară". Denumirile actuale pentru „bărbații urbani" sunt substantive masculine cu origine în limba engleză și cu circulație limitată la tabloide și reviste mondene (*Libertatea, Click!, Elle, Cosmopolitan, Unica*). Sunt resemantizate, reinventate, construite în funcție de cerințele comunicării în epoca consumerismului și a relaxării morale. O prezentare monografică a fiecăruia face Alexandru Ciolan, unul dintre coautorii DCR. Nu orientarea sexuală contează:

> Oficial poate fi *homo, hetero* sau *bisexual*, dar acesta este un aspect lipsit de importanță, pentru că s-a luat pe sine însuși obiect al propriei iubiri și a făcut din plăcere preferința lui sexuală (Ciolan 2013: 237).

În DCR, cuvintele apar cu definiții care pot fi deduse din sensul prefixoidului: *machosexual* „bărbat care degajă masculinitate", *metrosexual*

„bărbat modern care stă în oglindă mai mult decât femeile, este bine îmbrăcat și obsedat de felul cum arată", *retrosexual* „bărbat care are gusturi clasice, care îl apropie de anii '30, opusul *metrosexualului*", *tehnosexual* „individul cool, nedespărțit de laptopul său de ultimă generație sau de telefonul mobil (un *metrosexaul tehnofil*)", *ubersexual* „bărbatul la care apar calități masculine apreciate de sexul opus (conduită, pasiune, încredere, compasiune)", *vegansexual* „persoană care nu consumă produse de proveniență animală și refuză relații intime cu parteneri omnivori". Termenul *sapiosexual*, mai recent, satisface orgolii, având în vedere că multe persoane se autoidentifică pe rețelele de socializare ca fiind *sapiosexuale*, adică atrase de inteligența altor persoane, seducția fiind IQ-ul și statutul social. „Bărbații urbani" au o relație incertă cu instituția căsătoriei, fiind celibatari, căsătoriți sau divorțați. Denumirile rămân necunoscute majorității vorbitorilor și aproximate semantic chiar de intelectuali. Cei care își asumă apartenența la grup fac parte dintr-un segment social restrâns, care se consideră elită a lumii mondene.

Sexualitatea apare ca un domeniu foarte complicat, terminologia utilizând abil umorul și ironia în care se amestecă lucruri știute și neștiute despre sex. Un răspuns la identificarea diferenței semantice între *seducție* și *hărțuire* oferă o revistă mondenă care consideră că, dacă o femeie se simte complimentată, atunci este vorba de seducție, iar dacă se simte degradată, e vorba de hărțuire. Se vede tot mai mult dezinhibarea terminologică facilitată de acceptarea diversității sexuale. Publicațiile vorbesc despre femei „care au normalizat discursul sexual", în sensul că, ocupându-se de educația sexuală a adulților și tratarea disfuncțiilor sexuale, au operat dezinvolt cu termeni catalogați anterior ca impudici.

Dimensiunea de gen promovată de *gender* este justificată prin persistența în limbaj a stereotipurilor privind masculinitatea și feminitatea. Se practică încă un limbaj sexist în discursul public (educație, politică, mass-media) și în discursul privat. Există mesaje discriminatorii la adresa femeii explicabile prin conservatorismul lingvistic. Seria sinonimică a cuvântului *prostituată* este mult mai întinsă decât cea pentru bărbatul desfrânat. Prostituata se numește eufemistic în sociologie *lucrător sexual*, dar în dicționare apare ca: *buleandră, cocotă, curvă, fufă, haită, pațachină, pițipoancă, pupăză, pupezoaică, târâtură, târfă* etc. DS menționează peste 30 de termeni populari, la care se adaugă în stilul colocvial urban altele: *curtezană, damă, metresă, traseistă. Femeie de moravuri ușoare, femeie de stradă* și *vampă* „actriță de cinema care interpretează roluri de femeie fatală" par eufemisme. Prin derivare de la feminin s-a format *curvar*, sinonim cu *afemeiat*, care are echivalente tolerabile: *crai* (mai vechi), *donjuan, gigolo* sau *macho* (mai noi). Derivatul de la baza feminină e rar, bază lexicală masculină rămâne productivă: *burlac* > *burlăciță, cocalar* > *cocălăriță*. Pentru vorbitorii de limbă română, cuplurile *iubit-iubită, amant-amantă, ibovnic-ibovnică* lexicalizează același concept; altădată, primul cuplu de termeni nu implica în

conținutul semantic relații intime, fiind mai aproape de *prieten-prietenă*. Conviețuirea unui bărbat cu o femeie fără îndeplinirea formelor legale de căsătorie este astăzi acceptată, spre deosebire de trecut, când era incriminată. A se compara *țiitor-țiitoare* (învechit) cu *concubin-concubină* sau *partener-parteneră* (termeni neologici).

Limbajul sexist conține expresii jignitoare, ieșiri grobiene, ironii, insulte, apostrofări adresate, de obicei, femeilor de către bărbați. Femeile preferă limbajul tăcerii și utilizează mai rar un limbaj vulgar. În societățile democratice sau care aspiră la democratizare, limbajul sexist, voluntar sau involuntar, direct sau indirect, trebuie înlocuit cu limbajul nonsexist (*gender neutru*) care asigură un tratament egal persoanei de oricare orientare sexuală. Limbajul poate influența realitatea, încurajează sau descurajează afirmarea sinelui. O analiză laborioasă a mărcilor limbajului sexist s-a realizat la Chișinău (Handrabura, Gherasim et alii 2018).

Limba română a găsit resurse pentru a acoperi deficitul terminologic și a exprima concepte noi venite prin globalizare. Traducătorii, nevoiți în urmă cu 20-30 de ani să inventeze, dispun de structuri lexicale adecvate și stabile. Jurnaliștii, sociologii, psihologii, politologii care fac cunoscută ideologia de gen sunt obligați la o exprimare decentă, uneori eufemistică, alteori amuzantă, niciodată vulgară, dacă se vor și formatori de opinie.

3. Consecințe culturale ale influenței ideologice

Izvorâtă din motive simple și accesibile și difuzată cu scopul optimizării relațiilor sociale, orice ideologie poate avea consecințele pozitive așteptate, dar și altele, discutabile.

Femeia se bucură prin lege în societățile democratice de toate drepturile, dar nu poate beneficia totdeauna de ele. Bărbații rămân puternici și dominatori în politică, afaceri, mass-media, consiliile de administrație. Legile sunt produs al experienței masculine, iar femeile strecurate în poziții de decizie au învățat să vadă lumea „ca bărbații". Mai active, feministele din Vest își fac cunoscute convingerile prin personalități recunoscute. Helena Kennedy, expertă în drept pe probleme de drepturi ale omului, libertăți civile și probleme constituționale, avocată, membră în Camera Lorzilor în Marea Britanie, declară:

> Ceea ce m-a făcut să asimilez lecția feminismului a fost practica de avocat. Suferința clientelor mele mi-a oferit cele mai profunde lecții despre oprimare și inegalitate – cazuri de viol, abuz sexual, violență domestică, hărțuire sexuală, discriminare la locul de muncă, discriminare în cazuri de partaj la divorț, discriminare pe motive de orientare sexuală, salarizare inechitabilă, cazuri de urmărire obsesivă, crime. […] Feminismul mi-a oferit o lumină pe care să o proiectez în cele mai întunecate cotloane ale legii (Kennedy 2015: 157).

În Anglia, țară unde ideologia de gen este bine implementată, ca și în Franța, Canada sau țările scandinave, feminismul n-a obosit. Progresele în egalizarea de gen din România au stagnat, româncele sunt mai rezervate, iar o specialistă, sociologul Laura Grünberg, semnalează că „genfobia cuprinde omenirea" și că:

> România, care se plasează pe penultimul loc în cel mai recent *Index UE al Egalității de Gen*, se integrează și ea în acest context mai larg care promovează explicit sau implicit fobia față de problematica egalității de gen (adică a egalității de drepturi și responsabilități) (Grünberg 2019: IV).

Ideologia de gen apare ca ramură a neomarxismului, care atrage, susținând drepturi egale pentru minorități de orice gen. Orientarea sexuală delimitează persoana de restul comunității. Cele non-heterosexuale sunt în minoritate, se socotesc frustrate, se asociază, cer legalizarea relațiilor lor, care presupune căsătoria și extinderea dreptului de a adopta copii. LGBT protestează constant împotriva discriminării de gen, asumându-și apartenența la o orientare sexuală de care membrii ei sunt mândri. A se vedea, în acest sens, poziția muzicologului german de origine română George Bălan în dialogul epistolar cu Andrei Pleșu despre *Mărul otrăvit* – condiția persoanelor gay în cultura română (Bălan 2017a: 7-16) și *Mândria de a fi homosexual*? (Bălan 2017b: 77-90) sau *Autoportret gay*, de Victor Bărbulescu (Bărbulescu 2017: 65-75).

Ieșirea din anonimat a femeilor care se socotesc discriminate transpare din numele unor asociații ca *Nesupusele* sau titlul documentarului *Voci tăcute*. Criticul de teatru Oana Stoica discută un spectacol, *Negreșită*, despre identitatea *queer*, pornind de la povești personale din Republica Moldova. Arată că, în artă, investigarea identității de gen are implicații aferente (stereotipii, restricții, intoleranță sau toleranță condescendentă, agresivitate) atât la Chișinău, cât și la București (Stoica 2019: 19).

Existența minorităților sexuale a fost tabuizată, dar în România non-heterosexualii sunt puțini și nu interesează majoritatea. E discutabil dacă disforia de gen – sentimentul că o persoană aparține celuilalt gen – se manifestă independent sau este rezultatul unei presiuni sociale. Minorul care cere să fie tratat ca fetiță, deși e băiat, și fetița, care se simte băiat, fac acest lucru ca urmare a naturii lor sau au fost expuși unor stimuli și li s-a sugerat că sunt transsexuali? La maturitate, problema generează drame individuale care se răsfrâng asupra familiei și a societății.

Biserica Ortodoxă respinge educația sexuală ideologizată din școală, care la copiii mici distruge inocența și provoacă derută. Adolescenții sunt informați în epoca digitală mai mult decât părinții lor și pot fi incitați la experiențe noi. Acceptarea intersectării sexelor naște omul predispus la „erotizarea socială". Două adolescente care se îmbrățișează, fiindcă nu s-au văzut de mult timp, sunt privite cu suspiciune sau etichetate „lesbiene". Dacă homosexualitatea este o stare inerentă persoanei, aceasta poate alege dacă să o practice sau nu. O emisiune

recentă a postului de televiziune Trinitas (07.07.2020) s-a desfăşurat sub genericul *Ideologia de gen, o manifestare antropologică.* Vasile Bănescu, purtătorul de cuvânt al BOR, şi scriitorul Sorin Lavric au atras atenţia asupra globalizării care şterge nu numai diferenţele dintre state şi dintre naţiuni, ci şi diferenţele dintre sexe. Un construct ideatic nu poate modifica natura. Fiinţa umană are două genuri, iar genul coincide cu sexul, determinabil prin ADN. Ideologia *gender* provoacă o răsfrângere a genului asupra sexului sau a culturii asupra naturii.

Ceea ce îngrijorează la generaţia tânără, ameninţată de fluidizarea genurilor, a ştergerii deosebirii dintre sexe, este masculinizarea şi efeminarea. O femeie care se masculinizează prin vestimentaţie şi comportament, nemaivoind să fie ca mama sau bunica, are şanse să devină agresivă şi violentă. Dispreţul pentru feminitate este confirmat de numărul mare de adolescente care fumează, consumă alcool şi droguri, se bat „ca băieţii", vorbesc trivial. Un bărbat efeminat, preocupat excesiv de fizic, se îndepărtează de natura sa, nu mai este puternic şi vrednic de respect sau un erou. În România, ţară europeană din Est cu populaţie majoritar ortodoxă, identitatea de gen nu e percepută similar cu identitatea sexuală din America, aspect semnalat de regizorul Andrei Şerban, care explică în emisiunea *Profesioniştii* (TVR 1, 30.10.2019) consecinţele respectării parităţii de gen la o celebră universitate din New York. Criteriul folosit la angajarea profesorilor şi distribuţia actorilor distruge meritocraţia. Regizorul a refuzat să accepte ca monologul Julietei (întruchipare a purităţii) să fie interpretat de un transsexual.

Pretextând discriminarea de gen, LGBT susţine promovarea diversităţii, prin tehnici de persuasiune copiate. Ca şi în alte şase state europene, s-au afişat la Bucureşti panouri stradale cu fotografii ale unor vârstnici zâmbitori, sub care era inscripţionat: „Eu sunt Maria şi sunt bisexuală" sau „Eu sunt Lukas şi sunt gay". Numele *Maria* este astfel profanat, iar *Lukas* nu apare în onomasticonul românesc. Imaginile au fost mediatizate prin Antena 3 în emisiunea „Sinteza zilei" (24.06.2020), unde s-a prezentat şi un interviu filmat cu un tată, care a devenit mamă (Alex > Alexia).

Consecinţele culturale ale influenţei ideologice se dovedesc imprevizibile şi, uneori, nocive. Derapajele ideologiei *gender* solicită atenţie, fiindcă se răsfrâng negativ asupra culturii şi civilizaţiei româneşti. Mimetismul nu este urmat de asimilare pentru a se ajunge la sincronismul aşteptat prin globalizare. Feminismul n-a militat pentru recunoaşterea minorităţilor sexuale, dar a reuşit recunoaşterea alterităţii, atenuarea homofobiei şi acceptarea incluziunii. Mai poate persevera pentru moderaţie şi discreţie.

Bibliografie

A. Izvoare şi lucrări de referinţă

DAN = Florin Marcu, *Dicționar actualizat de neologisme*, București, Saeculum Vizual, 2015.

DCR = Florica Dumitrescu (coord.), Alexandru Ciolan, Coman Lupu, *Dicționar de cuvinte recente*, ediția a III-a, București, Editura Logos, 2013.

DEX = *Dicționar explicativ al limbii române*, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan-Al. Rosetti", București, Univers Enciclopedic, 2017.

DEX CSN = Veronica Păcuraru, Violeta Ungureanu, Ana Vulpe, *Dicționar explicativ de cuvinte și sensuri noi*: *Cu exemple din limbajul uzual*, Chișinău, Pro Libra, 2016.

DS = Luiza Seche, Mircea Seche, *Dicționar de sinonime*, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Univers Enciclopedic, 1999.

B. Literatură secundară

Appignanessi, Holmes et alii 2015: Lisa Appignanessi, Rachel Holmes, *Cincizeci de nuanțe ale feminismului,* traducere din limba engleză de Ioana Pelehatăi, București, Editura Hecate.

Baconschi 2017: Teodor Baconschi, *Libertatea sexuală între Biserică și Stat*, în Tatiana Niculescu (coord.), *Iubirea din oglindă. Despre sex și identitate*, București, Editura Humanitas, pp. 119-126.

Bălan 2017a: George Bălan, Andrei Pleșu, *Mărul otrăvit*, în Tatiana Niculescu (coord.), *Iubirea din oglindă. Despre sex și identitate*, București, Editura Humanitas, pp. 7-16.

Bălan 2017b: George Bălan, *Mândria de a fi homosexual?*, în Tatiana Niculescu (coord.), *Iubirea din oglindă. Despre sex și identitate*, București, Editura Humanitas, pp. 77-90.

Bărbulescu 2017: Victor Bărbulescu, *Autoportret gay*, în Tatiana Niculescu (coord.), *Iubirea din oglindă. Despre sex și identitate*, București, Editura Humanitas, pp. 65-75.

Beauvoir 2006: Simone Beauvoir, *Al doilea sex*, ediția a III-a, traducere de Delia Verdeș, București, Editura Univers.

Butler 1990: Judith Butler, *Gender Trouble: Feminism and the Submersion of Identity,* New York, Routledge.

Ciolan 2013: Alexandru Ciolan, *Bărbați urbani,* în Alexandru Ciolan, *Misterele cuvintelor*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, București, Editura Logos, pp. 236-242.

Dragomir, Miroiu 2002: Otilia Dragomir, Mihaela Miroiu, *Lexicon feminist*, Iași, Editura Polirom.

Freud 2019: Sigmund Freud, *Trei cercetări de teoria sexualității*, traducere și studiu introductiv de Lucian Pricop, București, Editura Cartex.

Friedan 2013: Betty Friedan, *The Feminine Mystque*, Editura W.W. Norton & Company.

Grünberg 2019: Laura Grünberg, *Genfobia cuprinde omenirea,* în „Dilema Veche", an XVI, nr. 785.

Handrabura, Gherasim et alii 2018: Loreta Handrabura, Alexandra Gherasim, *Limbajul nonsexist: repere conceptuale și recomandări practice*, Chișinău, Entitatea Națiunilor Unite pentru Egalitate de Gen și Abilitarea Femeilor (UN Women); Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare (PUND).

Kennedy 2015: Helena Kennedy QC, *Eva a fost victima unei înscenări!*, în Appignanessi, Holmes et alii 2015, pp. 155-159.
Levin, Kilbourne 2013: Dr. Diane E. Levin, Dr. Jean Kilbourne, *Prea sexy, prea devreme*, traducere din limba engleză de Paul Mihalache, București, Curtea Veche Publishing.
Martin 2017: Martin S. Martin, *Ieșirea la lumină*, în Tatiana Niculescu (coord.), *Iubirea din oglindă. Despre sex și identitate*, București, Editura Humanitas, pp. 17-34.
Modoc 2019: Emanuel Modoc, *Între egalitate de gen și relații de producție. Ideologie și discurs de gen*, în *„Cartea fetelor" din comunism*, în Mihaela Ursa (coord.), *Zoe, fii bărbată! Coduri de gen în cultura României contemporane,* vol. îngrijit de Adrian Tătăran și Alexandra Turcu, Pitești, Editura Paralela 45, pp. 181-193.
Niculescu 2017: Tatiana Niculescu, *Un cuvânt înainte*, în Tatiana Niculescu (coord.), *Iubirea din oglindă. Despre sex și identitate*, București, Editura Humanitas, p. 5.
Pease 2003: Alan & Barbara Pease, *El e cu minciuna. Ea vorbește-ntruna*, traducere de Iren Arsene, București, Curtea Veche Publishing.
Pease 2009: Alan & Barbara Pease, *De ce bărbații se uită la meci și femeile se uită în oglindă*, editia a IV-a, traducere din limba engleză de Irina Margareta Nistor, București, Curtea Veche Publishing.
Perel 2016: Esther Perel, *Inteligența erotică. Reconcilierea vieții erotice cu viața de familie*, ediția a III-a, traducere de Maria Loredana Dulcea, București, Curtea Veche Publishing.
Perel 2018: Esther Perel, *Regândirea infidelității: o analiză a relațiilor de cuplu*, traducere din limba engleză de Nicoleta Dascălu, București, Curtea Veche Publishing.
Saint-Pierre, Viau 2008: Frédérique Saint-Pierre, Marie-France Viau, *Sexualitatea copiilor explicată părinților*, traducere din limba franceză de Minodora Călina, București, Editura Minerva.
Sordo 2016: Pilar Sordo, *Foliculul și spermatozoidul: originea tuturor diferențelor,* în Pilar Sordo, *Bărbați. Femei. Trăiască diferența!*, titlul original *¡Viva la diferencia! (...Y el complemento tanbien)*, traducere de Clara Manole, București, Editura Niculescu, pp. 17-21.
Stoica 2019: Oana Stoica, *Corpul feminin, un corp marginal*, în „Dilema Veche", an XVI, nr. 785.
***1977: *Cartea fetelor*, București, Editura Politică.
Tue 1982: N. Tue (coord.), *Cartea băieților*, București, Editura Politică.
Ursa 2019: Mihaela Ursa, *Studii literare românești și codurile de gen*, în Mihaela Ursa (coord.), *Zoe, fii bărbată! Coduri de gen în cultura României contemporane,* vol. îngrijit de Adrian Tătăran și Alexandra Turcu, Pitești, Editura Paralela 45, p. 41–65.

Effects of Globalization on the Perspective on Gender Identity in the Romanian Language

This paper investigates the way ideology influences the understanding of gender identity and specific terminology. The terminological problem has been greatly neglected or even tabooed given the mentality according to which there are two genders, heterosexuality and the masculine - feminine gender opposition, terminology has been extremely neglected or even tabooed. Progress in gender ideology was accomplished in

the West; it was there that Freud and Freudianism were reassessed as to their belief in the existence of clearly differentiated (absolutely contrary) genders and the values of feminism were produced. The new ideology, stimulated by Judith Butler's book, *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity* (1990, New York), spread by means of globalization, but was not met with the same interest everywhere. In USA, gender equality is the fundamental creed of society, but recognition of gender equality, acceptance of the rights of sexual, racial and religious minorities have proved to be easier to enact than to apply. The difficulty also persists in countries with an established democracy. In Romania, the communist regime promoted gender equality as a policy meant to lead to social homogenization by means of gender-neuter citizens. Thus, the present paper focuses on the following three aspects: contesting the stereotypes and propagation of gender ideology by means of globalization; actual person names depending on gender identity; cultural consequences of ideological influence. Collective mentality treasures stereotypes for both sexes; examination of these stereotypes unveils the anthropocentric perspective on the world: man's superiority in the family and society as well as the persistence of machismo, 'misogynism' and sexism. The politically-correct tendency of the West is to emphasize the idea that gender differences are not clear-cut and that it is only culture that makes the difference between man and woman. The author of this paper brings in arguments to support the idea that the persons of the opposed sexes are different and complementary and that, according to doctors, psychologists, sociologists and political scientists, it is the biological differences as well as the socio-cultural factors that are responsible for a person's identity.

After 1989, Romanian culture has made efforts to get acquainted with international feminism, to integrate into the European mainstream of scientific research in the field and to disseminate the ideology under discussion with the aim of creating social harmony. The 'sexual revolution' enticed by feminism, combined with the granting of some civil rights led to the abandonment of prejudice related to the private life of a person, to the disinhibition in attitude and the relaxation in language. Gender identity requires a non-ambiguous terminology, as the American doctor (of Romanian descent) Martin S. Martin shows. The versions of non-heterosexuality are as follows: bisexuality, polysexuality, pansexuality, asexuality, transsexuality, autosexuality. Included earlier in the category of mental diseases under the chapter of 'sexual perversions', atypical manifestations of sexuality are called today 'sexual orientations' and have been 'de-penalized' (reprieved) in many countries. The scientific denomination of perversion is 'paraphilia', and paraphilic tendencies involve bio-psycho-social factors.

The terms have been selected by means of research on current language use, media discourse and dictionaries. New words are identified and mentioned, both coined constructs or borrowed, depending on the demands of communication in the age of consumerism and moral relaxation; words preserved and used out of linguistic conservativism which perpetuate gender hierarchy or attempt to create euphemisms for vulgarisms. The Romanian language has found resources to cover the terminological deficit and to express new concepts which have reached Romania by globalization.

Spread with a view to an optimization of social relations, any ideology has the expected positive consequences, but also some unpredictable ones, upsetting and harmful. The positive aspect of gender ideology resides in the fact that it has drawn attention to sexual minorities and their discrimination, as well as to the need to accept diversity and to

inclusion. The sideslips of gender can be seen in the 'fluidization' of genders (masculinization and 'effemination') with typical individuals and an excess in the claims of minorities.

Evoluția sinonimiei în *Dicționarul limbii române*

Elena Isabelle TAMBA, Gabriela HAJA*

Keywords: *Dictionary of the Romanian Language*; *Thesaurus*; *synonymy*; *linguistic variations*.

1. Context teoretic

În această lucrare propunem o analiză (contrastivă între cele două serii ale *Dicționarului limbii române*, DA/DLR[1]) a modului în care sinonimia lexicală este prezentă atât din punctul de vedere al teoriei, al normelor de redactare din DA/DLR, cât și din punctul de vedere al realizării concrete în articolele lexicografice.

Limba este un sistem de semne organizat pe mai multe niveluri, sistem care oferă vorbitorului structuri, posibilități şi opoziții funcționale (Coşeriu 2004: 75), din care acesta selectează ceea ce consideră necesar şi potrivit pentru a-şi exprima – la un moment dat şi într-o limbă dată – ideile (Dănilă 2011: 141). Mecanismul vorbirii presupune o corelare cu mecanismul gândirii; pentru ca un termen oarecare să fie potrivit pentru exprimarea unei idei, sunt necesare două momente:

1) analiza termenului dat, deci un raport sintagmatic;

2) apelul la unul sau mai mulți termeni, deci un raport asociativ (Saussure 1998: 142).

În vorbire, subiectul realizează o activitate de selecție din totalitatea mijloacelor de expresie, ceea ce postulează *sinonimia*. Ch. Bally afirmă că pluralitatea mijloacelor de expresie este baza rațională a *sinonimiei* (Bally 1951: 55). Problema *sinonimiei* ca fenomen al lexicului a fost remarcată încă din Antichitate; ulterior, în epoca modernă, a fost identificată funcționarea sinonimiei şi la alte niveluri ale limbii (la nivelul fonetic, la nivelul morfologic, la nivelul sintactic etc.). Într-o definiție largă, *sinonimia* reprezintă transmiterea aceleiaşi informații prin două sau mai multe structuri diferite.

---

* Institutul de Filologie Română „A. Philippide", Academia Română – Filiala Iaşi, România.

[1] *Dicționarul limbii române* reprezintă cea mai importantă lucrare lexicografică realizată sub egida Academiei Române. Această lucrare lexicografică a fost editată în două serii: DA (1907-1949), DLR (1965-2010), fiind publicată în 14 tomuri (cu 37 volume), totalizând cca 18.000 pagini şi mai mult de 175.000 de intrări, cu tot cu variante. S-a început elaborarea unei variante electronice, într-un proiect național desfăşurat în perioada 2007-2010 (eDTLR – *Dicționarul tezaur al limbii române în format electronic*), în prezent lucrându-se la optimizarea bazei de date.

Fără să își piardă caracterul general, definiția dată sinonimelor în normele lexicografice academice, stabilite în momentul trecerii la redactarea seriei noi a *Dicționarului limbii române*, prezintă o serie de nuanțări necesare, impuse de uzul limbii:

> Sinonimele sunt cuvintele, sensurile și unitățile frazeologice care au semnificații identice (sau aproape identice) și care, în vorbirea obișnuită pot fi înlocuite unele prin altele, în diverse contexte, fără ca scopul comunicării să sufere (*Norme de redactare DLR*: 330).

În plus, „întrebuințarea curentă a sinonimelor la explicarea cuvintelor face ca *Dicționarul limbii române* să fie foarte bogat în sinonime" (*Introducere* la DLR VI 1965: XII).

Trebuie subliniat faptul că, în maniera de folosire a sinonimiei în definirea sensurilor unui cuvânt din DLR, se face apel la o ierarhizare a sinonimelor în funcție de câteva criterii. În felul acesta, în practica lexicografică, definiția dată mai sus este mult rafinată, potrivit cercetărilor românești privitoare la situația sinonimiei în limba română (Dănilă 2011: 142 sqq.). Criteriile care determină ordinea sinonimelor dintr-o definiție sunt în primul rând de natură semantică: sinonime absolute sau perfecte, sinonime relative sau parțiale (Seche 1977: 221; Seche, Seche 1982: VII–IX; Moroianu 2005: 73). La rândul lor, aceste categorii de sinonime sunt analizate și ordonate în funcție de diversele tipuri de variație lingvistică, pe baza uzului: diacronică, diatopică, diastratică, diafazică. De altfel, principiile de tehnică lexicografică ale DLR au fost definite și monitorizate de M. Seche, coautor al primului dicționar de sinonime structurat după principii semantice și, la nivel de sens, după principiile uzului, cu luarea în considerare a tipurilor de variație lingvistică, chiar dacă termenii folosiți sunt alții decât cei coșerieni:

> Cele două principii: sinonimie pe sensuri și, în interiorul fiecărui sens, sinonimie marcată stilistic (diastratic n.n.), diacronic și regional (diatopic n.n.), asigură *Dicționarului de sinonime al limbii române (DSR)* o bază științifică pe care [...] nu a avut-o până la lucrarea de față nici una din încercările anterioare [...]. Deosebirea rezidă de fapt în modul de a concepe atitudinea față de contexte (Coteanu 1981: VI).

Aceste principii au fost urmate și în redactarea definițiilor DLR, întărindu-se, prin natura dicționarului, elementul variației diacronice. Factorul formal nu impune distincții explicite, totuși, în situația stabilirii unor șiruri sinonimice pentru completarea unei definiții, locul sinonimelor exprimate prin unități frazeologice este, în general, după sinonimele exprimate printr-un singur cuvânt.

Comună celor două serii ale dicționarului-tezaur este, cel puțin în teorie, viziunea asupra funcțiilor sinonimelor (Pușcariu 1940: 390 sqq; Iordan, Robu 1978: 271), cu atât mai mult cu cât, în procesul de alcătuire a definițiilor punctul de plecare îl constituie uzul limbii, așa cum este el înregistrat în corpusul de texte din bibliografia utilizată pentru stabilirea și ilustrarea sensurilor unui cuvânt. Spre

deosebire de majoritatea dicționarelor generale, DA și DLR au în vedere și realizările particulare ale actului de comunicare, pe lângă analiza uzului general. În consecință, ele reflectă, mai mult decât alte dicționare, complexitatea și productivitatea diverselor fenomene lingvistice, inclusiv la nivelul sinonimiei (Seche, Seche 1982: IX).

2. Norme de utilizare lexicografică a sinonimiei în *Dicționarul limbii române* DA *vs.* DLR

DA și DLR prezintă fiecare propria modalitate de a include sinonimia în articolele lexicografice, observându-se însă destule elemente comune. Spre deosebire de DA, DLR urmează mai consecvent normele de tehnică lexicografică sistematic organizate și unitare, inclusiv la nivelul sinonimiei lexicale, așa cum vom arăta în cele ce urmează:

1. sinonimul/seria sinonimică ține locul definiției analitice (situație frecventă în DA, DLR);
2. sinonimul/seria sinonimică urmează după definiția analitică (sistematic, după punct și virgulă, în DLR) și fiecare sinonim din seria sinonimică poate substitui definiția, adică este dubletul semantic perfect; se notează cu caractere drepte (DA, DLR);
3. sinonimul/seria sinonimică urmează după definiția analitică (sistematic, după punct și virgulă, în DLR) și fiecare sinonim din seria sinonimică exprimă parțial definiția; numai întreaga serie sinonimică substituie perfect definiția; se notează cu caractere spațiate (DA, DLR);
4. sinonimul face parte dintr-o serie sinonimică de sinonime parțiale care ține locul definiției analitice (DA, DLR).

În continuare, propunem o schemă teoretică a tipurilor de sinonimie înregistrate în *Dicționarul limbii române.*

A Sinonimie în funcție de perspectiva semantică:
- A.1. Sinonimie absolută/perfectă
- A.2. Sinonimie relativă/parțială

B. Sinonimie în funcție de variația lingvistică:
- B.1. Sinonime diacronice
- B.2. Sinonime diatopice
- B.3. Sinonime diastratice
- B.4. Sinonime diafazice
- B.5. Combinații

C. Sinonimie în funcție de forma lexicală:
- C.1. Cuvânt unic
- C.2. Unitate frazeologică

A. Sinonimie în funcție de perspectiva semantică

Conform acestui criteriu, sinonimele din *Dicționarul limbii române* pot fi subcategorizate în *sinonime absolute* (care presupun identitate absolută în planul conținutului și substituire în toate contextele) și *sinonime parțiale* (care presupun identitate relativă în planul conținutului).

A.1. Sinonimie absolută/perfectă

AGÚD *s. m.* (Bot.) = **dud**. (DA)[2]
AGONISÍTĂ *s. f.* II. 3°. „Câștig". (DA)
FERICÁT,-Ă † adj. = **fericit**. (DA)
FERICĂCIÚNE † s. f. = **fericire**. (DA)
FERÍCE adj., subst. [...] I. A d j. (invariabil). 1°. (Întrebuințat ca adjectiv p r e d i c a t i v, cfr. lat. *felix qui*...) Fericit. (DA)
FERICÍE † s. f. Fericire. (DA)
GROZÁMĂ s. f. (Bot.) [...] 1°. Copăcel cu flori galbene din care se fac mături. Se mai numește și: d r o g. (DA)

LANSÁ vb. I. **1**. Tranz. (Complementul indică o lege, un decret, un mandat de arestare etc.) A emite. (DLR)
LĂUTĂRÍȚĂ s. f. (Învechit, rar) Lăutăreasă (**1**). (DLR)

VINÁȘ s. n. (Prin nord-estul Olt.) Vinișor. (DLR)
VINIȘÓR s. n. (Familiar) Diminutiv al lui v i n **(1 I)**; vin bun; (regional) vinaș, vinuleț, vinuț.
VINULÉȚ s. n. (Regional) Vinișor. (DLR)
VINÚȚ s. n., s. m. **1**. S. n. (Regional, mai ales în Transilv.) Vinișor. (DLR)

Cum se poate observa din exemplele de mai sus, între DA și DLR există diferențe la nivelul tehnicilor lexicografice de redare a raportului de sinonimie. Astfel, în DA, apar mai multe cazuri: notarea cu semnul „=" a sinonimului perfect; redarea, între ghilimele, a sinonimului; precizarea explicită de tipul „Se mai numește și:". Situația este diferită în DLR, unde, pe lângă indicațiile de uz (notate între paranteze: „Complementul indică [...]", „Regional", „Familiar", „Învechit, rar" etc.), sinonimul înlocuiește definiția, fără nici o marcă formală. Excepție fac locurile în care sinonimul sau seria de sinonime completează definiția analitică, precum în exemplul **VINIȘÓR**. Aici avem o definiție în trei părți, despărțite prin „;": prima parte se referă la sensul general al cuvântului-titlu, partea a doua adaugă o nuanță semantică ce nu a putut fi separată net la nivelul uzului, iar partea a

[2] În continuare, vom reda exemple citate, în ordine alfabetică, din volume ale *Dicționarului limbii române*, DA și DLR, reproducând întocmai formele și ortografia din original, păstrând inclusiv inconsecvențele de tehnoredactare. Porțiunile omise sunt indicate prin „[...]". Considerăm superfluă indicarea paginii din dicționare, câtă vreme redăm, de fiecare dată, cuvântul-titlu.

treia, formată dintr-un şir de sinonime perfecte, completează cele două părţi anterioare ale definiţiei. Există cazuri de definiţii în mai multe părţi unde, pentru fiecare dintre acestea, sunt identificate serii sinonimice diferite (spre exemplu, vezi *infra* **VIOICIÚNE**, unde *viotate* este sinonim perfect pentru partea de definiție privitoare la o specializare a sensului general: „s p e c. însuşirea unui copil de a fi zglobiu, zburdalnic sau, p. e x t., neastîmpărat, obraznic;"). Așadar, în DA nu este folosită o marcă unică de indicare a sinonimului perfect, iar în DLR sinonimia perfectă nu este marcată explicit.

A.2. Sinonimie parţială

CHITÁB *s. a.* [...] (Turcism, mai demult) Scrisoare oficială, act autentic (ŞIO); p. ext. (astăzi învechit) carte veche, bucoavnă, volum (de format mare), t e r f e l o g. (DA)

CHITÁNŢĂ *s. f.* (Jur.) [...] 1°. Act scris (timbrat) prin care cineva declară că a primit o sumă de bani (de la o casierie, de la un debitor etc.), că i s'a a c h i t a t o datorie; cf. a d e v e r i n ţ ă (3). (DA)

FERICÍ vb. IV^{a} trans. [...]. 1°. A face pe cineva fericit, a-l n o r o c i. (DA)

GENÉZĂ s.f. [...] Naştere, producere (considerându-se fazele prin care trece un lucru până ce se formează), f a c e r e, cfr. g e n e r a ț i e. (DA)

LÁGĂR[1] s. n. **I. 1.** Loc (întărit) de staționare temporară a trupelor militare (în corturi sau sub cerul liber); campament, cantonament, tabără (**I 1**). V. o r d i e (**1**). (DLR)

VIOICIÚNE s. f. **1.** Faptul de a fi vioi (**1**); starea celui vioi; calitatea unei ființe de a avea o vitalitate, o vigoare deosebită; (stare de) însuflețire în acţiuni, în vorbire; agerime, rapiditate şi uşurinţă în mişcări; capacitatea de a înțelege, de a judeca ceva cu rapiditate, cu promptitudine şi de a reacţiona spontan; spec. însuşirea unui copil de a fi zglobiu, zburdalnic sau, p. ext., neastîmpărat, obraznic; (învechit, rar) viotate. V. a g e r i m e, a g i l i t a t e, i s t e ţ i m e, i u ţ e a l ă, s p r i n t e n e a l ă, v i o ş e a l ă, v i o ş i e, v i o ş i m e, v i v a c i t a t e (**1**). (DLR)

Se observă că, în cazul sinonimelor parţiale, acestea sunt marcate în DA prin scriere spaţiată, sinonimul fiind precedat sau nu şi de „cf." sau „cfr.". Distincţia între sinonimele parţiale scrise spaţiat şi alte elemente din definiţie scrise în acelaşi mod (când se marchează alte procese semantice – analogia, asociaţia, mărcile uzului etc.) este dată de poziţionarea sinonimelor parţiale la finalul definiţiei de tip analitic. De exemplu, în DA, la cuvântul **GENÉZĂ**, după definiţia analitică urmează un sinonim parţial scris spaţiat (*facere*), urmat de o analogie marcată prin

„cfr." și scriere spațiată (cfr. g e n e r a ț i e). Sinonimele parțiale din DLR sunt marcate prin poziționarea lor după definiția analitică, după punct, fiind precedate de „V." Într-un articol poate apărea un singur sinonim parțial (a se vedea **LÁGĂR**[1]), sau poate fi prezent un șir de sinonime parțiale (a se vedea articolul **VIOICIÚNE**).

B. Sinonimie în funcție de variația lingvistică

B.1. Sinonime diacronice

ÁGRU *s. a.* [...] Cuvântul *agru*, întrebuințat destul de des de cei mai vechi scriitori bisericești, s'a păstrat încă pe alocurea în popor; în limba literară însă e neologism[3]. „Țarină, ogor, arătură, holdă, câmp; ținut". (DA)

CHITÁB *s. a.* (Turcism, mai demult) Scrisoare oficială, act autentic (ȘIO); p. ext. (astăzi învechit) carte veche, bucoavnă, volum (de format mare), t e r f e l o g. (DA)

FERICÁT, -Ă † adj. = **fericit**. (DA)

FERICĂCIÚNE † s. f. = **fericire**. (DA)

FERICÍE † s. f. Fericire. (DA)

LÁNIU s. m. (Ornit.; latinism învechit) Sfrâncioc (**1 a**) (*Lanius excubitor*). (DLR)

LĂUTĂRÍȚĂ s. f. (Învechit, rar) Lăutăreasă (**1**). (DLR)

ȘARLATANERÍE s. f. (Astăzi rar) Șarlatanie (**1**). (DLR)

VENÍN s.n. **3.** P. anal. (Învechit și popular) Fiere. (DLR)

VOIAJÁ vb. I. Intranz. A călători într-un loc depărtat; (învechit, rar) a voiajarisi. (DLR)

VÓRBĂ s. f. **15.** (Învechit) Cuvîntare, discurs; (astăzi rar) vorbire (**6**); (învechit) voroavă (**I 12**). Cf. v o r b i (**11**). (DLR)

Sinonimele diacronice sunt marcate în moduri diferite în DA și DLR. Astfel, în DA marcarea informației diacronice se face în mod analitic, printr-o descriere amplă în cadrul definiției (a se vedea articolul **ÁGRU**) sau printr-o precizare în paranteză ce premerge articolul („mai demult" la articolul **CHITÁB**) ori prin simbolul grafic „†".

În DLR informația de natură diacronică este marcată consecvent mult mai precis, prin utilizarea în paranteză a indicației „Învechit" însoțită de alte precizări privind uzul pentru arhaisme. O altă indicație de natură diacronică este „Astăzi învechit", în DA (ca în articolul **CHITÁB**) sau „Astăzi rar", în DLR, pentru situația cuvintelor pe cale de a ieși din uzul general (ca în articolul **VÓRBĂ**, unde indică statutul sinonimului „voroavă", ori în articolul **ȘARLATANERÍE**, unde

[3] Aici avem un exemplu de sinonimie etimologică (Moroianu 2005: 73-74), pe care autorii DA nu au considerat-o ca atare.

precizează potrivit uzului, statutul cuvântului-titlu în raport cu sinonimul prin care este definit).

B.2. Sinonime diatopice

CINGHÉL s. a. [...] (Munt., Vidin, sudul Mold.) [...] 2°. „Belciug". (DA)

CIOROBÓR s. m. sing. [...] (Prin regiunile apusene) Ceartă (pentru un lucru de nimic) însoțită de vorbă multă și gălăgie, cf. c i o a n d r ă, g â l c e a v ă, s f a d ă, c i o r o v ă i a l ă. (DA)

FANÁR s. a./**FÂNAR** s. a. 1°. (În Mold.) Felinar. (DA)

FORCHINÓS, -OÁSĂ adj., subst. [...] (Tutova, Mold.) Tont, prost. (DA)

LÁDĂ s. f. **I. 5.** (Prin Ban. și prin Transilv.; și în sintagma *lada mesei*) Sertar (**1**). (DLR)

VINÚȚ s. n., s. m. **1.** (Regional, mai ales în Transilv.) Vinișor. (DLR)

Indicațiile de natură diatopică sunt similare în cele două serii ale *Dicționarului limbii române*. Totuși, în DLR, capătă un caracter mai sistematic, în sensul că, în funcție de frecvența sau aria de utilizare a unui sinonim diatopic, se folosesc precizări de tipul „Prin Ban. și prin [...]", echivalente cu precizarea din DA „Prin regiunile...", atunci când utilizarea nu este generalizată sau uniformă în zonele respective. Se precizează numele regiunii cu prepoziția „în", în DLR, fără nicio prepoziție în DA, în situația în care un sinonim regional este folosit numai în respectiva regiune. Atunci când ocurențele nu pot fi cuantificate, în DLR se optează pentru indicația „Regional", cu completări de diverse tipuri (ca în articolul **VINÚȚ**). Aceeași indicație „Regional" este folosită și în situația sinonimelor regionale atestate într-un singur punct de anchetă din atlasele lingvistice ori într-o singură localitate (potrivit răspunsurilor la Chestionarul lui B.P. Hasdeu, de exemplu); diferența specifică este dată de faptul că, la sfârșitul definiției, între paranteze, se indică numele localității. La fel, în DA, se indică numele localității pentru atestări unice (ca în articolul **FORCHINÓS, -OÁSĂ**).

B.3. Sinonime diastratice

ARC s. a. 4°. (Muzică) (Mai rar în acest sens, numai în popor) „Arcuș". (DA)

s.v. **CÂRLÍG**: A l t d e r i v a t: **cârligeán** s. m. = hoț, tâlhar (cf. JAHRESBER. VIII, 315, cf. c â r j a n). (Nu apare indicarea explicită a utilizării argotice. n.n.) (DA)

FOLOSITÓR, -OARE adj., subst. II. Substantivat. (În lit. bisericească, †) Ajutor, ajutător, protector. (DA)

GHÉLAI interj. [...] (Turcism, în lit. pop.) Haide! Vino! (DA)
LĂCÚSTĂ s. f. **4.** (Argotic) Muc de țigară. (DLR)
LĂPTÍC s. n. **1.** (Familiar; în limbajul copiilor) Lăptişor (**1**). (DLR)
LECUÍRE s. f. **1.** ♦ (Învechit; în limbajul bisericesc) Purificare, izbăvire. (DLR)
LENJERÍE s. f. **2.** (Argotic) Casă de bani. (DLR)
ŞEŞ[3] subst. (Bot.; regional) Pipirig (Roşia — Beiuş). (DLR)
ŞANȚ[1] s. n. **I. 1.** Săpătură lungă [...]; (astăzi popular) tranşee (militară). (DLR)
ŞARAMPÓI[2] subst. **l.** S. m. (Popular) Par[1] (**1**), stîlp, bîrnă.

Distincțiile la nivel diastratic au în vedere mai multe niveluri ale limbii, în ambele serii ale *Dicționarului limbii române*. Sunt avute în vedere limbajele speciale, marcate prin abrevierea domeniului pe care îl reprezintă: domeniile speciale ale folosirii sinonimelor respective sunt precizate printr-un sistem de sigle notate între paranteze, înaintea sinonimului ce face parte dintr-o terminologie de specialitate (cu referire la cuvântul-titlu ori la sinonimul ce completează o definiție, după caz) (ca în articolul **ŞEŞ**[3]). De asemenea, se face opoziția explicită între limbajul popular și limbajul literar ori standardizat, prin indicații de tipul „în popor", „în lit. pop.", în DA (ca în articolele **ARC**, **GHÉLAI**) ori prin indicația „popular", în DLR (ca în articolele **ŞANȚ**[1], **ŞARAMPÓI**[2]), dar și prin indicații mai amănunțite de tipul „într-o ghicitoare", „în descântece". În privința nivelului argotic al limbii, putem face observația că DA ignoră marcarea explicită a sinonimelor de acest tip, înregistrând totuși elemente de argou (ca în exemplul de s.v. **CÂRLÍG**), în vreme ce DLR notează statutul acestor cuvinte prin indicația „Argotic". În situația în care un sinonim face parte dintr-un anumit tip de limbaj, fără însă a intra în seria terminologiilor, DLR utilizează indicații mai laxe de tipul „în limbajul..." (ca în articolele **LĂPTÍC, LECUÍRE**).

B.4. Sinonime diafazice

s.v. **BUŞTEÁN** s. m. şi a. [...] D e r i v a t: **buştenít, -ă** adj. = pârlit (fig.)
COCLÍ vb. IV[a] [...] A d j e c t i v e: **coclit** [...], **-ă** = acoperit cu cocleală; cu gust de cocleală; f i g. zgârcit, avar, pungit (cf. a i se face cuiva g u r a p u n g ă), zgârie-brânză... (DA)
FĂCÚT, -Ă adj., subst. **II. 7°**. (Despre oameni, fam.) Chirchilit, afumat. (DA)
FĂINÁ vb. Ia. || P. ext. (Refl., ironic) A pudra. (DA)
LÁBĂ s. f. **I. 2.** (Familiar şi depreciativ) Palmă[1] (**1**); (p. ext.) mână[1] (**I 1**). (DLR)

LĂCRIMÓS, -OASĂ adj. **4.** F i g. (Ironic și depreciativ) Lacrimogen (**2**). (DLR)

LĂLĂIÁLĂ s. f. (Familiar) Lălăit. (DLR)

LĂÚNTRIC, -Ă adj. **3.** [...] ♦ (Mai ales poetic) Tainic; ascuns. V. s e c r e t[2] (**2**). (DLR)

LECUÍRE s. f. **1.** [...] ♦ F i g. Înlăturare a unei stări (sufletești) neplăcute, supărătoare, a unui necaz, neajuns etc.; vindecare (**2**), scăpare (**1**), rezolvare (**1**). V. s a l v a r e. (DLR)

Indicațiile de natură diafazică sunt marcate în mod similar în cele două serii ale *Dicționarului limbii române*. Elementele figurate sunt indicate prin abrevierea „fig.", scrisă spațiat sau nespațiat în DA (ca în articolele **BUȘTEÁN** și **COCLÍ**), scris spațiat în DLR (ca în articolele **LĂCRIMÓS, -OASĂ, LECUÍRE**; trebuie menționat faptul că, în pofida eforturilor de standardizare a normelor formale, în cazul indicației „fig.", apar inconsecvențe și în seria nouă a dicționarului). În DLR, apare notată, între paranteze, indicația completă „figurat" în cazurile în care însoțește alte fenomene semantice, precum analogia sau lărgirea sensului. Fenomene stilistico-semantice speciale precum ironia și deprecierea apar notate explicit, în indicațiile ce precedă definiția ori sinonimul (precum în articolele: **FĂINÁ, LÁBĂ, LĂCRIMÓS, -OASĂ**). Acestora li se adaugă alte situații stilistice precum cele privind sinonimele din limbajul familiar ori din limbajul poetic (ca în articolele **FĂCÚT, -Ă, LÁBĂ, LĂLĂIÁLĂ**).

B.5. Combinații

FĂT s. m. [...] **3°**. (Învechit; azi numai în literatura populară și la poeți; mai de mult adesea în opoziție cu ‚fată') Fecior, băiat, copil.

LĂMÂIE s. f. **1**. Fructul lămâiului, de formă sferic alungită, învelit într-o coajă galbenă aromată, cu miezul zemos și acru bogat în vitamine și acid citric[...]; (învechit și regional) limonă, (regional) țitroană. (DLR)

LĂPTÍC s. n. **1**. (Familiar; în limbajul copiilor) Lăptișor (**1**). (DLR)

LEANCÁR[2] s. m. (Prin Bucov.; ironic) Intelectual. (DLR)

LECUÍRE s. f. ♦ (Învechit; în limbajul bisericesc) Purificare, izbăvire. (DLR)

În ambele serii ale dicționarului tezaur există situații în care raportarea semantică a unui sinonim la cuvântul-titlu sau la un alt element din articolul lexicografic (de exemplu, pentru o unitate frazeologică) poate fi marcată simultan prin indicații diacronice, diastratice, diatopice sau/și diafazice. Astfel, un sinonim poate fi precedat de indicații atât de natură diacronică, cât și de natură diatopică (a se vedea **LĂMÂIE**, la care sinonimul *limonă* este învechit și regional) sau de precizări de natură diacronică și de natură diastratică (la cuvântul **LECUÍRE** – „Învechit; în limbajul bisericesc"). Combinarea indicațiilor de natură diafazică și

diastratică este de asemenea prezentă în unele articole, pentru completarea informațiilor legate de sinonim (la articolul **LEANCÁR**[2]). Uneori, situația raportului sinonimic poate fi și mai complexă din punctul de vedere al variației limbajului, combinând mai multe tipuri (precum în articolul **FĂT**, unde avem indicații de tip diacronic, diastratic și diafazic: „Învechit; azi numai în literatura populară și la poeți”).

C. Sinonimie în funcție de criteriul formal în DA și DLR

C.1. Cuvânt unic

AGONISÍTĂ *s. f.* II. 3°. „Câștig”. (DA)
AGÚD *s. m.* (Bot.) = **dud**. (DA)
FERICÁT,-Ă † adj. = **fericit**. (DA)
FERICĂCIÚNE † s. f. = **fericire**. (DA)
FERICÍE † s. f. Fericire. (DA)
ECRÁN s. n. **2.** *Micul ecran* = televizor; p . e x t . televiziune. (DLR)
LANȚÚG s. n. **I. 1.** (Învechit și regional; mai ales la pl.) Lanț (**I 1**). (DLR)
LĂCRIMÓS, -OASĂ adj. **4.** Fig. (Ironic și depreciativ) Lacrimogen (**2**). (DLR)

C.2. Unitate frazeologică

GHIÓTURA s. f. (În expresiunea adverbială:) **cu ghiotura** = fără măsură, cu nemiluita [...], cu totul, fără socoteală [...], pe nemăsurate, cu grămada, cfr. c u d u i u m u l, c u t o p t a n u l, c u v u r t a, c u h u r t a, c u a r s a, c u g r o s u l, c u r i d i c a t a, î n b l o c. (DA)
LAIDÁC, -Ă adj. (Mold. și prin Bucov.) Vagabond, haimana, om fără căpătâi; lainic. (DLR)
LÁCRIMĂ s. f. **3.** C o m p u s e: [...] (regional) **lacrimile-Elenei** = iarbă-mare (*Inula helenium*) [...]; (regional) **lacrimile lui (Iisus) Hristos** = inima-Domnului (*Dicentra spectabilis*). (DLR)
LÂNOS, -OÁSĂ adj. **1.** [...] ♦ (Învechit, rar; în sintagma) *Vită lânoasă* (și substantivat, f.) = oaie (**1**).
LENJERÍE s. f. **2.** (Argotic) Casă de bani. (DLR)

În ambele serii ale *Dicționarului limbii române* sinonimele sunt înregistrate atât prin cuvinte unice, cât și prin unități frazeologice. Interesant este faptul că uneori un sens al unui cuvânt-titlu unic este definit printr-un sinonim – unitate frazeologică (de exemplu, **LENJERÍE** s. f. **2.** Casă de bani.). Sunt cazuri în care sensul unui cuvânt este definit prin serie sinonimică formată din cuvinte unice și din unități frazeologice (a se vedea **LAIDÁC, -Ă** adj. Vagabond, haimana, om

fără căpătâi). Alteori o unitate frazeologică este definită tot printr-un sinonim – unitate frazeologică (**cu ghiotura** = fără măsură, cu nemiluita [...], cu totul, fără socoteală [...], pe nemăsurate, cu grămada) și este de remarcat faptul că autorii dicționarului tezaur recuperează, pe cât posibil, toate elementele sinonimice dintr-o serie, inclusiv, sistematic, unitățile frazeologice. Preferată este totuși definirea unei unități frazeologice printr-un sinonim – cuvânt unic (s. v. **LÂNOS** *Vită lânoasă* (și substantivat, f.) = oaie).

3. Concluzii

Ambele serii ale *Dicționarului limbii române* reflectă, în diferite grade, bogăția lexicală a limbii prin folosirea sinonimiei ca modalitate de definire sau de nuanțare a definițiilor, cel mai rafinat din acest punct de vedere fiind DLR.

Și în DA, și în DLR se folosesc sinonime unice și serii sinonimice, cu norme tehnice sensibil diferite.

Dicționarul tezaur face distincția între sinonime perfecte și sinonime parțiale, dar numai în DLR această distincție este consecventă (atât în cazul sinonimelor unice, cât și în cazul seriilor sinonimice).

Ambele dicționare reflectă, și la nivelul sinonimiei, variațiile diatopice, diacronice, diastratice și diafazice.

Normele de marcare în articolele lexicografice a sinonimelor diferă între DA și DLR, cu un caracter mai sistematic și mai consecvent în seria nouă. Totuși, în ambele serii ale dicționarului tezaur, există puține mărci explicite pentru evidențierea sinonimelor. Astfel, sinonimele absolute nu sunt marcate formal (excepție face semnul „=”, care, în DA introduce un sinonim; dar în DLR același semn introduce o variantă lexicală nelucrată sub cuvântul-titlu respectiv), ci scrise cu caractere normale și fie înlocuiesc definiția, fie sunt puse la sfârșitul definiției analitice după punct și virgulă sau după virgulă, în cazul definițiilor în mai multe părți. Sinonimele (seriile sinonimice) parțiale sunt scrise cu caractere spațiate, fără ca acest fapt să le confere identitate formală, de vreme ce, în ambele serii ale dicționarului, se apelează la scrierea spațiată și în cazuri precum asociațiile sau indicații semantice de tipul „f i g.”, „s p e c.”, „p. a n a l.” ș.a.

În DA, spre deosebire de DLR, se remarcă o preferință pentru utilizarea sinonimelor în locul definiției analitice.

Sinonimia, așa cum este tratată în DA și DLR, ilustrează foarte rafinat variația lingvistică la toate nivelurile sale, ceea ce reprezintă o trăsătură definitorie a dicționarului tezaur și poate constitui un punct de plecare pentru o cercetare de sine stătătoare.

Pentru ediția a doua a DLR este necesară stabilirea unor mărci explicite, folosite sistematic pentru diversele situații de utilizare a sinonimiei, prin valorificarea facilităților pe care le oferă redactarea în format electronic.

Bibliografie

A. Lucrări teoretice

Bally 1951: Charles Bally, *Traité de stylistique française*, vol. 1, Paris, C. Klincksieck.

Coteanu 1981: I. Coteanu, *Prefață* la Luiza Seche, Mircea Seche, *Dicționarul de sinonime al limbii române*, București, Editura Academiei, pp. V-VI.

Coșeriu 2004: Eugeniu Coșeriu, *Teoria limbajului și lingvistica generală. Cinci studii*, ediție în limba română de Nicolae Saramandu, București, Editura Enciclopedică.

Dănilă 2011: Elena Dănilă, *Probleme de gramatică a limbii române*, București, Editura Academiei Române.

Di Vito 2015: Sonia Di Vito, *Le Traitement lexicographique de la synonymie à l'aide de la linguistique de corpus: Le cas de profit et de ses synonymes*, în „Éla. Études de linguistique appliquée", vol. 178, no. 2, 2015, pp. 177-193, https://doi.org/10.3917/ela.178.0177.

Iordan, Robu 1978: Iorgu Iordan, Vladimir Robu, *Limba română contemporană*, București, Editura Didactică și Pedagogică.

*** *Introducere* la DLR VI 1965: *Introducere* la *Dicționarul limbii române.* (DLR). Serie nouă. Tomul VI. *Litera M*, București, Editura Academiei, 1965-1968, pp. I–XV.

Moroianu 2005: Cristian Moroianu, *Sinonime etimologice*, în „Limba română", LIV, nr. 1–4, pp. 73-83.

Norme de redactare DLR: *Norme de redactare DLR*, dactilogramă ce face parte dintre auxiliarele interne ale redactorilor DLR, material elaborat sub îndrumarea coordonatorilor lucrării înainte de 1965, 346 p.

Pușcariu 1940: Sextil Pușcariu, *Limba română*. Volumul I. *Privire generală*, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II".

Saussure 1998: Ferdinand de Saussure, *Curs de lingvistică generală*, Traducere și cuvânt înainte de Irina Izverna Tarabac, Iași, Editura Polirom.

Seche 1977: Mircea Seche, *Note despre sinonimie*, în „Cercetări de lingvistică", XXII (2), 1977, pp. 221-224.

B. Dicționare

DA: *Dicționarul limbii române*. [*DA*] [Sub conducerea lui Sextil Pușcariu]. Tomul I. Partea I: *A–B*. Academia Română. Întocmit și publicat după îndemnul și cu cheltuiala Maiesteții Sale Regelui Carol I. București, Librăriile Socec & Comp. și C. Sfetea, 1913; Tomul I. Partea II: *C*. Academia Română. Întocmit și publicat după îndemnul și cu cheltuiala Maiesteții Sale Regelui Carol I. București, Tipografia Ziarului „Universul", 1940; Tomul II. Partea I: *F–I*. [de fapt: *I/Î*]. Academia Română. Întocmit și publicat după îndemnul Maiestății Sale Regelui Carol I. București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului. Imprimeria Națională, 1934.

DLR: *Dicționarul limbii române. (DLR).* Serie nouă. [Redactori responsabili: acad. Iorgu Iordan, acad. Alexandru Graur și acad. Ion Coteanu. Din anul 2000, redactori responsabili: acad. Marius Sala și acad. Gheorghe Mihăilă]. București, Editura Academiei Române. Tomul VI. Litera *M*, 1965-1968; Tomul XI. Partea 1. Litera *Ș*, 1978; Tomul XIII. Partea a 2-a: *Litera V. Venial–Vizurină*, 2002; Partea a 3-a. Litera

V. Vîclă–Vuzum. Literele W, X, Y, 2005; Tomul IV. Litera *L. L–Lherzolită,* 2008; Tomul I. Partea a 7-a. Litera *E. E–Erzaţ*, 2009.
Seche, Seche 1982: Luiza Seche, Mircea Seche, *Dicţionarul de sinonime al limbii române*, Bucureşti, Editura Academiei.

The Evolution of Synonymy in *Dicţionarul limbii române/The Dictionary of the Romanian Language*

In this article we propose a contrastive analysis DA/DLR of how synonymy is present, not only from a theoretical perspective, but also from that of the lexicographic norms of the two series of *The Dictionary of the Romanian Language* and that of the language in use as found in the articles.

The definition of synonyms, as given by the academic lexicographic norms that were agreed upon during the drafting of the new *Dictionary of the Romanian Language* series, presents a series of necessary nuances imposed by the use of the language, without losing its general character: "Synonyms are those words, meanings and phraseological units that have identical (or almost identical) meanings and that, in regular speech, can replace one another, in various contexts, without bringing any changes to the purpose of communication" (*Norme de redactare DLR*: 330). In addition, "the current use of synonyms in explaining words makes it so that DLR is very rich in synonyms" (*Introducere* la DLR VI 1965: XII).

DA and DLR present their own methods of including synonymy in lexicographic articles, though a number of common elements can be observed. Unlike DA, DLR follows more consistently, even at the level of lexical synonymy, the unitary and systematically organised norms of technical lexicography.

Both of the *Dictionary of the Romanian Language* series reflect, to different extents, the lexical wealth of the language through the use of synonymy as a means to either define, or nuance definitions. From this perspective, the more refined is DLR. The synonymy, as treated in DA and DLR, illustrates very finely the linguistic variation at all its levels, which is a defining feature of the thesaurus dictionary and can be a starting point for independent research.

For the second edition of *The Dictionary of the Romanian Language* we believe that it would be necessary to explicitly mark both synonyms and the types of synonymous relationships.

II

ISTORIE LITERARĂ

Biografie urbană ficțională

Cristian ARHIP[*]
Odette ARHIP[*]

Keywords: *equivocal narrative voice; metareferentiality; dwelling; literary geography; plot.*

Publicată, considerată, comentată și premiată ca un dicționar ori ca o enciclopedie, cartea semnată de Corina Ciocârlie și Andreea Răsuceanu (*Dicționar de locuri literare bucureștene*) poate fi citită și analizată și dintr-o altă perspectivă – de pildă, ca un meta-roman cu un predominant caracter caleidoscopic din punct de vedere stilistic și ca gen literar. Dintr-o astfel de perspectivă, opera are ca personaje: orașul București, vocile narative ale autoarelor care impun o anumită perspectivă, deținând și o funcție de organizare a textului la toate acestea adaugându-se eroii ficțiunilor românești trăind prin citate, dar însuflețind locul. Au existat și alte încercări hibride în scrierea autorilor moderni dintre care am putea menționa *Zmeura de câmpie* de Mircea Nedelciu. Opera sa avea subtitlul: *Un roman împotriva memoriei*. Dimpotrivă, dicționarul românesc recent ar putea fi considerat un tip special din ceea ce se numește, în general, scriere memorialistică, ducând o luptă pentru aducere-aminte. Acest volum este departe de a reprezenta doar o simplă monografie culturală a orașului București. Este mult mai mult într-un mod subtil, echivoc și intertextual. În plus, cele două autoare sunt reticente/inocente în/pentru a declara că scriu un meta-roman. Astfel, starea romancierului este deghizată, ceea ce reprezintă o altă formă de prudență auctorială. Interviurile și declarațiile, mărturisirile despre modul și tipul de documentare sunt elocvente, sincere. Recunoașterea interesului pentru geocritică, de asemenea, apărând explicit în text: „Casa e o imagine a Istoriei condensate, sintetizate sau, altfel spus, a temporalității comprimate, o perfectă transpunere a definiției pe care teoreticienii geocriticii o dau astăzi spațiului: suma unor unități de timp consumat” (Ciocârlie, Răsuceanu 2019: 176). Dar frecvența verbelor de percepție alături de termenii familiei lexicale a privirii, prin care introduce spațiile pe care le radiografiază, emfatizează perspectiva narativă și diferența epistemică dintre vocea narativă și cititor. Iată un simplu exemplu: „O

[*] Universitatea de Medicină și Farmacie „Gr. T. Popa”, Iași, România.
[*] Universitatea Ecologică din București, România.

imagine fantasmatică, desprinsă parcă dintr-un film fellinian apare în...” (*ibidem*: 226).

În ipostaze de romancieri, pentru care încercăm să aducem argumente, le vedem pe cele două scriitoare deghizate într-o formă de prudență auctorială, dar reușind să transforme personajele în marionete. Acestea au fost poziționate de către cele două autoare conform locului descris, respectând coordonatele ficțiunii originare, dar adăugând elemente noi. Indiferent că este o străduță sau un bulevard, punctele toposului cultural bucureștean țes o rețea cât mai cuprinzătoare, mai densă, aparent doar cu o funcție evocatoare. Din perspectiva lecturii pe care o propunem, identificăm și funcția unei figuri retorice, *ekphrasis* – stimulat de artă, un autor dă un nume unui obiect neînsuflețit atunci când îl descrie. Numeroase locuri din București sunt surprinse altfel în caleidoscopul scriitoarelor — Berăria Gambrinus, de exemplu, e mai mică, Gara de Nord este prezentată ca „un non-loc”, „o lume în sine, efemeră și în eternă mișcare” (*ibidem*: 100), strada Izvor este „un spațiu erotizat” (*ibidem*: 209), Piața Romană constituie un loc cameleonic, plin de resurse nebănuite. Conflictul operelor originare care sunt respectate, personajele amintite apar previzivil, iar absența unei acțiuni în scenariul autoarelor se poate interpreta ca o elipsă narativă (Zafiu 2000: 224).

De asemenea, trebuie amintită o figură retorică care impune intermedialitate și ajută demonstrația prezentă – *ekphrasis* – literatura povestește prin intermediul picturii, pictura descrie prin sculptură etc. Existând din Antichitate și fiind discutată de Platon, Aristotel, poate fi ușor exemplificată prin romanul lui Oscar Wilde, *Portretul lui Dorian Gray*. Reprezentările simbolurilor literare bucureștene trebuie să fie complementare în străduința de a atribui unui semnificat latent un semnificant și o semnificație. Oarecum într-o paranteză, apreciem ca nerelevantă observația reputatului critic literar Mihai Zamfir:

> Se petrece aici ceva și mai ciudat. Selectarea fragmentelor de proză care privesc spațiul citadin respectiv grupează în același articol operele unor autori extrem de diferiți ca nivel literar. Oricâte precauții și-ar fi luat autoarele, ele nu-i pot împiedica pe Liviu Rebreanu, Camil Petrescu ori Mircea Eliade să ajungă alături de Octavian Soviany, Filip Florian și Marius Chivu; în alte situații, asemenea apropieri ar reprezenta sursă de comic, aici ele par cât de cât verosimile (Zamfir 2020).

Și dicționar de-ar fi numai, taxonomia, axiologia nu se află în centrul interesului, după cum scriitoarele nu îi menționează pe cei care au scris deja despre Bucureștiul literar (poate tocmai pentru că aveau o abordare pedantă, rigidă, centrată pe istorie și geografie). Ne explicăm aceasta prin faptul că, în multe cazuri, critica de întâmpinare a ajuns tributară rutinei, relaxării, și, deși sesizează și apreciză valoarea operei, pare luată prin surprindere de o astfel de carte. Faptul că personajele nu au trăsăturile tradiționale, după cum nici

narativitatea nu urmează legile cunoscute, îmbogățește opera, o aduce într-o lumină de lectură nouă. În acest punct, ne permitem să amintim de volumul de referință al Rodicăi Zafiu, *Narațiune și poezie* (2000). Autoarea refuză să reducă discursul poetic „la static și convergent (*ibidem*: 23)". Narativitatea completează genul liric, permitea valori etice și capta temporalitatea (*ibidem*).

Totuși, ele declară numai că au constatat că spațiul ocupă în literatură un loc esențial și atunci se impune a rezolva problema conceptului de intenționalitate. Soluționarea este oferită tocmai de intertextualitate. Plasa de locuri cu o conotație literară reală ne apropie de arahnologia la care se referă Nancy Miller (Landwehr 2002: 8), dar și deschide generos heterocronia. Recunoaștem, în calitate de cititori ai acestui volum, că, la prima lectură, am dorit să vizităm monumentul cultural numit București, aflând cât mai mult despre trecut. Trecutul e întotdeauna mai ușor de examinat și e plăcut prin intimitate. Prezentul are o „legătură viscerală" (Pavel 1999: 17) cu trecutul, dar efervescența intelectuală și propriile noastre obiceiuri culturale caută noul, așadar diferitul actual sau viitor. De aceea, ne-am propus să zăbovim și să descoperim detaliile ce conferă un caracter aparte operei.

Întâlnirile eroilor din romane pe o stradă sau într-un cartier au mai multe motive, ceea ce implică o diversitate de conflicte. De exemplu, Grădina Botanică și parcurile (Cișmigiu, Herăstrău) oferă decoruri pentru intrigi de dragoste (Ciocârlie, Răsuceanu 2019: 100, 197); Cartierul Floreasca și multe altele sunt cadre de decădere socială și un fel de renaștere în timpul erei comuniste (*ibidem*: 168). Gambrinus este centrul bârfelor și al discuțiilor comice între prieteni (*ibidem*), în timp ce Hotelul Intercontinental (*ibidem*: 205) și Casa Presei (*ibidem*: 91) implică politic probleme legate de revoluția din 1989 și regimul comunist. Bulevardul Pache Protopopescu (*ibidem*: 270) și Foișorul de Foc (Muzeul Pompierilor) (*ibidem*: 175) sunt zone pentru personaje aflate sub rețeaua absurdului, a confuziei psihice (*dramatis personae* ale lui Caragiale), dar sunt și locuri cu implicații mitice (romanele și nuvelele lui Mircea Eliade). Turnul Colței (*ibidem*: 108), un reper vechi, din păcate, distrus al capitalei, a fost admis ca decor pentru comploturi horror chiar de către scriitorul menționat, Ion Ghica (*ibidem*). Dealurile Spirei (*ibidem*: 324) au fost întotdeauna un cadru pentru poveștile militare alături de un faimos bulevard — Dorobanți (*ibidem*: 138) (acolo se desfășoară ofensiva legionară descrisă de Călinescu). Strada Antim (*ibidem*: 19) acoperă complotul clasic al căutării (Booker 2004: 69), aducând în atenție *Enigma Otiliei* a lui Călinescu. Alte spații, predestinate călătoriei, relaxării, circumscriu inițierea, dorința de a cunoaște și de a fi centrul de interes al cititorului – Gara de Nord (Ciocârlie, Răsuceanu 2019: 180) Hanul lui Manuc (ibidem: 196) –, dar pășind de-a lungul istoriei orașului. În continuare, pluralitatea perspectivelor ne amintește ce a spus Vladimir Propp despre povestiri: analiza structurii lor va spori posibilitățile de a crea noi povești (Scolari 2009: 601). Cu alte cuvinte,

dicționarul-roman oferă trei îndemnuri: de a citi pentru prima dată, de a citi din nou, dar și de a scrie folosind metode noi.

Stilul eclectic al orașului are un corespondent în eterogenitatea personajelor amintite și a intrigilor. În afară de munca de documentare excelentă, minuțioasă și enormă, autoarele ne-au oferit tehnici inovatoare, ingenioase. De exemplu, au recodificat cu succes harta orașului (în mod explicit și implicit) și au inclus caracteristici inter-textuale. Sursa de inspirație sau o comparație foarte la îndemână este romanul lui James Joyce, dar respectiva reprezentare introducea cititorul cu exactitate în realitatea Dublinului, în vreme ce, în scrierea celor două, găsim colaje de lumi ficționale divergente stilistic, deși descriu același loc. Din punctul nostru de vedere, apreciem că desenele magice ale lui Rareș Ionașcu nu constituie „un simplu atlas"[1]. Identificăm o artă a colajului care amintește de începuturile modernismului în picture (Derain, Matisse, Braque). Autoarele au reușit o adevărată arheologie fictivă care revitalizează Bucureștiul. Deoarece în spatele unei opere există întotdeauna o altă lucrare, tencuielile narative pot fi văzute pe pereții reali și imaginari ai capitalei datorită secolelor de literatură română. Locul nu este „prezentat unilateral" (Hardyment 2019: 5) și nici „nu oferă simboluri semnificative ale statutului social" (Richardson 2017: 9). De aceea, nu suntem de acord cu afirmația că scriitoarele doar ar evoca exhaustiv și cu talent (Cristea 2020). Ceea ce a fost conceput oricum ca o muncă de pionerat tematic și de rigoare absolute, a depășit cu mult așteptările; dovada o constituie premiile, dar și posibilitățile generoase pentru modul de lectură. Intenția memorialistică se regăsește în fotografiile de epocă, nu în hărți.

O conexiune intertextuală există, de asemenea, grafic în acest meta-roman sub forma unor așa-zise hărți. Acestea ar putea fi considerate indici ai geografiei literare. Dar, din punctul nostru de vedere, fiecare loc din capitală devine o răscruce de drumuri (unde ne putem imagina un han) în care personajele scriitorilor vin însoțite de fragmente ale poveștile lor regăsibile în citatele alese de autoare. Asocierea cu *Hanu-Ancuței*, *Decameronul* și *Canterbury Tales* este prea facilă și nu implică trăsături comune; opera celor două scriitoare depășește acest statut. Cititorul interacționează de două ori. Prima dată află istoria, semnificația și importanța urbană a oricărui loc major din București (ceea ce se recunoaște cu ușurință în statutul de dicționar și prin încadrarea în zona tematică a istoriei literare); toate aceste informații sunt oferite explicit prin vocea autoarelor după o triere atentă a bogăției documentare adunate în trei ani. În al doilea rând, receptorul se află în fața provocării de a-și aminti intrigile tuturor romanelor românești cu eroi așezați în acele cadre de către creatorii lor. Jenkins a susținut că povestirea transmedia, și anume „arta construirii lumii" (Jenkins 2006: 38)

[1] https://dilemaveche.ro/sectiune/regimul-artelor-si-munitiilor/articol/sa-vezi-si-prin-ochii-unui-scriitor-locurile-prin-care-treci-zilnic-interviu-cu-corina-ciocarlie-si-andreea-rasuceanu, accesat 10.09.2020.

(scufundă publicul în universul unei poveşti, oferind o experienţă cuprinzătoare a unei povestiri complexe" (Freeman 2016: 38). În cartea lui Ciocârlie şi Răsuceanu se îmbină stilurile atâtor de mulţi scriitori, dar întâlnindu-se în mod natural, convergând fără efortul artificial cum se poate observa în tendinţele moderne care implică mai multe canale mediatice. Presupunem că forma explicită a unui dicţionar a ajutat foarte mult la construirea unei structuri implicit novelistice atât de armonioase şi captivante.

Bibliografie

Booker 2004: Charles Booker, *The Seven Basic Plots*, Oxford, Bloomsbury.

Ciocârlie, Răsuceanu 2019: Ciocârlie Corina, Andreea Răsuceanu, *Dicţionarul locurilor literare din Bucureşti*, Bucureşti, Editura Humanitas.

Cristea 2020: Cristea Dan, Ciocârlie Corina, Andreea Răsuceanu, *Dicţionarul locurilor literare din Bucureşti*, în „Luceafărul de dimineaţă", nr. 7/2020.

Freeman 2016: Freeman Maurice, *Historicising Transmedia Storytelling: Early Twentieth-Century Transmedia Story Worlds*, London and New York, Routledge.

Hardyment 2019: Hardyment Charles, *Novel Houses*, Oxford, Bodleian Library.

Jenkins 2006: Jenkins Henriette, *Convergence Cultures: Where Old and New Media Collide*, New York, New York University Press.

Landwehr 2002: Landwehr Margarete, *Literature and the Visual Arts; Questions of Influence and Intertextuality*, Johns Hopkins University Press.

Pavel 1999: Toma Pavel, *Arta îndepărtării*, Bucureşti, Editura Nemira.

Richarson 2017: Richardson Phyllis, *House of Fiction*, Londra, Clays Ltd.

Scolari 2009: *Storytelling: Implicit Consumers, Narrative Worlds, and Branding in Contemporary Media Production*, în „International Journal of Communication", no. 3, pp. 586-606.

Zafiu 2000: Rodica Zafiu, *Naraţiune şi poezie,* Bucureşti, Editura All.

Zamfir 2020: Mihai Zamfir, *La noi, în* Bucureşti, în „România literară", nr. 11.

Fictional Urban Biography

The present contribution focuses on the authors' way of mosaic presentation of the identity of the city of Bucharest in *Dictionary of Bucharest literary places*, a volume published under the signatures of Corina Ciocârlie and Andreea Răsuceanu. Literary geography has been practiced for some time in foreign literary criticism, but it has had a shy debut in Romania. The house and the buildings themselves have been and are portrayed as characters starting with the writings of the 19th century, even in the fictions of Romanian authors. The dictionary in question proposes a meta-referential presentation in which the historical, cultural, social, detailed political reality of the nodal points of the capital interferes with imaginary literary universes that the authors strives to recover exhaustively. Just as in the theatrical or cinematographic show, the heroes and the intrigue leave the imaginary to populate a reality shaped by feelings, frustrations, dysfunctions through a network of narrative strategies, the Bucharest edifice or domicile is biographically outlined. That space has a date of birth, a life to be told through the

intertwining of concrete landmarks with different artistic universes. Geographical landmarks, extent and distances are also intermediately represented by documents, photographs and maps based on literary landmarks, not geographical coordinates. The history of Romanian literature is combined with the history of the city through convergences of the destinies of heroes. Metalepsa and prolepsa are discrete but convex instruments for the focus in which the replicas of different styles, genres, currents coagulate, so that the aesthetic boundaries are blurred. If in previous works we commented on aspects regarding the phenomenon "film in film", now we identify and interpret "literature in literature", which implies an interesting para-reception process. The ontological, gnoseological and aesthetic relativism of the film is reminiscent of the stoic and mannerist phantastikon through which "everything turns into anything". The reader's gaze is doubled by that of the various main or obscure characters who created the literary topography of Bucharest, the seat of infinite fictional identities. Their snippets of fictional life, consumed in various locations that can be found in reality, suggest an inspirational range of feelings on which we dwell with observations and comments. The paracharacters of the dictionary, so eclectic in fact, have the common denominator of crossing or living in the capital. They immigrated to Bucharest presented to readers under the name of dictionary, but being in fact a valuable city album promoting the cultural and architectural values of a fictional space-collage. At the same time, a better knowledge of Romanian literature on an international level is favored through an inspired and original combination with the identity of the country's capital, nicknamed Little Paris.

Legitimarea prin povestire în literatura lui Panait Istrati

Zamfir BĂLAN*

Keywords: *first-person narrator*; *omniscience*; *focalization*; *identity*; *authenticity*; *orality*.

Literatura lui Panait Istrati cuprinde două paliere tematice, organizate în funcție de personajul alter-ego, Adrian Zografi. Există, așadar, „Romanul lui Adrian Zografi", cu patru secțiuni – *Povestirile…*, *Copilăria…*, *Adolescența...* și *Viața lui Adrian Zografi* – și creațiile din afara ciclului Adrian Zografi – *Nerantula*, *Ciulinii Bărăganului*, *Țața Minca*, precum și o serie de povestiri: *Pescuitul de bureți*, *Isaac, împletitorul de sârmă*, *Sarkis* și altele.

Nota comună a întregii opere istratiene a fost remarcată, încă de la apariția *Chirei Chiralina*, de Romain Rolland: autorul este „un *povestitor înnăscut*, (...) care se încântă și se emoționează de propriile-i povestiri și așa de mult se lasă robit de ele că, odată povestea începută, nimeni nu știe, nici chiar el, dacă ea va ține o oră sau ... o mie și una de nopți" (Istrati 2019, I: 5).

Verb nucleu, ordonator al întregii opere istratiene, *a povesti* este condiție existențială pentru majoritatea personajelor, anticipată în cuvântul înainte al autorului la *Chira Chiralina*: „Așteptând să ajungă la propria lui poveste, el nu face acum decât să asculte poveștile altora" (*Ibidem*: 8).

Dar, după cum se va vedea, Adrian Zografi nu este singurul personaj care își așteaptă rândul la rostire, la spunerea propriei povești.

Schimbarea de roluri, în perspectiva dobândirii aptitudinii discursive și a punerii în act a acestei aptitudini, este o particularitate a întregii opere istratiene. Cele mai multe dintre personaje trec printr-o dublă ipostază: ascultător și povestitor.

Protagonist al unui „roman de formare", Adrian Zografi este ascultătorul generic. Evoluția acestuia se desfășoară pe două planuri, ambele cu finalitate inițiatică: a) cel al individului aflat în confruntare cu lumea pe care o „învață", pentru a o urma, sau pentru a i se opune („E un autodidact care-și găsește Sorbona unde poate. Mai târziu, el va cuteza să spună că multe lucruri sunt rău făcute de oameni și de Dumnezeu..." – *Ibidem*: 7); b) planul artistului care deprinde, ascultând, direct de la sursă, sau prin mijlocirea altei voci, arta povestitorului.

* Muzeul Literaturii Române, București, România.

În sensul primei experiențe inițiatice, prima frază din prima carte publicată de Panait Istrati este emblematică: „Adrian străbătu buimac scurtul bulevard al Maicii Domnului, care, la Brăila, duce de la biserica cu același nume la Grădina Publică". (*Ibidem*: 9). Sensul pătrunderii în diegeza (în accepția lui Gerard Genette – Genette 1972, 238-239; Genette 1994, 116-117) istratiană este fără echivoc: axa dintre un plan îndepărtat, asociat ideii de sacralitate, de curățenie spirituală, de inocență (biserica Sfânta Maria), și un al doilea plan, apropiat, al profanului, este echivalentul unui *axis mundi*. Între biserică și intrarea în Grădina Publică, sub pasul buimac al personajului, nota de puritate inițială, genuină, se estompează în aerul „lumesc" a parcului.

De aici, din Grădina Publică a Brăilei, încep drumurile lui Adrian Zografi. Brăila este, însă, un spațiu formator și pentru tânărul Gherasim (în actul de naștere, viitorul scriitor este trecut ca Gherasim Istrate), numit în familie Panait. Orașul natal acționează modelator, etapă cu etapă, până când Gherasim, alias Panait, se va întoarce acasă sub o identitate atemporală – Adrian Zografi.

În planul operei, între prima și ultima carte, evoluția personajului central urmează, de asemenea o axă: dacă debutul ca scriitor al lui Panait Istrati s-a făcut sub semnul povestirii, al ficțiunii pure (*Chira Chiralina* are multe legături subtile cu balada omonimă și cu temele literaturii populare), operele din ciclul *Viața lui Adrian Zografi* vor alcătui, după indicația autorului însuși, din *Introducere* la ediția românească a romanului *Casa Thüringer*, „o vastă frescă realistă, prea puțin ilustrată cu acel soi de «documentație», care e la îndemâna oricui și nu dovedește nimic, ci bizuindu-se mai mult pe elementul autobiografic, pe faptul trăit, cunoscut de toți și care nu poate fi contestat autorului, deci nici eroului său" (Istrati 2019, II: 211).

În ultima carte, *Mediterana* (*Răsărit de soare*, *Apus de soare*), Adrian Zografi își exersează rolul de personaj narator, în care se mai aflase o singură dată până atunci, în nuvela *Codin*. Cartea ar fi trebuit să facă trecerea la etapa împlinirii personajului ca povestitor: în proiectele de scriitor „romanul lui Adrian Zografi" avea un ultim capitol – *Operele lui Adrian Zografi* – nerealizat, în care personajul și-ar fi spus „propria poveste", în trei volume.

Există în literatura lui Panait Istrati o veritabilă galerie de povestitori, care intră în scenă și arată cine sunt, altfel spus își afirmă identitatea printr-o poveste semnificativă. Personajele nu povestesc oricum, ci numai în împrejurări cheie, și nu pentru a-și etala arta spunerii poveștilor, ci pentru a-și face cunoscută adevărata identitate, chipul ascuns până atunci în spatele unei aparențe, al unei măști, sau în spatele unei îndelungate și misterioase tăceri.

Cea mai pregnantă voce, investită cu un discurs narativ triplu, este Stavru din *Chira Chiralina*. Introdus indirect – în manieră populară, printr-o poveste care circula în cartier și relatată sumar de naratorul anonim – Stavru este perceput și înțeles în mod diferit. În acest stadiu, despre personajul Stavru se știu doar câteva

lucruri și acelea neclare: „Adrian cunoștea vag povestea" (Istrati, 2019 I, 11). Oricum, „povestea" lui Stavru, în fapt un discurs narativ aparținând altora, provoacă două interpretări contrare: „Mamă-sa, fără a intra în amănunte, i-o da exemplu de ticăloșie, dar Adrian trăgea încheieri cu totul opuse" (*Ibidem*).

Stavru spune prima poveste în timpul popasului de noapte, în drum spre bâlciul din Slobozia. Intrarea în rolul de narator nu este alegerea personajului; el e „silit să vorbească". Chiar dacă „e neplăcut să fii silit să vorbești fără voia ta" (*Ibidem*: 25), povestea „domnului Isvoranu" are, pe lângă condiția de discurs impus, o vizibilă notă justificativă. Înainte de a-și invita auditoriul să asculte povestea iubirii, Stavru ține să precizeze motivul pentru care a acceptat să vorbească: „... pentru a vă da, eu, omul imoral, o lecție de viață" (*Ibidem*).

Din istorisirea întâmplărilor sale tragice, trăite pe când încercase să răspundă așteptărilor sentimentalei Tincuța, se vede limpede că, la popasul de lângă Slobozia, Stavru nu era la prima experiență de povestitor. În casa viitoarei soții, „domnul Isvoranu" se dovedise un iscusit și talentat mânuitor al cuvântului, capabil să-și adapteze discursul în funcție de cerințele ascultătorilor. Același „Isvoranu" știe să-și observe auditoriul, ceea ce îi dă posibilitatea să constate că receptarea discursului său merge în direcții diferite: Tincuța este mereu interesată de latura sensibilă a poveștilor și dornică să audă întâmplări triste, ceilalți (tatăl, mătușa și frații Tincuței) – „cu inima ursuză" – „nu rețin decât partea anecdotică" (*Ibidem*: 27).

Ca să împace cele două tabere, povestitorul vizează un orizont de așteptare foarte deschis: „Vă voi povesti ceva care să împace pe toată lumea" (*Ibidem*: 30).

Obligat să spună povestea „domnului Isvoranu", Stavru explică, își motivează încercarea de a-l seduce pe Adrian și contrazice acuzația de imoralitate, adusă de Mihail nu atât pentru a se apăra, cât, mai ales, pentru a se arăta celor doi ascultători *așa cum este*. Pentru a-și atinge scopul, demersul său discursiv are nevoie de o a doua istorisire: povestea lui Dragomir, fratele Chiralinei. Stavru nu se poate dezvălui cu adevărat fără povestea copilăriei sale, din vremea când se numea Dragomir. Odată anunțat, episodul în sine are forța de a alimenta așteptarea celor doi ascultători, însă, de această dată, povestea nu va începe fără un veritabil ritual al pregătirii spunerii. La cel de al doilea popas, de această dată diurn, „Stavru se lăsă rugat de tovarășii lui care de o oră cereau să le spună povestea copilăriei sale și a surorii, pe care o evoca la începutul povestirii sale din pod" (*Ibidem*: 45).

Totul devine un joc al captării atenției, o negociere disimulată a interesului ascultătorilor, pentru că, de fapt, spune naratorul anonim, lui Stavru „nu-i lipsea pofta de a istorisi" (*Ibidem*).

„Istorisirea" este pregătită în detaliu, cu toate ingredientele specifice rolului: „Stavru se sculă, adună câteva crengi uscate și aprinse focul și, când jeratecul fu gata, căută în căruță sculele pentru preparat cafea, fierse apa și aruncă

în ibricul de aramă zahărul și cafeaua necesară. După care, cu un talent de cafegiu, vărsă lichidul spumos și aromatic în trei feligeane, se așeză turcește și începu...” (*Ibidem*)

De partea cealaltă, odată consumat ritualul, auditoriul, pregătit să primească povestea, a intrat în rol: „Întinși pe iarba moale a tufișului, ei fumau tăcuți, în vreme ce calul păștea iarbă și strănuta, plimbându-se cu pași mărunți în juru-le” (*Ibidem*).

A treia poveste a lui Stavru se va declanșa cu totul întâmplător. Cu „istoria Chirei”, Stavru câștigase dragostea și prietenia lui Adrian, dar ocazia de a afla aceasta nu se ivise decât după patru ani, într-o seară, la Cairo.

Cadrul istorisirii este, de această dată, odaia lui Adrian „luminată de o lampă cu gaz”, înaintea unui pahar cu vin. Stavru însuși provoacă istorisirea, sub pretextul dorinței prietenului său de a afla continuarea „istoriei micului Dragomir de altă dată” (Istrati 2019, I: 86).

Cu acest episod, cercul se închide. Dragomir devine Stavru Salepgiul, iar povestea completează istoria personajului de până la căsătoria acestuia cu Tincuța.

Aparent o succesiune de trei povestiri, *Chira Chiralina* este, de fapt, o structură complexă de planuri înlănțuite, cu desfășurări de tip „povestire în povestire”.

Este de observat că toate ipostazele discursive ale personajului Stavru vizează direct un auditoriu foarte restrâns (Adrian și Mihail, în primele două; doar Adrian, în cea de a treia). Supraetajarea timpurilor narative respectă vârstele povestitorului: între timpul scriitorului, timpul naratorului anonim, timpul evenimentelor din *Chira Chiralina* și timpul întâmplărilor povestite de Stavru, distanța este constant aceea dintre un *acum* al relatării și un *atunci* al evenimentelor. Nivelul de adâncime maximă, în schema povestirii în povestire, este acela în care Stavru, povestind despre sine ca povestitor, repovestește, reproduce discursul din trecut, altfel spus mută povestirea de altădată (despre un mitropolit și surugiul care înjura strașnic, de exemplu), în prezentul auditoriului actual (Adrian și Mihail). Tehnica aceasta are ca efect impresia de suprapunere a timpului relatării pentru Adrian și Mihail, cu timpul relatării pentru familia Tincuței. Comentariul naratorului despre reacția ascultătorilor „domnului Isvoranu” reface distanțele temporale.

Cu *Moș Anghel*, formarea protagonistului alter-ego trece într-un alt stadiu. Adrian primește lecții din două surse: moș Anghel, ruda care clarifică și completează episoade ale unei memorii prea fragede ca să poată reține detaliile unor întâmplări de demult („De altfel tu trebuie să-ți amintești puțin, căci aveai șase ani și s-a nimerit să fii părtaș la învălmășeală” – *Ibidem*: 190) și Irimia, a cărui sarcină – impusă de moș Anghel („Vreau să-i povestești năprasnica viață a

lui Cosma (...). Vreau să te aud spunând tânărului acesta adevărul asupra nemerniciei patimilor" (*Ibidem*: 208) – este să spună cine a fost Cosma, haiducul.

În primele două cărți (*Chira Chiralina* și *Moș Anghel*), personajele povestesc, legitimându-se în fața celorlalți.

Stavru își dezvăluie un chip nevăzut de nimeni până la momentul istorisirii și, în felul acesta, își configurează o nouă imagine, cea autentică; el se metamorfozează, în ochii lui Adrian, din „vânzător de piei de cloșcă" într-un individ cu o viață amară, plină de dramatism, trecută prin încercări grele, unele dintre ele, tragice. Noua imagine – Stavru câștigase astfel prietenia lui Adrian Zografi – îl face credibil pentru ceilalți.

Moș Anghel, acuzând „destrăbălarea" nepotului său, povestește întâmplări care modifică substanțial felul în care fusese perceput de „lume".

Tot el îl cheamă pe Irimia, pentru ca, prin ceea ce ar urma să povestească despre Cosma, tatăl său, să-i deschidă lui Adrian ochii, să-l facă să vadă urmările unei vieți pătimașe.

Irimia va rosti un discurs dublu: pentru moș Anghel, înainte ca acest personaj cu soartă de Iov să-și dea ultima suflare, povestirea este un răspuns mult simplificat la întrebarea „Cine a fost Cosma?": „ – Cosma a fost omul cel mai pătimaș din vremea lui... Viața sa a fost o vijelie străbătută de trăsnete... Inima lui a cunoscut bucurii mari și chinuri supraomenești. Și Cosma a fost pedepsit cu moartea pentru nedreptățile, silniciile și greșelile lui" (*Ibidem*: 209).

Pentru Adrian, îndeplinind ultima dorință a lui moș Anghel, Irimia își creează adevărata stare de povestitor, schimbând cadrul (personajele se mută de la căpătâiul mortului, în cârciumă) și, pregătindu-se ca pentru un drum lung și anevoios: „scoase o pâine de un kilogram, o bucată de slănină, o ceapă mare, și un cuțit de bucătărie. Apoi, năzdrăvanul strivi ceapa cu pumnul, ciopârți pâinea și slănina și începu să îmbuce ca un căpcăun, făcând semn din ochi lui Adrian să-i urmeze pilda. (...)

După o jumătate de oră, pâinea, slănina, ceapa și o bună parte din vin luaseră calea pântecului. Când Adrian se uită la dânsul, Irimia își fuma luleaua și zâmbea pe sub mustățile sale groase" (*Ibidem*: 210).

Adrian nu participă nici la pregătirea momentului, nici la intrarea în rol a lui Irimia. Gesturile augmentate, ospățul pantagruelic, aspectul „respingător" al lui Irimia nu-l îmbie să adopte „starea de ascultător". Nerecunoscut, inițial, ca povestitor, Irimia reușește să-și deschidă calea către tânărul Adrian, istorisind o întâmplare din copilăria acestuia, pentru care „omulețul" de altădată îi datora însănătoșirea. Doar după depășirea obstacolului, odată sedus ascultătorul, povestitorul poate începe „ – Ție, Adriene, care ai umeri ca să suporți viața am să-ți povestesc istoria lui Cosma, tatăl meu" (*Ibidem*: 212).

Deși în orizontul de așteptare fusese orientat spre un „el" – Cosma – povestirea lui Irimia va fi, ca și în cazul lui Stavru, o narațiune la persoana I.

Panait Istrati este, în această privință, un deschizător de drum în proza românească modernă. Renunțarea la omniscienţa auctorială, în favoarea „persoanei întâi naratoriale" (procedeul a fost „instituţionalizat" şi teoretizat în romanul românesc de Camil Petrescu – Fotiade 1985: 72) aduce un câştig incontestabil de autenticitate.

Răspunsul la întrebarea „Cine a fost Cosma?" rămâne în planul secund, iar Adrian va asculta o poveste autobiografică – a lui Irimia. Două sunt efectele imediate ale acestei perspective: credibilitatea (povestirea aparţine unui participant la evenimente şi se bazează pe memoria acestuia – „Cea mai veche dintre amintirile mele se petrece la începutul pământului, pământul îndepărtat al celei mai îndepărtate copilării ale mele, iată șaptezeci de ani împliniți" (Istrati 2019, I: 212) – și focalizarea pe eul narator.

Copilul cu traume serioase, complexat de absența mamei, dominat de autoritatea unui tată aspru, abandonat în tabăra duşmanului (lăsat doi ani la curtea arhontelui Samurakis) trăieşte intens, în povestirea lui Cosma, nevoia de reclădire a identității, de recunoaștere și acceptare în rândul celorlalți. Prin urmare, povestea vieții lui Cosma este, în planul de profunzime al naraţiunii, povestea lui Irimia însuși. Este istorisirea care îl legitimează pe acesta din urmă ca haiduc liber, ieșit de sub autoritatea tatălui, dar mai ales, în planul operei literare, ca povestitor. Lui îi este încredințată spunerea poveștii haiducilor din următoarele două volume (*Prezentarea haiducilor* și *Domnița din Snagov*). Naratorul anonim îi cedează rolul de autoritate de prim rang în istorisirea care încheie ciclul *Povestirile lui Adrian Zografi*, rezumându-se doar la a construi, minimal, rama discursului: „Şi acum, Adriene, zise Irimia, iată Haiducii. Iat-o mai întâi pe Floricica, căpitanul nostru.". (*Ibidem*, 293)

Devenită „Floarea Codrilor, căpitan de haiduci", Floricica pune o singură condiție pentru a accepta „greu răspunderii" şi „prețul pierzaniei": „pentru asta (...) trebuie să ne cunoaștem: o să-mi spuneți fiecare cine sunteți" (*Ibidem)*.

Dintre cei paisprezece haiduci ai cetei conduse de Floarea Codrilor, doar patru – cei care alcătuiesc sfatul – vor fi poftiți să vorbească. Ultimul dintre vorbitori nu are nume şi nici nu va spune vreo poveste. El reprezintă masa anonimă, vocea cetei, şi intervine – nepoftit – nu pentru a spune cine este, ci pentru a da o replică ultimului povestitor – Irimia.

Toate personajele care își spun povestea în *Prezentarea haiducilor* au avut o altă identitate anterior. Istorisirea fiecăruia dintre cei patru naratori, în frunte cu Floarea Codrilor, dezvăluie o identitate din trecut și motivează trecerea la o identitate nouă. În toate cazurile, motivația are legătură cu câte o întâmplare dramatică, sau tragică – subiectul istorisirii.

Dezvăluirea trecutului printr-o povestire confesivă legitimează prezența în ceata de haiduci a unui fost călugăr, a unui fost vătaf, dar și a unor haiduci de sub

comanda lui Cosma (Ilie, fratele său, și Irimia, fiul). Noul căpitan de haiduci își rezervă întâietatea la rostire, ca semn al statutului său și ca model de istorisire.

Fosta Floricica se dovedește un adevărat maestru al artei povestirii, începând cu captarea atenției auditoriului, pe care nu-l scapă nici o clipă din ochi. Comentariul lui Irimia merge până la detaliu: „În timpul povestirii sale de până acum, ca și de acum încolo, cinsti cu privirea sa pe fiecare din cei ce-o ascultau, fie el cel mai neînsemnat dintre haiduci". (*Ibidem*: 299).

Comportamentul noului personaj narator are efect maxim:

> Haiducii, respectuoși în fața sincerității ei, ascultau tăcuți. Spilca o privea cu atenție încordată, îi sorbea vorbele, în vreme ce Ilie, totdeauna de o liniște neclintită, i-arăta fața-i de apostol, într-o uimită înmărmurire. Mai puțin priceput, mai prostuț, dar tot așa de lacom ca să știe, ca și noi, Movilă, vătaful, o urmărea cu luare aminte, îngrijind să nu se stingă un foc de veacuri" (*Ibidem*).

După încheierea povestirii sale („Asta sunt eu."), aidoma unui maestru de ceremonii, Floarea Codrilor introduce vocile pe rând, cerând fiecăruia să spună „cine este".

Chiar dacă fiecare haiduc spune povestea în felul său, nici unul nu se abate de la tiparul ritualic introdus de Floarea Codrilor.

Ilie își pune mai întâi „căciula domol la pământ". După ce își spune povestea, încheie în „ropotul de aplauze al tovarășilor săi" și „ploconindu-se în fața Floarei Codrilor", acoperindu-și „capul fără pereche prin liniștea lui" (*Ibidem*: 330).

Spilca joacă rolul omului surprins că a sosit momentul unei mari destăinuiri: „Spilca păru luat pe neașteptate de vorbele Floarei Codrilor" (*Ibidem*: 351).

Movilă, poftit să vorbească în numele său dar și al tovarășilor – „Povestea ta trebuie să fie aproape și a lor" – „se ridică, puțin stângaci, cam sfios, dar destul de chipeș" (*Ibidem*: 375), iar la finalul istorisirii sale auditoriul este entuziasmat: „Toți haiducii se sculară în picioare" (*Ibidem*: 367),

Doar în cazul lui Irimia, lucrurile stau diferit. Despre el Floarea Codrilor afirmase că știu cu toții cine este, ca urmare ar fi fost de prisos un discurs de legitimare a condiției sale de haiduc. Însă Irimia respinge categoric afirmația: „Dumneavoastră spuneți că știți cine sunt. Habar n-aveți" (*Ibidem*: 388).

Cu un aer răzbunător, cel mai tânăr dintre sfetnicii Floarei Codrilor, se folosește de prilej pentru a respinge amprenta legăturii de rudenie cu Cosma și Floricica asupra identității sale: „Atunci, pentru ce toată această poveste cu înrudirea? Nu cred să fie între părinți și copii legătura ce-i între cap și trup. Iar celelalte legături nu sunt decât înșelătoare" (*Ibidem*: 389).

Asemenea lui moș Anghel, Irimia resimte presiunea unei realități care l-a împins la desolidarizare. Ceea ce-i rămâne este ideea de libertate, pe care însuși Istrati o considera bunul cel mai de preț de pe pământ:

> Libertatea cere să fie apărată. Și, zău, nu știu pe cine să urăsc și să disprețuiesc mai mult, pe cel ce sugrumă libertatea, sau pe cel căruia îi e frică s-o apere?
> Eu nu sunt haiduc decât pentru haiduci (*Ibidem*: 393).

Dintre povestitorii ciclului „Adrian Zografi", Irimia este autorul celui mai amplu discurs narativ.

Tehnica prezentării personajului printr-o povestire autobiografică este tipică pentru „Romanul lui Adrian Zografi", dar are o repartiție inegală de-a lungul operei, determinată de evoluția personajului alter-ego.

Acest mod de „a face cunoștință" poate fi pus în seama influenței literaturii populare, a povestirii în speță, unde contactul cu interlocutorul și funcția emotivă (în termenii lui R. Jakobson) sunt mărci ale oralității. Cum s-a observat deja (Ionescu 2000: 39–40), în tradiția oricărei civilizații orale, orice act de narare orală este rezultatul intersectării a trei factori, aflați într-o interacțiune permanentă: interpretul (naratorul), auditoriul și rememorarea unei narațiuni anterioare, readuse la viață prin intermediul memoriei colective, sau individuale. Din această perspectivă, la Panait Istrati se pot identifica o serie de particularități ale oralității, excepție făcând faptul că povestitorii nu reactivează episoade ale memoriei colective sau individuale, ci relatează întâmplări trăite, ai căror protagoniști au fost ei înșiși.

S-a spus în critica literară că ritualul spunerii poveștilor (în fapt narațiuni autobiografice, încadrate, înlănțuite, sau juxtapuse) are ceva din sadovenianul han al Ancuței. O primă remarcă: *Hanu Ancuței* a apărut în 1928, când ciclul istratian al *Povestirilor* lui Adrian Zografi era încheiat. Apoi, la M. Sadoveanu personajele relatează amintiri indirecte și pun în fața cititorului perspectiva unui timp mitic. Personajele lui Panait Istrati istorisesc amintiri proprii, plasate în universul operei – într-un timp real, concret. Mai mult, în *Domnița din Snagov*, istoria se alătură ficțiunii, într-o notă de puternic realism.

În sfârșit, dar fără a epuiza argumentele contra opiniilor de mai sus, în *Hanu Ancuței* se face elogiul cuvântului măiestrit: „cine le spune mai frumos, acela are laudă mai mare" (Sadoveanu 1987: 78).

Nici apropierea de *Decameronul* lui Giovani Boccaccio nu se poate susține, din motive lesne de observat. În proza lui Panait Istrati, cum am arătat deja, omniscența naratorială îi este transferată personajului narator.

La Panait Istrati, Sorbona lui Adrian Zografi atribuie povestirii o altă funcție. Alter ego-ul scriitorului evoluează asemenea personajelor unui bildungsroman, iar poveștile – cel puțin în primul segment al operei – au rol pilduitor. Adrian Zografi, până să ajungă la propria poveste, *ascultă*, este un destinatar al povestirilor autobiografice ale altora, pe măsură ce parcurge etapele propriei experiențe de viață.

Seria povestirilor destinate lui Adrian Zografi se află – pentru un maxim de veridicitate – sub semnul unei interogații inițiatice, repetate obsesiv: povestind, interlocutorul trebuie să spună cine este cu adevărat. Acesta nu va istorisi la întâmplare, ci va alege doar un tip de povestire, acela care conferă prestației sale narative două atribute fundamentale: *autenticitate* și *credibilitate*. Susținută constant de stilul direct (niciodată, naratorul nu relatează povestirea cuiva, ci o reproduce întocmai), această manieră de a da cititorului aceeași impresie cu a personajului ascultător ține de arta narativă istratiană.

S-a spus, începând cu Romain Rolland, că povestirile din literatura lui Panait Istrati au ceva din *O mie și una de nopți*. Oricât ar părea de neașteptat, Panait Istrati nu cunoștea poveștile Șeherezadei. A trăit o adevărată revelație, când le-a citit – târziu, în anii '30, în traducerea franțuzească a lui Mardrus – într-o ediție dăruită de scriitorul olandez A. M. de Jong.

Citite din perspectiva personajelor-povestitori, cărțile lui Panait Istrati își relevă intersectări culturale, cu atât mai surprinzătoare la un autor ale cărui lecturi n-au fost nici sistematice, nici foarte cuprinzătoare:

> Acum se dovedește încă o dată ce nenoroc pe mine să nu fi primit nici o fărâmă de cultură… am trăit aproape cincizeci de ani fără să cunosc această frumusețe (*O mie și una de nopți*, n. n., Z. B.) înrudită, miraculoasă, în care se ascunde cea mai bună latură a mea…" (A. M. de Jong 2019: 280-281).

Bibliografie

Istrati 2019: Panait Istrati, *Opere*. I, II, Ediție îngrijită, cronologie, note, comentarii și repere bibliografice de Zamfir Bălan. *Introducere* de Eugen Simion, București, Fundația Națională pentru Știință și Artă, Muzeul Național al Literaturii Române.

Fotiade 1985: Ramona Fotiade, *Structuri narative în «Chira Chiralina»*, în „Caiete critice", nr. 3-4, pp. 70-75.

Ionescu 2000: Mariana Ionescu, *Les (en)jeux de l'oral et de l'écrit: le cas de Panaït Istrati*, Brăila, Editura Istros.

A. M. de Jong 2019: A. M. de Jong, *Întâlniri cu Panait Istrati*, Cuvânt înainte: Jan Willem Bos, Ediție îngrijită și postfață: Zamfir Bălan, traducere din neerlandeză: Alexa Stoicescu, Brăila, Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I".

Sadoveanu 1987: Mihail Sadoveanu, *Hanu Ancuței, Baltagul*, București Editura Minerva.

Genette 1972: Gérard Genette, *Figures*, III, Paris, Editions Seuil.

Genette 1994: Gérard Genette, *Introducere în arhitext. Ficțiune și dicțiune*, București, Editura Univers.

Vlad 1972: Ion Vlad, *Povestirea: Destinul unei structuri epice. (Dimensiunile eposului)*, București, Editura Minerva.

The Identification through Storytelling in Panait Istrati's Literature

There is in Panait Istrati's writings – himself a writer of an "irresistible storytelling genius" (Romain Rolland) – an actual gallery of storytellers, that come on stage following the principle of legitimation through a key story. Istrati's characters narrate in decisive circumstances not to give proof of their art of storytelling but to gain an identity, to make known to the others their true being, hidden up to that moment by appearances, a mask or a long and mysterious silence.

Most of Istrati's characters experience a double condition: listener and storyteller. The generic listener is Adrian Zografi. As the leading character of a bildungsroman, the alter-ego protagonist undergoes a double initiating journey: of the individual facing the world he learns about in order to follow or resist it and of the artist who acquires, right from the source, the art of storytelling, by listening to other people's stories.

In the writer's projects, "Adrian Zografi's novel" was intended to include one last chapter – *Adrian Zografi's Works* – never written, where the character would have told "his own story", in three volumes.

For the critics, the storytelling "ritual" has often been interpreted in relation to M. Sadoveanu's writings, more precisely *Hanu-Ancuței* and its reading key, or to a wider extent, oriental. Even Romain Rolland conveyed his readings in this direction: "He is an inborn storyteller, a storyteller from the Orient, enchanted and emotioned by his own stories, and he is so much subservient to them that once the story started nobody knows, not even him, whether it lasts an hour … or one thousand and one nights". As unexpected as it may seem, Panait Istrati was not familiarized with Scheherazade's stories. He experienced a true revelation when he read them later, in the 30s, in the French translation of Mardrus – in the edition given to him by the Dutch writer A.M. de Jong.

Our paper suggests a possible repertoire of the stories from Panait Istrati's writings, associating storytelling patterns and narrative circumstances for the alternation of the character/narrator status. Read in this interpretation key, Panait Istrati's writings reveal cultural intersections that are even more surprising to a writer whose readings were far from systematic or very comprehensive: "Now it is once again proven what a misfortune for me not to have been given a drop of culture … I have lived almost thirty years without knowing this related, miraculous beauty (*A Thousand and One Nights,* our note, Z.B.), where the best part of me is hidden…"

Estetic şi politic în paginile revistei „Ateneu"

Oana Magdalena CENAC*

Keywords: *esthetic*; *politic*; *ideology*; *literature*; *"Ateneu"*.

Demersul nostru face parte dintr-un proiect amplu și dinamic, menit să inventarieze tot ceea ce înseamnă aspectele vieții culturale și literare din spațiul românesc de cultură, din 1944 și până în anul 2000. *Cronologia vieții literare românești*, căci acesta este numele complet al proiectului, se dovedește a fi un exercițiu de „arheologie literară", o panoramare obiectivă a faptelor de viață culturală înregistratre de revistele culturale și literare, în diacronia apariției acestora și care, prin acest exercițiu extrem de complex, oferă tinerilor de astăzi o fotografie a acelei epoci. Textele cuprinse în volumele care compun *Cronologia...* înregistrează toate detaliile despre ceea ce se publica în presa vremii, despre viața culturală românească în ansamblul său.

Fără a avea o perspectivă critică asupra aspectelor semnalate de autorii articolelor la care vom face referire și fără intenția de a cosmetiza faptele culturale prezentate, scopul articolului nostru este de a „fotografia" evenimentele, mentalitățile și opțiunile literare manifestate în epocă, influențate direct sau indirect de contextul politic al vremii.

1. Lectura și analiza fenomelor culturale și literare cuprinse în paginile revistei „Ateneu" (1965–1967) reflectă, în chip firesc, o anumită atitudine și perspectivă a semnatarilor de articole asupra activității unor critici și a rolului acestora în epocă. Unul dintre aceștia este Titu Maiorescu care apare evocat în mai multe articole. Astfel, în numărul din luna februarie 1965, Leonard Gavriliu semnează *Titu Maiorescu – în perspectiva timpului,* un articol care înregistrează câteva fațete ale cunoscutului critic literar, admițând că „față de Titu Maiorescu s-a exagerat mereu, atât în bine, cât și în rău. Omul și opera au în egală măsură calități și defecte, și nu este îngăduit să nu le vezi și pe unele și pe altele, la proporția lor reală"(p.14). Autorul articolului este de părere că

> abordările unilaterale şi chiar plurilaterale, fără a fi însă omnilaterale, sunt tot ce poate fi mai primejdios, dat fiind că până şi intenţiile cele mai lăudabile eşuează dacă tratăm omul şi opera pe «parcele», nesocotind comunicabilitatea intereselor şi interacţiunea în ansamblul personalităţii umane (p. 14).

* Universitatea „Dunărea de Jos" din Galaţi, România.

În contextul percepției unilaterale a criticului Titu Maiorescu, Leonard Gavriliu menționează discursul de „pătimașă negare”, rostit de Nicolae Iorga cu prilejul centenarului nașterii criticului, și care considera „fastuoasa sărbătoare” drept o manifestare „filogermană, și deci profascistă”. Constantin Noica zdruncină imaginea lui Titu Maiorescu considerând că „din criticul *Junimii* nu mai sunt actuali nici cărturarul, nici vizionarul politic, nici criticul și nici măcar omul pur și simplu”. În fapt, întregul articol este un colaj al mai multor puncte de vedere (susținute în epocă de Paul Georgescu, Tudor Vianu, Pompiliu Constantinescu, Vladimir Streinu, George Călinescu), unele pro, altele contra celui care a fost Titu Maiorescu, astfel că, în încheierea articolului, la întrebarea „Care este adevărul?”, răspunsul este incert: „Rămâne de văzut”. Sunt recunoscute meritele stilului impus în epocă de criticul literar – „lapidaritatea stilului de idei, acuratețea selectării exemplului caracteristic, urbanitatea polemicii” (p. 15) – care îl recomandă pentru un loc eligibil în „istoria noastră literară, cu amendările necesare” (p. 15).

Există articole în care numele lui Titu Maiorescu este amintit tangențial. Astfel, în numărul din luna ianuarie 1966, Nae Ionescu reconsideră opera poetică a lui Ștefan Petică și „elogiază activitatea lui Maiorescu de harnic plivitor de buruieni din grădina literaturii române”, al cărui interes a vizat în special „apărarea poeziei simboliste de multiplele atacuri” (p. 13).

În *Iacob Negruzzi director*, articol publicat în numărul din martie 1967, G. Pătrar surprinde rolul celui evocat în titlul articolului, nu fără a face referiri și la activitatea lui Titu Maiorescu:

> Dăinuirea publicației se poate concepe cu greu fără munca meticuloasă și pasionantă a primului ei director într-o vreme când rar se întâmpla ca o revistă de literatură să atingă un deceniu de la apariție. Dacă Maiorescu a fost ideologul și criticul literar al revistei, Iacob Negruzzi a fost sufletul ei, stimulator și organizator. Director, redactor, secretar, casier și corector, Negruzzi a îndeplinit aceste multiple atribute ale muncii redacționale cu o vocație exemplară (p. 9).

După o succintă prezentare a dificultăților cu care s-au confruntat revista și directorul ei, mai bine de un sfert de secol, este completat portretul excepționalului junimist:

> Boier cu dragoste de cultură, îngăduitor și blând, cu o mare plăcere de vorbă, colportor de zvonuri, din care cauză i se zicea în glumă «carul cu minciunile», ospitalier și îndatoritor, Iacob Negruzzi poseda marea artă de a atrage noi și noi colaboratori în jurul revistei. Pornind de la acest fapt, trebuie spus că o publicație devine mai necesară și mai importantă cu cât reușește să atragă în rândurile colaboratorilor valorile adevărate. Iar „Convorbiri literare” își justifică prezența în rândul marilor reviste literare fiindcă a consacrat și stimulat pe Eminescu, Creangă, Caragiale, Slavici, Maiorescu, Conta, Xenopol, Duiliu Zamfirescu, Lambrior etc. Marele merit în atragerea colaboratorilor nu poate reveni severității olimpiene și distante a lui

> Maiorescu, ci firii deschise și vesele a „Conului Jak", pe care colaboratorii nu puteau să se enerveze nici atunci când le ciuntea sângeros lucrările (p. 9).

O poziție extrem de interesantă este surprinsă în articolul *Similitudini – Diferențieri* care îl plasează pe Titu Maiorescu față în față cu alte două nume reprezentative: Mihail Dragomirescu și Eugen Lovinescu. Articolul, apărut în luna iunie 1967, este organizat în două părți, semnate de Dan Mănucă și, respectiv, Traian Cantemir, care descriu personalitatea lui Titu Maiorescu, rolul acestuia și influența exercitată asupra lui Mihail Dragomirescu și Eugen Lovinescu, insistând pe evidențierea aspectelor care îi aseamănă, dar mai ales pe cele care îi deosebesc. Plecând de la premisa că asocierea dintre cei doi critici (Titu Maiorescu și Mihail Dragomirescu) nu este întâmplătoare, Dan Mănucă consideră că

> dintre toți criticii și esteticienii români ai primei jumătăți a acestui secol, lui Mihail Dragomirescu singur i se poate atribui calificativul de veritabil continuator al lui Maiorescu, deoarece, în mai mică sau mai mare măsură, ceilalți s-au îndepărtat de crezul artistic al maestrului (p. 12).

Demersul lui Dan Mănucă urmărește să evidențieze „analogiile dintre gândirea estetică maioresciană și cea dragomiresciană", mai ales că, în cazul celor doi, „avem de-a face cu o clasică înrâurire de la profesor la elev (în sensurile proprii ale acestor cuvinte)". Punctele de convergență dintre ei vizează

> raportul dintre artă și societate și legăturile artei cu celelalte forme ale activității spirituale. Maiorescu se distinsese față de înaintașii săi în ale criticii literare tocmai prin delimitarea netă a domeniului de activitate și de înrâurire a artei. Clarificarea noțiunilor și separarea sferelor sunt principiile sale de bază. Pe aceeași poziție a purismului estetic se situează și Dragomirescu (p. 12).

O altă similitudine între cei doi critici vizează maniera de „argumentare a estetismului". Pentru Maiorescu „impersonalitatea" presupune că

> artistul, creând, contemplă și uită de preocupările cotidiene practice, înălțându-se într-o sferă superioară. [...] Plecând de aici, Dragomirescu va acorda o deosebită atenție procesului creator, la baza căruia așează intuiția, socotită drept singurul proces psihic în care contemplația se desfășoară nestânjenită de realitatea imediată. Pentru a dovedi că opera de artă este impersonală, el recurge la separarea categorică a artistului de om: în cuprinsul psihic al aceluiași individ sălășluiesc două personalități, una artistică și una omenească, aflate în antagonism (p. 12).

Un alt punct de convergență se referă la „sinceritatea artistului", idee care se găsește și în estetica lui Dragomirescu, unde spontaneitatea necontrafăcută are o importanță decisivă în relevarea artistică a celor mai profunde însușiri ale individului creator. În acest context, recomandarea celor doi era pentru

> formarea unei culturi întinse și solid asimilate, care să intervină fericit în procesul de creație, de unde și preferința ambilor critici pentru o literatură cu implicații filozofice și desconsiderarea subiectelor prea telurice (p. 12).

O altă trăsătură comună, strâns legată de cea amintită anterior se referă la „cerința universalității prin care se înțelegea includerea literaturii române în circuitul celei europene" (p. 12). Pentru Dragomirescu „universalitatea unui scriitor este condiționată de forța intuitivă ce pătrunde «adâncimea vieții», clauză ce îl conduce la o concluzie ciudată: cu cât un scriitor e mai rațional, cu atât e mai puțin universal" (p.12). Se recomandă „înclinarea către sentimente eterne și general valabile – criteriu unic de stabilire a universalității unui scriitor" (p. 12). Dan Mănucă notează „obiectivitatea absolută a judecății de valoare", pentru Mihail Dragomirescu critica având „rolul de a enunța verdicte valorice («critica noastră judecă»). Și cum orice judecată se bazează pe norme, el își alege drept unic criteriu axiologic esteticul, practicând o «critică estetică» așa cum o inițiase Maiorescu" (p. 12). Ambii critici au fost solidari în „lupta contra imitațiilor, a «formelor fără fond»". La fel ca și T. Maiorescu, M. Dragomirescu le atacă și el, dar pornește de la „principii lărgite", fiind cu precădere interesat de „originalitatea unui artist". Ultimul aspect luat în discuție de Dan Mănucă se referă la interesul lui M. Dragomirescu, preluat de la T. Maiorescu, pentru „metoda pamfletului pe front larg, a rechizitoriului public și global". Demonstrația autorului se încheie cu o concluzie sumară:

> preluând de la Maiorescu unele idei estetice, dintre care unele s-au arătat fructoase, Mihail Dragomirescu a asigurat o binefăcătoare continuitate în critica română, căreia i-a adus și în felul acesta reale servicii (p. 12).

Partea a doua a articolului, semnată de Traian Cantemir, descrie personalitatea lui Titu Maiorescu prin raportare directă la prezentarea rolului pe care acesta l-a avut asupra lui Eugen Lovinescu, insistând pe identificarea aspectelor prin care cei doi critici se aseamănă, dar mai ales de deosebesc. Admițând

> patronatul spiritual al lui Titu Maiorescu, mai ales prin faptul că magistrul l-a inițiat în tehnica dificilă a scrisului, [...] el n-a rămas captivul concepțiilor recepționate; le-a adaptat unei viziuni proprii care curând au depășit limitele viziunii predecesorului. Distanțările se evidențiază cu ocazia abordării problemelor cu conținut similar, când părerile celor doi critici nu se acoperă întru totul. Diversificarea iese în relief în special în analiza pe care E. Lovinescu o face *Junimii* în ampla sa monografie, «T. Maiorescu», închinată centenarului nașterii acestuia (p. 12).

Pentru Traian Cantemir,

> similitudinea dintre T. Maiorescu și E. Lovinescu n-are ca geneză numai o mărturisită afirmare spirituală, menținută până la capătul vieții, ci și apropierea condițiilor din epocă. T.Maiorescu și-a afirmat prezența imediat după actul Unirii împlinite,

> când eforturile revoluţionarilor de la 1848 dăduseră roadele aşteptate şi când ţara proceda la un transfer de aşezăminte social-culturale apusene, ca să recupereze timpul pierdut. Pe plan cultural, creaţiile literare se resimt atât de oboseala luptelor de până atunci, cât şi de bucuria victoriilor obţinute. Se adaugă la inerţia momentului artistic, imixtiunea inoportună a latiniştilor care frâna posibilităţile de dezvoltare a limbii şi reţinea evoluţia firească a literaturii. Apariţia lui T.Maiorescu este deci reclamată de însăşi realitatea timpului (p. 12).

Cele de mai sus demonstrează că „similitudinea dintre T. Maiorescu și E. Lovinescu n-are ca geneză numai o mărturisită afinitate spirituală, menținută până la capătul vieții, ci și apropierea condițiilor de epocă” (p. 12).

În martie 1966, Ion Apetroaie semnează articolul *Garabet Ibrăileanu–„critic complet”,* o încercare fericită de a schița personalitatea cunoscutului critic care, „inclinat spre știință, format la școala pozitivismului francez, din fericire, senzitiv și om de gust sigur, avea să statueze pentru critică principii științifice”. Citând articolul *Greutățile criticii estetice*, publicat în numărul 1 al revistei „Viața românească”, 1928, p. 144, Ion Apetroaie evidențiază concepția critică a lui G. Ibrăileanu:

> Critica literară, aşa cum s-a constituit de ani încoace, este un tot. Critica estetică, critica psihologică, critica ştiinţifică sunt părţile acestui tot. Critica literară, când priveşte opera din toate punctele de vedere este completă (p. 6).

În prima fază a criticii sale, Ibrăileanu era de părere că

> însăşi selecţia pentru analiză a unei opere presupune prin aceasta şi o judecată de valoare. În anii criticii complete, contaminat atât cât trebuia de compania estetică, el ţinea să noteze explicit necesitatea criticii estetice ca fiind primordială în actul critic (p. 6).

Critica literară, susține Ibrăileanu, „ca și arta de altfel, are și un rol cultural [...] este un auxiliar în instruirea cititorului” (p. 6). Sugestia, subiectivitatea și tehnicismul sunt

> serios amendate de Ibrăileanu, în numele esteticii realiste, care impune confruntarea operei cu viaţa. În această confruntare [...], critica estetică, singură, nu face decât să împuţineze viaţa dintr-o operă, de vreme ce accentul critic cade numai pe aproximaţie şi pe tehnicism (p. 6).

Concluzia lui Ion Apetroaie este că

> G.Ibrăileanu sintetizează istoria criticii noastre de la critica militantă, a determinismului social, de tipul Gherea, până la critica noastră de azi, integrală, complexă, convocând principii ştiinţifice ca obiectivitatea, explicarea cauzală, dialectică, fără a omite însă judecata de valoare, implicită ori pronunţată (p. 6).

O altă fațetă a lui G.Ibrăileanu surprinde I.D.Lăudat care, în articolul din luna mai 1966, intitulat *Ibrăileanu și cursurile sale universitare*, realizează o analiză retrospectivă a prelegerilor care, însumate în diferite ediții, reprezintă aproximativ două mii de pagini. Cunoscutul critic literar împarte istoria literaturii române moderne în patru epoci literare, în funcție de anumite evenimente social-politice:

> motivarea împărțirii în cele patru epoci se găsește expusă în partea introductivă la fiecare epocă literară din cursurile sale, în „Introducerea" la *Opera literară a d-lui Vlahuță* (Iași, 1912), în articolele de sinteză publicate în „Viața românească", „Însemnări literare", în volume ca *După război* (Iași, 1921), *Cultură și literatură* (București, 1933), în cursul de *Estetică literară* ținut în anul 19251926. Concepția expusă cu aceste ocazii are rădăcini în epoca sa socialistă (1889-1895) și este afirmată consecvent de-a lungul întregii sale activități de istoric literar. [...] Trecând la studiul literaturii române moderne dintre 1800 și 1916, Ibrăileanu distinge [...] patru epoci, denumite după scriitorii reprezentativi, însumând în ele literatura specifică etapelor istorice de care se leagă. Prima epocă a literaturii române moderne – Epoca lui Conachi – «coincide cu sfârșitul istoriei noastre vechi, cu ultimele zile ale vechiului regim». [...] Acestei epoci îi urmează epoca scriitorilor care reprezintă «literatura de luptă, literatura propagandistică» (p. 6).

A doua epocă – Epoca lui Alecsandri – cuprinde două faze care corespund unor evenimente social-politice ce au influențat literatura respectivă. Prima fază a fost influențată de revoluția lui Tudor Vladimirescu care afirmă „idea de eliberare socială și de independență națională". Faza a doua a acestei epoci este numită „literatura cu adevărat nouă" și cuprinde opera care „însumează năzuințele sociale și naționale ale tinerei burghezii românești, aliată cu masele populare în lupta cu vechea orânduire". În jurul anului 1880, se configurează Epoca lui Eminescu – „epoca cea mai strălucită a literaturii noastre". Alături de acești autori a căror operă literară a fost cercetată „în amănunțime", există și perioade din literatura noastră care nu au fost acoperite în detaliu, ca de exemplu „epoca care a avut ca punct de plecare anul 1900, ai cărei scriitori reprezentativi erau Sadoveanu și Goga". Fenomenul literar de după 1916 „era analizat în seminarii, pe care singur le conducea, pe bază de referate alcătuite de studenții anilor mai mari" (p. 6). Pentru Garabet Ibrăileanu „fenomenul artistic trebuie judecat în strânsă legătură cu viața, cu societatea" (p. 6).

În numărul din septembrie 1967, Dumitru Nica scrie despre *Un filozof al stilului. Tudor Vianu,* în care comentează contribuția și rolul acestuia în cercetarea stilistică: „Până prin deceniul al patrulea al secolului în care trăim, studiile de stilistică, câte se făceau la noi, aveau evident, un coeficient ridicat de diletantism" (p. 8). În acest context T. Vianu

> descindea în stilistică după popasuri prelungite în filozofie, estetică, literatură și artă. De fapt, el venea aici cu vigoarea fermă a omului de știință, cu pregătirea in-

dispensabilă a filologului, cu un simț sigur al specificului valorilor artistice și, pe deasupra, cu sensibilitatea poetului (p. 8).

Meritul lui Vianu a fost că „de la început, a scuturat stilistica de toate manifestările relativismului, înzestrând-o cu uneltele științei. I-a asigurat în felul acesta personalitate și demnitate între științele umaniste."(p. 8) Pentru T. Vianu,

> studiul stilului era [...] unul din mijloacele cele mai fine, mai adânci și mai sigure de cunoaștere a omului. [...] Actul individual al vorbirii și scrierii dezvăluie filozofului multe din tainele persoanei, eventual ale personalității celui ce vorbește ori scrie. [...] Stilul unui scriitor merită atenție în măsura în care spune ceva despre artist și om (p. 8).

În ceea ce privește distincțiile artificiale din epocă privind existența unei stilistici lingvistice și a unei stilistici literare, T. Vianu intervine „introducând ca totdeauna ordine, liniște și lumină. În concepția sa, temeinic fundamentată teoretic, nu există o stilistică lingvistică și o alta literară, deosebită radical de cea dintâi" (p. 8). Cercetarea științifică a stilului presupune un efort conjugat căci „criteriile lingvistic, estetic și comparativ-istoric se sprijină și se completează unul pe celălalt" (p. 8). Admițând rolul decisiv al lui Vianu în fixarea obiectului de cercetare al stiliticii, în stabilirea criteriilor și metodelor de cercetare în această disciplină, autorul menționează și câteva dintre studiile sale foarte cunoscute (*Arta prozatorilor români, Epitetul eminescian, Problemele metaforei, Simbolul artistic* etc.) în care „a aplicat cu consecvență principiile sale teoretice".

Un alt aspect analizat este conceptul de „atitudine stilistică":

> Aplicând cuceririle stilistice la viața de toate zilele, Tudor Vianu depistează, cu ochi de filozof, în reacțiile și comportările oamenilor o anumită atitudine, căreia îi va spune **stilistică**. De aici densul eseu *Atitudinea stilistică* (în vol. *Jurnal)* (p. 8).

În viziunea sa, *atitudinea stilistică* este „acea poziție spirituală a ascultătorului sau cititorului, îndreptată asupra tuturor notelor însoțitoare ale oricărei comunicări orale sau scrise" dezvăluind „note însoțitoare care îmi spun ceva mai mult decât nucleul ei și anume [...] ce fel de om este vorbitorul, în ce situație și cu ce intenție îmi transmite comunicarea sa. [...] Atitudinea stilistică se exercită nu numai față de faptele literare, dar față de orice fapt al comunicării, în orice împrejurare a vieții", ea se referă, conchide autorul articolului, la „darul de a citi printre rânduri, la capacitatea de a urmări «subtextele»" (p. 8).

Alături de aceste nume sonore, revista găzduiește articole care surprind contribuția unor critici tineri, cu vână care s-au impus prin seriozitatea demersului lor. Astfel, în martie 1965, Horațiu Cimpoeș semnează articolul *Emoție și judecată de valoare*, o cronică la volumul *Păreri literare*, semnat de Paul Georgescu. Considerându-l un „critic parcă fără vârstă, de o agerime proaspătă", cronicarul îl înscrie într-o „tradiție prestigioasă, alături de C. Dobrogeanu Gherea, G. Ibrăileanu, Pompiliu Constantinescu, Eugen Lovinescu, Perpessicius și alții, înțe-

lepţi şi agresivi", pentru care „arta criticii înseamnă vocaţie, continuitate, rezistenţă". Pentru autorul cronicii, Paul Georgescu este

> pe rând superior sau modest, fulgurant sau descriptiv, paradoxal sau liniar, obligându-se în continuu să-şi afle noi repere, noi termeni ai dialogului, de aici şi impresia că polemizează cu preopinenţii imaginari. Investighează obiectul din mai multe unghiuri, prin ocolişuri succesive, voluptos prilej de a glosa, însă fără ostentaţie (p. 6).

În analiza critică a operei lui M. Sadoveanu, L.Rebreanu, G.Călinescu, M.Beniuc, a monografiilor despre N.Filimon şi Gr.M.Alecsandrescu, dar şi a liricii şi epicii actuale, Paul Georgescu demonstrează „o remarcabilă mobilitate spirituală, firească dezinvoltură şi o intuiţie nu de puţine ori fermă". Secvenţa finală a cărţii, „o critică a criticii", relevă un Paul Georgescu „scăpărător, cu o personalitate intelectuală şi afectivă demnă de relevat" (p. 6)

2. Un loc important ocupă în paginile revistei articolele care surprind maniera în care se face critică literară în epocă, rolul criticii, oportunitatea şi eficacitatea ei. Astfel, în articolul *Conţinut de idei şi istorism în critică*, publicat în numărul din luna mai a anului 1965, V. Sporici defineşte conţinutul de idei al criticii epocii care ar trebui să fie „o dezbatere a opiniilor vremii asupra artei în acţiune" căci rostul criticii este „de a face cunoscute valorile pe care le identifică în câmpul artei şi de a ecarisa impostura". Dincolo de obiectivitatea în aprecierile criticii, mai ales dacă se pronunţă „asupra unor valori mai evidente", există „un spaţiu al judecăţii subiective, în care se pronunţă (cu aproximaţie) mai presus de luciditatea estetică, un imponderabil al intuiţiei, al gustului educat" (p. 8). Se admit şi erorile de critic, „nedreptăţile făcute contemporanilor", fenomene explicabile prin faptul că „fiecare perioadă îşi propune sarcini inedite, are modelele şi tehnicile ei, o anumită factură a sensibilităţii mereu neverificată" (p. 8). La modul ideal, criticul, asemeni matematicianului nu trebuie să greşească, dar

> arta şi publicul au urmat o evoluţie oarecum inversă: în timp ce publicul însetat de artă se lărgeşte necontenit, plastica, muzica, beletristica, dornice şi ele de «consumatori» cât mai numeroşi, s-au autonomizat progresiv şi implicit şi-au «specializat» într-atât expresia, încât este posibil ca receptarea, accesul să nu fie atât de largi pe cât ar presupune-o autenticitatea creaţiei. Ceea ce va îmbogăţi conţinutul de idei al criticii va fi în primul rând, adoptarea unei viziuni istorice asupra raportului artă-public şi artă-realitate. [...] Istorismul este o cale indispensabilă pentru legarea teoriei literare cu practica actului artistic şi deopotrivă a criticii; urmând cu consecvenţă firul istoric ne vom situa într-o actualitate autentică [...] şi nu într-una de conjunctură (p. 8).

Specificul contemporaneităţii artistice este

> autocunoaşterea şi autoexprimarea omului ca fiinţă socială. Deci nu cunoaşterea prin natura exterioară (aceasta a acţionat încă de la omul primitiv); stadiile anterioare,

> vechi de manifestare artistică au fost mai puțin favorabile cunoașterii propriei naturi umane. În fazele creației originare nu se pune problema unui decalaj între «public» și artist. Influența exterioară este reflectată ca o formă a relațiilor umane, a integrării colective în mediu, datorită raporturilor de muncă cu aceasta. Treptat însă, omul învață să înțeleagă că el este altceva decât natura; în acest procedeu, actul oglindirii artistice, – inițial cu rost practic-religios și cognitiv – capătă semnificația unui efort de desprindere progresivă din natură, de autodefinire (p. 8).

Concluzia articolului este că „evoluția artei este legată de aprofundarea cunoașterii individului; pe măsură ce arta se maturizează, *mimesis*-ul și chiar reflectarea naturii exterioare îmbracă forme din ce în ce mai esențializate" (p. 8). În aceste condiții, se vorbește „nu de redare sau de imitare, ci de re-creare sau mai simplu, de creație". O artă care percepe astfel creația „își va propune să depășească realitatea; nu-și va extrage substanța din exterior, ci se va condiționa prin aceasta". Critica ar trebui să fie dominată nu de „empirism și academism", ci de „un tip de gândire teoretică pozitiv în care cercetarea generalizatoare cu orientare sociologică nu se opune analizei critice curente a faptelor de creație, dar nici nu substituie interpretarea, confruntarea tematică, aprecierii artistice" (p. 8).

În luna iunie, Mihai Drăgan și Constantin Cubleșan discută despre *Poezia tinerilor în reviste*, ocazie cu care pun în discuție mai multe aspecte, între care și „oportunitatea și eficacitatea criticii". Se menționează că rolul criticii constă în „respingerea sterilității, a nonvalorilor și în afirmarea valorilor adevărate". Eficacitatea ei se evidențiază prin „accentuarea importanței criteriului estetic în judecarea producțiilor literare", adică nevoia de receptivitatea la tot ceea ce este artă autentică căci „singură tematica de actualitate nu asigură reușita unei lucrări". Constantin Cubleșan recomandă tinerilor critici literari să se ocupe de creația literară a celor tineri, colegi de generație sau din generații apropiate pentru că „există între aceștia afinități, apropieri de optică, de înțelegere și interpretare a vieții".

În rubrica „Interviul nostru" din aceeași lună a anului 1965, Constantin Cernohora dialoghează cu academicianul Perpessicius *Despre universalitate și specific național*, punctând câteva aspecte: valoarea criticii și istoriografiei românești în raport cu „operele literare intrate în patrimoniul valorilor universale"; rolul criticii și istoriografiei în analiza fenomenului eminescian. Se fac observații cu privire la „pătrunderea în plan universal a valorilor eminesciene" prin „studiile pertinente ale lui Dobroganu-Gherea, Mihail Dragomirescu, Ion Scurtu, Ion Trivale, [...] prin tezele de doctorat ale lui Ion Scurtu, Alexandru Bogdan, Ion Grămadă", dar și prin „tălmăcirile" în diverse limbi ale studiilor dedicate operei lui Mihai Eminescu. Sunt menționați Ramiro Ortiz, Mario Ruffini, Cianciòlo și Pietri Gerbore, Frany Zoltán, Werner Bachner, Rosa del Conte, Alain Guillermou, Lászlo Gáldi; aspectele care conferă valoare universală creației eminesciene; rolul „maeștrilor criticii" în viața tinerilor creatori; în ceea ce privește proiectele de viitor ale distinsului academician, sunt amintite: finalizarea ciclului celor două-

sprezece *Provinciale*, publicarea unui volum de *Poezii*, definitivarea celor două romane *Fatma* sau *Focul de paie* și *Amor academic*. Ultimul proiect de viitor include finalizarea primului volum din cele două care să cuprindă activitatea ziaristică.

În aprilie 1966, Vasile Sporici scrie despre *Condiția științifică a criticii*, fiind de părere că „dezideratul major al criticii noastre actuale este cel al diversificării". Se pledează pentru o critică care să aibă

> aceleași ambiții novatoare ca și poezia sau proza tânără. [...] Întrebarea ce stimulează asemenea preocupri este: în ce măsură critica ține pasul cu beletristica, dacă nu cumva – în cazul când metodologia critică rămâne unificată sub raportul căilor și tehnicii de investigare, al cerințelor și obiectivelor ei analitice – criticii s-ar putea trezi în rolul unor nivelatori, ai aducătorilor la un numitor comun (p. 8).

Pentru stabilirea unei viziuni dialectice, istoriste asupra fenomenelor artistice, V. Sporici constată că, în critica literară actuală, se aplică cu consecvență o serie de concepte filozofice. Unul dintre acestea este cel de „alienare" sau de înstrăinare, elaborat de Hegel, reluat de Marx și întâlnit în întreaga filozofie existențialistă. „Critica curentă de la noi utilizează acest concept mai mult în înțeles negativ, ca produs al proprietății private și generator al înstrăinării omului de esența sa". În *Manuscrisele* lui Marx din 1844, conceptul de *alienare* are un dublu sens: cel menționat mai sus și cel de obiectivare „în măsură să asigure autocunoașterea". Un alt concept este „neliniștea" care „este legată de latura pozitivă a procesului de înstrăinare, ea însoțind avatarurile regăsirii omului în actul artistic". În finalul articolului, Vasile Sporici găsește utilă

> preocuparea criticii pentru psihologie. Numele lui Freud sau C.W. Jung pot fi citate într-un context estetic ce-și propune să cuprindă tendința de dezînstrăinare a omului pe calea explorării acelor zone atât de omenești ale difuzului psihic, al subconștientului. Este vizibil că o critică modernă fără solidul temei al filozofiei, cu domeniile sale subordonate sau adiacente, cum ar fi estetica, psihologia etc., nu poate fi concepută (p. 8).

Demersul început de Vasile Sporici în luna aprilie se continuă în luna iunie a aceluiași an cu o analiză pe *Condiția filozofică a criticii* în care aduce în discuție una dintre dezbaterile literare ale vremii:

> definirea criticii ca sinteză a judecății valorice cu comparația între intenția artistică și rezultatul obținut, cu situarea istorică a operei și diagnosticul său ideologic. [...] A exclude știința, ca și etica de altfel, din sfera criticii înseamnă a accepta implicit teza fundamentală a «Criticii puterii de judecată» cu privire la autonomia esteticului. Dar în timp ce Kant admitea necesitatea unui ideal moral pentru artă, adepții «criticii contemplative» limitează critica la postura de justificatoare (Saint-Beuve), sau de «culegătoare», «lămuritoare» (Lovinescu), exclud datoria ei de a proclama idealuri în artă. Cred că în subsidiarul unora din atitudinile exclusiviste ale interlo-

> cutorilor actualei dezbateri este conținută și această omisiune, sau măcar riscul ei, adică al unei critici a-morale (p. 8).

Plecând de la observația lui Adrian Marino din articolul *Obiect și metodă*, Vasile Sporici subliniază ideea că

> reconstituirea critică presupune analiză și sinteză în aceeași măsură. Aș completa introducând în discuție categoriile de logic și istoric. E nevoie de ele în măsura în care romanul, de pildă, își propune să surprindă caracterele și realitățile **in spe**, într-o perspectivă dinamică, deci istorică (p. 8).

3. Un loc distinct în paginile revistei „Ateneu" ocupă articolele dedicate analizei producțiilor literare ale scriitorilor tineri sau mai puțin tineri. În numărul din februarie 1965, Mihai Drăgan publică articolul *Proza tinerilor și unele preferințe ale criticii literare,* în care remarcă progresul și înnoirea continuă sub aspect estetic, atribute explicabile prin abordarea „temelor majore ale zilelor noastre dintr-o perspectivă artistică mai îndrăzneață". Autorul laudă efortul tinerilor scriitori care, stimulați de „exemplul strălucit al literaturii lui Marin Preda, și nu numai al literaturii sale", orientează proza către investigația nuanțată a realității „în sensul abordării cu curaj a unor probleme de viață mai dificile, chiar a unor cazuri puțin obișnuite". În această „fertilă mișcare evolutivă" care „a suscitat discuții vii și interesante", autorul articolului admite misiunea dificilă a criticii „în depistarea și promovarea talentelor autentice", afirmând nevoia unei „critici constructive", a unui ajutor „eficient oferit tinerilor scriitori pentru a-și depăși limitele sau faza pionieratului". Se recunoaște rolul major al criticului literar care, în analiza operei, ar trebui să se detașeze „printr-o pricepere și interpretare mai adâncă a valorilor, prin descoperirea lor «cu un ceas mai devreme» decât lectorii obișnuiți". Este nevoie de „obiectivitate deplină, repudierea subiectivismului și a gusturilor estetice îndoielnice" care „derutează pe orice scriitor tânăr". Pentru crearea unei atmosfere „de exigență crescândă a tinerilor creatori, ca și a literaturii noastre, în general", se susține necesitatea unui „examen critic" în care „discuția nuanțată se îmbină cu fermitatea judecăților de valoare, depășind preferințele mărunte și atitudinile părtinitoare".

În articolul *Sentimentul de dragoste în poezia tinerilor* (martie, 1965), Constantin Cubleșan problematizează pe marginea erosului, o temă predilectă în lirica poeților vremii, bine ancorată în contextul ideologic al epocii:

> lirica erotică nu poate fi discutată în afara coordonatelor politice pe care se fixează cu fermitate [...], întrucât a vorbi despre o iubire ruptă de un context social bine determinat pe direcția realizării unui țel uman precis conceput înseamnă a vorbi despre o iubire în sine, lipsită de sensuri și semnificații profunde (p. 7).

Autorii vizați sunt Grigore Hagiu, Nichita Stănescu, Sina Dănciulescu, Ana Blandiana, Constanța Buzea, Cezar Baltag, Ion Alexandru, în lirica cărora, iubirea nu este ca o „chestiune strict intimă", ci „un act de profundă umanitate care îți

solicită în cel mai înalt grad simțul răspunderii mature pentru felul cum știi să dăruiești și să fertilizezi acest sentiment prin excelență uman". Finalul articolului stă sub semnul elogiului închinat „luminii puternice și tonifiante a împlinirilor socialiste" sub care au crescut „generațiile de poeți".

În *Probleme ale liricii actuale. Accesibilitatea* (iulie 1965), Vlad Sorianu consideră că „în receptarea *afectivității* unei poezii nu sunt obligatorii noțiunile, explicatibilitatea discursivă, retorică, fiindcă emoțiile nu se gândesc deși preced și urmează gândirii". După o analiză argumentată, menită a justifica problema accesibilității liricii contemporane, Vlad Sorianu concluzionează:

> Sunt câteva considerații în legătură cu unele probleme ridicate de avântul impetuos al liricii noi, de unde am vrea să rezulte că defetismul cu privire la o pretinsă inaccesibilitate este tot atât de neîndreptățit ca și lipsa de discernământ în promovarea subproduselor pe motivul experimentalismului. Accesibilitate, dar nu facilitate versificatoare; laconism, profunzime, solicitare maximă a lectorului, dar nu dezorientarea lui prin promovarea pseudovalorilor și pozelor ermetiste (p. 9).

Articolul *Vârsta poetului* (iunie, 1966), semnat de Platon Pardău, face o radiografie a „poeziei tinere":

> Calificativul a devenit blazon pentru o seamă de poeți și e abordat cu o ostentație deloc lăudabilă. Mai mult, direct sau nu, în unele cazuri între poezia tânără și poezia de valoare se pun automat semnele egalității. Se adaugă apoi premiile Uniunii Scriitorilor, conferite tinerilor, [...] articolele-bilanț despre tinerețea poeziei, poezia tânără, entuziasmul poetic etc., unde sunt citate mereu aceleși câteva nume, și iată-ne în fața unui fals tablou al poeziei noastre contemporane din care lipsesc autorii prestigioși (p. 19).

Platon Pardău dezaprobă poziția unor critici literari care „exclud din discuțiile literare sau tratează superficial creația unora dintre valoroșii noștri poeți. [...] Asemenea omiteri sau tratări expediate ale unor poeți talentați, reprezentativi, se întâlnesc destul de frecvent în paginile revistelor literare".

> Creionând contextul epocii, autorul ajunge la concluzia că
> [...]disocierile amenință să devină manie în critica noastră literară. Nu ne referim la disocieri de idei sau de fenomene, ci avem în vedere un sistem la fel de superficial de a aborda creația literară: împărțirea poeziei pe regiuni, zone geografice etc. Firește, fiecare scriitor aduce cu el ceva din aerul de unde se trage, însă a considera că harul poetic autentic îi garantează mai sigur ambianța bucureșteană, e cel puțin trist pentru autorii unor asemenea opinii (p. 19).

În finalul articolului, autorul pledează pentru responsabilitate în actul critic,

> pentru mai puține râuri inutile de cerneală și pentru dezbateri mai atente, profunde, împotriva acestor înregimentări biologice și geografice care, devenite argument critic hotărâtor, vădesc [...] resursele precare ale unor condeie de a înțelege matur

fenomenul literar contemporan, atât de multiplu divers; dar, în același timp, rezultând într-o unică și tânără vârstă care e însăși poezia noastră actuală (p. 19).

O analiză a prozei din 1965 realizează Vasile Sporici care, în *Glose critice* (februarie 1966), comentează pe marginea „revirimentului pe care l-a cunoscut proza noastră în decursul anului trecut". Autorul remarcă „o tot mai accentuată «desepicizare», prin renunțarea treptată la anecdoticul baroc, la discursivitate și explicativ" și „o diversitate apreciabilă a modurilor de exprimare, a stilurilor, o efervescență înnoitoare" (p.1). Este remarcat interesul tinerilor pentru „preluări din nume ilustre Kafka, Salinger, Faulkner, Ionescu etc." (p. 1).

E de dorit, firește, ca tinerii noștri prozatori să cunoască și să valorifice, în spațiul spiritual al literelor românești, și superioara virtuozitate lingvistică a autorului lui «Ulysses», și analitismul asociativ al creatorului lui Swan [...] și densitatea intelectuală, fecundată de umanism a lui Camus, Ionescu etc.. Dar, în același timp, avem obligația [...] de a evidenția în faptele de artă, propriul nostru aport, individual și național la făurirea valorilor autentice (p. 8).

Se au în vedere „producțiile literare în genul scurt" care „se înscriu sub aceeași frământată zodie a căutărilor". Debutanții dovedesc „mai mult discernământ", iar responsabilitatea lor în fața cititorului anunță „nu numai talente, ci și conștiințe civice lucide". Sunt amintite prozele care cultivă „modalități diverse, dar întâlnindu-se pe un ridicat plan valoric". Alături de aceștia, Vasile Sporici îi menționează pe cei care formează o „pletoră de reformatori și inovatori ad-hoc, pentru care lumina tiparului a răsărit prematur". Finalul articolului invită la reflecție:

Nu se pot da nici un fel de rețete, dar se poate reaminti tinerilor prozatori care-și caută profilul, că acesta este o chestiune de talent, de cunoaștere a vieții, a poporului, de cultură complexă și nu una de mimetism cu orice preț (p. 8).

4. În numărul din iulie 1965, ca de altfel în aproape toate celelalte numere ale revistei, se publică poezie dedicată partidului: „Mesaj congresului" de Ioanid Romanescu, „Oră cu patria" de Dimitrie Rachici și „Cântec de dragoste partidului" de Constantin Cernahora.

În același număr, Tr. Cantemir semnalează apariția volumului *Teoria literaturii*, semnat de Silvian Iosifescu. Lucrarea completează un gol în literatura de specialitate, adresându-se tuturor celor cărora le lipsesc „primele noțiuni de estetică generală" și pentru care au fost inserate paginile care tratează „originea și evoluția artei, contingențele ei cu diverse forme ale conștiinței sociale, funcția de cunoaștere a artei, tipizarea, caracterul de clasă, cel de partid și cel popular al artei" (p. 7). Este subliniat rolul marxismului în estetică, „transformând-o dintr-o concepție idealistă într-o știință socială". Autorul cărții abordează problema raportului dintre estetică și celelalte științe, acordând un spațiu mai amplu „legăturilor dintre teoria literară cu critica și istoria literară", analizează funcția cognitivă a artei, specificul cunoașterii artistice, raportul literaturii cu celelalte arte și clasi-

ficarea lor. Cartea cuprinde și o expunere succintă, dar cuprinzătoare, a genurilor literare, insistând pe „întrepătrunderea lor". Sunt analizate și mijloacele de caracterizare a personajelor însistându-se pe caracterizarea directă a autorului și pe „funcția de caracterizare a limbajului eroilor sau a scriitorului". Un alt capitol analizează problema stilului, lucrarea înregistrând „cu minuțiozitate nuanțele lexicale, morfologice, sintactice și topice ale stilului, stabilind rolul scriitorului la îmbogățirea limbii". Răspunzând contextului ideologic al vremii, lucrarea abordează realismul socialist care, „deși continuă tradiția realismului critic, se impune prin sensuri și valori necunoscute până acum" (p. 7).

Prima pagină a numărului din august 1965, publică poemele *Mișcare în august* și *Inima*, semnate de Mihail Sabin și articolul *Viitor de aur…*, semnat de Demostene Botez, în care, bine ancorat în contextul ideologic al vremii, se elogiază

> viitorul de aur și prezentul. Prezentul înfățișat la Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român de tovarășul Nicolae Ceaușescu; viitorul înfățișat la același Congres de tovarășul Gheorghe Maurer și tovarășul Chivu Stoica. […] Este nu numai un viitor al fericirii materiale, ci și al celei mai înalte culmi spirituale. Societatea de azi și cea de mâine tot mai mult asigură fiecărui om o dezvoltare multilaterală și satisfacerea tuturor nevoilor spirituale. Viitorul de aur e un viitor al frumuseții materiale, spirituale și morale. Viitorul de aur nu va cunoaște nevoia, urâțenia, egoismul și ura (p. 1).

În numărul din aprilie 1966, Constantin Cubleșan scrie despre *Sentimentul responsabilității* și identifică „un sentiment al marilor responsabilități umane, al certitudinii de a fi stăpâni pe soarta, pe destinele și idealurile proprii, comune omenirii revoluționare" care „domină, sau mai precis, definește, creația celor mai tinere generații de poeți, crescuți și afirmați în ultimele două decenii". Autorul identifică

> ideea comunității poetului cu însăși patria-mamă, cu destinele ei ce sunt conduse cu mână sigură de partidul clasei muncitoare. Țelurile, idealurile de viață sunt comune și este firesc deci ca exprimarea personalității, definirea umană însăși a poetului tânăr să se facă prin condiția apartenenței sale la acest partid (p. 9).

Este menționat Nicolae Stoian, cu *Fișă personală*, Radu Cârneci, cu *Poem*, Ion Crînguleanu, cu *Confirmați-mă*, Doina Sălăjan, cu *Omului*. În toate aceste poezii, se simte

> nevoia exprimării entuziaste a unui mesaj optimist, […] privirile rămânând neclintit ațintite spre partidul care veghează și le conduce destinul. Prinos de recunoștință acestuia va aduce fiecare poet, închinându-și viața și opera întreagă cauzei partidului. […] Opera însăși este rodul, ea constituie împlinirea datorată însușirilor înaltelor idei revoluționare ale acestuia. […] Spre soarele central al ideilor revoluționare exprimate cu luciditate de partid, se concentrează întreaga forță creatoare a țării (p. 9).

Reprezentative sunt considerate a fi versurile poemului *Partidul*, semnat de Nicolae Labiș, „cel mai reprezentativ poet al generației tinere".

Numărul din iunie 1966 cuprinde două articole care semnalează apariția a două publicații dedicate exclusiv oamenilor muncii și elogierii partidului. Astfel, N.P.Stelian, în articolul *Într-un ziar de uzină*, comentează apariția ziarului „Chimistul", organ al comitetului de partid și al comitetului sindicatului de la Combinatul chimic Borzești. În cele patru pagini se publică, pe lângă informații legate de productivitatea muncii, calitate, preț de cost, și poezie:

> Entuziastul colectiv de redacție atrage cu pricepere, la elaborarea ziarului, pe membrii cenaclului literar «George Călinescu». Urmarea firească a acestei colaborări: adesea, pasiunile ziarului sunt înnobilate de poezii, schițe, reportaje – creații ale muncitorilor, inginerilor, tehnicienilor (p. 2).

În *Aniversare*, R.Cernat semnalează apariția celui de-al doilea supliment literar-cultural al ziarului „Zori noi", din Suceava,

> editat în cinstea celor patruzeci și cinci de ani de la înființarea Partidului Comunist Român. [...] Această **revistă** aniversară vine să înfățișeze marile înfăptuiri socialiste din Țara de sus și totodată să demonstreze existența în Bucovina a unei vechi și puternice tradiții culturale, cu îmbucurătoare înflorire azi (p. 9).

În luna septembrie, rubrica „Breviar critic" cuprinde articolul *«Contemporanul» la douăzeci de ani*, care, „preluând tradițiile democrate și umaniste ale vechii reviste „Contemporanul", a reușit să se impună „ca un animator de cultură, propagând în rândul numeroșilor săi cititori cuvântul partidului, nemuritoarele idei ale marxismului" (p. 8). Este elogiat efortul ziariștilor din țară care „contribuie la desăvârșirea revoluției noastre culturale, la educarea multilaterală a cititorilor", cât și al „colaboratorilor din străinătate" care „au reușit să prezinte cititorilor aspecte multiple ale literaturii, artei și științei universale, precum și sinteze privind mișcarea celor mai însemnate idei care animă lumea contemporană" (p. 8).

Bibliografie

„Ateneu", Anul II, 1965, revistă de cultură editată de Comitetul regional pentru cultură și artă Bacău, format tipografic A3, 20 pagini, publicație cu apariție lunară. Redactor-șef: Radu Cârneci.

„Ateneu", Anul III, 1966, revistă de cultură, editată de Comitetul regional pentru cultură și artă Bacău, format tipografic A3, 20 pagini, publicație cu apariție lunară. Redactor-șef: Radu Cârneci.

„Ateneu", Anul IV, 1967, revistă de cultură editată de Comitetul regional pentru cultură și artă Bacău, format tipografic A3, 20 pagini, publicație cu apariție lunară. Redactor-șef: Radu Cârneci.

Aesthetic and Political Issues in "Ateneu"

The cultural journal "Ateneu", published by the Regional Committee for Culture and Arts Bacău, was founded in 1925, its founders being George Bacovia and Grigore Tăbăcaru. Shortly afterwards, for financial reasons, the journal did not appear until 1964, when a group of young writers from Bacău, led by Radu Cârneci, managed to convince the communist authorities to approve the re-establishment of the journal. Thus, on August 22, 1964, the pilot issue of the new series was published. For more than five decades of uninterrupted appearance, in the pages of the cultural journal "Ateneu", there were published articles signed by Ştefan Aug. Doinaş, Sergiu Adam, Nicolae Manolescu, Constantin Călin, Vasile Sporici (Vlad Sorianu), Alexandru Ştefănescu, Constantin Ciopraga, Alexandru Piru, Laurenţiu Ulici, Virgil Teodorescu, along with many other intellectuals of the time who marked the Romanian culture of the last half century. Without the intention of "improving" the cultural facts presented, the purpose of our approach is to "photograph" the events, mentalities and literary options manifested between 1965 and 1967, directly or indirectly influenced by the political context of the time.

Ideologii resentimentare în literatura română din Basarabia

Nina CORCINSCHI*

Keywords: *social neuroses*; *ideologies*; *resentment*; *literature of trauma.*

Un sistem totalitar se legitimează ca putere de dominație printr-o retorică modelatoare a imaginarului social. Marx numea acest proces de construcție socială a reprezentărilor imaginare prin metafora imaginii răsturnate din laboratorul întunecos, unde se fac fotografiile. Imaginarul social de tip totalitarist își bazează forța de legitimare și persuasiune pe un set de credințe ideologice care să falsifice cât mai grav cu putință *praxis*-ul (Marx), viața reală a oamenilor. Prin conceptele ei mistificatoare, ideologia sovietică își exercită în special funcția de *distorsiune-disimilare* (Cornea 2005: 242). Sistemul sovietic își propunea transformarea omului, adică malformarea conștiinței și a sensibilității sale, utilizându-se toate tehnicile dresajului și ale reificării. Un sistem al represiunii generalizate nu putea influența *praxis*-ul decât printr-o retorică persuasivă, care să producă o fascinație socială determinată, bazată pe loialitate și conformism. Producerea „omului nou" era susținută de un discurs mesianic al fericirii, al „viitorului luminos", care nu admitea abordarea sceptică, imboldul polemic. Cu alte cuvinte, răsturnarea realității avea loc printr-o „mediere simbolică" (Cornea 2005: 243), în care răul ia forma binelui. Filtrul ideologic conferă existenței conținuturi narative noi, îl *normează*, elaborând pentru societate modalități atent controlate de a lua în posesie realul. Conținutul ideologic ajunge să producă acea „practică materială" (Iovănel 2017: 13), să se integreze în clișee și automatisme de comportament. Omul îndoctrinat își asumă în nume personal cutumele ideologice, fiind gata să le apere când va fi cazul, ca pe propriile idei. Pentru că ele devin de cele mai multe ori propriile lui idei.

Principalul actor al automatizării era considerat copilul, mult mai predispus modelării în raport cu adultul. Acesta trebuia educat să fie „simplu", adică primitiv, lipsit de ambiție, trebuia să fie impersonal, adică lipsit de creativitate, similar cu toți ceilalți, previzibil, adică controlabil, modest, adică fără cerințe, și neapărat docil, obiedient, ascultător. Instituțiile statului erau foarte bine echipate pedagogic pentru a produce astfel de cetățeni utili sistemului, oameni care renunță la identitatea lor de dragul Statului. Sau mai curând de frica Statului.

* Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu" al MECC, Chișinău, Republica Moldova.

Frica de pedeapsă, neîncrederea în celălalt, care oricând te poate trăda, imprimau tensiunea necesară schimbării.

Cu excepția lui Aureliu Busuioc (cu ultima parte a romanului *Hronicul găinarilor*) și Stefan Baștovoi (cu *Iepurii nu mor*), prozatorii basarabeni ai copilului și copilăriei din epoca ultimilor ani ai comunismului sovietic s-au axat mai degrabă asupra reproducerii factice a întâmplărilor și înșiruirii unor peripeții cu iz strident de „demascare" ideologică a regimului și a oamenilor săi. Esențialul, mă refer la efectele nevrozelor sociale asupra condiției umane, la reacțiile ce țin de profunzimile unor plăgi psihologice și de mentalitate, a rămas pe dinafară. Negocierile deosebit de complexe dintre evenimentul exterior și conștiință, dintre lumea privată și cadrul social sunt reprezentate abia în proza din ultimii ani. În romanul Tatianei Țîbuleac *Grădina de sticlă* (Cartier, 2018), imaginarul traumei este expresia unei raportări deformate ale individului la cadrul social și cel istoric. Perspectiva copilului, corelată cu cea a adultului, surprinde într-un filigran narativ de o mare subtilitate psihologică sursele inițierilor deformate ale copilului sovietic: *neiubirea* și *recursul la ură* ca șansă de rezistență și supraviețuire într-o realitate traumatizantă. Personajul principal, supranumit, într-o zgârcită efuziune de afectivitate de mama sa vitregă, Lastocika, este copilul abandonat de părinți la orfelinat, plasat de la bun început în câmpul ostil al *neiubirii*. Acolo se produce prima inițiere: *rezistența*, ca formă de răspuns la violență, agresivitate și totala neajutorare („*Dacă te bate, rabdă. Dacă nu te hrănește, rabdă. Dacă nu mai poți răbda, plângi pe ascuns*" i se spunea copilei la orfelinat). Bătăi, foame și frig, indiferența, viciile sadice ale educatorilor, acesta este mediul în care cresc copiii abandonați aici. Cicatricele experiențelor la limită sunt adânci, în suflet, dar și pe corp de la țigara învățătorului Rodion Eduardovici, care punea fetele de la internat să aleagă: violul sau țigările stinse de pielea lor. Experiența umilinței și a abuzului este prima inițiere a Lastocikăi, prin care fata însușește lecția răutății și a cruzimii acestei lumi. *Prima dragoste* este, așadar, violența.

Rezistența la rău o face „preferabilă" pentru Tamara Pavlovna, care o înfiază, pentru a o „face om" zice ea, dar și pentru a avea o mână de ajutor în munca ei de sticlăreasă. Această femeie, un veritabil *homo sovieticus*, aplică toate hibele de mentalitate ale timpului: educația prin bătaie (lecția „triunghiului din frunte"), disprețul față de limba „moldovenească" și moldoveni, lăcomia de acumulare a banilor prin orice mijloace, atitudinea față de copil ca două brațe suplimentare de muncă. Dar – dincolo de toate acestea – și niște manifestări instinctuale de umanitate, așa precum sunt posibile acestea într-un mediu al abjecției și umilinței, dorința de a-i lăsa fetei banii strânși cu atâta osteneală și greutăți, de-a o vedea în rând cu oamenii, de-a o ajuta să ajungă doctor. Lastocika este îmbrăcată cu haine bune, hrănită cu pâine cu unt „pe care, dacă ar fi putut, mi l-ar fi turnat pe gât cu pâlnia", pentru că „gras însemna mare, mare – deștept,

deștept – doctor". O atitudine a contrariilor, în care grija pentru fată se însoțește într-un mod halucinant cu munca istovitoare de „sticlăreasă", copila care încă nu mergea la școală fiind pusă să adune sticlele lăsate de bețivi prin gunoaie și apoi să le spele de vomă și mizerie. Murdăria se insinuează torturant în suflet. Senzația fetei e mereu de dezgust și oroare. Rănile puroinde de pe umăr de la greutatea sticlelor și aspectul de *mâini fierte* de la apa fierbinte sunt însoțite de permanente accese de umilire din partea Tamarei Pavlovna, de reacțiile ei brutale față de tot ce nu încăpea în schemele ei rigide de viață. Orice întrebare a fetei care nu-i convine acesteia e taxată cu o lovitură de palmă peste gură. E o practică „educațională" aplicată cam de toți părinții sovietici („În clasa noastră o singură fată nu era bătută de părinți. Asta pentru că maică-sa lucra în schimbul de noapte, iar taică-său murise de tânăr"). Îndemnul la performanță se stimulează mereu cu amenințări și bătaie pentru cele 7 cuvinte zilnice din limba rusă, care se încăpățânează să fie memorizate corect, apoi pentru limba moldovenească, devenită română în '89, și de care Lastocika se simte atrasă (o atracție inconștientă, mai întâi) și respinsă deopotrivă. Succesele sunt răsplătite cu bani și cadouri. Generozitate materială și carențe afective, milă, dar și cruzime, toate formează scheletul personalității acestui copil, căruia îi lipsește tot mai acut iubirea, în formele ei de generozitate, căldură, toleranță. Nici măcar nu știe ce înseamnă acest cuvânt. Întrebată de prietena ei dacă iubește pe cineva, reacția fetei căreia i-a fost răpită iubirea este spontană – o palmă peste gura care îndrăznise să răscolească o rană. Violența ca singurul răspuns posibil, ca singura definiție a iubirii. „Am lovit-o pentru că mă speriasem, pentru că puteam, pentru că eram pe atunci un țurțur în haină de om. „Tu vrei să fii coadă de câine, Maricica?...".

În *Grădina de sticlă*, carența de iubire e marca sistemelor totalitare, care alienează, malformează ființa umană. În doar câteva fraze, autoarea descrie întregul sistem educațional al societății sovietice, orientat să producă mecanisme, nu oameni.

> Trebuia să fac un cârnat de ciocolată – una dintre idioțeniile care li se cereau fetelor prin clasa a patra. Atât îmi amintesc de la orele de *pregătire pentru viață*: cârnatul de ciocolată și cusutul în cruciuliță. Cu alte cuvinte, pentru viață am ieșit din școală pregătită beton. De restul – tac. Nimeni nu m-a pregătit de viol. Nimeni nu m-a pregătit de trădare. Spălat, mâncat, călcat: asta trebuia să știe o femeie (Țîbuleac 2018: 96).

Mutilată sufletește, Lastocika manifestă reacții la fel de controversate: recunoștință și milă pentru femeia care a adoptat-o, dar și o înverșunare confuză pentru cea care n-a știut s-o iubească și *altfel*. Cu tandrete, căldură și înțelegere. Simulacrul se întâlnește cu gestul autentic, într-un complicat mecanism psihologic. Furtul de bani de la Tamara Pavlovna nu e din cauza lipsurilor materiale, ci tot din dorința subliminală de a substitui, vindicativ, o realitate

străină cu una personală, furând de la femeia care o adoptase tocmai ceea ce iubea aceasta mai mult: banii. Până la urmă, de banii furați Lastocika va cumpăra flori și le va dărui trecătorilor, ca un gest suprem de a re-da noroiului realității un strop din frumusețile lumii.

Prin optica unui copil, Tatiana Țîbuleac surprinde cu precizie realitatile cadrului urban, al Chișinăului încremenit în aceleași mentalități și comportamente de tip sovietic chiar și după căderea imperiului. În mediul rural, ideologia sovietică are forme mai primitive, chiar dacă mai puțin brutale decât la oraș.

În romanul lui C. Cheianu, *Dependența* (Cartier, 2020), lumea satului sovietic e filtrată prin optica unui băiețel. Dănuț vine dintr-o familie ca multe alte familii de basarabeni de la sate. O mamă chinuită de munci și bătută de tatăl bețiv. Bunici care nu admit ideea unui divorț: cu el te-ai măritat, cu el trăiește! Din perspectiva acestui destin individual se conturează în mare parte societatea basarabeană postbelică. Mame furioase, isterice, defeminizate, tați bețivi și bătăuși, copii tratați cu agresivitate, educați într-un sistem de carceră, în care nu se acceptă niciun fel de libertăți individuale, ci doar reguli bizare, impuse de adulți.

Pentru a se vedea clar decalajul între ce simte și vede un copil și ceea ce ar trebui să exteriorizeze, autorul a ales o strategie de dedublare a ecranului narativ prin distincția *frumos-adevărat*. Compunerea școlară – cel mai solicitat exercițiu la lecțiile de literatură de cândva – e o metodă de înghesuire a realității în rama strâmbă a mentalității sovietice. Între ceea ce trebuie să scrie copilul (varianta *frumos*) și ceea ce ar vrea realmente să scrie (varianta *corect*) se cască un vid uriaș. În convenția unei pedagogii a simulării, resentimentul și exasperarea din compunerea *adevărată* trebuie să poarte masca încântării în compunerea *frumoasă*.

Lecția falsității, a automutilării conștiinței e învățată din primii ani de viață ai copilului. Lumea adulților e lipsită de căldură, e dezumanizantă. Din perspectiva unui pragmatism barbar al cutumelor țărănești, un câine care a mâncat o găină nu mai are dreptul la viață. Tatăl băiatului ucide cu sânge rece câinele vinovat, iar fiul trebuie să-i urmeze exemplul. Părintele fură piersici de la colhoz ca să le vândă a doua zi la piață, iar fiul trebuie să ajute, adică să fure și el de la colhoz. Mama se luminează la față dacă copilul ei se descurcă la furat mere din livada colhozului și îl consideră „mormoloc" dacă nu reușește. Părinții lui Dan nu sunt niște hoți oarecare, furtul de la colhoz nu se consideră un delict. Averea colhozului e considerată un bun comun, de care poți beneficia, numai să nu te prindă paznicul. Memoria foametei e încă vie în localitățile basarabene și oamenii profită de orice posibilitate nu neapărat onorabilă de a face un ban. Lipsa acută a educației reduce necesitățile la nivel de instinct. Produsul material, tot ceea ce te scapă de sărăcie, e superior câștigului spiritual. Notele mereu foarte bune și faptul că fotografia lui Dan e pe tabla de onoare a școlii nu constituie pentru părinții lui un prilej de mândrie, doar le alimentează speranța că va avea o slujbă bună, din

care se vor căpătui și ei. Până atunci, însă, Dan este comparat cu alți copii care sunt mai *utili*, aduc mai multe beneficii materiale, ajutându-și părinții la muncile fizice.

În această lume abrutizată și violentă sunt omise nuanțele, „umanitatea" socialismului dezvoltat are contururile schimonosite de ură. Sentimentul rușinii publice este modalitatea de pedepsire a copilului care a greșit. Mama strigă să audă și vecinii că „pișorcosul" de copil a udat patul. Nu pare să-i treacă prin minte că fiul ei se confruntă cu o boală, mentalitatea socială este prea rudimentară ca să accepte așa ceva. Mama e o străină și copilul mereu se chinuie să facă „o mamă din ea".

Atmosfera satului postbelic e tensionată, peste tot plutește amenințarea bătăii, peste tot se ghicesc semnele violenței. Bătaia este modul generalizat de exprimare a furiei, de dezlănțuire a nervilor, de corecție morală. Copilul primește bătaie de la părinți, de la profesor, de la ceilalți copii, de la străini.

> Bătaia este ceva ce arată că părinții țin la copil. Iată de ce numai ei au voie să te bată. Străinii nu. Câteodată pot și ei. Când faci vreo prostie, te poate plesni și un străin. După asta îți mai trage una și tata, să-ți fie de învățătură. Și te mai ceartă și mama. Și așa copilul înțelege că nu mai trebuie să iasă din cuvânt. Dar prostiile sunt așa că, încetând s-o faci pe una, mereu apar altele despre care nu știi că sunt ca atare. Le comiți și nici nu-ți dai seama. Și iar bătaie. La școală fiecare profesor are felul lui de-a bate. Unul folosește varga, altul pumnul ori palmele, al treilea rigla. Câte unul recurge la toate acestea. Când ne vine un profesor nou în clasă, primul lucru pe care vrem să-l știm este dacă „e rău sau bun". Adică dacă bate ori nu. Cei care nu știu să bată nu au ordine niciodată în clasă (Cheianu 2020: 55).

Sistemul în care trăiesc acești oameni le-a tocit simțurile, le-a întunecat judecata. Societatea basarabeană postbelică e clădită pe temeliile minciunii, a falsului, a aparențelor. Sub crustele festivismului și a voioșiei generalizate, colcăie mizeria, minciuna, prostia. Copilul, de mic, învață lecția trădării, a minciunii, a hoției, a violenței. Îi ard obrajii de rușine, când aude cum mama, pentru a nu cumpăra bilet pentru copil, îl minte pe șoferul de autobus că el încă nu are 7 ani. Asistă la această scenă a minciunii, dar nu se opune, știe că trebuie să fie ascultător. Mutilat la școala falsului și a prefăcătoriei, băiatul se străduiește să fie duplicitar, să-și organizeze conduita socială conform unui orizont de așteptare al celor din jur, să salveze aparențele, să facă orice pentru a câștiga bunăvoința adulților.

Lumea adulților e resimțită de copil drept falsă și încărcată de resentimente. Mama care îl asmute pe copil împotriva tatălui, peste câteva zile „îl trădează" împăcându-se cu tatăl renegat. Copilul trăiește paralel în două lumi: una a simțurilor care nu-l mint și alta a realității pline de contradicții, care dă buzna peste el, dându-i peste cap toate reprezentările despre oameni. După cum îl strânge mama de mână, el anticipează cu exactitate ce urmează să-i comunice.

Gesturile, privirile, până și tăcerea adulților sunt pentru copil niște busole sigure, care-i ghidează conduita. De cealaltă parte, autismul adulților în privința copilului e covârșitor. „Așa a trecut mereu pe lângă mine", meditează copilul ascuns într-o adunătură de lemne despre mama care nu-l găsește. Peste toate aceste traume și abuzuri trece o briză de chinuită tandrețe, un ecou al mamei care-și caută speriată copilul dispărut, amintirea asprelor mângâieri care vin după reprize de pumni.

Imaginarul memoriei ca un „vehicol" al reprezentărilor traumei adultului, îl exploatează și Oleg Serebrian, în romanul *Woldemar* (Cartier, 2019). Woldemar este un copil abandonat de mama sa naturală Laura, o pianistă de succes, stabilită în Occident, și înfiat de sora acesteia, Iuliana, care-l educă cu o dragoste de carceră, administrându-i bătăi pentru orice abatere disciplinară și forțându-l să respecte cu strictețe regulile impuse de ea. Copilăria băiatului se derulează la intersecția diferitelor lumi, pe de o parte – cea de mentalitate interbelică din casa bunicilor, adevărații lui mentori, care-l tratează cu înțelegere și răbdare. Vizitele în casa lor sunt mereu râvnite și așteptate cu bucurie. Pe de altă parte, lumea de formație sovietică, de la cantonul silvic, o lume cu toate handicapurile timpului și cu pedagogia bătăii, asigurată generos de mama Iuliana.

Curiozitatea lui Woldemar este însoțită mereu de frică. Tânărul descoperă resorturile fricii în raporturile lui cu mama Iuliana, un personaj scindat, cu un suflet malformat. Pentru cei din jur, Iuliana reprezintă o fortăreață de necucerit. O femeie rece, ostilă, care „zâmbea întotdeauna neprefăcut, dar zâmbetul ei nu însoțea niciodată un sentiment pozitiv. Cred că nici nu putea râde de bucurie sau din plăcere. Avea un suflet decolorat. Trăia parcă dintr-un devotament pentru o cauză necunoscută, nu din pasiune pentru ceva și nici din dragoste pentru viață". Frumusețea ei „străină, neobișnuită și inexpresivă" e un afront la adresa feminității, a tuturor calităților care însoțesc ideea de feminitate. Până și accesoriile ei sunt virilizate, se dă cu parfum „cu miros dur, ca o lovitură de boxer", e îmbrăcată mereu în costum „și – spune personajul – nici nu am atâta imaginație ca să spun cum ar fi arătat într-o rochie", iar „dacă ar fi fost actriță, putea fi candidatura cea mai indicată pentru rolul unei astronaute cu trăsături nordice, venite din vreo societate post-biologică". O femeie care reprezintă triumful defeminizării sovietice, transformarea femeii în cetățean asexuat. Partea de libertate și de individualitate pe care și-o asumă Iuliana e în răspăr cu tradiția. Spre stupoarea celor din jur, Iuliana fumează, bea coniac, conduce mașina și e unica autoritate în casă, soțul Nicu fiind strivit de personalitatea ei.

Toți acești copii ai literaturii neiubiți de părinți sau iubiți cu o dragoste opacă, lipsită de căldură, empatie, înțelegere dezvoltă la maturitate atitudini și comportamente schizoide, ascund traume, camuflează suferințe vechi. Woldemar are nevoie de un recurs la memorie pentru a înțelege unde s-a produs declicul în parcursul lui psihologic. Personajul lui Cheianu, mutilat la școala falsului și a prefăcătoriei, se străduiește să fie duplicitar, să-și organizeze conduita socială în

funcție de un orizont de așteptare al celor din jur, să salveze aparențele, să facă orice pentru a câștiga bunăvoința adulților. Deși simte că oricum va divorța și că intră într-un proiect de viață străin de regia lui sufletească, el nu vrea să-i dezamăgească pe cei apropiați și se căsătorește cu prima fată care l-a accceptat. Cariera lui de jurnalist celebru, neîndurător cu mafia are același substrat psihanalitic. Dan Mătăsaru defulează un spirit justițiar prea mult camuflat și, în același timp, compensează o veche lipsă de afecțiune din partea celor din jur. Publicul devine *marea lui familie*, ce-i oferă tandrețea care i-a lipsit în *mica lui familie*.

În cazul *Lastocikăi*, sentimentul de abandon, care-o urmărește ca o umbră fatală va provoca o empatie puternică pentru toți cei vulnerabili, abandonați la voia întâmplării: pentru ariciul pe care copiii voiau să-l omoare, pentru un copil bolnav, blamat de societate, pentru fiica Tamara, de care se dezice propriul tată. Imaginea acestei fiice ascunde un miez simbolic al romanului. Născută c-un handicap, „cu oase de sticlă", cu o mână frântă încă la naștere, ea este imaginea în oglindă a sticlăresei. Este fiica unei mame schilodite, a unei ființe de cioburi („inima mi-e cioburi, mamă", i se adresează aievea mamei absente), pentru care lipsa dragostei a funcționat ca o fatalitate, ca o „pată neagră", care a urmărit-o mereu.

Ideologiile resentimentare ale perioadei sovietice au stat la baza nevrozelor sociale, a deformărilor de conștiință, a nefericirilor colective. Suita de conexiuni dintre faptul istoric și reverberațiile lui în imaginarul individual și cel colectiv este esențială în construcția (și înțelegerea) literaturii traumei.

> Imaginarul traumei presupune o permanentă reactualizare a memoriei și studierea atentă a raporturilor dintre evenimentul concret și impactul său asupra conștiinței individuale sau colective; de aceea, cele două bazine semantice se află într-o interdependență permanentă (Goldiș 2020: 378).

Condiția umană a românului basarabean, aflată în angrenajul mecanismului comunist este de un tragism care încă rămâne a fi surprins și analizat în suita de complexităti și anomalii.

Referințe bibliografice

Cheianu 2020: Constantin Cheianu, *Dependența*, Chișinău, Cartier.

Goldiș 2020: Alex Goldiș, *Traumă și memorie în literatura română postdecembristă*. În: *Enciclopedia imaginariilor din România*, vol. I, coordonat de Corin Braga, Iași, Polirom.

Iovănel 2017: Mihai Iovănel, *Ideologiile literaturii în postcomunismul românesc*, București, Editura Muzeul Literaturii Române.

Ricceur 1986: Paul Ricceur, *Ideologia și utopia: două expresii ale imaginarului social*. În: *Teoria literaturii: orientări în teoria și critica literară contemporană*, antologie de Oana Fotache și Anca Băicoianu, București, Editura Universității din București, 2005.

Serebrian 2018: Oleg Serebrian, *Woldemar*, Chişinău, Cartier.
Țîbuleac 2018: Tatiana Țîbuleac, *Grădina de sticlă*, Chişinău, Cartier.

Ideologies of Resentment in Romanian Literature from Bessarabia

The Soviet system legitimized its power through an ideological representation of resentment. This system aimed to transform people, that is, to distort their consciousness and sensibilities, using all the techniques of training and reification.

The resentful ideologies of the Soviet period were the basis of social neuroses, distortions of consciousness, and collective unhappiness. The multiple connections between the historical fact and its reverberations in the individual and collective imaginary is essential in the construction (and understanding) of the literature of trauma. The novels written by Tatiana Țîbuleac, Oleg Serebrian, Constantin Cheianu shed new light on the effects of social neuroses on the human condition, the alienating negotiations between the external event and consciousness, between the private world and the social framework.

The characters of these authors develop schizoid attitudes and behaviours, hide traumas, camouflage old sufferings. In this brutalized and violent world, the nuances are omitted, the "humanity" of developed socialism has the contours twisted by hatred. Through the perspective of a child, Tatiana Țîbuleac accurately captures the realities of the urban setting of Chisinau frozen in the same Soviet-type mentalities and behaviours, even after the fall of the empire.

In rural areas, Soviet ideology has more primitive forms, even if less brutal than in the city. Constantin Cheianu's character, mutilated at the school of forgery and hypocrisy, strives to be duplicitous, to organize his social conduct according to a waiting horizon of those around him, to save appearances, to do anything to win the goodwill of adults. In the novel *Woldemar*, Oleg Serebrian analyzes the maturity of the character, through the mirror of the traumas from his Soviet childhood. Woldemar needs a recourse to memory to understand where the trigger occurred during his psychological course.

The human condition of the Bessarabian Romanian, in the gear of the communist mechanism, is a tragedy that still remains to be analyzed in the series of complexities and anomalies.

De la Vlad Țepeș la Dracula și viceversa. Mitul unei personalități

Olesea GÎRLEA*

Keywords: *mythization*; *vampire*; *myth*; *picture*; *negativity*; *demonization.*

Apelul constant la mit și la miteme al omului modern a devenit instrument de analiză în lucrarea lui Mircea Eliade *Aspecte ale mitului*, în care autorul invoca argumentul că omul nu poate trăi fără un model sau un antimodel și că se află mereu în căutarea lui. În această ordine de idei, Mircea Eliade aducea drept exemplu mitul despre omul păianjen și mitul automobilului, care au sprijinit individul în parcursul existențial. Nu toate societățile sunt capabile să creeze mituri moderne, iar, dacă nu le au, le împrumută.

În lucrarea sa *Mythos und Literatur. Aufbau einer Literaturwissenschaftlichen Mythosforschung* (Würzburg, 2001) Peter Tepe menționa că două categorii de obiecte sau entități ar merita, pe deplin, să facă parte din sistemul miturilor contemporane. Prima ar constitui-o un obiect propriu-zis sau un produs, cum ar fi: corabia Titanic, mărcile Coca-Cola sau contrucțiile Zgârâie-nori, cea de a doua categorie ar include o vedetă sau o persoană arhicunoscută, care ar reprezenta cartea de vizită a unei țări, a unei națiuni. În această ordine de idei Peter Tepe se referă la semnificația fenomenului prințesei Diana pentru englezi. Cărui fapt i se datorează acest fenomen, cum poate un simplu muritor să se înalțe la rangul unei zeități? Ce trăsături comportamentale sunt accentuate/apreciate de marele public?

Ne vom referi la mitizarea ambivalentă a lui Vlad Țepeș, fenomen care a dus la apariția unor disensiuni care oscilează între aprecierea și deprecierea domnitorului. Radu Ștefan Vergatti, autorul studiului *Vlad Țepeș Dracula faptele domnitorului român și ecoul lor în timp*, constată în monografia sa că Vlad Țepeș a fost cel mai hulit domnitor român, din Evul Mediu, urmărit și pângărit și după moarte" (Vergatti 1996: 131). Subiectul deprecierilor succesive ale lui V. Țepeș a intrat și în vizorul istoricului Mircea Dogaru, care, în studiul *Dracula – mit și realitate istorică*, se întreabă retoric în cuvântul înainte către citior: „Ce le-ai făcut

* Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu" al Ministerului Educației, Culturii și Cercetării din Republica Moldova.

tu, prinț nedreptățit celor ce aruncă cu tine și prin tine în mit și neființă un întreg popor egal între popoare? Cum de ți-au uitat neclintirea chiar și unii dintre fii tăi?" (Dogaru 1993: 14). Autorul este adeptul ideii că persoana lui Vlad Țepeș a fost supusă cu bună știință calomniei (încă din timpul vieții), fapt care a dus la demonizarea intenționată a acesteia. Istoricul aduce o serie de argumente în acest sens, cum ar fi apelul la documente istorice. Poziția lui Mircea Dogaru despre Vlad Țepeș, expusă în rezumatul cărții amintite anterior, este similară poziției autorilor români, ai căror romane vor constitui obiectul interpretării noastre. Vom cita pasajul pentru a demonstra pe parcurs că, în mare parte, autorii români împărtășesc aceeași opinie despre Vlad Țepeș, și anume aceea că a fost un luptător viteaz și de încredere împotriva otomanilor, apreciere extinsă asupra întregului popor român:

> Fiu al acelui principe Vlad supranumit în popor „Dracul" dată fiind apartenența sa la „Ordinul Dragonului", întemeiat de împăratul Sigismund de Luxemburg, Vlad Basarab (1448, 1456-1462, 1476-1477?) a primit supranumele „Dracula" (Fiul Dracului = Fiul Dragonului) și, datorită pedepsei preferate pentru trădători și prizonierii turci, pe acela de „Țepeș". Românii l-au cunoscut și prezentat întotdeuna drept un autentic cruciat al veacului XV, un administrator, diplomat și strateg de excepție, un utilizator *avant le lettre* al principiilor războiului psihologic. Din rațiuni economice și politice, negustorii germani din Transilvania (sașii) și Matia Corvin, regele Ungariei (1458-1490), ruda sa, i-au confecționat imaginea unui tiran sângeros și dezechilibrat, imagine amplificată în secolul XIX de profesorul ungur Vambery și scriitorul Bram Stoker, căruia lucrarea *Dracula* apărută astăzi în peste 100 de ediții, i-a adus celebritatea. O „celebritate" tristă însă pentru români și pentru eroul lor național, principele Vlad Țepeș (Dogaru 1993: 261).

Revoluționarii romantici de la mijlocul secolului al XVIII-lea, precum V. Alecsandri[1] și Al. Odobescu[2], au condamnat omorurile și conducerea autocrată a lui Vlad Țepeș, fără a-i înțelege politica, au împărtășit aceeași atitudine defăimătoare.

Jean Baudrillard în studiul *Simulare și simulacre* invocă fazele succesive ale imaginii în raport cu procedeele care poartă titlul cărții sale. Astfel imaginea, după Baudrillard, se poate modifica până la lipsa recunoașterii conturului; aceste faze ale metamorfozei imaginii sunt:

- reflectarea unei realități profunde;
- mascarea și denaturarea realității;
- mascarea absenței unei realități profunde;

[1] Vasile Alecsandri în poemul *Vlad Țepeș și stejarul* își exprimă dezacordul și repulsia față de domnitor: „Tu ai în loc de suflet o iazmă neagră, care/ Pe cruntul Satan însuși l-ar pune în mirare,/ Iar gândul tău nu vede a tale fapte rele,/ Cum nu se vedea noaptea orbită, fără stele".

[2] Povestea *Câteva vorbe la Snagov* susține același dezacord față de faptele abominabile săvârșite de domnitorul Vlad Țepeș.

- lipsa unui raport cu orice fel de realitate; imaginea își e propriul simulacru pur (Baudrillard 2008: 9).

Putem raporta aceste căi de transformare a imaginii în general la o imagine concretă, cea a domnitorului Vlad Țepeș, care a fost supusă unui lung șir de simulări și disimulări, astfel încât azi putem vorbi de mitizarea, demitizarea și remitizarea acestei figuri istorice.

Domnitorul Vlad Țepeș se impune azi drept o figură completă, multiaspectuală cu părți de lumină și de umbră. E suficient să remarcăm câteva calificative pe care le-a dobândit voievodul de-a lungul anilor: moștenitor al ordinului dragonului (1), „fiu al diavolului" (2), bărbat dat dracului (3), tiran (4), suveran aspru, dar drept (5), luptător neînfricat împotriva invadatorilor turci, un principe înțelept și învățat (6), un model pentru Ivan cel groaznic (7), prinț revoluționar (8), voievod sângeros (9), domnitor care poseda un curaj extraordinar (10), ostatic al sultanului (11), călăreț neîntrecut (12), războinicul nopții sau specialistul neîntrecut în atacul de noapte (13), spirit de ordine și disciplină (14), ostatic al regelui Ungariei, Matei Corvin (15), părintele tuturor vampirilor moderni (16), erou fantastic (17), simbol al părții întunecate care există în fiecare ființă (18), un mit modern inspirat de un erou legendar (19), sângerosul vampir care-și atrage nemurirea din sângele victimelor sale (20), caz patologic al cruzimii nemăsurate (21), un personaj care întruchipează perversitatea din literatura sfârșitului de secol al XIX-lea, un „celălalt" (22) etc. Cert este că domnitorul Vlad Țepeș, un luptător pentru independența Țării Românești împotriva otomanilor, cumulează o serie de imagini multiple și numeroase, iar umbra cruzimii care stăruie cu precădere în conturarea acestui arhetip în lucrările literare și cinematografice a fost amplificată până la identificarea domnitorului cu vampirul, în tendința de a potența supranaturalul și de a degaja misterul în raport cu această personalitate. Istoricii ne arată că oricât de teribile ar fi fost pedepsele domnitorului Vlad Țepeș, acestea nu erau lipsite de logică și nici nu au fost, statistic vorbind, mai mari în raport cu numeroasele ucideri care s-au produs mai târziu. Matei Cazacu, în lucrarea *Dracula*, contestă atribuirea calificativului de „tiran" în raport cu numele lui Vlad Țepeș, precizând că domnitorul:

> Nu avea o furie ucigașă împotriva lumii întregi, iar acțiunile sale, nu erau decât un rezultat al aplicării scrupuloase a dispozițiilor judiciare ale vremii sale, și nu capriciile sângeroase ale unui tiran (...) supliciul țepei nu era decât o variantă românească și maghiară a pedepselor capitale apusene executate prin tragerea pe roată, arderea pe rug sau înnecarea (Cazacu 2008: 270-271).

Din aceste observații deducem că V. Țepeș nu a inventat pedepse necunoscute Evului Mediu, ci le-a aplicat *grosso modo* în conformitate cu legile existente atunci[3]. Denis Buican, autorul studiului *Dracula de la Vlad Țepeș la*

---

[3] Tragerea în țeapă prelungea chinurile și suferința morții: „introdus în rect, parul pe care apăsa toată greutatea trupului victimei, își croia drum fără să vatăme organele vitale și îi ieșea pe gură

Stalin și Ceaușescu promovează ideea perpetuării figurii lui V. Țepeș în personalitățile istorice influente ale epocilor premergătoare. Despre plăcerea sadică a lui Vlad Țepeș de a urmări zvârcolirile victimelor și de a se amuza de ele, dar în special de a mânca la o masă improvizată la umbra țepilor, scriu istoricii D. Buican, M. Cazacu, R. Florescu, M. Dogaru ș.a. Povestirile slavone deconspiră alte tipuri de pedepse aplicate de domnitor și anume spânzurătoarea sau fierberea de viu aplicată hoților[4]. Nicolae Soicescu, autorul monografiei *Vlad Țepeș*, încearcă să desculpabilizeze unele acțiuni sângeroare ale domnitorului, precizând că aceasta era cea mai bună soluție la rezolvarea conflictelor între taberele înrăite de boieri:

> Vlad Țepeș a înțeles că principala cauză a slăbirii statului și a conducerii centrale a acesteia erau luptele pentru putere dintre taberele boierești, ca urmare el a încercat să dea stabilitate puterii centrale prin eliminarea cauzei care conducea la această slăbire. Se știe că una dintre cele mai aspre măsuri de care a fost învinuit domnitorul Țării Românești este aceea de a fi ucis un număr mare de boieri. Domnul a săvârșit acest act nu pentru a-și satistafe cruzimea, cum au susținut unii istorici, ci cu un scop politic lipede și motivându-și acțiunea (Stoicescu 1979: 33).

Un alt moment al receptării și formării imaginii despre Vlad Țepeș este legat de interzicerea figurii vampirului de către Nicolae Ceaușescu, pe motiv că acest calificativ punea în umbră figura eroică a lui Vlad Țepeș. În 1970 când N. Ceaușescu a propus serbarea celor 500 de ani de la nașterea eroului Vlad Țepeș, afirma cu tărie că vampirismul a fost total necunoscut în România. Acest moment este pus la îndoială de Matei Cazau, în lucrarea *Dracula*[5]. Ipoteze însoțite de dovezi despre Dracula-femeie sunt aduse de către Tudor Nedelcea în lucrarea *Vlad Țepeș –Dracula*, în special referirile la familia Bathory caracterizată prin dezechilibru psihic, cu predispoziții distructive și sângeroase (Nedelcea 1994: 15). Elizabeth Bathory confirmă deplin tipul lui Dracula prin apelul la magia neagră și prin obsesia căutării formulei tinereții veșnice, pentru care a solicitat sacrificarea a sute de fete tinere în sângele cărora se îmbăia. Tudor Nedelcea contestă orice înrudire dintre V. Țepeș și familia Bathory, dar aduce drept dovezi niște similarități evidente: „ambele familii aparțineau Ordinului Dragonului (...)

fără s-o ucidă. Nenorocitul imobilizat astfel, murea de sete după 2-3 zile, cu ochii mâncați de corbi, dar lucid până în ultima clipă" (Cazacu 2008: 19).

[4] Se spune că rezultatul acestor măsuri ar fi fost dispariția hoției. După autorul povestirilor slavone, de frica pedepselor oamenii deveniseră atât de cinstiți încât nimeni nu îndrăznea să fure o cupă mare de aur pe care domnul o pusese lângă o fântână situată într-un loc pustiu" (Soicescu 1979: 24)

[5] „În ciuda persistenței acestor credințe în unele zone mai izolate, conducătorul român a decretat că vampirismul era acolo necunoscut, și mai ales, că Vlad Țepeș nu băuse niciodată sângele semenilor săi. Chiar dacă îl făcuse să curgă în valuri și chiar dacă, așa cum spune un contemporan, tare-i mai plăcea să-și înmoaie mâna în el, mai ales când era al dușmanilor lui de moarte" (Cazacu 2008: 23).

castelul lui Vlad din Făgăraş este trecut în posesiunea familiei Bathory chiar în timpul vieții Elizabethei" (Nedelcea 1449: 16). Aceste indicii indirecte au constituit reperul condamnabil al construirii arhetipului demonic despre Țepeş.

Negarea credințelor despre vampiri în unele zone din România de către N. Ceauşescu, și ideea respingerii fantasmei vampirului în figura lui Vlad Țepeş a intrat în vizorul altor critici literari și cercetători. Spre exemplu, criticul literar Barbu Cioculescu, în prefața romanului *Dracula* de Bram Stoker evocă ideea că traducerea în română a acestui roman a fost interzisă timp de 2 decenii, astfel încât o primă variantă a traducerii româneşti apare la editura Univers, Bucureşti, în 1990. Concluzia dură a lui Barbu Cioculescu despre confuzia ficțiunii cu adevărul absolut sună astfel: „Iar ca să apară în româneşte cartea, a trebuit să cadă un regim care se recunoscuse în Dracula şi în creaturile sale" (Stoker *apud* Cioculescu, 1991: 19). Referindu-se la romanul *Dracula*, Radu Ştefan Vergatti afirmă cu certe convingeri că „între personajul real căruia ar trebui să i se aducă un permanent omagiu, și mitul fantastic nu a existat, nu există şi nu vor exista trăsături de unire" (Vergatti 1996: 274); autorul contestă orice legătură între mitul creat de romancierul irlandez şi realitatea istorică. Aceeaşi opinie este susținută şi de către folclorista Sabina Ispas, care își propune să urmărească două repere în analiza temei Dracula: din perspectiva „fenomenului Dracula" ca manifestare internațională, pe de o parte, și din perspectiva codului alimentar al fiecărei culturi referitoare la consumul sângelui, pe de alta. Cea din urmă este dictată de dorința omului de a se identifica cu veşnicia. În standardele culturii tradiționale româneşti consumul sângelui stă sub semnul interdicției din acest motiv. Dracula, în opinia folcloristei Sabina Ispas, devine „purtător de păcat", sângele capătă valențele unei substanțe diabolice, iar „Mortul-viu este o ipostază a existenței umane improprie gândirii tradiționale româneşti" (Ispas 2012: 197). Concluzia autoarei este că Dracula nu poate fi asociat structurilor culturale tradiționale româneşti; astfel, el este:

> Prototipul păcătosului care refuză mântuirea și nu poate fi plasat pe o poziție fermă în structura demonologiei populare româneşti pentru că nu face parte din categoria acestor creații care l-au precedat pe om, atunci când a fost concepută şi modelată lumea nevăzută. El este o unealtă diavolească prin care cei care i se alătură se lasă, din proprie voință, atraşi, de iluzia unei viețuiri de durată sub forma cărnii, care trebuie să fie pieritoare, şi nu a spiritului, care trebuie să se lupte din răsputeri pentru a dobândi veşnicia (Ispas 2021: 199).

Sursele istorice nu conțin niciun indiciu despre hematofagia domnitorului valah Vlad Țepeş. Ele reflectă cu amănunte sadismul domnitorului și încearcă să găsească o explicație pentru acest comportament agresiv. Un indiciu ar fi natura ereditară, mama voievodului fiind de origine maghiară, dintr-o viță înrudită cu principesa Elisabeth Bathory. Alte indicii se referă la setea de răzbunare a lui Vlad Țepeş împotriva boierilor care-l abandonaseră pe tatăl său în bătălii şi, mai ales, împotriva celor ce-i îngropaseră de viu fratele mai mare, pe nume Mircea.

Matei Cazacu emite ipoteza psihanalitică a unei traume din copilărie care s-a produs „în momentul dispariției mamei sale (sau a despărțirii părinților). Ruperea contactului cu mama ar putea explica unele trăsături de caracter ale personajului, ca duritatea și insensibilitatea la suferințele celorlalți, mai ales la cumplitele torturi și pedepse pe care le-a aplicat femeilor, copiilor și sugarilor" (Cazacu 2008: 96). Vlad Țepeș și fratele său vitreg Dan au fost oferiți ostatici turcilor în calitate de garanție a jurămintelor de fidelitate a tatălui lor. Astfel, Vlad a primit educație turcească și a fost familiarizat cu pedepsele aplicate de turci supușilor neascultători. Sursele istoriografice insistă asupra plăcerii sadice a lui Vlad Țepeș de a se ospăta în mijlocul masacrelor, în special admirarea gemetelor și mișcărilor oamenilor care agonizau în țeapă (de unde i se trage numele *Țepeș*). Goana după senzațional, monstruos, negativitate specifică sfârșitului de secol al XIX-lea, a amplificat mitul despre Vlad Țepeș, l-a făcut atractiv, demn de exporat și (re)valorificat. Putem vorbi despre aspectele domnitorului din perspectiva unei ființe anormale și vicioase, din perspectiva interpretărilor străine, și despre un „cumplit voievod viteaz", care și-a pus neordinara lui fire în slujba țării în ideea de a spori disciplina și ordinea în interiorul țării și de a evita înjosirile la care era supusă țara (ne referim aici la dependența de turci și la tributul care trebuia să fie achitat anual).

În balanța calificativelor, Vlad Țepeș oscilează între cruzimea extraordinară și curajul de excepție în luptele împotriva invadatorilor turci.

Profilul istoric al lui Vlad Țepeș

S-a născut la 1429 (1430) la Sighișoara[6], unde a și copilărit, iar la paisprezece ani este trimis în calitate de ostatic în Turcia împreună cu fratele său vitreg Radu (de cinci/șase ani). Turcia cerea drept garanție de fidelitate a domnitorilor români ostatici pe copii acestora. În aceste condiții domnia în Țara Românească implica maniere reale de jongler. O singură nesupunere din partea domnitorului român susținut de turci putea însemna uciderea copiilor săi care se aflau în grija sultanului. Vlad a primit educație turcească, era fascinat de măreția sultanului și supunerea subalternilor, poseda bine limba turcă pe care a învățat-o în timpul șederii forțate în Imperiul Otoman. Acest mediu i-a permis să-și analizeze mai bine viitorul adversar, pe Mahomed al II-lea, l-a călit și l-a format în calitate de voievod iscusit și viteaz. Vlad Țepeș a intrat în istorie ca un bun

[6] Există informații modeste despre copilăria lui Vlad Țepeș, puținele elemente cunoscute completate de o bogată fabulație constituie subiectul cărții intitulată *Vlad, fiul dracului* (București, 1970) semnată de Georgiana Viorica Rogoz. Părerile staționării în Turcia sunt diferite; unii autori remarcă, pe de o parte, anii grei ai detenției la Sublima Poartă, alții rezumă cu încântare elementele de cultură și civilizație occidentală, bizantină care i-au permis o formare multiaspectuală și erudită. Biografii nu uită să remarce pedepsele crude cu care Vlad Țepeș a făcut cunoștință în Turcia și pe care le va aplica mai târziu.

comandant de oaste, fiind cunoscut petru ordinea și disciplina pe care a instaurat-o. Cea mai cunoscută dintre bătăliile lui Vlad Țepeș este cea din anul 1462, 17 spre 18 iunie, când, noaptea, deghizat în negustor turc a confundat cortul sultanului cu cel al vizirilor Mehmed și Isaac. Tehnica atacului de noapte l-a impus pe domnitor drept un specialist neîntrecut. Aprecia vitejia oștenilor săi, pe cei loviți în față îi răsplătea cu daruri, iar pe cei loviți la spate (semn de retragere și lipsă a vitejiei) îi pedepsea crunt. Tehnicile și abilitățile de luptă ale lui V. Țepeș erau călăritul calului fără șa, mânuia bine armele și putea lupta cu ambele mâini concomitent, folosea tehnica pârjolirii pământului și a retragerii în munți, otrăvirea fântânilor și a râurilor pentru a nu oferi posibilitate de rezistență dușmanului. Teritoriul era transformat astfel în pustiu, iar supraviețuirea în aceste condiții, era practic imposibilă. Matei Cazacu surprinde un portret fizic și vestimentar al domnitorului Vlad Țepeș:

> Vlad a fost primul domn al Țării Românești care a purtat caftan turcesc de catifea și mătăsuri țesute cu fir de aur, stofe fabricate la Florența și Veneția cu nasturi din diamante și căptușeală de samur (Cazacu 2008: 127)

În descrierea lăsată de istoricul italian Nicolae de Modrusa, Vlad Țepeș este reprezentat din perspectiva trăsăturilor fizice și a severității pe care o degaja:

> [Nu era] prea înalt la stat, dar foarte viguros și zdravăn, cu o înfățișare crudă și fioroasă, nasul mare și vulturesc, nările umflate, pielea feței fină și roșietică, gene foarte lungi care înconjurau ochii verzi și larg deschiși, pe care sprâncenele negre și stufoase îi făceau amenințători; chipul și barba rase, în afara mustății. Tâmplele ieșite măreau volumul capului. Un gât de taur lega ceafa mare de umerii lați, pe care cădeau pletele negre și cârlionțate (Modrusa, *apud* Cazacu 2008: 129).

Rămâne incertă trădarea credinței strămoșilor și trecerea lui Vlad Țepeș la catolicism, dar acest fapt (zvon) a amplificat cu siguranță ideea lipsei unei axe morale și impunerea monstruozității. V. Țepeș a contribuit esențial la înviorarea comerțului extern în favoarea negustorilor români și în restricționarea comerțului sașilor, de unde și explicația ponegririi domnitorului în scrierile slave, dar mai ales în cele germane. Sfârșitul lui Vlad Țepeș este rezultatul unei trădări, deși aparențele au făcut să se creadă că ar fi vorba de o confuzie. Chiar și deghizat în turc, Vlad Țepeș nu putea fi ucis de oștenii săi, deoarece practica des acest trucaj. Felul în care s-a produs moartea lui Vlad Țepeș îi determină pe istorici să emită ipoteza că domnitorul a fost ucis, cu bună știință, de cineva plătit anume pentru aceasta.

Ne propunem în continuare să urmărim portretul domnitorului Vlad Țepeș în patru romane scrise de doi autori străni și doi autori români. Mai exact, ne vom referi la romanul *Dracula* de B. Stoker, *Dracula, mortul viu* de Dackre Stoker și Jan Holt (2019), *Atacul de noapte* de Ion Muscalu (2013-2014), *Dracula din Carpați* de Constantin Virgil Gheorghiu (2019). Alegerea este determinată de

decalajul reprezentării domnitorului român: în romanele irlandeze/engleze se pune accentul pe ipostaza vampirului și a atenuării monstruozității lui Vlad Țepeș în favoarea demonizării femininului (în speță e vorba despre principesa maghiară Elizabeth Bathory), iar în romanele românești Vlad Țepeș este surprins dintr-o perspectivă umană/luminoasă, se accentuează personalitatea remarcabilă a domnitorului demnă de trecutul istoric în care a activat.

Despre romanul *Dracula* al lui Bram Stoker s-au scris nenumărate cronici literare, unele din ele fac trimitere la ideea „inspirării" din lucrarea autoarei de origine anglo-franceză Emily Gerard, și anume *Țara de dincolo de pădure*, dar și preluarea intrigii din romanul *Le capitane vampire* de Marie Nizet[7]. Impresionează și detaliile comerciale ale romanului *Dracula*; Ana-Maria Boboc, autoarea studiului *Dracula de la Gotic la postmodernism*, declară acest tip de roman (*Dracula*) ca fiind unul de senzație „care este probabil cel mai mare best-seller în limba engleză din toate timpurile întrecând chiar *Biblia* prin numărul de exemplare vândute și niciodată epuizate" (Boboc 2011: 53). Mircea Dogaru în studiul *Dracula mit și realitate istorică* menționează că romanul lui B. Stoker a avut un mare succes, dând naștere la „peste 100 de ediții în mai puțin de 100 de ani, zeci de ecranizări, sute de scenarii" (Dogaru 2008: 14). Noutatea dublurii narative a lui Stoker, în opinia lui M. Dogaru, consta în transformarea victimelor lui Dracula în vampiri și rescrierea narațiunii la persoana I, sub formă de jurnal.

Stră-strănepotul lui Bram Stoker pe nume Dakre Stoker face următoarele dezvăluiri în notele de la sfârșitul romanului său *Dracula, mortul viu* (care se impune a fi o continuare a romanului *Dracula*) și anume că B. Stoker a murit înainte ca romanul *Dracula* să-și câștige popularitatea „Abia la 10 ani de la moartea autorului s-a produs întâlnirea dintre imaginația lui literară și a publicului (Stoker 2010: 378). Dakre Stoker menționează că în 1922 Florence, soția lui B.

---

7 Asemănarea izbitoare a acțiunii dintre *Le capitaine Vampire (nouvelle roumaine)* de Marie Nizet și *Dracula* de Bram Stoker este remarcată de Matei Cazacu în lucrarea *Dracula:* „Acțiunea se desfășoară în România și Bulgaria între luna 1877 și începutul lui 1878, ceea ce nu e departe de romanul lui Stoker (din mai în noiembrie). Două perechi de îndrăgostiți se confruntă aici cu un vampir, cneaz și colonel în armata rusă, venită să lupte cu turcii în Bulgaria. Este vorba, pe de o parte, de Ion Isăcescu și Mărioara Slobozianu și, pe de altă parte, de Mitică Slobozianu, fratele Mărioarei, și Zamfira. Constatăm imediat o asemănare între cuplurile care apar în *Dracula*: Johnathan Harker-Mina Murray și Arthur Holwood-Lucy Westerna. Se adaugă faptul că la Marie Nizet în cele din urmă primul cuplu se căsătorește, după ce a fost agresat de vampir, în vreme ce un membru al celui de-al doilea cuplu dispare (Mitică), ucis, poate... de vampir. Asemănarea cu situațiile din *Dracula* este izbitoare (...) Stoker, care cunoștea bine limba franceză și făcuse numeroase călătorii în Hexagon, a luat cunoștință într-un fel sau altul, de *Le Capitaine Vampire* înainte de a așterne pe hârtie al său *Dracula*. Astfel Marie Nizet își ocupă locul, un loc important, în genealogia temei literare a vampirului" (Cazacu 2008: 327–328).
Matei Cazacu surprinde și unele diferențe comparative privind abilitățile și constrângerile vampirului din aceste două romane: „Totuși *Căpitanul Vampir* nu pote fi comparat cu personajul lui Bram Stoker din simplul motiv că Liatukin este un vampir «viu»: se mișcă ziua, mănâncă și bea, trupul lui are umbră etc."

Stoker, află că după *Dracula* a fost montat un film *Nosferatu*, fără a i se cere acordul. Au urmat procese în care văduva lui Stoker şi-a recuperat cheltuielile de judecată, dar nu a obţinut despăgubiri, compania Prana Films fiind falită. Florence a pierdut drepturile de autor din SUA pentru că Bram nu se conformase unor cerinţe minore impuse de biroul pentru drepturi de autor al SUA. Totuşi Florence Stoker şi-a exercitat drepturile de autor în Marea Britanie „Vreme de un secol, familia Stoker nu a mai fost niciodată rugată să-şi dea acordul pentru vreuna dintre sutele de versiuni ale romanului Dracula" (Stoker 2010: 380).

Romanul *Dracula* a fost folosit în SUA în scopuri propagandistice; autorul studiului *The Dacrula Myth* (1972), Gabriel Ronay menţiona că „Statul Major american organizase distribuirea gratuită a cărţilor soldaţilor americani ce mergeau să lupte în Europa pentru a le revigora astfel moralul" (Ronay, *apud* Buican 1993: 99). Soldaţii germani erau asociaţi cu vampirul Carpaţilor, la fel Dracula reprezenta Europa comunistă, dar şi o profeţie a războiului rece. Aceste dezvăluiri despre conotaţiile propagandistice ale romanului sunt făcute şi de către Denis Buican în studiul *Avatarurile lui Dracula. De la Vlad Ţepeş la Stalin şi Ceauşescu.*

Despre interpretarea romanului *Dracula* a lui B. Stoker în calitate de roman politic menţionează şi Ana Maria Boboc în studiul *Dracula de la gotic la postmodernism*:

> Figura lui Dracula începe să joace un rol dirijat în propaganda imagistică americană odată cu ce de-al doilea război mondial. Pragmatismul american a găsit o soluţie eficace de propagandă. „Hoardele naziste", pe care americanii erau chemaţi să le combată în cel de-al doilea război mondial erau înfăţişate pe afişe mari cu trăsăturile lui Dracula, tras în tiraje speciale, aşa cum altă dată expediţionarii erau înarmaţi cu Biblia" (Boboc 2011: 51).

Autoarea remarcă suprapunerea imaginii lui Dracula cu adversarul politic: comunismul. Aceste manipulări au dus la interpretarea propagandistică a romanului, văzut nu doar din perspectiva romanului gotic, ci şi a unui istoric.

Cert este faptul că romanul lui B. Stoker a crescut notorietatea lui Vlad Ţepeş, depăşind-o pe cea a domnitorului din secolul al XV-lea. Invocarea acestui domnitor în haosul politic existent astăzi echivalează cu spiritul de ordine şi disciplină, care lipseşte totalmente. Debutul romanului urmăreşte vizita lui Jonathan Harker la Castelul lui Dracula. Harker este lucrător la o agenţie imobiliară şi îi aduce contelui contractul proprietăţilor londoneze achiziţionate în regiunea Carfax. Sub pretextul îmbunătăţirii limbii engleze a lui Dracula, şederea lui Harker se lungeşte, până când acesta descoperă că este, de fapt, prizonierul contelui şi că acesta este vampir şi stăpânul câtorva strigoaice. Romanul debutează cu misterul vizitei, iar pe parcurs este amplificat monstruosul, groaza, macabrul, teribilul. Localnicii pe care-i întâlneşte Harker în drumul spre castelul contelui Dracula îi oferă diferite obiecte cu meniri apotropaice: crucifix, usturoi,

măceș, scoruşe. Harker observă că de fiecare dată când i se serveşte masa, contele nu mănâncă cu el, iar respirația contelui miroase urât, provocând o oribilă senzaţie de vomă. Alte caracteristici precum luciul ochilor la auzul urletului lupilor, caninii deosebit de albi și ascuțiți, absența oglinzilor din castel, abilitatea de escaladare („așa cum șerpuiește o șopârlă pe zid" (Stoker 1991: 75) cu capul în jos a zidurilor exterioare ale castelului aflat pe muchia unei prăpastii, puterea pe care o avea asupra lupilor, absența servitorilor din casă, prezența în castel a celor trei femei-vampir care nu lasă nicio umbră pe podea, sunt detalii indirecte care contribuie la definitivarea profilului monstruosului vampir, care vor servi drept axă de referință în conturarea mitului Dracula. Scena (la care J. Harker devine martor) în care cele 3 femei-vampir devorează un copil adus de Dracula amplifică monstruozitatea contelui și a femeilor. Mai târziu mama copilului, care îl caută sub zidurile castelului, va fi devorată de lupi. În romanul lui B. Stoker, tipologia vampirului presupune anumite restricții și interdicții, de la răsăritul soarelui și până la apus contele zace într-o ladă cu pământ, este imobilizat la vederea crucifixului și este neputincios în fața mirosului de usturoi. Are o forță uriașă care se deplasează cu rapiditate noaptea, se poate metamorfoza în câine, lup, liliac. Am putea afirma că simțul olfactiv constituie un semn specific al acestui roman, dominante fiind mirosul de flori/căței de usturoi și cel de sânge.

Descrierea lui Dracula este realizată astfel:

> Acolo într-una din lăzile mari, erau cu totul cincizeci, pe un pat de pământ proaspăt săpat, zăcea contele! Fie că era mort, fie că era adormit, nu putem ști, căci avea ochii deschiși și împietriți, dar nu vârtoși ca ai morților, iar obrajii, în ciuda palorii, păstrau căldura vieții, pe când buzele erau mai roșii ca oricând. Nu făcea însă nicio mișcare, nu respira, n-avea puls, inima nu-i bătea (Stoker 1991: 89).

Ceea ce evidențiază B. Stoker prin această descriere, este exact intenția pe care au avut-o cronicile negustorilor germani în raport cu Vlad Țepeș, defăimarea și calomnierea domnitorului, în ideea accentuării monstruozității, macabrului:

> Contele zăcea acolo, dar arăta pe jumătate întinerit, căci părul și mustățile sale albe deveniseră negre-cenușii cu străluciri metalice, obrajii îi erau plini, pielea lor palidă dobândise reflexe cenușii-rubinii. Gura îi era mai roșie ca oricând, căci era plină de picături proaspete de sânge care se prelingeau pe la colțurile buzelor, lunecând pe bărbie și gât (...) zăcea ca o lipitoare scârnavă, istovită de supt (...). Asta era deci creatura pe care o ajutam să ajungă la Londra, unde poate hălădui timp de secole, prin forfota de milioane de oameni îndestulându-și pofta de sânge și plodind din nou și mereu mai larg cerc de creaturi demonice gata să se îndoape cu sângele unor oameni fără apărare. Gândul acesta mă exaspera. O dorință năprasnică mă cuprinse să eliberez omenirea de un asemenea monstru (*ibidem*: 93).

Am intercalat această descriere a lui Dracula, întrucât este una foarte importantă în contrast cu aceeași descriere a aceluiași personaj din romanul lui Dakre Stoker, care vede în venirea lui Dracula în Londra un scop nobil, și anume

acela de a pune capăt atrocităților comise de către Elizabeth Bathory. În romanul *Dracula, mortul viu*, roman ce continuă axa narativă și preia personajele din romanul lui B. Stoker, Mina Murray alege să fie aliata lui Dracula în lupta împotriva monstruoasei Elisabeth Bathory. Și de această dată crimele și uciderile constituie partea importantă a romanului lui D. Stoker, însă monstrul este o femeie. Dracula este doar un luptător împotriva crimelor ei. Autorul nu exclude ideea vampirului în persoana lui Dracula, doar că aici este prezentat dintr-o perspectivă mai puțin tiranică și demonică. Spre exemplu aflăm că Dracula consumă moderat sângele animalelor, ucigașilor, violatorilor și tâlharilor în scopul supraviețuirii. Autorul insistă asupra autodescrierii personajului Dracula, prin care are loc desculpabilizarea lui și prezentarea pozitivă, diferită de cea a lui B. Stoker, exemplul extras din romanul *Dracula, mortul viu* este concludent: „În viață, am fost mâna lui Dumnezeu, zise Dracula sfidător. Am luptat să protejez întreaga creștinătate" (Stoker 2010: 339). Prin acest pasaj de autocaracterizare surprindem un moment autobiografic important, calomnierea lui Vlad Țepeș de către Matei Corvin; din imboldul invidiei, domnitorul începea să se bucure în lumea creștină de autoritatea și prestigiul necontestat. Ajutorul în lupta antiotomanilor solicitat de către V. Țepeș lui M. Corvin nu a venit niciodată, iar fondurile bănești oferite de Papa pentru lupta creștinătății împotriva otomanilor, au fost folosite de către Matei Corvin în scopuri proprii[8]. Calomnierea ungurească și germană prin zvonuri și tipărituri nu a făcut decât să scuze întemnițarea lui V. Țepeș, anihilarea măreției lui. Supranumele „Dracula" sau „Dragulia", explică Mircea Dogaru, „derivă din românescul „drag" fiind un diminutiv de mângâiere dat de popor" (Dogaru 2008: 103) pentru lupta neînfricată împotriva otomanilor. Alegerea lui Dracula ca personaj principal derivă, în cele două romane amintite mai sus, din misteriosul și supranaturalul pe care îl degajă. În același timp merită menționat faptul că strădania autorilor români în reprezentarea lui Vlad Țepeș se axează pe informarea corectă a publicului cititor despre o personalitate remarcabilă a trecutului românesc, una care a continuat parcursul lui Iancu de Hunedoara („omul deciziilor supreme în spațiul românesc") în lupta pentru independența țării.

Romanul lui Ion Muscalu *Atacul de noapte* reconstituie o serie de momente istorice importante și aduce în prim plan figura domnitorului valah din perspectiva îndrăgostitului, romanticului și viteazului. Expresia „–Trebuia să-i tai,

---

[8] Radu Ștefan Vergatti susține aceeași ipoteză, în lucrarea sa *Vlad Țepeș – Dracula*, referitoare la însușirea mijloacelor financiare de către Regele Matei Corvin care su fost trimise de Papa Pius al II-lea: „Așadar regele Ungariei a știut de planurile lui Țepeș, le-a aprobat, le-a încurajat. El a încercat și a reușit să beneficieze de pe urma lor, prin banii primiți din Italia, deși nu i-a dat niciun ajutor practic lui Vlad Vodă (...). Insistentele apeluri ale lui Țepeș către Matei Corvin au fost confirmate și de o epistolă a nobilului Ladislau Vesen către dogele Veneției. În ea s-a arătat explicit că zilnic au fost cerute ajutoare curții regale maghiare, dar aceasta părea surdă" (Vergatti 1996: 181).

Măria ta" sau „Era mai bine să-i tai, Măria-ta!" sună ca un ecou de-a lungul întregului roman. Este zicerea lui Moş Mânzilă, care mai târziu va recupera cu bani grei capul domnitorului de la turci şi-l va îngropa în cimitirul mănăstirii Cutlumuş de pe muntele Athos. În acest mod, autorul demonstrează, din perspectiva sa, că domnitorul nu era setos de sânge şi că era mult prea îngăduitor în anumite privințe. Scenele erotice dintre Vodă şi Catherina, copilul care apare din concubinaj, prezentarea soției legale (Cneaghinea Anastasia) sunt alte detalii inedite despre Vlad Țepeş – omul, soțul, familistul.

Impresionează de asemenea portretul domnitorului realizat în mare parte din autocaracterizări şi descrieri indirecte, cromatica ochilor e diferită de alte caracterizări romaneşti, autorul alege negrul în descrierea personajului său, motivând prin acest indiciu sclipirile flăcărilor ce se dezlănțuie la mânie:

> Era smead la chip, cu obrazul curat, abia atins de tăişul *custurii*, cu ochii negri, mari şi iscoditori, umbriți de sprâncene stufoase, înnodate deasupra unui nas lung şi subțire puțin coroiat, cu mustața groasă de tăciune, străjuind o gură strânsă cu buze aprinse şi cărnoase. Plete lucioase ca pana corbului îi cădeau în bucle bogate pe spate. Peste *rubaşca* vişinie de *atlaz* încheiată pe umărul stâng cu bumbi de argint, purta *cabaniță* scurtă de catifea, cusută cu fireturi de mătase şi tivită cu blăniță de *samur*, iar la brâu încingea sabie scurtă şi dreaptă, cu *straja în cruce*, poleită cu aur. Cizme cavalereşti, cu pinteni şi *durițe*, de argint aveau *tureatca* înaltă, peste genunchi, şi struneau pantaloni nemțeşti, strânşi pe picior (Muscalu 2013: 25-26).

La acestea autorul adaugă şi alte calificative precum statura fioroasă, curajul diabolic, iscusința în mânuirea armelor, neîndurarea la mânie, credința în Dumnezeu, milostenia pentru biserici. Există o serie de autocaracterizări în romanul lui Ion Muscalu care-l prezintă pe Vlad Țepeş ca pe o figură-fenomen, cu abordări strategice şi politice diferite față de alți domnitori: „N-am zidit mănăstiri. Chipul meu nu va rămâne zugrăvit în ctitorii. Dar am clădit în sufletul Țării. *Las Țara cu adevărat curată. Tot ce era rău într-însa am luat asupra mea şi voi duce cu mine*"[9] (Muscalu 2014: 232). Prin această autocaracterizare în care se conştientizează răul şi binele pe care l-a făcut, dar mai ales binele ce va rămâne, domnitorul îşi rezervă un loc de seamă în galeria personalităților de glorie ale Romȃnei.

Autorul nu omite nici detaliul istoric despre lupta din 1462, în care Vlad Țepeş a cerut ajutor regelui Ungariei Matei Corvin, în înfruntarea turcilor, dar n-a mizat pe acel spijin şi a contat pe forțele proprii. Este punctul de cotitură care a dus apoi la camuflarea imaginii lui V. Țepeş; de aici pornesc zvonurile cronicilor fabricate la comandă, cele cum că ar fi primit ajutorul ungurilor, când de fapt nu a beneficiat de sprijin. Prin romanul lui Ion Muscalu putem vorbi de o altă reprezentare a lui Vlad Țepeş, un domnitor care a contribuit esențial la dezvoltarea

[9] Textul marcat cu italice constituie motto-ul romanului lui Ion Muscalu *Atacul de noapte*.

comerțului intern, un credincios, un neînfricat, un om cu caracter și demnitate. Această schimbare de optică nu presupune că autorul I. Muscalu îl idealizează pe domnitor, căci el nu ascunde cruzimea de care a dat dovadă Vlad Țepeș în raport cu o categorie a oamenilor pe care astăzi o numim persoane cu dizabilități. Scena în care Vlad Țepeș invită orbii, ciungii, ologii, calicii, schiolzii, betegii, leproșii la un mare festin, după care poruncește să se dea foc și să fie arși de vii, este prezentă în roman. Dar și pentru această faptă abominabilă autorul pune explicația rațională în gura personajului său: „Vreau să nu mai fie calici, hoți și nevolnici, leneși și neisprăviți în țara mea, povară oamenilor de ispravă. Voiesc să nu mai fie săraci în Țara Românească, ci toți bogați și avuți prin truda brațelor și sudoarea frunții lor" (Muscalu 2013: 48). Autorul preia în descrierea lui Vlad Țepeș elemente din povestirile populare referitoare la faptul că domnitorul nu tolera și pedepsea aspru lenea, furtul, cerșetoria și minciuna. Pe efeminatul frate vitreg, Radu cel Frumos, autorul nu-l descrie cu entuziasm, limitându-se la calificativul „drăguțul sultanului" o notă peiorativă la calitatea de iubit al acestuia, relații atipice și nesănătoase tradițiilor românești.

Romanul lui Constantin Virgil Gheorgiu *Dracula în Carpați* ne aduce o intrigă deosebită prin capturarea unui irlandez de către jandarmeria română. Motivația aflării străinului în Carpați constă în intenția găsirii unor urme ale lui Dracula. Străinul, pe nume Brendan, este escortat și primit ca un oaspete, deși asupra lui persită bănuiala că ar putea face parte din banda tâlharilor. Autorul ne prezintă o imagine fragmentară a lui Vlad Țepeș. Scopul vizitei străinului în România, acela de a justifica bursa de doctorat la tema de cercetare despre Dracula, este luată în derâdere de către haiducii Carpaților. Autorul pune în gura personajelor sale revolta, nemulțumirea, față de ficțiunea care a trunchiat esențial personalitatea lui Vlad Țepeș: „Patria lui Dracula nu este România, mister Brendan. Țara natală a lui Dracula e în creierul unui imigrant alcoolic din Dublin" (Gheorghiu 2019: 29). Acestea sunt contraargumentele haiducului Ionel Nimic, care contestă existența lui Dracula și a vampirilor, dar susține ideea că România „este o țară cu oameni nefericiți și doborâți de deznădejde" (*ibidem*: 33).

Romanul are două părți și vizează aspecte de ordin religios al celor care împărtășesc vechile cutume (calendarul roman/iulian) și al enoriașilor care susțin noul calendar religios (gregorian). Capul lui Lucian Faranga, decapitat *post mortem* și expus publicului pentru a lua învățăminte pentru cei care nu vor să treacă la calendarul religios nou, amintește de intransigența și consecvența luptei lui V. Țepeș în fața turcilor. La fel a fost expus capul domnitorului Vlad Țepeș la Constantinopol, ca metodă de atenționare pentru cei care se vor răzvrăti împotriva sultanului.

Din galeria de personaje memorabile rămâne chipul Arminei Decebal, căruia tocmai îi decedase soțul și se pregătea de ritualul înmormântării. Armina se oprește în fața mulțimii care asistă oripilată la scena expunerii capului lui

Faranga, ea alege un colac și o lumânare din cumpărăturile pentru mortul ei și le pune la capul mortului supus judecății publice. Un simplu gest de omenie e suficient pentru a o declara pe Armina complice la banda tâlharilor și de a-i bloca atât ei, cât și fiului ei, orice activitate, de a-i reduce la sărăcie totală.

Personajul Baldwin Brendan, cel care a venit în România să caute urmele lui Dracula, uită de scopul vizitei sale. Acesta se căsătorește cu fiica guvernatorului general al Moldovei, Glafira Dracopol, și obține postul de profesor de engleză la universitatea din Iași. Abia în finalul romanului este reactivat scopul vizitei sale în România, când Glafira (soția sa) îi naște o fiică și o numește Dracula.

Câteva zvonuri și calomnii încă din timpul vieții domnitorului au fost suficiente pentru constituirea părții negative a mitului despre Vlad Țepeș, pentru reprezentarea și amplificarea laturii de umbră a acestei personalități. Cu trecerea timpului, elementele de pură fabulație s-au amplificat. Domnitorul s-a impus totuși și prin partea de lumină a personalității sale, prin reușita felului său de a fi demn de încredere (cuvintele sale cântăreau greu în talerul convingerii), a fost păsuit cu plata tributului, și-a impus întotdeuna voința, a fost un erou care l-a învins pe Mahomend al doilea Cuceritorul fără niciun ajutor extern, un simbol al luptei aniotomane, oferind în continuarea acestui gând, un model de demn de urmat și luat în seamă. Spirit de ordine și disciplină, specialist neîntrecut în atacul de noapte, o personalitate cu caracter, imaginea lui V. Țepeș este reactivată și reinterpretată în acte istorice și ficțiuni literare, care iau în calcul, printre șirul de zvonuri, și faptele autentice, dezgolite de ponegriri și trunchieri ale parcursului vieții domnitorului. Vlad Țepeș s-a impus ca o personaliate integră, cu bune și rele; mărturie stă explorarea pozitivă și negativă a mitului personalității sale, care ne permite să luam în vizor întregul spectru al parcursului existențial consemnat documentar și ficțional antum și postum.

Bibliografie

Baudrillard 2008: J. Baudrillard, *Simulare și simulacre*, traducere de Sebastian Big, Cluj, Ideea design & Print.

Boboc 2011: A. Boboc, *Dracula: de la gotic la postmodernism*, Iași, Editura Lumen.

Buican 1993: D. Buican, *Avatarurile lui Dracula. De la Vlad Țepeș la Stalin și Ceaușescu*, București, Editura Scripta.

Cazacu 2008: M. Cazacu, *Dracula,* traducere de Dana-Ligia Ilin, București, Editura Humanitas.

Dogaru 1993: M. Dogaru, *Dracula împăratul răsăritului*, București, Editura Globus.

Dogaru 1994: M. Dogaru, *Dracula – mit și realitate istorică*, București, Ianus Inf. S.R.L.

Gheorghiu 2019: C. V. Gheorghiu, *Dracula din Carpați*, București, Editura Sophia.

Ispas 2012: Sabina Ispas, *Rosturi și moravuri de odinioară*, București, Editura Etnologică.

Muscalu 2013-2014: I. Muscalu, *Atacul de noapte*, partea I și partea II, Iași, Danaster.

Nedelcea 1994: T. Nedelcea, *Vlad Țepeș-Dracula*, Craiova, Editura Lotus Co.

Stoicescu 1979: N. Stoicescu, *Vlad Țepeș*, București, Editura Militară.

Stoker 1991: B. Stocker, *Dracula*, traducere și note de Barbu Cioculescu și Ileana Verzea, prefață de Barbu Cioculescu, București, Editura Univers.
Stoker 2010: D. Stocker, I. Holt, *Dracula, mortul viu*, București, Editura Humanitas.
Vergatti 1996: R. Ș. Vergatti, *Vlad Țepeș – Dracula*, București, Editura Minerva.

From Vlad Țepeș to Dracula and vice versa. The Myth of a Personality

A panoply of images outlines the figure of the most controversial, enigmatic and feared Romanian ruler named Vlad Țepeș. The living memory of the ruler has a special place in the inspiration of contemporary Romanian and foreign novelists. We will mention some significant novels, i.e. *Dracula* by Bram Stoker, *Dracula, the Cursed Teenager* by Vasile Băran, *Țepeș, son of the Dragon?* by the same author, *Dracula, the Living Dead* by Dacre Stoker and Ian Holt, *Dracula from the Carpathians* by Constantin Virgil Gheorghiu, *The Night Attack* (parts I and II) by Ion Muscalu.

Who was Vlad Țepeș and how did he impose himself in the collective memory? How came about the mutation of the just and wise prince who defended his country from the Turks to the vampire's image? What are the causes that determined Vlad Țepeș to impose himself as a bloody voivode? Why is the heir to the Order of the Dragon an attraction for novelists? Why Nicolae Ceaușescu forbids in Romania the translation of Bram Stoker's novel for over two decades? All these are still current questions.

Memorable is the evocation of the figure of Vlad Țepeș in lyric. From I. B. Deleanu, Eminescu and Arghezi the image of this ruler is equivalent to the desire to remove handicaps from history, failures and errors by the example of a terrible but just judge.

The historical sources do not contain any indication about the hematophagy of the Wallachian ruler Vlad Țepeș. They reflect with details the ruler's sadism and tries to find an explanation for this aggressive behavior. An indication would be the hereditary nature, because the voivode's mother was of Hungarian origin, from a bloodline related to Princess Elisabeth Bathory. Other clues refer to Vlad Țepeș's thirst for revenge against the boyars who had abandoned his father in the battles and, especially, against those who had buried alive his older brother, named Mircea. Matei Cazacu in his work *Dracula* emits the psychoanalytic hypothesis of a childhood trauma which occurred at the time of his mother's disappearance (or separation of his parents), which could have given rise to a psychological trauma. Breaking contact with the mother could explain some of the character's character traits, such as harshness and insensitivity to the sufferings of others, especially to the terrible torture and punishment he inflicted on women, children and infants. Vlad Țepeș and his stepbrother Dan, were offered hostages to the Turks as a guarantee of their father's oaths of allegiance. Thus Vlad received a Turkish education and was acquainted with the punishments applied by the Turks to the disloyal. Historiographical sources insist on the sadistic pleasure of Vlad Țepeș to feast in the midst of massacres, the fact he watched and listened with pleasure to the moans and movements of the people who were agonizing in the thorn (hence the name "Țepeș"). In the balance of

thse diverse qualifications Vlad Țepeș oscillates between extraordinary cruelty and exceptional courage in the battles against the Turkish invaders.

English/ Irish literary sources capture in great detail the idea of Vlad Țepeș's hematophagy, in the desire to identify the vampire in the figure of this ruler. Bram Stoker lays the groundwork for this start, followed by his great-grandson Dakre Stoker. In 1976, on the 500th anniversary of Vlad Țepeș's death, Nicolae Ceausescu celebrated the voivode from the perspective of a "harsh but righteous" prince, rejecting the atrocities attributed to the "hero", especially the figure of the vampire. Literary critic Barbu Cioculescu, in the preface of Bram Stoker's novel *Dracula*, denied the idea of how he offended the national feelings and was firmly convinced that exploring the vampire fantasy attributed to the ruler would have occasioned the development of tourism in Romania: "In order for the book to appear in Romanian, a regime that had recognized itself in Dracula and his creatures had to fall" (Cioculescu, in Stocker 1991: 19).

Constantin Virgil Gheorghiu in the novel *Dracula from the Carpathians* presents us with a hypostasis of the outlaw, but also he emphasizes the idea that Dracula can be any of us in a short secular time, preceding baptism.

From collective fantasies to personal interpretations of writers, the image of Vlad Țepeș oscillates between numerous qualifiers outlining the legendary, historical, political and fictional archetype: erudite Wallachian ruler, hateful vampire, heir to the dragon order, the son of the devil, a harsh but just ruler, a bloody voivode, the father of all vampires, hostage of the sultan, crusading prince engaged in the struggle of Christendom against the Muslim threat of the Turkish sultans, etc. there are only a few appreciations/depreciations that contribute to the completion of the highly diverse portrait of the Wallachian ruler.

Imaginarul corporal în poezia de exil a lui Miron Kiropol

Emanuela ILIE[*]

Keywords: *body imaginary*; *poetry*; *exile figures*; *identity themes.*

Figură emblematică a exilului românesc din Franța, traducător inspirat (în română, din opera lui Montale, Angiolieri, Quasimodo, lirica belgiană ș.a., în franceză, din poezia lui Blaga și Ion Barbu), omul de cultură Miron Kiropol s-a manifestat în mai multe genuri artistice, de la pictura pe lemn la proza poematic-vizionară, turnată când pe tiparul basmului, când pe acela al confesiunii de o ardență aflată în proximitatea halucinației. Deși temerare, prin mize și amploare, cărțile sale de proză editate și în România începând cu anii '90 (*Diotima* – 1997, *Făt-Frumos din lacrimă I–II* – 1994-1996 ș.u.) păcătuiesc printr-o dezlănțuire faptică, imagistică și stilistică aproape necontrolată, greu de socotit altfel decât probă de „bombasticism inert și obositor" (Diaconu 1999: 62). În plus, periplul, gesticulația și discursurile sutelor de personaje – unele de-a dreptul lovite de ceea ce prozatorul însuși numește undeva *apoplexiile divine* – sunt greu de urmărit, în spatele șarjelor discursive de-a dreptul gongorice. Pe cât de neiertătoare a fost cu producțiile sale epice, pe atât de generoasă, în schimb, s-a dovedit capricioasa noastră istorie literară atunci când i-a privit opera poetică. O operă poetică, mă grăbesc să adaug, de o factură aparte, explicată de aliajul dintre propensiunea către trăirile liminar mistice, tentația restaurării Totului în carnație poetică și conștiința atroce a declinului unui sine oricum scindat, rupt, sfâșiat în, dar și dincolo de oglinzile alterității. Existente încă de la început în lirica poetului, deși în proporții diferite, ele îi vor dicta până la capăt constelațiile tematice predilecte, luminându-i ceea ce scriitorul însuși numește existența întunecată de „pirat fără patrie, fără limbă, fără cavou de familie, diasporă a fantasmagoriei". Piratul apatrid Miron Kiropol – a se citi eternul aventurier în spirit – se declară peste tot un căutător neostoit al fericitului teritoriu al libertății de expresie, iar de la un moment dat chiar pare că-l găsește, întreg, în poezie. Singură, poezia capătă din perspectiva sa un trup palpabil, deși în mod paradoxal ea îi prelungește agonia constant declarată, crescându-și carnația din cuvintele unei uriașe suferințe de sine și de lume.

[*] Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iași, România.

Aceste câteva dominante atitudinale şi tematice ale poeziei lui Miron Kiropol sunt vizibile în majoritatea volumelor sale româneşti din ultimele trei decenii. Cele mai consistente poeme din *Această pierdere* (Bucureşti, Editura Eminescu, 1992), *Solitudinea lui Eros* (Bucureşti, Editura Albatros, 1992), *Ceea ce sferele gândesc despre noi* (Iaşi, Editura Timpul, 1999), *Poezii şi variante. Poèsies et variantes* (Iaşi, Editura Timpul, 2003), *Cerul ca unică ispită* (Bucureşti, Editura Vinea, 2004), *Când noaptea e mai lungă în om ca noaptea* (Bucureşti, Editura Criterion Publishing, 2006), *Împerecheat cu sabia* (Editura Timpul, Iaşi, 2012), *Numele pietrelor sfinte* (Iaşi, Editura Timpul, 2016) şcl. detaliază drama apatridului, preocupat până la obsesie să îşi materializeze suferința de sine într-o scriitură vizionară, ardentă, marcată simultan de conştiința supliciului şi a scindării. Descriind-o în urmă cu aproape treisprezece ani (Ilie 2008: 45), observam recurența unor vocabule ale înfriguratei căutări, ale durerii şi ale neputinței de a viețui într-o lume ce şi-a pierdut de mult credința: *mă consum, mă sfărâm, ard, sufăr, fumeg, zbatere, sfâşiere, supliciu, coşmar, cenuşă, arsură* ş.a.m.d., dar şi apelul constant la o retorică interogativă specifică. În ordinea strictă a aparenței, această retorică preia generos din limbajul de inspirație mistică, cu scopul de a-i crea poetului iluzia accesului la desăvârşirea turnată într-un Chip unic: „Cuvântul mă caută pe neaşteptate sub nisip./ Desculț, cu mâinile căzute pe sfinte scripturi/ (Rugăciuni, gracile făpturi)/ Din ce mitologie urc spre chip?" (*Lui Bacovia*). În profunzime, însă, putem ghici în spatele ei efortul de a camufla şi suferințele provocate de experiența dureroasă a exilului, pe care şi scriitorul stabilit în Franța din anul 1968 îl percepe ca pe un *legatum,* fără a-i exclude înțelesurile deja canonizate de lunga tradiție filosofică, lingvistică ş.a.m.d.

Întregi, temele, gesticulația şi atitudinile poetice ale lui Miron Kiropol se prelungesc şi în *Épines dont je me gagne/ Spini din care mă câştig* (Kiropol 2017) – unul din ultimele sale volume antume şi, din perspectiva poeticii exilare, unul dintre cele mai relevante opuri apărute la noi în deceniul trecut. Dată fiind relevanța numeroaselor referințe corporale existente în acest volum, ne vom axa demersul analitic pe această probă identitară cu certe valențe testamentare.

La o primă lectură, cartea pare a fi produsul aceleiaşi „gândiri baroce" pe care i-o descria, exact, Gheorghe Grigurcu într-un studiu de referință:

> Gândirea barocă îi acordă artistului credincios putința unei unificări între deverbalizarea mistică şi cultul frenetic al existenței, între asceza şi fastul verbului liric. Aparența conține şansa esenței, perisabilul e apt a purta embrionul eternității, relativul se poate interfera cu absolutul. În felul acesta se cuvine a înțelege năzuința lui Miron Kiropol de-a opera însumări luxuriante ale materiei răsfirate în timp şi spațiu, mixturi de regnuri, stiluri, mitologii, de-a alcătui tablouri cât mai opulente ale lumii, capabile a oglindi grandoarea Ziditorului ei (Grigurcu 2000: 643).

Într-adevăr, în maniera cunoscută, poetul continuă să practice un discurs aglutinant, luxuriant, construit frecvent după principiul *coincidentia oppositorum* şi nemarcat prin titluri identificatoare (secvenţele poetice de dimensiune variabilă sunt numerotate simplu, ca pentru a sugera decupajul dintr-un macro-tratat în formă poetică despre fiinţă şi Fiinţă, uneori suprapuse până la identificare). În el se topesc, în proporţii variabile, furia şi blândeţea, neputinţa şi omnipotenţa, frivolitatea şi gravitatea, ca feţe adesea indistincte ale unei pretinse zeităţi, ce continuă să-şi poarte războaiele vechi cu lumea în modalităţi şi pe tonuri dintre cele mai diverse.

La un capăt al eşichierului emoţional, putem, spre exemplu, identifica rugăciunea pătimaşă, adresată unui Părinte pe care torturatul până la dimensiuni halucinat expresioniste îl percepe ca unica speranţă de redempţiune. Declamată la început în sonuri inclemente, suferinţa se diluează prin explicitare, aşa încât rugăciunea de antracit pare uneori a se transforma într-o declaraţie (poetică) de fidelitate franciscană:

> Tată, scapă-mi viaţa de această suferinţă/ Ce mă rumegă./ Sfărâmat sunt înaintea zorilor,/ Ruşine sfâşiată de dragoste şi frică./ În inimă aud un ropot de tânguire/ Posedată de o legiune de îngeri negri./ Peste ceafă un ferăstrău scrâşneşte/ Dinte după dinte./ Măcelul înhaţă pe la spate carne şi suflet./ Dar în piept încă trăiesc fărâme imemoriale/ De claritate, odihnă/ Legănată de mama cerului/ Acolo pe un mal surpat./ Poate voi repune peste mine/ Scoarţa ramului înflorit./ E aproape primăvara sfântului/ Care cu picioare goale merge printre maci către Assisi,/ Lăudând creaturile./ Străpuns de cântec de ciocârlie/ Voi lua forma stacanei/ Pentru a-i fi băutură (14).

La celălalt, îndoiala de sine şi de divinitate atinge limita invectivei sau a blestemului; scârbit de calitatea reflectărilor divinului în uman, poetul îşi confirmă calitatea de revoltat nihilist, încăpăţânându-se să o păstreze chiar şi în ruga ce pare a fi închegată când de un ascet fără odihnă, când de un demonizat fără leac:

> Obosit e fructul fiinţei,/ De sinea sa e blestemat,/ Nu mai vrea să se uite la tine, Doamne./ Multă ură are pentru tine;/ Într-o veşnică rătăcire/ Te iubeşte refuzându-te./ Îşi dă numele Fiarei./ De la faţa ta răsfrântă în om/ Îşi întoarce privirea cu dezgust, gemând:/ «Mâine în zori trebuie să sfârşesc!»/ Dar deodată cine îl împinge să se umilească?/ Se prosternează şi se roagă./ Ce luptă i-ai pus în carne ca să ajungă/ La vâlvătaia ta prin negaţie! (371)

E limpede, astfel, că din mai vechiul „univers al comuniunii şi aspiraţiei spirituale", puse în valoare printr-un „imaginar al luminozităţii şi frăgezimii lucrurilor" (Pop 1998: 704), nu mai există decât rămăşiţe abia pâlpâinde, pe care torturatul de nelinişti grave ori chiar spaime grozave se încăpăţânează, totuşi, să încerce să le mai reaprindă.

Într-o asemenea poezie voit contrastantă, temele identității alimentează, la rândul lor, tensiuni cu impact estetic considerabil. Unele sunt specifice literaturii de exil, organizate sau concentrate, cum s-a subliniat adesea, în jurul unor motive ce pun în lumină sensul existențial al dezrădăcinării perpetue[1]. Fără să resimtă presiunea intertextului mitologic, orgolioasa instanță auctorială apelează, neezitant, și la ipostazele recurente, din această perspectivă. Ele i se potrivesc, de altfel, ca o mănușă acestui scriitor care a glosat adesea pe marginea unei echivalări cunoscute (exil = condiție ontologică), într-o operă pe care o putem interpreta și ca o meditație chinuită despre asumarea exilului ca simbol funciar sau emblemă a făpturii neliniștite, căci preocupate până la autodizolvare de descoperirea, prin cuvânt, a celor mai potrivite căi de acces la Cuvânt. Invarianții tematizează, desigur, condamnarea la o rătăcire eternă, în numele unor idealuri doar în aparență diversificate: cerșetorul rătăcitor, reprezentat, metonimic, prin inimă („Sunt un suflet rătăcit/ În inima ce se încarcă/ De rugăciune primăvăratică,/ Un cerșetor bogat, plin/ De naștere fără sfârșit,/ Nevinovăție și beznă a frumuseții/ Care încătușează creaturile/ Cu aripi de portocale" etc. – 63); dublul cerșetorului, sedus de ispita urcușului eliberator de demoni („Văd Drumul în cer./ Se întinde deasupra inimii./ Sunt împreună cu mine și fratele cerșetor./ Versurile lui Empedocle și greierele din taina/ Ierburilor care mă scapă de cel rău,/ Și vrăjitoarea cea bună/ Care și-a învelit saboții cu paie/ Ca să fie rezistenți la așa călătorie" – 155); sărmanul Cavaler rătăcitor, abrutizat într-un corp aflat la limita putridului, însă râvnind la o moarte glorioasă („Dar unde sunt? Altar întunecat?/ Când mă caută scara la cer,/ Înfășurat într-un văl veșnic/ Ce am făcut din mine?/ O, am trăit ca un stârv iubit/ De colții înfloriți ai dureroasei primăveri,/ Măsură de nemăsură,/ Biet Cavaler rătăcitor ce știe/ Numai lovit în piept să spere" – 93); din nou, pelerinul cerșetor al Sfântului Mormânt, care-și prosternează corpul mutilat în fața unei alterități feminine ambigue („De-aș putea să-ți vorbesc asemenea tăcerii copacului,/ Pelerin cerșetor al Sfântului Mormânt,/ Cu membre smulse și pure/ În orice dorință dăruită, reluată, dăruită la altar,/ Elisabeth de tămâie, aur și smirnă,/ Venită pentru a naște speranța mistică..." – 374), când nu și-l percepe ca sursă de noblețe funciară sau ca ofrandă aptă a-i asigura trecerea în veșnicie: „Trăiesc un mort sub o piatră/ Pe care o smulg din carne/ Și glorific Ierusalimul/ Care e ancorat în mine./ Sunt un mort venit la judecată./ Mă va primi să plâng în haita/ Leproasă de cerșetori?" (321) etc. etc.

---

[1] După cum bine observă Nicoleta Sălcudeanu în savurosul său eseu despre exil, „Să te comporți, exilat fiind, *ca la începutul lumii* e utopia pe care numai spiritul o poate propune, literatura în speță. (...) Soarta scriitorului dezrădăcinat (în sens larg) repetă scenariul mitic al Jidovului Rătăcitor, destinat să aștepte la nesfârșit a doua venire, martor damnat, pirogravat în timp, dar un timp dilatat, răzbunător. Scriitorul (Cartaphilus, Iosif, Malc, Buttadeo, Ahasverus sau cum s-o mai fi numind) este blestemat a fi ultimul om pe pământ, crucificat între sentimentul iminenței sfârșitului și așteptare, între nemurire și perpetuă rătăcire" (Sălcudeanu 2003: 26).

Apariția figurii pelerinului în opera lui Kiropol nu este, desigur, o noutate. Fără excepție, atât proza, cât și cărțile sale de poezie mai vechi puteau fi atribuite unui „admirabil estet al devoțiunii, un pelerin mistic, ispitit de splendorile lumii" (Simion 2002: 128). În ultimul său volum de versuri, însă, exilatul în ipostază de *pelerin mistic* uită frecvent să-și răsfrângă în sine aceste splendori, preferând să își expună vederii un corp scofâlcit sau sfâșiat, imposibil de ascuns în zdrențe de cerșetor sau în armură de cavaler – fie el și unul cu ascendentul donquijotesc pe care, cum am văzut, și-l asumă tranșant, în ciuda unei inadecvări vizibile la modelele invocate ritos. Când nu este asociată cu ideea de reiterare a destinului primordial, rătăcirea perpetuă a acestui exilat în spațiu, timp și corp – conștient de faptul că până și dragostea nu e altceva decât o „fugă betleemică" (326) – capătă, bineînțeles, finalități poietice. Indiferent dacă e proiectată într-un decor primordial ori într-unul minat de spectrele deșănțate ale unei actualități vidate religios, conștiința actului de a (se) scrie este înțeleasă ca formă de proiecție a puterii absolute.

Și pentru Miron Kiropol, geneza textului reface, la o scară oarecare, însăși Geneza, așa cum propria hartă corporală nu face altceva decât să reproducă, în proporții variabile, dictate de capriciile vârstelor biologice, contururile precise ale Lumii întregi. Mai întotdeauna, recuzita analogică este de extracție biblică în versurile ce vorbesc, între altele, despre o „Dragoste cu potopul în brațe,/ Amestecată cu aur, tămâie și smirnă" (6), despre o „șoaptă înghețată,/ Liniște călcată de abis,/ Rut de mireasă ce învață să iubească/ Fără sfârșit ca în roadă/ Chipul soarelui cu aur imprecis" (20), despre „sămânța/ Ce se descompune în inimă și dă trandafirul" (26) ori, în fine, despre „Cerșetorii, orbii, fugarii din carne,/ Stelele căzătoare, copacii uscați,/ Învinșii,/ (Care) Vor face să înflorească peste ei mușcătura îngerului" (378). Retorica psalmodică a celui ce se recomandă undeva „eu, paraliticul, amețit de rugăciune" (279) nu își păstrează însă mai niciodată puritatea generică. „Născut fugar și hibrid" (16), poetul se lasă adesea ispitit de tentația hulei, lovind fără să pregete atât în absolutul înțeles ca alteritate radicală (de la divinitate la Poemul exemplar), cât și în efemerul materializat în propriul corp. Atunci când se folosește, fără milă, de un imaginar corporal expurgat de orice urmă de mister, invectiva (meta)poetică atinge dimensiuni halucinante. Pe deplin elocvent, din această perspectivă, este unul dintre ultimele poeme din carte. Cu toate că și-o atribuie, în premieră, unei reprezentări temporale – desigur, tot simili-divine – și preferă să și-o toarne pe tiparul unui rechizitoriu ancestral, scriitorul apelează la o diatribă corporală de o duritate fără precedent pentru a-și configura portretul de mare suferind întru Poezie:

> *TRECUTUL VORBIND DIN MOARTE ÎN MOARTE* Te urăsc, poete, biet paznic al zeilor,/ Îți vomit în gură,/ Îți tai testicolele și le storc într-un cimitir/ Ca să hrănească hoiturile./ Te îngenunchez înaintea falusului meu/ Și-ți poruncesc să-ți

> vezi în el zeul./ Te fac să mănânci sare/ Şi să-ţi bei urina./ Dormi în mine pe jăratic,/ Scrii poeme cu limba pe nicovală,/ Iar eu ca un ciocan lovesc în ea (395).

După cum se observă, imaginarul corporal ocupă un loc şi deţine un rol semnificativ în lirica lui Miron Kiropol. Scriitorului de fibră declarat modernă i se potriveşte perfect punctul de vedere al lui David Le Breton, după care în special în societatea individualistă modernă

> corpul funcţionează ca o graniţă, factor de individuaţie (Durkheim), loc şi timp al distincţiei. Corpul, într-un anumit fel, e ceea ce rămâne când i-ai pierdut pe ceilalţi, e urma cea mai tangibilă a subiectului, din clipa când slăbesc trama simbolică şi legăturile cu membrii comunităţii (Le Breton 2002: 151).

Cu atât mai mult cu cât corpul constituie „refugiul şi valoarea ultimă" prin care individul se poate, încă, afirma, întrupările neconvenţionale, apropiate de limitele (auto)agresiunii sau (auto)dizolvării, nelinişteşc cititorii, provocându-i să ia în calcul nu doar moartea în-trupărilor artistice convenţionale, ci şi potenţiala pierdere (după caz, iremediabilă ori pasageră) a acestui refugiu al individului:

> Omul handicapat aminteşte cu o forţă ce-i scapă şi ce ţine doar de prezenţa sa precaritatea infinită a existenţei şi trezeşte angoasa corpului distrus, constituind materia primă a numeroase coşmaruri individuale, de care nu e scutită nici o colectivitate umană; mutilarea, cecitatea, paralizia, încetineala mişcărilor sunt figurile arhetipale ale coşmarului. Omul handicapat aminteşte fragilitatea insuportabilă a condiţiei umane. Ceea ce modernitatea refuză cu obstinaţie să conceapă (*Ibidem*: 135).

Cu toate că o declamă fără încetare, Miron Kiropol tinde însă mai mereu să îşi întoarcă fragilitatea corporală insuportabilă în herb identitar sau în emblemă a forţei, conform logicii oximoronice pe care critica i-a recunoscut-o în întreaga creaţie[2]. Iată, spre edificare, doar secvenţa finală din cea de-a 365-a secvenţă poematică, în care transformarea referenţilor identitari asociaţi mutilării este proiectată, orgolios, pe un ecran alchimic imens: „Ziua poartă florile câmpului în ierbar/ Ca apele unui estuar,/ Poartă şchiopul, paraliticul, orbul,/ Cerşind cerul/ Rămas în discursul acestui cuvânt,/ Aur în cenuşă într-un creuzet" (365).

---

[2] În articolul din *Dicţionarul general al literaturii române* pe care i-l consacră, Valeriu Cristea surprinde perfect această paradoxală deschidere a poeziei lui Miron Kiropol: „Toate lumile şi toate contrastele posibile par a-şi fi dat întâlnire în poezia lui K. (de aici ploaia de antiteze, invazia oximoronului), aflată mereu «între mugur şi putrezire», între «curcubeu şi rană», «aripă şi cădere», dominată de «cele două simboluri, de ruptură şi bucurie». Disperarea şi speranţa, damnaţiunea şi mântuirea, carnea (vocabulă obsesivă) şi spiritul, violenţa şi tandreţea, întunericul şi lumina, viaţa şi moartea, moartea şi învierea, maculatul şi imaculatul, transcendentul şi imanentul, căderea şi înălţarea, fărâmiţarea şi realcătuirea, dorinţa şi asceza (dorinţa de asceză) ş.a. se strâng cu furie în braţe în această poezie care vorbeşte de «disperarea fericirii», de «amiaza întunericului», de «noaptea toată zori», de «şuvoaie de împietrire»" (Cristea 2017: 571–572).

Numeroasele referinţe corporale din majoritatea copleşitoare a textelor glisează între recunoaşterea unei singurătăţi radicale ce loveşte teribil şi e resimţită dureros mai ales în trup, pe de o parte, respectiv confirmarea unei superiorităţi dilatate până în pragul egolatriei, pe de altă parte. Variaţiunile pomenesc, bunăoară, de o anamneză cu miză (natural!) taumaturgică:

> Ascultă râsul plânsului milenar/ Pe ramurile cu înflorire neagră,/ Crescute din carnea sub var/ De groapă comună./ Sapi în ea şi dai de o tanagră/ A imperiului veşnic,/ Suavitate acoperită de viaţă fără plângere,/ Aproape de mirosurile alunecoase/ Ale unui zeu sfărâmat./ Acolo te caută ceva demult stins/ Care în Patmos te-a invitat (37).

Ori de o scindare, întrupată metonimic, între putrid şi diafan, între demonic şi angelic:

> Această carne ce ţine în ea sânul/ Tuturor viscerelor arse/ Şi oferindu-se iar şi iar focului/ Nemărginit de gheenă, carne având numai/ Ochi orbi pentru a se apăra, asupriţi de blândeţe,/ O blândeţe mai mare decât pacea,/ Sunt eu, Doamne, din care poţi să faci/ Podoabă şi mângâiere./ Dar mă laşi asediat de simţuri,/ Aceşti servitori ai morţii/ Ce mă privesc cu un amestec de mirare şi frică,/ Bântuiţi de batjocură,/ Gata să-mi pună la stâlpul infamiei dragostea./ Am în gură sarea tuturor fiinţelor/ Pe care o înghit cu viaţa ta mereu tânără (332).

Sau de o pre-destinare thanatică a cărnii, percepută ca prag obligatoriu al ek-staziei: „Vei fi chemată de o altă culme/ Într-un loc unde muzica e presărată peste sicrie,/ Piatra funerară e un vis ghidat de o corabie./ Ca un arc se încordează carnea în fiecare zbârcitură/ Pe care moartea o priveşte" (175) ş.a.m.d.

Cele mai consistente poeme din carte sunt însă cele în care în spatele diverselor referinţe biblice ori ezoterice şi al pletorei de figuri asociate cu ritualuri stranii, deşi cu pretext religios (christomorfoză, estropiere, autofagie ş.a.m.d.) ghicim un izomorfism esenţial, acela dintre corp şi carte. Incapabil a-şi struni impulsurile baroce, poetul nu se mulţumeşte de regulă cu sublinierea identităţii de structură ori de formă a trupului de carne, pe de o parte, a trupului de literă/ text, pe de altă parte. Ambelor în-trupări, considerate în esenţă simple forme de manifestare a Trupului, le sunt acordate mai mereu semnificaţii suplimentare, împrumutate din simbolismul vegetal. Extremităţile sunt asociate cu rădăcinile, pielea cu scoarţa sau cu limbul, vasele de sânge cu nervurile unei frunze, faţa cu „parfumurile însoţitoare ale corolelor" (235) ş.a.m.d., iar întregul corp – fie el uman ori textual – cu un crin sau un trandafir (cu varianta răsură), ambele embleme ale regalităţii de semn christic. Detalierea acestui proces complicat, de regulă greu de urmărit, reprezintă pretextul celei de-a 133-a file din acest nemilos tratat al des- şi re-întrupării pe care îl putem descoperi în miezul ultimului său volum antum:

> Acoperită de scoarță neagră albește carnea./ Acum e timpul să ții/ Pe piept cântecul mierlei./ O vezi țopăind după recolta de viermi/ A rădăcinilor/ Care se cufundă ca să freamăte în lumea cealaltă./ Veniți repede pentru a mulțumi naturii/ Mereu în lăuzie de grație./ Inima copilului se cațără în vârful copacului/ Și bate peste inimile frunzelor./ Astfel se face auzită de sevă/ Care aleargă și o înghite fericită/ De un așa fruct zemos (133).

În eboșă, hibridizarea semantică apare însă în sute de secvențe poematice, articulate în jurul aceluiași principiu analogic: „Cuvânt și lut cântă/ Și totul cântând ne așteaptă să creștem/ Ca regalitatea trandafirilor într-un vas grecesc./ Și ne prezice să fim/ Inimă înlănțuită de inimă,/ Natură suverană/ A terebintului" (181); „Mormântul ne primește bucuros/ Asemenea cărnii în vară dând naștere/ Tentei ambrei,/ Plumbul drag somnului intră/ În lemnul de esență neagră" (205); „Plouă în noi de la origine,/ Plouă carnea ce ne rămâne/ Lujer, petale și parfum./ Și câtă lumină arde/ În fiecare împerechere a Patimilor cu viața./ Se deschide o carte/ Pe care îți odihnești fața/ Ca în clipa morții lui Petrarca" (264); „Inima îndură travestirea/ De înger și demon, lăsându-mi/ Sufletul înaintea lor. Amândoi conduc vânătoarea,/ Iar eu sunt ca florile uscate de tei căzând/ De două mii de ani peste urma pierdută./ În acest decor pe care nimic nu-l consumă/ Sunt viziune vegetală/ Pe marginea unei cărni/ Îmbrăcată de bine și de rău" (361) etc. etc. Abuzul de simboluri ezoterice, figuri și piese de recuzită cultică, dublat de o stilistică excesivă, întunecă de cele mai multe ori miza comunicării poetice. Sensul ei devine limpede abia spre finalul cărții, acolo unde elementele de artă poetică și aluziile orfice nuanțează ținta identitară a căutărilor neobositului pelerin, preocupat să re-facă, prin scris, contururile unei patrii originare:

> Dragostea, cea mai iubită dintre răni,/ Intră în carne și transfigurează/ Sângele dându-i chip/ De inatacabil destin/ Pe care vârstele lumii îl primesc/ În exces luminos, arsură veșnic vie./ (...)/ Oboaie și flaute, lăudați/ Mielul ce ochește ținta în noi./ La picioarele sale suntem copac/ Izbind cu vârful cerul, țară/ A talismanului și a singurei chei,/ Neprihănire a tuturor neprihănirilor Paznică./ În ea miracolul visează/ Numindu-mi ziua când voi fi în flăcări (261).

Apostat liric de o rară consecvență cu sine, Miron Kiropol a scris și în *Épines dont je me gagne/ Spini din care mă câștig* o poezie aspră, scrâșnită, care a știut să întoarcă până și infernul corporal specific exilatului într-o victorie amară, cu întunecate irizări edenice și gust de cenușă auriferă.

Bibliografie primară

Kiropol 2017: Miron Kiropol, *Épines dont je me gagne/ Spini din care mă câștig*, Préface : Nicolae Tzone, București, Editura Vinea.

Bibliografie critică

Cristea 2017: Valeriu Cristea, *Miron Kiropol,* în Academia Română, *Dicționarul general al literaturii române,* ediția a II-a, revizuită, vol. 4: H–L, pp. 571-573.

Diaconu 1999: Mircea A. Diaconu, *Fețele poeziei. Fragmente lirice*, Iași, Editura Junimea.

Grigurcu 2000: Gheorghe Grigurcu, *Poezia lui Miron Kiropol,* în *Poezie română contemporană I*, Iași, Editura Revistei „Convorbiri literare", 2000, pp. 642-643.

Ilie 2008: Emanuela Ilie, *Hieroglifele poeților,* Iași, Editura Timpul.

Ilie 2020: Emanuela Ilie, *Un apostat liric*, în „Convorbiri literare", nr. 10 (298), octombrie 2020, pp. 96-98.

Le Breton 2002: David Le Breton, *Antropologia corpului și modernitatea*, traducere de Doina Lică, Timișoara, Editura Amarcord.

Pop 1998: Ion Pop, *Miron Kiropol*, în *Dicționarul scriitorilor români, D–L,* coordonare și revizie științifică de Mircea Zaciu, Marian Papahagi și Aurel Sasu, București, Editura Fundației Culturale Române, pp. 703-704.

Sălcudeanu 2003: Nicoleta Sălcudeanu, *Patria de hârtie. Eseu despre exil*, Brașov, Editura Aula.

Simion 2002: Eugen Simion, *Genurile biograficului,* București, Univers Enciclopedic.

The Body Imaginary in Miron Kiropol's Exile Poetry

Part of a larger editorial project, interested in the valorisation of the body imaginary in the exile poetry, our paper analyses the main corporal hypostases and their significations in one of the last anthumous books written by Miron Kiropol: *Épines dont je me gagne/ Spini din care mă câștig* (2017). We'll reveal the fact that beyond his numerous biblical or esoteric references and the plethora of figures associated to the exile (the crippled pilgrim, the mystic wounded knight, the mutilated beggar etc.), one can frequently observe an essential isomorphism: between the body and the book. Its significations prove the identity stakes of this exile poetry, concerned above all to re-draw the outlines of an original homeland.

George Bacovia şi M. Blecher. Revanşa perifericilor

Adrian JICU[*]

Keywords: *center*; *periphery*; *marginal*; *myth*; *canon.*

Locul unui scriitor în sistemul de referinţă al unei literaturi nu este o întâmplare a fiinţei, ci, aşa cum a arătat Iulian Costache, rodul unui proces îndelungat, care implică „un imens joc de negociere şi strategie”, motiv pentru care critica literară trebuie să ţină cont atât de „versantul operelor”, cât şi de „versantul receptării” (Costache 2008: 5–6). Nu altfel stau lucrurile cu George Bacovia şi M. Blecher, autori afini, cu un traseu al receptării similar, pe care îl vom analiza, succint, în paginile care urmează.

Înainte de toate, s-ar cuveni câteva precizări referitoare la legăturile de fond care există între cei doi autori. Provinciali prin naştere, ei împărtăşesc o origine moldavă, fiind tributari mediului în care s-au format:

> Însă eroii lui Blecher, de obicei adolescenţi, investighează cu o deosebită fervoare tot ceea ce are de oferit oraşul: străzi murdare de la periferie, unde porcii se scarpină de garduri, subterane de cabaret, ganguri şi şantiere de construcţii, maidane cu noroi şi pieţe mânjite de ploaie. Este latura «bacoviană» a imaginaţiei blecheriene (Mironescu 2018: 45).

E lumea târgurilor moldoveneşti de la începutul veacului al XX-lea, despre care Emil Cioran susţinea că e generatoare de plictis:

> Moldova e o provincie de un farmec trist, de-a dreptul insuportabil. La Iaşi, capitala ei, am petrecut, în 1936, două săptămâni. În lipsa alcoolului, aş fi murit de urât. Un urât ce te topea pe picioare (Cioran 1997: 167).

E locul unde nu se întâmplă nimic, locul care le-a modelat sensibilitatea, împingându-i către o literatură atipică, în contrast cu direcţia dominantă din interbelicul românesc.

Primită cu rezerve, această literatură îşi va dovedi, în timp, originalitatea şi, implicit, valoarea, după negocieri ideologice şi estetice succesive, care au implicat

[*] Universitatea „Vasile Alecsandri” din Bacău, România.

schimbări majore de paradigmă, dictate de modificarea raportului centru-periferie, așa cum a demonstrat și Paul Cernat în lucrarea sa despre avangarda românească[1].

Fără a fi fost avangardiști în adevăratul sens al cuvântului, Bacovia și Blecher se despart de tradiția literară, propunând un alt tip de scriitură, în răspăr cu direcția generală, ceea ce contravenea așteptărilor unor cititori conformiști. Așa se și explică reticența cu care au fost întâmpinate poezia bacoviană și, respectiv, proza blecheriană. Veniți pe culoare diferite, cei doi autori cum au reușit totuși să penetreze canonul transformând poziția de outsideri într-un atu. Se pune, așadar, întrebarea *Cum au ajuns Bacovia și Blecher scriitori canonici*? Sau, altfel spus, cum devin marginalii centrali?

Ca ei să treacă de la margine la centru a fost nevoie de câteva etape, care au dus la modificarea ierarhiilor. Acceptarea lor a trebuit să învingă numeroase bariere, dat fiind că așteptările cititorilor ante- și chiar interbelici erau incongruente cu o literatură ex-centrică, a bolii și a traumei. O asemenea literatură se naște la periferie, într-un mediu tarat, plin de prejudecăți și convenții. Oricât de determinist ar suna, o asemenea literatură este produsul vieții de provincie, cu particularitățile ei. Ea a nedumerit inițial, fiindcă violenta obiceiurile de lectură cuminți ale unui public (de)format sub zodia rigid-procustiană a tradiției. Prin includerea maladivului în sfera poeziei, literatura noastră câștigă un nou teritoriu, care se va dovedi, ulterior, extrem de fertil.

Un minuțios inventar al factorilor care au contribuit la canonizarea lui Bacovia a realizat Constantin Călin, în cel de-al treilea volum al *Dosarului Bacovia*, intitulat *Triumful unui marginal*[2]. Pornind de la ideea lui Gala Galaction, potrivit căreia impunerea unui nume literar seamănă cu formarea stalactitelor" (Galaction 1912: 208), exegetul constată că Bacovia și-a făcut loc cu greu în conștiința cititorilor și în preferințele criticii, spre deosebire de alți poeți (Arghezi, Blaga sau Barbu) pentru care s-au dus adevărate bătălii în presă. În cazul autorului *Plumbului* ar fi vorba despre un așa-numit „efect Cenușăreasa" (Călin 2017: 19), care a făcut dintr-un marginal unul dintre răsfățații criticii din ultimele decenii, când despre poezia bacoviană s-a scris enorm. Cronologia întocmită de Mircea Coloșenco este grăitoare în acest sens, așa cum sunt și volumele semnate de Liviu Chiscop și de Marilena Donea, care au adunat, cu migală, cam tot ce e relevant în bibliografia bacoviană.[3]

---

[1] „În sfârșit, am încercat ca, discutând avangardismul pe calapodul relației culturale dintre Centre și Periferii, să deconstruiesc (discret) câte ceva dintre mitologiile «sincronismului» și, respectiv, ale «specificității» ce au stat la baza principalelor discursuri de legitimare din cultura română" (Cernat 2007: 6).

[2] „Mă interesează – afirmă exegetul – orice a impulsionat interesul față de el și de opera sa. Tot ce l-a evidențiat și tot ce l-a estompat, indiferent de la cine provine: critic redutabil sau publicist obscur, dar care a nimerit unda de emisie a poetului" (Călin 2017, III: 12).

[3] Este vorba despre ediția academică George Bacovia, *Opere* (București, „Univers enciclopedic", 2001, p. XXXIII–LXII) și de volumele semnate de Liviu Chiscop, *George Bacovia. 1881–1957*

Traseul receptării operei lui M. Blecher este și el sinuos. Apărute la „Vremea", *Întâmplările în irealitatea imediată* au fost bine primite în presa vremii, stimulându-l pe autor, care scrie articole și proze scurte, traduce (din Sașa Pană sau George Bacovia) și publică încă două romane cu priză la public: *Inimi cicatrizate* și *Vizuina luminată*, pe care Doris Mironescu o consideră „...prima și, poate, cea mai realizată autoficțiune din literatura română..." (Mironescu 2018: 185). Moartea prematură a lui Blecher, izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial și instaurarea comunismului în România îl împing însă către periferia canonului, scrisul său fiind incompatibil cu realismul socialist. Primele încercări de recuperare vin dinspre Dinu Pillat care, profitând de parțialul dezgheț ideologic din anii '70, atrage atenția asupra neglijării nedrepte a lui Blecher: „Este surprinzător că un scriitor atât de personal, fără îndoială cel mai interesant din câți au reprezentat în epocă așa-zisa literatură a experienței, superior în felul său și lui Anton Holban și lui Mihail Sebastian, a putut să fie înregistrat cu parcimonie, când nu a fost de-a dreptul omis, de autorii istoriilor literare de până acum. Rămânem totuși convinși că timpul lucrează pentru el..." (Pillat 1970: XVII–XVIII). Iar timpul avea să lucreze, într-adevăr, pentru recuperarea lui Blecher, a cărui cotă a tot crescut, mai ales după 1989, când studiile și monografiile care i-au fost consacrate au subliniat, cum arată Radu G. Țeposu, nu doar excentricitatea, ci și valoarea estetică a literaturii sale: „Blecher a fost taxat „fie un bolnav refugiat în literatură (ceea ce e adevărat până la un punct), fie un impudic din stirpea naturaliștilor, preocupat să-și exhibe durerile, crizele, convulsiile. Recunoscându-i-se lui Blecher o acuitate a trăirilor neobișnuită, nu i s-a recunoscut, în schimb, până târziu, și puterea de a-și organiza epic viziunile" (Țeposu 1996: 34).

Revanșa marginalilor Bacovia și Blecher implică, în opinia mea, un proces în doi timpi: eșecul inițial, urmat de recunoașterea ulterioară, condiționată însă de ceea ce s-ar putea numi strategia mutării. Fără ieșirile din lumea provinciei, Bacovia (București și Iași) și Blecher (Paris, Berck, Leysin și Brașov) n-ar fi devenit ceea ce sunt astăzi. Formați în atmosfera sufocantă a târgului moldovenesc, ei convertesc acest neajuns în reprezentări de un exotism care nu putea să prindă decât „afară". Băcăuanul care obține recunoașterea valorii în capitală și romașcanul care ajunge, de nevoie, la Berck, pe malul Atlanticului, sunt tot atâtea ipostaze ale marginalului care pășește spre centru.

O altă explicație pentru revanșa celor doi ține de slăbiciunea românilor pentru mituri. Cum funcționează ele și cum ne-au șlefuit identitarul a arătat, într-o serie de lucrări care au făcut vâlvă, Lucian Boia[4], iar despre capacitatea lor de a

(Biblioteca Municipală Bacău, 1972), respectiv de Marilena Donea, *George Bacovia. Bibliografie. 1971–2001* (Bacău, Editura Corgal Press, 2001). La care s-ar cuveni adăugat, cu titlu de inventar, *Secolul Bacovia* de Mihai Cimpoi (București, Editura „Ideea europeană", 2005).

[4] Este vorba, în primul rând, despre *Istorie și mit în conștiința românească* (Editura „Humanitas", 1997), dar și de variații pe aceeași temă, cum ar fi *Miturile comunismului românesc* („Nemira",

face și a desface canonul estetic a vorbit Eugen Negrici[5]. Fără a avea calibrul celui eminescian, există și pentru Bacovia, respectiv pentru Blecher, asemenea mituri, cu efect catalitic în procesul canonizării estetice. În primul caz, este vorba despre mitul pesimistului, desprins din mitul romantic al geniului neînțeles și al poetului suferind. El a acționat paradoxal, fiindcă a generat un efect recuperator-compensatoriu, trecut prin filtrul unui sentiment de vinovăție față de un scriitor în versurile căruia se regăsesc numeroși cititori, de ieri și de azi. Cât despre Blecher, ascensiunea sa se explică tot prin existența unui mit:

> Multe dintre formulele de-a gata ale biografiei romanțate i se aplică: în primul rând figura de *junge Genie* cu destinul «retezat» prea devreme; apoi suferința din care «se naște» sensibilitatea artistică; poate și apartenența la o minoritate amenințată, ce traversează vremuri tulburi. [...] Un «mit Blecher» este foarte posibil, centrat pe ideea martiriului spiritual, invocat încă din contemporaneitatea imediată a autorului (Mironescu 2018: 23).

Și, pentru a coborî pe versantul receptării, trebuie adăugat interesul în creștere (nu doar la noi) pentru tot ceea ce ține de marginalitate și de literatura minoritarilor, pe fundalul unei deschideri fără precedent, care a adus în prim-plan autori altădată excluși de la masa bogaților. Mai ales în cultura română, despre ale cărei complexe a vorbit la începutul anilor '80, Mircea Martin, într-un volum încă actual. Bacovia și Blecher confirmă astfel considerațiile lui Adrian Tudorachi despre „politica rezidualului", adică despre interesul pe care îl pot genera subiectele așa-zis minore. Citându-i pe Carlo Ginzburg sau pe Giorgio Agamben, Tudurachi arată că

> Societatea posedă resurse limitate de atenție (receptivitate), iar piața produce neîncetat subiecte care în momentul apariției lor sunt percepute ca fiind «de mai mică importanță», așa că sunt exilate la marginea marilor dezbateri: idei eșuate, dispozitive interpretative care nu au dat rezultate sau nu au convins etc. Dar toate sunt în așteptarea unei «posibile reînvieri», de unde și importanța lor maximă (Tudurachi 2017: 38).

Nu-i de mirare, deci, că studiile dedicate fenomenului sunt tot mai numeroase și mai diverse[6], ceea ce nu face decât să creeze condiții propice pentru fortificarea poziției canonice pe care o ocupă Bacovia și Blecher.

1998), *Două secole de mitologie națională* (Editura „Humanitas", 1999) sau *De ce este România altfel?* (Editura „Humanitas", 2013).

[5] Pornind de la definiția lui Roger Bastide („Miturile sunt ecrane pe care se proiectează angoasele colective"), Negrici demonstrează că, în secolele XIX și XX, „literatura și instituțiile ei s-au aflat sub înrâurirea unor mituri puternice..." (Eugen Negrici, *Iluziile literaturii române*, București, Editura „Cartea românească", 2008, p. 13.).

[6] Pe lângă volumele deja menționate, ar merita amintite măcar încă două: *Mitteleuropa periferiilor* de Cornel Ungureanu, și recenta *Trilogie a marginalilor* semnată de Vasile Ernu.

Bibliografie

Bacovia 2001: George Bacovia, *Opere*, București, „Univers enciclopedic".
Călin 1999: Constantin Călin, *Dosarul Bacovia*, vol. I („Eseuri despre om și epocă"), Bacău, „Agora".
Călin 2004: Constantin Călin, *Dosarul Bacovia*, vol. II („Descrierea operei"), Bacău, „Babel".
Călin 2017: Constantin Călin, *Dosarul Bacovia*, vol. III („Triumful unui marginal"), Bacău, „Babel".
Cernat 2007: Paul Cernat, *Avangarda românească și complexul periferiei,* București, „Cartea românească".
Chiscop 1972: Liviu Chiscop, *George Bacovia. 1881–1957*, Biblioteca Municipală Bacău.
Cimpoi 2005: Mihai Cimpoi, *Secolul Bacovia*, București, Editura „Ideea europeană".
Ciobotaru 2016: Anamaria Ciobotaru, *Lumea și lumile lui M. Blecher. Studiu transdisciplinar*, Iași, „Junimea".
Cioran 1997: Emil Cioran, *Exerciții de admirație*, ed. a II-a, trad. de Emilian Marcu, București, Editura „Humanitas".
Costache 2008: Iulian Costache, *Eminescu. Negocierea unei imagini (construcția unui canon, emergența unui mit)*, București, Editura „Cartea românească".
Donea 2001: Marilena Donea, *George Bacovia. Bibliografie. 1971–2001*, Bacău, Editura Corgal Press.
Ernu 2015: Vasile Ernu, *Mică trilogie a marginalilor*, vol. I („Sectanții"), Iași, POLIROM.
Ernu 2017: Vasile Ernu, *Mică trilogie a marginalilor*, vol. II („Bandiții"), Iași, POLIROM.
Ernu 2019: Vasile Ernu, *Mică trilogie a marginalilor*, vol. III („Izgoniții"), Iași, POLIROM.
Galaction 1912: Gala Galaction, „Printre tomuri brăcuite", în „Viața românească", nr. 8, august 1912.
Lascu 2000: Mădălina Lascu, *M. Blecher, mai puțin cunoscut. Corespondență și receptare critică*, ediție îngrijită de Mădălina Lascu, prefață de Ion Pop, București, Editura „Hasafer".
Martin 1981: Mircea Martin, *G. Călinescu și „complexele" literaturii române*, București, Editura „Albatros".
Mironescu 2018: Doris Mironescu, *Viața lui M. Blecher. Împotriva biografiei*, ediția a II-a, București, „Humanitas".
Negrici 2008: Eugen Negrici, *Iluziile literaturii române*, București, Editura „Cartea românească".
Pillat 1970: Dinu Pillat, *M. Blecher, Întâmplări din irealitatea imediată. Inimi cicatrizate*, antologie și prefață de Dinu Pillat, București, Editura „Minerva".
Pop 1990: Ion Pop, *Avangarda în literatura română*, București, „Minerva".
Simion 2004: Eugen Simion (coord.), *Dicționarul general al literaturii române*, coordonator general Eugen Simion, A-B, București, Editura „Univers Enciclopedic".
Tudurachi 2017: Adrian Tudurachi, „Avant-propos", în „Caietele Echinox", nr. 33, Cluj-Napoca, Centrul de Studii al Imaginarului, Universitatea „Babeș-Bolyai".
Țeposu 1996: Radu G. Țeposu, *Suferințele tânărului Blecher. Monografie*, București, „Minerva".

Ungureanu 2018: Cornel Ungureanu, *Mitteleuropa periferiilor*, ediţia a II-a, Timişoara, „Brumar".

George Bacovia and M. Blecher. The Revenge of the Marginals

Who could have believed, a century ago, that some unknown writers who published in obscure magazines and journals will change the face of Romanian literature, approaching revolutionary themes and challenging the readers with their modern sensibility which collided the dominant trend at that moment? And who could have believed that their ideas will surpass the rigid barriers of a patriarchal and conservative literature?

As the title suggests, the present paper aims at answering the question *How do the marginals become centrals*? Such an attempt requires taking into account the historical, social, economic, religious and, above all, the aesthetic changes that have taken place when it comes to interpret the works of peripheric authors. In order to get from the margin to the center, many ideological battles were fought and leading to a slow shift in ranking literature. The two writers analyzed (George Bacovia and M. Blecher) were also forced to overcome esthetic and extra-esthetic barriers because the expectations of the readers did not match an ex-centric literature, dealing with sickness and trauma as results of a disturbed sensibility. Such a sensibility was born at the periphery of the society (in the former Romanian province Moldavia), a context dominated by a large number of prejudices and conventions. No matter how determinist that might sound, the literary works of Bacovia and Blecher is the result of living far from the madding crowd, in small cities, dominated by a provincial way of life. Moreover, they used illness and sufferings as crucial sources of inspiration for their poetry, which puzzled everyone because it overthrew the traditional taste, dominated by a rigid education. Yet, it succeeded in changing the terms of the game because it denied the centralist paradigm of traditional literature, replacing it by a new „sound".

The initial peripherical position of the two writers was given not only by their birth in a suffocating province (Moldavia, the Eastern part of Romania), but also by their distinctive attitude regarding the dominant point of view of the majority. Rejecting the trend, they chose their own path, proving a relentless taste for being different, which they constantly promoted, refusing to adapt to given conditions. Bacovia and Blecher also have in common a special taste illustrating the effects that sickness and trauma, describing in strange and outrageous texts pain and death. Such literature shocked the contemporaries, but proved to be more than a vanguardist experiment. It turned out to be deep and consistent and ended up by being accepted as valuable by most of the specialists and the readers as well. However, the whole process required time and up-to-dated types of interpreting literature, which brought the two writers in the very core of the Romanian literary canon, confirming the value and the originality of their artistic imaginary.

Medical Humanities: Literature as a Teaching Method for Medical Students

Laura Ioana LEON*

Keywords: *medical humanities*; *storytelling*; *narratives*; *doctor-patient relationship*; *Big C culture.*

We strongly believe that medical humanities are an important part of the medical students' training. We can see today the first attempts to introduce such topics in the foreign language courses designed for medical students. Foreign language teachers' role in medical schools, and probably in any other school where foreign languages are taught for academic purposes, has become more complex than that of a mere linguistic facilitator meant to provide his/ her students with specialized vocabulary and some notions of Academic Writing. We have begun to see our role overpassing the barriers imposed by this old traditional perspective that no longer fits into the larger picture of our present-day context. We have previously talked about the way in which English classes (teaching ESP – English for Specific Purposes) are managed today so as medical students become better trained for their future profession, English teachers trying to adapt themselves to the requirements of a world in full transformation mainly because of the rapid technological development and globalization. We have seen how these important changes have affected almost any sector of our lives and, implicitly, a doctor's life. It is not only a matter of speaking foreign languages and mastering specialized vocabulary, a doctor's role in relation to his/ her patient has also changed dramatically. These changes have revolutionized this relationship that was almost inexistent some decades ago, when a doctor used to treat a disease and not a patient in his/ her whole complexity as an individual. Patients were rarely seen in their own context, with everything that this meant, starting with their families and jobs up to the cultural context where they came from, understanding how all these features shaped the patient's individuality and dictated the way in which he/ she behaved or chose to make his/ her own decisions related to the idea of health.

Thus, in the context of developing more emphasis on interdisciplinary topics and subjects in the academic curricula of medical schools around the world, we have noticed an increasing interest in medical humanities today. Medical

* "Grigore T. Popa" University of Medicine and Pharmacy of Iasi, Romania.

humanities is not such a new topic to be studied at medical schools, as in the United States, for instance, as they started to tackle the subject more than three decades ago. It may be surprising that today, in the era of technology, there is still enough room for arts and people turn to it sometimes for healing purposes. Thus, in more recent years, more medical schools have introduced medical humanities as part of their academic curriculum, offering courses that facilitate a dialogue with the arts. Music and arts are studied by 2nd and 4th year students at American medical schools. The mere study of these topics may take several forms: visiting art galleries and museums, watching movies or theatrical plays, or simply encouraging students to produce their own forms of art, developing their creativity as a result. Studies have shown that medical students attending such courses get a lot of benefits, increasing their chances to develop better relationships with their future patients as they will develop more empathy and will gain a better perspective upon the patient in his whole context, be it cultural, social or economic. A simple search on the internet on medical universities' academic curricula will show how American and Western medical universities have already introduced such programs that focus on medicine and arts, medicine and literature or whole medical humanities departments whose purpose is to introduce to medical students all forms of arts whose effectiveness has been proven in relation to a doctor's profession.

For our students at "Grigore T. Popa" University of Medicine and Pharmacy, Iasi, Romania, introducing such new concepts and notions may not be as difficult as it may seem. At a national level this is still quite a new territory, indeed, though we have already witnessed some attempts to talk about the subject. We believe that for our students we have already established a solid foundation on which we can build these new concepts. Thus, they are already familiarized with the new theories on foreign language teaching. For our medical students it is no longer a secret that language should be taught and understood only in relation to the culture it belongs to, they know that every act of speech, each gesture or any modulation of our voice (paralanguage) carries with it a cultural feature. They already know that, in order to call ourselves proficient users of a particular foreign language, we do not need only reading, speaking, listening or writing competencies in the language, but also the so-called 5th skill that refers to culture (Kramsch 1993: 167). They already have the possibility to learn something more about the process of communication as the general foreign language course that they attend in their first two years in the university contains such useful information, as an introduction to the theory of communication, the components of the communication process (verbal communication, nonverbal communication, paralanguage, active listening, cultural awareness), factors that affect communication. It is true that the number of classes devoted to foreign languages are quite limited, but for those interested in developing more competencies in this

respect, we have developed, throughout the years, all sorts of elective courses meant to strengthen these skills that are situated in the area of developing a better relationship with the patient. We can mention in this respect the elective course for 2nd year students in Dental Medicine, Communication Skills in English for Healthcare Professionals, i.e. a course which provides students with some notions on how they can approach communication in healthcare settings. At this level they are prepared to go further in order to understand what it takes to build a trustworthy relationship with the patient.

This discussion will definitely bring into attention literature (understood as fiction) and the idea of storytelling. Before we get into a deeper analysis on how actual pieces of fiction can be used as didactic materials in foreign language classes, we still have to make some important observations. First and foremost, students should be able to understand why now, more than ever, doctors need to be able to create such strong relationships with their patients as compared to what happened in the last century, for instance. Many studies show that the patients' pathology has changed, along with the discovery of new therapies. This has undoubtedly led to a different type of doctor-patient relationship, in the sense that from short-term relationships that focused mainly around the treatment of an acute disease have been replaced with long-term relationships with many patients suffering from chronic diseases instead. This will definitely mean frequent coming backs to the doctor, as new therapies are discovered, the need to comply to these new treatments, along with the doctors' attempt to convince the patient to follow a specific treatment. Likewise, today, as we have already said, we no longer see patient as suffering from a specific disease, but we rather see the patient as an individual in his/her whole complexity, along with the disease that may affect so many aspects of their lives, starting from the patient's job up to the way the people around the patient (family members, for example) are affected by their own disease. Once we mention all these aspects, we can clearly see how the whole dynamics of the doctor-patient encounter has changed from this new perspective. Going back to the above-mentioned idea, that culture and cultural awareness are major issues in foreign language teaching today, medical students should start to understand, from an early stage, that all decisions, in relation to health and illness are culturally situated. To better understand what this means they should be able to see that, as future healthcare professionals, they should have access to a more thorough knowledge of the individual, being able to understand his/ her human psyche and mentality. This is not an easy job to do, However, they are already familiar with the description of culture as Big C Culture and little c culture. These two concepts will make it easier for our students to understand what tools we need in order to explore the new kind of relationship they need to build with their future patients. Culture has often been understood as being made of the so-called Big C culture (those important things you grow up with and that will never go away from one's culture – important names of writers, artists, in other words, Literature, Film, Music etc.) and little c

culture (the ephemera, popular culture which, definitely, on a short term period of time makes one's life easier provided he/ she is familiar with what little c culture is) (Garza 2001). This is an important step as students will see that, in order to become familiar with one's psychology or mentality, the best way is to know his/ her cultural background, that is have access to Big C Culture. We have often emphasized how important it is for our students, in the context of globalization and people's migration, to become familiar with those cultural contexts they may be interested in, if they take into consideration the possibility to carry out their future profession outside the Romanian context. This is still true, and it definitely represents a useful exercise in foreign language classes. However, in this paper, we want to demonstrate that a look into our own psychology as a people may be equally important, if not more important (after all the percentage of the doctors who choose to go abroad to work will never exceed the one of those who will stay in the country). So the exercise will take into account the discussion of some contemporary Romanian authors whose novels or poems will give a useful perspective on how medical students may understand the very Romanian mentality, and consequently, understand better what to expect from their Romanian patients.

Until we get there, however, the next step is to realize in what way literature (fiction) as such can become a useful tool in doing so. It is a well-known fact that fiction allows us to experiment how characters (the author's voices) project themselves in the so-called narrative scenarios, when they tell the stories of their lives, giving meaning to it. As readers we have access to all these narratives that may very much resemble, if we take for granted all the studies that have been carried out, to the patient's story (presenting complaint) which is essential in establishing the patient's diagnosis. In other words, each time the doctor listens to a patient's presenting complaint, he/ she will have access to the most intimate details of the patient's life, and the way in which the doctor will be able to put together all these pieces of information will determine the doctor's ability to formulate an accurate diagnosis, but also to understand the patient in his/ her innermost self, influencing not only the way the patient will comply to treatment, but also the way in which he/ she will respond to it. Studies have shown that doctors need to be good and active listeners in the first part of the doctor-patient interview, as this is the part where the patient gives the most important account of his/ her experience with the presenting complaint, and 80% of the diagnosis seem to rely on the information provided in this part of the interview.

If we pause and wonder a bit about storytelling, whether it still plays an important role nowadays, we may come to realize that we cannot exactly reach a direct answer. We may turn the question on multiple sides and, simultaneously, have the vague instinct that stories are, indeed, significant. That comes more like an automatic response from most of us. But in what way is it important, after all?

It should not come off as a surprise that we may ask ourselves the same thing even when we're concerned with a healthcare setting. Not many people would connect storytelling to medicine and yet, with a slight perspective shift, they would eventually see the way in which these two happen to co-exist. If we imagine a simple doctor–patient conversation, for instance, it won't take us long to observe what the patient ends up doing most of the time: embarking on a mental journey, some sort of a recap of what has been bothering them lately. It is fascinating how this works – and it further emphasizes the special power of storytelling, "a uniquely human endeavor that can promote understanding, empathy, insight, connection and emotional catharsis" (Lehmann 2018). This emotional catharsis that has been mentioned implies the patients' method of understanding themselves, coming to terms with their thoughts and feelings, for there may as well be an emotional weight lifted off their chest as soon as they have someone to confide to. For this reason only, future or even current doctors are required to understand that they are dealing with a human being in the first place, not a mere patient; it is not just the disease or condition that they attend to.

All of this can obviously reach a much deeper level if we also take into account the area of psychoanalysis. 20th-century psychoanalysts such as Freud would monitor their patients' recovering process by asking them to share their latest dreams. The main purpose was to search for hidden meaning in what would have seemed to be trivial "stories". It is claimed that Freud himself observed how the modern writer, especially in "psychological" novels, has the tendency to "split up his ego, by self-observation, into many part-egos, and, in consequence, to personify the conflicting currents of his own mental life in several heroes"; in conclusion, "the author's phantasies are (...) being played out" (Habib 2005: 581). This brings us back to the impact of storytelling and how tales are composed of symbolism. Valuable texts will never be as straightforward as we may wish them to be, and the same case occurs within doctor–patient discussions. Each story, despite its oral or written forms, functions like a confession, "dedicated" specially to those who are trained to listen, willing to interpret the concealed suggestions. Admittedly, these "narrators" (including patients) may not always choose to be fully honest, but it is precisely the disclosure of the story that involuntarily reveals essential information – for both sides equally.

This brings us closer to the very field of medical humanities. Students may now understand the humanistic side of scientific thinking and the need to embrace this view if they really want to take care of their patients. Illness cannot be separated from the patient and the patient, as he/ she finds himself/ herself vulnerable in front of the doctor, he/ she will come with the story of his/ her illness, health, relationships. In order to do that, doctors need to have narrative competence which can be developed only if they are trained in literary analysis. In an interesting TEDx Talk (July 16, 2016), Maryam Golafshani spoke about

why medicine needs literature, underlying the importance of a doctor's training in literary analysis, showing how such a doctor, compared to one who has not received the same training, would understand a patient's story, understanding the many layers of the story, giving deeper meaning to the story, understanding the change of chronology or the speed of events in the story. Likewise, such a doctor would understand when to ask further questions, avoiding the yes/ no questions that do not allow the patient to express in his/ her own words, words that are culturally situated most of the times and may have a metaphorical meaning that may be overlooked by the untrained doctor (Galafshani 2016). Indeed, "Reading fiction sharpens the use of language and enables readers to see and understand the interior lives of the characters and, by extension, real people" (McCabe 2012). Medical humanities as a topic is more than welcome in this scientific-based dominated environment, as the authors of an interesting study about using literature as a tool for medicine, rightly put it:

> Medical school curricula have been historically dominated by science-based subjects [..]. Cultural works, including literature can represent the human experience of disease and patient-physician relationship differently than purely scientific or clinical teachings. Literature in the syllabus can help to facilitate understanding of the human context of health and disease, to increase professionalism, and to decrease the stigma of disease (Torrens 2018: 66).

The study goes on emphasizing the academic goals literature may reach if used as a teaching tool for medical students: understanding the emotional component of the disease and allowing a holistic approach with the additional consideration of social and situational factors, literature can bring students close to the human experiences and last but not least, literature allows us to explore the ethical commitments of the profession in its most diverse fields (Torrens 2018: 62). These are undoubtedly studies that went deeper into the analysis of all the benefits one could get from studying literature as part of the medical curricula. They started many years ago and they managed to prove the effectiveness of such a method. Thus the objectives for the use of literature are to:

> facilitate and increase knowledge of the psychological aspect of being ill; to increase empathy; to increase critical thinking skills, the ability to assess different types of evidence; to gain a humanistic perspective of the disease; to promote ethical reasoning advances and multicultural perspectives; to increase self-consciousness on the part of medical practitioners (Torrens 2018: 62).

The idea that came to us, to use as a didactic material the literary works of some Romanian writers (instead of dealing with literary works belonging to world literature) was present once our Center for Foreign Languages and Cultural Integration hosted some FILIT (The International Festival of Literature and Translation that is carried out annually in Iasi, with Romanian and international guests, famous authors from all over the world) events when medical students had

the possibility to meet some contemporary Romanian authors. This was undoubtedly of major benefit both for our Center and our students, as the impact of experiencing all these meetings directly could never equal any other experience (not even that of reading the literary works themselves – on the contrary, we believe that these encounters made our students interested in discovering the works of these writers). Moreover, most of the writers also have an online presence, are present in social media, so students, as representatives of the younger generation, can easily follow them on all sorts of social media applications and be updated with what they do. This, we believe, may have an impact upon the younger generation who may be eager to read and discover new things about literature. Our role as foreign language teachers (among the only representatives of the humanities in a medical university) is to guide them to discover how they can use this literature as a tool to improve their competencies as future professionals in healthcare. Most of the contemporary Romanian authors write nowadays about personal experiences, their literary works are most of the times written in the 1st person singular so we expect a degree of subjective experience in their fiction. By dealing with these literary works, Romanian students may get to learn earlier how the Romanian mentality shapes us as individuals, dictating the way in which we react in front of a bad diagnosis or how we chose to cope with illness. In order to orient the kind of readings and analyses we choose to make reference to, when we deal with such topics, we have selected a number of Romanian authors whom some of our students have met in the recent years (mainly before the pandemic). We are going to illustrate, with some sample, the way in which we can approach such literary text – we may not expect all students to read the whole books and sometimes, especially when we deal with a novel, we recommend that one of the students, as part of a seminar project, to read the whole book and present an outline of the story at the beginning of class. This way the other students could understand more of what is being discussed during class.

Some examples of such readings and analyses could be given by fragments from the novels or poems written by authors who were FILIT guests in the last few years. From Ioana Nicolaie's volume of poetry, *Autoimun*, students can learn so many things about the patient's challenge to deal and accept a disease and also the way in which one can deal with a rigid medical system (that we can still experience, unfortunately, in so many Romanian hospitals). Each poem takes us through the author's feelings regarding her own disease, trying to cope with it at a young age, also being the mother of a very young child. In the poem *Aniversare* we deal directly with the way in which the author tries to cope with her disease

> *Până-n toamnă totul se duce/ Doar stresul, ştiţi, e marea problemă/* Cu zece kilograme mai slabă/ Hainele-mi vin ca furtuna/ Într-un pahar fără apă,/ Cu sufletul clănţănind/ Am ajuns, fără voie,/ În nesfârşita străinătate/ N-am niciun bagaj…/

> Blândețea e un tatuaj care/ ca un pumn ieșind brusc din orbite/ nu vrea decât sa crească// (Nicolaie 2013: 9),

while later on, in *Fișa 1 – Când* – through the real chronology of events is not observed – she tells us how she learnt about her illness: "Când m-am întors din Torino/ Am dat peste boală/ Și-am amuțit lângă ea,/ Căci în oraș între timp se făcuse/ doar seara târziu,/ doar pulberea afișelor/ de la metrou//" (Nicolaie 2013: 15). In Diana Bădica's novel, *Părinți*, we learn about the way in which the author coped with the death of her brother, at an incredibly young age, the denial of her parents in front of their child's disease (a whole period of time when the author, because of her parents' problems, has no voice, she is never heard) up to the moment of her parents' divorce:

> Fratele meu a murit când avea trei ani, după mai multe luni petrecute în spital. Fuseserăm avertizați că se va întâmpla asta chiar mai devreme și doctorii sugeraseră internarea lui într-un centru de îngrijire a persoanelor cu handicap încă de la primul consult. [...]. Tata credea că doctorii mințeau, aparatura medicală din spital nu avea cum să arate cu exactitate ce se întâmpla în creierul lui. Pe o foaie bătută la mașină în partea de sus și plină de hieroglife scrise cu pix albastru, era trecută sentința sub forma unui cuvânt lung care nu însemna nimic pentru noi. Nu-mi amintesc nimic înainte de Florinel, aveam puțin peste un an când s-a născut. Copilăria mea a început abia dupa moartea lui (Bădica 2019: 7).

In Marius Chivu's volume of poetry, *Vântureasa de plastic*, we get a sample of how family members may cope with the medical system and the disease of their loved ones as the poet writes about his mother's disease, an opportunity for him to show his love and care as she is an in-patient in the Romanian healthcare system:

> În fiecare dimineață o aștept/ să se trezească/ să mă-ntrebe confuză/ ce căutăm noi aici [...] Azi chiar dacă deschide ochii/ și rămâne cu pleoapele ridicate (când doarme e frumoasă și întreagă)/ ochii mari curioși/ îi plimbă pe tavan pereți ferestre/ nici un scâncet nici un geamăt/ (tăcerea o face umană)/ măsoară totul cu priviri lente/ apoi se oprește mirată asupra mea/ de parcă abia m-a văzut/ dă să zâmbească/ (probabil îi sunt în sfârșit familiar)/ dar ea așteaptă/ așteaptă să se întâmple ceva/ cât mai firesc/ cât mai normal/ Eu întârzii în privirea ei/ zâmbesc și îi mângâi/ sprâncenele/ Nu, încă nu este dimineața așteptată/ va trebui să-i spun și azi cine sunt/ iar ea va fi/ din nou/încântată de cunoștință// (Chivu 2019: 20–1).

Last but not least, Radu Vancu's novel, *Zodia Cancerului*, may also be taken as an experiment for us to see how a person may deal with the loss of the father who committed suicide, the obsession with death and, after all, the way out through all the hardships of life by means of writing, the very telling your own story:

> La fiecare 17 minute, zice Solomon, cineva se sinucide în State – mai ales lunea și vinerea, între sfârșitul dimineții și prânz. Tata s-a omorât nu în State, ci în

> România, dar între 11 fără 5 și 11 și 5 dimineața, deci aici se potrivește doar că era sâmbătă, așadar în asta ar contrazice statistica. (Așa cum o contrazic și eu într-un fel: scriu aici de mai mult de 17 minute, și încă nu m-am omorât. Și nici nu prea am de gând să mă sinucid până nu termin de scris notația asta. De fapt, până nu termin de scris – punct.) (Vancu 2017: 202).

Only by studying this type of fragments, there are so many things that we can discuss and discover, this time being able, probably, to put all things into a better context of Big C Culture as reference as all these texts refer to us, to our mentality, to our way of coping with health issues, to our mechanism of survival in front of a bad diagnosis and, of course, let us not forget one important issue here, coping with the Romanian healthcare system that still needs improvement. The new generation of doctors may have a lot to say in this respect, and by developing their humanistic side we can definitely hope for a better future.

There are many other aspects that can be discussed when using literature as a teaching method for medical students. This paper, suggesting these examples, had in view only an attempt to demonstrate how these literary works can be used as a didactic material for medical students who may want to discover more about the psychology of their future patients in the Romanian context. The same thing can be done with literary works representative for any other cultural contexts. However, speaking of cultural contexts, it is always important to put that particular literary work in its exact historical, social and economic contexts because, if we want our students to learn something about the present-day world we live in, then we should probably try to look for more recent examples of contemporary literature. It is one of the major reasons we chose these writers whom some of our students had the chance to meet, thus the impact being bigger. The storytelling as such as a coping mechanism is after all a good exercise to understand our own lives, not only from the perspective of a doctor or of a patient. As the authors of a very good book on medical humanities rightly said,

> Why do we tell stories? How can we not? We are born storytellers or, better, we live our stories before we tell them. Each of us is born into a family, a community, a culture from which we derive our initial sense of self and of what life is like. Without realizing it, we assimilate and live by stories that rescue us from a sequence of disconnected happenings. Over time, as we experience other ways of seeing the world and thinking about things, we may question and begin rewriting some of these taken-for-granted storylines according to our own lights. But as long as all goes well with us, we tend to live our story without giving it much thought. It is only when we ask *why* things happened the way they did that narrative impulse is triggered. Serious illness and injury are especially powerful events that interrupt the largely unself-conscious flow of our lives and prompt the impulse to emplot them, that is, shape them into a livable story, a narrative of an experience of illness (Cole 2019: 125).

This exercise is going to transform our students not only as future healthcare professionals, but also as future individuals who can embrace to live a higher quality of their lives. Besides learning that literature is knowledge, just like medicine is, they may also understand more about the human nature, being able to give more value to their future profession but also to their lives.

Bibliography

Bădica 2019: Diana Bădica, *Părinți*, Iași, Editura Polirom.
Chivu 2018:, Marius Chivu, *Vântureasa de plastic*, București, Editura Humanitas.
Cole 2019: Thomas R. Cole, Nathan S. Carlin, Ronald A, Carson, *Medical Humanities. An Introduction*, Cambridge, Cambridge University Press.
Garza 2001: Thomas Jesus Garza, *On Big C Culture and Little c culture*, https://coerll.utexas.edu/methods/modules/culture/01/which.php.
Golafshani 2016: Maryam Golafshani, *Why Medicine Needs Literature*, https://www.youtube.com/watch?v=wCf62ksapII&ab_channel=TEDxTalks
Habbib 2005: M. A. R. Habbib, *A History of Literary Criticism – From Plato to the Present*, Oxford, Blacwell Publishing, Ltd.
Kramsch 1993: Claire Kramsch, *Context and culture in language teaching*, Oxford, Oxford University Press.
Lehmann 2018: Susan Lehmann, *Connecting with patients*, https://closler.org/connecting-with-patients/storytelling-in-medicine.
McCabe 2012: Patrick McCabe, *Reading Fiction in Medical Schools? Surely, you jest*, https://in-training.org/reading-fiction-in-medical-school-surely-you-jest-298.
Nicolaie 2013: Ioana Nicolaie, *Autoimun*, București, Cartea Românească.
Torrens 2018: Marta Torrens, Francina Fonseca, Magi Ferre, Josep-E Banos. *Literature as a teaching tool for medical students*, Barcelona, Dr. Antonio Esteve Foundation.
Vancu 2017: Radu Vancu, *Zodia Cancerului*, București, Editura Humanitas.

Abstract

In the context of developing more emphasis on interdisciplinary topics and subjects in the academic curricula of medical schools around the world, we have noticed an increasing interest in medical humanities. Medical humanities is not such a new topic to be studied at medical schools, as in the United States, for instance, they started to tackle the subject more than three decades ago. It may be surprising that today, in an era of technology, there is still enough room for arts and people turn to it sometimes for healing purposes. Thus, in more recent years, more medical schools have introduced medical humanities as part of their academic curriculum, offering courses that facilitate a dialogue with the arts. Thus, music and arts are studied by 2nd and 4th year students. The mere study of these topics may take several forms: visiting art galleries and museums, watching movies or theatrical plays, or simply encouraging students to produce their own forms of art, increasing their creativity as a result.

There is no doubt that medical humanities should become part of the medical schools' academic curricula. Studies have shown that the medical students' response to

the study of topics related to arts and medicine was very good. Moreover, it seems that in clinical tests which involved students' interaction with the patient, those students who had taken courses in medical humanities scored better than the ones who didn't. At the "Grigore T. Popa" University of Medicine and Pharmacy, Iasi, Romania, there is a permanent concern to keep foreign language courses updated in order to develop our students' skills in relation to their future profession. Therefore foreign language teachers have started to understand their roles as facilitators and providers of information related to arts in general. There are many courses and activities that are carried out for our students in this respect. Nonetheless, the aim of this paper is to show the way in which we teach our students how fiction (literature) enables you to understand the human psychology better by using the literary works of some contemporary Romanian authors such as Radu Vancu, Marius Chivu or Ioana Nicolaie. The selected works are meant to show how the writers found salvation through their own writing (emphasizing thus the cathartic effect of writing – some authors chose to describe how they dealt with some traumatic events in their lives: the death of a loved one or the parents' divorce). In some cases, students may also see how the authors interacted with the Romanian health care system, describing their own experiences as patients or accompanying family members who were patients in the medical system. There are many benefits in discussing all these things with our medical students. Besides learning that literature is knowledge, they may also understand more about the human nature, they will be able to understand the value of a story (if we care to see the patient's life as a story in itself). Sometimes they can also learn the story from the perspective of the patient dealing with the Romanian medical context and students may learn about the shortcomings or the flaws of the system.

Last but not least, the selected authors are contemporary Romanian writers whom students can easily meet today (some of the authors have already visited our Center for Foreign Languages and Cultural Integration as FILIT participants) or follow on social media. These would undoubtedly make writers more popular among students and consequently they will be encouraged to read and discover more things about related topics. Also, we believe that modern medical education should focus more on such interdisciplinary topics in order to increase our students' knowledge of the human nature. Our purpose should be to help our students to become better communicators with the patient and ultimately to provide better medical care.

Bătăliile cenaclului „Viața românească". De la ideologia de grup la democrația literaturii

Maricica MUNTEANU*

Keywords: *cenacle*; *institution*; *polemics*; *democracy*; *„Viața românească"*.

În general, studiile despre cenaclurile literare decupează două direcții de cercetare: pe de o parte, interesează „viața" cenaclului, spațiile intime, practicile cotidianului și mecanismele interne ale existenței de grup, dincolo de situarea acestuia într-o ideologie, școală sau curent literar; pe de altă parte, cenaclul este receptat ca o instituție literară care își generează propriile mijloace de legitimare, fără să apeleze la o validitate externă și în lipsa unui sistem de ierarhii, recompense și gratificații. Nu întâmplător, Glinoer și Laisney (2013) analizează aceste două ipostaze ca „etape" în evoluția cenaclului: astfel, în timp ce începuturile se caracterizează prin omogenitate, compatibilitate și afinitate electivă, etapa de instituționalizare a cenaclului vine cu necesitatea de a crea un organ al puterii care să se impună în câmpul literar, lupta pentru legitimare ducând la destructurarea comunității intime. Nu sunt convinsă că o astfel de evoluție este o regulă a cenaclurilor literare sau că vizibilitatea în spațiul public este invers proporțională cu practicile sociale din spațiile private ale cenaclului. Dimpotrivă, succesul public nu conduce întotdeauna la destrămarea cenaclului intim (este cazul cenaclului „Sburătorul", în care E. Lovinescu face eforturi considerabile pentru menținerea formelor de sociabilitate intimă, în ciuda faptului că modernismul pe care îl promovează ocupă poziția de frunte în canonul literar), la fel cum crearea unui mediu de promovare a programului colectiv, cum ar fi revistele literare, nu împiedică dezvoltarea ulterioară a practicilor și ritualurilor cenacliere, exemplul cel mai bun fiind chiar cel pe care urmează să-l analizez: cenaclul „Viața românească". Astfel, „Viața românească" își revendică încă de la început un rol istoric și cultural în spațiul public: un program și o ideologie bine definite, un director cunoscut în toate cercurile intelectuale și politice, atragerea unor colaboratori prețioși, remunerarea scriitorilor colaboratori etc. Dacă în spațiile private cenaclul rămâne o societate închisă și exclusivistă, pe arena publică își fabrică o poziție strategică, angajându-se în rețelele sociale, culturale și politice mai vaste. Voi analiza, în primă fază, această imagine publică a grupului

* Institutul de Filologie Română „A. Philippide", Academia Română – Filiala Iași, România.

„Viața românească", care intervine în câmpul literar cu o idee-stindard, menită să impună o nouă ideologie literară și să modifice un cadru cultural. În partea a doua a studiului, voi urmări un model de sociabilitate artistică, așa cum este el promovat în paginile revistei, poporanismul fiind analizat, de această dată, ca un cadru democratic al comunității de scriitori. În acest sens, propun ca material de cercetare revista „Viața românească", de la apariția sa din 1906 și până în 1930, dată la care se mută la București.

Apariția revistei survine în urma necesității de a deține un organ propriu de promovare, dezbatere, discuție și lansare publică a ideilor comune. Încă din primul număr, revista își anunță direcția, intervenind în câmpul literar cu un proiect comun bine delimitat:

> Revista noastră, ca oricare alta, nu poate avea alt scop decât munca pe câmpul culturii naționale. Dar foarte mulți nu-și dau samă că noțiunea de *cultură națională* nu e în contrazicere cu cea de *cultură universală, omenească*. Mai mult: că un popor nu-și poate justifica dreptul la existență distinctă în sânul popoarelor civilizate, decât dacă poate contribui cu ceva la cultura universală, *dându-i nota specifică a geniului său*.
> [...] această revistă, lucrând pe câmpul său propriu, va avea, în același timp, toată simpatia pentru aceia care luptă, pe orice cale, pentru ridicarea culturală, politică și economică a țăranimii și, accentuând asupra *scopului* – cultura națională –, va lupta, pe cât se va putea în cadrul unei reviste literare și științifice, și ea, pentru realizarea mijloacelor către acest scop.
> Și dacă este nevoie să dăm idealului nostru cultural, național și democratic un nume cuprinzător, – numele său este: *poporanismul.* („Viața românească" 1906: 5-7).

Dincolo de conținutul direcției enunțate, manifestul poporanismului poartă o semnificație inaugurală: el semnalează formarea unui nou grup literar, care nu apare oricum, ci concentrat în jurul unei idei menite să schimbe jocurile literaturii. Deși redactat de Ibrăileanu, manifestul *Către cetitori* poartă amprenta pluralității, numită foarte potrivit de către Glinoer și Laisney „le nous manifestaire" (Ginoer, Laisney 2013: 454): este semnat colectiv cu numele generic de „Viața românească", se vorbește despre „revista noastră", „idealul nostru" și mai mult decât atât, despre o anumită „normalitate" a culturii, căci „Viața românească" este o revistă „ca oricare alta", sugerându-se, de fapt, că orice revistă de cultură ar trebui să urmeze exemplul „Vieții românești", adică să lucreze „pe câmpul culturii naționale", și nu în interes personal. Pe lângă funcția de inaugurare, manifestul deține și o funcție de denominare[1], punând în valoare ipostaza militantă a cenaclului, care se angajează pe terenul culturii *pour cause*, promovează o idee pe care o

[1] Anthony Glinoer și Vincent Laisney vorbesc despre o „probă a denominării" ca parte a procesului de instituționalizare a cenaclului literar, descriind-o ca pe un mijloc de materializare a proiectului comun dezvoltat în faza primară, cea a comunității utopice și care semnalează apariția unui nou grup cu o identitate colectivă opusă celorlalte (Glinoer, Laisney, 2013: 374-379).

transformă în stindard, nu pentru a parveni în câmpul literaturii, ci din convingere, datorită unui ideal comun, a unei promisiuni și profesiuni de credință, numită „poporanism". Adoptarea unei denumiri, doar aparent aleasă „din nevoia de a da un nume", materializează proiectul constituit între amici, indică apariția unei noi mișcări literare și angajează cenaclul în câmpul de bătălie al literaturii, purtând semnificația unui veritabil botez literar. În același timp, cenaclul, propunând o nouă ideologie culturală, nu este exclusivist în ceea ce privește imaginea sa publică, deoarece caută să-și recruteze discipoli, simpatizanți sau un grup virtual, pentru a-și lărgi, pe de o parte, cercul, și, pe de altă parte, pentru a-și asigura legitimitatea, după cum rezultă și din manifestul „Vieții românești", care face apologia „scopului" indiferent de mijloacele folosite, adică indiferent dacă mijlocul este revista „Viața românească" sau alte publicații. De aceea, manifestul este lipsit de dimensiunea combatantă și negativă pe care o are, de exemplu, polemica sau articolele de direcție, funcționând ca o formă de debut în spațiul public. Așadar, rolul manifestului este de a inaugura grupul literar în mediul public, de a da o denumire cauzei comune pentru care acesta luptă și de a racola noi militanți.

După faza de debut a manifestului, ideea-stindard a cenaclului devine nucleul bătăliilor literare, se instituționalizează, contribuie la regruparea scriitorilor și legitimarea noului grup. Poporanismul devine filtrul prin care sunt combătuți, criticați, chiar discreditații membrii cenaclului de către alte grupări sau publicații, sau în numele căruia se stabilește statutul unui scriitor și locul acestuia în literatură, se configurează o identitate de grup, sunt revendicate poziții de întâietate și se fac declarații de apartenență, contribuind la formarea imaginarului comunitar în care cenaclul este reprezentat ca grupare militantă. Cenaclul, așadar, se găsește într-un teatru de război, rivalizând cu alte grupări literare și căutând să modifice reperele existente în domeniul literaturii. În perioada ieșeană a revistei și, în special, în faza de dinainte de primul război mondial, „Viața românească" duce o luptă intensă de clarificare a ideologiei propuse în manifestul *Către cetitori*, printr-o serie de articole și polemici, dintre care voi aminti doar câteva: *„Morala" în artă* (Ibrăileanu 1906a: 302-307), *Iarăși „poporanismul" în literatură* (Ibrăileanu 1909a: 452-455), *Iarăși poporanismul* (Ibrăileanu 1911: 481), *Caracterul specific național în literatura română* (Ibrăileanu 1922a: 239-252), *„Caracterul specific" în literatură* (Ibrăileanu 1923a: 290-292), *„Prăbușirea" poporanismului* (Ibrăileanu 1924: 460-467), *Estetism și poporanism* (Ibrăileanu 1925: 129) etc. Indiferent de formele pe care le ia „cearta" literară[2], ea funcționează, pe de o parte, ca vector de vizibilitate a unui grup format în jurul unei idei-stindard, și, pe de altă parte, ca principiu structurant al grupurilor literare, în dimensiunea lor dinamică și mediatică. Polemica literară este reprezentare colec-

---

[2] Vezi în acest sens distincțiile dintre dispută, ceartă, polemică, controversă, război sau bătălie literară reliefate de Jean-Pierre Bertrand, Denis Saint-Amand și Valérie Stiénon, în *Les querelle littéraires: esquisse méthodologique* (Bertrand, Saint-Amand et alii 2012).

tivă, întrucât generează o pluralitate virtuală în mediul public, prin multiplele ocazii pe care le oferă de a spune „noi", un „noi" polemic, angajat în dispută, apărător al valorilor colective și al cauzei comune. Reproșându-i lui Octavian C. Tăslăuanu că permite, în calitate de director al „Luceafărului", publicarea unor articole ce se opun direcției revistei[3], Ibrăileanu consideră că o revistă literară este responsabilă în mod colectiv pentru orice idee pe care o enunță. Tăslăuanu ripostează prin reducerea polemicii la cei doi autori implicați, refuzând să se angajeze ca director și, implicit, ca reprezentant al revistei pe care o conduce[4]. În *Ultima oară*, Ibrăileanu, camuflat în *Miscellanea* sub celebrul P. Nicanor & Co, revine asupra ideii de „obligație" a unei reviste literare de a-și asuma ceea ce publică, arătând că indiferența lui Tăslăuanu nu este altceva decât o opoziție tacită față de direcția „Vieții românești": „[Tăslăuanu] își propune prin nota menționată să ne zdrobească pe noi dimpreună cu toate articolele noastre. Iar când zicem articolele *noastre*, trebuie să se înțeleagă *ale «Vieții românești»*" (Ibrăileanu 1906b: 450). Iată, așadar, că bătălia nu se dă între polemiști, ci între grupuri polemice, articolele, deși semnate de indivizi, sunt o marcă a colectivului, ele aparțin „Vieții românești", cauzei comune. Această pluralitate polemică devine și mai vizibilă când unul dintre colaboratori este atacat, discreditarea unui scriitor apropiat revistei angajând în polemică întregul colectiv. Când „Flacăra" califică drept „năzbâtii" versurile lui Arghezi publicate în „Viața românească", se reacționează nu doar la critica făcută lui Arghezi, ci și la modul în care această critică se răsfrânge asupra prestigiului revistei: „Aceasta pare a fi o provocare la adresa noastră, căci mult răspândita revistă bucureșteană nu poate fi convinsă de nulitatea d-lui Arghezi" (Ibrăileanu 1912: 133).

Ideea-stindard funcționează, în același timp, ca mod de afirmare a originalității, prin care cenaclul se autolegitimează în calitatea sa de agent inovator și se caracterizează ca singularitate grupală, apelând, uneori, la trecutul comun pe care îl au membrii săi. La reproșul lui G. Panu, din „Săptămâna", potrivit căruia poporanismul este o idee de împrumut, viețiștii răspund vehement atribuindu-și dreptul exclusiv de inventatori ai termenului:

> Noi *revendicăm* acest nume, – nu numai fiindcă în cuvântul „către cetitori" prin el am caracterizat direcția noastră, dar *noi*, putem spune, l-am creat, fiindcă prima oară în literatura noastră a fost întrebuințat de colaboratorul nostru C. Șărcăleanu, acum 12 ani, în „Evenimentul literar" (și majoritatea scriitorilor «Ev. lit.» de altădată face parte din redacțiunea noastră) (Ibrăileanu 1906c: 298).

---

[3] Este vorba despre articolele lui Marin Simionescu Râmniceanu, *Morala în artă* (1906a) și *Asupra unor rătăciri critice intitulate „Probleme literare"* (1906b).

[4] Vezi în acest sens articolele lui Octavian C. Tăslăuanu, *Probleme literare* (1906a), *„Critic nechemat"* (1906b).

Polemica este folosită și pentru a revendica întâietatea ideilor promovate de revistă, atunci când ele sunt utilizate de alte publicații. În articolul *De sus în jos sau de jos în sus...*, publicat în „Cuvântul liber", Felix Aderca (1924) apreciază „legea interdependenței" susținută de E. Lovinescu, dar acuză poporanismul de promovarea unui țărănism înapoiat, fapt ce atrage reacția revistei, care reclamă primatul asupra ideii:

> Cel mai important aspect, poate, al activității *Vieții românești* a fost lupta ei împotriva dușmanilor *formelor nouă* – împotriva sămănătorismului, a tradiționalismului, a Junimii, a d-lui Iorga, a lui Alecsandri ca tradiționalist junimizant, a lui Eminescu și Caragiale ca sociologi (Ibrăileanu 1924: 461).

Recapitulând, vom spune că polemica pune în valoare imaginea militantă a cenaclului, care se singularizează în spațiul public, își definește și apără ideologia, își legitimează poziția și își revendică rolul cultural în spațiul literaturii. În timp ce spațiul mediatic, așa cum am încercat să arăt până acum, funcționează ca modalitate de reprezentare a cenaclului în diversele sale ipostaze publice, el ajunge, totodată, să promoveze un model de sociabilitate artistică, care, în cazul revistei „Viața românească", vizează un model democratic. Astfel, pe lângă configurarea unui mediu de afirmare a grupului literar, polemica reprezintă un model de sociabilitate intelectuală care se opune scandalului de presă, fiind o formă elevată de conversație, la care fiecare participă fără a discredita pe semenul său. Polemica funcționează doar pe terenul dezbaterii de idei, este o colaborare între polemiști în vederea clarificării punctului de vedere personal, fiind străină de invectivă și atacul la persoană: „Privind discuția publicistică și lupta politică ca o formă de colaborare între adversari, am relevat obiecțiunile ce le credeam nimerite și am trecut în tăcere peste invective și personalități" (Stere 1915: 172). Polemica este definită ca un schimb de idei fertil, o discuție rafinată, indiferentă de personalitatea polemistului, pe când scandalul polemic este un duel dezonorant, o simplă încăierare ce mizează pe senzațional. De asemenea, prin polemică, se înțelege o intersectare a punctelor de vedere, o modalitate de pătrundere a adevărului celuilalt, de conviețuire cu adversarul, prin relativizarea opiniei personale:

> Polemica lui Gherea este un model și de strategie și de bună-cuviință, – oricât aceste două noțiuni ar părea contradictorii. Gherea are întotdeauna comprehensiune pentru gândirea adversarului. El recunoaște partea de adevăr din opinia celui cu care discută (Ibrăileanu 1920: 443).

Acest principiu al incertitudinii, arată Claude Lefort, este fundamental pentru existența democrației: instituind un spațiu public, democrația face posibilă proximitatea unei diversități de opinii și puncte de vedere, prilejuiește discuția contradictorie, divergențele și conflictele. Astfel, departe de a armoniza și lichida turbulențele, democrația se prezintă ca un teatru al dezbaterii, în care conflictul nu

numai că nu trebuie nivelat, ci, dimpotrivă, alimentat ca marcă a pluralității în opoziție cu uniformitatea unei concepții singulare:

> Ceea ce este extraordinar în democrație și merită toată atenția constă în aceea că ea tinde și izbutește parțial – la nivelul unei națiuni – să instaureze un spațiu comun, un mod de coexistență, care nu numai că permite diviziunea claselor și pluralitatea intereselor și opiniilor, dar le suscită, în mare parte, deoarece pretinde participarea mulțimii sau a majorității cetățenilor la viața publică, iar aceștia din urmă sunt îndemnați să forjeze instituții susceptibile să încline balanța către interesele colective [...]. În ceea ce privește voința poporului, se admite, în mod tacit, că ea se poate exprima diferit sau chiar contradictoriu (Lefort 2009).

Ceea ce încerc să subliniez, cu ajutorul definiției lui Lefort, ține de o similaritate între formele polemicii și formele democratice, ambele înțelese ca dezbatere în contradictoriu, colaborare a adversarilor. Iată, așadar, că „Viața românească" vine nu doar cu un scenariu democratic pentru ridicarea economică, politică și socială a țărănimii (prin reformă agrară și vot universal), dar și cu o practică democratică în viața intelectuală, cu un model social de conviețuire, fie că este vorba de scriitori din școli diferite sau adversari polemici. Exemplul cel mai la îndemână este polemica dintre Paul Zarifopol și Ibrăileanu, în jurul operei lui Caragiale: în timp ce Zarifopol îi reproșa, în *Publicul și arta lui Caragiale*, că urmează pe Gherea în investigarea literaturii, confundând esteticul cu dimensiunea politică, Ibrăileanu îi răspunde subliniind implicațiile politice pe care opera lui Caragiale le presupune, fără a cădea pradă tezismului. Voi păși o clipă în afara domeniului mediatic care mă interesează aici, pentru a face cunoscute circumstanțele „secrete" în care se ivește polemica dintre Zarifopol și Ibrăileanu, apelând la corespondența celor doi. Într-o scrisoare adresată lui Ibrăileanu, Paul Zarifopol își mărturisește intenția polemică:

> Poate am să polemizez puțin cu d-ta. Polemica este un truc pedagogic foarte bun pentru cetitor, în special pentru un public de meridionali neastâmpărați și iubitori de ceartă cum sunt românii. Am credința că prin polemică se și explică toate foarte bine, fiindcă opoziția accentuată a părerilor trezește atenție (Zarifopol 1966: 285).

În următoarea scrisoare, „măsluirea" polemicii este și mai bine accentuată: „Afară de greșelile atacurilor mele de care nu-mi dau seamă, am lăsat dinadins o lacună gravă, ca să-ți dau mai sigur pricină de vorbă" (Zarifopol 1966: 286). Polemica, așadar, are un rol educativ, formează gustul publicului și valorifică punctele de vedere contradictorii, dar este și un rafinat joc intelectual, plăcere împărtășită pentru controversă, acord tacit al adversarilor de a se contrazice și exercițiu de admirație al oponentului. Astfel, punând punct „certei" cu Paul Zarifopol, mentorul „Vieții românești" îi aduce acestuia elogiul cuvenit:

> În d. Zarifopol s-au întâlnit trei personagii, care de obiceiu se evită. Un erudit, un gânditor și un artist. Eruditul stă în umbră și pune cu discreție o știință de primul

ordin la îndemâna gînditorului, căruia artistul îi împrumută „straiul de purpură şi de aur" (Ibrăileanu 1922b: 439).

Diferenţiindu-se vehement de scandalul de presă, polemica se prezintă ca o formă democratică ce incită pe participanţi să-şi susţină punctul de vedere contradictoriu, o „republică a literelor" bazată pe pluralitatea opiniilor, revendicând puterea creatoare a conflictului şi dreptul de a nu fi de acord, dar, în acelaşi timp, un model al camaraderiei literare ce presupune respect şi admiraţie reciproce.

Promovând o formă a democraţiei scriitoriceşti, bazată pe principiul incertitudinii, în sensul particular al lui Claude Lefort, „Viaţa românească" contestă, în repetate rânduri, eticheta de şcoală literară alipită poporanismului. Chiar dacă unificarea în jurul ideii-stindard livrează, pe scena publică, imaginea unui grup omogen şi coerent, care luptă pentru o cauză comună, etichetarea din partea adversarilor generează reacţii ostile din partea cenaclului. Este interesant că deşi numele de „poporanism" este apărat, revendicat şi legitimat de „Viaţa românească", fiind un mijloc eficace de singularizare şi de constituire a unei forţe colective în spaţiul public, el devine un dezavantaj din momentul în care este utilizat pentru a cataloga membrii grupului şi colaboratorii revistei prin apartenenţa lor la o şcoală sau curent literar. Glinoer şi Laisney surprind, la rândul lor, această „rezistenţă la etichetare", explicând-o prin ameninţarea osificării grupului prin atribuirea numelui unic: „Aşadar, dacă un slogan prezintă avantaje reale, el prezintă, de asemenea, inconveniente serioase în sensul că reifică grupul, transformându-l în *şcoală*" (Glinoer, Laisney 2013: 456). Problema discutată, aici, este de a delimita un cadru ideologic fără ca acesta să devină constrângător, de a reprezenta scriitorii pe care revista îi promovează şi de a păstra concomitent libertatea creatoare a fiecăruia. „Viaţa românească" amendează, de câte ori are ocazia, eticheta de „şcoală poporanistă" sau „curent poporanist", arătând, dimpotrivă, că poporanismul nu înseamnă decât atitudine în faţa vieţii, fapt ce permite întrunirea scriitorilor din orice şcoală literară, cu singura condiţie de a avea talent:

> Această concepţie, *aplicată la literatură*, nu exclude nici un curent ori o şcoală literară. Cineva poate să fie un poporanist încarnat şi, în acelaşi timp, simbolist, fie în artă dacă e artist, fie în preferinţele sale dacă e critic. Şi, tot aşa de bine, un alt poporanist poate să fie realist, şi un al treilea clasic, etc. după temperamente. Această revistă, prin colaboratorii ei, prin proza şi versurile şi aprecierile ei critice, este răspunsul categoric şi fără replică la aserţiunile divagante ale acelora care vorbesc de o şcoală literară poporanistă (Ibrăileanu 1911: 481).

Poporanismul este o formă de democraţie, care oferă drept în cetate tuturor şcolilor literare. Într-o polemică cu Nicolae Iorga, Ibrăileanu imaginează ideologia sămănătoristă ca pe un imperiu în fruntea căruia stă directorul „Sămănătorului", deosebind-o de „forma de guvernământ" a „Vieţii româneşti"

care este „o republică a literelor, fără împărați, coroane, tronuri și protocoale" (Ibrăileanu 1909: 396). Pentru Ibrăileanu, poporanismul este mai puțin o doctrină literară, ci mai curând o profesiune de credință, care implică o dispoziție morală față de artă (artistul trebuie să fie fidel, în opera sa, față de „adevărul vieții"), iar, pe de altă parte, reprezintă un model de sociabilitate prin artă, întrucât creează un loc de întâlnire pentru scriitori ce aparțin unor școli literare diferite:

> Noi n-am reprezentat nici o școală literară. N-am fost nici clasici, nici romantici, nici realiști, nici simboliști, nici țărăniști, nici aristocratiști. Pentru noi o nuvelă țărănistă bună și o poezie simbolistă bună au fost exact la fel de binevenite. [...] Contactul scriitorilor de toate școlile literare, în aceleași coloane ale „Vieții românești", a avut, suntem siguri, un efect salutar asupra psihologiei scriitorilor noștri – și asupra moravurilor noastre literare. Țărănistul și simbolistul, întâlnindu-se în aceeași casă, nu s-au mai privit ca două specii dușmane, gata să se încaiere. Sentimentul de colaborare i-a făcut mai înțelegători unul pentru altul (Ibrăileanu 1923: 120).

Revista, transformată metaforic în „casă", adică un spațiu familiar și intim, devine prilej al dezvoltării unei empatii artistice, prin care scriitorii își împărtășesc concepțiile de viață și, implicit, modul lor divers de a face artă, fără să se constrângă unul pe celălalt. Poporanismul, ca model de sociabilitate, pare să-și asume o experiență a comunului, valorificând o „comunitate imaginată" a scriitorilor prin intermediul tiparului[5]. Ideea-stindard, din perspectiva căreia grupul își certifică poziția în câmpul literar și își duce luptele pentru supremație, este și o formă de democratizare a relațiilor dintre scriitori prin imaginarea artei ca empatie socială.

În ce măsură este compatibil acest model democratic cu formele de sociabilitate artistică? Se pot întâlni cu adevărat scriitorii într-o „casă" a poporanismului, polemizând de dragul jocului de idei, indiferent de grupul, curentul sau școala de care aparțin? Studiile literare contemporane despre grupările literare vorbesc, dimpotrivă, despre o structură recluzivă și antimodernă a societăților de artiști, într-o încercare de izolare față de corpul social și politic, deci și față de un model democratic, ce comportă, până la urmă, un sens masificator. Dacă privim în culisele cenaclului „Viața românească", la practicile sociale din spațiile de întâlnire, putem observa că modelul ce guvernează aceste practici nu este deloc unul democratic: accesul în interiorul cenaclului este posibil doar pe bază de invitație, iar membrii sunt atent selectați, întâlnirile din casa lui Ibrăileanu sunt tensionate între deschiderea către comunicarea socială și reticența

[5] Mă refer, în acest context, la analizele lui Benedict Anderson care reliefează importanța tiparului în constituirea imaginarului național: lectura unui ziar de către o comunitate anonimă este echivalentul unei „ceremonii în masă" ce creează impresia simultaneității, căci fiecare participant, deși situat în intimitatea odăii sale, este conștient că reproduce același ritual ca și alți cititori, chiar dacă aceștia îi sunt complet străini (Anderson 2000: 35–38).

gazdei față de invadarea spațiului personal; scriitoarele femei lipsesc de la întâlniri, fiind evocate doar ca niște ființe eterice; conversația fără regulă are totuși limitări de ordin emoțional. Democrația scriitorilor rămâne, în cele din urmă, o imagine publică, deloc lipsită de amprenta ideologicului și, în fond, un model rafinat, dedicat scriitorilor, al ideologiei poporaniste.

Bibliografie

Aderca 1924: Felix Aderca, *De sus în jos sau de jos în sus...*, în „Cuvântul liber", 1924, I, nr. 48.

Anderson 2000: Benedict Anderson, *Comunități imaginate. Reflecții asupra originii și răspândirii naționalismului*, traducere de Roxana Oltean, Ioana Potrache, București, Editura Integral.

Bertrand, Saint-Amand et alii 2012: Jean-Pierre Bertrand, Denis Saint-Amand, Valérie Stiénon, *Les querelle littéraires: esquisse méthodologique*, în „Contextes", nr. 10, valabil la https://journals.openedition.org/contextes/5005, consultat la 1 martie 2021.

Glinoer, Laisney 2013: Anthony Glinoer, Vincent Laisney, *L'âge de cénacle. Confraternités littéraires et artistiques au XIXe siècle*, Paris, Editura Fayard.

Ibrăileanu 1906a: G. Ibrăileanu, *„Morala" în artă*, în „Viața românească", 1906, I, nr. 2, pp. 302-307.

Ibrăileanu 1906b: G. Ibrăileanu, *Ultima oară*, în „Viața românească", 1906, I, nr. 9, p. 450.

Ibrăileanu 1906c: G. Ibrăileanu, *Poporanismul și d. Panu*, în „Viața românească", 1906, nr. 2, p. 298.

Ibrăileanu 1909a: G. Ibrăileanu, *Iarăși „poporanismul" în literatură*, în „Viața românească", 1906, IV, nr.12, pp. 452-455.

Ibrăileanu 1909b: G. Ibrăileanu, *D. N. Iorga critic și polemist*, în „Viața românească", 1906, IV, nr. 6, p. 396.

Ibrăileanu 1911: G. Ibrăileanu, *Iarăși poporanismul*, în „Viața românească", 1906, VI, nr.12, p. 481.

Ibrăileanu 1912: G. Ibrăileanu, *Pentru „Flacăra"*, în „Viața românească", 1906, VII, nr. 1, p. 133.

Ibrăileanu 1920: G. Ibrăileanu, *C. Dobrogeanu-Gherea*, în „Viața românească", 1906, XII, nr. 3, p. 443.

Ibrăileanu 1922a: G. Ibrăileanu, *Caracterul specific național în literatura română*, în „Viața românească", 1906, XIV, nr. 11, pp. 239-252.

Ibrăileanu 1922b: G. Ibrăileanu, *Răspuns d-lui Zarifopol*, în „Viața românească", 1906, XIV, nr. 6, p. 439.

Ibrăileanu 1923a: G. Ibrăileanu, *„Caracterul specific" în literatură*, în „Viața românească", 1906, XV, nr. 2, pp. 290-292.

Ibrăileanu 1923b: G. Ibrăileanu, *Anul XV*, în „Viața românească", 1906, XV, nr. 1, p. 120.

Ibrăileanu 1924: G. Ibrăileanu, *„Prăbușirea" poporanismului*, în „Viața românească", 1906, XVI, nr. 12, pp. 460-467.

Ibrăileanu 1925: G. Ibrăileanu, *Estetism și poporanism*, în „Viața românească", 1906, XVII, nr. 1, p. 129.

Lefort 2009: Claude Lefort, *Fragilité et fécondité des démocraties. La dissolution des répères de la certitude,* Coferința *Marc Bloch*, ed. a XXXI-a, 9 iunie 2009, https://www.ehess.fr/sites/default/files/pagedebase/fichiers/2009_conference_marc_bloch.pdf, consultat la 1 martie 2021.
Simionescu Râmniceanu 1906a: Marin Simionescu Râmniceanu, *Morala în artă*, în „Luceafărul", 1902, V, nr. 11-12.
Simionescu Râmniceanu 1906b: Marin Simionescu Râmniceanu, *Asupra unor rătăciri critice intitulate „Probleme literare"*, în „Luceafărul", 1902, V, nr. 21-24.
Stere 1915: C. Stere, *Din carnetul unui solitar*, în „Viața românească", 1906, X, nr. 5-6, p. 172.
Tăslăuanu 1906a: Octavian C. Tăslăuanu, *Probleme literare*, în „Luceafărul", 1902, V, nr. 11-12.
Tăslăuanu 1906b: Octavian C. Tăslăuanu, *„Critic nechemat"*, în „Luceafărul", 1902, V, nr. 21-24.
„Viața românească" 1906: „Viața românească", *Cătră cetitori*, în „Viața românească", 1906, I, nr. 1, pp. 5-7.
Zarifopol 1966: Paul Zarifopol, în *Scrisori către Ibrăileanu*, vol. I, ediție îngrijită de M. Bordeianu, Gr. Botez, I. Lăzărescu, Dan Mănucă, Al. Teodorescu, București, Editura pentru Literatură.

The Battles of the Cenacle "Viața românească". From the Group Ideology to the Democracy of Literature

The research direction of the present study is two folded: on the one hand, it aims to investigate the public image of "Viața românească" cenacle as it appears in the polemics engaged by the group; on the other hand, it analyzes a model of sociability embedded in the concept of *poporanism* promoted by the group. Analyzing "Viața românească" magazine from between 1906 and 1930, it is noticeable that the ideology of the group, present in the manifest text from 1906 and in a series of polemic articles, shapes the public image of the cenacle as a militant group. Engaging in the battles from the literary field using the ideology of *poporanism*, the cenacle defines its identity as a cohesive and homogenous group by appealing to different occasions of stating its collectiveness. The study investigates these situations in which *le nous manifestaire* (Glinoer, Laisnay) becomes visible. The second preoccupation of the article is to analyze the model of sociability the group imagines for the artistic life. The concept of *poporanism*, employed in the battles of the group, is also used as a way to describe a democratic society of writers, in which the polemics become a refined manner of conversation and teasing between intellectuals of different schools, ideas, and poetics.

East of the West: Reading the Cultural Imaginary in Bram Stoker's *Dracula*

Ileana Alexandra ORLICH*

Keywords: *vampyr*; *demonology*; *witchcraft*; *Christianity*; *Islam*; *European identity*; *wütrich*; *vojnuks*.

> Even as I attack Eastern Europe, it is the East that threatens to attack the West; it is not we who are actively colonizing (and in effect cannibalizing) the East; it is the East that is packed with animals and sub-humans whose drive Westward we must stop in our tracks back East. The threat, embodied for example, as *vampirism*, always comes from the East (from Eastern Europe, for example), even when at all times it is the West that is doubling over with hunger.
>
> Laurence Rickels, *Vampire Lectures*: 12

Can the Christian Victorian society contain and defeat the destructive forces unleashed by a seemingly timeless haunting of a vampire whose violent desires trigger a destabilizing process of displacement and generate horrific journeying to a distant, vampire-haunted East Central Europe? These are the questions that Bram Stoker's *Dracula* voices while exploring the West's fixation with the elusive reality of a historical vampire and mapping out a fascinating fictional encounter with the singular frontier territories of an Eastern Europe whose inherent evil and bloody past define a refusal to yield to the advances of modernity in late nineteenth-century Western Europe and perpetrate a cultural vision based on violence.

Unlike the bloodsucking vampire of popular fiction and film, Stoker's Dracula was given a new cultural function in the vampire legendry. Rooted in the blood and soil of a battleground between a heavy Christian overlay and a pagan content conferred by geography and history, Count Dracula became an imprint of a stage body and a constructed complexion like a scenario that derives its meaning from the cultural context. Further, the Count's spectral presence and castle became emblematic not just of the region's burden of violence but mainly for the very survival of the national imaginary crystalized for the Western world in the sinister side of religious variations that entail demonology and witchcraft. In the remote lands encircled by the Carpathians such as Transylvania that were

* Arizona State University, USA.

incorporated in the Austro-Hungarian Empire after centuries of fighting for sovereign status from the Ottoman Empire, the social environment and the assortment of witchcraft accusations born from such conflicts as rivalry between practitioners of occult rituals and God-fearing pious people perceived as honest Christians was mapped out from the late medieval communities and extended well into the eighteenth and even mid-nineteenth century.

During this entire period and in conflicting terminologies, magical healing, magical practices, fortune telling, love magic, and remedying bewitchment coexisted alongside the Austro-Hungarian Empire regions' religious and historical stages. Most notably, the transition from the Principality of Transylvania to the sovereignty of the Habsburg Empire was spearheaded by transformation, interculturality, cross-border movement, and a social imaginary that would never fit into a specifically designated community but was rather based on human groups and in the historical development of place and region. In these narrowly circumscribed communities, the cases of witches and of bewitching skills were brought to trial because of perpetrators being associated with satanic inspiration and even with Satan's assistance in bewitchment. The intersection of local violence with the automatism of a beast who had no other choice but to feed itself on the blood of others culminated in the vampire hysteria of 1752–1753 and constituted an ongoing performance that included the documented exhumation of a corpse to establish bewitchment and vampirism. Such unenlightened and satanic rituals denoted a periphery of Europe immersed in a perverse enjoyment that satisfied the craving for past tortures and massacres tied to an alien power.

In "The Decriminalization of Magic and the Fight against Superstition in Hungary and Transylvania, 1740–1848", Pèter Tóth (Tóth 2017) discusses the end of the witch hunt within three distinctive periods, 1740–1755, 1756–1768, and 1769–1780. He then examines the decade of Emperor Joseph II's controversial legal reform in the 1780–1790 decade, and finally the 1790 and 1848 period, which is of particular interest due to the departure from Joseph II's ideas and a return to the former state of criminal law against witchcraft.

Tóth foregrounds interesting information and timelines about the decriminalization of witchcraft in the frontier regions of the Austro-Hungarian Empire, an entity perennially at war with the Ottoman Empire, especially the Easternmost territory of Transylvania that terminated the witch-hunt after the initial 1768 decree but, as Tóth exemplifies in relating cases, continued the beheading and burning at the stake punishments until 1795. Such practices could be perceived as part of an already established imaginary of Transylvania as endemically violent, with a pronounced thirst for blood and sacrifice of others that had no real justification in an enlightened, let alone Christian community. In the geopolitical imaginary of Europe, these unholy occurrences could also be read in

the West as a marker of a lower standard of civilization in the East, practically incompatible with a proper European identity.

More to the point in the context, even though the use of torture in cases of witchcraft-related activities regulated through *Proxis Criminalis* in Hungary and the *Tripartitum* in Transylvania ended in 1766, local authorities continued to apply torture, beheading, and burning of the body at the stake as late as 1782 for the crime of severe blasphemy. This situation draws particular attention not only to the association of witchcraft with the trespassing of Christian regulations but, more importantly, to what an emancipated Western Europe perceived as the continuity of vestiges of an unholy cruelty in the frontier extremities of the continent's Eastern lands that did not quite rub shoulders with the emancipated West.

After observing that Hungarian Catholicism shows a delayed development in observing the church ritual and tradition in contrast with Western Europe due to the Ottoman rule and Christian Orthodox influence in the area, Daniel Bárth questions the key concepts of rationalism and tolerance at the heart of the Austro-Hungarian absolutism that has marginalized 'popular religion' (Bárth 2017: 325) of the type cultivated in Transylvania. This socially documented situation had clearly led, as recently as in pre-modern times, to the West's social perception of the Eastern region of Europe as a distant display-case of questionable, even forbidden, quasi-Christian practices that held an alluring fascination.

Lurking in the shadows, the vampire appeared in the faraway region of Transylvania as the incarnation of those old centuries that refuses to fade away in the face of an ever-modernizing Europe. When juxtaposed with Victorian rationality, the vampire appealed to Bram Stoker as the idea of a specter of an ancient and unholy past, a creature willing to quench its thirst for more blood by consuming the life of others and revealing a particular form of literary identity in the historical Vlad Dracul Țepeș – a ruling prince or duke (*voievod*) historically documented in the peripheral space of an unenlightened Europe seen as a vastly unchartered wilderness that bordered the Ottoman Orient at the cross roads between Christianity and Islam. During frequent visits at the British Museum to peruse old chronicles in search of this authentic demonic, vampire-like figure of the Transylvanian troubled history brought to his attention by his Hungarian-born friend Arminius Vambery, Stoker began to read about the cruel prince of Wallachia who had learned the art of torture from the Turks during his youth, when he was held hostage to the Ottoman Sultan.

Particularly alluring to Stoker was the name "Dracula" derived from the Romanian translation of the Order of the Drakon, the Christian distinction Vlad's father had received from Holy Roman Emperor Sigismund for his heroic fight against the Turks. Since the word Drac in Romanian means Devil, the symbolic dualism of a Christian knight fighting against the infidel and of a devil-like

creature transcending the bounds of a single human life to haunt the world of the humans immediately attracted Stoker. Featured in *Dracula* as the vampiric Count, Vlad Țepeș projected for Stoker the violent epic foundation of an Orthodox vassal who had lived a double life (that Victorian thing!) among Christians, defending the Cross in a subterranean Europe that lived under the threat of their Islamic masters for centuries and among the infidels at the Sultan's court, learning early in life about bondage and torture in a place that summoned darkness and invoked the trauma of dehumanization in the body and the soul that the nations of Eastern Europe had to endure in the bondage to Islam. Pleasure was no longer based on the natural body that generated natural pleasures or conventional sensorial associations but instead reveled in perverse excesses and pain-inducing saturation through sexual deviation and deformed representations of sexuality. It is not an accident that the masochistic imaginary was after all made widely visible by a native son of this region, Leopold von Sacher-Masoch, born in the neighboring Habsburg Bukovina.

Through his readings, Stoker also learned that the real historical Țepeș had connections with the ruling princes of Transylvania like Matei Corvin, later King of Hungary, an association that enabled Stoker to place Dracula's castle in Transylvania, a name that literally means the Land Beyond the Forest.

Stoker's further reading of Emily Gerard's book *The Land Beyond the Forest*[i] underscored his immediate interest, fueled in no small part by his preoccupation with the accumulated centuries that nurtured Eastern Europe in archaic blindness to progress and enlightenment. From Gerard's book Stoker learned about the Szeklers, descendants of the Huns in a direct line from Attila himself, a savage leader also known to the West as "the Scourge of God" (Gerard 1888: 43). Since in Hungarian the word Szekler means one who lives beyond the forest, near the frontier, Stoker uses the Szeklers in the novel as collective guardians or human groups of Orthodox Christians, defending these remote Christian lands by standing as a sort of symbolic gateway against the savage, blood-thirsty invaders coming from Asia into Europe for whom the body was defined by its functionality and thus reduced to a machine that exists only as hooked up to the other machine-like bodies. Given the purely functional view of the body among these perpetrators, cruelty to the body was equated with and may even have superseded pleasure.

Adding to the sources of Stoker's ingenious transcribing of real and fictional occurrences, Radu Florescu and Raymond T. McNally write in their seminal book *In Search of Dracula* (1972) that the British Museum had purchased one of the German pamphlets printed in 1491 relating horror tales about Dracula that Stoker most certainly must have read, especially since the British Museum pamphlet existed in a similar format in the library of the University of Budapest with which Vambery, Stoker's friend, was familiar.

Although the German pamphlet does not portray Dracula as a *vampyr*, it does refer to him as a cruel tyrant and *wütrich*, an old German term for a blood-thirsty monster.

For Stoker, the confrontation between the Ottoman (non-Christian) Turks and the small Christian armies of the various small principalities spread over the territorial area of today's Romania, especially the regions of Wallachia and Transylvania that were never assimilated into the Ottoman Empire at the time of Vlad Țepeș's reign, and to which Count Dracula himself alludes in his conversation with Jonathan Harker during their first long talk, becomes an extraordinary stage for the deadly confrontation between God and Satan: the light of purity and the darkness of sin, a duality that translates further into the allegories and visions of the horror genre, complete with blood-thirsty monsters of the kind described in the old German pamphlet. From the secure distance of the only remaining European maritime Empire that was his native England, Stoker could turn his gaze to the realm of violent desires and forbidden dreams, a vampire land emerging from the unfiltered rigors of institutionalized Christianity that could flourish and spread like a destructive force, through the blood that marks the coincidence of both the male and female body to take over the western civilization. Stoker's genius relies precisely in unleashing that cultural alterity in the encounters of the bloodthirsty vampire brought along to the English shore in boxes of soil with the feminine characters, Lucy Westenra and Mina Murray, who become his victims through the disenfranchisement of their bodies, i.e., an erasure of their physical bodies, because for Count Dracula their feminine bodies have no meaning in and of themselves, other than as a symbolic substrate for the transmission of Dracula's unholy power and legitimacy of evil. The violent assault by the vampire immersed in a perverse enjoyment derived from the perpetual replaying of cruelty underscores the rhetoric of a borderland Europe, sustained through the cultural imaginary of blood and soil and the phallic character of the stake, now besieging the Christian world. As stated in chapter III of Stoker's *Dracula* in order to prepare the reader for the unholy, deadly invasion, "the old centuries had, and have powers of their own which mere modernity cannot kill" (Wolf 1975).

So powerful was Stoker's rendition of a savage world creeping into the Western tranquility of accumulated Christian tradition that it made a powerful impression on the great T. S. Eliot, who introduced it in Part V of the first printed edition of his great *G□tterd□mmerung* poem *The Waste Land*, "What the Thunder Said," in the stanza

> A woman drew her long black hair out tight/ And fiddled whisper music on those strings/And bats with baby faces in the violet light/ Whistled, and beat their wings/And *crawled head downward down a blackened wall*. (my italics) (Eliot 1971: 112).

In a letter to the *Times Literary Supplement* dated May 18, 1973 Valerie Eliot writes that she regrets omitting from the notes to her facsimile edition of the manuscript of *The Wasteland*, "under the impression that it was known, a reference linking the man–bats in the received text–who crept "headward down into the wall" (Eliot 1971: 112) with the scene in *Dracula* where the Count crawls in a similar way. For Eliot, a staunch defender of Christian tradition in the Western culture, the creepy advancement of historical barbarism and tribal culture into England was united with the name of Dracula. The blood tribute of a remote feudal system was a menace to the order of the modern monarchic England that Eliot admired because its power was assured through divine rights.

Undeniably, in Stoker's time the vampire tradition was well represented in the West. Although the great authors of Gothic fiction like Robert Walpole (*The Castle of Otranto*, 1764), Ann Radcliffe (*The Mysteries of Udolfo*, 1794; *The Italian*, 1797), and Matthew G. Lewis (*The Monk*, 1796) had been published mostly in the eighteenth century, several books in the vampire vein like Charles Maturin's *Melmoth The Wanderer* (1820) and especially John Polidori's *The Vampyre* (1819) and Thomas Presket Prest's *Verney the Vampyre* (1847) testify to the compelling fascination with the monster's central mystery and deadly erotic appeal in nineteenth-century England. Increasingly darker and fouler, the consummately evil creature of the last three books added substantially to vampire horror that reverberated in Stoker's sensibility, arresting his added attention.

Of particular interest for my own examination of the cultural imaginary is the central vision of each of the three books published in the 1800s that plays to a greater intensity in Stoker's *Dracula*. With particular depth added to the protagonist's loathsome experiences after selling his own soul to purchase a one-hundred-fifty-year lifetime span, Maturin's Malmoth, for example, offers a descent into the abyss of a monstrous world, replete with dungeons, whips, and cannibalism, charting what may be the cost to mankind of original sin, as embedded in the Christian world order that preoccupied Stoker.

Born of what in his "Foreword" of the *Dracula* Heritage Edition (1965) Anthony Boucher called "that same splendid brainstorming session that also produced Mary Shelley's Frankestein," (Wolf 1975) on the rainy evening in 1816 when Byron suggested to the two Shelleys, to Polidori, and Lewis, who were all there in Geneva, that each of them write a horror tale, only the Polidori story is of interest in a comprehensive recording of vampire lore that appealed to Stoker's genius. Although *The Vampyre* has little to recommend it as a memorable work in terms of plot or style, its deadly Lord Ruthven, in relentless pursuit of two beautiful young women associated with both distant lands and London, stirred the sensibility of audiences and theatre goers alike through many of its stage versions. Associated with the theatre world in his native Ireland as a drama critic writing

for the Dublin *Mail* and later as an actor-theatre manager for twenty-eight years of his friend Henry Irving's *Lyceum* theatre in London, Stoker was familiar with the various versions of this seductive type of the vampire character moving with ease from the Balkans into the London scene.

The third notable work that resonates in Stoker's *Dracula* is Prest's *Varney the Vampyre*, a book whose enthusiastic arsenal of gatherings from established vampire fiction fills up 220 chapters of endless blood sucking and horrific misdeeds. Here's Varney at his monster-best moment, attacking a young girl:

> With a sudden rush that could not be foreseen – with a strange howling cry that was enough to awaken terror in every breast, the figure seized the long tresses of her hair, and twining them round his bony hands he held her to the bed. Then she screamed…Shriek followed shriek in rapid succession…Her beautiful rounded limbs quivered with the agony of her soul. The glassy, horrible eyes of the figure ran over that angelic form with hideous satisfaction …He drags her head to the bed's edge. He forces it back by the long hair still entwined in his grasp. With a plunge he seizes her neck in his fang-like teeth – a gush of blood and a hideous sucking noise follows. The girl has swooned, and the vampyre is at his hideous repast (Presket Prest 1971: 3–4).

Even though *Varney* and *Dracula* have little in common beyond the vampire theme, hints from Prest's book surface in Stoker's *Dracula* in the attempts to attack Lucy in her bedchamber and in the memorable Lucy-staking episode in Chapter XVI.

But the fascination with the bloodsucking monster-like Vlad Țepes, whose real history was charged with the fateful struggle between an advancing, threatening Islam into Christian lands provided a powerful, culturally rich symbolism that attracted Stoker beyond an interest in vampires only. The embedded Christian allegory of his novel *Dracula* is primarily designed to rest upon the five personages that engage in a deathly confrontation with an accursed demon from a world of insurmountable cultural differences emblematic of the margins of Eastern Europe.

Engaged in a deadly confrontation that proposes to dispose of the threatening vampire and to free Mina's soul after having returned Lucy Westenra to a peaceful death, Jonathan Harker, Van Helsing, John Seward, Quince Morris and Arthur Godalming unite in a brotherhood that reflects their noble cause. Proclaiming their new status as Knights of the Holy Cross, the Dutch world-renowned scholar and scientist Van Helsing, whose name Abraham is no coincidence, becomes their spiritual leader. In Chapter XXIV, as they are departing London for the unchartered wilderness of Transylvania to track down and destroy Dracula, Van Helsing declares: "…we are ministers of God's own wish: that the world, and men for whom His Son die, will not be given over to monsters, whose very existence would defame Him. He have allowed us to

redeem one soul already [Lucy's], and we go out as the old knights of the Cross to redeem more. Like them, we shall travel towards the sunrise; and like them, if we fall, we fall in good cause" (282).

Traveling East of the West, these Latter-Day Knights reiterate through Van Helsing the Ottoman Empire's cultural hegemony over the marginal regions of Eastern Europe, from the days of the former Byzantine world and the fall of Constantinople to Stoker's own time. In this frontier space, high ranking Christian princes and military leaders from such illustrious Byzantine families as the Komnenos, the Mavrozomes, and the Palaiologos alternated their religious and political allegiance between Seljuk service and the thrones of Nicea and Constantinople. Mixed Turkish and Christian groups of warriors, castellans, and entire villages of retinues participated in common military exploits and divided their spoils of booty and slaves.The irony of history is that while the West consolidated Latin Christendom it did so at the expense of opposing, betraying, and oppressing Orthodox Christianity at every turn. Disaffected Christians of the East subsequently worked and fought with the Turkish military leaders for whom they provided troops and with whom they established political alliances since the days of Orhan, the Turkish leader who married a Byzantine princess to open his people's access into Europe.

Over time, the boundaries between Christians and Muslims were blurred as dervishes and imams interconnected with priests and theologians in Islamo-Christian sanctuaries conducive to the early religious symbiosis in the corridor between a Christian Empire and a Muslim Empire. In the region of the Balkans and the Danubian plain, Christian *vojnuks* (auxiliary guards of lesser nobility) became men of Ottoman military status by the fifteenth century, the real history time of Vlad Țepeș. And although Wallachia and Transylvania were never fully conquered or assimilated into the Ottoman Empire, they witnessed a strong wave of conversion in the areas surrounding them. Of the fifteen grand viziers of the Ottoman Empire between 1453 and 1515, eight were of Byzantine or Balkan Christian nobility and only three were of Turkish origin. The tight group of the Sultan's servants were habitually involved in a fluid network of interactions between the Muslim and Christian communities, with children and young offspring of the prominent nobility raised and living at the sultan's court. Two of the nephews of dead Emperor Constantine who became Mesih and Murad Pasha were not only leaders of the reorganized power structure of the Ottoman Empire but also engaged in actions hostile to the Latin Christendom of Western Europe. Those who were unwilling to reintegrate in the new Islamized communities that fought for conquest and domination fled to the West where they kept boundaries and religion segregated from the East, in what was perceived as Europe proper.

Even though the fight against the Ottoman Turks and the spread of the Muslim world in the provinces of Wallachia and Transylvania was carried on by

local Christian rulers like Vlad Dracula Țepeș, as the Count himself acknowledges to Jonathan Harker in Stoker's novel, the Islamization of the Byzantine Christian Empire and the ensuing hybrid civilization and religious symbiosis located in the Eastern frontier of Europe remained peripheral to the West. This led in time to an association of the territory with witchcraft and demonology and to an overall perversion of the Christian religious imaginary with the vampire as a monstrous metaphor embarked upon a sacrilegious, demonic mission to destroy the West.

In Stoker's novel, whether in London where Dracula has traveled to embark on his nefarious mission or later in the journey back to Borgo Pass in pursuit of Dracula, all the characters' pronouncements and interactions with the Count are perceived in Biblical terms as they feel to be engaged in a divine crusade to eradicate evil. For example, before beginning their journey in quest of Dracula, Van Helsing's address in Chapter XVI to his friends – "Then our promise shall be made to each other anew; for there is a terrible task before us, and once our feet are on the plough-share, we must not draw back" (195) – is a loose rendering of Luke 9: 62, where Jesus, speaking to a hesitant would-be disciple, says: "No man having put his hand to the plough, and looking back, is fit for the Kingdom of God". Later in Chapter XIX, as they all enter the abandoned house where Dracula has deposited some of his soil-filled coffins, Van Helsing crosses himself and exclaims in words that paraphrase Jesus's cry in Luke 23: 46, "*In manus tuus, Domine*" (222).

In the portrayal of Dr. Van Helsing who has called upon his friends to be Knights of the Cross in the pursuit of Dracula, Stoker brings in a not-so-subtle Christian reference to a religious order, most famous in Bohemian history and recognized by several popes and emperors as a military, or at least paramilitary order. Juxtaposing in the novel's underlying construct of historiography the scholarly and deeply devout Van Helsing with Dracula's father, a Knight of the Order of the Drakon established by the Holy Roman Emperor Sigismund, Stoker is making the point that while the Christian-centered Knights of the Cross were famous for their study of diseases and their devotion to hospital work and the protection of life Dracula's lineage was drawn to destroying life through violence and promoting physical annihilation – a perversion born from the hybridity between the cross and the crescent and the gradual taming of a robust Christian Orthodoxy through endless interactions with Islam that engendered a sort of undead existence nurturing the cultural imaginary of the vampire.

As stated in a recently published work on vampires, in addressing the current global alignment in Europe, Laurence Rickels (1999) claims that the East is a dangerous zone, a heart of darkness of our times. The Gothic imaginary that had been especially vivid in the vampire imaginary depicted in Stoker's *Dracula*

has been instrumental in bringing into contemporary identity the separation of the East that is seemingly out of joint with the West's enlightened status.

Bibliography

Bárth 2017: Daniel Bárth, "Demonology and Catholic Enlightenment in Eighteenth-Century Hungary." Gabor Klaniczay and Eva Pocs, Eds. *Witchcraft and Demonology in Hungary and Transylvania*. Palgrave Historical Studies in Witchcraft and Magic.

Eliot, Eliot 1971: T. S. Eliot, Ed. Valery Eliot, *The Waste Land. A Facsimile and Transcript of the original Drafts.* New York: Harcourt Brace Jovanovich. 112

Florescu, McNally 1972: Radu Florescu and Raymond T. McNally, *In Search of Dracula.* Greenwich, Connecticut: New York, Graphic Society. 180.

Gerard's 1888: Emily Gerard's *The Land Beyond the Forest.* New York: Harper and Bros.

Presket Prest 1971: Thomas Presket Prest. *Varney the Vampyre*. New York. Arno Press in cooperation with McGrath Publishing Co.

Rickels 1999: Laurence Rickels, *Vampire Lectures*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 12.

Tóth 2017: Peter Tóth, "The Decriminalization of Magic and the Fight against Superstition in Hungary and Transylvania, 1740–1848". Gabor Klaniczay and Eva Pocs, Eds. *Witchcraft and Demonology in Hungary and Transylvania*. Palgrave Historical Studies in Witchcraft and Magic.

Wolf 1975: Leonard Wolf, *The Annotated Dracula*. Clarkson N. Potter Inc. New York. All quotations form Stoker's *Dracula* are from this edition.

Abstract

Bram Stoker's Dracula advances both an invitation to rely on Christianity for protection against sin and a plea for a more Christian-centered world. In conformity with his Protestant upbringing, Bram Stoker believed that religion provides a form of spiritual sanctuary against the various manifestations of evil, such as its embodiment in vampires. In his book's fictional account, Stoker underscores the vampires' repulsion from religious objects to reveal a Christian comfort that would protect the more fervent and loyal of the believers against temptation. Embedded in the narrative, one of the more obvious connections between Christianity and the novel is the protection that religious emblems grant their carriers against vampires.

Scriitorul evreu – „calul troian” din cultura română modernă? Antisemitismul literar

Maria PAŞCALĂU*

Keywords: *literary anti-Semitism*; *modern Romanian culture*; *national identity*; *national literature*; *Romanian Jewish writers.*

În şedinţa Senatului din 13 aprilie 1895, în cadrul discuţiilor privind aprobarea cererii de încetăţenire a filologului Lazăr Şăineanu, profesorul universitar şi, la acel moment, senatorul V. A. Urechia atrăgea atenţia asupra pericolului acceptării străinilor, în special a evreilor, în cultura română, comparând acestă situaţie cu introducerea calului lui Ulise în cetatea Troiei (Voicu 2008: 26). Respingerea lui Lazăr Şăineanu din cultura română nu era doar o formă incipientă de antisemitism academic, ci conţinea şi germenii unui alt tip de antisemitism, antisemitismul îndreptat împotriva evreilor aculturaţi văzuţi ca un factor de disoluţie a culturii române (Voicu 2005: 184).

Prezenţa scriitorilor evrei în cultura română interbelică a fost însoţită, pe de o parte de manifestări de acceptare şi de susţinere, pe de altă parte de „o reacţie continuă de respingere şi delegitimare” (Volovici 2016a: 12). Antisemitismul îndreptat împotriva scriitoriilor evrei care îşi doreau integrarea în cultura română este denumit de George Voicu „antisemitism literar”, făcând precizarea că este parte integrantă a „antisemitismului intelectual”[1] teoretizat de Leon Volovici (Voicu 2003: 159). „Antisemitismul literar” se referă, după cum precizează autorul menţionat, la atitudinea de desconsiderare sau de respingere a evreilor din literatura română. Această atitudine s-a manifestat în cercurile culturale şi politice naţionalist-antisemite care au încercat să o impună opiniei publice, în special prin publicaţiile aflate sub influenţa lor (*ibidem*: 138). Au fost invocate motive precum incapacitatea de a crea o literatură valoroasă din punct de vedere estetic, precum şi influenţa nefastă asupra literaturii şi a identităţii naţionale sau asupra moralităţii societăţii româneşti. Scriitorii evrei, consideraţi a fi parte a unui grup etnic predispus la imoralitate, sunt acuzaţi de „iudaizarea” literaturii române, proces care ar fi avut drept rezultat crearea unei literaturi pornografice. Un alt motiv de respingere a fost aşa-zisa incapacitate a literaturii produse de scriitorii evrei de a fi reprezentativă pentru „specificul naţional”, deoarece, în viziunea naţionaliştilor,

---

* Universitatea de Vest din Timişoara, România.

[1] Vezi Volovici 1995.

evreii erau străini de rădăcinile etno-culturale şi istorice ale românilor. Dreptul de a participa la crearea literaturii naţionale le este contestat şi de către adepţii teoriilor herderiene privind strânsa legătură dintre limbă şi marea literatură a unui popor (*ibidem*).

În anii '40, „antisemitismul literar" ajunge să fie exprimat într-o formă legislativă, regăsindu-se în măsurile care-i aveau drept ţintă pe scriitorii evrei. Deşi a avut rădăcini în secolul al XIX-lea şi a căpătat o formă coerentă la începutul de secol XX, „antisemitismul literar" a început să se manifeste într-un mod agresiv după emancipare, atunci când, observă George Voicu, „scriitorii de origine evreiască au ajuns în mod inevitabil să concureze pentru recunoaştere simbolică şi prestigiu cu scriitorii majorităţii etnice" (*ibidem*).

Unul dintre intelectualii români de elită care a contestat dreptul evreilor de a participa la viaţa culturală a ţării şi de a crea literatură în limba română a fost Nicolae Iorga. După despărţirea politică de A. C. Cuza, Iorga făcuse un pas înapoi în ceea ce priveşte manifestările accentuat antisemite, însă revine în 1937 cu un text intitulat *Iudaica*, iritat de articolele publicate în *Curentul* de doctorul Filderman pe tema istoriei evreilor în România. Referitor la evrei, în general, şi la scriitorii evrei, în special, Iorga făcea următoarele afirmaţii:

> Dându-şi seama de puterea lor în creştere, ei ni zugrumă bisericile, ni înlocuiesc prăvăliile, ni ocupă locurile şi, ce e mai pierzător, *ni falsifică sufletul, ni degradează moralitatea prin opiul ziaristic şi literar cu care ne încîntă.* [...] ei ţin supt steagul înaintării de fiecare clipă pentru orice forţă li aparţine şi, ca să ascundă înaintarea, recurg la schimbările de nume în viaţă, la pseudonimele în literatură. [sic!] [subl. aut.] (Iorga 1937: 18).

Ideile exprimate de Nicolae Iorga în *Iudaica* indică o revenire la poziţia sa din 1906 faţă de evrei, atunci când, în cele trei conferinţe ţinute la Universitatea din Bucureşti, în demersul său de apărare a limbii române, susţinuse, cu argumente bazate pe teoriile lui Herder, respingerea evreilor din literatura română (Voicu 2003: 143).

În lucrarea *Naţionalitatea în artă* (1908), A. C. Cuza lansează, la rândul său, o serie de idei care aveau să devină recurente în discursul antisemit al susţinătorilor mişcărilor de extrema dreaptă: evreii nu puteau fi creatori de cultură română, eliminarea evreilor din cultura română constituia o problemă de maximă importanţă şi, nu în ultimul rând, „*spiritul jidovesc* disolvant" [sic!] [subl. aut.], avea o influenţă nocivă asupra culturii române (Cuza 1927: 102-103). În aceeaşi lucrare, le contestă scriitorilor şi criticilor evrei din literatura română a momentului orice merit literar (*ibidem*: 82), îndreptându-şi atacurile împotriva lui Ronetti-Roman. Autorul dramei *Manasse* este acuzat de crearea unei piese cu caracter pornografic şi a unor personaje care întruchipează tipuri specific evreieşti, precum şi de folosirea unui „jargon jidovesc" în locul limbii române pe care nu ar fi cunoscut-o suficient de bine (*ibidem*: 196-204). Potrivit lui A. C.

Cuza, *„artiștii, învățații, bărbații politici să fie reprezentanții naționalităței lor”* [sic!] [subl. aut.], „nu trebuie să fie *străini*, ci să aparțină ca origine, poporului ale cărui destine sunt chemați a le conduce” [subl. aut.] (*ibidem*: 74) Așadar, evreii, străinii din interiorul națiunii române, nu ar fi fost îndreptățiți să fie creatori de artă, respectiv de literatură.

Și pentru Octavian Goga, așa cum se exprima în articolele adunate în volumul din 1927, *Mustul care fierbe*, „literatura națională înseamnă a prinde într-o formă artistică criteriile specifice ale diferențierii de suflet, gama distinctivă a unei plămădeli etnice” (Goga 1927: 35). Mai mult, literatura ar fi trebuit să își recapete rolul de la 1848 și să fie pusă în slujba idealului național, în condițiile în care coeziunea națională și integritatea teritorială realizate odată cu Marea Unire erau amenințate atât de dușmanii din afara granițelor, cât și de inamicii din interior, „o năvală de oaspeți cari vor să se împartă pe cămașa noastră”, adică imigranții evrei (Goga 1927: 13). În același volum, Goga atrăgea atenția asupra fenomenului de „desrădăcinare artistică” (*ibidem*: 36) apărut la acea vreme în mediul cultural românesc în urma importului unor clișee străine care ar fi răsturnat ierarhia valorilor naționale consacrate de o moștenire culturală transmisă din generație în generație în care se simțea „ritmul permanent și invariabil al rasei” (*ibidem*). Literatura tradițională care avea ca „obiectiv literar” țăranul, ar fi fost înlocuită de „o producție hibridă pe care o văd prin colțuri de reviste, pagini de poezie vaporoasă, o ciudată psihoză literară cu diverse etichete exotice: expresionism, dadaism, rabindranath-tagorism...” (*ibidem*). În opinia lui Goga, acest tip de literatură nu reprezenta literatura noastră națională, „oglinda strălucitoare a unui neam” (*ibidem*: 35), prin urmare, nici specificul românesc prin care doream să ne afirmăm originalitatea la nivel universal (*ibidem*: 34). Condiția de popor minor nu ar fi putut fi depășită decât prin îndepărtarea elementelor alogene și prin susținerea valorilor promovate de rasa dominantă (*ibidem*: 38). După Marea Unire, devenise obsedantă ideea construirii identității naționale printr-o cultură originală, la nivelul culturilor marilor națiuni europene. Însă în gândirea lui Goga și a naționaliștilor, în general, o literatură românească autentică însemna o literatură purificată de elementele străine, în special de evrei.

În perioada interbelică, afirmarea României printr-o cultură originală, specific românească devenise o preocupare oficială, după cum o dovedește declarația regelui Carol al II-lea din primul număr al „Revistei Fundațiilor Regale”:

> Mi-a fost hărăzit Mie, ca Rege al acestei Românii întregite și ca un convins al vitalității intelectuale a neamului Meu, să pot, după ani de trudă, să duc la îndeplinire, prin instituția nou creată, acest ideal al Meu, ideal lăsat Mie ca o sfântă moștenire, de la Iubitul Meu Tată, Regele întregitor de Neam, care vedea într' o astfel de publicație mărturia intelectualității poporului nostru și a afirmărei entității culturale românești în fața lumii civilizate (M. S. Regele Carol al II-lea 1934: 3).

„Specificul național" în literatură a fost teoretizat de Garabet Ibrăileanu în 1922, fără implicații xenofobe sau antisemite. În opinia lui Garabet Ibrăileanu, reflectarea realităților naționale, capacitatea de exprimare a sufletului unui popor, precum și cunoașterea în profunzime a limbii în toate formele ei ar constitui elementele esențiale ale unei creații literare reprezentative pentru literatura națională (Ibrăileanu 1922: 239-252). Însă criteriile enunțate de criticul de la *Viața Românească*, în funcție de care putea fi stabilit „caracterul specific național" al unei creații literare, au fost reinterpretate într-o manieră radicală de naționaliștii antisemiți cu scopul de a reclama ilegitimitatea prezenței evreilor în literatura română și de a cere excluderea lor (Voicu 2003: 154).

Reflectarea specificului național în literatură, în viziunea adepților ideologiei de extrema dreaptă, ar fi trebuit să devină obligatorie. La sfârșitul anilor 1930, se ajunge astfel să se discute în cercurile naționalist-antisemite despre ideea unei literaturi angajate (Ornea 2008: 493). Lideri ai mișcării legionare, publiciști sau scriitori care au îmbrățișat ideologia de extrema dreaptă precum Corneliu Zelea Codreanu, Ion I. Moța, Traian Brăileanu, Mihail Manoilescu sau Radu Gyr își exprimă deschis în această perioadă opțiunea pentru o literatură angajată, o artă naționalistă, purificată de elementul evreiesc (Ornea 2008: 494-505). În acest sens, într-un articol care urmărea contestarea ideii de autonomie a esteticului, Traian Brăileanu, membru în Senatul Legionar, declara:

> O operă de artă nu va fi moralizatoare, nu va fi pusă în slujba Bisericii sau a statului – căci atunci e tendențioasă. Bine. Dar dacă e pusă în slujba tendințelor animale, în slujba comerțului jidovesc: ea nu e tendențioasă?... Autorul individualist, iudaizant, lesne de identificat prin reclama și laudele presei jidovești, nu poate produce opere de artă, ci doar porcării mai mult sau mai puțin atenuate... De aceea opera de artă trebuie să fie în deplină și desăvârșită concordanță cu legile naturii, deci și cu legile sociale, cu normele morale, religioase etc. Ea nu se poate desface de viața națiunii, nu i se poate opune fără a pierde caracterul ei specific, de valoare în sine... În concluzie, arta nu poate fi decât naționalistă (Brăileanu 1936 în Ornea 2008: 496)

În opinia lui Traian Brăileanu, judecarea operei de artă după criterii etnice și etice se impunea ca o condiție necesară păstrării caracterului ei specific național, în condițiile în care acest specific ar fi fost amenințat de influența negativă a artei produse de evrei.

În anii '30, în presa antisemită sau chiar în instituțiile de cultură ale statului, se ajunsese să se discute frecvent despre „iudaizarea literaturii române" și „specificul evreiesc" (Volovici 1995: 180) sau despre nocivitatea „spiritului iudaic" și despre „efectele sale dizolvante" asupra culturii române (*ibidem*: 122). În 1937, Octavian Goga ținea la Academia Română o conferință cu titlul „Infiltrații străine în literatura română", în cadrul căreia atrăgea atenția asupra consecințelor negative ale invadării literaturii române de către evrei (Voicu 2003:

155-156). Doi dintre ideologii mișcărilor de dreapta, N. Roșu și N. Davidescu se dedică cercetării minuțioase a fenomenului de „iudaizare" a literaturii române, de care se plângeau Octavian Goga și Nichifor Crainic, ajungând să inventarieze operele literare marcate de „specificul evreiesc" (Volovici 1995: 80). În 1940, într-un articol din revista „Convorbiri literare", Radu Gyr, asocia „tendința distructivă" (1940: 212) a curentelor de avangardă cu spiritul iudaic, folosind formulări precum: „«Scuipă tot», neagă tot, e însăși ofensiva spiritului iudaic în cultură." (*ibidem*: 214). Avangardele, aflate sub influența blamatului spirit iudaic, ar fi fost responsabile de tentativa de substituire a valorilor autentice românești cu „o serie de false valori în toată cultura românească și, îndeosebi, în artă și în literatură" (*ibidem*: 211). În afara promovării unor non-valori precum agresivitatea, anarhia, negativisul și spiritul distructiv, avangardiștii erau găsiți vinovați de către Radu Gyr și de așezarea artei sub „zodia pornografiei", „împingând sensualismul până la patologie și repulsie" (*ibidem*: 211). În același articol, insista asupra unei alt clișeu cu care, după cum precizează Irina Cărăbaș, fuseseră asociați scriitorii evrei, în special avangardiștii, și anume „cosmopolitismul", termen folosit în epocă în opoziție cu existența sentimentului național (Cărăbaș 2011: 190). Dadaiștii refugiați la Zürich în timpul Primului Război Mondial, sunt catalogați de Radu Gyr drept dezertori și prezentați drept „un grup de tineri aventurieri, cosmopoliți, goi de sentimentul național", „fără ancoră în sufletul unei țări" (1940: 213).

Cuprinși de valul moralizator care însoțea propaganda mișcărilor de extrema dreaptă, naționaliștii cu înclinații antisemite din lumea culturală și din presă își îndreaptă atenția asupra literaturii pe care o găsesc vinovată de abateri de la decență (Ornea 2008: 520). Inevitabil, responsabil pentru această situație este găsit „spiritul iudaic" a cărui influență nefastă s-ar fi extins și asupra unor scriitori români, în special asupra moderniștilor, care ar fi ajuns astfel să cultive o literatură „iudaică" sau „iudaizantă", cu caracter pornografic (Volovici 1995: 180; Voicu 2003: 152). După cum observă George Voicu, ideea că evreii erau „prin excelență promotorii unei literaturi decadente sau pornografice" începuse să devină la acea vreme de largă circulație, mai ales în țările europene în care ideologia de dreapta câștiga teren. În Germania nazistă, această idee ajunsese să fie folosită în scopuri politice, astfel că în 10 mai 1933 se demara acțiunea de ardere a cărților dăunătoare națiunii germane, cele mai multe dintre ele fiind scrise de evrei sau etichetate a fi „iudaizate" (Voicu 2003: 152).

Din anul 1934, începe și la noi o campanie desfășurată, în principal, în presa de extrema dreaptă împotriva „destrăbălării literare" (Crainic 1937: 309), având drept scop pedepsirea cu ajutorul justiției a scriitorilor vinovați de publicarea literaturii așa-zis pornografice (Ornea 2008: 520). Scriitori evrei precum Felix Aderca, I, Peltz, H. Bonciu, Mihail Sebastian, dar și scriitori români „iudaizați" precum Geo Bogza, Tudor Arghezi sau care nu se aflau în grațiile acuzatorilor precum Mircea Eliade ajung să fie supuși unor adevărate campanii de

denigrare în presa de extrema dreaptă. În plus, autoritățile le interzic să-și mai publice cărțile în colecțiile pentru școlari (Voicu 2003: 152; Ornea 2008: 520-530). Geo Bogza, care fusese adus de trei ori în fața justiției sub acuzația de „pornografie și atentat la bunele moravuri", prima dată pentru un articol din revista „unu", apoi pentru publicarea *Poemului invectivă*, sfârșește în 1937 prin a face închisoare alături de Horia Bonciu, scriitor evreu, condamnat din aceleași motive pentru romanul *Bagaj* (Modoc 2016: 28-30). În spatele lansării acestor acuzații în spațiul public sau chiar a implicării Academiei, poliției și a justiției în vederea rezolvării „problemei" au stat în mod mai mult sau mai puțin direct intelectuali cu convingeri naționalist-antisemite precum Nicolae Iorga, Nichifor Crainic, Radu Gyr, Vintilă Horia, I. Al Brătescu-Voinești (Voicu 2003: 153; Ornea 2008: 521-536, *passim*).

Se aduc acuzații într-un limbaj de o violență extremă atât scriitorilor români care s-ar fi aflat sub influență evreiască, cât și criticilor care nu se feresc a recunoaște meritele literare ale scriitorilor evrei atunci când este cazul. Dintre aceștia, Eugen Lovinescu și George Călinescu, suspicionați a fi evreofili, s-au aflat în permaneță sub un tir de invective venite din partea presei antisemite. În 1939, în *Porunca Vremii,* după cum precizează Ruxandra Cesereanu, referirile la George Călinescu se fac folosindu-se exprimări precum „solist al gettoului" și „pornograf" (2002: 15-17), cu aluzie atât la activitatea de critic literar, cât și la postura de scriitor inclus de revista „Neamul românesc" în anul 1937 pe lista scriitorilor pornografi cu romanul *Cartea nunții* (Modoc 2018: 45). Reacțiile din partea presei de extrema dreaptă la apariția în 1941 a *Istoriei literaturii de la origini până în prezent*, în care erau incluși scriitori evrei, sunt foare dure. I. E Torouțiu, care orientase revista „Convorbiri literare" spre dreapta, îl acuza pe Călinescu de a fi scris o istorie a literaturii „iudaizantă", în defavoarea valorilor românești și propunea retragerea lucrării din comerț. Nu îl uita nici pe Eugen Lovinescu, „precursorul acestui sistem de infiltrații" evreiești, pe care îl considera a fi mentorul unor scriitori creatori de literatură „iudaică și iudaizantă" (Torouțiu 1941 in Ornea 2008: 520). Pe lista pornografilor întocmită de „Neamul românesc" se regăsea și Eugen Lovinescu cu *Bălăuca*. Însă cele mai multe atacuri la persoană au fost lansate împotriva lui Lovinescu pentru că ar fi promovat în paginile „Sburătorului" literatura produsă de scriitori evrei, în jurul căreia, în opinia naționaliștilor antisemiți, s-ar fi concentrat modernismul (Ornea 2008: 514).

Astfel de atacuri venite din partea presei naționalist-antisemite îi vor determina pe criticii de orientare democrată Pompiliu Constantinescu, Perpessicius, Șerban Cioculescu, Vladimir Streinu, Mihail Sebastian, Octav Șuluțiu și Ion Biberi să formeze, în 1936, *Gruparea Criticilor Literari Români*, în încercarea de a le ține piept celor care urmăreau să scoată literatura din sfera esteticului și să o judece după criterii etice și etnice, aducând-o astfel înspre zona politicului (*ibidem*: 518).

Climatul accentuat antisemit al epocii a avut un impact profund asupra întregii societăţii reflectându-se şi în modul în care scriitorii evrei au fost receptaţi chiar de către criticii care i-au promovat. Deşi contribuţia celor doi mari critici interbelici, Eugen Lovinescu şi George Călinescu, la impunerea scriitorilor evrei ca scriitori români rămâne de necontestat, Leon Volovici atrage atenţia asupra prezenţei neintenţionate în scrierile acestora a unor clişee vehiculate în discursurile antisemite, precum şi asupra menţinerii unei perspective etnice, alături de cea predominant estetică în analiza operelor scriitorilor evrei, în special în cazul lui George Călinescu. Însemnările din volumul al doilea al *Memoriilor* lui Lovinescu referitoare la evreii pe care criticul i-a cunoscut sunt, de fapt, „caracterizări etnice" care evidenţiază „trăsăturile rasei" (Volovici 1995: 182-183). Portretele scriitorilor evrei realizate de George Călinescu în *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, sunt realizate tot dintr-o perspectivă etnică, notează Leon Volovici, fiind „ilustrări ale specificului evreiesc, extras din analiza operei, raportat însă la o trăsătură-stereotip, care fixează unghiul de interpretare a operei şi a psihologiei autorului" (*ibidem*: 183). După cum observă Leon Volovici, în viziunea lui Călinescu, prezenţa specificului evreiesc în operele literare ale acestora nu constituie un motiv întemeiat pentru a nu fi acceptate ca parte integrantă a literaturii naţionale, însă pătrunderea elementelor alogene în literatura naţională e admisă într-o anumită proporţie (*ibidem*: 184) şi cu unele rezerve legate de „tipicele iritante cusururi" ale evreilor pe care criticul le expune în capitolul „Specificul naţional": „desinteres total pentru creaţia ca scop, «trăirismul exagerat», negarea criticii (de care noi, rasă constructivă avem trebuinţă), umanitarismul împins până la negarea drepturilor şi notelor noastre naţionale" (Călinescu 1941: 888).

Atitudinea rezervată a lui Călinescu faţă de scriitorii evrei, precum şi unele afirmaţii cu caracter discutabil la adresa evreilor, în general, pot fi explicabile în contextul în care a apărut *Istoria literaturii române de la origini până în prezent* (Volovici 1995: 184). În 1941, vocile care ceruseră cu insistenţă eliminarea evreilor din literatura română câştigaseră deja bătălia cu democraţia, fapt consfinţit de măsurile legislative adoptate de statul român împotriva evreilor. Încă din 1937, într-un articol privind scandalul scriitorilor pornografi, Nichifor Crainic propunea, „împotriva destrăbălării literare, ce înjoseşte sufletul acestei naţii", purificarea literaturii române de „pornografii iudaici" şi de scriitorii „infectaţi de iudaism" după modelul Germaniei naziste sau al Italiei fasciste (Crainic 1937: 309).

Antisemitismul este transformat în politică de stat în timpul guvernului Goga-Cuza (decembrie 1937-februarie 1938) (Raport final 2004: 183), însă prima lege care i-a afectat în mod direct pe scriitorii evrei a fost emisă în timpul guvenului Gigurtu. Prin decretul-lege 2650 din 8 august 1940 privind situaţia juridică a evreilor din România, o mare parte din drepturile de care beneficiaseră

până atunci le erau retrase evreilor, inclusiv dreptul de a fi editori de publicații sau de cărți românești (Martiriul evreilor din România 1991: 20). În perioada septembrie-noiembrie a aceluiași an, scriitorii și jurnaliștii evrei sunt excluși din Societatea Scriitorilor Români, din Uniunea și din Sindicatul Ziariștilor (Ornea 2008: 460). Măsurile restrictive împotriva scriitorilor continuă să fie aplicate și în perioada următoare: se afișează liste cu scriitorii evrei interziși (Rotman 2008: 175), se interzice consultarea cărților scrise de evrei în biblioteci, precum și vânzarea lor în librării (Benjamin 2018: 118; Raport final 2004: 194), reușindu-se astfel eliminare lor completă din cultura română.

Dacă până în primul deceniu al secolului XX, evreii erau acuzați că refuză integrarea în societatea românescă, pe măsură ce fenomenul de aculturare își face resimțite efectele în rândurile intelectualității evreiești, o nouă formă de antisemitism, îndreptată împotriva evreilor aculturați, începe să dobândească amploare. Intelectualii evrei care doresc să se integreze și să se afirme în cultura română sunt percepuți de către naționaliștii antisemiți drept elemente străine care se insinuează în cultura română cu un efect distructiv (Voicu 2005: 184). Campaniile de denigrare a scriitorilor evrei și de contestare a legitimității prezenței lor în spațiul literar românesc își ating, în cele din urmă, scopul. Astfel că, indiferent de gradul de atașament față de cultura română, începând din 1940, toți scriitorii evrei s-au găsit în situația de nu mai putea publica, de a nu-și mai putea câștiga existența, fiind excluși din viața socio-culturală a țării, izolați din nou într-un „ghetou simbolic", aflați permanent sub amenințarea unei legislații oprimante și a pericolului deportării în lagărele morții (Volovici 2016b: 100-101).

Scriitorii evrei prezenți în spațiul cultural românesc interbelic nu numai că nu reprezintă un factor distructiv, ci dimpotrivă, susțin în mod semnificativ procesul de modernizare în care cultura română, în acea perioadă, era angajată. În acest sens, Paul Cernat, în volumul *Avangarda românească și complexul periferiei: primul val*, afirmă următoarele: „Colaborarea dintre români și evrei în perimetrul modernismului și al avangardei merită, desigur, o abordare specială; nicio istorie culturală a modernității noastre artistice nu mai poate face abstracție de ea". (Cernat 2007: 32). Scriitori precum B. Fundoianu/Benjamin Fondane, Sașa Pană, Ilarie Voronca, Gherasim Luca, Felix Aderca, Tristan Tzara, Ury Benador, Ion Călugăru ș.a. sunt nume emblematice ale acestei perioade a căror influență asupra literaturii române rămâne de necontestat.

Bibliografie

*** 1991: *Martiriul evreilor din România 1940-1944. Documente și mărturii*, volum întocmit de J. Alexandru et al., București, Editura Hasefer.

*** 2004: *Raport final al Comisiei Internaționale pentru studierea Holocaustului din România*, Iași, Editura Polirom.

Benjamin 2018: Lya Benjamin, *Politica antievreiască a regimului Antonescu 1940-1944 (Cu referire la evreii din Vechiul regat și sudul Transilvaniei)*, în Anca Filipovici, Attila Gidó (eds.), *Trecutul prezent. Evreii din România: istorie, memorie, reprezentare*, Cluj-Napoca, Institutul pentru studierea Problemelor Minorităților Naționale, pp. 110-135.

Brăileanu 1936: Traian Brăileanu, *Artă pentru artă*, în „Revista mea", I, nr. 7-8.

Călinescu 1941: G. Călinescu, *Specificul național*, în G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, pp. 885-888.

Cărăbaș 2011: Irina Cărăbaș, *Poziționări identitare în avangarda românească*, în *Studii și cercetări de istoria artei*, nr. 1, pp. 177-197.

Cernat 2007: Paul Cernat, *Avangarda românească și complexul periferiei: primul val*, București, Editura Cartea Românească.

Cesereanu 2002: Ruxandra Cesereanu, *Zavistia. Imaginarul lingvistic violent al extremei drepte românești*, în „Observator cultural", nr. 109, pp. 15-17.

Crainic 1937: Nichifor Crainic, *Criticii și pornografia*, în „Gândirea", XVI, nr. 6, pp. 309-310.

Cuza 1927: A. C. Cuza, *Naționalitatea în artă. Principii, fapte, concluzii. Introducere la doctrina naționalist-creștină*, Ediția a treia adăugită, București, Editura Cartea Românească.

Goga 1927: Octavian Goga, *Mustul care fierbe*, București, Imprimeria Statului.

Gyr 1940: Radu Gyr, *Curentele de avangardă*, în „Convorbiri literare", Anul LXXIII, nr. 3, pp. 211-219.

Ibrăileanu 1922: Garabet Ibrăileanu, *Caracterul specific național în literatura română*, în „Viața Românească", an XIV, nr. 11, pp. 239-252.

Iorga 1937: Nicolae Iorga, *Iudaica*, București, Editura Bucovina I. E. Torouțiu.

M. S. Regele 1934: M. S. Regele Carol al II-lea, *Închinare*, în „Revista Fundațiilor Regale", nr. 1, p. 3.

Modoc 2016: Emanuel Modoc, *Receptarea poeziei de avangardă a lui Geo Bogza. De la scanadalul pornografic la impermeabilitatea criticii față de fenomenul avangardist*, în „Revista Transilvania", nr. 12, pp. 25-33.

Modoc 2018: Emanuel Modoc, *Un studiu de caz al boemei avangardiste românești: revista **unu***, în „Caietele avangardei", anul 6, nr. 11, pp. 39-46.

Ornea 2008: Zigu Ornea, *Anii treizeci. Extrema dreaptă românească*, București, Editura Est (Samuel Tastet Éditeur).

Rotman 2008: Liviu Rotman (ed.), *Demnitate în vremuri de restriște*, București, Editura Hasefer.

Torouțiu 1941: I. E. Torouțiu, *Suflete închinate*, în „Convorbiri literare", LXXXIV, nr. 8-10, pp. 949-951.

Voicu 2003: George Voicu, *Romanian Literary Anti-Semitism: Historical-Ideological Facets*, în „Studia Hebraica", nr. 3, pp. 138-162.

Voicu 2005: George Voicu, *Aculturarea evreilor din spațiul românesc sau despre drama dublei identități culturale*, în „Studia Hebraica", nr. 5, pp. 161-185.

Voicu 2008: George Voicu, *Radiografia unei expatrieri: cazul lui Lazăr Șăineanu*, București, Ministerul Culturii și Cultelor, Caietele Institutul Național pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel", nr.1.

Volovici 1995: Leon Volovici, *Ideologia naționalistă și «problema evreiască» în România anilor '30*, București, Editura Humanitas.

Volovici 2016a: Leon Volovici, *Scriitori români – Scriitori evrei*, în Leon Volovici, *Eseuri pe teme delicate*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza" pp. 11-24.
Volovici 2016b: Leon Volovici, *Scriitori evrei în literatura română. O sinteză*, în Leon Volovici, *Eseuri pe teme delicate*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza" pp. 89-106.

Is the Jewish Writer the "Trojan Horse" of Modern Romanian Literature? Literary Anti-Semitism

The generation of Jewish writers, which comprised names such as Felix Aderca, Ion Călugăru, Ury Benador, B.[eniamin] Fundoianu/B.[enjamin] Fondane, M.[ax] Blecher, Sașa Pană, I.[sac] Peltz, Mihail Sebastian, Tristan Tzara, Ilarie Voronca, asserted itself in the Romanian culture around the emancipation moment, mainly after World War I, when Romania, after the unification of the territories inhabited by a majority of Romanian ethnics, was experiencing a difficult process meant to reconstruct its own national identity. This process was marked by tensions resulting from the handling of the problems related to the national minorities inhabiting the territories which had joined the Old Kingdom. Within this context, the participation of Jewish writers to the consolidation of modern Romanian culture generated two different types of reactions from the contemporary intellectual and political circles: on one hand, there was a favourable, supporting reaction coming from the cultural environment, having a modern and democratic vision and on the other hand, there was a reaction of discrediting and rejection coming from the national anti-Semitic environment, an attitude placed by George Voicu within the category of literary anti-Semitism.

The purpose of the present paper is to study the manifestation forms of literary anti-Semitism which has constantly accompanied the presence of Jewish writers in the Romanian interwar literature as well as the reasons which formed the foundation of their rejection from the national literature. The evolution of the literary anti-Semitism has been followed from its starting point represented by an aggressive speech which ultimately led to the issuing of the legislative measures, which in the 1940s, determined the final exclusion of Jewish writers from the Romanian social and cultural life. The paper presents the opinions issued by prominent names of the modern Romanian culture that did their best to warn the public opinion about the negative influence of Jewish writers over the Romanian culture by publishing articles in the contemporary nationalist press or in other writings with a pronounced nationalistic character. The research hereby also covers the actions undertaken by the extreme right-wing politicians against Jewish people in general and against Jewish writers in particular.

The study of the literary anti-Semitism specific to the period highlights the tendency of the modern Romanian culture to define itself in accordance with ethnocentric identity criteria such as language, traditions, and religion. It also brings to the limelight the process through which the national literary canon was constructed. This process was based on differentiation and exclusivism which implied the exclusion of the contribution brought by national minorities. In this case, the ones targeted by exclusion were the Jewish writers, considered by the representatives of the national anti-Semitic circles as a dissolution element for the modern Romanian culture, a menace for the Romanian cultural identity which was being forged at the time.

Cartea şoaptelor – magicul copilăriei ca izvor al istoriei

Gordana-Nicoleta PEICI*

Keywords: *memory*; *postmemory*; *magic*; *history*; *The Book of Whispers.*

Alături de Ştefan Agopian, Varujan Vosganian este un scriitor român de origine armeană care a contribuit la dezvoltarea patrimoniului nostru cultural. Creaţiile lor literare se fac remarcate îndeosebi datorită „expresivităţii stilistice", iar memoria şi istoria le sunt teme predilecte (Boldea 2015: 75). Roman ce leagă memoria individuală a naratorului de cea colectivă a poporului armean într-o notă mitică învăluită de drama secolului al douăzecilea, *Cartea şoaptelor* este considerată de către Marius Chivu „cel mai bun, mai ambiţios şi mai durabil roman românesc de la Orbitor 3 încoace" (Chivu 2009). O „«etnoficţiune istorică» (Marius Chivu), «meditaţie asupra istoriei» (Ioan Groşan), «ego-proză de mare fineţe» (Irina Petraş), «o carte precum un *memento*» (Dan Cristea)" (Boldea 2015: 77), romanul lui Vosganian este, în viziunea lui Iulian Boldea,

> o cartemartor, un testimoniu poematic, atroce şi obiectiv în acelaşi timp, un pomelnic purificator, cu înţelesurile şi subînţelesurile puternic individualizate, cu o fascinaţie a povestirii ce scufundă cititorul în oglinzile fantasmatice ale unui trecut cu contur dramatic, trăit şi retrăit cu fervoare (*ibidem*).

Propunem o analiză a acestui roman din perspectiva magicului impregnat în universul imaginat de copilul narator, loc în care mirosurile, fotografiile membrilor familiei, legendele cu eroi şi obiectele încărcate de semnificaţie coexistă cu o istorie nemiloasă. Memoria sa individuală interferează cu cea familială, respectiv cu cea colectivă a armenilor. Plecând de la observarea modului de percepere a spaţiului natal, vom identifica aspectele care contribuie la naşterea mitului personal al naratorului *Cărţii*, continuând cu studiul principalelor evenimente din copilăria sa. Evocarea vârstei de aur într-o ipostază magică este puternic ancorată în trecutul strămoşilor. Faptul că Varujan Vosganian îmbină fantasticul copilăriei cu istoria armenilor permite abordarea romanului *Cartea şoaptelor* prin prisma magicului şi miticului. Prin urmare, în analiza de faţă, vom avea în vedere particularităţile discursului mitic.

---

* Universitatea de Vest din Timişoara, Şcoala Doctorală de Ştiinţe Umaniste, România.

1. De la personal la universal

Narațiunea romanului, după cum declară Varujan Vosganian într-un interviu, este una de proporții, cuprinzând „o panoramă a umanității" datorită faptului că aceasta „începe de la caisul din curtea mea, se întinde pe toată planeta şi se reîntoarce la caisul din curtea mea" (Vosganian 2019). Incipitul este plasat în Focşani, în oraşul pe care autorul îl descrie în felul următor:

> Focşaniul copilăriei mele era un oraş cu străzi largi şi case impunătoare. Pe măsură ce creşteam, străzile se îngustau şi casele se piperniceau. Aşa fuseseră dintotdeauna, de fapt, dar ochiul meu de copil le dădea, ca, de altfel, întregii lumi, dimensiuni enorme doar pentru mine (Vosganian 2012: 8).

Primele amintiri vizează denumirile străzilor schimbate odată cu puterile aflate la conducerea țării. Strada cea mai familiară naratorului, „6 Martie 1945", este redenumită „Jilişte", acesta amintindu-şi faptul că el îi spunea „Frigorifer" pentru faptul că acolo exista o fabrică de gheață (*ibidem*: 9). Fascinația copilului narator se întrevede din modul în care descrie lucrurile încă necunoscute. Cimitirul este o „grădină mare, unde florile şi copacii înfloreau cu un minut mai devreme decât oriunde în altă parte" (*ibidem*: 44), locul în care bătrânii săi şi-au găsit odihna, dar au pus la cale şi întâlniri clandestine în cavoul familiei Seferian, legând astfel poveşti de viață cu istoria armenilor. Având în vedere vremurile vitrege îndurate de aceştia, naratorul observă că „armenii copilăriei mele mureau în bună rânduială [...] au trăit mult şi au murit cu toții bătrâni" (*ibidem*: 45). Focul este, de asemenea, un aspect fabulos care îi înconjoară copilăria şi care are capacitatea de a prezice moartea cuiva, devenind astfel un liant între lumi (Sandu 2012). Faptul că hainele bătrânilor se ating de focul aprins în timpul saltului peste el în curtea bisericii din Focşani duce la identificarea celui ce urmează să părăsească această lume.

Romanul debutează, aşadar, în contextul anilor '60, iar acțiunea plonjează, transgresând limitele spațio-temporale din Focşani în cele mai îndepărtate colțuri ale lumii precum Bucureşti, Constanța, deşerturile Mesopotamiei, Berlin, Alep şi Deir-ez-Zor. Proza lui Vosganian are la bază fapte şi personaje reale învăluite într-o aură fantastică:

> Personajele sunt toate adevărate, la fel şi întâmplările, oricât ar părea de neverosimile. Probabil că abia atunci te încumeți să scrii despre lucruri neverosimile, când s-au petrecut aievea. Într-un mod ciudat, însă, e vorba despre lucruri reale care dau, totuşi, frâu liber fanteziei (Vosganian 2006: 7).

Actul creator al naratorului îşi ia seva tocmai din primele amintiri legate de mirosurile familiare din perioada copilăriei, deoarece

> dintre toate simțurile, mirosul este cel mai încărcat de memorie. E destul să deschizi o uşă prin care pătrunde un iz familiar şi toate întâmplările legate de

> senzația aceea îți revin în minte. O viață întreagă ar putea fi descrisă prin aromele ei. Tot așa ar putea fi povestită și copilăria mea (Vosganian 2012: 11).

O particularitate a *Cărții șoaptelor* este conexiunea dintre o amintire, sau, în cazul de față, dintre un miros, cu un fapt legat de istoria secolului al douăzecilea. Mirosurile dobândesc în acest roman o dublă valență, aceea a unui loc sigur și călduros, dar și una care evocă suferințele îndurate de armeni. De pildă, mirosul aluatului cald pregătit pentru foile de baclava dezvăluie fascinația băiatului pentru munca bunicii, mitizând astfel întregul proces:

> [...] aluatul cald din castronul bunicii. Creștea de dimineața până seara ca o ființă vie. Eram fascinat. [...] Foile nu trebuiau stânjenite de nici o mișcare și de nici un zgomot. Treceam printre ele cu băgare de seamă și vorbeam în șoaptă (*ibidem*).

Proza lui Vosganian înregistrează patrimoniul cultural armenesc prin redarea obiceiurilor culinare de sărbători. Intervine aici mirosul fructelor folosite în rețeta de „anuș-abur", „ un fel de colivă numai că în grâul fiert se amestecă tot felul de fructe: smochine, curmale, stafide, nuci, portocale. Și, deasupra, se cerne o pudră de scorțișoară" (*ibidem*: 12).

Trecerea spre relatarea istoriei mari se realizează treptat prin evocarea mirosului cotloanelor ispititoare pentru naratorul care notează o frază semnificativă pentru înțelegerea romanului:

> Apoi mirosul cotloanelor. Locuri ascunse, umbroase ori la vedere, dar care se deschid rar și, mai îmbietoare, locuri interzise. Fără cotloane de cotrobăit, copilăria e lipsită de noimă. Numai ceea ce e ascuns merită cu adevărat să se vadă (*ibidem*).

De la mirosul de naftalină al hainelor grele din dulapul bunicii ajunge la relatarea morții străbunicului Baghdasar Terzian survenite în timpul refugiului armenilor pe vaporul ce avea să îi scape de genocid. Bunicului Garabet, erudit care „cunoștea mai toate alfabetele" (*ibidem*: 13), îi datorează amintirea mirosului dulapului cu cărți.

Mai multe pagini ale romanului sunt dedicate ritualului cafelei, un „meșteșug" adus de bunici din Anatolia natală. Sunt descrise râșnitul, ceștile și tihna în care bătrânii armeni obișnuiau să își bea cafeaua, pe fundalul vioarei bunicului Garabet. Naratorul a fost purtat de aroma cafelei „departe, printre mirodeniile Orientului" (*ibidem*: 15), transgresând, totodată, și limitele spațio-temporale prin evocarea trecutului armenilor cunoscut din poveștile șoptite ale bătrânilor:

> Mă jucam pe sub masa din curte, când bătrânii povesteau în șoaptă sau fredonau cântece frumoase cu înțelesuri triste, auzite, la rândul lor, în copilăria petrecută pe podișurile Anatoliei. „Trimiteți copilul ăsta de aici", spunea câte una dintre femeile grăsuțe și mirosind a odicolon [...]. „Lasă-l, zicea bunicul. Întotdeauna rămâne cineva care să povestească. Te pomenești că tocmai el o să fie povestitorul" (*ibidem*: 42).

2. Naşterea povestitorului *Cărţii şoaptelor* şi a mitului personal

Martorul istoriei povestite a armenilor, nepotul lui Garabet, îşi îndeplineşte misiunea de a salva de la uitare trecutul tumultuos al strămoşilor săi: „eul-narator nu are, în ansamblul epic, o importanţă majoră, în calitate de actant; însemnătatea sa rezidă în consemnarea şi salvarea memoriei colective, expresie a identităţii unei etnii greu încercate" (Boldea 2015: 77). Obiectivul este atins prin recursul la ceea ce Mariane Hirsch numeşte „postmemorie", respectiv la îmbinarea discursului mitic provenit din perceperea fantastică a lumii de către copilul narator cu discursul bazat pe realitatea istorică a secolului trecut. Axându-ne pe studiul discursului mitic, observăm tendinţa naratorului de a crea un mit personal care să genereze, în urma prezentării memoriei individuale şi familiale, evocarea memoriei colective a armenilor.

Mitul personal al naratorului *Cărţii şoaptelor* ia naştere pe fundalul unui alt mit, al întemeierii, care vizează strămutarea armenilor în diverse locuri de-a lungul timpului:

> Povestea aceasta [...] nu a început în Focşaniul copilăriei mele, ci în Sivas, în Diarbekir, în Biltlis, în Adana şi în regiunea Ciliciei, în Van, în Trabizonda, în toate vilaietele Anatoliei răsăritene unde s-au născut armenii copilăriei mele (Vosganian 2012: 206).

Cronologic, prima întemeiere se referă la originile persane ale mamei sale. Strămoşul ei, Melic, fusese „un fel de prinţ", numele lui însemnând în limba persană „prinţ" (*ibidem*: 18). În urma luptelor pierdute cu turcii care le râvneau teritoriile, acesta se stabileşte în munţii Karabaghului, de unde, mânat de aceleaşi atacuri, ajunge în Erzerum. Cei şapte fii ai lui Melic întemeiază aşezarea Zakar. Acestui mit îi corespunde mitul apocalipsei, reflectat în istoria raportului dintre armeni şi otomani. Străbunicul David Melichian, conducător al ţinutului din jurul Erzerumului, este ucis de ieniceri în 1915, crimă predictivă pentru evenimentele următoare.

Creşterea şi dezvoltarea economică a Focşaniului se datorează negustorimii armeneşti, în special, considerată de narator „un năvod cu fire subţiri [care] lega oraşul să nu se risipească" (*ibidem*: 70). Aceasta, în jurul bisericii, începe să îşi practice meseria şi să îi atribuie Focşaniului calitatea de al doilea spaţiu mitic, cel cu care naratorul intră în contact. Venirea lui pe lume, asemenea naratorului Saleem Sinai din romanul *Copiii din miez de noapte* de Salman Rushdie, este legată inevitabil de istorie şi moarte, fapt ce îl înzestrează cu puterea de a conserva trecutul armenilor:

> Cât despre mine, mama îşi aminteşte că, în clipa în care m-am născut se auzea trecând, pe sub ferestre, un cortegiu funerar, însoţit de fanfara de alămuri. [...] Şi tot în clipa naşterii mele, la Bucureşti avea loc recepţia oferită de Gheorghiu-Dej, cu ocazia plecării ultimului eşalon al trupelor sovietice din România. Astfel,

întâlnindu-mă cu moartea și cu istoria din chiar prima clipă, nașterea mea a fost așezată într-o cumpănă (*ibidem*: 178).

În întâmpinarea naratorului *Cărții* vin negustorii, descriși în calitatea lor de magi aducători de daruri, vestindu-i predestinarea că el va fi Povestitorul: „Sau poate că menirea de a fi povestitorul, adică întâiul cititor, mi-a fost hărăzită de cei patru magi, al luminii, al umbrei, al aerului și al timpului, dar și de cel de-al cincilea [...] magul fructelor" (*ibidem*: 256). Odată înzestrat cu acestea, copilul narator este pregătit să asculte șoaptele bunicului Garabet, pe care să le transmită ulterior, asumându-și rolul de autor:

„Ce spui în șoaptă?" întrebam. „Citesc", răspundea bunicul Garabet. „Cum citești? Unde e cartea?" „Nu-mi mai trebuie. O știu pe dinafară." „Bine, dar cum se cheamă cartea asta? Cine a scris-o?" „Poate că tu, într-o bună zi." Ceea ce, iată, fac acum. Și chiar așa o și numesc: *Cartea șoaptelor* (*ibidem*: 30).

Timpul petrecut alături de bunic favorizează întipărirea în memorie a amintirilor strămoșilor săi armeni. Irina Ciobotaru identifică în figura lui Garabet o „călăuză prin și spre memorie, la vârsta fundamentării identitare. El este prima verigă care îl leagă pe nepot de morții neamului său, adică de istoria sa" (Ciobotaru 2010: 78).

Felul în care bunicii Setrak și Garabet obișnuiau să povestească, lipsind ei înșiși din poveste, a fost preluat de către Varujan, de unde și fragmentaritatea și lipsa ordinii cronologice a romanului. Pentru a afla întreaga poveste, este necesară căutarea permanentă în povestea „fără sfârșit" a armenilor (Vosganian 2012: 30). Integrarea istorisirilor ascultate în timpul ritualului cafelei este necesară deoarece „povestirea este pentru autor, singura manieră de a lăsa urme" (Chirița 2013).

3. Fascinația amintirii

Întoarcerea la amintirile despre armenii copilăriei sale dobândește o aură fantastică. Naratorul, în ipostaza sa de copil, intră în contact cu împrejurimile socioistorice încă inaccesibile lui și cu diverse credințe, superstiții și opinii. Provenind dintr-o familie de negustori, naratorul descrie, într-o notă nostalgică, „fascinația tejghelei" (Vosganian 2012: 63). Mărfurile, prin diversitate, miros și culori, atrag atenția copilului care își arată curiozitatea față de necunoscut: „Tot ce se găsea de partea cealaltă a tejghelei căpăta strălucirea și aroma mistuitoare a unei lumi interzise. Tejgheaua era un prag prea înalt pentru statura mea de copil" (*ibidem*: 64).

În cadrul *Cărții șoaptelor*, oglinda este un obiect cu trăsături ambivalente despre care copilul narator află de la bunica Arșaluis și de la Garabet lucruri diferite. Cunoștințele însușite de la femeie au o încărcătură magică, acestea reflectând superstiții, iar cele primite de la bunicul Garabet denotă încercarea de poziționare în afara lumii pentru a o înțelege. Reticența arătată față de oglindirea în acest obiect cu atribute magice se datorează credinței că imaginea reflectată

este o dublură înzestrată adesea cu însuşiri malefice (Evseev 1994: 123), acolo existând o „ființă lacomă” care „putea să oglindească pentru a-mi lua sufletul înapoi” (Vosganian 2012: 54). Pentru a demonstra încărcătura negativă a obiectului, Vosganian recurge la povestea fetei cizmarului care moare tânără nesuferind de nicio boală. Cauza este, după relatarea bunicii, răsfrângerea somnului în oglindă ca rezultat al poziționării patului în fața acesteia. Visele nu se pot oglindi, şi, de aceea, s-au adunat pe fruntea tinerei „ca nişte broboane reci pe frunte”. Adâncită în visele sale, fata „se destrămase cu încetul” (*ibidem*: 55). În ceea ce priveşte viziunea bunicului despre oglindă, acesta îşi arăta fascinația pentru memoria ei de scurtă durată, considerând-o „cea mai teribilă armă împotriva oglinzilor” (*ibidem*). De aceea, propune fotografierea oglinzii, fapt imposibil fără prezența imaginii fotografului. Secvența rememorată este o aluzie la efortul de a înțelege obiectiv lumea: „Cum să fotografiezi oglinda fără să te vezi tu însuți în ea? Cum să înțelegi lumea, situându-te în afara ei” (*ibidem*: 56).

Moartea bunicului Garabet este redată din perspectiva aceluiaşi copil narator care pune accentul asupra specificului fabulos al evenimentului. Odată cu apropierea momentului, în jurul lui Garabet se adună întreaga familie pierdută de-a lungul masacrelor, căreia îi citea din *Cartea şoaptelor*. Într-o manieră fantastică, morții se declară mulțumiți deoarece vor fi feriți de uitare în cartea ce urma să fie scrisă. Aceleaşi broboane de sudoare se ivesc pe fruntea lui Garabet în proximitatea morții sale, persistând chiar şi după aceasta: „Despre atunci şi despre bunicul meu ştiu numai că, în mod inexplicabil, fruntea a continuat să i se broboneze de sudoare” (*ibidem*: 486). Poate că acestea reflectă, precum oglinda fetei cizmarului, visul bunicului ca Operațiunea Nemesis să fi luat sfârşit:

> Şi astfel, după mai bine de jumătate de veac, lista lui Armen Garo se epuizase. „S-a terminat”, şoptise bunicul către zeița Nemesis, ea dansa cu ochii sclipind, cu tălpile goale şi cu gleznele strânse în brățări cu clopoței, „s-a terminat” (*ibidem*: 478).

Ultimele sale şoapte le încredințează nepotului, până când „vocea bunicului [...] devenise vocea mea lăuntrică” (*ibidem*: 482), pregătită pentru transmiterea *Cărții şoaptelor*.

Atât efortul de imortalizare a imaginii oglinzii, cât şi secțiunea dedicată morții lui Garabet sunt încărcate de „misticism ori realism magic oriental” (Chivu 2009). Trasând particularitățile fantasticului şi ale prozei SF române, Lidija Čolevic încadrează *Cartea şoaptelor*, alături de operele lui Ştefan Agopian – *Tache de catifea* şi *Manualul întâmplărilor* –, într-un realism magic „izvorât dintr-o pură fibră balcanică” (Čolević 2018: 55).

4. De la fabulosul copilăriei la realitatea istorică. Redarea memoriei colective prin amintiri inocente

Cartea şoaptelor nu doar că descrie fabulos lumea din perspectiva unui narator inocent, ci are la bază memoria colectivă a armenilor. De la ambiția

bunicului de a fotografia oglinda se ajunge la pasiunea pentru fotografie, şi, în cele din urmă, la obsesia armenilor de a se fotografia, presimţind ceea ce avea să le rezerve viitorul. Fotografiile trimit la o lume îndepărtată, fabuloasă, prin grandoarea timpului evocat. Plecând de la fotografii, naratorul relatează istorii personale, poveşti de viaţă întretăiate cu istoria mare. Clasorul de timbre rearanjat de nenumărate ori împreună cu bunicul înfăţişează însă „singura fotografie completă a familiei" (Vosganian 2012: 49) şi, concomitent, pribegia membrilor acesteia. Dat fiind faptul că amintirile copilului narator se referă la destinul strămoşilor, cunoscut prin contactul cu poveştile bătrânilor şi îndeosebi cu fotografiile de familie, romanul a fost discutat de către Dana Bădulescu în termenii postmemoriei, după cum am arătat în capitolul anterior. Memoria individuală a copilului narator nu poate exista independent de memoria colectivă (Bădulescu 2012). Prin urmare, autorul *Cărţii* pleacă de la un obiect sau de la o întâmplare din copilărie şi ajunge la un eveniment însemnat pentru întreaga colectivitate a armenilor.

Arderea cărţilor adunate în urma diseminării listelor cuprinzând titlurile interzise de regimul comunist ocupă un loc important în roman. Mare iubitor al culturii, bunicul Garabet porneşte pe străzi cu dubaşii alături de Mantu şi tuba lui, instrument înzestrat cu atribute supranaturale. Ca rezultat, muzica nu permite fumurilor să se risipească, aluzie la vremurile întunecate ce aveau să vină:

> În ziua când au ars cărţile, trecerea de la o noapte la alta s-a făcut fără răsărit şi apus, ci doar străbătând o înserare înecăcioasă. Aceea a fost puterea tubei lui Mantu şi a celorlalţi dubaşi, putere de care ei înşişi, fără s-o înţeleagă, se temeau (Vosganian 2012: 115).

Relatarea inocentă a filmului cu Stan şi Bran vizionat la cinematograf dezvăluie emergenţa faptelor istorice în discursul copilului. Înşiruirea scenelor amuzante ce stârnesc râsul bunicului se încheie cu afirmaţia că „l-au împuşcat şi pe Kennedy" (*ibidem*: 87), motivată prin intervenţia ipostazei mature a naratorului care îşi justifică poziţia: „Pentru mine diferenţa dintre cei trei eroi, Stan, Bran şi Kennedy, nu era prea lămurită" (*ibidem*: 86). Ştirea redată la cinematograf stârneşte aceeaşi întrebare recurentă de-a lungul textului, „ce-i de făcut?", şi, mai ales, naşterea legendelor, cum ar fi cea a armelor generalului Dro.

Fotografia unuia dintre militanţii eliberării Armeniei de sub ocupaţia bolşevică, Drastamat Kanayan sau generalul Dro, pe un cal alb este punctul de plecare al legendei despre armele sale. Ceea ce contribuie la generarea caracterului legendar al acestora este tocmai incertitudinea aşezării lor, fapt justificat prin articolul nehotărât „o" regăsit în propoziţia rostită de Sahag Şeitanian naratorului: „Armele generalului Dro sunt ascunse într-o pădure" (*ibidem*: 182). Deoarece pentru bunicul Garabet toate lucrurile aveau o explicaţie realistă, acesta nu i-a vorbit despre existenţa armelor. Descoperind „firul legendei", naratorul preferă să lase finalul necunoscut, fără a preciza în ce pădure

se află: „Dar ce legendă poate să dăinuiască dacă e povestită până la capăt" (*ibidem*: 187). Funcția legendelor rămâne aceea de „a hrăni iluziile celor pentru care nu mai exista nicio altă speranță" (*ibidem*: 205).

Coexistența a „două lumi" (Sandu 2012), una a copilăriei fabuloase și alta a istoriei crunte, este susținută de găsirea călușului de lemn și a caietului legat cu sfori pe coperta căruia scria „Nemesis". Obiectul primei „împotriviri", deoarece era o jucărie diferită și a nimănui, călușul de lemn îl introduce în povestire pe unul dintre eroii armenilor, Misak Torlakian. El își alegea aliații „după poziția acestora față de teritoriile armenești" (Vosganian 2012: 409). Singurul obiect rămas în urma pierderii familiei în timpul genocidului a fost calul de lemn al fratelui său Calust. Personajul suferă de tulburări ale viselor în care dușmanii chinuie un cal alb. Dat fiind faptul că sentința Curții Marțiale din 22 mai 1919 nu a fost respectată, organizația „Nemesis" a lui Armen Garo își propune să îi pedepsească pe cei vinovați de genocidul armenilor. Drept urmare, Misak Torlakian îl va ucide pe Bahbud Khan Djivanșir, unul dintre condamnați. În scena omorului săvârșit intervin secvențe onirice, privând personajul de starea de luciditate. Apariția armăsarului sângerând în visul lui Torlakian îl determină să se reîntoarcă pentru a-l împușca încă o dată: „pesemne că a reintrat în visul său, căci nesăbuința lui nu ar putea fi bănuită de vreo brumă de luciditate" (*ibidem*: 235). „Revenit la realitate" (*ibidem*), acesta este arestat și mai apoi eliberat datorită avocatului său, care a demonstrat că Torlakian este un lunatic. Însă visele lui nu se termină, dovadă fiind călușii trimiși lui Garabet din America în locul veștilor.

Întoarcerea la mitul personal și înzestrarea cu darul povestirii *Cărții șoaptelor* se realizează prin contactul copilului narator cu al cincilea căluț de lemn primit de la Torlakian: „Poate că eu am fost hărăzit să fiu povestitorul *Cărții șoaptelor* tocmai datorită călușului de lemn" (*ibidem*: 461). Șoaptele lui Garabet și Sahag în momentele deschiderii caietului „Nemesis" îi stârnesc curiozitatea. Conexiunea dintre caiet și căluț nu este însă realizată de copilul care încă nu stăpânește arta cititului. La fiecare căluț trimis de Misak Torlakian, bunicul însemna cu cerneală sepia în dreptul cailor data primirii care corespundea cu câte un eveniment însemnat pentru armeni. Neștiind cu exactitate pe cine îngroapă, Garabet și Sahag ascund călușii de lemn în cimitir, cum presupune copilul narator că s-a întâmplat și cu jucăria lui pe care Sahag o considera un „vestitor al morții".

5. O viziune mitizantă asupra istoriei armenilor

Studiul discursului mitic al *Cărții șoaptelor* a condus la identificarea elementelor construirii mitului personal, al unui spațiu apărut în urma apelului la mitul întemeierii, distrus, în cele din urmă, prin intervenția mitului apocalipsei, respectiv a contactului cu istoria. Înainte de a da naștere mitului personal, naratorul pregătește fundalul din care izvorăsc amintirile. Focșaniul este descris din perspectiva copilului, narațiunea debutând de la microcosmosul magic, din

curtea casei sale, de unde transgresează limitele spațio-temporale spre un trecut dureros al armenilor. Perceperea universului de către copil este impregnată de curiozitatea pentru necunoscut, fapt ce conferă narațiunii o notă fantastică. Mitului personal i se adaugă un întreg portret al armenilor, cuprinzând credințe, superstiții și obiceiuri care, descrise din punctul de vedere al copilului, par fabuloase. Fotografierea oglinzii, procesul preparării aluatului pentru balcava și a cafelei, similaritatea morții fetei cizmarului cu cea a bunicului Garabet cu broboanele de transpirație pe frunte, dar și apetența pentru descrierea hiperbolizantă a eroilor armeni și croirea unui discurs legendar îmbogățesc discursul mitic al romanului.

Identificând elementele descrise la începutul romanului, am observat că mirosurile, oglinzile, fotografiile, dar și întregul ritual al preparării și consumului cafelei sunt puternic ancorate în memorie. Astfel, plecând de la propriile experiențe din spațiul familiar al casei din Focșani, aferente memoriei individuale, precum găsirea accidentală a călușului de lemn și a caietului „Nemesis", naratorul evocă memoria colectivă a armenilor prin eroi legendari ca generalul Dro și Misak Torlakian. Primul este motorul care generează legenda despre existența unor arme ascunse într-o pădure, ipoteză utilă pentru hrănirea iluziilor, iar al doilea stârnește curiozitatea copilului prin obiectele cu care intră în contact, rezultând povestea halucinantă a zbaterii pesonajului între stările de visare și cele de luciditate.

Pe măsură ce narațiunea se îndreaptă spre evenimentele tragice ale secolului trecut, discursul magic al copilului narator se dizolvă în cel bazat pe realitatea faptelor istorice. Însă, după cum notează Vosganian, „adevărata istorie, cea care merită să fie povestită e aceea care, oricând, dacă ar fi destui s-o povestească și alții s-o țină minte, s-ar putea transforma în legendă, adică povestea cea mai puțin exactă cu putință" (Vosganian 2012: 475). Deoarece scriitorul *Cărții* consemnează poveștile șoptite în special de bunicii Garabet și Setrak și pleacă de la fotografii pentru a reconstrui destine netrăite, acesta îmbină întâmplările petrecute aievea cu mitizarea rolului său de transmițător al istoriei. Scrierea acestui roman al postmemoriei este, prin urmare, un „act curativ" (Bădulescu 2012: 111) menit să vindece de la uitare memoria armenilor copilăriei sale. Dimensiunea metanarativă este dată de apelul la memoria colectivă „în parte recuperată, în parte reconstituită, deci, fatalmente, incompletă: deopotrivă cronică, arhivă, album de fotografii și rugăciune" (Chivu 2009).

Cartea șoaptelor este un roman mărturie, impregnat de elemente fantastice datorate incursiunilor în copilăria naratorului. Aura magică a firului narativ se estompează ușor în momentele evocării trecutului traumatic al armenilor, ca să se accentueze mai apoi prin revenirea la experiențele copilului narator descrise în obscuritatea necunoscutului. După cum notează și Iulian Boldea, „cărțile lui Varujan Vosganian sunt alcătuite din această confruntare permanentă între

realitate şi fantezie, în care faptul divers şi mitul se întretaie într-un simbolic dialog al ficţiunii cu ea însăşi" (Boldea 2015: 77). Recursul la memoria individuală şi la fantasticul inserat în universul copilăriei este un truc folosit în abordarea memoriei colective a armenilor într-un ton neutru, datorat multitudinii de perspective rezultate din multiplele poveşti de viaţă relatate de mai mulţi povestitori, fiecare personaj în istorisirea altuia, după modelul păpuşilor ruseşti: „Scriind despre cel care scrie, iar el la rândul lui, aplecat asupra manuscrisului în care există şi personajul numit autor şi scriind, suntem ca-ntr-o coborâre în trepte, ca jucăriile acelea din lemn îmbucat, matrioşcile" (Vosganian 2012: 310).

Bibliografie

Bădulescu 2012: Dana Bădulescu, *Varujan Vosganian's Novel of Postmemory*, în „A Journal of Literary Studies and Linguistics", 2012, II, nr. 1, pp. 107–125.

Boldea 2015: Iulian Boldea, *Doi scriitori români de origine armeană: Varujan Vosganian şi Ştefan Agopian*, în „Vatra", nr. 6, pp. 75-79.

Chiriţa 2013: Emilia Chiriţa, *The Book of Whispers, a book of the memory on the postmodern dimension of the Time*, accesat la 20 februarie 2020.
URL: http://carteasoaptelor.ro/2013/01/01/prof-emilia-chirita-the-book-of-whispers-a-book-of-the-memory-on-the-postmodern-dimension-of-the-time/.

Chivu 2009: Marius Chivu, *Cartea armeană a morţilor*, în „Dilema Veche", nr. 296, accesat la 20 februarie 2020.
URL: https://carteasoaptelor.ro/2009/11/09/recenzie-dilema-veche/.

Ciobotaru 2010: Irina Ciobotaru, *Romanul ca travail de mémoire.* Cartea şoaptelor *de Varujan Vosganian*, în „Dacia literară", nr. 89, vol. 2, XXI, p. 76–79, accesat la data de 20 februarie 2020.
URL: http://carteasoaptelor.ro/2010/04/28/dacia-literara/.

Čolević 2018: Lidija Čolević, *Fantasticul şi realimsul magic în literatura sârbă (post)modernistă*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti.

Evseev 1994: Ivan Evseev, *Dicţionar de simboluri şi arhetipuri culturale*, Timişoara, Editura Amacord.

Sandu 2012: Octavia Sandu, *The Story of the Suffrances of the Armenian People*, accesat la 20 februarie 2020.
URL: http://carteasoaptelor.ro/2012/03/19/octavia-sandu-foto-the-story-of-the-suffrances-of-the-armenian-people/.

Vosganian 2006: Varujan Vosganian, *Romanele anului: Varujan Vosganian*, în „Vatra", nr. 7, pp. 7-13.

Vosganian 2012: Varujan Vosganian, *Cartea şoaptelor*, ediţia a doua, Iaşi, Editura Polirom.

Vosganian 2019: Varujan Vosganian, *Interview about literature with Val Vâlcu* – DC News, accesat la 20 februarie 2020.
URL: http://carteasoaptelor.ro/2019/12/29/interview-about-literature-with-val-valcu-dc-news-december-2019/.

The Book of Whispers **- the Magic of Childhood as a Source of History**

Ştefan Agopian and Varujan Vosganian are two Armenian origin Romanian writers, who, through their literary works, enriched Romanian literature. Vosganian uses the history of his nation to publish, in 2009, *The Book of Whispers*. Received as a chronic novel or a memoir with a rich autobiographical load, the book is as well a postmemory novel linking the most distant memories of the narrator's childhood to those inherited from his ancestors, victims of the Armenian genocide. I propose an analysis of the magic impregnated in the universe that the narrator child imagines. Different smells, family photographs, legends about Armenian heroes and objects are loaded with meaning and refer to a ruthless history. Observing the way in which the narrator mythologizes his native space and origins through resorting to myths of foundation and apocalypse, I will identify the aspects that shape the birth of his personal myth.

Before giving birth to the personal myth, the narrator prepares the background from which the memories spring. Focşani is described from the child's perspective, the narrative beginning from the magical microcosm, from the courtyard of his house, from where it transgresses the spatio-temporal limits to Armenians' painful past. The child's perception of the universe is impregnated with curiosity about the unknown, which gives the narrative a fantastic flavor. The presence of gift-giving magicians and grandparent stories predestinatinate the *Book*'s author. Because the narrator's individual memory interferes with that of his family, respectively with the collective one of the Armenians, the focus will be on the study of events happened in his childhood.

An entire portrait of the Armenians is added to the personal myth, including beliefs, superstitions and customs which, described from the child's point of view, seem fabulous. Photographing the mirror, the process of preparing the dough for baklava and coffee, but also the propensity for a hyperbolizing description of the Armenian heroes and the tailoring of a legendary speech enrich the mythical discourse of the novel. The evocation of the golden times in a magical hypostasis always plunges into the reality of the last century. The mythical discourse of the narrator and the history of the Armenians coexist in the same written book in order to protect from oblivion the ancestors' untold destinies.

Realism and Critique in Panait Istrati's *Après seize mois dans l'U.R.S.S.*

Dana RADLER *

Keywords: *Panait Istrati*; *U.S.S.R.*; *critique*; *testimony*.

1. Introduction

On his arrival in the USS.R, in October 1927, Panait Istrati felt elated. He was convinced he could spend his whole life in the country:

> [i]l a déclaré que 'la Russie était le seul pays où un écrivain puisse vivre car dans les autres nations européennes, il était voué à la plus complète solitude morale [He declared that Russia was the only country for a writer to live in because in all other European nations he was condemned to the most complete moral solitude][1] (*Le Rappel* 1927: 2).

His enthusiasm and honesty, notable in his fiction despite a late literary debut (already in his 40s), make Istrati well known beyond Romania and France. A few years after his arrival, he went on a long journey in the Soviet Union, from mid-October 1927 to mid-February 1929. After his return to France, the media received his trilogy, entitled *Vers l'autre flamme*, either with moderation or with praise:

> le grand succès de l'année s'annonce comme devant être le témoignage de Panaït Istrati, après seize mois passés en Russie soviétique, le réquisitoire passionné et sincère du grand conteur révolutionnaire [The great success of the year is set to be the testimony of Panait Istrati after 16 months spent in the Soviet Union, an honest and passionate denunciation by a great revolutionary storyteller] (*La revue limousine* 1929: 225).

Istrati published the trilogy in his own name, but actually wrote only the first part: *Après seize mois dans l'U.R.S.S.* What was it, a few months later, that triggered the idea that this was a virulent testimony against the USSR? Was Istrati genuine according to this critique, or was he a two-faced individual, finally revealing himself (Volin 1929: 4)?

---

*Bucharest University of Economic Studies, Faculty of International Business & Economics, Department of Modern Languages & Business Communication, Romania.

[1] Translations of French to English quotes: Tom O'Brien.

Recent studies of Istrati's writing discuss specific French-Romanian connections (Condei 2001), or eastern-western ones (Nacheva 2018), the mix of autobiography and identity (Chișu 2019, Cernat 2015, Talex in Istrati 1981), interdisciplinary aspects (Radler 2018: 80–99), narrative patterns (Lenz 2007, Zéphir 2005) and active journalism (Dumitru 2015, Ursulescu 2004, 2005, 2006). Eleni Samios-Kazantzakis, a member of the group that included Istrati, Nikos Kazantzakis and Marie-Louise Baud-Bovy (the latter being often referred to as Bilili), added her own view of their extensive journey throughout the USSR (Samios-Kazantzakis 2012). Articles published in France, Romania and Russia provide a complementary perspective (*Cahiers Panaït Istrati* 1994) regarding the views of Istrati, as well as reception in the media at that time.

In terms of structure, *Après seize mois dans l'U.R.S.S.* presents four organic sections: firstly, his first visit in October 1927, when he joined the ten-year anniversary of the Red Revolution, followed by a relatively short intermezzo in Athens with Nikos Kazantzakis. The second section describes visits to various regions of the Soviet Union following their return to Moscow in the spring of 1928, a period during which Istrati describes the Soviet regions, gradually distancing himself from what he calls "décor" and focusing on direct interactions. The arrival of the group in Transcaucasia (including Istrati's and Kazantzakis' partners) goes into the third section: Istrati becomes aware of a visible gap between the economic achievements of the newly studied society (praised by the West) and the real living standards of the citizens, as well as the ongoing repression of the opposition. Istrati had, predictably, seen the Soviet Union as an epitome of socialist ideals transposed into practice. This gap concerns the cleavage between public life, based on formalist behaviour and lacking receptiveness and constructive reactions, especially from political entities and bureaucrats, and the modest if not deprived living conditions of most citizens. Starting from numerous inappropriate responses towards corruption, incompetence or violence, partly attributed to ineffective civil servants or politicians, Istrati extends his views to the political leadership, which he holds accountable for surrendering the ideals of the revolution. The final section, dedicated to *l'affaire Roussakov*, highly debated in the months that followed, illustrates a typical case that the Soviets refused to analyse and act upon: their response towards internal political opposition, standing as the element leading to Istrati's denigration, extended far beyond his death in 1935. In fact, since the publication of the article *L'affaire Roussakov ou l'U.R.S.S. d'aujourd'hui* in *La Nouvelle Revue Française* on 1 October 1929, Istrati expressed his opinions without hesitation and without imagining the likely level of repercussions.

The theoretical frame of this paper starts from two different contributions. Firstly, in his chapter devoted to "Divisions of time and space", Alain Corbin presents distinctive aspects nuancing the well-established concept of *lieux de*

mémoire by Pierre Nora (1996: 427-466). The distance and distancing were mainly a cultural construct overlapping over the geographical reality, where:

> [*l*]*a province* was perceived as a vague intermediary space between the centre of action, Paris, and an exotic fantasy world (1996: 429).

To counteract the sarcasm prevalent in Parisian circles, provinces mobilized themselves in aligning their cultural activities with those of the capital. At the same time, the rising bourgeoisie observed "a shift in the centre of gravity" (1996: 432), from Versailles or Saint-Germain back to the City. This particular centripetal force centralized political leadership in Russia as well. Istrati's impressions of the festivities of the tenth anniversary in Moscow capture notable details: a series of conversations with locals or other visitors, the rather rigid presence of international officials, and, in general, a large gathering of opportunists (Istrati 1930: 86).

Yet the province-centre relationship is not a singular factor in Istrati's narrative; Susannah Radstone's study, *The Sexual Politics of Time: Confession, Nostalgia, Memory* starts with an analysis of confession as indicative of one's "becomingness" (2007: 35), suggesting that the author aims to move on after reflecting on their own experience. In order to analyse a literary work, Radstone proposes five core defining characteristics: the mode of narration; the way confession articulates a particular type of becomingness; the way it explores sexuality and suffering; and, finally, its expression of relationships with authority. While the first is predictable, as Istrati employs the first-person narrative as the predominant discursive mode, the other four are both typical and yet distinctive. By sharing his concerns regarding suffering, capturing aspects of sexuality and personal relationships, exploring the transformation at the level of their small group, as well as brief yet vibrant testimonies coming from the locals, Istrati keeps on both negotiating as well as exposing the results of such a negotiation with *the Other*.

2. Life in the USSR – a preliminary perspective

At the start of his journey, Istrati details a brief conversation with Christian Rakowski (1873–1941), the well-known Soviet diplomat. Curious to learn what he should expect and learn from the Soviets, Istrati openly asks Rakowsky, during a journey to Moscow, how the latter would define the Soviet Union. The answer of the diplomat is both tactful and concise:

> – Si tu regardes à la surface, tu ne seras pas content. Mais si tu sais voir, tu aimeras notre Révolution [If you glance at the surface you will be happy. But if you know how to look you will love our revolution] (1930: 68).

Istrati comments this surprising reaction wittily:

> J'étais propre. Comme si la Révolution pouvait être confondue avec la laideur humaine. J'eusse préféré qu'on me dise sincèrement ce qui en était, ce que je ne pouvais pas voir de mes yeux sans en appeler au ciel [I felt clean. As if the Revolution could be confounded with human abjection. I would have preferred to be told sincerely the true state of affairs (and) what I could not see with my own eyes without having to guess] (1930: 68).

When the Romanian author has the opportunity to meet Maxim Litvinov (1876–1951; Deputy People's Commissar for Foreign Affairs of the RSFSR[2] at that moment), another type of perception emerges. The visit to the Litvinovs confirms their truly modest family living standards and Istrati comments upon their living condition, since Litvinov's wife takes charge of private tutoring to supplement their income. Enthusiasm, or rather euphoria, describes the writer's emotional reaction during the first weeks of this stay (Lefèvre 1927: 1, 5). Culturally, as well as politically, Istrati's visit was to represent a bridge connecting the French and Eastern European intelligentsia, and his role as a catalyst was initially acclaimed by both France and Russia.

As Moscow filled with thousands of delegates from all over the world, Istrati did not hesitate, despite his authentic idealism, to observe the « colosalle tentative de bolchévisation sentimentale » (1930: 77) displayed by guests. Soon after the tenth anniversary jubilee, the critical eye of the experienced journalist records a sad event: Adolf Abramovich Ioffe (1883-1927), former graduate of Berlin University and key member of the Bolshevik party, committed suicide on 16 November 1927. This politician had gradually become an undesirable member, having latterly supported Leon Trotsky. As Ioffe's health deteriorated and he became marginalised, he was eventually denied the financial means to access medical treatment abroad. Though brief, Istrati's subsequent comment about public clashes on the streets shows that Moscow was not only the venue of mass, enthusiastic celebrations as Corbin had noted: "a nation whose greatness would be measured by the prestige of its capital" (Nora 1996: 436), it was also a place with high levels of political unrest.

As he experienced harsh living conditions, since guests could not enjoy a decent life unless they paid prices affordable only to *nepmans*[3], Istrati openly makes his selection criteria known while observing places and individuals across Russia:

> je dois prévenir le lecteur que ces conflits intestins et leur vilenie, ces drames sociaux et leur cruauté, cette dégradation morale, unique au monde, de vaste

---

[2] Russian Soviet Federative Socialist Republic.

[3] From the Russian *Нэпманы*, meaning a particular type of entrepreneurs. While Lenin saw them as useful for the recovery of domestic trade, they were also perceived as opportunists accumulating wealth, in contrast to the lives of workers or peasants, therefore in contradiction with the affirmed communist agenda.

couches populaires, constitueront la seule documentation qui m'intéressera, la seule que je connaîtrai à fond et que je rapporterai de l'U.R.S.S. Elle est à la base du critérium que je me suis forgé en matière de progrès social [I must warn the reader that these internecine conflicts with their villainy, these social dramas and their cruelty, this moral degradation, unique in the world, of vast layers of working-class, will constitute the only material that interests me, the only one I know deeply and bring back from the U.S.S.R. It is the basis of the criterion that I have developed in the matter of social progress] (1930: 130).

His aim is to expose such cases openly, the reflex of an experienced reporter. In his extended trip, Istrati does not focus solely on workers or farmers. He connects with those gifted emotionally and intellectually, so he sees no conflict of interest between his aim and the social status of the individuals he meets. In Odessa, he comes across both a refined intellectual, a member of the former aristocracy, and an inept state director whose home is a display of kitsch. In Ukraine, he works on two film scripts with a professional film crew at the well-known Kino-VUFKU[4] studio, which had produced the first adaptation of the story *Kyra Kyralina* in 1926. In June 1928, he writes about the festivities dedicated to Taras Sevtchenko in Ukraine (*Le Cri des Peuples* 1928: 12–14) while working on a film adaptation of *Les Haïdoucs,* which was actually never produced. In July, the group abandons the comfortable dacha (seasonal housing) near Moscow and heads towards Murmansk, where the group visits the Polar Museum, as well as the fishing facilities:

Visite aux grandes salaisons de Mourmansk. Les plus modernes installations. Ouvriers et ouvrières, pleins d'élan, contents de leur nouveau sort. Administration laborieuse. [Visit to the large salting centres in Murmansk. The most up to date installations. Male and female workers full of energy and happy with their lot. Hard-working administration] (Istrati 1930: 154).

This part of the narrative is more coherent as regards the position of the author: although visits take place at a brisk pace, the tone of the narrative is appreciative and focused. In general, there is no visible fracture between his expectations and what he sees. Their next stay is in Kem, where Istrati tries to document the situation of the prisoners in the Solovki detention camp set up in 1923. As is often the case during his voyage, visitors need a particular permit that is difficult to obtain, a procedure meant to obstruct those searching to understand the real conditions of life and work there. The group fails to get the permit and they move on. In Soviet Moldova, the narrator describes the Soviet success:

Écoles, hôpitaux, sanatoria, fabriques modernes, usines d'énergie électrique, jardins d'enfants, crèches, *kolkhoz*, *sovkhoz*, poussent pêlemêle, au point que vous

[4] From the Russian *Всеукраинское фотокиноуправление (ВУФКУ)*, namely the All-Ukrainian Photo Cinema Administration.

ne reconnaissiez plus la même région, une année après votre première visite. Dans ces petites républiques orphelines, les commissaires du peuple sont vêtus comme des mendiants et ont du mal à se débrouiller à chaque fin du mois. J'en connais un qui, pour m'accompagner en tournée, dut emprunter vingt roubles, qu'il laissa à sa femme pendant son absence [Schools, hospitals, sanatoria, modern factories, electrical energy plants, kindergartens, nurseries, are flourishing pell-mell to the point where you can hardly recognise a region one year after your first visit. In these little orphan republics, the commissars of the people dress like beggars and have trouble making ends meet from month to month. I know one who, in order to accompany me on a tour, had to borrow 20 roubles to leave with his wife during his absence] (Istrati 1930: 158–159).

This turns into a composite image to the de facto correspondent, Istrati himself. The brief anecdotal account referring to the commissar who has to leave his family sufficient money when he accompanies the narrator on a trip in the region illustrates the systemic difficulties of governmental officials, whose income would not support a decent living.

3. Transcaucasia: a turning point

All urban or rural representations in Istrati's voyage validate the perspective elaborated by Corbin: for him, "[t]he resulting accentuation of regional consciousness sharpened the contours of the provincial image. Anything that fostered local pride (…) heightened the uniqueness of the City that transcended all regionalism" (Nora 1996: 434). As his initial fervour tempered, Istrati became eager to get closer to individuals in his effort to document reality. While in Nizhny Novgorod, the author discovers a particular technique meant to facilitate interaction with the locals: walking on their own, the two couples, Istrati and Kazantzakis and their partners, finally get away from orchestrated discourses and grand events: « Nous sommes libres. Deux couples à la recherche de la foi [We are free. Two couples in search of the faith] » (Istrati 1930: 162). The writer declares that none in their group benefitted in any way when officials organised imposing meetings or when the group was taken to an economic, educational or cultural unit; in such circumstances, buildings and humans became mere "décor", meant to keep them excited about Soviet achievements (Istrati 1930: 163).

Once he can talk with ordinary citizens, Istrati records visible differences between authentic hard labourers and those who fail to represent their class: the case of a worker who complains about work and life, deprived of any possible enjoyment under the proletarian dictatorship. An indicative enumeration follows earlier listed facts included in this reportage:

Peu de travail et mal rétribué, chômage, privations, persécutions – d'un côté ; favoritisme, triage sur le volet, débauche, sinécures, détournements de fonds, mouchardage, politicaillerie – de l'autre [Little work and what there is badly paid.

One side – unemployment, deprivation, persecution; on the other – favouritism, cronyism, debauchery, swindles, informers, petty politics] (Istrati 1930: 162).

In Balakhna, close to Nizhny, another element confirms their perception: the paper factory has impressive buildings and is considered to be the fourth largest in Europe. It is far from being operational, however, although the props of a convincing working environment are in place. The Romanian visitor reacts to the surrounding housing through a brief series of exclamations and questions:

> Ah ! les somptueuses 'habitations ouvrières' ! les superbes villas qu'on a bâties autour de la fabrique, en pleine verdure et qui feraient pâlir de jalousie tous ces ouvrières d'Amérique, dont on dit que chacun possède sa *Ford*. Qu'est-ce qu'un 'tape-cul', à côté d'une villa pareille à celle qu'habitent a Balakhna, les ouvrières soviétiques !
>
> Les ouvrières ? Quels ouvriers ?
>
> Il vaut mieux ne pas insister
>
> [Ah! The splendid 'workers houses'! the superb villas erected in a verdant setting around the factory that would be the envy of the American workers of whom it is said each has his own *Ford*. What is a bone jarring jalopy compared to the sumptuous dwelling of the Balakhna, the Soviet workers;
>
> Workers? Which workers?
>
> Better not to insist] (Istrati 1930: 164).

The fragment indicates a substantial transformation, but the author decides to adopt a diplomatic posture: keeping his doubts to himself. The authorial shift, from the "I" located in the past to that found in the present (Radstone 2007: 22), hints at an irreversible change: doubt or revolt substitute observation and approval. As Freeman noted in his study on *St Augustine's Confessions*, the author fluctuates between retrospect and prospect; as a result, the narrative becomes "a developmental process" (1993: 44). *Transcaucasia* has an abrupt ending, which suggests the writer's emerging saturation with positive Soviet representations. The initial ardour to praise the success of the Russian regime has disappeared, being replaced by the effort to understand what the *new* type of society actually consisted of. The next units (from *Samara* to *Telav – Kahetia*) cover composite representations: covering a few pages only each, they attest that the group's stay in one location was short. Istrati uses any given opportunity to look at politicians, workers and peasants to describe their initiatives or reactions. The narrative comprises fugitive descriptions or topical references, such as the one about the Museum of famine; as this is practically closed to the locals, Istrati resorts to his status as a prominent invited writer to get access. Once inside, the protagonist cannot disguise his obvious hesitation: he aims to describe the shocking evidence but finds himself unable to convey the scale of the phenomenon except indirectly:

> Les rapports des miliciens, qui allaient enquêter là où se produisaient des cas d'anthropophagie, sont des narrations que jamais écrivain ne pourrait inventer. Le tout parle avec éloquence d'une époque de supplice, qui vous révolte d'être homme [The reports of the militiamen who went to areas where cases of cannibalism had been reported make for a narration that no writer could ever have invented. In its totality it is an eloquent testimony to a period of suffering which causes one to be ashamed of being a man] (Istrati 1930: 169)[5].

In what way is *Batum – Soukhum – Novi Afon* a critical chapter within the entire narrative? Why does Istrati voice his first moment of disillusionment in this region? This chapter does not hint at a particular cause, except that there is a geographical element connected to his change of heart. According to Istrati, he realised in this area, for the first time, that regional offices are mere submissive subordinates. There is no attempt on their behalf to oppose the centre or take any sort of initiative. This understanding is upsetting for the narrator, who sees no opportunity for regions, larger or smaller, to claim their own status.

4. A failed or credible testimony?

Istrati's technique to grasp the reality of the Soviet Union relies on direct contact, as he confesses to Romain Rolland (1866-1944), his lifetime mentor. When the modern chronicler reaches the distant town of Soukhoum in Abhakhazia, his writing comes closer to a memoir, so he reinspects his own recollections:

> Le 25 octobre, il y a une année depuis que j'ai mis, pour la première fois, le pied sur la terre soviétique. Je me débrouille déjà dans mon pauvre russe.
> Mais, connaissant le roumain et le grec, dont les nationnaux sont nombreux dans toute l'Union, il m'est plus facile de toucher, par ceux-ci, aux questions intimes qui exigent une compréhension totale.
> [On the 25th of October, it is one year to the day I first set foot on Soviet soil, managing as best I could with my threadbare Russian. But knowing Romanian and Greek, both nationalities are widespread across the Union, it has been easier for me to use these languages for the kind of intimate questioning that is required in order to have a total understanding] (*Panaït Istrati – Romain Rolland* 2019: 440).

---

[5] In the *Journal des débats politiques et littéraires*, no. 44, 14 février 1922, a correspondent describes similar extreme conditions: « L'anthropophagie en Russie prend des proportions effrayantes. Dans le gouvernement de Samara il ne se passe pas de jours où les pouvoirs n'aient à arrêter plusieurs personnes accusées d'avoir tué leurs enfants pour subvenir à leur nourriture. Dans le village de Pougatchef, la coopérative vend de la chair humaine provenant des cadavres déterrés des cimetières », p.2. Other journalists confirm such reports, see Pierre Varzy, « Les Bienfaits du bolchevisme. L'anthropophagie chez les paysans », *La lanterne*, 30 mai 1922, no. 16374, année 46, p.1.

Returning from Ukraine to Moscow and then Leningrad, Istrati learns about Victor Serge's arrest (1890–1947), one of his closest friends in Russia. The preliminary incident relates to a young woman named Roitman, who demands additional space in the flat that the Roussakovs share with the housing cooperative, Roussakov being Serge's father-in-law. In fact, the accusations led by Roitman against Roussakov, seconded by a member of the Leningrad Soviet, Maria Svirtsieva, are less about housing, even if this was a critical issue for thousands of families. The action initiated by Roitman and Svirtsieva aimed to repress Victor Serge, known for his support for Leon Trotsky. It also stood as an equally alarming instance of anti-Semitism adopted by some Russian officials. Istrati thinks that an appeal to the high authority of the OGPU[6] could help this case. Though the narrator gradually understands that housing was but a pretext of a larger scheme played by authorities to silence Serge, Istrati imagines that the appeal to higher-decision fora would eventually stop it. The encounter with Mikhaïl Koltsov (1898–1940), the editor-in-chief of the magazine *Ogoniok*, or the hearing of Russakov and Istrati by Mikhaïl Kalinin (1875–1946), the President of the Leningrad Soviet, prove that Istrati is naïve. Roussakov loses his job and this could allow authorities to arrest the family. Earlier promises and certificates of his contribution to the Red Revolution work as a smokescreen around the recently reconfigured political agenda. This is innocently revealed by the director of the Samoïlova factory. Istrati ends the discussion at the factory, proposing that once Roussakov's innocence has been proven, the factory would most likely offer him another job. Yet the director simply rules out the idea of re-employment: « Ici, jamais » (Istrati 1930: 272). There is no question at this point of a marginal entity being able to play a significant role in its relationship with the centre, especially in terms of authority. As short as it appears, the Director's reply opens a subsequent interpretation: Roussakov will not be re-employed not because Serge's father-in-law is unable to restore his credibility, but because the Director is a simple pawn assisting brutal partisan repression. Adopting the posture of a "demi-official" (Istrati 1930: 52), the Romanian critic had found the idea of being "in line" with the centrally-set policy preposterous from the very beginning, highlighting the unacceptable profile of certain communists:

– Comment vous y preniez-vous pour ne recruter qu'un tel déchet social ?
– On n'exigeait seulement des adhérents que d'être dans 'la ligne', fut la réponse
[– How is it that you only recruit such social rejects?
– All we ask is that our adherents follow the line, came the reply] (Istrati 1930: 53).

[6] Russian: Ob"edinennoe gosudarstvennoe politicheskoe upravlenie or the Soviet secret service. See Soviet Predecessor Organizations, Federation of American Scientists, https://fas.org/irp/world/russia/intro/su0510.htm.

Such opinions triggered the rejection of his trilogy and, later, a long-term denigratory campaign extended beyond his death in April 1935. As a writer invited to examine and report on Soviet achievements, Istrati went far beyond what had been tacitly considered reasonable: exposing individuals proving themselves politically loyal yet lacking moral status and, secondly, exemplifying instances of corruption and fraud at the highest level. No surprise then that the French media reacted alarmingly: the French columnist Régis Massac closes the review of the trilogy, noting that Istrati describes chaos, suffering, injustice and degradation (*Les Primaires* 1930: 275–276). In his effort to detach himself while retrieving recent memories, Istrati follows three distinct chronological coordinates: firstly, that of the moment when a particular fact happened, which he attempts to recover as intact as possible; secondly, the first instance of *retelling* it, creating a predicable temporal detachment:

> Notre itinéraire prévoit, cette fin de septembre, un mois d'arrêt, afin de classer nos impressions et, si possible, écrire notre premier volume. Pour ma part, je sens déjà que je suis un homme perdu : rien de gai ne sortira de ma plume [Our itinerary includes, at the end of September, one month of rest, to enable us to collect our impressions and if possible, write our first volume. For my part, I feel already like a man who is lost: nothing joyful will come out of my pen] (Istrati 1930: 181).

Thirdly, Istrati completes the final reconversion into writing, which he closes with the chapter entitled *Conclusion pour combattants*. He restates the primacy of the common scope and abandons a futile intellectual "credo" (Istrati 1930: 284); then he closes his testimony with the vision of an eternal flame, the opposite to what he had seen in the country he had originally wished to settle in: the USSR.

5. Conclusion

For Istrati, *l'affaire Roussakov* was not an isolated or marginal episode; he contacted high officials directly, declaring that political repression defined a gradual yet abrupt gap between the proletariat and the Russian leaders. The intelligentsia was, in his view, prone to abandon the ideals of the revolution, which represented its very mission. In such a context, the writer assumes a particular role: that of a neutral commentator, able to restore the trust of the workers in their leadership, on the one hand, and reconnect leaders to the masses on the other.

The reconfiguration of the Soviet Union is indicative for "a new consciousness of the primacy of the center" (Corbin in Nora 1996: 439). This vision transpires recurrently in Istrati's *témoignage*. However, this narrative results in a rather fragmented canvas, as essayistic passages fill the basic frame of events, supplementing brief conversations or descriptions. Yet the writer's scope

is developmental, as Freeman had observed (1995: 5). Enthusiasm does not last long; realism, critique and disillusionment replace them. Admitting his lack of professionalism as a revolutionary, Istrati joins the supporters' camp rather than that of the activists. In such a capacity, he can complete his role if he resorts to reasoning, which comes out at the end of his conversation with Lefèvre in February 1929:

> Sans quoi, un jour viendra où les mots « communiste » ou « bolchevique » deviendront, aux yeux de prolétariat, plus odieux que celui de « social-démocrate [Without which, a day will come when the words' communist' or 'bolshevik' will be more odious than 'social democrat' in the eyes of the proletariat] (Les Nouvelles Littéraires, artistiques et scientifiques 1929: 9).

Through his articles published in Russia, as well as in France and Romania, Istrati therefore advocates for the working class to have its share in decision-making. Since the Russian regime rejects concepts such as democratic and inclusive participation, Istrati finds himself unable to complete his candid mission. It was in fact Rolland who acknowledged his devotee's position in front of other intellectuals, as he confided to Sofia Bertolini Guerrier-Gonzaga:

> Malgré sa flamme révolutionnaire, il a toujours conservé son indépendance irréductible de pensée et de parole. S'il n'eût été protégé par son renom mondial, il est probable qu'on ne l'eût jamais laissé revenir. [Despite his revolutionary flame, he has always kept intact his stubborn independence of thought and expression. Had he not been protected by his international reputation, it is probable that he would not have been allowed to return.] (*Panaït Istrati – Romain Rolland : Correspondance 1919–1935* 2019: 476).

Prior to writing his testimony, Istrati may have been taken for naïve. The letters he received from Rolland (*Panaït Istrati – Romain Rolland* 2019) point out that his testimony would not be digested positively in France or elsewhere. Why then did he author such a work? The reasons relate to the marginal-centre relationship when combined with temporality. Istrati came from Brăila, both a prominent Danube port and a marginal Eastern cultural site. He was both attracted by the centre and interested to act as a liaison between the centre and a relatively distant region; he adopted a similar role in the proletarian model provided by the Soviet Union. Furthermore, the Soviet society he describes shows constructive achievements completed in a highly volatile economic and human environment. In addition, the late twenties already indicated that the communist agenda failed to respond the needs of the masses, as economic difficulties or failures were quite often ignored. Istrati believed that his *Confession pour vaincus*, as the French title runs, would redirect political efforts, getting the USSR back on the right track. He believed in such a rapid recovery. Though this mission failed during his lifetime, the way that political discourse, subjectivity, leadership and timely reforms took place in the twenties remains open to discussion.

Bibliography

Cahiers Panaït Istrati, Seize Mois en URSS 1994 : Préface de Michel Ragon, no. 11, Valence, Cercle Panaït-Istrati.

Cernat 2015: Bianca L.Cernat, *Panait Istrati, „omul revoltat". Repere pentru o literatură a contestației*, București, Editura Muzeul Național al Literaturii Române.

Chişu 2019: Lucian Chişu, "Identity and universality in the work of Panait Istrati", *Transylvanian Review*, Suppl.1, pp. 101-112.

Condei 2001: Cecilia Condei, *Interferențe româno-franceze în opera lui Panait Istrati* (teză de doctorat), Brăila, Editura Istros-Muzeul Brăilei.

Corbin 1996: Alain Corbin, *Divisions of Time and Space*, in Pierre Nora (direction of), *Realms of Memory: Rethinking the French Past*, Vol. 1, *Conflicts and Divisions*, edited and with a forward by Lawrence D. Krtizman, New York, Columbia University Press, pp. 427-466.

Dumitru 2015: Elena Dumitru, *De vorbă cu Panait Istrati/Parlando con Panait Istrati*, Ariccia, Aracne Editrice.

« En Russie: Panaït Istrati se fixe à Moscou », *Le Rappel*, 17 décembre 1927, p. 2.

Istrati 1981: Panait Istrati, *Cum am devenit scriitor*, reconstituire pe bază de texte autobiografice, alese, traduse şi adnotate de Alexandru Talex, Craiova, Scrisul Românesc.

Istrati 1930: Panaït Istrati, *Après seize mois dans l'U.R.S.S.*, vol 1, dix-huitième édition, *Vers l'autre flamme*, Paris, Éditions Rieder.

Istrati 1928: Panaït Istrati. « La Fête de Taras Sevtchenko à Kaniev », *Le Cri des Peuple*, première année, no.4, pp. 12-14.

Journal des débats politiques et littéraires, no.44, 14 février 1922.

Lefèvre 1927: Frédéric Lefèvre, « Une heure avec Panaït Istrati : conteur roumain, écrivain français », *Les Nouvelles Littéraires, artistiques et scientifiques*, 10 oct. 1927, anul 6, no. 259, p. 1, 5.

Lenz 2007: Hélène Lenz, « Langages d'étranger chez P. Istrati », *Atelier de Traduction*, No 7, Suceava, Editura Universității Suceva, pp.181-189.

« Livres à lire », *La revue limousine*, year 4, no. 85, p. 225.

Massac 1930: Régis Massac, « Vers l'autre flamme », *Les Primaires*, douzième année, no.5, mai 1930, pp. 275-276.

Nacheva 2018: Gergana Nacheva, "Panait Istrati. The Dissident as A Mediator between The East and The West", *Synergies in Communication, 7th International Conference Proceedings*, coordinating editor Marina Militaru, co-editors Irina David, Teodora Şerban-Oprescu, Antonia Enache, Laura Mureșan, Lucia-Mihaela Grosu-Rădulescu, Dana Radler, Maria Dărăbanț, Aurora Bâgiag, pp. 68-79.

Panaït Istrati – Romain Rolland, Correspondance 1919-1935 2019, édition établie, présentée et annotée par Daniel Lérault et Jean Rière, Paris, Gallimard.

Radler 2018: Dana Radler, Touches and Taches: Narrative Expressions Connected to Panait Istrati's *Kyra Kyralina*, *Synergy*, vol. 14, no. 1/2018, pp. 80-99.

Radstone 2007: Susannah Radstone, *The Sexual Politics of Time: Confession, Nostalgia, Memory*, London & New York, Routledge.

Samios-Kazantzakis 2012: Eleni Samios-Kazantzakis, *La véritable tragédie de Panait Istrati*, textes établis par Anselm Jappe & Maria Teresa Ricci, présentation, notes et postface d'Anselm Jappe, notes biographiques de Daniel Lérault.

Soviet Predecessor Organizations, 1917-1954, Federation of American Scientists, https://fas.org/irp/world/russia/intro/su0510.htm, accessed 21 Feb.2021.

Ursulescu 2004: Ion Ursulescu, *Panait Istrati, trei decenii de publicistică, Scăpare de condei,* vol.1, *1906-1916*, ediţie îngrijită de Ion Ursulescu, Bucureşti, Humanitas.

Ursulescu 2005: Ion Ursulescu, *Panait Istrati, trei decenii de publicistică, Între banchet şi ciomăgeală, 1919-1929*, vol.2, ediţie îngrijită de Ion Ursulescu, Bucureşti, Humanitas.

Ursulescu 2006: Ion Ursulescu, *Panait Istrati, trei decenii de publicistică, Scrisoare deschisă oricui, 1930-1935*, vol. 3, ediţie îngrijită de Ion Ursulescu, Bucureşti, Humanitas.

Varzy 1922: Pierre Varzy, « Les Bienfaits du bolchevisme. L'anthropophagie chez les paysans », *La lanterne*, 30 mai 1922, no.16374, année 46, p.1.

Volin 1929 (1996): Boris Volin, Двуликий Истрати, *Литературная газета*, № 002 (29 апр.) – 1929, p. 4, [Făţarnicul Istrati, *Omul care nu aderă la nimic, documente din Rusia sovietică*, ediţie alcătuită, note şi comentarii de Zamfir Bălan, Editura Istros – Muzeul Brăilei, pp. 271-275].

Zephir 2005: Frédérica Zephir, L'éthique dans les récits de Panaït Istrati, *Cahiers de Narratologie* [En ligne], 12, 2005, mis en ligne le 20 avril 2005, consulté le 7 février 2021. URL : http://journals.openedition.org/narratologie/223 ; DOI : 10.4000/narratologie. 223.

Realism and Critique in Panait Istrati's *Après seize mois dans l'U.R.S.S.*

Après seize mois dans l'U.R.S.S., published as *Spovedanie pentru învinşi* in Romanian (the equivalent of *Confessional for the Defeated* in English) stands as a turning point since, after its publication in 1929, the supporters of Bolshevism accused Panait Istrati vehemently, in France, Romania and the Soviet Union, of brutally abandoning the revolutionary ideals and rallying himself, even if indirectly, to the "reactionary" perspective of the bourgeoisie.

While exploring this first volume of Istrati's trilogy, the only one he actually authored in fact, as well as the epistolary exchange with Romain Rolland, I aim to understand the motives of this apparently inexplicable change of perspective as compared to his initial comments. The series of questions at the bottom of this research are: what type of elements would foresee his change of view during his trip, if any? How did Istrati's relationships with well-established personalities such as Rolland contribute to such a critical vision? Was the intelligentsia in the three countries: USSR, France and Romania, receptive or unreceptive to his critique? This paper will explore aspects emerging during his travels and confirming or invalidating his critical vision, considering the articles in the press reflecting his opinions at that time. *Après seize mois dans l'U.R.S.S.* represents a lasting testimony against a proletarian system requiring urgent improvement, an example of early criticism in Europe. It is the work of an intellectual who did not abandon his declared goal, politics or ideology intended to serve the citizen.

While observing Soviet society gradually, at length and in all of its diversity, Istrati had the opportunity and time necessary to conclude that the system in place was, in fact, unable to provide the world with a durable proletarian model as it claimed it had already succeeded in doing. Switching from admiration to critique, Istrati assumed a difficult mission to this day: to open up a debate about leadership, political agendas, subjectivity and timely reforms.

Redescoperirea baladei populare Meşterul Manole în literatura lui Lucian Blaga şi Ismail Kadare

Daiana RADU*

Keywords: *sacrifice*; *creation*; *Albanian besa*; *oath*; *fate*.

1. Ritualuri de construcţie

Înaintea ca în spaţiul balcanic să fie create frumoase balade cu nucleul narativ despre sacrificiile marelui meşter-constructor care îşi doreşte să clădească o cetate, un pod sau o biserică, au existat legende despre zidirea unor oameni la temelia unei clădiri. Astfel de legende au existat pe tot mapamondul, arealul geografic luat în discuţie e imens. Din *Comentarii la legenda Meşterului Manole* aflăm nucleul mitic originar al acestor credinţe arhaice:

> Ritualul de construcţie este şi el o consecinţă „teoretică" a unui mit cosmogonic şi a unei întregi metafizici arhaice, care afirmă că nimic nu poate dura dacă nu are un „suflet" sau nu este „însufleţit". Secvenţa se întinde astfel de la cosmogonie la produsul literar popular (Eliade 1943: 22).

În privinţa jetfei zidirii a existat credinţa că o nouă construcţie trebuie să aibă un zid neterminat. Astfel că frica de a termina/ de a desăvârşi o lucrare ascunde teama că respectiva creaţie îşi poate cere dreptul la fiinţare, răpind din această lume, viaţa celui care a creat-o. Eliade afirma în acest sens că:

> Teama de desăvârşire poate fi o formă a temerii de moarte. Pentru că noţiunea de creaţie este legată în universul mental popular de jertfă şi de moarte. Creaţia fiind neterminată nu există pericolul ca aceasta să îşi ceară dreptul la viaţă, nu răpeşte un suflet, pentru că nu este finalizată. Omul nu poate crea nimic desăvârşit decât cu preţul vieţii sale. Numai Dumnezeu poate crea fără să îşi sărăcească sau să îşi diminueze fiinţa. Omul fiind făptură, fiind el însuşi creiat (sic!) este steril, atâta timp cât nu îşi însufleţeşte creaţia mâinilor sale cu jertfirea sa sau a aproapelui. De aceea un lucru nou făcut este primejdios; este o formă a morţii, este ceva care încă nu trăieşte şi nu va putea trăi decât absorbindu-şi un suflet, cel al primei fiinţe care intră în contact cu el. Numai după ce a fost «cunoscut», adică însufleţit de cineva,

* Universitatea din Bucureşti, România.

el devine inofensiv; trece în rândul lucrurilor vii, sau în orice caz încetează de a mai fi o formă a morții (*ibidem*: 46).

În procesul păstrării unei legende precum cea a jertfei zidirii intervin următoarele elemente: memoria populară, funcția arhetipală și reluarea unui prototip cosmic.

2.Varinte balcanice

Varianta grecească a zidirii podului din Arta prezintă încercarea a 45 de meșteri care lucrau de trei ani la zidirea unui pod, care noaptea să năruia. Un duh îi înștiințează pe zidari că ar fi trebuit să o zidească pe soția meșterului cel mare. Meșterul trimite solie soției, printr-o privighetoare, în care îi transmite să vină la zid încet. Pasărea îi transmite femeii exact opusul: să se grăbească. Văzându-și soția că sosește la locul zidirii, meșterul își păcălește nevasta că a scăpat inelul și o roagă să îl ajute să îl caute. În tot acest timp, meșterul începe să își zidească soția. Femeia își deplânge soarta. Aceasta avusese parte de același destin ca al surorilor sale mai mari, de a fi sacrificate pentru construcția unor poduri (peste Dunăre, Aulon și respectiv Arta). Balada se încheie cu blestemul ca podul să tremure, așa cum a tremurat și ea de spaimă. Versiunea aromână aduce în prim-plan dragostea față de copil. Se aseamănă cu versiunea grecească prin folosirea motivului inelului și a blestemului femeii. De asemenea, ambele variante (grecească și aromână) o consideră pe soția meșterului drept eroina dramei.

Concepția care stă la baza baladei bulgare se întemeiază pe credința că fiecare loc are un spirit care trebuie îmblânzit. Victima rituală are rolul de a proteja noul edificiu. Scenariul baladei descrie încercările meșterului Manole, care lucra de zece ani la zidirea unei cetăți. Cetatea cere un *talasâm* (un spirit protector). Meșterul cere ca prima nevastă care venea cu mâncare să fie cea jertfită. Meșterii fac jurământ. Meșterul îi cere soției să îndeplinească multe sarcini dificile, înainte de a veni la zid: să ducă saci cu grâu la moară, să vopsească locuința, să le dea de mâncare copiilor și să îi adormă. În calea acesteia apar mai multe piedici, dar sunt simple accidente, meșterul nu se roagă divinității, cum e cazul în balada românească, ca soția să fie întoarsă din drum. Nevasta este zidită fiind păcălită să caute inelul sub temelie. Balada se încheie cu bestemul care face ca podul să tremure. Cele mai importante idei care răzbat din balada bulgară sunt: jurământul și consecințele nefaste pe care acesta le presupune și faptul că orice femeie trebuie să fie devotată și supusă soțului. Tragismul baladei rezidă din soarta femeii.

Balada despre construirea cetății Scadarului dovedește o măiestrie literară de neegalat. Balada sârbească descrie chinul a trei frați crai, care tot încercau de trei ani să construiască cetatea Scadarului. Zidurile se năruiau deoarece o zână surpa noaptea zidurile. Zâna îi îndeamnă pe cei trei frați să îi caute pe gemenii Stoian și Stoiana pentru a-i zidi sub temelie. După încă trei ani de căutări fără nici

un rezultat, zâna îi anunță pe crai că e nevoie ca una dintre soțiile meșterilor să fie zidită pentru a asigura trăinicia zidirii. Cei trei frați meșteri fac jurământ că nu vor divulga oracolul soțiilor, însă doar Goico își ține promisiunea. Bătrâna mamă era cea care voia să plece cu mâncare la locul zidirii, însă este oprită de nora sa cea mai tânără (soția lui Goico) mai mult din cauza sentimentului de rușine față de ceilalți, care ar fi văzut-o de dimineața pe bătrână că le duce crailor de mâncare, deși are acasă trei nurori tinere. Ajunsă la locul zidirii, femeia crede că propria zidire este un joc. Din zid picură lapte, pentru că soția voia să își hrănească în continuare copilul. Ceea ce impresionează aici este dragostea mamei pentru copilul ei.

Balada maghiară povestește despre 12 meșteri care lucrează la construirea cetății Deva. Meșterul Cremens decide sacrificarea primei soții care va veni cu mâncare. Soția meșterului Cremens apare la locul zidirii. La sosire, femeia este anunțată că soțul ei a decis s-o zidească. Tragismul sorții femeii este acentuat tocmai prin decizia meșterului care pare a fi lipsit de sentimente pentru propria soție. Balada se încheie cu meșterul care nu mai are somn din cauza plânsului copilului. Balada construirii cetății Rozafa (sau a cetății Skodra) îi are în prim-plan pe trei frați constructori. Cel care le comunică sentița tragică (a sacrificării primei soții) este de data aceeasta un bătrân. Frații depun jurământ, dar numai fratele cel mic păstrează cuvântul dat (*besa*). Nurorile (cea mare și cea mijlocie) se prefac bolnave. Rozafa ajunge astfel prima la locul zidirii. Aceasta acceptă zidirea și înțelege că prin ea și prin cetatea construită de meșteri, Albania va dăinui. Baladele albaneze insistă cu precădere asupra *besei*, care exprimă onoarea cuvântului dat.

Balada ctitoririi Mânăstirii Argeșului începe cu evocarea locului unde avea să fie construită biserica. Faptul că pe locul ales se mai afla încă un zid părăsit face din acesta un loc rău, de evitat. Manole construia de trei ani o mânăstire, ale căror ziduri noaptea se surpau. Spre deosebire de celălalte versiuni balcanice, meșterul este figura centrală: vocația sa de creator și sentimentele de iubire față de soție îi sunt puse la încercare. Manole are un vis premonitoriu: pentru ca zidurile să nu se mai năruie, trebuia sacrificată prima femeie care avea să vină a doua zi. Meșterii fac un jurământ că nu vor spune nimic soțiilor, însă Manole este singurul care păstrează jurământul dat. Printr-o scrisoare, Manole îi dă soției câteva sarcini dificile de îndeplinit: să găsească un vițel pierdut de un an și să gătească bucate din carnea lui. Văzând-o că se apropie, Manole încearcă se evite deznodământul tragic. Marele meșter se roagă divinității ca în calea Caplei să iasă multe piedici: un râu curmeziș, o lupoaică și o scorpie, însă devotamentul soției și soarta acesteia sunt mai presus de orice încercare. Manole înțelege că nu se mai poate împotrivi soartei. Caplea crede că zidirea sa a fost un joc. Meșterul se gândește la propriul copil, care va fi protejat de natură. Negru Vodă este uimit de frumusețea bisericii și îl întreabă pe Manole dacă mai poate zidi o mânăstire la fel de

frumoasă. Dintr-un gest nesăbuit, Manole pătruns de o nestăpânită creațiune mărturisește că ar putea construi biserici mult mai frumoase. Voievodul poruncește aruncarea schelelor. Meșterii își confecționează aripi din lemn cioplit și încearcă să zboare deasupra biserică. Meșterii cad de pe biserică și se transformă în stană de piatră, singur Manole care și-a ținut jurământul devine izvor (Caracostea 1942). D. Caracostea considera că: ,

> Potrivit tipului nostru românesc, ea [balada] pune pe prim-plan frământarea, vina și căderea tragică a meșterului, nu aduce nici o scădere figurii atât de duioase și umane a soției. Soarta amândurora este neîndreptățită. Iar faptul că totul este privit din perspectiva sfâșierii lăuntrice a meșterului dă orizont și înțeles adânc (*ibidem:* 654).

După părerea lui Mircea Muthu, balada Meșterului Manole a reușit să treacă prin trei straturi culturale: arhaic, folcloric și modern. Balada reușește să se salveze pătrunzând în literatură printr-un proces de „remitizare ca supraviețuire" (Muthu 2017: 279):

> Cum au fost posibile continuitatea cu vârsta arhaică și saltul la nivelul folcloric și apoi la cel modern? Faptul artistic prelungește dar și precipită o dramă amplificată ,catalizată aici de istoria medievală, restrictivă, a Sud-Estului. „Experiența sud-est europenilor pe acest plan, fragilitatea zidirii la ei, provizoratul exisenței trebuie să fi fost cumplite, de vreme ce au dus la emanciparea și permanentizarea unei asemenea teme, mai mult, la mitizarea acestei soluții, la impunerea soluției într-o formă esetică (*ibidem*: 279).

3. *Meșterul Manole* de Lucian Blaga

Meșterul Manole blagian își iubește meseria la fel cum o iubește pe Mira, dar el este stăpânit de un geniu daimonic, care îi spune să clădească. Lucian Blaga își începe drama înfățișându-l pe meșter în mijlocul acțiunii. El este secondat de opusul său, starețul Bogumil și de suma intinctelor telurice (Găman). Zidarii pe care Manole îi alege au aceeași dorință de a construi, ei fuseseră fermecați de visul lui Manole. Marele meșter trezește în ei vocația creatoare, căreia nu i se mai pot sustrage. Însă, împotriva lui Manole se găsesc puterile telurice care îi împiedică creația. George Gană consideră că:

> Conflictul tragic, adică ireductibil, e în impulsul creator și prețuirea vieții umane ca valoare supremă. Lichidarea lui în sensul știut e sursa marii tristeți a piesei. Blaga îl face conștient de acest conflict pe eroul său, plăsmuind un Manole meditativ, departe de modelul folcloric și preluând problemele pe care și le punea poetul. Tragismul devine astfel explicit, dar piesa își trădează totodată scheletul teoretic, pe care numai extraordinara forță lirică a poetului reușește să-l acopere: meditația oricât de abstractă în esență, e convertită în viziune poetică, raționamentele sunt copleșite de neliniștea ori disperarea unui erou ce-și trăiește situația tragică, claritatea dezvoltării conflictului se dizolvă în atmosfera de spaimă ce scaldă totul.

> Patima creației îi definește și pe cei nouă zidari, dar ea nu are intensitatea devastatoare pe care o cunoaște meșterul. Ei sunt mai degrabă discipoli ai lui Manole, care le-a insuflat dorul de a crea, arătându-le macheta viitoarei opere(...) Se cer vrăjiți de meșter și cer să fie dezlegați, însă Manole nu a făcut decât să trezească în ei vocația creatoare latentă: acești ciobani, pescari, ocnași, călugări, au devenit astfel artiști (Gană 1976: 362).

Manole este o ființă rațională, el nu poate înțelege de ce puterile aflate sub pământ îi distrug creația. Meșterul se opune ideii de a jertfi deoarece aceasta implică un omor. Neodihna meșterului se bazează pe imposibilitatea găsirii unei soluții: „Înăuntru un gol se deschide – mâhnire fără întrebări. Deasupra întuneric se-nchide deznădejdea nesfârșitelor încercări. Mi se mistuie sângele și somnul.(...) Lăuntric un demon strigă: clădește! Pământul se-mpotrivește, și-mi strigă: jertfește!" (Blaga 1987: 329).

Manole nu poate renunța la vocația sa creatoare. Propria moarte închide ciclul vieții:

> Optând pentru amânarea sau pentru renunțarea la locul construcției sau renunțând pentru construcția în sine, el ar fi optat pentru anularea însăși a condiției sale de Meșter adică de Investit, de Putere. O astfel de anulare înseamnă mult mai mult decât un prestigiu înfrânt, mai mult chiar decât propria-i moarte. Înseamnă o zădărnicire, din perspectiva căreia moartea nu mai înseamnă mare lucru, fiind un simplu capăt. Optând pentru rămânere, Manole alege calea Totalității, a desăvârșiri condiției sale și de aceea împlinirea zidirii solicită împlinirea de sine a meșterului, care este moartea. (...) Moartea sa nu este o ispășire a vinei de a o fi zidit pe Mira, ci o desăvârșire a morții Mirei, o reîmplinire a Unității, o necesitate logică din punctul lui de vedere și nu din cel al Justiției divine. Nucleul faptei sale este, neîndoios, credința. Dar o credință deopotrivă în Dumnezeu și în sine. Pentru că el știe că nu se poate altfel. Că el însuși nu poate fi deplin decât aici și astfel, zidind, jertfind și murind, dar zidind, adică încorporându-se nemuririi (Gană 1976: 48-49).

Motivul pentru care Mira venise la locul zidirii era acela de a salva un om. Ea ar fi vrut să îi convingă pe meșteri să renunțe la ideea sacrificiului. Manole îi recunoaște superioritatea sufletească:

> Te potrivești printre cerururi și te-ai rătăcit printre noi, oameni de glumă rea (...) De atâtea ori ai fost căprioară neagră când suiai drumul la noi. De atâtea ori ai fost izvor de munte, când coborai de la noi. Acum ești aici, încă o dată: nici căprioară, nici izvor, ci altar. Altar viu între blestemul ce ne-a prigonit și jurământul cu care l-am învins (Blaga 1987: 386).

D. Ismail Kadare, *Podul cu trei arce*

Vom evidenția teoriile propuse de Mircea Muthu și Gisele Vanhese, în privința romanului *Podul cu trei arce*.

Mircea Muthu consideră că romanul kadarian *Podul cu trei arce* explorează procesul demitizării baladei jertfei zidirii (a cetății Rozafat, a podului de pe Arta):

> Obiectivându-se, romantic, în călugărul Gjon, Ismail Kadare istorisește despre modul cum zidarii se folosesc de legenda trucată pentru înălțarea podului peste „Ujana blestemată" (...) Jertfele reale „cerute" de construcție, zidirea efectivă a lui Murrash Zenebish, tragerea în țeapă a lui Radislav sau moartea harapului strivit între două blocuri de piatră scot în prim plan debutul dar și sfârșitul dominației otomane în Albania și, respectiv, Bosnia. Servind doar ca punct de plecare, mitul zidirii se reabsoarbe treptat în meditația despre trecutul dramatic, traversat de o comunitate alogenă și al cărui destin se confundă cu acela al podului de pe Uiana (sic!) sau Drina. Sfârșitul său intră într-o ordine firească, nu mai puțin dureroasă decât aceea a desacralizării mitului (Muthu 2017: 284).

Gisele Vanhese, în *Meridianul balcani*, afirma:

> În *Ura me tri harqe* (*Podul cu trei arce*), (...) Ismail Kadare unește cele două versiuni ale mitului sacrificial legat de ridicarea unui edificiu care circulau în Albania: Podul din Arta și cea a construirii cetății din Rozafa. Pe de altă parte, romanul trimite direct la legenda primitivă prin însuși obiectul său, construirea unui pod, prin referință la cutremurarea finală a edificiului, prin utilizarea simbolică a cifrei trei: trei bolți ca cei trei frați zidari și cele trei surori jertfite. Totuși, alegându-și drept victimă ritualică un bărbat și nu o femeie, caz foarte rar în variantele balcanice, Ismail Kadare creează el însuși o nouă întrupare a legendei. Pe de altă parte, scriitorul convoacă explicit un al doilea hipotext legendar: Construirea cetății din Rozafa. (...) Balada întemeietoare este astfel inserată în roman, ca zidarul zidit în pod, pentru a-l susține și pentru a-i da viață oferindu-i, în schimb, viața lui toată (Vanhese 2017: 112-113).
>
> Kadare se identifică și cu arhitectul-constructor, figură arhetipală a artistului, moștenitorul unui pontifex intermediar între microcosmos și macrocosmos, și cu cronicarul-victimă, care coincide și cu scriitorul oprimar de dictatură. Astfel ne dezvăluie structura esențială a jertfei întemeietoare, așa cum era ea activă în balada podului din Arta. O îmbogățire a narațiunii arhaice pe care diferitele ei reelaborări au ridicat-o la nivelul unui adevărat mit estetic simbolizând drama creației artistice (*ibidem*: 113-115).

Stăpânul ținutului, Stres Ghika acceptă ca mai mulți zidari să construiască un pod de piatră peste Ujana cea Rea, în schimbul unei sume de bani. Călugărul Gjon scrie în cronica sa despre acest pod și despre consecințele acestei acțiuni. Poporul primise vestea construirii podului cu un amestec de bucurie și de neîncredere. În regiune exista o companie denumită „Bărci și plute". Aceștia îi duceau pe oameni pe malul opus al râului Ujana, cu ajutorul bărcilor lor. Odată cu apariția zidarilor se dă un conflict tacit între oamenii apei și cei ai pământului, între autohon și alogen. Distrugerea podului în două rânduri a fost considerată de

către populație un atac al zânelor apei. Nemulțumiți, oamenii drumurilor întocmesc o delegație. Aceştia sosesc la castelul lui Stres Gjka și afirmă că după părerea lor cei care distruseseră podul erau chiar cei de la „Bărci și plute":

> Era clar că ei, din motive care se pot bănui, adică pierderea unor venituri, au avut și au acum un cui împotriva construirii de poduri, a urmat străinul. Planul de a distruge podul a fost gândit chiar înainte de începerea lucrărilor. Cu ajutorul unor rapsozi plătiți, ei au răspândit legenda că spiritele apelor sunt potrivnice podului, drept care acesta trebuie distrus (Kadare 2015: 83).

Pendularea între mitizare și demitizare este permanentă în textul kadarian. Unul dintre membrii delegației era un colecționar de folclor. Alături de balada lui Konstandin și a Joruntinei, cei doi discută despre legenda întemeierii cetății Shkodra (sau Rozafa):

> – Un zid care să aibă în pântecul lui un om... Să aibă, s-ar spune, un suflet (...) Am început să îi povestesc legenda cetății Shkodra, așa cum o auzisem și eu de la maică-mea, cu ani în urmă. Erau trei frați zidari, care ridicau niște ziduri de cetate, dar nu aveau spor, pentru că ceea ce ridicau ei ziua se năruia noaptea... Brusc motivul agitației lui mi s-a dezvăluit clar ca lumina zilei. Trebuia să ai mintea lui Gjelosh pentru a nu pricepe asemănarea dintre cetatea din poveste și podul lor dărâmat pe alocuri (*ibidem*: 93).

La hanul celor doi Robert, o nouă baladă prindea viață: „Textul legendei era schimbat. Nu erau trei frați, care ridicau zidul unei cetăți, ci zeci de zidari care construiau un pod. Construcția care ziua se înălța, iar noaptea era dărâmată de spiritele apei. Podul cerea un sacrificiu (*ibidem:* 109). Va fi sacrificat unul dintre constructori, un anume Murrash Zenebisha. După asasinarea bărbatului, constructorii lucrau ca și cum ar fi fost posedați. La finalizarea podului se folosea un fel de calcar „moale, ușor de cioplit, pentru care i se mai spunea și piatra-femeie. Se mai șușotea că acolo unde se mai folosise, la alte construcții, din calcar ieșea un lichid alb, ca laptele de mamă" (*ibidem*: 140).

Bibliografie principală

Blaga 1987: Lucian Blaga. *Meșterul Manole. Dramaturgie*, volumul 1, București, Editura Minerva.

Kadare 2015: Ismail Kadare, *Podul cu trei arce*, traducere de Marius Dobrescu, București, Editura Humanitas.

Bibliografie critică

Caracostea 1942: D. Caracostea, *Material sud-est european și formă românească*, în „ Revista Fundațiilor Regale", an IX, 1942, nr.12, pp. 619-656.

Eliade 1943: Mircea Eliade, *Comentarii la legenda meșterului Manole*, București, Editura Publicom.

Gană 1976: George Gană, *Opera literară a lui Lucian Blaga*, București, Editura Minerva.
Mihăilescu 1984: Dan C. Mihăilescu, *Dramaturgia lui Lucian Blaga*, Cluj-Napoca, Editura Dacia.
Muthu 2017: Mircea Muthu, *Balcanism literar românesc. Panoramic sud-est european. Confluențe culturale*, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană.
Vanhese 2017: Gisele Vanhese, *Meridianul balcanic*, traducător Livia Iacob, Iași, Editura Institutul European.

The Rediscovery of the Popular Ballad Master Manole in the Literature of Lucian Blaga and Ismail Kadare

In this study I compared the Romanian and Albanian version of the ballad concerning the building sacrifice. I analyzed the drama *Master Manole* by Lucian Blaga and Ismail Kadare's *Three-Arched Bridge*. The ballad of building sacrifice has a similar pattern in the whole Balkan Peninsula. The masons are trying to build a bridge, a fortress, or a church (as in the Romanian version). But the new building demands a human soul in order to live. The masons decide to sacrifice the first female that will come at the building place, the next day. The female sacrifaced is the wife of the mason master. In most versions, the woman is tricked to look for her husband's ring which fell under the walls. The ending has two versions: either she curses the bridge so that it trembles when someone crosses it, or milk will flow from the unfinished wall. In most Balkan variants, the sacrificed woman plays the main role, except in the Romanian version. The Romanian version illustrates metaphorically the supreme sacrifice the artist makes to fulfill his dream. The Grand Master is put in the position of choosing between his artistic fulfillment and sacrificing his wife. Manole takes an oath not to tell his wife that the first woman who comes to the wall will be sacrificed.Through a letter, the husband asks his wife to perform some difficult tasks. Seeing her approaching the construction site, Manole prays to the divinity that obstacles will be put in Ana's or Caplea's way. But his wife's devotion is much stronger. The feeling of love between spouses is what impresses. Manole understands that he can't fight against his fate.

Master Manole from Lucian Blaga's play is driven by a daimon that demands him to build, but the evil powers of the ground do not allow construction. Lucian Blaga created new characters like the abbot Bogumil and Gaman (a mediator between this world and the spirits). The name of Bogumil reminds about bogumilism- a sect that belives God and Satan are brothers. Bogumil is the person who propose the solution of sacrifice. The nine craftsmen swear to sacrifice the first woman who will bring food. Mira appears at the place of the building in order to save a soul from death. Manole becomes just a shadow after the death of his wife. *The bridge with three arches* describes through the chronicle of the monk Gjon, the construction of a bridge over the river Ujana in Albania. A sacrifice was needed to control the forces of nature. Ismail Kadare uses intertextuality to refer to the ballad of the Skodra fortress. Through *the Bridge with three arches*, Ismail Kadare reveils us how this plot became a legend. Both Lucian Blaga and Ismail Kadare develop the ballad of creation, stressing out the need of sacrifice for the sake of creation, offering their own variants and enriching with new data the Romanian and Albanian ballads.

Iulia Hasdeu şi începuturile literaturii pentru copii

Cristina SĂRĂCUȚ*

Keywords: *children's literature*; *univocal text*; *antagonist characters*; *Iulia Hasdeu*; *short-story*.

Biografie și literatură

Începuturile literaturii pentru copii în Romania se înscriu în mişcarea mai largă a literaturii etice şi a celei de popularizare a ştiinței. În acest articol îmi propun să analizez reprezentările copiilor în povestirea Iuliei Hasdeu, *Domnişoara Ursuza*, în contextul socio-literar al primelor texte pentru copii apărute în România în a doua jumătate a secolului XIX. Nu există vreun critic literar preocupat de personalitatea acestei scriitoare care să nu îi remarce excepționalitatea[1]. Crina Decuseară (*Renașterea unui nume: studii și eseuri)*, reputata biografă a scriitoarei, observă precocitatea ei lingvistică: la patru ani jumătate scrie și conversează în trei limbi: germana, engleza, franceza. Iulia Hasdeu, pe numele ei de scriitoare Camille Armand, debutează timpuriu în activitatea literară. La șapte ani scrie piese de teatru pentru copii (adesea în versuri), un roman istoric pentru copii *Viața și faptele lui Mihai Vodă Viteazul* și poezii. La vârsta de cinci ani scrie nuvele, iar la şapte ani narațiuni precum *Mihai Vodă Viteazul* sau poeme precum *Domnia lui Ţepeş Vodă*, sau *Oaselor lui Ţepeş Vodă*. La unsprezece ani, scrie o piesă de teatru, tragedia în trei acte, *Dama de circ*, comedia *Amorul e scânteie*, piesele de teatru într-un act, în franceză, *Adieu et Bonne Arrivée* şi *Les enfants ne jugeant pas* sau povestirile *Trandafirul moşului* şi *Etoile et celeste*. Parcursul şcolar este exemplar: face şcoala primară (dispensă de vârstă) la Colegiul de băieți Sf. Sava din Bucureşti şi obține premiul întâi la Conservator. În 1881 devine elevă a liceului Colegiul Sévigné din Paris. Se înscrie apoi la cursurile Universității Sorbonna, fiind prima studentă româncă la Paris.

Romanul *Domnişoara Ursuza*, intitulat *roman inedit pentrun copii*, este publicat în 1890 în volumul *Oeuvres posthumes*, apărut la Editura Hachette-Paris şi Socec Bucureşti. Prima dată textul, singura lucrare în proză pe care Iulia

---

* Universitatea „Babeş-Bolyai", Cluj-Napoca, România.

[1] Despre Iulia Hasdeu există referințe numeroase. Cităm câteva: C. Manolache, *Scânteietoarea viață a Iuliei Hasdeu*, Bucureşti, Saeculum Vizual, 2007; Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Iulia Hasdeu – Omagiu.135 de ani de la naştere*, Bucureşti, Editura Asociaţei *Iulia Hasdeu*, 2004; Ciprian Doicescu, *Iulia Hasdeu*, Bucureşti, Editura Vestala, 2010.

Hasdeu o termină, apare în revista „Amicul copiilor", în perioada 1891–1893, în traducerea integrală a tatălui ei, Bogdan Petriceicu Hasdeu.

Scrisă când Iulia Hasdeu avea 12 ani, povestirea exploatează câteva momente din biografia tinerei autoare. Primul îl reprezintă experiența studiilor în străinătate. Iulia Hasdeu pleacă să studieze la Paris, însoțită de mama ei. Din Paris, în octombrie 1881, prima româncă studentă la Sorbonna, îi scrie adoratului ei tată despre noua rutină a vieții în capitala franceză și despre faptul că lecțiile îi ocupă tot timpul:

> Iată-ne, deci instalate! Merg la școală, cânt la pian, îmi fac lecțiile (mai bine ca acasă), și fără asta, m-aș crede tot în cămăruța mea, de la Mihai-Vodă (Hasdeu 2015: 38).

În universul *Domnișoarei Ursuza* se regăsește și imaginea copilăriei autoarei. Cuplul de personaje Elisa/Paula Grisol are un corespondent în viața reală a Iuliei Hasdeu a cărei prietenie pentru Florica, tovarășa de joacă, este des invocată în corespondență[2], dar și în jurnal. Într-o notă din iulie 1876 Iulia îi scrie tatălui că se distrează de minune în compania Floricăi:

> Tată dragă, Am vrut de mai multe ori să-ți scriu, însă nu am avut timp, pentru că noi de dimineață plecăm cu doamna Zaharescu cu tot neamul, afară de boierul, și ne întoarcem tocmai seara. Toată ziua petrec de minune cu Florica (Hasdeu 2015: 28).

Altă notă de jurnal din noiembrie 1876 evocă scena improvizată din fundul grădinii, unde copiii joacă în piesa scrisă chiar de ea, *Dama de la circ,* și mănâncă plăcinte preparate de mama Iuliei:

> Pentru închiderea stagiunii de vară o să jucăm *Dama de la circ.* Florica e grozavă în roul lui Leon. Matilda nu vrea și pace să facă pe directorul circului: cică nu vrea să fie antipatică și îi este nesuferit personajul, și pace. Dacă replicile care i le-am dat eu nu-i plac defel, nu are decât să și le scrie singură pe gustul ei, dar trebuie să-l lase pe director să fie urâcios (Hasdeu 2000: 15).

Povestirea este rezultatul a cel puțin două ingrediente extraliterare care circumscriu universul ficțional: dispoziția nativă pentru literatură și contaminarea culturală, efect al lecturilor și al educației. În primul rând, *Domnișoara ursuza* se așază în linia firească a predispoziției Iuliei Hasdeu pentru scris. Paginile de jurnal conțin multe referiri la jocul de-a scrisul, înțeles ca plăcere supremă, dar și ca gest de refuz al ordinii școlare impuse de familie.

> Dintotdeauna mi-a plăcut să scriu - mărturisește micuța scriitoare în *19 note de jurnal* - de aceea cadoul de la nășicu, tu, jurnalul meu cu coperți de catifea, ești ce

[2] Nota din 13 noiembrie 1876 din *19 file de Jurnal* și însemnări din *Epistole către tatăl său,* Bogdan Petriceicu Hasdeu.

am mai prețios, desigur că după papaliga, mama, bunica și câteva cărți la care țin mult. Știu din povestirile celor mari că la botez am ales de pe tava de argint creionul, inelul și floarea (Hasdeu 2000: 9).

O altă însemnare din 6 decembrie 1876 (*19 file de Jurnal)* menționează cu amărăciune lipsa de timp fizic dedicat scrisului:

> Din cauza lecțiilor și a temelor nu am timp să termin piesele de teatru și povestirile din primul meu volum pentru copii, adică tot ce făceam și cum ne distram noi în fundul grădinii. Floricăi îi plac foarte mult replicile care le scriu pentru eroii mei; e așa de ușor să faci piese de teatru, scenete humoritstice, însă papaliga mă sfătuiește să povestesc mai mult (Hasdeu 2000: 23).

În 12 ianuarie 1879 Iulia Hasdeu scrie despre decizia de a despărți munca literară de studiu cu determinarea celui care cunoaște propria valoare:

> Am terminat de transcris ce am crezut eu că a fost compus mai bine. Încă de anul trecut din septembrie, când s-a întors tata din Florența i-am promis că voi despărți ce fac pentru școală și ce vreau să rămână în caietele mele literare (Hasdeu 2000: 81).

În povestea *Domnișoararei Ursuza* transpare cultul pentru trei personalități culturale care i-au influențat opera micii scriitoare. O imensă admirație devoalează și o imensă admirație a Iuliei Hasdeu pentru personalitatea Reginei Elisabeta. Nu se știe dacă cele două artiste s-au întâlnit vreodată, dar legătura lor literară este binecunoscută. În 1888 apare volumul semnat de Carmen Sylva, *Cugetări și impresii*, cu grafica Iuliei Hasdeu. *Jurnalul fantezist* conține multe trimiteri la personalitatea reginei. O notă (nota Madelaine 1898) imaginează o regină celebră, incredibil de bună și frumoasă:

> Regina este atât de cunoscută în întreaga lume, celebritatea ei este atât de universală, încât nu mai este nevoie ca eu să amintesc aici despre frumusețea și bunătatea ei, despre cât este de spirituală, despre geniul ei, care au făcut-o să fie una din gloriile artistice și literare ale secolului, bunătatea și spiritul de caritate care au transformat-o în binefăcătoare și, în sfârșit, numele ei de fată, precum și originea ei (Hasdeu 2010: 42).

Într-un alt pasaj (nota din 20 septembrie 1899), Iulia Hasdeu se imaginează autoarea unui volum pe care Regina, sub pseudonimeul ei literar, Carmen Sylva, îl traduce în germană:

> Regina a tradus în nemțește volumul de poezii al Armand Camillei *Din trecut*. Traducțiunea se găsește la Lipska și la Bonn; toate jurnalele nemțești vorbesc cu mare admirațiune de opera marei noastre scriitoare asemenea și de traducțiunea Carmen Sylvei (Hasdeu 2010: 41).

Altă însemnare (o notă din 1901) îi face reginei un tablou clasic.

Regina României ca întotdeauna foarte drăguță, era îmbrăcată într-o rochie de satin crem, cu o garnitură de pluș roz, cu dublură de satin roz, mânecile din catifea roz, cu dublură din satin crem atârnau până la genunchi (Hasdeu 2010: 59).

Asupra literaturii Iuliei Hasdeu și-a pus amprenta și personalitatea culturală a lui Victor Hugo. Mărturie a acestei infinite admirații pentru universul scriitorului francez stă corespondența scriitoarei cu tatăl său. Astfel, în 1888, aflată la studii în capitala franceză, tânăra române notează în scrisoarea pentru Bogdan Petriceicu Hasdeu impresia puternic destabilizatoare a morții lui Hugo:

Tată dragă, Victor Hugo a murit astăzi la ora unu și jumătate, după-amiază, la vârsta de optzecișitrei de ani, fără patru zile. Și iată teribila veste! Iată ce consternează, copleșește întregul Paris, întreaga Franță, ceea ce tulbură Europa și întreaga lume. Victor Hugo a murit! În ce mă privește sunt abătută, sunt întristată... am simțit ca o lovitură de pumnal în inimă (Hasdeu 2015: 177).

În literatura Iuliei Hasdeu (în *Bourgeons d'avril* și *Chevalerie*, dar și în inclinația spre moralizare din povestea *Domnișoarei Ursuza)* se regăsesc și ecouri din opera Mariei de France. Figură controversată a literaturii medievale, Marie de France (1160-1215) este o scriitoare din secolul 12, care s-a născut în Franța și despre care se știe că a trăit în Anglia, autoare a unor fabule inspirate din Esop (o colecție de 102 texte cu temă morală) și a unor cântece cu temă amoroasă (lays).

Domnișoarei Ursuza, publicată în trei ediții: editura Ion Creangă (1970) și editura Ana (2000 și 2008), toate trei ediții bilingve, româno-franceze, redă istoria creșterii și emancipării spirituale a Elisei. Motto-ul, păstrat în toate cele trei ediții, numește clar publicul căruia i se adresează autoarea și atrage atenția asupra similitudinii de destin între personaj și autoarea poveștii:

De Paula și Elisa cetiți această poveste: /Pentru copii a scris-o o fragedă copilă/ Și slava ce-o așteaptă cu-atât mai mare este/ Că dânsa chiar pe sine-și lovește fără milă (Hasdeu 1970: 13).

În versurile acestui motto se indică o dublă intenție auctorială: intenția ludică, a gratuității actului scriiturii (precizarea că romanul este scris de un copil și dedicat copiilor) și, pe de altă parte, intenția de a transfigura biografia proprie.

Cele nouăsprezece capitole redau povestea unei fetițe răsfățate și mereu nemulțumite. Elisa crește în familia Duhé, după ce tatăl moare și mama se recăsătorește cu domnul Duhé. Fetița este răsfățată și nemulțumită tot timpul de ceea ce face sau primește în dar. Familia Elisei decide să o trimită la Paris pentru studii, însoțită de mama ei. Nici experiența în capitala franceză nu îi schimbă Elisei modul de viață:

> Mutată în acest oraş de veselie, Elisa n-a simțit nicio schimbare. Ea a rămas tot aşa de ursuză, mormăind mereu şi cârtind. Când se întâmplă să râză, apoi numai doară din vârful buzelor (Hasdeu 1970: 22).

Plictisită de moarte, Elisa doreşte o soră care să îi țină de urât. Părinții Elisei o aduc pe Paula Grisol, o fetiță orfană, de treisprezece ani. Elisa îi cere să îi spună o poveste, iar Paula îi spune povestea ei şi a fratelui ei, Leo, rămași orfani în copilărie. Elisa se reîntoarce cu familia în România pentru o vreme, iar părinții Elisei sunt surprinşi să constate că, în ciuda greutăților vieții, Paula este un copil vesel, contagios prin buna lui dispoziție. Elisa revine la Paris, unde ia lecții cu profesorul Villers și ore de pian cu doamna Perois. Scriindu-i Paulei, se plânge din nou de viața parisiană și o anunță despre călătoria la Londra. Drept răspuns, Paula îi scrie despre micile bucurii pe care viața i le oferă. Elisa călătorește cu mama ei la Londra, Roma și Veneția. După doi ani, la fel de plictisită, se întoarce acasă. Când are 16 ani, mama Elisei moare, astfel că figura profesorului Villers îi devine simpatică fetiței. Elisa este cerută în căsătorie de către Marc de Forlis și află de la Paula că este fata vitregă a familiei. Paula rămâne apropiată noii familii a Elisei și îngrijește copiii acesteia, devenind doica lor. Spre finalul vieții se hotărăşte să plece la mănăstire.

Textul Iuliei Hasdeu recuperează câteva tipare literare clasice. Povestea maturizării Elisei Duhé reface traiectoria unui personaj de buildungsroman în care studiul, călătoriile, lecturile și mariajul aranjat sunt tot atâtea praguri inițiatice pe care scriitoarea le imaginează pentru eroina sa. Lecturile Elisei preferă clasicii: Boileau, *Fabulele* lui La Fontaine, Corneille, Fénelon, Victor Hugo, Bossuet - „toți aceşti autori împrăştiați, aruncați pe masă unul peste altul" (Hasdeu 1970: 65). Dincolo de tiparul cultural, istoria fetiței mereu nemulțumite aglutinează și momente din biografia autoarei. Iulia Hasdeu pleacă la studii în Franța și din 1881 trăieşte în Paris, alături de mama ei. Cuplul de personaje Elisa/Paula Grisol are un corespondent în viața reală a Iuliei Hasdeu, care, în copilărie, a avut în Florica o bună prietenă.

Elemente ale literaturii romantice sunt, la rândul lor, invocate, de vreme ce Victor Hugo rămâne un scriitor idolatrizat de către scriitoare. Cuplul Elisa-Paula este creat în logica antitezei pentru a pune în lumina ideologiei virtuțile copilului sărac și modest care se bucură de viață în ciuda neajunsurilor în contrast cu defectele copilului dintr-o familie avută, incapabil de a savura simplitatea vieții. Paula Grisol transpune în literatura română modelul eroinei din romanul scris de Johanna Spyri, *Heidi, fetița munților*, care contaminează oamenii din jurul ei cu entuziasmul și bucuria vieții. Povestea scrisă de Iulia Hasdeu reciclează și elemente ale literaturii victoriene. Cel mai evident și cel mai îndrăgit tipar este cel al personajului orfan, oglindă a literaturii lui Charles Dickens. *Domnișoara Ursuza* reface mai multe povești ale copiilor orfani: Elisa crește fără tată, în timp ce Paula Grisol și fratele ei sunt orfani de ambii părinți.

Un fals text pentru copii

Deşi motto-ul avertizează asupra tipului de text în faţa căruia ne aflăm, *Domnişoara Ursuza* nu este o capodoperă a genului literaturii pentru copii, ci, mai degrabă, un text unilateral, marcat de o anume ideologie moralizatoare. Iulia Hasdeu creează o poveste opacă, ale cărei sensuri sunt decelabile într-o singură cheie de interpretare. Un astfel de text univoc se defineşte în opoziţie cu criteriile estetice esenţiale pentru literatura pentru copii, propuse de cercetărori precum Perry Nodelman sau Zohar Shavit. Perry Nodelman propune conceptul de *text dual* drept criteriu definitoriu pentru textul pentru copii:

> That slippage allows the hidden adult. What texts of children's literature might be understood to sublimate or keep present but leave unsaid is a variety of forms of knowledge - sexual, cultural, historical - theoretically only available to and only understandable by adults (Nodelman 2008: 206).

Zohar Shavit operează cu conceptul de *ambivalenţă*: un text pentru copii este acel text care aparţine simultan unor sisteme de lectură (două) diferite şi pe care cele două categorii de cititori îl citesc în mod diferit:

> [...]I propose a reduction of the scope and the range of the notion of ambivalence in order to apply it to one specific case only: texts that synchronically (yet dynamically, not statically) maintain an ambivalent status in the literary polysystem. These texts belong simultaneously to more than one system and consequently are read differently (though concurrently), by at least two groups of readers.Those groups of readers diverge in their expectations, as well as in their norms and habits of reading (Shavit 1986: 58).

Textul unilateral se delimitează în opoziţie cu *ambivalenţa* şi *dualitatea*, prin câteva particularităţi de structură şi de construcţie a semnificaţiei. Într-un text unilateral perspectiva auctorială favorizează triada compusă dintr-un autor-copil, un narator neimplicat în acţiune şi un personaj-copil (sau cuplu de pesonaje).

Iulia Hasdeu este ea însăşi un copil când scrie această poveste. În *Domnişoara Ursuza* naraţiunea se realizează la persoana a treia. Cu excepţia motto-ului în care autoarea avertizează asupra posibilităţii de a identifica povestea Elisei cu propria poveste de viaţă, povestirea construieşte cadrul unei naraţiuni heterodiegetice. Personajul principal este Elisa Duhé, o fetiţă urmărită în evoluţia ei rapidă spre adolescenţă şi maturizare, al cărui rol este acela de a construi posibilitatea unei lecturi de identificare. Pentru cititorii copii, existenţa acestui personaj-copil, dar şi a cuplului Elisa-Paula, facilitează mecanismele de empatie şi substituţie cu eroii literari.

Din punct de vedere structural, textul monovalent verifică scheme literare consacrate: happy-endingul, personaje antagonice, personaje simbolice, reprezentând categorii nedreptăţite social. Povestea Elisei Duhé una cu final

fericit: după ce moare şi mama ei, Elisa se căsătoreşte cu nepotul profesorului său şi în creşterea copiilor săi este ajutată de Paula. Tipologia celor două eroine este complet diferită, construită în logica antitezei. Elisa este copilul răsfăţat de viaţă, capricios, care creşte ocotit de căldura unei familii, în timp ce Paula rămâne „o martiră a generozităţii, a virtuţii" (Hasdeu 1970: 97), un luptător de cursă lungă, copilul orfan şi sărac, care gustă bucuriile mici ale vieţii:

> Ce fericită eşti tu, Paulo! Tu râzi, tu săi, tu joci, tu eşti veselă! Eu, ce deosebire! În loc de a râde, eu gem, eu plâng; în loc de a sări, eu mă bosumflu; în loc de a juca...mi-e urât numai când mă gândesc la una ca asta (Hasdeu 1970: 48).

Tabelul acestor opoziţii explicite este evident pentru Elisa, care îl sesizează chiar în primele zile după ce Paula ajunge în casa familiei Duhé (Hasdeu 1970: 31). Cuplul Elisa/Paula este şi un prilej de construcţie a unor personaje simbolice, purtătoare ale unor sensuri justiţiare. Descrierea momentului plecării Paulei la mănăstire (unde plănuieşte să-şi petreacă restul vieţii) devoalează intervenţia auctorială părtinitoare, ce o favorizează pe Paula în faţa Elisei: „Toţi iubeau şi toţi plângeau pe biata Paula sacrificată pentru *doamna baroneasă* (Hasdeu 1970: 99). Ironia autoarei (marcată prin expresia „doamna baroneasă") satirizează pretenţiile burgheze ale personajului şi simpatizează în acelaş timp cu destinul greu al Paulei.

Privit în logica raportului autor/public, textul univalent revendică o voce unilaterală: el se adresează unui singur tip de cititor, determinat biologic. Vârsta lectorială a publicului căruia îi este destinată povestea este sugerată în motto. Domnişoara Ursuza este o poveste pentru copii: *Pentru copii a scris-o o fragedă copilă.*

Concluzii

Iulia Hasdeu nu creează un text reper în istoria genului în ciuda ambiţiei explicite formulate în motto-ul cărţii. Povestea *Domnişoarei Ursuza* rămâne mai ales un exerciţiu literar ivit *în joacă*, un produs al imaturităţii artistice şi al elanului juvenil al autoarei. Proza pune în evidenţă o dimensiune monovalentă: un autor-copil imaginează o poveste pentru copii, în care tot copiii sunt personaje. Un astfel de text univoc ilustrează pe deplin reţeta insuccesului, care constă în a oferi publicului ceea ce el doreşte ("give the public what it wants"). Eseul lui C.S. Lewis, *On Three Ways of Writing for Children,* descrie acest tipar în detaliu. Pentru autorul *Cronicilor din Narnia* sunt trei strategii de a scrie pentru copii, dar numai una reprezintă calea de succes. Primele două căi evocate în eseu urmăresc să dea publicului ceea ce el doreşte. Exemplele lui C.S Lewis sunt manuscrisul primit de la o autoare - care scrie despre un gadget, încredinţată fiind că pezenţa acestui obiect garantează succesul - şi operele scriitorilor Lewis Carroll, Kenneth

Grahame și Tolkien. Acestor exemple, le este prezentată, în contrapondere, a treia cale: a scrie din dorința de a scrie:

> The third way, which is the only one I could ever use myself, consists in writing a children's story because a children's story is the best art-form for something you have to say (Lewis 1966: 23).

Povestea scrisă de Iulia Hasdeu certifică prima dintre cele trei strategii descrise de C.S. Lewis. *Domnișoara Ursuza* verifică rețeta scrisului care răspunde unor așteptări explicite ale publicului. Universul literar imaginat verifică două deziderate: instrucția (instruirea) și amuzamentul. Modelul moral întruchipat de Elisa este deseori amendat prin intervenții auctoriale ce îi sancționează capriciile. Idealul etic promovat prin personajul Paula pune sacrificiul personal în centrul construcției morale. Fericirea înseamnă generozitate pentru lumea eroilor Iuliei Hasdeu:

> Poate oare să fie cineva fericit, când privește nefericirea altora? Dar iarăși, poate el oare a face fericiți pe alții fără a se jertfi pe sine însuși? A se jertfi este a deveni fericit (Hasdeu 1970: 99).

Acestui tipar i se opun temperamentul și comportamentul Elisei. Elisa este copilul răzgâiat a cărui valoare supremă este răsfățul. Oricât de geneneroasă este viața cu acest personaj, Elisa este mereu ursuză. Lecțiile cu domnul Villers sunt un prilej etern de plictiseală: „Eu nu vreau să știu nimic, eu n-am nevoie de a ști. Lecțiile mă supără" (Hasdeu 1970: 42). Plictisul existențial este linia de forță a portretului Elisei, care nu de puține ori este ironizată de către mama ei care îi dă numele „Domnișoara-nu-vroi" și care alteori concluzionează după un dialog: „Tot ursuză" (Hasdeu 1970: 21).

Cuplul de personaje Elisa-Paula se construiește într-o logică a opoziției care îl face neverosimil. Prin Elisa autoarea pune în lumină comportamentul răsfățat, tot astfel cum prin Paula sacrificiul pentru binele celuilalt este valoarea morală exacerbată. Reprezentarea copiilor devine astfel un prilej de instrumentalizare a unor precepte morale precum modestia, generozitatea sau simplitatea. Iulia Hasdeu impune în același timp o imagine a copilăriei în care bucuria frustă este elementul central. Contraexemplul comportamentului Elisei nu face decât să sublinieze îndemnul de a ne păstra disponibilitatea de a ne bucura de simplitatea și magia vieții cotidiene.

Publicat într-o revistă pentru copii, textul devine, și prin forța canalului mediatic, un instrument de promovare a acestor tipare comportamentale și o dovadă a insuccesului acestui fel de a scrie. *Domnișoara Ursuza* și istoria receptării ei invalidează formula dogmatică a scriiturii pentru copii. Eșecul răsunător al acestui text, puternic infuzat de componenta morală, reiterează primatul estetic asupra ideologiei ca principiu de forță al textelor dedicate copiilor.

Bibliografie

Decuseară-Bocșan 2002: Crina Decuseară- Bocșan, *Renașterea unui nume: studii și eseuri*, București, Editura Asociației Culturale Iulia Hasdeu, 2002.
Decusară-Bocșan 2008: Crina Decuseară-Bocșan, *Iulia Hasdeu/Camille Armand*, Chișinău, Grafema-Libris, 2008.
Doicescu 2010: Ciprian Doicescu, *Iulia Hasdeu*, București, Editura Vestala, 2010.
Hasdeu 1970: Iulia Hasdeu, *Mademoiselle Maussade/ Domnișoara Ursuza*, în traducerea lui Bogdan Petriceicu Hasdeu, București, Editura Ion Creangă, 1970.
Hasdeu: 2000: Iulia Hasdeu *19 file de jurnal*, ediție îngrijită de Crina Decuseară-Bocșan, București, Editura Eminescu.
Hasdeu 2010: Iulia Hasdeu, *Jurnal fantezist*, Ediția a 2-a, augmentată și corijată Ediție, prefață și traduceri/de Crina Bocșan-Decusară, București, Vestala, 2010.
Hasdeu 2015: Iulia Hasdeu, *Epistole către tatăl său*, B.P Hasdeu, traducere, ediție și prefață de Jenica Tabacu, București, Editura Vestala, 2015.
Hasdeu 2004: Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Iulia Hasdeu - Omagiu.135 de ani de la naștere*, București, Editura Asociaței *Iulia Hasdeu*, 2004.
Lewis 1966: C.S. Lewis, *On three ways of writing for children*, in C.S. Lewis, *Of Other Worlds: Essays and Stories*, edited by Walter Hooper, A Harvest Book, Harcourt Brace Jovanovich, Publishers San Diego, New York, London 1966.
Manolache 2007: C. Manolache, *Scânteietoarea viață a Iuliei Hasdeu*, București, Saeculum Vizual, 2007.
Nodelman 2008: Perry Nodelman *The Hidden Adult: Defining Children's Literature*, Baltimore Johns Hopkins University Press 2008.
Oprișan 1990: I. Oprișan, *Romanul vieții lui B.P.Hasdeu*, București, Editura Minerva.
Shavit 1986: Zohar Shavit, *Poetics of Children's Literature*, Athens and London, The University of Georgia Press, 1986.

Iulia Hasdeu and the Beginnings of Romanian Children's Literature

The beginnings of Romanian literature for children are connected to ethic literature and spread of science. My article tends to investigate the literary representations of children in the short story *Domnișoara Ursuza/Miss Sullen* within the literary-social context of Romanian children's literature published in the second half of the 19th century. Iulia Hasdeu tells the story of Elisa, the daughter of the Duhés family. Elisa is always unhappy with the toys she has and, no matter what life gives her, she is unsatisfied. She even travels to Paris together with her mother, but the journey does not please her. The family turns back and brings Paula, a 13 years old orphan, to live together. Paula and Elisa grow up together and Paula proves to be a real friend to Elisa. She dedicates herself to Elisa and her family and, at the end of her life, she goes to a monastery. My analysis mainly focusses on the construction of the child-characters and on the social and cultural context when the text is published. On the one hand, the child characters are built up in opposition: Elisa, who is always sullen, opposes to Paula, who lives every moment in her life. Elisa is the symbol of a child that is ungrateful for the benefits in her life, while Paula gives thanks for every insignificant joy she experiences. The construction of the characters

enhances the romantic ideology of living the life in the name of good and the sacrifice for the others. Paula dedicates her life to the benefit of her friend, Elisa, and spends all her energy in order to make Elisa happy. The literary couple also mirrors a social opposition: Paula is the child born in a poor family, while Elisa belongs to higher social level family, who is always searching for solutions to entertain her.

On the other hand, the historical context of the publication of the book turns it to a device of mass culture. *Domnișoara Ursuza/Miss Sullen*, the first narrative Iulia Hasdeu finishes, is translated by her father, Bogdan Petriceicu-Hasdeu and published in the magazine *Amicul copiilor/The Children's Friend* between 1891–1894. This literary magazine is the first literary magazine dedicated to children and written in Romanian. The fact of publishing a translation in this magazine meets the journalistic intention to offer the audience a text with instructive potential.

To conclude, I underline the fact that the beginnings of the Romanian children's literature offers literary texts that meet both the principle of instruction and delight. By creating the literary couple Elisa/Paula, *Domnișoara Ursuza* (Miss Sullen) joins the European literary trends (the Victorian trend, for instance) which create antagonist types of characters, as *Alice in Wonderland* or *Oliver Twist*. The immediate result of such an esthetic approach is the ethic dimension of the story and also the lack of authenticity of the characters.

Schiță pentru o poetică a jurnalului fantezist – Iulia Hasdeu

Roxana VASILIU*

Keywords: *journal poetics*; *meta-journal*; *posthumous perspective*; *anticipation*; *bilingual*; *heterogenous.*

Autobiograficul – alteritatea născută din apele oglinzii

Segment distinct, eterogen, captivant prin situarea în proximitatea zonei de graniță a literaturii – memoriile, amintirile, epistolarele, jurnalele indică un orizont de așteptare pregătit să recreeze memorie, să recupereze din fragmente destinele unor oameni, efigiile unor personalități, tabloul unor epoci, în definitiv, să recupereze timpul, care capătă astfel reprezentativitate. Genul memorialistic creează insule de memorie, limanuri de popas în șuvoiul nestăvilit al timpului care, în curgerea sa, instaurează uitarea. Literatura subiectivă câștigă teren și prestigiu în fața tiraniei timpului istoric. Cunoașterea prin prisma de oglinzi care descompun, polarizează și reflectă ființa, indvidualitatea ei – cunoaștere specifică genului biografic, problematizarea raportului viață trăită-viață scrisă, sondarea unei formule pertinente de scriitură care să recupereze sau să salveze *in extremis* timpul interior, toate repun în discuție paradigma subiectivității. Dinamica privirii dinăuntru și spre în afară, existența descinsă în intimitate evocă o dispoziție specială de a accesa mărturiile strânse cu grijă sau aleatoriu, depuse testamentar sau ascunse în anonimat și reorientează experiența estetică prin ușa secretă, deschisă către spațiul locuit de conștiința creatorului însuși. Concomitent, oferă și un tip particular de lectură care pune în dialog opera și omul. (Auto)biograficul actualizează sensul operei în conștiința cititorului cu cărțile pe față, la masa concilierii dintre eul empiric și eul fictiv. Fragmentarismul, selecția din memoria afectivă, noutatea, complexitatea și ambiguitatea structurii estetice sau a conținutului artistic orientează interesul și preferința pentru jurnalul vieții interioare. Lectura jurnalului propune cititorului o altfel de colaborare cu cartea, cu documentul scris: nu doar să evadeze într-una dintre lumile posibile, ci să cunoască, să înțeleagă și apoi să asimileze sau să respingă o viață trăită, un destin *de facto* și un sistem particular de percepere a lumii.

O formă particulară de receptare, prin care cititorul este chemat spre un efort creator, este autobiografia imaginară restituită din caietele personale ale

* Colegiul Tehnic Miron Costin, Roman, j. Neamț, România.

Iuliei Hasdeu de către Crina Decusară-Bocşan şi intitulată *Jurnal fantezist*. Ediţia a II-a din 2010, augmentată şi corijată, întregeşte un proiect mai amplu al editoarei de a recupera din manuscrisele tinerei scriitoare însemnările prin care aceasta îşi dezvăluie existenţa şi îşi edifică personalitatea într-un instabil compus de realitate şi ficţiune. *Dicţionarul literaturii române de la origini până la 1900* (Institutul de lingvistică, istorie literară şi folclor al Academiei Române, Iaşi, 1979) consemnează în fişa Iuliei Hasdeu, redactată de Gabriela Drăgoi, că destinul literar singular al tinerei scriitoare a fost „dezvăluit postum" de către ilustrul savant B.P. Hasdeu. Despre destinul trăit al autoarei stau mărturie cele *19 file de jurnal* (Iulia Hasdeu, *19 file de jurnal,* 2000) – un memorial constituit de aceeaşi Crina Decusară-Bocşan din epistolarul Iuliei întreţinut cu părinţii şi cu prietenii; de asemenea, cele peste 300 de scrisori din care se constituie corespondenţa de familie a Iuliei Hasdeu, texte publicate în *Documente şi manuscrise literare*, vol. III, *Corespondenţa B.P. Hasdeu – Iulia Hasdeu*, în ediţia cvasiintegrală, fără traducerea epistolelor în limba franceză, adnotată şi comentată de Paul Cornea, Elena Piru şi Roxana Sorescu, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1976, şi, ulterior, în *O corespondenţă pentru eternitate,* Bucureşti, Editura Vestala, 2016, volum însumând cele 365 de scrisori păstrate în Arhivele Naţionale ale României şi în Biblioteca Academiei, publicate exclusiv în limba română, în traducere, ediţie şi prefaţă de Jenica Tabacu; dar şi biografia romanţată semnată de C. Manolache, *Scânteietoarea viaţă a Iuliei Hasdeu* (1940), care ne introduce în spaţiul intimităţii copilei geniale, evocând imaginea simbolică a acestui destin frânt prea curând, imagine conservată în mentalul colectiv. Demersul analitic şi interpretativ al textului autoficţional *Jurnal fantezist* al Iuliei Hasdeu se produce din perspectiva confluenţelor memorialistice, poetice şi romaneşti decelabile în această carte şi, prin amplasarea acestei scrieri în contextul literar şi social de la sfârşitul secolului al XIX-lea. Intercalate printre alte fragmente care compun caietele tinerei scriitoare, firele narative ale acestui dublu jurnal imaginar se recompun într-un roman indirect proiectiv, o surprinzătoare şi abilă demonstraţie de introspecţie, de revelare a intimităţii într-un metadiscurs. Din această incursiune în spaţiul confesiunii literaturizate se configurează câteva întrebări referitoare la personalitatea creatoare a Iuliei Hasdeu şi la modul în care un temperament romantic compatibilizează fantezia cu documentul autobiografic. Aşadar, primo, cum se explică sau ce explică acest proteic şi polimorf joc de creaţie în versuri, proză, dramaturgie, scriere autobiografică şi autoficţiune? Este această vocaţie a scrisului o probă a conştientizării limitei? Secundo, poate constitui experienţa personală un revelator sigur şi suficient al experienţei estetice? Şi, în definitiv, poate fi considerat acest corpus de texte, fişe, liste un document autobiografic propriu-zis, cu atât mai mult un jurnal, de vreme ce tot materialul recuperat în acest volum se află, totuşi, în afara intenţiei explicite a autoarei de a reprezenta un material diaristic? Sau poate,

încă și mai îndoielnic, acest volum proba rigorile și calitățile unui roman? Oricare ar fi punctul sau punctele de sosire ale acestei problematizări, întâlnirea cu aceste documente de viață și de literatură rămâne, în cele din urmă, un pariu câștigat în jocul interactiv al lecturii. Prin această interacțiune, lectorii, pe de o parte, se familiarizează cu universul care a produs textul, iar, textul, pe de altă parte, se deprinde cu universul diferit perspectivat din care fac parte cititorii altor timpuri. Jurnalul fantezist al Iuliei Hasdeu ilustrează cu originalitate modul de a trata în scris, estetic și psihologic, etic și spiritual/filosofic problema identitară a eu-lui ficționalizat, dar și a ficțiunii ca reprezentare de sine a instanței auctoriale. Poetica jurnalului câștigă prin această carte un prototip inedit al autobiografiei, un jurnal de anticipație și, totodată, un metajurnal; paradigma subiectivității în literatură descoperă în prisma oglinzilor de hârtie o personalitate supusă trăirii tragice a morții; iar istoria literară românească își fixează prin acest roman indirect o tradiție a literaturii subiective și înainte de 1900.

Jurnalul intim – document al existenței sau ficțiune a vieții interioare?

Jurnalul intim „funcționează" în baza câtorva clauze, care nu au valoare estetică şi nu trebuie absolutizate. Aceste legi asigură totuşi identitatea genului în raport cu alte genuri, stând la baza poeticii jurnalului intim. Philippe Lejeune definea jurnalul intim, în directă conexiune cu genul autobiografic, ca „povestire în proză, pe care o persoană reală o face despre propria existență, atunci când pune accent pe viața sa individuală, îndeosebi pe istoria personalității sale" (Lejeune 2000: 12). Specificul jurnalului intim în contextul mai general al literaturii (auto)biografice constă în: (a) perspectivarea concomitentă a narațiunii, pe cât posibil, cu evenimentul consemnat în fila de jurnal în baza principiului calendarității; (b) în simultaneitatea impresiilor personale pe care le generează acest eveniment și (c) în confidențialitate – convenția ca această scriere să cadă sub incidența cenzurii receptării în afara spațiului intimității autorului. Mihai Zamfir observa pertinent paradoxul scriiturii diaristice: deşi guvernată de condiția notației zilnice/ diurne, pagina de jurnal este un produs indubitabil „al răgazului şi al reflecției în orele veghei" (Zamfir 2006: 154). Cu o semnificație dobândită prin sedimentarea în conştiință, consemnarea faptelor relatate de fratele diurn deturnează intenția primordială a jurnalului, transformându-l în literatură, „în pagina ce adoptă fără să vrea regimul fictiv" (Zamfir 2006: 154). Așadar, o miză esențială în identificarea pozitivă a jurnalului intim, în afara tuturor nuanțelor neloiale pe care discursul confesiv și autoreferențial le-ar putea lua în operația de vehiculare a semnificației textuale, este problema autenticității. Dacă intențiile auctoriale subminează supremația semnificatului vieții individuale sau a genezei propriei personalități, formula diaristică intimă retrogradează în eclecticul anturaj estetic al tehnicilor și procedeelor literare. Sinceritatea etică preschimbată în

virtute estetică impune cu necesitate înțelegerea mecanismului prin care această tranziție, convertire, realizează echivalarea valorilor etice cu cele estetice. Așa cum observa Adrian Marino în articolul de dicționar care descrie conținuturile de semnificație ale conceptului de autenticitate, sincerității etice îi este necesară complementaritatea autenticității artistice. Relația aceasta de interdependență atrage după sine

> … stabilirea unui raport cvasi-biografic între om și operă. Operele anonime de drept sau de fapt, par să refuze atributul «autentic», în sensul dezvăluirii unui conținut sufletesc personalizat (Marino 1973, vol. I: 174).

Schema trială pe care o propune Eugen Simion în ampla lucrare ce prezintă istoria genului în plan național și european și definește statutul jurnalului intim, *Ficțiunea jurnalului intim*, probează aceeași ierarhizare a gradului de autenticitate care traversează jurnalul intim, în primul rând, de la eu-l empiric, la eu-l auctorial, la naratorul /personajul ce personalizează structura epică; în al doilea rând, de la introspecția mentală, la autoanaliza discursivă nefalsificată, nudă, prin care se procedează la întocmirea dosarului personal de existență, la sondarea propriei conștiințe printr-o estetică „pură", capabilă să producă intuiția și senzația concretului.

> Toate jurnalele intime pot fi într-o oarecare măsură *adevărate* și în același timp *neadevărate*, cu sau fără voia autorului pentru că *a scrie* reprezintă a *ficționa*, a deplasa liniile realului…" (Simion 2005, vol. I: 268).

Astfel, exegetul discriminează trei tipuri majore de jurnal intim, corelate condițiilor semnării pactului autobiografic în scriitura sa: 1) jurnalul intim autentic /*aide –mémoire*, în care pactul este asumat explicit și deplin, „caiet" de uz personal, axat pe o dimensiune psihologică și conceput după modelul Stendhal; 2) jurnalul intim literar, în care pactul autobiografic rămâne implicit, începe prin a fi consemnare personală însă adoptă pe parcurs stilul livresc, flaubertian, vizează ca destinatar precis publicul, este gândit ca o formă de literatură, dar și atent supravegheat pentru a conserva referentul real în mijloacele stilistice care creează impresia de spontaneitate și autenticitate; 3) jurnalul intim fictiv/ romanul indirect, în care pactul este dizolvat, iar notația intimă cotidiană devine un pretext, un simplu preocedeu narativ. Ficțiunea nu reprezintă un dat al textului diaristic, ci o consecință a acestuia. În acest sens, jurnalul intim reprezintă o formă de literatură care își construiește propriile convenții în baza cărora funcționează și în care efectul de real este dublat de un efect de ficțiune. Este evident că textul confesiv exprimă atât o *structură de existență*, susținută de numeroase motivații centrate în jurul celui care își spune *eu*, cât și o *strategie epică*, voluntară sau involuntară. Statutul jurnalului intim este apanajul legilor care îi determină configurația și îl diferențiază de genurile conexe (autobiografia, memoriile, corespondența, biografia). Deoarece teoreticienii și diaristologii tratează jurnalul

intim mai întâi ca mod de a trăi („manière de vivre"), abia apoi ca gen literar, a fost pus în discuție și gradul de apartenență a jurnalului intim la literaritate. Contextul zilnic trecut în fluxul conștiinței de sine irumpe în autoficțiune. Din atenția accentuată față de funcția estetică, autobiografiile scriitorilor sunt în mod necesar mitologii. Jurnalele celor care nu se îndeletnicesc cu literatura au o valoare de mărturie mai mare.

Jurnal fantezist sau autoficțiune despre tentația limitei absolute?

> Septembrie 1888. Sfârșit de viață și de jurnal:
> Se pare că vă părăsesc pentru totdeauna; nu vă voi mai vedea. Sub un nume necunoscut îmi voi dobândi existența mea și voi ajunge fără ajutorul nimănui, prin propriile mele puteri la Gloria pe care am visat-o (Hasdeu 2010: 7).

August 1889 început al vieților posibile și al jurnalului fantezist. Prima consemnare în jurnalul fantezist datează din august 1889, anunță sosirea la București a „ilustrei fiice a marelui nostru erudit, după un strălucit examen de doctorat" și face *ab initio* un prim și fundamental reglaj al scriiturii autobiografice. Fixează timpul narațiunii prin prolepsă la aproape un an după moartea autoarei Iulia Hasdeu, destin frânt prematur pe 29 septembrie 1888.

Până în 1892 personajul acestui jurnal intim de anticipație este Iulia Hasdeu și ea intră cu abilitate, convingere fermă, exuberanță, dar și vanitate în jocul privirilor aruncate către sine pe luciul plin de desfătări narcisiace al oglinzilor suprapuse. Din câteva fragmente publicistice redactate laudativ la adresa calităților literare și vocale ale tinerei artiste, prevestind notorietatea fără precedent a domnișoarei I. Hasdeu – „tânăra doctor în Litere și agregat în Filosofie, scriitoare și poetă renumită pe care întreg Parisul o cunoaște deja", două pagini de jurnal, confesive, infuzate de retorism și irezistibil patos și două scrisori se configurează deja un personaj imaginar care descinde din universul vieții interioare al autoarei și alunecă în labirintul atrăgător și atât de familiar al amintirilor din viitor. Iulia Hasdeu rezistă pentru scurt timp, fiind apoi complet disimulată în pseudonimul și destinul artistei complete Camille Armand – a cărei existență se prelungește dincolo de însemnările din jurnal, respectiv prințesa/ regina/ împărăteasa Iulia de România – până la venerabila și incredibila vârstă de 106 ani. În 22 august 1884 nota în jurnal: „Am copiat poeziile pe care le voi edita cât de curând însă nu voi semna Jules Hasdeu ci Camille Armand, sau poate altfel". In 27 decembrie nota: „Trebuie totuși să-mi aleg un nume: Armand Camille, Jule d`Ache, Jule d`Hache, Camille Fernand, Jule Fernand, Rene d`Orsay, Aubry...". Două planuri ale aventurii subiective a eu-lui se suprapun în voința adânc înrădăcinată și de neclintit de a reuși a Iuliei. Sub pseudonimul Camille Armand, ea se închipuie o celebritate în dramaturgie, o pictoriță înzestrată cu un talent excepțional, adulată și cultivată în cercurile înaltei societăți – în anturajul Casei regale, înconjurată de ziariști și de actori cu nume de

rezonanță, evident fictive, membră desemnată a Academiei Franceze și posesoare a nenumărate distincții. În această ipostază se contopesc integral visurile de mărire ale artistului, *sui generis*, se încarnează în ea – după cum aprecia I. Oprișan – o dorință abisală de a reuși prin scris și de a-și întrece contemporanii. În descendență regală, prințesa Iulia întruchipează ruda spirituală a fermecătoarei suverane–poetese Carmen Sylva, iar prin căsătoria cu prințul Ferdinand de România accede la rangul suprem de regină. Autoarea inserează în falia aceasta de alteritate proiectată în viitor un mai vechi scenariu basmic intitulat *La Princess Papillon*, povestea clasică a vlăstarelor de stirpe regală ursite pe calea desăvârșirii, poveste care, cu mijloacele fabulosului, îndreptățește orice faptă mai presus de legile naturii și mărturisește fantasma Iuliei de a fi fericită ca fluture, de a iubi și a fi iubită așa cum se întâmplă numai în tărâmul lui „odată, ca niciodată". Rătăcitoare în atâtea vieți închipuite, în atâtea visări, gândind la toate aceste necontenite părelnice vieți, ea produce afini de suflet, alterii care îi configurează sentimentul ratării, al neîmplinirii și trădează inexorabila singurătate care o însoțește în contingentul vieții. În lipsa celuilalt, un acut simțământ de înstrăinare de sine iese la lumină. În această altercație identitară, scăpată de sub controlul lucidității, se ivesc din noaptea sufletului dragi prietene: Camille Armand, prințesa Iulia, prințesa-fluture etc. Numai resorturi din afara rațiunii, numai acest echivoc al eu-lui pare a reda integral sinele, iar conștiința despre sine se poate închega în sfera fanteziei, a reveriei creatoare. Distincția făcută de Michel Foucault între *hypomnemāta* și corespondență este ilustrată și în acest jurnal care este simultan unul intim propriu-zis în care, în accepția lui Eugen Simion, trebuie să se regăsească și inventarul habitudinilor cotidiene, mărunta și banala experiență de viață, și un jurnal spiritual, în sensul modern al termenului. Prima formă a scriiturii intime consolidează o memorie materială, un *aide–mémoire* (documente publice, carnete individuale ce consemnează lucrurile citite, auzite și constituie materie primă pentru o sistematizare ulterioară sub forma unor îndreptare, coduri de formare personală). Acest gen precursor al notației intime spirituale are drept scop să adune toată învățătura primită pe diverse căi, pentru a stabili un raport cu sine cât mai adecvat și împlinit posibil. Corespondența, pe de altă parte, este pentru expeditor o formă de antrenament, de pregătire, un exercițiu care probează deschiderea celuilalt asupra emitentului, are drept finalitate exersarea privirii atente asupra eului propriu.; epistolarul consemnează mai curând impresii, decât fapte (notații amănunțite despre corp, sănătate, senzații fizice, sentimente ce reflectă atenția focalizată pe propria persoană), afirmându-și caracterul subiectiv; scrisorile evocă și experiența unui examen de conștiință. Lilas, februarie 1929:

> Odată dusă tinerețea mea, nu aș mai vrea să o reiau. Trecutul a fost cum a fost: bătrână la zece ani, la cincisprezece ani, în floarea vârstei, bătrână până la douăzeci de ani! La 20 de ani am întinerit și încă cu ce tinerețe! Ah, biata mea Lili! (Hasdeu 2010: 339).

Existența interioară tumultuoasă a tinerei Iulia Hasdeu, o existență fragmentară, aflată într-un perpetuum mobile între Curtea regală, sălile de spectacol, saloanele de expoziție, nenumăratele destinații de călătorie aruncă într-un con de umbră viața reală, care nu avea cum să fie văzută, înțeleasă, interpretată. Adolescenta pare că trăieşte numai în lumea artelor, a ideilor, scrisorile sau cronicile însemnate pe caiete fiind adesea autentice pagini eseistice sau hermeneutice:

> Astăzi ne vom ocupa – nota în Jurnal pentru aprilie 1898, dată ce depășește cu un deceniu momentul plecării sale definitive din lumea reală – de o carte care face înconjurul lumii științifice şi literare: este noua lucrare a domnişoarei Armand Camille, intitulată *Femeile în opera lui Homer*. Carte fermecătoare, cum e firesc, din moment ce-a ieşit din mâinile dumnezeieşti ale unei femei eminente din toate punctele de vedere, extraordinară prin talentele pe care le are, prin genialitatea ei, prin cultura bogată şi prin inima ei nobilă.
> Două personaje aduc lumină în Iliada, sunt două femei, sau – mai bine zis – una este femeie, cealaltă este zeiță; dar, zeițele la Homer, nu sunt și ele tot femei? Acestea sunt Elena si Junona. Toate celelalte, încântătoare, nobile sau urâte, vin pe locul al doilea. Dar acestea domină. Elena, tipul frumuseții antice și al frumuseții fatale, căci este vorba de frumusețe ca de oricare altă calitate, ea poate fi aducătoare de ghinion sau de noroc, după împrejurări (Hasdeu 2010: 53–54).

„Tânărul își așteaptă viitorul sub forma unui roman interesant”– (Arthur Schopenhauer)

În afară de acea *structură de existență* identificabilă la suprafața discursului, jurnalul intim ne oferă şi o strategie *epică*, nu mai puțin importantă. Recurența metajurnalelor în diaristica actuală vine să confirme ideea că autoritatea jurnalului intim depinde, în egală măsură, de ceea *ce* comunică, de acel „volum al umanului” care stă la baza constituirii genului, şi de *cum* comunică. Nu este vorba de o mutare de accente, *ființa* va rămâne întotdeauna în centrul confesiunii, cât de o operare discursivă în care *eticul* se intersectează cu *esteticul*, condiționându-se reciproc, așa cum în pictură se obține efectul cromatic în urma alăturării a două nuanțe diferite ale unui ton. Metamorfozele formale ale jurnalului intim, dar și cele ale conştiinței diaristice vor impune în timp apariția unor jurnale „textualizate”, a unor metajurnale. Această conştiință apare cu întârziere, pe la mijlocul secolului al XIX-lea, dar abia în secolul al XX-lea se ilustrează acest nou orizont literar. Jurnalul ca exercițiu, ca formă de creație, este o atitudine reformatoare, încălcarea regulilor revigorând oarecum poetica predominant austeră a diarismului.

1. Un mecanism de lucru complex transformă jurnalul în roman. Ego-obsesiile auctoriale, dedublările lucide ale personajului, scriitura „mereu întoarsă asupra-şi”, punctată de inserții pline de ironie, pot fi derutante pentru cititor,

producând, în acelaşi timp, un efect de surpriză. Dincolo de faptul că dă contur vieții interioare, *Jurnal fantezist* reprezintă un proiect din care nu lipseşte miza estetică, luând aspectul de „şantier" al operei și vieții posibile. Proiectul *omului* este dublat de cel al *scriitorului*, jurnalul devenind locul „re-facerii sinelui", dar şi locul „facerii operei", acest al doilea proiect, fiind explicat, în cazul diaristei Iulia Hasdeu, prin intermediul noțiunii de *travesti*. La nivelul tehnicii diaristice, alteritatea este sugerată de schimbarea „vocii". Naratoarea introduce numeroase artificii: se adresează prin corpul bogat de scrisori mai multor destinatari imaginari, adică mai multor ipostaze ale lui Tu sau vorbeşte despre sine la persoana a III-a, inventând în mod abil o serie de informatori, un fel de cronicari ai vieților ei închipuite. Ambele pronume prefigurează pe Eu. Trecerea de la Eu la Tu sau la El vorbeşte despre existența unei strategii scripturale şi, totodată, e un semn că în fluxul narativ, inclusiv al identității *eului* care se confesează, se produce o fractură, o criză care dictează o schimbare a regiei, a tonalității.

2. Un alt aspect al acestei autoficțiuni, care asigură un interes de lectură şi o legătură între nucleele narative, este evidenta și obsesiva tentație a autocontemplării. Este vorba de proiectul (auto)portretistic al diaristului, realizat printr-o inedită tehnică *a privirii*. Aceste (auto)portrete se organizează prin aspectul fizic, printr-o spectaculoasă vestimentație, dar mai ales prin veleitățile artistice, prin reputația de nivel mondial și prin componenta morală – generozitate, mărinimie, patriotism. Elementul care defineşte aceste stăruitoare priviri în atât de numeroase cadre de reflexie şi reflecție este modul excesiv, hipertrofiat în care se conturează eul. Trecerea de la o autoproiecţie la alta şi asamblarea (auto)portretelor devin punctele forte ale jurnalului care funcţionează la nivel textual ca un substitut pe principiul estetic, dublând mecanismele de producere a textului diaristic. Acest exercițiu de grandomanie și grandilocvență este produsul unui *eu* conştient de limitele sale, care se caută pe sine în „oglinda" textuală şi inventează un personaj *emblematic*, *exponențial*, dublat în subtext de un *altul – ascuns, neacreditat*:

> ... zăresc un tablou micuț care îmi zâmbeşte de departe şi parcă îmi face semn. Mă apropiu; într-o învolburare amețitoare de lumină, o femeie complect goală, culcată pe malul apei, se priveşte în oglinda mişcătoare cu o expresie stranie de surpriză ingenuă, amestecată cu admirație și sfială. Silueta este perfectă, de o extraordinară puritate a liniilor şi de vigoare, prospețime a culorilor; felul cum stă, privirea, zâmbetul – totul trădează o candoare naivă și o castitate inconștientă, în fine, ceva copilăresc. Am recunoscut deîndată penelul Camillei: însă ce semnificaţie are această femeie uimită în fața propriei imagini? Fără să mă uit în catalog am căutat cheia enigmei. De după o tufă de trandafiri și de liliac, între palmieri și dafini, un tânăr, aproape ascuns în umbra lor (Hasdeu 2010: 135).

Asistăm în această secvență cheie a jurnalului la sondarea sinelui până în zonele indistincte ale instinctului de refacere a unității ființei primordiale, acea inefabilă atracție către starea androgină care se recompune odată ce se iveşte şi

conștiința de sine prin raportarea la Celălalt. Preocuparea de sine (Michel Foucault, *Hermeneutica subiectului*, 1981–1982; *Istoria sexualității*, vol. III – *Preocuparea de sine*) se adâncește mult, sporesc eforturile de autocunoaștere și autoproiectare. Este surprinsă în această reduplicată reflectare în oglindă (tabloul și, respectiv, luciul apei) situația echivocă în care se regăsește oricine ia act de sine și de un mod particular de a fi, întorcându-și privirea către sine, și care, totodată, se desparte de sine atunci când înțelege cu uimire că eul se multiplică cu fiecare ipostază a sa care se formează pe retina privitorului, adică Celălalt. Însemnarea Iuliei datează din 1906 și deplânge conjunctura nefericită care face ca Salonul de la Paris să sufere un vid considerabil în absența unor lucrări noi ale artistei Camille Armand, tablouri care să impresioneze, să șocheze, să seducă ochiul vizitatorului. Pagina aceasta de jurnal este un exercițiu simbolic de virtuozitate în deplierea identitară. Cea care privește tabloul, recunoaște imediat penelul lui Camille, adică se recunoaște pe sine în propria extensie identitară, ipostaza artistei complete pentru care alege pseudonimul Camille Armand. Privirea ei reflexivă nu face altceva decât un demers de lectură a imaginii, este un interpret al alter-ului ei. În mod similar, Camille Armand proiectează în tabloul pictat o reprezentare a demersului intuitiv al artistei asupra propriei existențe: femeia care-și descoperă, și, astfel, își ia în stăpânire chipul reflectat în apele oglinzii mișcătoare este un exercițiu, în egală măsură spiritual și plastic, al conștientizării sinelui. Exercițiul se va repeta și în alte câteva locuri în această autoficțiune, în care nu de puține ori amfitrioana eclecticului spectacol discursiv se vede văzută în oglinzi heteromorfe. Scriitura, în ansamblu, în diversele ipostazieri pe care le găsește în acest jurnal compozit, se distinge prin atributele feminității. Se remarcă, mai întâi, o atmosferă a întregii narațiuni confesive care rezonează adânc cu personalitatea clocotitoare a adolescentei eterne. Indiferent de vârstele apreciabile la care ajung personajele, ele împărtășesc aceeași stare psihică din prima tinerețe, rămân aceeași „structură deschisă" (Julia Kristeva). O subtilă pulsiune traversează întreaga construcție narativă, din care răzbate cu fervoare tensiunea, sfâșierile interioare ale adolescentei sui generis. O senzualitate intensă și pe alocuri demascată în portretele, costumele luxuriante, pânzele și concertele Camillei sau ale prințesei Iulia se remarcă în atmosfera jurnalului. Feminitatea impregnează totodată discursul diaristic și prin jocul cochetăriilor, cum ar fi privitul în oglindă. Iulia se uită mai tot timpul în oglindă, mai deloc la modul propriu, însă în exces într-un complicat sistem prismatic de oglinzi simbolice: autoportrete, fișe biografice, cronici, toate forme ale reprezentării propriei imagini. Dacă se poate spune ceva, fără cel mai mic risc asumat, despre protagonista acestui jurnal, este că prin megalomania personalităților fictive în care își transferă eul ne dă serios de gândit în privința realei sale stări psihice și afective. De fapt, acestui delir de grandoare i se asociază în mod compensatoriu un delir de persecuție: conștientizarea apropiatei și inevitabilei morți care

torturează până la demență. Supliciul fragilității fizice își face singur dreptate prin abandonarea de sine în obsesia măririi, a gloriei. Autoportretele encomiastice multiple sunt conturate cu accese de vanitate. În lumina observației pe care C. Noica o face referitor la gestul recurent al femeii de a se privi îndelung în oglindă, ivindu-se de aici retorica posibilă și legitimă a unui Narcis feminine, gest care poate permite dincolo de privirea autoscopică și căutarea privirii celuilalt, un altul care o privește. Și cât de adevărat este acest lucru pentru Camille sau Iulia care are parte de o imensă vizibilitate în câmpul vizual al celuilalt: tabloul expus la Paris în timp ce Camille se afla la Buenos Aires oferă revelația feminității care se întâlnește cu intuiția lui Noica.

Pe suferința de a nu ști cine ești, de fapt, pe această insuportabilă conștiință a limitei, a finitudinii se clădește voința eului de a se permanentiza, de a se contopi în universal. Problema subiectivității este fundamentul literaturii lirice, confesive, punctul din care se desprinde întreg genul autobiografic, inclusiv jurnalul intim, întreaga literatură de introspecție. Dimensiunile identității personale intră în aria semantică a diferenței, a ceea ce anticii au numit „calitatea specifică" și se înscriu în termenii unei antinomii dialectice: identitate vs alteritate. Înscrierea jurnalului intim într-o paradigmă a alterității este determinată de statutul diaristului, care nu este un eu static, ci unul dinamic prin excelență, discontinuu și schimbător. Destinul său este corespondentul perfect al destinului narcisiac, întrucât, căutându-se pe sine în oglinda scriiturii intime, constată că reflectarea este echivocă, că întâlnirea celor două priviri înregistrează diferența, alteritatea, dar și că scriitura însăși modifică scenariul autorului, creând o distanță interioară între eul enunțării (diaristul-narator) și eul enunțului (diaristul-personaj). Un cititor inițiat poate constata cu ușurință că eu este altul, că imaginea inițială promovată de diaristul-autor, este diferită, uneori chiar total diferită de cea care prinde contur pe parcursul scrierii și lecturii jurnalului. Prin urmare, identitatea dintre instanțele textului confesiv autor/narator/personaj este mai curând una pur nominală. Proiectarea autorului în ipostaza de narator presupune o detașare față de evenimente, o transpunere a lor într-o formă narativă fragmentară și crearea unui personaj care poartă sau nu același nume ca și autorul, dar care are toate atributele unui erou de roman. Proiectarea alterității la nivelul tehnicii diaristice este susținută prin jocul de „voci", concretizat în dialogul cu propriul eu, sesizabil prin schimbarea pronumelui (eu-tu-el), precum și prin jocul de „măști", construit printr-un complicat proiect (auto)portretistic. Multiplicarea deliberată a eului impune o imagine de ansamblu a funcționării mecanismului alterității și o înțelegere a personajului diaristic ca suma dintre proiect auctorial și a unui mod de lectură de tip analitic. Pornind de la ideea că alteritatea, ca dimensiune a existenței umane, se proiectează atât în exterior, cât și în interior, putem pune în discuție trei tipuri de alteritate. Existența omului în societate relevă o alteritate fundamentală, conflictuală prin excelență (individ – societate), întâlnirea cu

Celălalt exterior asigurând un dublu travaliu: identitatea este atribuită de către Celălalt (identitatea pentru Celălalt) şi, paralel, este revendicată de sine însuşi (identitatea pentru sine). Alteritatea internă, din contra, prezintă un alt caracter şi nu trebuie tratată în termeni de conflict; or, ea nu se opune celuilalt decât în aparenţă, fiind o dimensiune a identităţii. Acest tip de alteritate se manifestă diferit (opoziţia animus/anima, conştiinţă/organism, triada inconştient/ preconştient/ conştient (Sinele/ Eul/ Supraeul) şi prezintă un decalaj între finitudinea noastră reală şi amplitudinea câmpului spre care ne deschidem, semn că fiinţa noastră nu e pură identitate cu sine însăşi, ci pluralitate, deci alteritate. *Altul* ar fi imaginea din noi care ne scapă, a celui ascuns în profunzimile fiinţei. La intersecţia obiect–subiect a fost identificată un al treilea tip de alteritate, privilegiată de comunicarea dintre Eu şi Tu, fenomen care asigură unicitatea şi recognoscibilitatea subiectului. Nici aici nu este vorba de conflict, căci alteritatea derivă din conştiinţa intuitivă a subiectului vorbitor că nu este un subiect absolut. Alteritatea, așadar, generează și explică esența scriiturii diaristice, iar analiza textului confesiv din perspectiva surprinderii alterității nu este decât o căutare insistentă a fragmentelor, în scopul reconstituirii unui joc de puzzle care este identitatea propriu-zisă a autorului. 3. Jurnalele intime fictive nu se înscriu în seria tradițională a actelor spontane, ci sunt adevărate acte de premeditare diaristică, presupunând un dublu proces de rafinare, de remanieri stilistice. Acest intimism programat explică, pe de o parte, caracterul livresc, intertextual al discursului diaristic, și impune, pe de altă parte, o formulă restrictivă de receptare, cerând un lector inițiat. Jurnalele de acest tip funcționează ca un mecanism ce produce spectacol. Nu atât un spectacol al existenței, cât unul al scriiturii, alteritatea făcând parte din intenția autorului privitoare la multiplicarea deliberată a propriului *eu*, care să-i permită să experimenteze viața și avatarurile memoriei: a fi trăită – a fi scrisă – a fi citită. Romanul indirect de anticipație al Iuliei Hasdeu este interesant conceput, o structură heteroclit constituită din cronici teatrale, articole de ziar, eseuri, anunțuri, cataloage ale operelor de artă, fișe biografice, cronici ale curții regale, scrisori, bilete, telegrame, pagini extrase din volume de memorii, liste cu subiecte de transpus pe pânză, fișe de lucru pentru creația literară, pagini de jurnal. Acest corpus de consemnări recuperate editorial din manuscrisele rămase de la Iulia Hasdeu vădește caracteristicile unui veritabil *șantier* pe care autoarea pregătește ridicarea unei construcții monumentale, construcția sinelui. Înrudit arhitectonic am putea spune cu ordinul compozit din Antichitate, ce reunește voluta ionică și frunza de acant din capitelul corintic, *Jurnalul fantezist* al Iuliei Hasdeu asamblează în structura lui modele ale discursului public (știri, cronici, comunicate, anunțuri) și fragmente ale discursului privat (epistole, memorii, pagini de jurnal), heterodiegeza și homodiegeza, discursul direct (liber) și discursul indirect (liber). 4. Această țesătură amalgamează în ea semnale ale celor două evenimente de discurs – al

naratorului și al personajului, ipoteza dublei voci fiind o reprezentare a subiectivității sau a sinelui. De altfel, se recunoaște în toate proiectele sale artistice ostentativa paradigmă a subiectivității pusă la temelia unei arhitectonici personale. După cum aflăm din recenzia romanului de succes *Jean Cavalerul*, datată 1918 în jurnalul intim închipuit, autoarea Camille Armand ajunsă deja celebră, o scriitoare de notorietate și cu o operă impresionantă, elaborase *in nuce* întreaga ei operă de mai târziu între paiprezece și douăzeci de ani. Acest șantier reflectă însăși edificarea destinului Iuliei Hasdeu. Proiectul fantasmagoric face mărturia precipitată, dramatică a personalității sale creatoare, pune într-o operă virtuală preaplinul de fantezie creatoare care, nemaiputându-se manifesta într-o ordine firească, se comprimă într-o uriașă mapă de studii, schițe, subiecte gândite pentru a-i permanentiza personalitatea creatoare în posteritate. Învins de suferința de nesuportat a perderii fiicei, Bogdan Petriceicu Hasdeu găsea consolare în faptul că prețioasa

> ... moștenire literară, prin bogăția și varietatea sa, ar fi marcat suficient o viață întreagă. Ca scriitoare ea a trăit o jumătate de secol, cel puțin. Există material pentru două volume de poezii, un volum de teatru și de legende, două volume de povestiri, impresii, cugetări și studii; două volume de mici romane, apoi scrisori și memorandumuri, cele mai multe pline de vervă și de interes (Hasdeu 1890: prefața).

Călătoriile între cele două planuri ale autoficțiunii susțin ipoteza unui scenariu fantastic care include în spațiul ezitărilor dintre lumile contaminate de „atmosfera afectivă” a eului motivul unui *homo viator*. În Evul Mediu, clericul rătăcitor sau călugărul cerșetor era un astfel de pelerin care, smuls ambientului stabil, permanent aflat pe drumuri și ajuns, în definitiv, un om fără căpătâi, putea să sfârșească în sminteală, prins în traficul dintre universurile fugitive, devenit el însuși un *homo viator*. Această penitență cu resorturi religioase, săvârșită în rugăciune și în reiterarea asumată a patimilor lui Christos pe tot traseul pelerinajului, propunea o îndreptare a omului, atât prin proba anduranței fizice, cât și a tăriei spirituale, de pe calea pierzaniei – lumea profană, înlănțuită în slăbiciunile trupești, pe calea mântuirii – lumea sacră, eliberată de trupul-închisoare. În veacul modern al XIX-lea, apare în viziunea lui Michel Foucault o schimbare de optică în privința acestor metode coercitive exercitate asupra omului de-a lungul timpului. În *Surveiller et punir*, îndreptarea pe calea adevărată și bună nu se mai aplică trupului, sufletul devine *organul* central care trebuie îmblânzit, care trebuie greu încercat, hulit, sfâșiat, înstrăinat de sine. În *Jurnal fantezist*, dublu jurnal intim fictiv, naratoarea se redescoperă în postura de explorator al spațiilor interioare și se imaginează în întâmplări extraordinare și în epoci aurorale ale istoriei personale. Aceste ficțiuni traversează itinerariile întretăiate ale propriei sale geografii afective, marcate de o unică bornă, *gloria in excelsis*. Infrastructura textului însă este subversiv sondată de ceea ce Radu Petrescu

numea „eroi secreți", prezențe neliniștitoare, respinse din universul subiectului și în parte opacizate de vălul seducător al mistificării eului, dar care întrețin o inefabilă stare de insecuritate și potențează tensiunile lăuntrice. Conștientizarea morții iminente, ezitarea în aventura identitară, sentimentul persecutor al ratării sunt acei „eroi secreți" care încarcă subconștientul subiectului mărturisitor și mișcă terenul pe care se montează ficțiunea, asemeni pânzelor freatice care surpă din adâncime straturile sau declanșează alunecări cutremurătoare. Epicizarea eului ține laolaltă fragmentele, drumul cunoașterii și formării de sine se compune din nuclee epice, din numeroase autoportrete, studii de personaje introduse apoi în tabloul narativ de ansamblu, tablou care în buna tradiție a alegorismului romantic oglindește mitul personal. Senzația de multiplicare infinită a instanțelor narative, în toate variantele: heterodiegeză, autodiegeză, homodiegeză – deconcertează, ridică semne de întrebare în relație cu autenticitatea diaristicii. Multi-perspectivismul constituie în text un joc premeditat al scriitorului care se angajează într-o metanarațiune.

5. Jurnalul *sui generis* respectă convenția cronologiei, a datării în diacronie a consemnărilor intime, în acest fel ancorându-se într-un element coerent și stabil, cel puțin în aparență, întrucât maniera digresivă, prin care este redată această temporalitate succesivă, suferă aproape în totalitate disoluția în simultaneitatea timpului interior. În *Jurnalul fantezist* al Iuliei Hasdeu, convenția cronologiei se aplică însă într-un mod cu totul inedit, evită teritoriul prezentului și întrevede, pre-scrie viitorul. Se produce astfel o flagrantă încălcare a pactului cu istoria și cu biografia la care consimte în general autobiograficul. Perspectiva postumă în raport cu eul empiric în care se plasează narațiunea diaristică constrânge cititorul la un act de lectură cu serioase semne de întrebare privind verosimilitatea și sinceritatea confesiunii. Cine ține jurnalul și fragmentele cărei vieți sunt aglutinate în acest „document" al viitorului? Așa cum în *Jurnalul meu*, C.A. Rosetti trece, după moartea mamei sale, la o datare nouă, el numărând – și odată cu el și cititorul – zilele scurse de la dureroasa dispariție, tot astfel și în jurnalul de anticipație al Iuliei Hasdeu lectorul trăiește permanent tentația de a parcurge cronologia însemnărilor fictive cu privirea mereu întoarsă către punctul cardinal de demarcație al narațiunii: anul 1888, anul morții autoarei. Călătoria aceasta frenetică în viitor în care se avântă naratoarea îndeplinește funcția ritualică a despărțirii ființei de sine. Este dorita despărțire de durerea și disperarea care copleșesc ființa țintuită pe patul de moarte într-atât încât să perceapă moartea ca pe o eliberare.

Forța vizionară estompează realitatea vieții, iar un viitor fictiv substituie deopotrivă trecutul și prezentul cu peisajul imaginar deosebit de complex și de autentic, de specific și de viu, ieșit gata din privirea aruncată înspre sine, așa cum zeița Athena a ieșit din capul lui Zeus. Presentimentul sigur al morții, consemnat diaristic pe 16 aprilie 1888, devine un fel de excitant al funcției imaginative care

produce în scrierea diaristică fictivă un exces de viață, o acumulare artificială de corporalitate și materialitate documentală. Cititorul aflat în fața unui jurnal „fantezist", o arhitectură narativă înșelătoare, ambiguă, complicată prin modelele discursive multiple și prin jocul deconcertant al numeroaselor perspective narative, o scriitură care trădează atât realul, cât și imaginarul, atât eul obiectiv, cât și alterii subiectivi, are parte de o experiență estetică deopotrivă interesantă și șocantă, se trezește în mijlocul unei brutale confruntări între palierele psihicului uman, în care conștiința superioară este aruncată în subteranele textului. În felul acesta, autentica Iulia Hasdeu este aparent ostatică într-un strat de adâncime al scriiturii, de unde pare să contemple întregul spectacol. Contemplarea însă nu se produce pasiv, „ci reprezintă o imobilitate aparentă, plină de tensiuni", în termenii filosofului francez H. Wallon. Anii de formare, Iulia Hasdeu și-i petrece cu intensitatea și determinarea unui parieur pasionat care plusează mereu, care caută provocarea unei mize mai importante, depășirea unei noi limite. Așa se explică faptul că ani de zile, în schimbul de scrisori dintre tată și fiică (circa 400 pe parcursul a șapte ani) apar ca un laitmotiv efortul, oboseala, lipsa de timp a Iuliei: „Muncim, muncim, muncim, ca niște negrese. Mă culc după 12 noaptea, mă trezesc la 6". Uneori, această determinare interioară îi provoacă ieșiri compulsive:

> Uiți că sunt ocupată sau n-ai nici o idee cât de mult. Facultatea de Litere la Paris nu e ca în Germania sau în România. Dacă vrei să fii bun, aici trebuie să faci, nu numai temele scrise, disertațiile la latină, franceză, filosofie, ci și lecții orale, adică trebuie să vorbești, pe un subiect dat, trei sferturi de oră, ca un profesor care se adresează elevilor (Hasdeu 2016: 536).

Primul moment de criză interioară dezvăluie efectul mirajului în care se confundă originalul și dublul identitar sub pseudonimul Camille Armand, determinat să se afirme cu toată forța, plenar:

> Nu contează, în Teatru, ca și la Salon, în versuri ca și în proza mea, eu vreau să fiu și voi fi totdeauna Camille Armand.[...] Iată-mă lansată, și nu mai am cum ezita! Nu pot să o iau nici la dreapta, nici la stânga, și cu atât mai puțin – să dau înapoi: trebuie să merg drept înainte, să dobor toate piedicile, să înfrunt primejdiile, să ating ținta la care am visat din fragedă copilărie și pentru care îmi sacrific tinerețea și viața. Ei bine, am curajul; nu mi-e teamă. Mă simt tânără, puternică, voi merge înainte și, dacă trebuie – mă voi mai lupta. Primul pas este făcut; trăiască voința! Voi reuși!" (Hasdeu 2012: 27).

În jurnalul intim fantezist face primul pas eroina care va cuceri o lume întreagă, o va domina cu „dumnezeiescul" talent, prin „cultura bogată și prin inima ei nobilă". Intrarea în scenă, pe rampa reprezentărilor eului, nu are loc însă fără a tulbura conștiința încă neprimenită pentru acest salt de colos în pleiada geniilor: „Este o prostie să îți scriu toate astea; dar îmi simt inima sfâșiată. De fapt, inima, ca și spiritul meu este istovită..." (ianuarie 1891).

6. O viziune problematică a sentimentului de iubire infuzată de patosul unei subiectivități aflate în criză subîntinde imaginarul în care se topesc fantasmele de iubire ale adolescentei și decelează o altă limită.

7. Interesant în compoziția acestui jurnal, un element de originalitate este bilingvismul. Caietele Iuliei Hasdeu sunt redactate în română și în franceză, dar mai ales consemnările care constituie materialul lingvistic ale acestui jurnal indică un efect literar pe care autoarea mizează. Dacă admitem, ca în cazul lui Emil Cioran, că limba franceză poate feri scriitura de excesele primejdioase de expresie și de gândire prea subiective, și că limba română, de o insuportabilă barbarie, este o limbă făcută pentru poezie și pentru firi temperamental romantice, în *Jurnal fantezist* etajarea ficțiunii este marcată idiomatic. Franceza este limba reflecțiilor din demersurile eseistice, a stilului înalt în care sunt redactate cronicile teatrale și limba în care Camille Armand își scrie marea operă. Limba română descrie universul curții regale a României, este limba creațiilor cu influențe folclorice, este deci o sursă de prospețime și originalitate.

8. Secolul romantic afirmă cu tărie tipologia poetului ca model uman în care valorile existențiale sunt filtrate de geniul poeziei. Romantismul este o vârstă a poeziei iar „romantizarea" face – în concepția lui Novalis – ca „poezia să vindece rănile deschise de rațiune". Din viață, poeții iau cu asalt și spațiul ficțional și sunt, ca personaje, o primă formă de decantare a subiectivității în literatură. Idealist, excesiv, lipsit de spirit practic, stăpânit de patosul spațiului infinit care se deschidea din mijlocul naturii mundane înspre cosmic, punând poezia mai presus de moarte, reacționând contradictoriu și cu impulsivitate, în renumele poetului se cristaliează contradicții puternice. Ființă proteică, acest personaj romantic este gata permanent de metamorfozare. Primul personaj dintr-un roman românesc terminat, Manoil al lui Bolintineanu, este, și el, poet. Odată cu romanul indirect al Iuliei Hasdeu se remarcă primele personaje feminine cu veleități artistice, primele scriitoare: Iulia Hasdeu, C. Armand, Carmen Sylva, Regina Iulia. Având în comun o puternică pasiune pentru artă, demonstrând aptitudini de excepție pentru literatură, dar și pentru interpretare muzicală sau pictură, bucurându-se de recunoașterea unanimă în lumea elitei artistice europene, aceste femei exemplare conturează tipologia artistului complet, animat de cele mai nobile calități sufletești și intelectuale. Încă din primele secvențe consemnate în acest fals jurnal din viața proiectată în viitor a Iuliei suntem înștiințați de meritele deosebite ale domnișoarei Hasdeu care a susținut un strălucit doctorat la Sorbona, a primit distincția „ancienne élève de l`Ecole des Hautes Etudes" pentru teza *Des troubles de la vision psychique* și și-a publicat volumul de povestiri *Amintiri din țara mea.* Diarista și romanciera au folosit aceleași experiențe și aproape aceeași tipologie în cazul acestor personaje. Fie artistă încoronată ca regină a artelor, fie suverană încununată cu laurii succesului în artă, cele două Iulii deghizate recompun aspirațiile aceleeași ființe. Lecțiile de canto sau de

pictură ale Iuliei reale trasează ferm o carieră artistică pe care naratoarea o atribuie personajului fictiv Camille Armand: „Niciodată Camille Armand nu a fost mai sigură de condeiul ei...", „Armand Camille simte ce cântă...", „În strada Séze, Camille și-a expus portretul...", „Noi avem în această tânără de douăzeci și trei de ani un geniu dramatic de primă mărime...", „Vigoare, fecunditate, varietate: iată ce-i este propriu acestei inteligențe extraordinare".

9. Totodată jurnal de creație, confesiunea fictivă a Iuliei Hasdeu ne poartă în spațiile în care se produce opera, spații interioare ale fanteziei creatoare care prind concretețe în interiorul romanului, sunt puse în scena romanului. Indiferent de marea mobilitate de care dau dovadă aceste personaje prin călătoriile întreprinse în întreaga lume, locul care le oferă cel mai mult momente de liniște, regăsire de sine, creativitate sunt fie reședința din Lilas a renumitei autoare dramatice și sălile teatrului Odeon sau ale Comediei Franceze, fie atelierul reginei Iulia amenajat în aprtamentele familiei suverane. Așadar, spațiul în care ia naștere opera prinde corporalitate, este un element distinct atât în structura ficțională a jurnalului, cât și în personalitatea autoarei. Opera în sine devine protagonista cărții în care ni se prezintă prin pagini întregi de cronici teatrale, anunțuri, liste de opere, de tablouri, o împlinire certă a artistului prin opera sa.

Concluzie

Arta, „cu setea ei de concret", dispune în mod necesar evitarea recunoașterii obiectului în starea lui obiectivă, în realitatea lui imediată. Realitatea preexistentă actului artistic, cunoscută și apreciată etic, intră în operă, unde devine un element constitutiv indispensabil. Arta transferă această realitate într-un alt plan valoric, o ordonează într-un fel nou. Artistul este întotdeauna un instigator la răscoala lucrurilor, realizează o mutație semantică. Activitatea estetică nu creează o realitate cu totul nouă, ci o înfrumusețează, o recuperează într-o altă ordine și creează unitatea concretă a acestor două lumi. Exegetul român G. Călinescu își deschidea *Cursul de poezie* prin demersul definirii esteticii ca știință ce-și îndreaptă studiul către opera de artă. Autorul admite că arta presupune o organizare specială a lumii fizice de către om, iar acest mod specific al actului artistic este un fenomen estetic.

> Operele de artă au întâiu de toate un aspect fizic: cartea, tabloul, statuea sunt obiecte. Este de prisos a mai dovedi că discriminarea între lumea fizică a obiectelor și artă e necesară, întrucât oricine își dă seama că artistic nu e propriu-zis obiectul, ci sentimentul pe care obiectul îl trezește în noi. Vasăzică rămâne lămurit că un grup de realități fizice sau procese fizice (muzica, dansul etc.) merită să se elibereze din domeniul fizicului...(Călinescu 1996: 12).

Iulia Hasdeu dispune prin alterii ei un salt ontologic transcendental și un clivaj psihologic. Smulge noțiunea propriei ființe din seria logică, pentru că

situația în sine se complică în conștiința ei prin nefirescul și aberantul morb care-i periclitează fizic existența, și, cu ajutorul cuvântului, al operei, o transferă într-o altă serie logică nouă – în procesul identitar proiectiv, în care obiectul devine ceva sesizabil. Făurirea formei etajate înseamnă dublarea și scindarea obiectului prin reflectările și contrapunerile sale. Prin jocul discursurilor și perspectivelor, prin aspectul heteroclit al compoziției transpare, nu de puține ori, procedeul absconderii auctoriale care trece în ipostaza de personaj, această înstrăinare deturnând principiul autoreferențialității, perturbând procesul de identificare printr-un construct alambicat al intersubiectivității, o deformare barocă în virtutea căreia se produc brutale ricoșeuri. Astfel, subiectul emitent devine obiect al narațiunii, totodată însă este proiectat și ca receptor al propriei istorii din afară, astfel cum opera din obiect devine subiect. În jurnal evoluează principiul metanarațiunii care confirmă funcția ontică a scriiturii; mărturiile, confesiunile epistolare, memoriile și ficțiunile, toate aceste fragmente caută în mod deliberat și indispensabil să substituie o viață concretă, reală prin actul scrierii ca mod de existență. Așadar, spețele pe care le constituie fiecare fragment din caietele de însemnări ale Iuliei Hasdeu apar ca probe de laborator care, puse la microscop sau combinate cu substanțe de contrast, devin revelatori ai devenirii, formării de sine.

Ultima însemnare este datată 3 februarie 1973, când conturează encomiastic o ultimă efigie de tip necrolog. Viața memorialistei, ce se confundă cu aceea a Iuliei Hasdeu, se prelungește în jurnal până la vârsta matusalemică de 110 ani, ceea ce probează elocvent asupra *jocului* de-a jurnalul intim.

Bibliografie

Ghiță 2009: Smaranda Ghiță, *Lumi interioare: jurnalul între document și ficțiune*, Iași, Editura Universității „Al.I.Cuza”.

Deac 2003: Ioan Deac, *Ontologia subiectivității*, București, Editura Paideia.

Călinescu 1996: G. Călinescu, *Principii de estetică*, cu o prefață de Liviu Leonte, Iași, Editura Junimea.

Hasdeu 1890: Iulia Hasdeu, *Oeuvres posthumes par Julie Hasdeu*, III - *Théatre. Légendes et contes,* Librairie Hachette/Librairie Socec.

Hasdeu 2000: Iulia Hasdeu, *19 file de jurnal*, București, Editura Eminescu.

Hasdeu 2016: Bogdan Petriceicu Hasdeu, *O corespondență pentru eternitate,* traducere, ediție îngrijită și prefață de Jenica Tabacu, București, Editura Vestala.

Hasdeu 1997: Iulia Hasdeu, *Poezii*, prefață de Florentin Popescu, București, Editura Miracol.

Hasdeu 2003: Iulia Hasdeu, *Jurnal fantezist*, Ediția a II-a, prefață și treduceri de Crina Decusară-Bocșan, București, Editura Vestala.

Holban: 2007: Ioan Holban, *Litertaura română subiectivă de la origini până la 1990. Jurnalul intim. Autobiografia literară*, Iași, Editura Tipo Moldova.

Kristeva 2005: Julia Kristeva, *Noile maladii ale sufletului*, traducere din limba franceză de Sabina Dorneanu, București, Editura Trei.

Lejeune 2000: Philippe Lejeune, *Pactul autobiografic*, traducere de Irina Margareta Nistor, București, Editura Univers.
Manolache 2000: C. Manolache, *Scânteietoarea viață a Iuliei Hasdeu*, ediție critică și prefață de Ioan Oprișan, București, Editura Saeculum, I.O.
Marino 1973: Adrian Marino, *Dicționar de idei literare*, București, Editura Eminescu.
Mauron 2005: Charles Mauron, *De la metaforele obsedante la mitul personal*, traducere de Ioana Bot, Cluj-Napoca, Editura Dacia.
Mihăieș 2005: Mircea Mihăieș, *De veghe în oglindă*, ediția a II-a revăzută, București, Editura Cartea Românească.
Orașanu 2005: Brîndușa Orașanu, *Biografia unui concept psihanalitic: identificarea proiectivă*, București, Editura Trei.
Pârvulescu 2000: Ioana Pârvulescu, *Je est un autre*, „România literară", nr.28.
Roberts 1983: Marthe Robert, *Romanul începuturilor, începuturile romanului*, traducere de Paula Voicu-Dohotaru, București, Editura Univers.
Simion 2008: Eugen Simion, *Genul biograficului,* vol. I-II, București, Fundația Națională pentru Știință și Artă.
Simion 2005: Eugen Simion, *Ficțiunea jurnalului intim,* vol. III *Diarismul românesc*, București, Editura Universul Enciclopedic.
Zamfir 2006: Mihai Zamfir, *Cealaltă față a prozei*, capitolul *Jurnal de criză și jurnal de existență* , București, Editura Cartea Românească.
Zub 1996: Alexandru Zub, *Identitate-alteritate în spațiul cultural românesc*, Iași, Editura Universității „Al.I. Cuza".
Zaharia-Filipaș 2004: Elena Zaharia-Filipaș, *Studii de literatură feminină*, București, Editura Paideia.
*** „Caiete critice", nr. 3–4, 1986.
DLR = *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900,* Iași, Institutul de lingvistică, istorie literară si folclor al Academiei Române, 1979.

Outline for the Poetics of the Fantasy Journal – Iulia Hasdeu

Writing – "wonderful reflection of the human mind" (Gr. Ureche) – becomes at the dawn of modernity a troubling reflection of the human mind.The imaginary autobiography reconstituted from Iulia Hasdeu's personal notebooks by Crina Decusară-Bocșan and entitled *Fantasy Journal* (The 2nd Edition from 2010) depicts with a degree of originality the esthetic and psychological way to treat in a journal, the problem of the fictional ego, but also of fiction as a representation of the authorial persona. The journal poetics gains through this book an unprecedented prototype of autobiography, a journal of anticipation and also a meta-journal; the paradigm of subjectivity in literature uncovers in the perspective of paper mirrors a personality subjected to the tragic shadow of death; the Romanian literary history establishes through this novel indirectly a tradition of the feminine subjectivity before the 1900 as well. Besides the fact that it gives shape to the interior life, also having the function of basis for the possible life and work, *The Fantasy Journal* represents a project which does not lack the esthetic reason. The project of the human being is doubled by that of the writer, the journal becoming the place for "ego rebirth" but also of "birth of a work of art". At the level of the journal technique, the

otherness is suggested by a change of "voice". The novelist introduces numerous contrivances: it is meant for numerous imaginary addressees through the large number of letters, meaning more instances of the You, or she speaks about herself in the third person, inventing in a friendly way a series of informers, some kind of historians of her imaginary lives.

Iulia Hasdeu's indirect novel of anticipation is an interesting project, an unusually constructed structure of dramatic chronicles, newspaper articles, essays, adverts, catalogues for works of art, biographic extracts, chronicles of the royal court, letters, tickets, telegrams, pages torn from books of memoirs, list of subjects to be painted, work charts for literary creations, journal pages. The switch from one self-projection to the other, the assembly of (self) portraits becomes a strong point of the journal, being a real proof of the obsessive temptation of self-contemplation. In Iulia Hasdeu's *Fantasy Journal* the convention of chronology is applied in an altogether unusual way, because the digressive manner through which the successive temporality suffers almost totally the disappearance in the simultaneity of the inner time. On the other hand, it avoids the territory of the present and foresees the future. Thus, we have a breaking of the agreement with history and with biography to which the autobiographic generally consents. The posthumous perspective respective to the empiric ego in which the journal narrative is placed forces the reader to an act of contemplation with serious question marks concerning the verisimilitude and the honesty of the confession. Who keeps the diary and the fragments of whose life are pieced together in the "document" for the future? Interestingly, in the writing of this diary, an element of originality is the bilingual side. Iulia Haşdeu's notebooks are written in Romanian and French and this fact indicates the literary effect the author counts on. The layering of the story is marked idiomatically.

III

CULTURĂ ŞI IDENTITATE

Les Roumains de France et la pratique de leur foi « roumaine » dans quelques monastères orthodoxes francophones

Felicia DUMAS[*]

Keywords: *Romanians*; *emigration*; *Romanian traditional practices*; *Orthodox Monasteries*; *France.*

Argument

La plupart des Roumains émigrés en France, les dernières décennies ou bien avant 1989, sont des chrétiens baptisés orthodoxes, qui continuent d'y vivre leur foi, en tant que fidèles pratiquants ou moins pratiquants, dans les différentes paroisses et monastères orthodoxes roumains ou francophones. Le plus récent guide des monastères orthodoxes de France fait mention de vingt-six monastères, dont la moitié de juridiction roumaine. La présence orthodoxe roumaine est donc bien visible sur le territoire de l'Hexagone, au niveau de l'Orthodoxie enracinée en France depuis le début du siècle dernier (Dumas 2009a). Nous nous proposons d'étudier dans ce travail la manière dont certains Roumains de France affichent leur origine orthodoxe roumaine à travers différentes pratiques traditionnelles manifestées dans quelques monastères orthodoxes francophones, où les offices liturgiques sont célébrés en français. Prenant comme point de départ l'hypothèse du transfert dans la culture française, au niveau de la pratique religieuse enregistrée dans le contexte de la fréquentation de ces monastères (appartenant aux Patriarcats de Roumanie, de Serbie ou de Constantinople), de certaines pratiques et traditions roumaines, nous essaierons d'analyser une série de comportements (socio)religieux de ces Roumains émigrés en France (ou en Occident en général), qui ont pour but d'afficher (dans le sens de rendre visible) une spiritualité traditionnelle roumaine, à l'intérieur du paradigme universel de l'Orthodoxie.

[*] Université « Alexandru Ioan Cuza » de Iaşi, Roumanie.

1. La France contemporaine et ses monastères orthodoxes ; les Roumains émigrés et leur foi

Dans un pays occidental sécularisé comme la France, où le christianisme s'est résigné à devenir de moins en moins puissant et convaincant et où la vie consacrée est en plein recul, l'Orthodoxie jouit non seulement d'un rayonnement certain, mais la vie monastique qui la caractérise s'y enracine toujours plus vigoureusement. Le témoignent les vingt-six monastères recensés par l'un des moines orthodoxes français de Cantauque, auteur infatigable des nombreuses éditions des *Annuaires* et des *Guides* des lieux de culte orthodoxes, paroissiaux ou monastiques, présents sur le sol français (Samuel 2007 ; Samuel 2017)[1]. Comme nous le disions déjà, treize de ces communautés monastiques sont de juridiction roumaine, appartenant donc, du point de vue canonique et administratif, à la Métropole Orthodoxe Roumaine d'Europe Occidentale et Méridionale, diocèse du Patriarcat de Roumanie en France[2]. La plupart d'entre eux sont des monastères francophones, où la vie liturgique se déroule en langue française et dont les moines et les moniales, Roumains et Roumaines, parlent très bien le français ; d'autres sont composés carrément et exclusivement de moines ou de moniales Français(es) de souche, convertis à l'Orthodoxie, comme la communauté monastique féminine de la Nativité de la Mère de Dieu (appelée Le Ricardès), ou le monastère masculin de la Théotokos et de saint Martin (appelé de Cantauque). Comme dans leur pays d'origine, les Roumains émigrés en France fréquentent ces monastères pour des raisons diverses, religieuses ou socioreligieuses, soit pour y retrouver une pratique plus fervente de la foi, soit pour des raisons de proximité géographique (pour avoir donc la possibilité de participer à la Liturgie eucharistique dans un lieu de culte orthodoxe situé près de chez eux), soit par simple curiosité, sentiment qui alimente également le tourisme religieux, de facture monastique, de Roumanie.

Tout comme dans les pays traditionnellement et majoritairement orthodoxes, les communautés monastiques de France rassemblent des personnes désireuses de mener une vie chrétienne entièrement consacrée à Dieu, dans le renoncement à tout le plaisir et le confort du monde contemporain, dans la pauvreté, la chasteté et l'obéissance (Dumas 2009b). Nous ferons référence dans ce travail à des monastères francophones que nous connaissons bien et où nous avons enregistré nos observations socioreligieuses et anthropologiques selon la méthode de l'observation participante (Maisonneuve 1988: 12), puisque c'est dans ces communautés non roumaines que s'affichent, par contraste, les traditions de la foi des Roumains émigrés en France, qui les fréquentent. Il s'agit des

---

[1] https://www.monastere-cantauque.com/publications-et-traductions/, consulté le 30 juin 2020.
[2] http://www.mitropolia.eu/fr/site/207/communautes-monastiques-de-france.htm, consulté le 29 juin 2020.

communautés monastiques du Ricardès (située dans la Lozère) et de Cantauque[3] (situé dans l'Aude), déjà mentionnées, de juridiction roumaine, du monastère féminin de la Nativité de la Mère de Dieu de Bois-Salair, de juridiction serbe[4], et des monastères de Solan[5] (féminin, situé dans le Gard, l'un des plus grands de France), de la Transfiguration[6] (féminin aussi, situé en Dordogne) et Saint-Antoine-le-Grand[7] (masculin, situé dans le Vercors), de juridiction œcuménique. Leurs particularités les plus importantes sont la mixité culturelle des membres de leurs communautés, des moines et des moniales, ainsi que la diversité des juridictions canoniques auxquelles ils appartiennent. Ces particularités relèvent de la spécificité même de l'implantation de l'Orthodoxie dans un pays occidental comme la France, où la société laïque en général est caractérisée par une mixité culturelle de plus en plus visible, et où la foi orthodoxe a essaimé à partir des différentes diasporas accueillies sur son territoire le long du siècle dernier[8]. Si cette foi représente le fondement et l'essence de la vie monastique vécue dans ces monastères, la langue française des célébrations et des offices en représente le lien et la marque identitaire, linguistique et culturelle. De plus, la diversité culturelle et donc, ethnique, des moniales et des moines qui vivent dans ces communautés témoigne de l'universalité de l'Orthodoxie, et représente une preuve vivante de la désuétude du nationalisme religieux ou « phylétisme », qui s'obstine à « envenimé » l'Orthodoxie notamment dans la diaspora. Le mot « envenimé » appartient au père archimandrite Placide Deseille (Deseille 2017a: 267), le plus grand père spirituel français contemporain et fondateur de deux monastères orthodoxes en France, de juridiction œcuménique, en tant que dépendances ou métochia du monastère athonite de Simonos Petra, un masculin et un autre féminin – les monastères de Solan et de Saint-Antoine-Le-Grand –, qui font partie

[3] http://www.monastere-cantauque.com/, consulté le 10 juillet 2020.
[4] https://www.monasteredeboissalair.com/, consulté le 11 juillet 2020.
[5] https://monastere-de-solan.com/, consulté le 10 juillet 2020.
[6] https://www.monastere-transfiguration.fr/, consulté le 10 juillet 2020.
[7] https://monasteresaintoine.fr/, consulté le 10 juillet 2020.
[8] Comme nous l'avons montré ailleurs, à la différence des pays « traditionnellement » orthodoxes, où les Églises sont en général autocéphales et organisées en tant que Patriarcats uniques, la France « orthodoxe » est caractérisée par la coexistence sur un seul territoire d'une multiplicité de juridictions qui « ne sont, fondamentalement, que des diocèses, qui ont le défaut d'être localement imbriqués les uns dans les autres, mais qui sont tous l'Église du Christ. Le fait qu'ils relèvent d'Églises-mères différentes n'y change rien » (Deseille 2017a : 55). Pour des raisons historiques donc, ces diocèses se sont constituées à l'origine selon des critères ethniques et dépendent toujours de patriarcats situés en Europe Orientale ou au Moyen-Orient (Samuel, 2017 : 10) : « Ces juridictions constituent des diocèses qui se juxtaposent sur un même territoire, en regroupant leurs membres principalement en fonction de leur origine ethnique » (Deseille 2017a : 277). De nos jours, le côté ethnique ne se retrouve qu'au niveau de cette appartenance juridictionnelle, puisque la plupart des paroisses et des monastères comportent de nombreux Français convertis et leur langue de célébration est le français, langue du pays d'accueil des premiers émigrés orthodoxes.

de notre corpus d'analyse et qui comptent des moniales et des moines d'origine des plus diverses : française, roumaine, chypriote, brésilienne, estonienne, allemande, hongroise.

Comme nous l'avons déjà dit, deux grandes catégories de Roumains émigrés sont attirées par les célébrations liturgiques qui ont lieu dans ces monastères : les chrétiens fervents (séduits par la beauté des offices monastiques et la profondeur de la vie spirituelle qu'ils associent à ces lieux et qui viennent de loin pour y participer) et les curieux, dont les représentations associent encore l'existence de ces communautés à quelque chose d'exotique et d'insolite dans l'Hexagone non religieux et non orthodoxe. La foi pieuse des premiers, accompagnée de certains éléments formels extérieurs d'individualisation roumaine, tout comme la foi héritée « par tradition » (puisqu'ils sont tous baptisés orthodoxes depuis tout petits) des derniers, accompagnée à son tour de certains aspects caractéristiques, les font se remarquer dans les contextes (socio)religieux mis en place lors des célébrations liturgiques dans les églises, et au-delà, dans les cours de ces monastères. Nous comprenons ici la notion de contexte socioreligieux dans la lignée d'Albert Scheflen, qui définissait le concept de contexte culturel (Scheflen 1981 : 145), comme l'ensemble des occasions sociales de nature culturelle et religieuse, de manifestation visible (et donc intentionnelle) de programmes culturels (de type religieux, dans notre cas) intériorisés (par héritage culturel également) par les participants à des interactions communicationnelles de nature rituelle, liturgique.

2. Tradition de l'Église et traditions roumaines: visibilité de la foi

Revenons maintenant aux traditions roumaines dont sont porteurs en tant qu'actants liturgiques[9] ou acteurs socioreligieux[10] les Roumains de France au niveau de leur pratique religieuse manifestée dans ces monastères orthodoxes francophones. Par traditions roumaines, nous comprenons ici des comportements et des coutumes qui relèvent de la pratique de l'Orthodoxie par les Roumains (en général et normalement, en Roumanie); acceptées par l'Église et inscrites dans une diachronie qui les a légitimées en quelque sorte en tant que pratiques normatives, ces traditions sont associées à ce que l'on appelle dans la théologie liturgique, l'usage (Larchet 2016: 32) roumain. Employée au singulier et orthographiée avec majuscule, la Tradition de l'Église, nommée sainte, est considérée par les chrétiens orthodoxes comme la deuxième source de la révélation, à côté de l'Écriture sainte, et comporte un système de normes nourries

[9] Par actant liturgique, nous comprenons le participant à l'interaction spéciale, de nature rituelle et symbolique, représentée par la célébration de la Liturgie eucharistique (Dumas 2000 : 26).

[10] Concept défini dans le sillage des études d'E. Goffman portant sur les interactions et la mise en scène de la vie quotidienne (Goffman 1973), comme quelqu'un qui participe, verbalement et non verbalement à une interaction, dans des contextes socioreligieux donnés.

et engendrées par l'enseignement canonique de la Parole de Dieu. « Les témoins autorisés de la Tradition de l'Église » sont les saints Pères, en vertu de leur activité d'enseigner des vérités ecclésiastiques (Le Tourneau 2005: 624). La Tradition assure le cadre et le contexte socioreligieux de transmission des traditions au pluriel, qui s'y greffent et s'en nourrissent.

Les Roumains orthodoxes sont porteurs de ces traditions dans une mesure plus grande ou plus petite, selon leur degré de religiosité et leur éducation de cette facture (religieuse). Les plus pieux sont attachés à des formes extérieures de piété, manifestées notamment par une pratique gestuelle très riche, faite de nombreux signes de la croix et des prosternations, ainsi que de l'adoption fréquente de la position agenouillée du corps. L'affichage de cette piété se fait par contraste avec une sobriété de la pratique gestuelle des orthodoxes français. Dans les monastères francophones fréquentés par les Roumains de France, les fidèles français habituels, et les non Roumains, ne s'agenouillent point pendant la Liturgie eucharistique et ne font des prosternations qu'aux moments liturgiques « canoniques », où ce geste est encouragé verbalement à être manifesté (comme pendant le chant de la prière qui clôt la procession de la petite Entrée[11] : « Venez, adorons et prosternons-nous devant le Christ. Sauve-nous, ô Fils de Dieu »[12]). Or, les Roumains pratiquants s'agenouillent assez souvent pendant la Liturgie, à des moments codifiés traditionnellement par la pratique roumaine à être marqués gestuellement de cette façon : la petite Entrée, la lecture de l'Évangile (paradoxalement, lorsqu'ils sont invités verbalement à écouter la Parole de Dieu « debout » : « Sagesse, debout, écoutons le saint Évangile »), la grande Entrée, la récitation du Credo et du Notre Père, les prières de l'épiclèse, de « Axion estin » (« Il est digne », en français) chantée pour la Mère de Dieu (Dumas 2000). Si les Roumains pratiquants, initiés traditionnellement à ces formes de participation gestuelle aux célébrations liturgiques, se conduisent normalement, de la même façon que dans leur pays d'origine, dans les monastères orthodoxes francophones pendant les offices, les curieux, moins pratiquants, se contentent d'observer la pratique des autres, sans trop se faire remarquer gestuellement d'une façon ou d'une autre (ou bien, ils agissent par imitation). Néanmoins, ils sortent en évidence par d'autres aspects extérieurs de leur pratique religieuse (non initiée), qui relèvent pourtant de leurs origines roumaines, à savoir leur arrivée après le début de la Liturgie, leur départ avant la fin, leur habillement inapproprié,

[11] Procession du clergé qui sort du sanctuaire par la porte de droite, pour entrer par les portes royales, avec l'évangéliaire (Dumas 2010 : 91), avant les lectures de la première partie de la Liturgie.

[12] *La Divine Liturgie de notre saint Père Jean Chrysostome*, dans *Les Divines Liturgies de saint Jean Chrysostome, de saint Basile le Grand et la Liturgie des Dons présanctifiés, selon l'usage du Mont Athos*, Monastère Saint-Antoine-Le-Grand, Monastère de Solan, 2009 : 39.

touristique (shorts pour les hommes, robes ou jupes trop courte pour les femmes, etc.).

Dans le cas des premiers, l'affichage de leur pratique roumaine, très « bavarde » gestuellement, se fait de façons naturelle et volontaire ; elle comprend aussi, dans le cas des femmes (les plus pieuses dans le christianisme en général) un accessoire vestimentaire traditionnel pas vraiment utilisé dans les monastères orthodoxes français : le foulard. Et pourtant, nous avons pu constater que sous l'influence de ces Roumaines pieuses et de la pratique roumaine traditionnelle observée sur place, dans les monastères roumains, de nombreuses femmes françaises (converties à l'Orthodoxie) ont commencé à se mettre un foulard sur la tête à l'église, dans certains monastères, dont celui de Saint-Antoine-le-Grand, masculin, situé dans le Vercors, métochion de Simonos Petra en France. Dans le cas des Roumains curieux seulement de découvrir les monastères français en tant que lieux de tourisme religieux, l'affichage de leurs origines roumaines se fait de manière plutôt involontaire, mettant en évidence leur manque de pratique religieuse. Néanmoins, nous avons enregistré dans leur cas aussi, un affichage volontaire de leur appartenance à l'Orthodoxie, qui se fait de manière gestuelle, à travers l'actualisation assez fréquente du signe de la croix. De ce fait, ils se « déclarent » orthodoxes devant l'assemblée des fidèles participants aux offices liturgiques de ces monastères, en justifiant en quelque sorte leur présence « canonique » sur place.

Pour continuer nos remarques concernant l'affichage d'une pratique roumaine de la foi dans ces monastères par la même catégorie socioreligieuse de Roumains émigrés en France, à savoir les fidèles laïcs, mentionnons également le fait qu'une autre tradition religieuse dont ils sont porteurs, est la rareté ou l'absence complète du geste de la communion eucharistique pendant la Liturgie. Or, comme son nom l'indique, la Liturgie eucharistique est l'office consacré à l'eucharistie, à la communion de l'assemblée eucharistique, constituée des ministres célébrants et des fidèles participants. Dans ce cas aussi, cette tradition roumaine est mise en évidence par contraste avec la pratique des Français orthodoxes qui fréquentent habituellement ces monastères et qui communient pratiquement lors de chaque célébration de la Liturgie eucharistique. Beaucoup trop souvent au goût des Roumains, même des plus pratiquants, et de manière plutôt bizarre (ou en tout cas, surprenante). Dans la tradition roumaine, ou selon l'usage roumain, la communion est administrée assez rarement[13], en général comme une sorte de récompense pour des efforts ascétiques intenses et intensifiés dans le but d'y avoir accès, et pendant les quatre carêmes de l'année

[13] Même si nous avons pu constater néanmoins une évolution de cet état de choses depuis les années 1990, lorsque la communion des fidèles était vraiment très rare, et jusqu'à présent, quand, dans de nombreuses paroisses (et dans certains monastères), certains fidèles communient beaucoup plus souvent (avec la permission de leur père spirituel, bien sûr).

ecclésiastique. Les grands pères spirituels orthodoxes français, la plupart d'entre eux de souche et de tradition athonite, dont le père archimandrite Placide Deseille (Deseille 2015), considèrent, au contraire, que la communion ne peut jamais être reçue comme récompense pour une vie vertuese, puisque personne n'est digne, humainement, de la recevoir en toute sainteté[14]. Le chrétien en a besoin en tant que nourriture spirituelle essentielle pour sa vie de tous les jours, afin d'y puiser la force de continuer à œuvrer pour le salut de son âme et à poursuivre son cheminement vers la vie éternelle du Royaume des cieux; le prouvent les prières qui précèdent la communion et tout l'enseignement des Pères de l'Église à son sujet.

En revanche, si les Roumains adultes ne communient pas trop pendant la Liturgie[15], ils font communier leurs enfants, comme dans leur pays d'origine; dans ce cas aussi, cette particularité roumaine se manifeste par contraste avec la pratique des orthodoxes français. Si ces derniers communient avec leurs enfants, qu'ils portent dans les bras vers le calice eucharistique, nos compatriotes se contentent juste de s'avancer avec leurs enfants vers le ministre qui leur donne la communion, sans communier à leur tour. Nombreux sont ceux qui, comme en Roumanie d'ailleurs (et en général, ils intègrent la catégorie des touristes religieux), arrivent après le moment de la communion et demandent aux moines ou aux moniales d'intervenir auprès du prêtre célébrant pour que les enfants puissent communier à la fin de la Liturgie (comme nous avons pu le remarquer plus d'une fois au monastère de la Protection de la Mère de Dieu de Solan).

Une autre manière bien roumaine de participer à la Liturgie eucharistique est représentée par le fait de porter des diptyques au sanctuaire, c'est-à-dire des listes qui contiennent les noms des vivants et des morts, confiés au prêtre en lui demandant de prier pour eux (en roumain, *pomelnic*). Les Roumain(e)s qui s'avancent ainsi vers le sanctuaire avec ces listes de noms à la main se font tout de suite remarquer dans le contexte du manque d'actualisation de cette pratique rituelle dans les monastères orthodoxes francophones. D'ailleurs, dans la plupart de ces monastères, il n'y a aucun aménagement extérieur pratique pour la mise en place de cette coutume roumaine: ni table pour écrire, ni papiers, ni stylos, à l'entrée de l'église (sauf au Ricardès et à Saint-Antoine-Le-Grand, où seuls les fidèles initiés et habituels connaissent l'endroit discret où se trouvent les feuilles de papier utilisées pour les diptyques et les stylos); justement pour ne pas troubler le déroulement des célébrations par ces déplacements des fidèles de la nef jusqu'au sanctuaire, comme dans les églises et les monastères roumains, où l'on assiste à de nombreux va-et-vient assez perturbateurs de l'ordre et de

[14] « L'eucharistie n'est surtout pas une récompense, ce n'est pas quelque chose que le chrétien doit mériter pour une vie exceptionnellement fervente » (Deseille 2017b : 141).

[15] Les plus pratiquants ont commencé toutefois à s'intégrer dans la tradition locale, et communient plus souvent.

l'athmosphère de recueillement liturgique. Il nous semble n'exagérer en rien en affirmant que les traditions des diptyques portés au sanctuaire et des cierges allumés à l'entrée de l'église sont des traditions bien roumaines, profondément imprégnées dans la pratique religieuse des Roumains, et tranportées avec eux en France. Sauf que dans la plupart des monastères francophones il n'y a pas d'endroit spécialement aménagé pour faire brûler des cierges, comme c'est le cas dans les monastères roumains. Néanmoins, nous avons pu constater une contamination qu'a subi à ce sujet, de la part de la piété traditionnelle roumaine, le monastère Saint-Antoine-Le-Grand (fréquenté par de très nombreux Roumains les dernières années), où un tel endroit est apparu assez récemment.

Nous avons parlé jusqu'ici des fidèles laïcs; mais les monastères orthodoxes francophones sont fréquentés aussi par des clercs roumains, des prêtres seuls ou accompagnés par leur famille, désireux de faire ce que l'on appelle des retraites monastiques, c'est-à-dire des séjours de prière et de méditation spirituelles plus profondes, associées au rythme de vie et des offices monastiques, et des rencontres avec les pères spirituels qui y vivent. Ou tout simplement, des prêtres désireux de célébrer la Divine Liturgie pendant les grandes vacances aussi, lorsque les fidèles roumains habituels de leurs paroisses sont partis et leurs offices liturgiques habituels sont suspendus. Nous les avons rencontrés souvent dans les monastères francophones mentionnés ci-dessus et n'avons pas pu remarquer de traits particuliers spécifiques d'une tradition roumaine dans leur manière de célébrer. Sauf, peut-être, leur habitude de lire les prières de l'épiclèse et de l'anaphore eucharistique dans son ensemble à voix basse, selon l'usage roumain, à la différence des prêtres-moines français qui célèbrent dans ces monastères qui les lisent, comme les évêques roumains en Roumanie, à voix haute (les rendant ainsi audibles à l'assemblée des fidèles). Nous avons pu remarquer également la joie et l'affection fraternelle avec lesquelles ils sont accuillis et invités à concélébrer la Liturgie eucharistique, en vertu de leur appartenance à une Orthodoxie traditionnelle et canonique, leurs origines roumaines (et leur savoir-faire liturgique) étant ainsi bien valorisées à travers cette hospitalité liturgique.

3. Pour conclure: les Roumains orthodoxes et l'Orthodoxie universelle

Comme on peut le voir, ce que nous avons appelées ici des traditions roumaines sont perpétuées en France, au niveau de la pratique religieuse des Roumains émigrés, telle qu'elle se manifeste dans les monastères francophones de l'Hexagone, par les fidèles laïcs. Plus ou moins bénéficiaires d'une éducation religieuse solide, ces Roumains orthodoxes découvrent au contact de l'Orthodoxie implantée dans leur pays d'accueil, l'universalité de celle-ci. Tout comme l'identité personnelle se définit et s'affiche notamment au contact d'une altérité, l'universalité de l'Orthodoxie est mise en évidence au contact de ces

communautés orthodoxes constituées de nationalités différentes, notamment française et européennes occidentales. En fréquentant ces monastères, les Roumains, même les plus pratiquants, découvrent presqu'avec surprise que les Français aussi peuvent être orthodoxes, ainsi que les Suisses, les Belges, les Hollandais, etc. Et qu'ils peuvent vivre la même foi qu'eux en France, en langue française. La découverte pratique de cette universalité de l'Orthodoxie confessée de façon théorique par la récitation du Crédo[16] va de pair avec leur confiance à s'afficher en tant que Roumains orthodoxes, porteurs des mêmes valeurs spirituelles et même de quelques traditions particulières, engendrées et alimentées par la piété et l'histoire d'un peuple chrétien, traditionnellement orthodoxe. Et cette prise de conscience encourage également la fierté naturelle de cet affichage, valorisé par les contextes socioreligieux définis par les célébrations liturgiques officiées dans ces monastères orthodoxes de France.

Bibliographie

Deseille 2017a: Père Placide Deseille, *De l'Orient à l'Occident. Orthodoxie et catholicisme*, Genève, Éditions des Syrtes.

Deseille 2017b: Archimandrite Placide Deseille, *La Couronne bénie de l'année chrétienne. Homélies pour l'année liturgiques*, volume II, Monastères Saint-Antoine-Le-Grand et Monastère de Solan.

Deseille 2015: Părintele Placide Deseille, *Cununa binecuvântată a anului creştin. Predici la duminicile şi sărbătorile anului liturgic,* traducere din limba franceză şi introducere de Felicia Dumas, Iaşi, Editura Doxologia.

Dumas 2010: Felicia Dumas, *Dictionnaire bilingue de termes religieux orthodoxes : français-roumain*, Iasi, Métropole de Moldavie et de Bucovine, éditions Doxologia.

Dumas 2009a: Felicia Dumas, *L'Orthodoxie en langue française. Perspectives linguistiques et spirituelles,* avec une Introduction de Mgr Marc, évêque vicaire de la Métropole Orthodoxe Roumaine d'Europe Occidentale et Méridionale, Iaşi, Casa editorială Demiurg.

Dumas 2009b: Felicia Dumas, « Le moine orthodoxe en France à l'époque contemporaine », *Annales de Philosophie et des Sciences Humaines, Trois religions un seul Homme, colloque national et international*, tome 2, vol. 24 –2009, Presses de l'Université Saint-Esprit de Kaslik, pp. 235-251.

Dumas 2000: Felicia Dumas, *Gest şi expresie în Liturghia ortodoxă. Studiu semiologic*, prefaţă de prof. dr. Maria Carpov, Iaşi, Institutul European.

Goffman 1973: Erving Goffman, *La mise en scène de la vie quotidienne*, vol. II, *Les relations en public*, Paris, Minuit.

Larchet 2016: Jean-Claude Larchet, *La Vie liturgique*, Paris, Cerf.

[16] L'adjectif « catholique » du Symbole de la foi, récité par l'assemblée des fidèles pendant la Liturgie eucharistique veut dire justement « universelle » (en roumain *sobornicească*) : « Je crois […] en l'Église, une, sainte, catholique et apostolique » (*La Divine Liturgie de notre saint Père Jean Chrysostome* : 58).

Le Tourneau 2005: Dominique Le Tourneau, *Les mots du christianisme : catholicisme, orthodoxie, protestantisme*, Paris, Fayard.
Maisonneuve 1988: Jean Maisonneuve, *Les Rituels*, Paris, P.U.F.
Samuel 2017 : Hiéromoine Samuel, *Annuaire de l'Église Orthodoxe de France*, nouvelle édition, Monastère de Cantauque.
Samuel 2007: Hiéromoine Samuel, *Petit guide des monastères orthodoxes de France*, nouvelle édition, Monastère de Cantauque.
Scheflen 1981: Albert Scheflen, « Systèmes de la communication humaine », dans *La nouvelle communication*, textes recueillis et présentés par Yves Winkin, traduction de D. Bansard, A. Cardoen, M.-C. Chiarieri, J.-P. Simon et Y. Winkin, Paris, Seuil.
*** *Les Divines Liturgies de saint Jean Chrysostome, de saint Basile le Grand et la Liturgie des Dons présanctifiés, selon l'usage du Mont Athos,* Monastère Saint-Antoine-Le-Grand, Monastère de Solan, 2009.

Romanians in France and the Observance of Their "Romanian" Belief in Several Francophone Orthodox Monasteries

This paper aims to analyze the way in which some Romanian emigrants in France (baptized in the Orthodox Church) show their Romanian Orthodox origin in different traditional practices expressed in their participation at the religious services held in several Orthodox Francophone monasteries under Romanian jurisdiction or belonging to the Ecumenical Patriarchate, religious services which are held in French. Based on the assumption that several Romanian traditions and practices have been transferred in French culture at the level of religious observance, in the context of attending these monasteries, we will study a series of social religious behaviors of the Romanian emigrants in France (or in Occident, in general), intended to show a Romanian traditional spirituality in the broad context of universal Orthodoxy. We will refer to several Francophone monasteries which we are familiar and where we recorded social religious and anthropologic observations for the corpus of our analysis using the participant observation method because the traditions of the Romanian emigrants in France (and their traditional social religious behaviors) are expressed and emphasized accordingly in these non-Romanian monastic communities, by contrast.

Some Considerations on the Educational Potential of Non-institutional Heritage Centres[1]

Ioana-Simina FRÎNCU*

Keywords: *archeopark*; *active learning*; *heritage centre*; *heritage knowledge*; *lifelong education*; *traditional museums*.

1. Why traditional museums are not enough anymore to teach about cultural heritage

Society does not wait. One of the main characteristics of the community resides in its dynamics and stands for the main carrier of change in general. Heritage has the power to define an individual, a community, a nation. It "gives rise to experimentation"[2]. Museums are agents of "social change" (Chhabra 2009: 309) and builders of identity, therefore they cannot function outside society or unaware of society's needs and aspirations.

Since "knowledge groups together learning and know-how", it seems essential to elaborate and develop the most effective channels for its transmission. The diversity of heritage expression forms covers a wide array of aspects such as raising awareness, informing, educating, studying, sharing, disseminating, co-operating, linking, as defined by the Council of Europe. To actively promote cultural heritage within a society, a cross-sectoral horizontal approach is needed, by broadening the community's perception of the importance of cultural heritage which contributes to shaping its most authentic identity in the eyes of the others inhabiting the same region or visitors from other countries (tourists).

---

[1] Acknowledgement: This paper has been financed through the "Entrepreneurial Education and Professional Counseling for PhD and Postdoctoral Researchers to ensure knowledge transfer from the field of Social Sciences and Humanities to the Labor Market" Project, co-financed from European Social Fund through Human Capital Programme (ATRiUM, POCU/380/6/13/123343).

* PhD student at the West University of Timisoara, member of the Research Centre in Translation and the History of Romanian Translation ISTTRAROM-Translationes and Research Assistant at "Eugen Todoran" Central University Library of Timisoara. Also, member and co-founder of the Romanian Society for Cultural Astronomy (SRPAC).

[2] "Producing and sharing heritage-related knowledge. Access keys for Strategy 21", Council of Europe, https://rm.coe.int/producing-and-sharing-heritage-related-knowledge-access-keys-for-strat/168093ad0a (accessed January 17, 2020).

Conservation and dissemination of heritage should be regarded as a joint societal goal. Yet a responsive society is firstly an informed society. The passing-on of cultural heritage through activities based on shared values gives way to integrative and sustainable heritage management and acts as supportive cooperation between amateurs and professionals. Integrative cultural heritage policies entail lifelong education, as they inculcate a lasting interest and longer-term knowledge and culture, and stimulate openness to experience, active imagination, and intellectual curiosity. There where the (classical, formal) educational discourse fails, heritage should become the framework for educational type of leisure activities.

"Hush! You are in a museum now!" Usually museums are perceived as "no touch" places, where contemplation of exhibits is possible from afar, in silence or low voice, in most of the cases following a path of numbered chambers each dedicated to a historical period. While it is true that museums remain among the most vulnerable institutions now receiving abundant financial support, then suffering dramatic cuttings in times of crisis, they are also privileged spaces where creativity can manifest itself in a variety of forms. The quest for leisure pursuits to escape exhaustion from busy schedules and lives or for self-fulfilment explains, at least partially, the success and popularity of (heritage/science/entertainment-) centres that combine tourism, relaxation, excitement of living new experiences and a high degree of interaction.

> [...] more and more of our shopping, eating, and vacationing experiences are being packaged in ways that enable us to bundle leisure together with "cultural and intellectual enrichment"[3] – a search for the authentic and the self-fulfilling (Falk 2016: 43).

For visitors with no or little prior knowledge, museums tend to be cognitively uncomfortable. Thus, no contemporary museum should allow itself to be a mere repository of ancient artefacts. Instead, museums should make use of their exhibits to generate exciting conversations or, in the absence of artefacts, should aim at creating "immersive learning experiences" (Levent, Pascual-Leone 2014: XIII).

If the visitor experience has been subject to intense research for anthropologists, sociologists, museologists and even psychologists and philosophers, it is because visitors are or should be "at the heart of the twenty-first century museum's existence" (Falk 2016: 20). "Forums of cultural diversity, formal and informal training centres" (Mairesse 2016: 97), agents of social inclusion, the general function of museums has continuously increased over the years. One of the major changes registered in museum experience during the last decades has been the shift from a unisensory (almost exclusively visual) to a

---

[3] With a reference to the study of Pine, Gilmore 2007.

multisensory approach. The instinctual need of mankind to touch to acquire information (Levent, Pascual-Leone 2014: 17) advocates for a different approach.

Whether we speak about museum-going or about attending heritage centres, it is the knowledge and the benefits the public derives from these visits that should count. The savage competition for audiences is what generally brings forward the argument concerning the scientific authority of heritage centres. The diversity of viewpoints gives way to disputes that take on multiple concerns like the expertise of the heritage disseminators, the fidelity to history, the education/entertainment ratio and so on. In our opinion, heritage centres appear as a useful, humble, and much needed compromise that museology should accept as a support branch whose purpose is to diminish the gap between formal education and the public's tendencies and preferences as shaped by the modern times. The outcome of their activities may not always be fully satisfactory, but as long as heritage promoters/facilitators rely on heritage consultants in order to ensure the historical accuracy of the approaches and the sustained workshops, their voice deserves to be heard.

2. The controversy around heritage centres/attractions

In the 80s and the 90s, what we can openly call nowadays "museum and heritage industry" (Walsh 1992) has witnessed a fantastic worldwide boom, although probably less marked or ideologically targeted in communist or other dictatorial heavily centralized regime led countries. The underlying debate whether the rise of the public interest in the historic past is due to better commercial strategies gradually developed over time or to a genuine care for the population/culture origins tends to minimize the merits of some initiatives aiming at reviving the individual or collective heritage. We could say that it was a little of each. In complex scenarios, with multiple stakes and a plethora of factors on different levels, the reciprocal determinism and the collective contribution are usually the most plausible explanations for the evolution of the situation. Undoubtedly the almost disturbingly high level of consumerism, the travel visa liberalisation and the massive technological changes have pushed the emergence of more and more entertainment areas likely to generate fabulous profits. While some researchers (like Walsh) argue that the above-mentioned factors alienated people from their own cultural heritage, we incline to regard them positive frameworks enabling various and attractive strategies to disseminate heritage knowledge for greater and diverse audiences.

3. Against these commercial surrogates called heritage centres

According to Kevin Walsh in his study called *The Representation of the Past. Museums and heritage in the post-modern world*:

> open-air museums, heritage centres which often employed new technologies to produce multi-media experiences, and certain established museums which decided to adopt some of the representational techniques developed by heritage attractions (Walsh 1992: 94)

represented some of the manifestations of the "heritage boom" occurring in Western Europe in the 70s and the 80s. The common denominator of these ways of simulating the past was the "promotion of heritage 'experiences'" via sensorial expensive recipes which reflected in the exaggeration of admission fees. The trend was indirectly encouraged, as it is today too in many cases, by the aridity and dreariness of the information accompanying museum displays. Despite a clear distinction operated between orthodox museums and such heritage representations, heavily criticized and underrated, the success of the latter has conducted to a swift in traditional museums approach materialized in indoor experiences of recreating history (*ibidem*, 95).

The real challenge of nowadays museums and heritage centres lies in properly addressing different categories of the visitor spectrum, that is both "the passive heritage visitor (akin to the mass tourist)" and "the serious heritage visitor (akin to the special interest traveller)", to cite the categories identified by Stephen W. Boyd and Dallen J. Timothy in their study called *Marketing issues and World Heritage Sites* (2006: 57).

For a still considerable number of experts in fields such as archaeology, history and physics, importance is attached primarily to preserving authentic pieces of history, underlying the undeniable efforts related to their acquisition, restoration, conservation and protection. Heritage centres may not constitute favourable grounds for conducting research and cannot take pride in exhibiting unique invaluable artefacts. Yet, a combination of quality specialized knowledge, educational facilities (including thematic activities and visual support) and services to respond to customers' basic needs to eat and shop is likely to ensure a higher success rate (Boyd, Timothy 2006: 61). The contemporary cultural perspective requires a well marketed museology characterized by attributes like flexibility, adaptability and interactivity (Zbuchea 2008: 155).

4. The heritage centres, a much-needed link between masses and elites

As stated by the Council of Europe in the *Recommendation No R (98) 5 adopted by the Committee of Ministers on 17 March 1998, at the 623rd meeting of the Ministers' Deputies*, "heritage education" is defined as:

> a teaching approach based on cultural heritage, incorporating active educational methods, cross-curricular approaches, a partnership between the fields of education and culture and employing the widest variety of modes of communication and expression.

The insertion of heritage education at all levels, wherever possible and through various multiple disciplines has been officially supported also by encouraging the establishment of centres hosting heritage classes. With all their strengths and weaknesses, the overall purpose of heritage centres is to offer engaging contexts for informal learning and comprehension of the past. Even if schools, universities and museums remain at the forefront of education and culture, their task would be greatly facilitated by such spaces which seek to reach audiences of all ages. They are meant to be a bridge between professionals and nonexperts.

As for the way museums act as cultural facilitators, the general perception is not very positive. We mention here the results of a survey done in the 80s and analyzed by the British researcher Nick Merriman in his study from 1988 *The social basis of museum and heritage visiting*:

> When asked "If you wanted to find out about local history or some old local place, what would be the most enjoyable way of doing it?", 20 per cent replied that they would like to visit the area by themselves, while 19 per cent said that they would prefer a guided tour of the area. Only 7 per cent indicated that they would like to go to a museum to find about the site. What this reveals is the desire to actually be in a place, and experience it first-hand, as well as an obvious dissatisfaction with the potential of most contemporary museums to facilitate a sense of place. [...]. Most importantly, those people who were "rare" visitors to museums also rated visiting the site itself well above visiting a museum (*apud* Walsh 1992: 161).

In another study mentioned by Walsh, *The Role of the Past in Contemporary Britain* [unpublished Ph.D. thesis, 1988, University of Cambridge], Merriman pointed out that the main deficiency of the contemporary archaeology is the lack of openness to interaction with passionate amateurs who were not allowed to become participants in the exciting process of excavating and discovering. Post-excavation activities involving genuine pottery, human or animal remains, interpretation and reproduction of painted pottery designs or thematic workshops dealing with activities of daily life (manual grinding of cereal grains, practicing archaeo-astronomy, prehistoric dwellings, etc.), allowing archaeology volunteering would bring history closer to present. It is high time archaeologists abandon the isolation behavior because a thrilled visitor will return and will subsequently develop a taste for history and implicitly, for authentic artefacts available within museums. References to national and international museums holding genuine artefacts whose replicas can be found in some heritage attractions might strengthen the link between traditional and alternative learning methods. Such a connection may represent a means to make sure museums are not left aside and their role continues to be acknowledged and valued.

In addition, reconstructing monuments, sites and single emblematic objects is unquestionably preferable in terms of cost efficiency (including acquisition and

preservation of tangible cultural heritage). Moreover, heritage centres prevent decay as a direct result/downside of overtourism. It is worth pointing out that outdoor museums, especially those fostering original works of art and authentic monuments are subject to multiple types of degradation, among which we mention disruption of ecosystems, lack of respect towards the local population and way of living.

Despite the new and varied technologies, little is still known about prehistoric populations and few objects have been conserved (properly) from that period. Their interpretation and dating remain complex, difficult, and never fully accurate/precise. Therefore, in the absence of written evidence, photographs or any other kind of recorded proof, the researchers' tools are limited to radiocarbon measurements of samples, logical deductions, behavioural analogies and a significant number of hypotheses.

Leisure spaces offering a variety of attractions, inviting to self-contemplation and self-discovery, are part of the new Romanian museology too. They might be flawed on several levels, but they strive to inculcate a wider awareness of a very distant past and ensure a more efficient way to transfer via vulgarization of scientific contents within more friendly and enjoyable environment. Therefore, instead of regarding heritage attractions with mistrust and scepticism, they may be valued and promoted as opportunities "to nurture a museum-going public for the future" (Phelps 1997: 426).

5. Archaeological open-air attractions in Romania

Decades ago already, in the United States and in Great Britain, the focus of museum culture has shifted from being "object-driven" to being "visitor-driven" (Chhabra 2009: 304) or, to use a capitalist terminology, from being "product-centred" to "consumer-centred" (Tobelem 1998: 338). It has been during those times when it started to be understood and developed as a consumerist phenomenon, obeying to capitalist trends and conceived in order to respond to consumers' needs.

The transition of Romanian society to democracy begun after 1990 affected also the museums. Yet it was not until a period of five or six years after that the first changes became visible. First, a dramatic shift occurred in the perception of the relationship with the authorities which had for a long time prevailed upon the relationship with the audience. The museums started to abandon their insular attitude and focused on the dialogue with the public, embraced new exhibitional approaches, and gained more substantive decision-making rights regarding heritage management and capitalization (Nițulescu 2014: 6-7). In the following years, new museums have been created, a new related legislation has been adopted and financial support has been provided for the restoration of buildings, collections enrichment and conservation labs (*ibidem*).

However, Romania is still in the challenging process of making up for the considerable delay that separates it from Western Europe and Northern America. In a former communist country, with controlled museum activity concentrated exclusively on ideological purposes and promoting a unique absolute truth never open to interpretation or discussion, the extension of museum variety and profile appears as a natural reaction to the dreariness and inoculating museum typology. Displays hidden behind glass boxes do not provide similar experiences to a visitor who needs to be convinced, impressed, touched, conquered, ultimately mesmerized after years of noxious content, farfetched history and histories, and unsolved mysteries about dramatic national events.

Given this historical context, it is no wonder that both a disbelieving adult visitor and a hard to captivate school child are attracted by these forms of recreations. A part of Romanian national museums is either closed or have not updated their discourse for almost half a century. Contemporary youth is a dynamic segment of the public who prefers digital access to culture and applies personal unguided filtering of the sources and the offered information. Except for Bucharest, museums remain rather unknown to young generations and in most of the cases the two sides come into contact as a result of school activities or accidentally, as part of a trip (during a city break, accompanied by their families). Therefore, the impact on young generations tends to be minimal and on short-term.

Apart from the lack of constant museal education, we should mention also the lack of interaction with and within the public, and the poor event visibility and advertising (Croitoru, Becuţ Marinescu 2018: 87). In addition, the irregular increase in the interest in culture registered in the last decades has reflected in the considerable gap between the elite connoisseurs and the ignorant mass which translates into a missing middle cultural class[4].

Most archaeological parks consist of archeological sites (ruins) and an adjacent (covered) museum. According to the definition given by EXARC[5] (the international ICOM Affiliated organization of Archaeological Open-Air Museums and Experimental Archaeology),

> An archaeological open-air museum is a non-profit permanent institution with outdoor true to scale architectural reconstructions primarily based on archaeological sources. It holds collections of intangible heritage resources and provides an interpretation of how people lived and acted in the past; this is

---

[4] *Proiect de management Muzeul Naţional al Hărţilor şi Cărţii Vechi 2017–2021*, http://www.muzeulhartilor.ro/wp-content/uploads/2017/09/PROIECT-MANAGERIAL-MNHCV-2017-2021.pdf, p. 4.

[5] "Definitions", *Experimental Archaeology*, https://exarc.net/about-us/definitions (accessed June 4, 2020).

accomplished according to sound scientific methods for the purposes of education, study and enjoyment of its visitors.

Etna Archeopark, Sicily (Italy); Archeopark Liptovia[6], Partizánska Ľupča (Slovakia); Archeopark Všestary[7] (Czech Republic); Archeopark Chotěbuz-Podobora (Czech Republic), Archeopark Boario Terme[8] (Italy), Les Grottes du Roc de Cazelle[9] (France) are only a few examples of heritage centres, artificially built areas holding few or no authentic artefacts and relying on replicas and reconstructions.

In Romania, we have identified several types of open-air archaeological museums that we will list below together with some relevant information:

- Ţaga Experimental Ethnoarchaeological Park (Cluj County) (Oltean 2015), as a division of the National Museum of History of Transylvania. Strengths: it offers interesting workshops (stone, bone and skin, wood processing; pottery); it is located near Lake Ţaga and close to main road. Weaknesses: adult oriented, located 50 km far from Cluj-Napoca and no public transportation, visitors need personal vehicles to reach it, mainly archeological character, small area of only 1300 sqm.
- The Archeopark inside the Princely Palace of the Oradea Citadel (Bihor County). Strengths: visitors of the fortress are likely to visit also the archeopark (occupying the inner courtyard of 5000 sqm). Weaknesses: only the architectural aspect is highlighted (archaeological vestiges).
- Traian Zorzoliu Archeopark-Museum of the Boian Plain in Drăgăneşti-Olt (Olt County) is the reconstruction of a Neolithic village (6 huts, surrounded by a defense ditch and fence, with a bridge for access to settlements and tools typical to occupations 4500 years ago) specific to the Gumelniţa culture. Strengths: as part of the Museum Complex, it may benefit of a better management and of visitors; there is a great variety of historical relics (highlighted or not...) in the area (*e-Cultura.info* 2014). Weaknesses: limited in experience in itself, it does not offer any activities.
- The ASAIR Archaeopark (Ilfov County)[10] is an initiative of the Association of Students in Archeology and History of Romania. Strengths: experimental archeology (workshops), organization of conferences, publication of thematic journals. Weaknesses: the website appears to have ceased its activity in 2019.

---

[6] Archeopark Liptovia, http://www.archeoparkliptovia.sk (accessed May 10, 2020).

[7] Archeopark Všestary, http://archeoparkvsestary.cz (accessed March 21, 2020).

[8] Archeopark Boario Terme, https://www.archeopark.net (accessed March 23, 2020).

[9] Les Grottes du Roc de Cazelle, http://rocdecazelle.com (accessed February 13, 2020).

[10] "Asociatia Studentilor in Arheologie si Istorie din Romania (ASAIR) (RO)", *Open Archaeology*, http://openarchaeology.info/institutional-members/asair-ro.

- Museum of Human Evolution and Technology in Paleolithic in Târgovişte (Dâmboviţa County). Strengths: good central location, successful reproductions of the Paleolithic habitat and an impressive collection of artifacts from this period (miniature statuettes). Weaknesses: poor visibility and publicity.

Conclusions

This paper attempted to outline the educational potential of open-air recreations/representations of the distant, primitive past in an effective way to attract the post-communist public and young generations. From staging historical re-enactments on a regular, fixed basis as part of a community's tradition to open air museums, thematic parks and heritage attractions, heritage is kept alive, at least or perhaps the most importantly, on a spiritual level.

Heritage centres are centrical exploratory alternatives to the dispersed monodisciplinary enclosed scientific approach embraced by traditional museums ensure the delivering of heritage knowledge. In this way, they turn into valuable educational auxiliaries and they ensure the preservation of "the idea of history as a process which continues in the present" (Walsh 1992: 86), a historical identity without gaps or fractures and missing pieces. Furthermore, in recent years, museums started to acknowledge the fact that the visiting experience needs to be complemented with relaxing elements, leisure areas (cafeterias, pubs or other various types of entertainment) that would help visitors cope with the natural and inevitable fatigue felt after a significant amount of time spent within the museum and turn them into constant, regular visitors.

In Romania there are still few proponents of the new museology and their voice is still too faint to be heard, their actions not yet visible enough. While the concept of heritage attractions set in open-air spaces has already long ago established itself in countries like England and on continents such as North America, it has taken long until Romanian institutions have realized their discourse is obsolete and no longer efficient. A revival has thus become imperative. Museums should invest more in building an elaborate, an honest and a durable relationship with the prospective public, engage in surveying the public's expectations (questionnaires, interviews, complex studies) and hence strive to meet them in the most efficient ways possible. And this cannot be done in absence of several key elements: a marketing plan, local partnerships with various entities, a coherent vision and clear audience-related objectives.

An inert museography cannot survive in a globalized digitalized world. It requires systematic efforts to reassure and maintain the credibility of its expertise (Opriş 2006: 3), to redefine its methodologies and purposes. In order to be able to and have the right to teach and instruct, you must first be willing to hear and adapt to your listeners. Otherwise, the resulting autistic discourse will remain without

any echo and will fade quickly. The new museography must continuously update its standards and be collectively supported by the society whom it serves.

We strongly believe the cultural dimension can go hand in hand with less "noble" goals such as local economic growth and enhancement of tourism in the respective area. These two factors can largely contribute to nurturing and maintaining the community cohesion, by assessing new roles and reviving older ones currently overlooked by the mature generations while completely unknown to younger individuals. The popularity of the didactic experiences is obviously not the sole criterion to be considered when evaluating the usefulness or quality of heritage centres. If for some they fall short of authentic history unless the expertise of the heritage providers is asserted, it is currently admitted that these simulations of the past serve as "tasters", as an invitation to investigate further. Further where? Within museums. They should consequently not be considered forged simulacra of the past or as an alarming split from the traditional museums but should coexist as popular cultural ambassadors for the large public, for reciprocal support and with various heritage derivatives.

Bibliography

Boyd, Timothy 2006: Stephen W. Boyd, Dallen J. Timothy, *Marketing issues and World Heritage Sites*, "Managing World Heritage Sites", edited by Anna Leask and Alan Fyall, Burlington, Elsevier.

Chhabra 2009: Deepak Chhabra, *Proposing a sustainable marketing framework for heritage tourism*, "Journal of Sustainable Tourism", Nr. 17 (3), pp. 303-320.

Council of Europe 1998: *Recommendation No R (98) 5 adopted by the Committee of Ministers on 17 March 1998, at the 623rd meeting of the Ministers'Deputies*, https://rm.coe.int/16804f1ca1 (consultat la data de 5 martie 2020).

Croitoru, Becuţ Marinescu 2018: Carmen Croitoru, Anda Becuţ Marinescu (eds.) *Barometrul de Consum Cultural 2017. Cultura în pragul Centenarului Marii Uniri: identitate, patrimoniu şi practici culturale*, Bucureşti, Editura Universitară.

Falk 2016: J. H. Falk, *Identity and the Museum Visitor Experience*, London and New York, Routledge Taylor & Francis Group.

Levent, Pascual-Leone 2014: Nina Levent, Alvaro Pascual-Leone (eds.) *The Multisensory Museum. Cross-Disciplinary Perspectives on Touch, Sound, Smell, Memory, and Space*, Lanham, MD: Rowman and Littlefield.

Mairesse 2016: François Mairesse, *The UNESCO Recommendation on the Protection and Promotion of Museums and Collections, their Diversity and their Role in Society*, "Museums, Ethics and Cultural Heritage", edited by Bernice L. Murphy, London and New York, Routledge Taylor & Francis Group, pp. 95-102.

Merriman 1988: Nick Merriman, *The social basis of museum and heritage visiting*, "Museum Studies in Material Culture", edited by S. M. Pearce, Leicester, Leicester University Press, pp. 153-171.

Niţulescu 2014: Virgil Ştefan Niţulescu, *Peisaj muzeal de după tranziţie*, "Revista Muzeelor", I, Noiembrie 2014, Nr. 1, pp. 6-8.

Oltean 2015: Alin Oltean, *O bucată de istorie: Parcul etnoarheologic experimental Ţaga*, "StudentPress", 12 ianuarie 2015, http://studentpress.ro/2015/01/o-bucata-de-istorie-parcul-etnoarheologic-experimental-taga (consultat la data de 17 februarie 2020).

Opriş 2006: Ion Opriş, *Muzeosofia*, Bucureşti, Editura Oscar Print.

Phelps 1997: Angela Phelps, *Display. Heritage Centres – Measuring Success*, "Museum Management and Curatorship", vol. XVI (4), 1997, pp. 424-426.

Pine, Gilmore 2007: J. Pine and J. Gilmore, *Authenticity. What consumers really want*, Boston, Harvard Business School.

Tobelem 1998: Jean-Michel Tobelem, *The Marketing Approach in Museums*, "Museum Management and Curatorship", vol. XVI, nr. 4, Elsevier Science Ltd., pp. 337-354.

Walsh 1992: Kevin Walsh, *The Representation of the Past. Museums and heritage in the post-modern world*, London and New York, Routledge.

Zbuchea 2008: Alexandra Zbuchea, *Marketingul în slujba patrimoniului cultural*, Bucureşti, Editura Universitară.

Abstract

When institutional initiatives do not provide the best practices related to heritage management or they ignore the dramatic changes in audience typology and in the environment in which they function, it is imperative that private actions offer viable strategies for a more efficient dissemination of heritage knowledge. The "conversion into further investigators" of the present and future generations is one essential aspect in cultural heritage preservation and can be successfully done outside museums and in absence of original artefacts. This paper offers a global overview of the benefits of heritage attractions or centres, defined as open-air exploratory approaches, mixing (mainly historical and archaeological) heritage education, relaxation, and entertainment. As opposed to enclosed monodisciplinary rigid frameworks (traditional museums), the information they provide is more comprehensible to a larger number of individuals (visitors). Heritage centres are – in Romania as well as worldwide – efficient ways of enhancing heritage awareness and increasing the number of visitors of non-interactive cultural institutions hosting historical artefacts, delivering scientific information and permanently striving to preserve tangible remnants (manuscripts, relics). Thus, turning leisure driven visitors into potential museum visitors may lead to considerable growth of the cultural capital. Entrepreneurial actors who take over the role of promoting or at least contributing to the promotion of the cultural heritage are experts from different fields (anthropology, tourism, history, sociology, integrative sustainability, ecology, business management etc.) or simply passionate individuals. The unique participatory leisure activities they provide ensure long-term cultural gains for various ages and allow for recreation of history, for discovery of the ancestors' way of living, surviving and exploring. Hence, such initiatives should not be disregarded as pseudo-scientific approaches but as important preliminary steps to traditional museum experiences. The more so as the new museography must continuously update its standards and seek for new didactics, perspectives and methodologies in order to achieve its main goals: facilitate the discovery and understanding of history.

Imaginarul blestemului. Câteva explicații etnolingvistice

Lavinia NASTA*

Keywords: *imaginary*; *curse*; *ethnolinguistics*; *illness*; *death.*

1. Introducere

În cercetările noastre din trecut[1], pentru a realiza profilul conceptului de „blestem”, am refăcut imaginea lingvistică (Nasta 2020a: 33-39) a termenului, analizând elemente precum etimologia, probleme de semantică, sinonime, derivate, fonetisme, proverbe și expresii, în care apar cuvântul „blestem” și derivatele lui și, ulterior, am reconstituit imaginea culturală (Nasta 2020b: 1405-1417) a noțiunii amintite, prilej în care am prezentat un istoric al conceptului în discuție, insistând asupra tipologiei blestem religios vs blestem laic, și asupra unor aspecte importante ca emițătorul blestemului, destinatarul blestemului, cauza blestemului, agenții implicați în actul pedepsitor. Din acest motiv nu vom relua problemele deja analizate, ci vom încerca să explicăm, din perspectivă etnolingvistică[2], mai multe imprecații, lucru care va evidenția latura lugubră, sinistră a patrimoniului lingvistic românesc. Spunem „sinistru” deoarece imaginarul blestemului, care este unul al damnării, reprezintă „un imaginar în care predomină macabrul” (Mazilu 2001: 368).

Blestemul, văzut ca „act de magie lexicală prin care se invocă mânia sau urgia unei divinități asupra unei ființe, unui obiect, unei acțiuni” (Kernbach 1995: 45), este utilizat atât în spațiul sacru (= blestemul religios), având finalitate punitiv-justițiară, cât și în spațiul profan (= blestemul laic/blestemul popular), având finalitate vindicativă.

Chiar dacă, de multe ori, reprezintă o continuare a blestemului religios, pentru descifrarea blestemului popular este nevoie nu doar de o cunoaștere a figurilor și a exemplelor biblice, cum este în cazul blestemului arhieresc, ci și de o inițiere în simbolurile, credințele, datinile și obiceiurile populare. Astfel, pentru a înțelege imaginea din spatele maledicțiilor populare e nevoie de o incursiune în

* Facultatea de Litere, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, România.

[1] Această lucrare a fost sprijinită prin proiectul Ministerului Cercetării și Inovării, CCCDI - UEFISCDI, număr proiect PN-III-P1-1.2-PCCDI-2017-0326 /49 PCCDI, în conformitate cu PNCDI III.

[2] Pentru mai multe detalii privind perspectiva etnolingvistică asupra imaginarului, a se vedea Platon 2019: 114-119.

folclor. Prin urmare, blestemul devine un act lingvistic creativ, metaforic, de multe ori, indescifrabil. Acceptarea acestei laturi creative, metaforice ne va ajuta să înțelegem semnificația blestemelor. Vom observa că, în cele mai multe imprecații, metafora este folosită ca mijloc al potențării impresiei, astfel că o exprimare ca „Vede-te-aş mort" este înlocuită cu diferite expresii al căror rol este de a augmenta sentimentul fricii: „Vede-te-aş întins pe laiță!", „Mânca-te-ar corbii!!, „Face-te-ai oale şi urcioare!" etc. În aceste exemple, sensul progresiv, intensificator al metaforei este evident. În sentințele damnării, intenția estetică a potențării prin metaforă apare fie ca mărire, fie ca multiplicare, fie ca întărire, fapt care duce la desăvârşirea funcțiilor sensibilizatoare şi intensificatoare ale metaforei[3].

2. Analiza etnolingvistică a câtorva imprecații

În continuare, ne propunem să refacem drumul invers al câtorva dintre aceste blesteme, determinând imaginea obiceiurilor/ideilor care stau la baza actelor lingvistice imprecatorii rostite de români. Precizăm că blestemul popular, deşi are o construcție stereotipă, se rezumă, adesea, la pedeapsa propriu-zisă (penuria, maladia, dezechilibrul de traiul cotidian, imposibilitatea atingerii unor țeluri, lipsa de confort sufletesc sau fizic, absența succesului în dragoste, moartea, neputrezirea). Exemplele pe care le vom analiza, clasificate în funcție de pedeapsa invocată, sunt preluate din diferite lucrări ale folcloriştilor români.

Din categoria blestemelor în care se invocă boala amintim: „Lovi-te-ar boala să te lovească!" (Candrea 1999: 205); „Sări-i-ar ochii!" (*ibidem*); „Pice-ți carnea de pe oase!" (Niculiță-Voronca 1998: 13); „Să se topească carnea pe tine ca lumânarea!" (Candrea 1999: 205), „Rămâi, fine, sănătos,/ Ca un măr putregăios,/ Rămâi, fină, sănătoasă,/ Ca o pară viermănoasă." (Niculiță-Voronca) 1998: 11)

„Lovi-te-ar boala să te lovească!"

Întrebuințat cu sensul de „a se abate asupra, a veni peste, a cuprinde (vătămând, producând un efect negativ etc.)" (DLR VIII: 433), verbul „a lovi" este utilizat repetitiv, prima oară la modul condițional-optativ şi, ulterior, la conjunctiv, modurile preferate în blesteme, cu scopul de a accentua sau de a grăbi îndeplinirea pedepsei. Ceea ce atrage atenția în imprecație este cuvântul „boală", care, în acest context, poate beneficia de două explicații: boală în sens general, sinonim cu „maladie", şi boală în sens particular, o anumită boală, una specifică.

De obicei, în blestemele prin care se invocă maladia, fie se specifică numele bolii (de exemplu, „Mânca-v-ar ciuma să vă mănânce!", „Mânca-l-ar brânca să-l mănânce!" etc.) (DLR IX: 675), fie sunt numite simptomele, efectele ei (de exemplu, ultimul stadiu al leprei este descompunerea țesuturilor, de aici

[3] Pentru detalii privind problemele metaforei, a se vedea Vianu 1957.

blestemul „Pice-ţi carnea de pe oase!"). De aceea blestemul pe care îl analizăm are un statut aparte dacă avem în vedere aspectul cuprinzător, generalizant al termenului „boală". Observăm aici dorinţa acută a emiţătorului blestemului de a-şi vedea inamicul, adică pe cel blestemat, stăpânit de suferinţă, răpus de durere, indiferent de ce tip. Dintre blestemele care atrag pedepse în timpul vieţii omului, cele prin care se invocă boala sunt cele mai de temut, tocmai pentru că „bolile, ca şi moartea, sunt concepute de poporul nostru ca duhuri răutăcioase şi pizmătăreţe pe viaţa omului" (Ciauşanu 2007: 184). Prin faptul că boala pune stăpânire pe trupul omului şi îl chinuie, ea este percepută ca o anticameră a morţii.

În sens restrâns, cuvântul „boală" denumeşte, de fapt, un tip specific de maladie. Ocupându-se de terminologia bolilor, I. A. Candrea descoperă că pentru febra tifoidă, în Moldova, se utilizează şi termenul „boală", în timp ce, în judeţul Constanţa, pentru aceeaşi suferinţă, se folosesc sintagmele „boală lungă", „boală mare", „boală rusească" (Candrea 1999: 239).

Spre deosebire de folcloristul amintit, DLR (I: 585) înregistrează pentru cuvântul „boală" alte trei semnificaţii regionale: sifilis (în Sălaj), lângoare (în Moldova), epilepsie (în Braşov).

Chiar dacă sensul blestemului „Lovi-te-ar boala să te lovească!" poate să difere în funcţie de zona din care provine emitentul, pedeapsa invocată este la fel de terifiantă.

„Pice-ţi carnea de pe oase!"

Cele mai întâlnite semnificaţii ale verbului *a pica* sunt: *a cădea*, *a se desprinde*, *a se desface dintr-un tot*, *dintr-un ansamblu*. Având în vedere utilizarea verbului în context blasfemic, emiţătorul invocă asupra persoanei blestemate o pedeapsă îngrozitoare, şi anume înlăturarea ţesutului muscular al corpului.

În funcţie de interpretarea imprecaţiei amintite, emitentul fie invocă anumite boli, pe care refuză să le numească, preferând să accentueze efectele devastatoare, care au ca scop vătămarea corpului până la extincţie, fie face aluzie la anumite rituri funerare precreştine.

Desprinderea cărnii de pe oase, ca efect al unei boli grave care cuprinde tot trupul, este deseori amintită în Biblie, ceea ce ar favoriza prima accepţie, aceea a invocării unei maladii care afectează pielea şi ţesutul muscular, ca de exemplu lepra, pesta/ciuma bubonică, scabia, abcese, flegmoane, excoriaţii[4]. Potrivit credinţei populare, boala reuşeşte să pătrundă în toate părţile corpului prin faptul că „diavolul se poate aciua în cele mai ascunse ascunzători ale unei fiinţe" (Gorovei 1931: 21), prin urmare şi în ţesutul muscular.

Pe lângă bolile primejdioase care, inevitabil, în trecut, duceau la deces, blestemul aminteşte de excarnarea de după moarte. Potrivit unor informaţii

---

[4] Pentru mai multe boli infecţioase, boli ale pielii şi leziuni externe, a se vedea Candrea, 1999: 239–240.

etnografice comentate de Ion Ghinoiu, în spațiul carpatic au existat niște rituri funerare „cum ar fi ciopârțirea cadavrelor sau expunerea acestora pentru a fi devorate de zeița pasăre” (Ghinoiu 2013: 310). Excarnarea cadavrelor de păsări ori animale carnivore, deși reprezintă un ritual precreștin, îl regăsim și în scrierile veterotestamentare („Trupul tău mort va fi hrana tuturor păsărilor cerului și fiarelor pământului; și nu va fi nimeni care să le sperie” Deuteronom 28:26).

Indiferent de interpretarea acordată, sensul este deopotrivă sumbru.

Din categoria blestemelor în care se invocă dezechilibrul din traiul cotidian, sărăcia, nevoia amintim: „Să n-aibă hrană, nici noroc,/ Să n-aibă hrană pe pământ,/ Nici cruciță la mormânt” (Niculiță-Voronca 1998: 10), „Călca-te-ar nevoia!” (Candrea 1999: 205), „Mânca-te-ar gherla!” (Dumistrăcel 2011: 411); „Mânca-te-ar mănăstirea!” (Dumistrăcel 2011: 411), „Bată-te-ar pâinea și sarea mea!” (Niculiță-Voronca 1998: 137).

„Mânca-te-ar gherla!”

În cadrul acestui blestem, la fel ca în cele mai multe imprecații (ex. „Mânca-i-ar pământul!”, „Mânca-o-ar focul!”, „Mânca-te-ar funia!” etc.), verbul „a mânca” este utilizat cu sensul figurat de „a face să dispară; a consuma, a distruge” (DLR IX: p. 675).

În ceea ce privește substantivul „gherla”, acesta are un istoric aparte. Dicționarul înregistrează pentru acest substantiv sensul de „închisoare, penitenciar”, cuvântul formându-se prin antonomază de la substantivul propriu „Gherla”, care desemnează numele cunoscutului oraș transilvănean, devenit celebru pentru închisoarea sa. De la substantivul comun „gherlă”, prin derivare cu sufixul calificativ „-an”, s-a format substantivul „gherlan”, care are două semnificații: pe de o parte, are sensul de „hoțoman, tâlhar” și, pe de altă parte, are sensul de „zugrav de icoane (meșteșug învățat în închisoarea din Gherla)” (DLR VI: 254).

O altă explicație dată acestui termen este de „instrument de tortură folosit inițial, probabil, la închisoarea” (Dumistrăcel 2011: 411) din localitatea cu același nume.

Uneori, cei care proferează blestemul, schimbă termenul „gherlă” cu alții care semnifică același lucru: „Mânca-te-ar pușcăria!”, „Mânca-te-ar ocna!”, „Târșoru te mănâncă!”[5], „Mânca-te-ar mănăstirea!”. Dintre toți acești termeni, atipic este cuvântul „mănăstire”, care, prin definiție, reprezintă simbolul sfințeniei, al purității, cu alte cuvinte este exact opusul închisorii. Se pare că deplasarea de sens al cuvântului aici analizat nu reprezintă o exprimare eufemistică și nu se explică nici printr-o simplă antifrază, ci la originea acestei expresii imprecatorii stau evenimente socio-istorice. Amintim astfel că, în secolele trecute, multe mănăstiri sau schituri „au servit, la început, pentru detenția

[5] Pentru explicarea acestei expresii, vezi Dumistrăcel 2011: 408–411.

boierilor surghiuniți ori «puși la propeală», dependințele fiind apoi amenajate ca închisori propriu-zise" (Dumistrăcel 2011: 410).

Indiferent care dintre substantivele amintite (gherlă, pușcărie, ocnă, mănăstire) sunt utilizate în blestem, pedeapsa invocată este aceeași, respectiv condamnarea la tortură în timpul vieții, la un trai neliniști și chinuit, la izolare față de familie.

„Bată-te-ar pâinea și sarea mea!"

În credințele românilor, pâinea nu reprezintă doar un simplu aliment care potolește foamea, ci, îndeplinind funcții oraculare, este utilizată în diferite ritualuri ori în descântece, devenind un simbol al bucuriei, al regenerării, al rodnicie, al bunăstării și al fertilității. Despre pâine se spune că este „este fața lui Hristos" (Antonescu 2016: 513) ori „fața lui Dumnezeu" (*ibidem*: 519), motiv pentru care a arunca pâinea, sub orice formă s-ar afla (cozonac, colac etc.), se consideră a fi un mare păcat. Semnificația principală a pâinii, indiferent de evenimentul gospodăresc, festiv sau funerar, este de a marca un

> [...] *început*, căruia omul dorește să-i asigure continuitate și prosperitate: începerea muncilor agricole, construirea unei case, botezul (începutul vieții), nunta (începutul vieții de familie) și chiar înmormântarea (în gândirea tradițională, începutul altei vieți în lumea cealaltă (*ibidem*: 513).

De multe ori, în desfășurarea acțiunilor ceremoniale, oamenii folosesc, alături de pâine, și sarea. La fel ca pâinea, sarea are aceleași implicații pozitive în viața omului, ea reprezentând „mana lui Dumnezeu", dreptatea", „sfânta dreptate" (Niculiță-Voronca I 1998: 136) sau „dar al zeilor" (Antonescu 2016: 583). Pentru a fi feriți de deochi ori de alte vrăji, atât oamenii, cât și animalele, foloseau sare descântată, care avea funcții magice. De la aceste funcțiile ritualice, sarea devine semn al ospitalității, întâmpinarea unui oaspete cu pâine și sare exprimând astăzi cele mai sincere sentimente de respect și prietenie (*ibidem*).

Nu doar pâinea, ci și sarea concentrează o simbolistică prin excelență pozitivă, binefăcătoare, cu funcții apotropaice și de bun augur, cele două alimente reprezentând simboluri ale căror întrebuințări sunt legate, în principiu, de închegarea și menținerea relațiilor în cadrul societății.

Având în vedere accepțiile oferite celor două alimente, pâinea și sarea, utilizarea lor într-un blestem devine atipică. Cu alte cuvinte, cum să te bată pâinea și sarea, din moment ce ele semnifică belșug și ospitalitate, iar absența lor înseamnă ghinion?

După aceste explicații, am ajuns la concluzia că „Bată-te-ar pâinea și sarea mea!" ar putea fi un pseudoblestem, care păstrează forma unei reale imprecații, însă, spre deosebire de blestemul prototipic, semnificația pozitivă a lexemelor substantivale (*pâine* și *sare*) absoarbe sensul negativ al verbului la modul condițional „a bate". În categoria falselor blesteme, intră și „Mânca-te-ar binele!", „Bată-te-ar norocul", care, de fapt, sunt urări de bine, având implicații pozitive.

Totuși, Elena Niculiță-Voronca, în credințele despre sare, pe care le culege din diferite zone ale țării, nuanțează că această expresie este, fără îndoială, un blestem, care nu poate avea decât consecințe negative asupra destinatarului. Prin urmare, credem că această imprecație a fost rostită de un om păgubit, căruia i s-au furat cele două alimente prețioase, deoarece se spune că „dacă se fură pâine și sare din casa unui gospodar care are vacă dătătoare de lapte mult, acea vită nu va mai avea lapte” (*ibidem*: 519), „că nu-i merge bine celui căruia i se fură din sare” sau „că este semn de pagubă dacă i se fură cuiva sare din casă” (*ibidem*: 583). Blestemul ar fi o întoarcere a răului împotriva vinovatului, având rol vindicativ. La aceasta, mai adăugăm faptul că sarea și pâinea erau folosite ca talismane pentru a proteja oamenii, animalele sau obiectele de deochi, de boli și chiar de Necuratul (Niculiță-Voronca I 1998: 139), întrucât se credea că duhurile necurate se temeau de cele două alimente. Așadar, utilizând blestemul amintit, oamenii țineau dușmanii și forțele demonice la distanță de gospodării.

Din categoria blestemelor în care se invocă pedeapsa morții amintim „Vede-te-aș mort!” (Marian 2009: 58) „Vede-te-aș cu fața în sus!” (*ibidem*), „Vede-te-aș întins pe laiță!” (*ibidem*), „Vede-te-aș întins sau lungit pe masă!” (*ibidem*), „Vede-te-aș cu picioarele nainte!” (*ibidem*), „Să n-apuci ziua de mâine!” (Candrea 1999: 205), „Mânca-ți-aș coliva!” (*ibidem*), „Mânca-l-ar viermii!” (Pamfile 1999: 16), „Mânca-te-ar corbii!” (Niculiță-Voronca II 1998: 77), „Să n-ajungi tu anul nou!” (*ibidem*: 11), „Să n-ajungi tu sâmbăta!” (*ibidem*), „Zice-ți-ar popa pe cap!” (Ciaușanu 1931: 12), „Face-te-ai oale și urcioare!” (*ibidem*: 45) „Să se-aleagă praful și pulberea de capu-ți!” (Candrea 1999: 205), „Șede-ți-ar stâlpul la cap!” (Pamfile 1999: 16), „Dormire-ai somnul morții!” (*ibidem*), „Bea-te-ar șerpii și tăunii!” (*ibidem*); „N-ai mai auzi cucul!” (*ibidem*), „N-ai mai vedea fața soarelui!” (*ibidem*).

„Să se-aleagă praful și pulberea de capu-ți!”

Expresiile „a face/a preface în/a rămâne/a fi praf și pulbere” (sau „țărână, scrum, cenușă etc.”) se folosesc pentru a spune despre cineva sau ceva că este „sfărâmat, prefăcut în bucățele foarte mici, nimicit, distrus, din care nu a mai rămas nimic, ucis, pierit” (DLR XII: 1192), praful, respectiv pulberea reprezentând un „material format din particule foarte fine și ușoare de sol” (*ibidem*: 1191, 1745). În sens figurat, cei doi termeni pot semnifica „trupul omenesc considerat ca ceva pieritor, supus acțiunii distrugătoare a timpului” (*ibidem*: 1746).

Având în vedere aceste definiții, e posibil ca blestemul enunțat să reprezinte, de fapt, o refacere a blestemului originar din Geneza 3:19, care viza transformarea omului în pământ, materia din care a fost creat: „pământ ești și în pământ te vei întoarce”. Concepția potrivit căreia omul este o ființă fragilă destinată morții este confirmată și de faptul că, în cele mai multe limbi indo-europene, „principalii termeni pentru noțiunea «om» provin din rădăcinile pentru «moarte» sau «pământ»” (Wald, Slușanschi 1987: 288).

Prin urmare, cel care rostește această imprecație dorește să grăbească transformarea iminentă a celui blestemat în țărână (praf, pulbere).

Un blestem asemănător, dar cu mai multe semnificații legate de datinile românilor, este „Face-te-ai oale și urcioare!”, explicat de Stelian Dumistrăcel (2001: 271-276).

„Mânca-te-ar corbii!”

Verbul *a mânca* în combinație cu numele unei păsări de pradă nu poate avea decât conotație negativă, respectiv aceea de *a rupe prada în bucăți, a sfâșia, a devora*.

În ceea ce privește legendele despre corb, acestea sunt diametral opuse, catalogându-l fie ca pasăre blestemată, fie ca pasăre sfântă. În unele credințe românești, se spune că acesta a fost blestemat de Noe să fie negru și să caute mereu leșuri, întrucât a dat dovadă de neascultare și lăcomie în momentul în care a fost trimis să cerceteze dacă pământul s-a uscat în urma potopului. În alte legende, din cauză că nu a vrut să ajute la curățarea pâraielor, corbul a fost blestemat de Dumnezeu să nu bea apă (Niculiță-Voronca II 1998: 76-77).

Se pare că accepțiile negative care se dau acestei păsări sunt de dată recentă și, în general, sunt specifice spațiului european. La polul opus, în lumea asiatică, în special în China, Japonia și India, corbul este considerat o pasăre solară, fiind simbol al gratitudinii filiale ori al perspicacității (Chevalier, Gheerbrant 1982: 285-286). Și în spațiul creștin există atestări în care corbul e considerat a fi pasăre sfântă, și, pentru că el l-a hrănit pe prorocul Ilie și are semnul crucii pe cerul gurii, nu e permisă uciderea lui.

În ciuda acestei controverse interpretative, valențele negative ale acestei păsări blestemate se observă cu precădere în literatura populară românească. Astfel, cultura mitologică a celui care a proferat un asemenea blestem este neîndoielnică, iar pasărea amintită în formula imprecatorie nu este aleasă la întâmplare. Dicționarele de mitologie românească rețin versuri dintr-un bocet în care o corboaică prevestește moartea „Mie mi-a venit,/ Ieri, de-alaltăieri,/ O corboaică neagră/ Pe sus învolbând,/ Din aripi pleznind,/ Pe mine m-a pleznit,/ Graiu mi-a pierit” (Ghinoiu 2013: 92). Această pasăre cobitoare, „sol al puterilor infernale” (Antonescu 2016: 184), devine mesagerul funerar care devastează omul. Atribuind corbului această dimensiune psihopompă, blestemul analizat ar semnifica *să te înghită, să te devoreze, să te sfâșie moartea*, simbolizată de zeița-pasăre care ia graiul și sufletul muribundului (Ghinoiu 2013: 92).

Însă, dacă avem în vedere latura concretă a blestemului, imprecația amintită se încadrează în suita de blesteme prin care se invocă neliniștea de după moarte. Condamnat să mănânce leșuri, „corbul, ca să-și facă rost de hrană, are nevoie și dorește moartea celorlalte ființe” (Antonescu 2016: 184). Astfel, prin imprecația „Mânca-te-ar corbii!”, emitentul nu dorește doar moartea propriu-zisă, ci și chinul *post-mortem*, care constă în a-i fi lăsat corpul blestematului unor păsări de pradă precum corbii.

Din categoria blestemelor în care se invocă neliniştea de după moarte, neputrezirea, chinul veşnic amintim: „Să n-aibă lumină la moartea sa!" (Marian 2009: 27), „Să dea Dumnezeu să n-ai pe nimeni să-ţi închidă ochii" (*ibidem*: 34), „Duce-te-ai cu apa sâmbetei!" (*ibidem*: 341), „Lua-te-ar dracu să nu te mai văd!" (*ibidem*), „Să dea Dumnezeu să n-ai pe nimeni să te bocească!" (Marian 2009: 102), „Să n-aibă parte de pomană!" (*ibidem*: 263), „Să nu aibă odihnă în mormânt" (Şăineanu 1978: 582, 589), „N-ai avea loc în pământ şi nici ţărână la mormânt" (*ibidem*: 582), „Să te muncească dracii!" (Pamfile 1999: 16).

„Să n-aibă lumină la moartea sa!"

Pentru un novice, această imprecaţie ar putea să nu aibă sens, deoarece orice om, în momentul morţii, închide ochii şi, prin urmare, nu mai are acces la lumină. Totuşi, în acest enunţ „lumina" nu are sensul obişnuit, concret de radiaţie luminoasă provenită de la soare sau alte surse luminoase, ci are semnificaţia populară de „lumânare". Astfel, traducerea blestemului amintit ar fi „a muri singur, fără să aibă o lumânare aprinsă" (DLR VIII: 690).

Nici aşa blestemul nu poate fi înţeles dacă nu se are în vedere vechiul obicei creştin, pe care românii din diferite regiuni ale ţării îl practică, respectiv acela de a ţine o lumânare aprinsă (sau mai multe) la capul muribundului. Există diferite practici legate de acest obicei, de exemplu, în unele regiuni, lumânarea este ţinută chiar de cel care trage să moară, iar în altele, lumânarea este ţinută de cei apropiaţi, de îngrijitori, de vecini etc. Oricum, cel mai înfiorător lucru pentru românii de pretutindeni (Bucovina, Transilvania, Moldova, Banat, Ţara Românească) este a muri fără lumină. Se consideră că acela care a murit fără lumină ori a avut păcate mari, ori a fost blestemat de cineva.

După credinţa unora, sufletul celui neluminat umblă „[...]fără să aibă odihnă, rătăcind prin aer şi abia după un timp mai îndelungat poate ajunge la Dumnezeu" (Marian 2009: 29), însă, după credinţa altora, „sufletul unui astfel de om pe cealaltă lume neavând lumină stă tot în întuneric, şi mai pe urmă din cauza aceasta va merge desigur în iad" (*ibidem*). De precizat este că

> [...] damnarea sufletului după moarte nu este un topos originar creştin, el întâlnindu-se în cultura sumeriană sau în arta etruscă cu aproximativ 350 de ani înaintea erei noastre (Bădescu 2013: 160).

Ulterior, sufletele damnate au devenit teme predilecte în arta şi literatura creştină prin autoritatea Bibliei.

Rezumând, oamenii, după moartea lor, au nevoie de lumină pentru a nu se rătăci în drumul lor spre Dumnezeu, pentru a vedea calea dreaptă, pentru a trece puntea sub care este iadul (Marian 2009: 336). În caz contrar, fără lumină aprinsă, sufletele celor morţi nu văd încotro se îndreaptă şi, astfel, rămân pradă îngerilor căzuţi, dracilor, care stau în văzduh şi care le direcţionează spre iad (*ibidem*: 333-334).

„N-ai avea loc în pământ şi nici ţărână la mormânt"

Pentru creștini, blestemele care fac referire la absența înhumării sunt dintre cele mai îngrozitoare. Din această cauză, de teamă să nu rămână fără mormânt, românii din diferite regiuni se îngrijesc de locul de veci încă din timpul vieții, „ca nu cumva în lipsa mormântului să rămână neîngropați” (*ibidem*: 266). Acest fapt atestă dorința omului de a se reintegra în pământul-mamă, materia din care el este creat.

Pedeapsa neînhumării, a lipsirii de mormânt (din Deuteronom și proroocii biblici) prezentă în multe dintre blestemele românilor, în special în cele proferate de mame, traversează istoria umanității venind din epocile păgâne, unde, la fel ca în creștinism, aducea oprobiul suprem (Bădescu 2013: 41). Defunctului marginal ori străin, prin neintegrare în țărână, în pământ, îi era prelungit supliciul despărțirii sufletului de trup. Acest aspect este întărit de credința că sufletul omului, al cărui trup rămâne neînmormântat, „plânge cu îngerul său” (Marian 2009: 262) sau „rătăcește prin locuri necunoscute și nu poate trece în parte la odihna eternă, ci trebuie să se curățească mai întâi de păcatele ce le-a făcut în viață” (*ibidem*). Despre asemenea oameni, care nu au beneficiat de serviciul de înmormântare, se spune că au fost foarte păcătoși (de exemplu, sinucigașii) ori blestemați (de exemplu, feciorii care mergeau la oaste și mureau printre străini).

În cazul celor blestemați care au murit fără mormânt, ridicarea blestemului după moarte le revenea urmașilor. Aceștia fie apelau la preoți care oficiau rugăciuni de dezlegare, fie recurgeau la diferite obiceiuri de îngrijire a sufletului celui mort și neînhumat.

3. În loc de concluzii

În zilele noastre, deși blestemul este privat tot mai mult de componenta magică, fiind vizibilă o puternică desacralizare a lui, totuși, acesta continuă să dăinuie, chiar să se dezvolte sub forma blestemului trivial (înjurăturile)[6]. Cauzele care au condus la degradarea imprecațiilor, precum utilizarea frecventă a maledicțiilor, pierderea încrederii în valoarea actului magic, proliferarea unor „blesteme stradale” ca „Mânca-te-ar canceru'!”, „Călca-te-ar trenu'!”, „Lovi-te-ar tramvaiu'!”, „Lovi-te-ar buldozeru'!” etc. (Nasta 2020b: 1416), sunt dublate de adaptarea blestemelor la evoluția societății (tehnologie, boli etc.).

Bibliografie

Antonescu 2016: Romulus Antonescu, *Dicționar de simboluri și credințe tradiționale românești*, disponibil pe http://cimec.ro/Etnografie/Antonescu-dictionar/Antonescu-Romulus-Dictionar-Simboluri-Credinte-Traditionale-Romanesti.pdf, consultat, ultima dată, în 27.09.2020

[6] Pentru conceptul de „înjurătură”, a se vedea Kernbach 1995.

Bădescu 2013: Laura-Eveline Bădescu, *Mentalități, retorică și imaginar în secolul al XVIII-lea românesc. Cărțile de blestem*, București, Editura Muzeului Național al Literaturii Române.
Candrea 1999: I. Aurel Candrea, *Folclorul medical român comparat. Privire generală. Medicina magică*, Iași, Polirom.
Chevalier, Gheerbrant 1982: Jean Chevalier, Allain Gheerbrant, *Dictionnaire des symboles, mythes, réves, coutumes, géstes, formes, figures, couleurs, nombres*, Paris, Éditions Robert Laffont et Éditions Jupiter.
Ciaușanu 1931: G. F. Ciaușanu, *Glosar de cuvinte din județul Vâlcea*, Imprimeria Națională, București.
Ciaușanu 2007: Gh. F. Ciaușanu, *Superstițiile poporului român în asemănare cu ale altor popoare vechi și noi*, ediție critică, prefață și indice tematic de I. Oprișan, București, Editura Saeculum I. O.
DLR 2010: *Dicționarul limbii române*, Ediție anastatică după *Dicționarul limbii române* (DA) și *Dicționarul limbii române* (DLR), București, Editura Academiei Române.
Dumistrăcel 2001: Stelian Dumistrăcel, *Până-n pânzele albe. Expresii românești. Biografii – motivații*, ediția a II-a, revăzută și augmentată, Iași, Institutul European.
Ghinoiu 2013: Ion Ghinoiu, *Mitologie română: dicționar*, București, Univers Enciclopedic.
Gorovei 1931: Artur Gorovei, *Descântecele românilor. Studiu de folklor*, București, Imprimeria națională.
Kernbach 2001: Victor Kernbach, *Dicționar de mitologie generală. Mituri. Divinități. Religii, București*, Editura Albatros.
Marian 2009: Simeon Florea Marian, *Înmormântarea la români. Studiu etnografic*, ediție îngrijită, introducere, bibliografie și glosar Iordan Datcu, București, Editura Saeculum I.O.
Mazilu 2001: Dan Horea Mazilu, *O istorie a blestemului*, Iași, Polirom.
Nasta 2020a: Lavinia Nasta, *Imaginarul blestemului. Imaginea lingvistică a blestemului*, în „Intertext", Chișinău, nr. 1/2, anul 14, pp. 33-39.
Nasta 2020b: Lavinia Nasta, *Imaginarul blestemului. Imaginea culturală a blestemului*, în „Journal of Romanian Literary Studies", no. 20, Târgu Mureș, pp. 1405-1417.
Niculiță-Voronca I/II 1998: Elena Niculiță-Voronca, *Datinele și credințele poporului român adunate și așezate în ordine mitologică*, vol. I și II, ediție îngrijită și introducere de Iordan Datcu, București, Editura Saeculum I. O.
Pamfile 1999: Tudor Pamfile, *Boli și leacuri la oameni, vite și păsări după datinele și credințele poporului român*, text stabilit, cuvânt înainte și notă asupra ediției de Petre Florea, București, Editura Saculum I.O.
Platon 2019: Elena Platon, *Reflection on the Concept of Linguistics Imaginary*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai", pp. 109-122.
Șăineanu 1978: Lazăr Șăineanu, *Basmele române*, ediție îngrijită de Ruxandra Niculescu, prefață de Ovidiu Bârlea, București, Editura Minerva.
Vianu 1957: Tudor Vianu, *Problemele metaforei și alte studii stilistice*, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă.
Wald, Slușanschi 1987: Lucia Wald, Dan Slușanschi, *Introducere în studiul limbii și culturii indo-europene*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.

The Imaginary of Curses. Some Ethnolinguistic Explanations

The curse, regarded as an act of magic with calamitous consequences, has received a marginal scholarly interest within the Romanian academe. To address this research gap our paper "The imaginary of curses. Several ethnolinguistic explanations" aims to offer a more comprehensive view on the significance of a set of Romanian folk imprecations.

Following a brief introduction, our purpose was to retrace the evolution of several curses back to the original frame of reference of various customs/ideas underlying the Romanian imprecatory linguistic acts. A review of the work of some of the most well-known Romanian folklorists like Simeon Florea Marian, Elena Niculiță-Voronca, Tudor Pamfile, G. F. Ciaușanu, Artur Gorovei, Lazăr Șăineanu, I. A. Candrea provided a firm foundation for the selection of imprecations included in the present work. Given the fact that, up to the present moment, no clear-cut classification of curses has been drawn, except for the distinction sacred curse/ profane curse or folk/literary curse, we opted for a thematic structure. Therefore, we designed various typologies for categorizing curses based on the nature of the punishment evoked in the macabre expression.

The category of curses related to disease comprise numerous examples, however, for the purpose of this paper, we only focused on two examples: "Lovi-te-ar boala să te lovească!" (May sickness befall you!) and "Pice-ți carnea de pe oase!" (May your flesh fall away putrid from your bones!) which we attempted to analyse from an ethnolinguistic perspective.

We also tackled the category of curses invoking the tensions of everyday life, poverty and privation and two blasphemous examples were considered for an ethnolinguistic analysis: "Mânca-te-ar gherla!" (May you wither up in prison!) and „Bată-te-ar pâinea și sarea mea!" (That the curse of my bread and salt cripple upon you!).

The category of curses revolving around the punishment of death includes a large collection of examples and we limited our interpretation to just two cases: „Să se-aleagă praful și pulberea de capu-ți!" (May your bones turn to dust!) and, respectively, „Mânca-te-ar corbii!" (May the ravens peck your flesh out!).

We provided a wider variety of examples to illustrate the category of curses invoking the after-death struggle, delayed decompositions, the eternal torment, which range among the most fearsome imprecations in folk culture, however, our ethnolinguistic analysis particularly focused on two examples: "Să n-aibă lumină la moartea sa!" (May no candle burn at his/her deathbed!) and „N-ai avea loc în pământ și nici țărână la mormânt" (May you not have a grave to shelter you and no dust to cover your carcass!).

Instead of a conclusion, we extended our discussion on imprecatory expressions to the emerging contexts of contemporary curses by introducing the concept of "street curse".

Drama poporului moldovenesc: în căutarea identității pierdute

Violeta TIPA[*]

Keywords: *Moldovan people*; *identity*; *Valeriu Butulescu*; *"The Blue Stud"*; *play.*

Secolul al XXI-lea a debutat sub semnul globalizării, fenomen ce duce vertiginos, pe lângă alte mutații imprevizibile, spre o omogenizare a culturilor naționale, lipsindu-le adesea de esențele lor. Iar impunerea ideologiei regimului totalitar pentru crearea unui *homo sovieticus* nu era altceva decât primii pași pragmatici spre o cultură omogenă sovietică. Acest proces a fost amplificat și de exodul popoarelor, de accesul limitat la informații și de multe alte condiții impuse sistematic și metodic de ideologia totalitară, care au reușit să dezrădăcineze din populația acestui pământ urmele identității naționale. Astfel încât până în prezent nu s-au finalizat discuțiile pe marginea identității noastre: care și unde ne sunt rădăcinile? S-ar părea că după atâtea revoluții și reforme pășim pe calea libertății și a democrației. În susținerea și apărarea identității au ieșit oamenii de știință și de creație, care depun tot efortul pentru depășirea acestei crize identitare. În contextul respectiv se înscriu o serie de opere de artă ce abordează în mod direct sau indirect această problemă, printre care ar putea fi nominalizate și unele spectacole ale Teatrului Național „Satiricus Ion Luca Caragiale" din Chișinău, precum *Golanii revoluției moldave*, de Constantin Cheianu (2006), *Dictatorul*, de Andrei Strâmbeanu (2008), *Eu pentru cine votez?*, de Val Butnaru (2010), *Migraaaanți sau prea suntem mulți pe nenorocita asta de barcă*, de Matei Vişniec (2017) și altele.

Cercetările noastre se vor focaliza asupra fondului ideatic al spectacolului *Herghelia roșie*, montat (în anul 2019) de Maestrul în Artă Gheorghe Mândru la Teatrul muzical-dramatic „B. P. Hasdeu" din Cahul, după piesa *Herghelia albastră (Forța imaginației*) a lui Valeriu Butulescu. Spectacolul abordează multiple aspecte ale uneia dintre cele mai stringente probleme ale poporului moldovenesc: pierderea identității, precum și a încercărilor de a conștientiza și a recupera această pierdere dramatică pentru națiune, amenințată mereu de asimilare sau chiar de dispariție.

[*] Institutul Patrimoniului Cultural, Chișinău, Republica Moldova.

Valeriu Butulescu este cunoscut mai mult ca poet, traducător și autor de aforisme. Debutul în dramaturgie îl face mai târziu, cu comedia *Hoțul cinstit* (1993). Piesa *Herghelia albastră* a fost scrisă în 2009 și nominalizată în același an în cadrul premiilor UNITER pentru cea mai bună piesă. Autorul comentează astfel mesajul creației sale:

> Textul este, paradoxal, o abordare comică a dramei creației, dusă până la limitele absurdului. Se potrivește pentru situații diverse, de la facerea unui text dramatic, până la Facerea Lumii. Ideea autorului care (deși ucis de un personaj al său) supraviețuiește, salvat de propria sa creație, mi-a fost inspirată de destinul tragic al scriitorului Aleko Konstantinov, un Caragiale al Bulgariei, asasinat la propriu de un Brânzovenescu al său.

Desigur că regizorul moldovean Gheorghe Mândru a direcționat ușor mesajul în albia fenomenelor autohtone, a evenimentelor social-politice actuale din spațiul basarabean. Începând cu modificarea titlului, care din *Herghelia albastră* devine *Herghelia roșie*, o aluzie directă la statul sovietic, care timp de 70 de ani a dirijat popoarele anexate la marele imperiu. În acest context, amintim de tabloul *Cavaleria roșie* (Красная конница, 1928) a lui Kazimir Malevici, unica lucrare a pictorului abstracționist acceptată de oficialitățile ruse, grație denumirii și a evenimentelor redate. Tabloul are și o inscripție pe verso: „Galopează *cavaleria roșie* din capitala Revoluției din octombrie pentru a apăra hotarele sovietice”... Regizorul creează un spectacol raportat la cele mai dureroase probleme ale poporului, scoțând în prim-plan evenimentele istorice ce au determinat „rătăcirea identitară” timp de decenii la rând.

Prin cele patru personaje prezente în piesă și spectacol: Bărbatul, Femeia, Ofițerul și Autorul se încearcă redarea unei stări de spirit ancorate în acțiunile absurde ale unor realității fictive și reale, aceste personaje fiind o expresie a patru concepte diferite asupra istoriei. Fiecare dintre aceste personaje își conturează pe parcursul spectacolului chipul psihologic, universul spiritual, în timp ce atitudinile lor față de realitate reies din experiența proprie, din coliziunile prin care au trecut și din modificările pe care astfel le-au suferit.

Personajul Bărbatului (actorul Ion Furnică), pe destinul căruia se axează firul dramatic al spectacolului, traversează o criză de identitate; conștient de acest fapt, el decide să-și recapete identitatea sa inițială. Femeia (actrița Alina Carp), iubita Autorului și soția Bărbatului, o fire plăpândă și un personaj fără identitate, nedeterminată, poartă pe umerii ei tot greul istoriei; Autorul (actorul Oleg Cășuneanu) este cel care determină destinul personajelor în particular, proclamându-se păpușarul lor; Ofițerul (actorii Oleg Mereoră/Tudor Andriuță) reprezintă un simbol al statului contemporan, cu toată birocrația sa plină de formalități. Toate personajele interacționează între ele, fiind jertfele unui sistem ideologic din care încearcă să iasă.

În mare parte, acțiunea spectacolului are loc în biroul unui ofițer de poliție de la Ministerul de interne. Scenografia (pictor Marcel Manole) simplă, sobră constă din două mese, dintre care la una stă ofițerul, cu telefon, lampă de masă și rechizite de birou. Deasupra mesei, pe perete este o ramă pentru portret, unde apare portretul lui Stalin, ca un ecou al vremurilor trecute, o demonstrare a legăturilor neîntrerupte cu ideologia comunistă. Alături cu masa ofițerului se află cele două drapele: al Republicii Moldova și al Uniunii Europene. De la început se prefigurează contradicția dintre conținut și formă, ideile și acțiunile organelor de stat. E duplicitatea guvernării din Republica Moldova – o pendulare între est și vest, în rezolvarea problemelor din punct de vedere geopolitic? Din aparatul de radio se aude muzică națională, apoi vocea crainicului, care anunță: „Aici Radio Moldova, ora 6.00", după care se transmite imnul, la auzul căruia ofițerul stă în poziție de drepți.

Așadar, Ofițerul este primul personaj care apare în fața publicului, care se consideră expert în filosofie, în teoria cunoașterii, în problemele existențiale și care se implică activ în scrierea tezelor de doctor pentru doritori, așa cum este și șoferul generalului („un doctor în filosofie va conduce mașina de serviciu"). Astfel, din primele discursuri ale personajului autorul scoate în evidență lacunele societății – un maraton pentru titluri, posturi, bunăstare și mai puțin pentru cultură și cunoștințe.

Ofițerul, om serios, „angajat pe bază de concurs", este simbolul autorităților locale, caracterizate ca oarbe, ce „nu văd nimic" – apreciere desprinsă din replica Bărbatului: „Are dreptate presa: autoritățile sunt oarbe. Ar trebui să vă legați la ochi. E un mod onest de a vă declara câmpul vizual...". La care Ofițerul răspunde: „Numai justiția beneficiază de acest privilegiu...", făcând aluzie la simbolul justiției. Pe tot parcursul spectacolului poate fi urmărit jocul de expresii, noțiuni, sensuri, care demonstrează nu doar starea lucrurilor, ci și stilul metaforic, sarcastic, satiric al dramaturgului de-a observa și comenta realitatea cotidiană. Prin persoana Ofițerului regizorul simbolizează puterea statului, care este „garantul drepturilor cetățenești", deși acest aspect îl preocupă mai puțin, ca dovadă faptul că de cele mai multe ori îl surprindem mai mult indiferent, inert la tot ce se întâmplă în jur.

Apariția Bărbatului, a personajului principal, de sub masa din biroul Ofițerului este inopinată. Gonit de trei femei: Spaima, Groaza și Teroarea – drept consecință, modul de viață îi devine Frica –, acesta se refugiază în biroul Ofițerului pentru a cere ajutorul puterii de Stat, pentru un certificat, pentru a fi înscris în registrele de evidență a populației, în fine, pentru o identitate... Dorința Bărbatului, care întruchipează chipul basarabeanului trecut prin vicisitudinile istoriei, e și dorința întregului popor:

> Vreau să exist în mod oficial. Am venit să-mi găsesc propria identitate [...]. Vreau să mă integrez în realitate. M-am săturat de platitudine, nu mai pot trăi aici, strivit

între pagini. Am și eu dreptul la a treia dimensiune. Am și eu mândria mea! Sunt personaj principal.

Din discuțiile duse cu Ofițerul, se profilează chipul Bărbatului, care traversează o criză de identitate. Existența sa este complet incertă. Mereu îl urmărește nechezatul unui cal roșu (la autor este calul albastru, ce trimite la Pegas), care „Râde de noi, de ordinea firească a lucrurilor. Râde de Constituția, de Parlamentul nostru! Râde de întreaga societate civilă". „Calul roșu" (altfel spus, ideologia comunistă) îl urmărește pe Bărbat prin intermediul legislațiilor, forțelor de ordine, căci sunt invențiile lui. Puțin câte puțin se prefigurează nu doar chipul Bărbatului, dar și biografia lui, acea biografie în care se regăsesc toți cei dintre Prut și Nistru. Sunt semnificative declarațiile personajului: „Am fost preluat din altă carte! Am fost smuls brutal dintr-o nuvelă clasică, destul de reușită. Mi-a ras musteața, mi-a vopsit părul, m-a întinerit nițel...". „Și cine va răpit?" – se interesează Ofițerul. „Autorul! El mi-a luat identitatea. A făcut din mine un caraghios, care tremură într-una. Apoi mi-a dat brânci în romanul lui de dragoste".

Am putea afirma că este o metaforă a istoriei ținutului Basarabean, care a fost răpit de la patria-mumă și căreia i s-a luat identitatea. Evident că aici am intui, în primul rând, o referire la evenimentele din 1792, când rușii au ajuns la Nistru,

> granița orientală a Moldovei (una dintre cele trei țări române – Moldova, Muntenia și Transilvania). Profitând de evidenta descompunere a Imperiului Otoman și pentru a realiza visul lui Petru cel Mare, au smuls turcilor jumătate din Moldova, numită de ei în mod abuziv Basarabia (1812). Acest furt nu a fost iertat și nici uitat niciodată de români (Eliade 1992: 37).

După cum menționa Mircea Eliade, „punctul de maxim declin în istoria românilor a fost momentul răpirii teritoriilor Moldovei" (*ibidem*). La 27 ianuarie 1918, partea Moldovei luată de ruși în 1812 a fost proclamată Republica Moldovenească independentă iar la 9 aprilie 1918 a fost votată unirea cu România. Între 1924-1940 a existat Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească în cadrul Ucrainei Sovietice. După care a urmat și ultimatul sovieticilor din 27 iulie 1940, prin care țara pierde iarăși Basarabia, o parte din Bucovina și jumătate din Transilvania. Și ultimul tratat în urma căruia Moldova este luată de ruși – Tratatul Ribbentrop-Molotov, semnat la 23 august 1939. Spațiului dintre Prut și Nistru i s-a atribuit cu forța o altă identitate – așa numitul popor moldovenesc, căruia i se impunea o limbă stâlcită, formată din arhaisme și regionalisme, redate prin caractere străine, cele chirilice.

Continuând incursiunea în istoria poporului nostru, menționăm că apariția, la 12 octombrie 1924, a RASS Moldovenești în cadrul Ucrainei sovietice a avut și scopul creării unei noi „limbi moldovenești", separate de limba română, pentru a distanța populația de cultura română, sau, cum se spunea, „de influența culturii burgheze", cu intenția de a putea realiza sovietizarea întregii României. Teoria „limbii moldovenești" își are locul de naștere aici, devenind o parte a ideologiei

oficiale[1]. Lingvistul Leonid Madan a alcătuit o nouă „limbă literară" pe baza graiurilor moldovenești din Transnistria și Basarabia, a împrumuturi din rusă și cu unele neologisme inventate. În 1932 limba moldovenească a trecut la alfabetul latin, renunțându-se la gramatica lui Madan, iar în 1937 a fost adoptat din nou alfabetul chirilic (v. Negru 2000).

E simbolică și ideea că personajul nu are tată (*Tată inexistent*) și nici mamă (*n-am avut niciodată mamă...*); are „mult curaj", dar îi este „frică să-l folosească", situație similară cu cea a românilor basarabeni, în care au ajuns ca urmare a represiunile pe care le-au trăit: deportările în Siberia, foametea, consecințele de pe urma industrializării și a colectivizării, dar, în special, a urmăririlor securității și a învinuirilor de naționalism și șovinism.

Bărbatul conștientizează starea sa existențială: „Sunt o invenție! Rodul unei plăzmuiri convenționale. Un personaj. Eroul unei opere literare de slabă calitate". Or, „opera de slabă" calitate evident este ideea acelei Republici Sovietice Socialiste Moldovenești din componența marelui Imperiu, unde au fost persecutați oameni de diferite naționalități, lipsiți de libertăți elementare și transformați într-un nou produs social – *omul sovietic*. Specialiștii în domeniu susțin că această *controversă identitară* a cunoscut trei perioade de acalmie: 1) între 2 februarie 1932-27 februarie 1938, când autoritățile sovietice au renunțat provizoriu la „moldovenism" pentru că au dat prioritate răspândirii „comunismului" în „toată România", pentru revendicarea Basarabiei ca teritoriu fost rusesc; 2) între anii 1948-1975, când România comunistă și-a aliniat docil poziția politică cu cea „moldovenească" a Uniunii Sovietice. În acea perioadă, cine evoca în ambele țări doar posibilitatea ca pozițiile oficiale să poată fi discutate, risca aspre pedepse. După 1975, în România socialistă (odată cu apariția liniei național-comuniste din perioada ceaușistă), și după 1988, în URSS (odată cu „glasnost" și „perestroica" din perioada Gorbaciov), a reapărut românismul; 3) între anii 1990-1992, când „românismul" a devenit oficial în ambele țări, aspect în strânsă legătură cu prăbușirea „taberei comuniste"; în acei trei ani controversa s-a stins din nou, deoarece Republica Moldova era atunci considerată oficial ca un stat multinațional, adăpostind bulgari, găgăuzi, români, ruși și ucraineni, toți având posibilitatea deopotrivă de a se defini ca membri ai unor popoare și culturi depășind granițele republicii. În afara acestor perioade, controversa a fost activă.

Pentru a apropia acțiunea de realitatea imediată, regizorul scoate periodic în evidență unele elemente caracteristice spațiului basarabean, cum ar fi, de exemplu, faptul că Ofițerul îi cere Bărbatului să-i respecte uniforma, căruia doar epoleții îi conferă o mare greutate: „Imi cereți să respect o haină? Un produs al industriei ușoare de la Tiraspoliskii bazar?" (regizorul include aici aspecte ale vieții cotidiene prin menționarea pieței de la Tiraspol, unde vin persoane din Transnistria).

[1] V. https://ro.wikipedia.org/wiki/Republica_Autonomă_Sovietică_Socialistă_Moldovenească.

Un alt personaj important al acestei drame este Autorul, „un ușuratic, prin definiție, arogant, plin de sine, cu mult tupeu. (...) stă în mâni și scrie cu picioarele”. Ideile sale le-a implantat adânc în conștiința poporului, devenind chiar „stăpânul gândurilor” lui. Autorul este scriitor, iar toți scriitorii „sunt niște asasini” în viziunea Bărbatului, pentru că-și permit să se joace cu destinele oamenilor. Bărbatul îi descoperă duplicitatea: „Șeful e negru, dar s-a acoperit cu o pătură tricoloră, până și batista e tricoloră, își suflă nasul în drapelul național!”. Acceptând prezența simbolurilor naționale, Autorul manifestă o atitudine indiferentă și formală, fiind mai mult o deghizare sub drapelul național. Dar acestea nu sunt unicile acțiuni pe care i le încriminează Bărbatul: „E un pervers! Îmi violează soția, îi dictează comportamentul” etc. Cel mai grav este faptul că „o obligă să strângă în brațe *Dicționarul*”: dacă la autor acesta este *Dicționarul explicativ* (DEX), în viziunea regizorului Gheorghe Mândru acesta nu poate fi altul decât *Dicționarul moldovenesc-românesc* (Chișinău, 2003). „Care ediție? Prima și ultima, cea scornită de Vasile Stati” – doctor habilitat, cu teza în domeniul științelor istorice, ce tratează problemele de etno-lingvistică moldovenească, susținută în 1992 la Moscova, la Institutul de Etnografie Micluho-Maklai. Așadar, acești învățați încearcă să dirijeze mințile unui întreg popor.

Dogmele comuniste au transformat timp de șaptezeci de ani poporul într-o masă de oameni fricoși, care nu-și mai amintesc rădăcinile, ca urmare a așa-zisei mankurtizări, fenomen descris de Cinghiz Aitmatov în cunoscutul său roman *O zi mai lungă decât veacul*, publicat în 1980. Iar Autorul acestor metamorfoze spirituale este destul de conștient de rezultatele activității sale, încât nici nu mai poate vorbi despre un popor:

> Care popor? Vă referiți cumva la marea herghelie națională? Poporul! Cel mai mare și cel mai docil animal domestic! Asigură statului lapte, carne și ouă. Poporul este berbecul care se tunde singur, cedându-și lâna gratis, la fondul de stat.

Pe cei aflați la conducere, dramaturgul îi caracterizează în stilul său satiric ori ca: „Lupi vegetarieni, ridicați în scaune înalte, prin voința electorală a oilor... (...) Templul hoților, profanat din când în când de justiție”, ori ca reptile care au o „coloană vertebrală elastică și avansează, șerpuind când la centru-dreapta, când la centru-stânga.(...) Statul nu alăptează! Statul mulge!”. În acest context, cel mai elocvent exemplu devine cel al foametei, când statul a exportat tot grâul din republică, lăsând poporul să moară.

Autorul continuă să-și promoveze politica sa:

> Dacă vreți ca cineva să se ridice, lăsați-l mai întâi să se prăbușească. E o regulă generală... (...) Omul nu este altceva decât un turist prin propria viață. Iar turiștii adoră ruinele. (...) Nu poți face turism dacă n-ai ruine. Iar cine nu are ruine, nu are istorie!

La care va adăuga: „Noi de dragul turismului, ne-am ruinat economia națională...”. Se confirmă ideea că poporul are nevoie de trecut.

În continuarea schimbărilor social-politice, Ofițerul conștientizează că „Orânduirea socialistă s-a terminat!”, iar Autorul va prelua în mâinile sale și aceste schimbări, chemând la o nouă ordine:

> Înainte tovarăși! Rob cu rob să ne unim! (...) Șomerii sunt recalificați imediat! Toți devin analiști politici! (...) Dictatura s-a sfârșit! Acum e democrație! Nu mai spui ce vrei tu! Spui ce vreau eu! Eu sunt poporul! (...) Vei cânta după partitura mea!

Lumea devine o „catedrală zidită din ziare!”. Aici facem o mică paranteză, subliniind rolul mass-mediei, al audiovizualului – în special al televiziunii – din anii ’90, care au influențat într-o măsură mult mai mare procesul de schimbare a stilului de viață și a identității, sub auspiciile globalizării, când tradițiile naționale și specificul identitar – și așa rănit și știrbit de secole – au fost și mai mult diminuate.

Bărbatul rămâne insistent în cerințele sale de a-i fi restituită vechea identitate, confiscată în mod abuziv: „Dați-mi înapoi numele și prenumele, data și locul nașterii, ocupația, adresa și starea civilă!” La întrebarea „Cu ce te-ar ajuta?”, răspunsul este: „Vreau să fiu liber! Liberate!”.

Nu este trecută cu vederea nici rolul femeii în istorie: Femeia – „prima minune a lumii moderne!”. Semnificative devin aprecierile la adresa femeii făcute de Bărbat: „Dragostea ei e sufocantă! Nici șarpele boa nu strânge mai bine”, precum și de Autor: „Face totul din pasiune! Pune suflet în toate... Își dăruiește dragostea și Autorului și Bărbatului. Este decisă să ia puterea în mâinile sale”.

Femeia e decisă să-și sacrifice viața în numele țării:

> [...] în curând femeile vor conduce lumea! Matriarhatul va deveni iar politică de stat! Pentru că feminismul este o ideologie mai captivantă decât comunismul. (...) Voi ați pierdut războiul daco-roman!...Din cauza voastră au năvălit italienii lui Traian peste sectorul Agricol Ilfov! (...) De pe câmpul de luptă ați fugit ca iepurii de câmp! Și ați lăsat leagănul etno-genetic în grija noastră, a femeilor... Iar noi n-am avut de ales. A trebuit să învățăm latina vulgară... A trebuit să formăm poporul român! (...) Noi l-am răzbunat pe marele rege Decebal.

Momentul culminant apare atunci când Bărbatul trage în Autor, iar Ofițerul stă la birou indiferent și croșetează. Manifestările din stradă iau amploare. Lozincile manifestanților: „Libertate!”, „Armata e cu noi!” etc., susținute de cântecele patriotice, demonstrează că lupta continuă, la fel ca și eterna dilemă a identității.

La sfârșitul spectacolului toate personajele ajung schimbate: Bărbatul devine puternic și acționează independent față de Autorului-păpușar; Femeia face alegerea între soț și iubit; Ofițerul va fi influențat de orientările politice și transformat în sclavul Autorului; Autorul urmează, de asemenea, să-și revadă tematica și personajele sale. Însă problema principală – cea a identității – rămâne în conti-

nuare nerezolvată, luptele continuând pentru ieşirea din impas. În contextul forţei de rezistenţă a românului, a devotamentului acestuia pentru pământ şi pentru originile sale, sunt concludente aprecierile date de Mircea Eliade:

> [...] românii au suferit de la naşterea lor, o serie de invazii mult mai sălbatice decât cele ale proistoriei şi diverse influenţe contradictorii, uneori chiar ostile. Dar poporul român rămâne fidel şi legat de pământul lui, fără a-l abandona nici în împrejurimile cele mai tragice, acceptând influenţele şi invaziile fără a-şi pierde substanţa etnică, stilul său, tonul vieţii, autentica personalitate fizică şi morală (Eliade 1992: 5).

Astfel, spectacolul montat de Valeriu Mândru pendulează între două forme: cea a teatrului absurdului şi cea a teatrului politic, constituind o reflectare de tip comico-tragic a evenimentelor prin care a trecut şi trece Republica Moldova. În plus, cele patru personaje nu sunt doar patru caractere diferite, contemplând lumea într-un mod propriu, ci reprezintă nişte tipuri sociale determinante pentru evoluţia societăţii.

Bibliografie

Assmann 2013: Jan Assmann, *Memoria culturală. Scriere, amintire şi identitate politică în marile culturi antice*, traducere de Octavian Nicolae, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”.

Butulescu 2009: Valeriu Butulescu. *Herghelia albastră (Forţa imaginaţiei)*. Piesă.

Eliade 1992: Mircea Eliade, *Meşterul Manole. Studii de etnologie şi mitologie*, ediţie şi note de Magda Ursache şi Petru Ursache, studiu introductiv de Petru Ursache, Iaşi, Editura Junimea.

Negru 2000: Gheorghe Negru, *Politica lingvistică din R. S. S. Moldovenească*, Chişinău, Editura Prut internaţional.

The Drama of the Moldovan People: in Search of the Lost Identity

The 21st century has begun under the sign of globalization that brings homogeneity in national cultures. Visible prints were left by the migration of peoples, the influence of the Soviet dictatorship, access to information, etc., which managed to uproot the traces of national identity from the majority of the population of this land. Thus, so far, the discussions on our identity have not been completed: who are we and where are our roots? Scientists and people of arts have come out in support and defense of identity. They are making every effort to overcome this identity crisis.

The main character of the show *Herghelia roşie /The Red Stud*, staged (in 2019) by director Gheorghe Mândru at the Musical-Dramatic Theater “B. P. Hasdeu” from Cahul, after the play *Herghelia albastră (Forţa imaginaţiei)/ The Blue Stud (The Force of Imagination)* by Valeriu Butulescu, is namely in search of his identity. The Romanian author is better known as a poet, translator and author of aphorisms. He made his debut in drama later. The play was written in 2009 and nominated, in the same year, as the best

play for the UNITER awards. The author himself comments on the message of his creation: "The text is, paradoxically, a comic approach to the drama of creation taken to the limits of the absurd. It is suitable for various situations, from the composition of a dramatic text to the Creation of the World. The idea of the author, who, although killed by a character of his, survives saved by his own creation, was inspired by the tragic fate of the writer Aleko Konstantinov, a Caragiale of Bulgaria, literally assassinated by one of his Brânzovenescu".

Of course, the Moldovan stage director easily readdressed the message of the play to the realities of local phenomena, of current socio-political events in the Bessarabian space. He starts with the change of the title, from the *Blue Stud* into *the Red Stud*, being a direct allusion to the Soviet state, which for 70 years ruled with the peoples annexed to the empire. The show becomes a comic-tragic reflection of the events that the Republic went through, while the four characters are not only four different personalities, who see and understand the world in their own way, but also social faces with a decisive place in the evolution of society.

Our research will focus on the background of the play that addresses multiple aspects of one of the most pressing issues of the Moldovan people – the loss of identity – and will attempt to raise awareness and recover this dramatic loss for the nation, always threatened by assimilation or even by extinction.

Filologia română la Universitatea din Cernăuți: dialoguri interculturale

Felicia VRÂNCEANU*

Keywords: *intercultural communication*; *multiculturalism*; *multiethnicity*; *national culture*; *mother tongue.*

Integrarea propriului destin în destinul colectiv a fost de-a lungul timpului o problemă frecvent discutată în spațiile multietnice. Un astfel de spațiu este și Bucovina, un ținut în care, veacuri de-a rândul au conviețuit diferite etnii. Fără îndoială că problematica multiculturalității a constituit una dintre temele frecvent abordate de cei interesați de schimbările social-politice care au avut loc timp de secole în acest ținut, dar apariția unei instituții superioare de învățământ la Cernăuți, în anul 1875, a însemnat o sistematizare a preocupărilor pentru dialogurile interculturale. În același timp, catedra de limbă și literatură română a Universității din Cernăuți a fost un nucleu al preocupărilor pentru studierea problemei echilibrului între identitatea națională și diversitatea culturală.

Între anii 1875-1918 (perioada austro-ungară), universitatea din Cernăuți a purtat numele „Franz-Josephs Universität", în cinstea împăratului Austro-Ungariei Franz Josef I. Limba de predare era germana, dar existau departamente separate pentru limba și literatura română și, respectiv, ucraineană. Între anii 1918-1940 (perioada românească), universitatea și-a schimbat numele – „Regele Ferdinand I" și, respectiv, Universitatea „Regele Carol II". În perioada Bucovinei sovietice (1940-1941), (1944-1990), această instituție a purtat numele „Universitatea de Stat din Cernăuți", pentru ca după 1991, în perioada contemporană – a Ucrainei ca stat independent – universitatea să poarte numele scriitorului ucrainean Yuriy Fedkovych.[1]

Încă de la înființare, în cadrul universității din Cernăuți a fost aprobată deschiderea „unei catedre pentru filologia limbilor romanice" (Jernovei 2011: 71), precum și a unei catedre pentru „limba țării cea românească și pentru literatura ei", după cum avea să scrie Ion G. Sbiera, elev al lui Aron Pumnul la gimnaziul german din Cernăuți, care devine primul titular al catedrei de limbă și literatură română (1875-1906). Numirea sa ca profesor de limbă și literatură română reprezintă un moment de o deosebită importanță pentru evoluția filologiei române

* Universitatea Națională „Yuriy Fedkovych" din Cernăuți, Ucraina.

[1] Pentru o analiză amănunțită a istoriei Universității din Cernăuți: Jernovei 2011; 2013.

la universitatea din Cernăuți. Preocupat de păstrarea și promovarea valorilor naționale, profesorul Ion G. Sbiera, care va fi și membru fondator al Academiei Române, și-a expus în mod constant opinia despre importanța dialogului în spațiile multietnice și multiculturale. Un exemplu în acest sens este discursul *Conceptul „națiune" și însemnătatea graiului național*, pe care l-a susținut în 4/16 noiembrie 1880 în cadrul Adunării generale a *Societății pentru cultura și literatura română în Bucovina*. Textul acestei intervenții publice a fost editat în același an la editura Rudolf Eckhardt, dar și câtiva ani mai târziu, în 1890, la Tipografia Arhiepiscopală din Cernăuți:

> Astăzi trebuie să înveți nu limbi moarte, ci limbi vii, carile vor să trăească și carile au și prin cine trăi. Astăzi o viață națională, mărginită numai în cercul restrâns al familiei, mai curând ori mai târziu, este necesitată să primească chiar și în acest sanctuariu, alăturea cu sine una sau mai multe vieți naționale străine, unul sau mai multe graiuri, dintre acelea adecă carile se află pe împregiur, și carile au ocupat terenul public pentru manifestarea vieții naționale (Sbiera 1880: 16).

Fiind convins că limba este caracteristica etnică cea mai puternică, profesorul Ion G. Sbiera evidențiază importanța dialogului în mediile polietnice și multiculturale, atrăgând totuși atenția asupra unor pericole ce pot afecta „limba națională":

> Limbi străine pot, și se cuvine chiar, să învețe membrii unei națiuni, dar nu cu scopul de a introduce această limbă nouă, sau aceste limbi noaue, ca limbă de conversare în familie în locul celei naționale de mai nainte. Scopul învățării unei limbi străine este cu totul altul. O limbă străină se învață sau atuncia, cînd vre un membru al unei națiuni este necesitat a sta în referințe de diverse interese cu membrii altei națiuni, sau atuncia cînd voesce el să cunoască producțiunile vieții naționale ale altei națiuni, adecă când voesce să studieze și să cunoască literature întreagă sau în parte a altei națiuni. Afară de aceste douauă cazuri mai esistă încă unul, în carele membrii unei națiuni sînt necesitați de a învăța graiul altei sau altor națiuni, atuncia adecă când soartea a făcut ca pe același teritoriu să locuească nu numai una ci mai multe națiuni diferite... (*ibidem*)

Fără a folosi termenii de valoare socială și valoare individuală a limbii, primul șef al catedrei de limba și literatura română din cadrul Universității din Cernăuți, face referire clară la distribuirea funcțiilor limbii în cazul vorbitorilor bilingvi (plurilingvi). În mediul multicultural, dialogul presupune ca cel puțin unii vorbitori să cunoască nu numai limba maternă. O condiție a realizării comuniunii în astfel de spații este dorința de a comunica. În romanul lui Dragoș Vitencu *Scrisori de la Dumnezeu*, unul dintre personaje argumentează importanța cunoașterii mai multor limbi, ca premisă a dialogului intercultural:

> – Apoi, nu uita că eu îs român.
> – Dumneata român? Atunci de ce nu vorbești românește?
> Bătrânul a rămas oarecum încurcat. După aceea a răspuns tăios:

> – Cine ţi-a spus dumitale că eu nu vorbesc româneşte? Cu dumneata trebuie să vorbesc în limba dumitale, căci, de altfel, nu mă înţelegi. Eu, domnule, vorbesc şi nemţeşte şi leşeşte şi româneşte şi rusneaca dumitale (Vitencu 2012: 71).

Ideea comunicării culturale şi lingvistice a fost prezentă frecvent în lucrările cărturarilor bucovineni, caracterul polietnic al regiunii reprezentând o realitate ce a trezit pemanent interesul acestora. Dialogul dintre culturi a fost şi continuă să fie o necesitate şi, în acelaşi timp, o componentă firească a vieţii în spaţiile multiculturale. Interacţiunile (lingvistice sau culturale) dintre membrii a două grupuri etnice diferite au ca urmare un transfer de valori:

> Comunicarea culturală şi lingvistică, concretizată printr-o influenţare, presupune pătrunderea unor elemente culturale şi lingvistice dintr-un mediu comunitar în altul, fenomenul reprezentând de fapt un aspect unitar şi, de cele mai multe ori, simultan din punct de vedere lingvistic şi cultural (Oprea 2008: 81).

Necesitatea dialogului, evidenţiată de Ion G. Sbiera în discursul amintit, poate pune în pericol – după cum evidenţiază profesorul bucovinean – fiinţa „limbii naţionale", deoarece comunicarea nu presupune întotdeauna comuniune, iar consecinţele plurilingvismului pot fi nefaste pentru „limba naţională". Comuniunea presupune existenţa unui echilibru între participanţii la dialogul intercultural. Atunci când comunicarea (lingvistică sau culturală) presupune un transfer unidirecţional de valori, se ajunge la situaţia nedorită pe care Ion G. Sbiera o descria în acelaşi discurs ca pe o „părăsire a naţiunii" (Sbiera 1880: 16), aşadar ca pe o pierdere a identităţii naţionale.

Deşi abia în perioada austro-ungară a universităţii din Cernăuţi (1875-1918) filologia română s-a constituit ca disciplină universitară, totuşi este important să menţionăm faptul că preocupările în acest domeniu au o istorie mai veche, începuturile lor situându-se cu mult înaintea inaugurării acestei instituţii. Este suficient să amintim aici numele lui Aron Pumnul, care îşi începe activitatea la Cernăuţi în toamna anului 1848 ca redactor la revista „Bucovina", editată de Eudoxiu Hurmuzaki, pentru ca în februarie 1849 să fie numit (în urma unui concurs) profesor de limba şi literatura română la Gimnaziul german din Cernăuţi. În postura de dascăl, Aron Pumnul se va identifica în totalitate cu rolul de promotor al intereselor şcolii în limba română, susţinând importanţa educaţiei naţionale prin limbă şi cultură.

Constantin Loghin (în *Istoria literaturii române din Bucovina 1775-1918*) consideră că, într-o primă etapă, în universitate era evidentă tendinţa germanizatoare, „în româneşte se predau numai câteva materii la facultatea teologică. Mai era o catedră pentru istoria limbii române. Încolo, toate cursurile erau făcute în limba germană" (Loghin 1996: 202). Totuşi filologia română devine după 1875 o importantă componentă a vieţii universitare cernăuţene şi nu numai:

> Importanța și statutul ei de disciplină universitară s-a consolidat datorită existenței mai multor premise, care s-au cristalizat treptat, de-a lungul secolelor din istoria milenară a românilor din Bucovina până în anul 1875, și anume: pe de o parte, cele etnodemografice și social-politice, iar pe de altă parte – cele filologice (lingvistice, literare, folclorice) (Jernovei 2011: 21).

Fără îndoială că inaugurarea universității cernăuțene și, implicit, „oficializarea" limbii și literaturii române ca discipline universitare au reprezentat un moment de o deosebită importanță pentru filologia română din nordul Bucovinei, constituind începutul unei noi etape în afirmarea culturii române în/din acest spațiu multietnic. În ultimele decenii ale secolului al XIX-lea se poate vorbi de o intensificare a preocupărilor pentru studierea sistematică și aprofundată a limbii române, a creațiilor literare românești, precum și a folclorului. Această perioadă încheie un proces de luptă a multor generații de intelectuali care au depus toate eforturile pentru ca virtuțile naționale să fie cunoscute și promovate atât în spațiul românesc, cât și dincolo de granițe.

Activitatea catedrei din perioada habsburgică şi a titularilor ei Ion G. Sbiera şi Sextil Puşcariu a demonstrat că limba şi literatura română din Bucovina reprezentau o realitate sociolingvistică şi culturală esențială pentru înțelegerea specificului acestui ținut. Bineînțeles că a doua perioadă, cea românească (1919-1940), este cea mai importantă pentru filologia română prin faptul că în acest timp ea s-a consolidat deja definitiv ca disciplină universitară, recunoscută în întreg spațiul românesc de atunci şi peste hotare. În această perioadă s-a extins aria de funcționare a limbii române şi, în consecință, s-au diversificat domeniile de folosire a limbii române din Bucovina. Acest fapt a dat posibilitatea ca toate stilurile funcționale ale limbii române literare să fie folosite activ, în toate aspectele sociale, ştiințifice şi culturale din Bucovina (Jernovei 2013: 21).

Organizarea Congresului Filologilor Români în 1927 și editarea „Revistei filologice"[2] ca organ al Cercului de studii filologice de pe lângă Facultatea de Filosofie și Litere din Cernăuți reprezintă doar câteva exemple care ilustrează preocupările filologilor români din Bucovina de a păstra și intensifica dialogul intercultural ce reprezenta deja o tradiție.

Ceea ce a propulsat ca valoare filologia română cernăuțeană a fost prezența în capitala Bucovinei a unor iluştri cărturari, care au devenit fundamentul vieții culturale în acest ținut. Ion Gheorghe Sbiera, Sextil Puşcariu, Alexe Procopovici, Leca Morariu[3], Sever Pop – sunt doar câțiva dintre cărturarii

---

[2] Cercul de studii filologice era condus de Alexe Procopovici și își desfășura activitatea în cadrul Facultății de Filozofie şi Litere a Universității din Cernăuți. Sub îndrumarea profesorului cernăuțean, „Revista filologică" va publica numeroase studii ale unor iluştri filologi precum Sextil Puşcariu, Leca Morariu, Eugen Herțog, Mathias Friedwagner, Victor Morariu, Gheorghe Nandriş şi alții.

[3] În anii 1930-1940, Leca Morariu a fost redactorul şef al „Buletinului Mihai Eminescu", care va apărea timp de zece ani în 22 de fascicule. Aici au fost publicate numeroase materiale valoroase

care, la sfârșitul secolului al XIX-lea și în prima jumătate a secolului al XX-lea, au instituit și consolidat o tradiție academică în cadrul Catedrei de limbă și literatură română a Universității din Cernăuți. Catedra își va schimba de-a lungul timpului denumirea, dar ceea ce se va menține va fi dorința de a păstra, în ciuda vicisitudinilor istoriei, profilul identitar al culturii române.

Mediul multicultural bucovinean a trezit și interesul scriitorilor. În acest sens, este interesant de comparat două puncte de vedere distincte, formulate de doi scriitori care au suprins într-un mod extrem de nuanțat ideea de „unitate în diversitate", care mai târziu va deveni o deviză a Uniunii Europene. Unul dintre acești scriitori este Dragoș Vitencu, născut la Cernăuți în anul 1908, un reprezentant al culturii române din Bucovina perioadei interbelice. În romanul *Scrisori de la Dumnezeu*, ne descrie orașul Cernăuți de la începutul secolului al XX-lea, un oraș în care, atunci când se întâlneau oameni de etnii diferite, se vorbea în limba germană, „așa cum se obișnuia în Bucovina între oameni de nații diferite". În capitala Bucovinei – scrie Dragoș Vitencu – se putea observa cum:

> Un temei de bună administrație și o glazură de numitor comun, ce se silește să pară germană, încearcă să domesticească de aproape un secol și jumătate nepotrivirea culorilor din mozaicul de neamuri, cu care a împiestrițat oblăduirea pajurei cu două capete monocromia valahă a provinciei [...]. Pluriseculara experiență a cancelariilor imperiale a reușit să așeze între lumea exterioară și străfundurile de viață autohtonă o invizibilă pătură izolatoare, destinată să camufleze transformarea acelei vieți, fără scurgere de sânge și fără spasme spectaculoase. Dedesubt colcăie năzuinți și patimi; la suprafață lumea e mulțumită și surâde, ca un vulcan adormit, peste care cresc flori și zboară fluturi. Echilibrul e asigurat de concurența dintre cele două mari tabere: băștinașii și rusniacii aduși din Galiția pe acest pământ al făgăduinței. Alături de ei, țărani nemți și unguri, funcționari și meșteșugari germani, slovaci, poloni și cehi, moșieri și negustori armeni și mai ales omnipotenta obștie a germanilor de rit mozaic își împrumută stăpânirii virtuțile și păcatele. Cernăuți-ul austriac se înfățișează ca scena unui teatru, dincolo de rampa căruia, inundată de iradiații vieneze, se joacă numai operete (Vitencu 2012: 27-28).

A doua opinie este a unui scriitor sovietic, unul dintre numeroșii oameni ai peniței deveniți peste noapte ziariști și care, în anul 1940, când trupele sovietice au ocupat orașul Cernăuți, au fost trimiși în capitala Bucovinei, pentru a prezenta orașul în presa vremii, într-o lumină convenabilă pentru proaspăt instalată putere sovietică. Unul dintre acești slujitori ai puterii ar fi trebuit să fie Alexander Avdeenko, al cărui articol despre Cernăuți a provocat convocarea unei reuniuni de urgență a Comitetului central al partidului comunist, precum și mai multe intervenții furioase ale lui Iosif Stalin.

---

despre viața și activitatea lui Mihai Eminescu, publicația fiind apreciată în mediul filologic interbelic.

> După cum știți, nu există mare în Cernăuți. Dar ea se simte pretutindeni. Cerul este înalt, negru, cu stele mari și limpezi, care apar doar deasupra mării în nopțile calde de iulie. Aproape toate casele au balcoane mari, deschise, care sunt atât de iubite de locuitorii de pe litoral. Multe cafenele și restaurante sunt situate chiar la umbra copacilor, pe terase. Mulți locuitori din Cernăuți merg pe străzile principale, atât ziua, cât și seara în pantaloni până la genunchi. Se pare că tocmai s-au întors de pe plajă. Te aștepți ca fiecare stradă de aici să te ducă pe faleză. [...] Mii de reclame și panouri publicitare – galbene, roșii, albastre, bleu – la fel ca în orașele balcanice de pe malul mării. Zeci de companii străine, a căror publicitate subtilă vorbește despre cauciuc olandez, parfumuri franceze, radiouri americane, despre încălțăminte brevetată, despre portocale palestiniene și lămâi italiene. În fiecare colț, aproape fiecare casă are o cafenea sau un restaurant. Sunt surprinzător de multe magazine. Se pare că întregul oraș este format din ele. Băncile, birourile și reprezentanțele comerciale sunt situate în cele mai frumoase clădiri cu mai multe etaje, căptușite cu marmură și granit, cu ferestre oglindite. Parcurile sunt amenajate după modelul englezesc, iar în inima orașului, este așa-numitul Teatru Național. Există aproximativ două duzini de cinematografe în Cernăuți, precum și o bibliotecă orășenească. S-ar părea că este un oraș cultural, aparent frumos, creat pentru o viață plină de veselie a omului...[4].

Bineînțeles că într-o a doua parte a articolului, Avdeenko a scris și despre lupta de clasă și despre viața grea a locuitorilor săraci ai orașului. Dar nu a fost suficient de convingător, iar publicarea materialului în presa vremii a avut consecințe nefaste pentru cariera sa. Avdeenko a reușit să redea armonioasa îmbinare a diverselor culturi într-un dialog exemplar; în același timp, reacția puterii sovietice reprezintă un exemplu concludent al consecințelor nefaste pe care le poate avea lipsa dialogului.

Într-o astfel de atmosferă neprielnică, este evident că nu putea să-și continue existența filologia română la Cernăuți. Cele două catedre (Limba română și dialectele ei, condusă de Alexe Procopovici – unul dintre elevii lui Sextil Pușcariu; Literatură română contemporană și folclor – condusă de Leca Morariu) își încetează activitatea. Abia în 1956, în cadrul Facultății de Limbi Străine, este creat un departament de limbă moldovenească, pentru ca în 1971 să fie înființată catedra de limbă și literatură moldovenească, devenită în 1983 catedră de filologie moldovenească și clasică. La începutul anilor ’90 catedra revine la denumirea firească – Catedra de filologie română și clasică, iar cercetarea obiectivă și multilaterală a specificului dialogului intercultural revine în atenția cercetătorilor bucovineni, inclusiv a filologilor.

---

[4] Fragmentul reprezintă o traducere realizată de autoarea articolului. Textul integral în limba ucraineană poate fi citit pe https://shpalta.media/2019/06/03/chomu-stalin-na-chernivci-obrazivsya/ (accesat la 30.09.2020).

Preocupările pentru studierea dialogului intercultural au fost întotdeauna o componentă importantă a activității cercetătorilor bucovineni, printre aceștia numărându-se și iluștrii membri ai catedrei de limba și literatura română din cadrul universității din Cernăuți. Cei care au locuit și și-au desfășurat activitatea în spațiile polietnice au conștientizat importanța găsirii unor soluții care să asigure, pe de o parte, gradul necesar de mobilitate lingvistică a persoanelor aparținând diverselor etnii conlocuitoare și, pe de altă parte, păstrarea și afirmarea propriei identități lingvistice.

Bibliografie

Sbiera 1880: Ion al lui Gheorghe Sbiera, *Conceptul „națiune" și însemnătatea graiului național*, discurs citit în 4/16 noiembrie 1880 în Adunarea generală a Societății pentru cultura și literatura română în Bucovina, Cernăuți, Editura Rudolf Eckhardt.

Loghin 1996: Constantin Loghin, *Istoria literaturii române din Bucovina 1775-1918*, Cernăuți, Editura Alexandru cel Bun.

Jernovei 2011: Gheorghe Jernovei, *Filologia română la Universitatea din Cernăuți*, vol. I, Cernăuți, Editura Ruta.

Jernovei 2013: Gheorghe Jernovei, *Filologia română la Universitatea din Cernăuți*, vol. II, Cernăuți, Editura Ruta.

Oprea 2008: Ioan Oprea, *Comunicare culturală și comunicare lingvistică în spațiul european*, Iași, Editura Institutul European.

Vitencu 2012: Dragoș Vitencu, *Scrisori de la Dumnezeu*, ediție princeps îngrijită de Aura Brădățan, Suceava, Editura Karl A. Romstorfer.

Romanian Philology at the University of Chernivtsi: intercultural Dialogues

Bucovina is a land where, for centuries, different ethnic groups have coexisted. Undoubtedly, the issue of multiculturalism was one of the topics frequently addressed by those interested in the socio-political changes that took place for centuries, but the foundation of a higher education institution in Chernivtsi in 1875 meant a systematization of concerns for dialogues intra- and intercultural. At the same time, the Department of Romanian language and literature of the University of Chernivtsi was a center of pondering over the problem of balance between national identity and cultural diversity.

What propelled the Romanian philology from Chernivtsi as value was the presence in the capital of Bukovina of some illustrious scholars, who became the foundation of cultural life in this land. Ion Gheorghe Sbiera, Sextil Pușcariu, Alexe Procopovici, Leca Morariu, Sever Pop are just some of the scholars who, at the end of the 19th century and in the first half of the 20th century, established and consolidated an academic tradition within the Department of Romanian Language and Literature of the University of Chernivtsi. The department will change its name over time, but what will be maintained will be the desire to preserve the identity profile of Romanian culture.

Concerns for the study of intercultural dialogue have always been an important component of the activity of Bucovina researchers, among them the illustrious members of the Romanian language and literature department. Those who lived and worked in the multiethnic spaces were aware of the importance of finding solutions that would ensure, on the one hand, the necessary degree of linguistic mobility of people belonging to various cohabiting ethnic groups and, on the other hand, maintaining and asserting their own linguistic identities.

Profesorul Mihai Pop – un posibil proiect de memorie pentru etnologia românească

Rodica ZANE *

Keywords: *oral history*; *archives*; *correspondence*; *folklore*; *ethnology*; *post-communism*.

Demersul de față se înscrie într-un un proiect de memorie menit să participe la legitimarea etnologiei românești după 1989 ca domeniu de studii de sine stătător în noua configurare a științelor umaniste și sociale din sistemul academic. Dacă legitimarea formală s-a produs și a devenit operatorie prin acreditarea unor programe de studii de licență cu specializarea *Etnologie* în cadrul subdomeniului Studii culturale, la rândul lui subordonat domeniului Științe umaniste[1], o legitimare de conținut se impune în funcție de cel puțin două contexte: pe de o parte, contextul postcomunist cu reformele sale complexe, pe de altă parte, contextul implementării procesului Bologna. În ceea ce privește contextul postcomunist, termenul de *etnologie* a devenit după 1989 un sinonim pentru *folclor* în sensul de *folcloristică*, schimbarea denominării fiind un mod de a marca, odată cu trecerea de la un regim la altul, și emanciparea domeniului de sub influența politicului. Întrebarea pe care o pun având în vedere acest aspect este ce fel de relație temporală se stabilește între cele două domenii, folcloristică și etnologie, de continuitate sau de ruptură, având în vedere caracterul lor de constructe sociale, prin care cunoașterea este „disciplinată” în raport cu cel puțin două repere: de natură internă, în funcție de dinamica științelor, și de natură externă, în funcție de imperativele sociale (Lemaître 2015: 1-2). Ce profil își organizează după 1989 etnologia ca specializare academică, desprinsă de Filologie, în raport cu folcloristica, subordonată Filologiei înainte de 1989? Ce resurse, în afara celor specifice istoriei științelor, pot fi mobilizate pentru a răspunde la această întrebare? În ce măsură memoria, în diferitele ei forme, poate furniza informații care să elucideze această problematică?

De-a lungul a aproape două decenii am cercetat tema legitimării etnologiei din diferite unghiuri, utilizând date de natură micro-empirică și micro-analitică la care am avut acces dat fiind dublul meu statut, de cercetător și actor în terenul

---

* Universitatea din București, România.

[1] Conform *Nomenclatorului domeniilor și al programelor de studii universitare*, stabilit anual prin hotărâre de guvern.

supus cercetării. În studiul de față, am valorificat două tipuri de asemenea documente, respectiv de memorie, *istoria orală* și *arhiva* (într-o variantă, în general, puțin fructificată – arhiva personală), în legătură cu o figură emblematică pentru domeniul folcloristică-etnologie în România comunistă și postcomunistă, cercetătorul și profesorul Mihai Pop. Cele două documente sunt interviul acordat de savantul român în anii '80 sociologului Zoltán Rostás, publicat în 2003, și corespondența dintre G. Călinescu și Mihai Pop cu privire la capitolul despre folclor din *Istoria literaturii române* (volumul I, 1964), lucrare elaborată sub egida Academiei Române și coordonată de cel dintâi. Corespondența este un document inedit, comunicat de Rucsandra Pop, inițiatoarea proiectului de constituire a *Fondului Mihai Pop*[2] și autoarea tezei de doctorat *Mihai Pop, de la școala sociologică la școala etnologică. O biografie intelectuală*, sub coordonarea profesorului Silviu Angelescu, susținută în 2020 la Universitatea din București, teză care, odată publicată, va deveni o sursă de documentare importantă pentru etnologia românească.

În poziționarea lui Mihai Pop în postura de pionier al domeniului etnologic academic contemporan am pornit de la o constatare biografică: cariera sa însumează trei vieți profesionale – una în interbelic, o a doua, în comunism și o a treia, în postcomunism. În același timp, am luat în considerare poziția profesorului în învățământul academic, atât în comunism, când activitatea sa didactică a fost susținută de calitatea de coautor al manualului de *Folclor literar românesc* (împreună cu Pavel Ruxăndoiu), cât și în perioada de început a postcomunismului, când, în calitate de unic conducător de doctorat în folcloristică-etnologie (formal, conform înscrisului de pe diplomă, „Filologie") la Universitatea din București, a asigurat calificarea celor care au început o carieră universitară în domeniu după 1989.

Primul document, publicat în volumul *Sala luminoasă* (Rostás 2003)[3], reprezintă convorbirea derulată în anii 80 în mai multe etape (transcrisă și publi-

---

[2] Rucsandra Pop a alcătuit *Fondul Mihai Pop* cu documente legate de viața și activitatea profesorului, pe care le-a moștenit în calitate de nepoată a lui Mihai Pop. Fondul se află în *Arhiva de Imagine a Muzeului Țăranului Român*, unde poate fi consultat.

[3] O sinteză a acestui interviu (*Entretien avec Mihai Pop*) apare în „Ethnologie française", *ROMÂNIA. Constructions d'une nation* (1995: 342-353), sub semnătura lui Zoltán Rostás și a Irinei Nicolau. Prestigioasa revistă franceză a acordat, după 1989, spațiul său (numere tematice) pentru a permite etnologiilor din fostele state comuniste să se prezinte. Faptul că sinteza interviului cu Mihai Pop este publicată sub genericul *Faire de l'anthropologie en Roumanie* și că cei cu care revista franceză au colaborat în vederea realizării acestui număr nu aparțineau direcției folcloristice a etnologiei românești sau se distanțaseră de ea denotă recunoașterea lui Mihai Pop ca precursor al unui domeniu științific compatibil cu antropologia „internațională". De menționat că cel care a asigurat realizarea acestui număr, în calitatea sa de membru al redacției, a fost Jean Cuisenier, unul dintre cercetătorii străini care au derulat teren în România îndrumat de Mihai Pop. De altfel, Cuisenier semnează și articolul care deschide numărul, *România: la Roumanie et le domaine culturel roumain* (pp. 333-341).

cată în aproximativ o sută de pagini sub titlul *Arhiva de folclor la ...șura de fân*) între Zoltán Rostás și Mihai Pop cu privire la cariera celui de-al doilea. Putem vorbi despre o poveste de viață cu caracter profesional, dar, în același timp, trebuie să avem în vedere că Zoltán Rostás și-a conceput proiectul pentru a recupera trecutul interbelic al școlii gustiene:

> Ca în toate convorbirile din cadrul acestui proiect de istorie orală a Școlii Sociologice de la București, partenerilor mei de discuție nu le-am cerut doar informații despre școala gustiană, ci istoria lor de viață, împletită cu cea a Școlii. Astfel, aceste documente de istorie orală pot constitui piese ale unei istorii sociale a monografismului gustian (2003: 12).

Cercetarea de față urmărește să producă, pe baza istoriei orale și a corespondenței oficiale conservate în arhiva personală, date necesare pentru a înțelege viziunea lui Mihai Pop asupra a ceea ce numim astăzi *etnologie* și pentru a confrunta această viziune atât cu ceea ce, după 1989, a fost numit „blocul problematic" folclor-etnografie-etnologie-antropologie (Bidart 2009: 14), cât și cu antropologia internațională.

Demersul nostru are în vedere ipoteza că Mihai Pop a făcut posibilă construirea și configurarea etnologiei ca disciplină academică în context postcomunist, o disciplină emancipată de sub tutela ideologică de tip „nation building", compatibilă cu dinamica antropologiei occidentale („franglus", după distincția formulată de K. Verdery[4]), dar cu conținut românesc. Se poate vorbi despre o criză a etnologiilor naționale după 1989 în țările central și est europene, față de care s-a creat un amplu curent de dezbateri care este încă actual. Dintre poziționările față de această problemă, se pot menționa – și am avut în vedere în studiul de față – cel puțin trei, pe care le-am grupat în funcție de apartenența protagoniștilor și de punctul lor de vedere. Astfel, o primă direcție este cea de tip critic, dată fiind relația etnologiilor naționale cu construcția națiunilor europene, această poziție fiind reprezentată în studiul nostru de K. Verdery; o altă direcție este cea care consideră etnologiile naționale reformabile în interacțiune cu antropologiile emergente, punct de vedere susținut de Chris Hann[5]; o a treia direcție este cea care le tratează ca reper pentru o etnologie europeană, reprezentând tradiții care trebuie cunoscute și integrate într-un program de studiu unitar, european. Inițiativa acestui demers aparține unui grup de cercetători asociat cu E.A.S.A. (European Association of Social Anthropologists), printre aceștia numărându-se Martine Segalen și Andrés Barrera-Gonzáles (2008)[6].

---

[4] „Franglus" este modul în care numește Verdery antropologia „occidentală" pentru a o distinge de cea/ cele din Europa Centrală și de Est (v. Verdery 2007 sau Verdery, Faure 2011).

[5] Chris Hann este directorul Institutului Max Planck pentru Antropologie socială, inițiatorul și coordonatorul unor studii asupra societăților socialiste și a antropologiilor lor.

[6] Cei doi semnează articolul *Construire une Europe de l'enseignement et de la recherche*, precum și articole ca autor unic în care se referă la acest proiect în revista „Ethnologie française" (2008/4).

În fața diversității acestor poziționări și cu experiența personală a participării la construirea administrativă și de conținut a unui program de studii de licență în specializarea *Etnologie*, domeniul *Studii culturale*, la Facultatea de Litere a Universității din București, am elaborat un obiect de cercetat în legătură cu legitimarea etnologiei în context postcomunist, cu asumarea privirii din interior[7]. Astfel, din 2005, când am susținut prima comunicare[8] pe această temă la prima conferință a Asociației de Științe Etnologice din România, și până astăzi, am deschis mai multe axe de dezvoltare a subiectului, una dintre ele fiind cea a locului și a rolului lui Mihai Pop în devenirea domeniului academic al etnologiei în perioada postcomunistă. Această axă a decurs din constatarea că, în ciuda recunoașterii lui Mihai Pop ca figură emblematică, precursoare, nu numai a etnologiei românești, ci și a antropologiei instituite în România după 1989, corelarea acestei poziții nu se face cu opera, ci mai mult cu biografia și cu persoana (în sensul de personalitate) Mihai Pop. Evaluarea operei științifice a savantului român din această perspectivă și în paradigma unei istorii, chiar și interesate[9] a domeniului, este deficitară. Astfel, am identificat această „absență" la mai multe niveluri. Mai întâi, la nivelul a ceea ce am putea numi fief-ul lui Mihai Pop, respectiv Facultatea de Litere, Universitatea din București, unde și-au desfășurat activitatea și discipolii săi[10] și, implicit, moștenitorii patrimoniului lui științific. În 2005, am afirmat că, pe lângă „tranșarea succesiunii", acestora le revine și rolul de a tranșa relația cu folclorul (Zane 2005: 47). Astăzi, „tranșarea moștenirii", sintagmă folosită atunci într-un sens comun, devine, în perspectiva mea, sinonimă cu un act de patrimonializare, în sensul dinamicii noțiunii de patrimoniu pe care secolul al XX-lea și cel în care ne aflăm o alimentează cu noi abordări și conținuturi[11].

---

[7] În studiul *Le statut de l'ethnologie en Roumanie postcommuniste* (Zane 2016: 226-240) am prezentat aspectele metodologice legate de implicarea mea („dedublare statutară") în această cercetare.

[8] Comunicarea *Pluralul etnologiei și tranziția academică în România* a fost publicată în „Caietele ASER", nr. 1/2005, Oradea, Editura Muzeului Țării Crișurilor, 2006 și în *Anuarul Institutului de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu"*, serie nouă, Tomul 17, 2006.

[9] Stocking face distincția între o istorie „interesantă" și o istorie „interesată", prima fiind atributul istoricilor, a căror perspectivă (istorism) este orientată de „un interes pur istoric", cea de a doua, fiind atributul practicienilor, a căror perspectivă (prezentism) este orientată de ceea ce este „în mod real semnificativ din punct de vedere istoric" (1965: 211–212).

[10] În volumul *Sala luminoasă*, respectiv în capitolul *Arhiva de folclor la ...șura de fân*, Mihai Pop se referă explicit la discipolii săi de la Facultatea de Litere (2003: 328, 346).

[11] Thibault Le Hégarat atrage atenția asupra mutării centrului de interes de la „obiect" la „subiect", respectiv la act, în dezvoltarea noțiunii de patrimoniu, propunând o sinteză din care reținem pentru studiul de față dimensiunea identitară pe care o conține patrimoniul: „Poate, până la urmă, putem defini patrimoniul printr-o formulă tautologică, raportându-l la consecințele sale mai degrabă decât la cauzele sale, adică afirmând că patrimoniul este ceea ce este considerat demn de a fi păstrat pentru generațiile următoare. Unii autori preferă astfel să ia în considerare actul de patrimonializare mai degrabă decât obiectul «moștenire»" (2015: 11; consultat pe 27.02.2021; tr. m.).

Studiul de față este un argument pentru importanța și necesitatea patrimonializării operei științifice a lui Mihai Pop din perspectiva prezentului, respectiv a stabilirii unei continuități între trei temporalități – interbelic, comunism, postcomunism – care probează rolul de pionierat al profesorului Mihai Pop.

În egală măsură, mi-a atras atenția absența staturii științifice a profesorului Pop din discursul unora dintre discipolii săi de dincolo de Cortina de fier. Este notoriu faptul că în perioada comunistă cercetători occidentali au desfășurat terenuri în România. Într-un interviu din 2011, Katherine Verdery se referă la schimburile academice dintre Vest și Est din perspectiva propriei experiențe din anii '70-'80, de doctorandă și apoi cercetătoare cu *fieldwork* în lagărul comunist, respectiv în țara noastră. Un aspect major se poate reține din acest interviu în contextul demersului meu: cercetătoarea americană pledează pentru schimbarea perspectivei de tip antagonist asupra lumii științifice din perioada Războiului Rece, deoarece specialiștii în științe socio-umane atât din Est, cât și din Vest, au suportat în egală măsură repercusiunile politicului. În acest sens, Verdery susține că parcursul său personal a fost afectat de cultura Războiului Rece, deoarece a fost nevoită să își reconsidere atât obiectul de cercetat, cât și terenul, precum și să experimenteze o inegalitate de statut în contextul științelor din Statele Unite ale Americii. Deși finanțarea de care a beneficiat a fost substanțială, dată fiind „importanța strategică" acordată de guvernul american științelor care studiau blocul sovietic, în cadrele propriului domeniu „cercetările efectuate asupra blocului estic, ca și asupra Europei, în general, aveau prea puțin prestigiu în comparație cu studiile dedicate «popoarelor primitive»" (2011: 205; trad.m.). Pe de altă parte însă, Verdery nu aplică aceeași privire asupra cercetătorilor din Est, pe care îi prezintă ca „diferiți" și incompatibili cu cei din Vest deoarece erau angajați în căutarea „poporului", în scopul de a construi o națiune și de a-i revela caracterul original: „Pentru aceasta, nu aveau nevoie nici de comparație, nici de teorie, ci trebuia să descrie cu precizie tradițiile locale" (*ibidem*: 207). În cuprinsul interviului, tema diferenței „de natură" dintre cercetătorii din Est și cei din Vest este reluată în alte formulări: „etnografii est-europeni nu aveau sentimentul că le erau utile conceptele" sau „nu erau interesați, înainte de 1989, de importarea conceptelor din teoria americană" (*ibidem*: 208). Locul lui Mihai Pop în raport cu acest portret colectiv al cercetătorilor din Est nu este precizat, Verdery nu îl individualizează sub aspectul operei științifice, descriindu-l mai mult în termeni informali și în funcție de interacțiunea cu el, care a fost decisivă pentru bunul mers al stagiilor derulate de ea în România. În mod firesc se pune întrebarea: cu ce profil științific este perceput Mihai Pop în comparație cu cel al „cercetătorilor din Est"?

Deși se poate deduce că Mihai Pop este considerat mai degrabă în categoria sociologilor români, Verdery se referă explicit la aceștia prin invocarea altor nume: Mihai Cernea și H. Stahl. Nu face mențiuni despre opera lui științifică sau

trimiteri la studiile semnate de el (mai ales că Mihai Pop a publicat nu numai în română, limbă pe care Verdery precizează că a învățat-o, ci și în engleză sau franceză). Nu se referă nici la detaliile biografice de carieră, de exemplu, la călătoriile academice (opt la număr) în Statele Unite ale Americii. Verdery susține însă necesitatea studierii științelor și a dinamicii lor în perioada războiului rece. Aderând la ideea că se poate vorbi despre o organizare a cunoașterii specifică Războiului Rece[12] și de o structurare, chiar o diviziune a științelor, cu precădere cele socio-umane, care a afectat în egală măsură specialiștii din Est și din Vest, ea propune cercetarea modului în care s-a făcut știință în acea perioadă:

> Ideea mea, așa cum v-am mai spus, presupune revenirea asupra studiilor făcute în timpul Războiului Rece, pentru a izola influența conflictului dintre Est și Vest. Trebuie, de exemplu, să încetăm să gândim lumea ca fiind divizată, așa cum eram obișnuiți să o facem înainte de 1989, și să o vedem ca pe un întreg, cu multiple interconexiuni, să înțelegem felul în care o mulțime de țări au fost influențate de conflictul dintre cele două superputeri mondiale (*ibidem*: 211).

Studiul de față se poate înscrie într-o astfel de direcție sau în ceea ce Pierre Bidart a schițat ca proiect al unei antropologii a postcomunismului, cu o tematică proprie[13], în cadrul căreia „perspectivele asupra antropologiei" ocupă un loc important. În această optică, avansăm ideea că omiterea, ignorarea, necunoașterea operei științifice a profesorului Pop poate fi interpretată ca repercusiune a culturii Războiului Rece, în condițiile în care cercetătorii din Vest lucrau cu stereotipul că cei din Est sunt iremediabil limitați de ideologie și, în consecință, *știința* lor nu poate fi abordată ca știință. Ulterior, după căderea regimurilor comuniste, această pre-judecată s-ar fi manifestat în ceea ce antropologul polonez M. Buchowski va numi „ierarhii ale cunoașterii" (2004), expresie a unei tratări subalterne a cercetătorilor din Est de către colegii lor din Vest, care au făcut și fac teren în Europa Centrală și de Est, deoarece nu colaborează și nu au dialog cu omologii lor, nu citează literatura locală de profil. Verdery respinge în două rânduri, în 2007[14] și în

[12] Katherine Verdery declară că a fost inspirată în această abordare de studiul lui Carl E. Pletsch, *The Three Worlds, or the Division of Social Scientific Labor, Circa 1950-1975*, din1981(Verdery 2011: 203).

[13] În studiul *Eléments pour une anthropologie du postcommunisme* (2009), antropologul francez Pierre Bidart se referă la trei problematici ale unei antropologii a postcomunismului: configurările subiective și intersubiective ale individului postcomunist, practicile memoriale și perspectivele pentru antropologie.

[14] Este vorba de studiul *'Franglus' Anthropology and East European Ethnography: the prospects for synthesis* pe care îl semnează în dezbaterea inițiată de Chris Hann și publicată sub titlul *Anthropology's multiple temporalities and its future in Central and Eastern Europe: a debate*. Studiul este republicat în revista *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 2007, vol. 43, No. 1, p. 204-208, în limba cehă – *„Frangloamerická" antropologie a východoevropská etnografi e: vyhlídky na syntézu*, apoi, cu puține modificări, este prezentat în 2012, în cadrul reuniunii anuale a Societății Americane de Antropologie (v. nota 14).

2012[15], această acuzație de „imperialism antropologic", considerând că cele două categorii de cercetători s-au aflat în trecut în poziții egale unele față de altele, fiind implicate ambele în raportul de forță dintre puterile antrenate în războiul rece și suportând consecințele conflictului. Lipsa cooperării din prezent ar decurge, în opinia ei, nu din poziționarea dominatoare a cercetătorilor occidentali, ci din diferențele dintre cele două științe, una, antropologia culturală, legată de colonialism, cealaltă, etnologia națională, legată de construcția națiunilor europene. În ce privește apariția programelor de studii de antropologie după căderea regimurilor comuniste, aceasta nu ar reprezenta o altă formă de manifestare a imperialismului antropologiei occidentale, ci este exclusiv inițiativa Estului de a importa antropologia *franglus* în două situații distincte: fie ca inițiativă a etnografilor locali care vor să-și mențină pozițiile deținute anterior afirmându-se în prezent ca antropologi și numindu-se ca atare, dar făcând ceea ce făceau și înainte; fie ca inițiativă a specialiștilor care nu au avut privilegiul unei poziții anterior obținute în domeniul etnologiei naționale, „universitari locali din diverse discipline, care aveau deja o idee de antropologie franco-americană sau care s-au întors acasă cu un doctorat de la o universitate franco-americană" (2007: 50; t.m.), care, în concurență cu ceilalți, caută să obțină o legitimare folosind ca resursă astfel de programe de antropologie *franglus*. Autoarea invocă în acest sens propria experiență de la Universitatea din Cluj, precum și studiile din volumul coordonat de Petr Skalnik[16], combătând astfel, pe de o parte, teza lui Buchowski, potrivit căreia „antropologii occidentali" își impun disciplina în țările din Europa Centrală și de Est, iar, pe de altă parte, susținând imposibilitatea construirii unei „antropologii locale", combinație între antropologia *franglus* și tradițiile autohtone, așa cum propune cercetătorul britanic Christian Hann (2007: 11).

În raport cu diversitatea opiniilor privind proiectul etno-antropologiilor din Europa Centrală și de Vest și având experiența unui astfel de proiect, construit în sensul sintezei pe care o agreează Chris Hann, la care adaug experiența carierei personale, am considerat că a face obiect de cercetare din studiile efectuate între 1947 și 1989 „tocmai pentru a arăta influența conflictului Est-Vest, chiar dacă aceasta nu pare atât de evidentă, la prima vedere" (Verdery 2011: 204; trad. m.) reprezintă un punct bun de pornire, atât pentru a scoate „trecutul" etnologiei din plasa stereotipurilor generate de cultura Războiului Rece, cât și pentru a decela în țesătura lui firele științei de firele construcției naționale[17]. De aceea, am adăugat

---

[15] *Cold War Imperialism and after: US Anthropology of Eastern Europe* este titlul comunicării prezentate în 2012 de Katherine Verdery în cadrul reuniunii anuale a Societății Americane de Antropologie. Textul este precedat de următoarea precizare: „Prepared for the Annual Meeting of the American Anthropological Association, 2012. Do not cite without permission."

[16] Este vorba despre volumul *A Post-Communist Millennium: The Struggles for Sociocultural Anthropology in Central and Eastern Europe*, editat de antropologul ceh în 2002.

[17] Vintilă Mihăilescu, cercetătorul cel mai activ în tratarea temei naționale în etnologia românească, a exprimat plastic opțiunea pentru o abordare echilibrată, care să nu ducă nici la

în grila de decorticare a celor două documente o constantă a discursului lui Verdery despre cercetătorii din Est – raportul lor deficitar cu teoria:

> Pe când antropologii englezi, francezi şi americani studiau popoarele colonizate sau indienii din America, într-o optică de tip comparatist şi teoretic, oamenii de ştiinţă din Europa Centrală şi Orientală lucrau asupra propriilor populaţii: ei erau în căutarea „poporului", în scopul construirii naţiunii şi revelării caracterului ei original. Pentru aceasta, ei nu aveau nevoie de comparaţie, nici de teorie, ci trebuiau mai degrabă să descrie cu precizie tradiţiile locale[18] (*ibidem*: 207; trad. m.).

Se verifică teza lui Verdery în cazul lui Mihai Pop? Documentele cu care am lucrat în studiul de faţă pentru a răspunde la această întrebare s-au impus atenţiei mele ca metatexte ale operei ştiinţifice semnate de etnologul român, fiind revelatoare pentru viziunea lui asupra domeniului şi complementare prin cele două tipuri de memorie din care decurg: directă, sub formă de poveste a vieţii, şi indirectă, sub formă de corespondenţă[19]. În privinţa primului document, povestea de viaţă profesională a lui Mihai Pop nu ar fi fost elocventă pentru demersul de faţă fără susţinerea eminentă a intervievatorului, în speţă Zoltán Rostás, care, în anii '80, insistă asupra a ceea ce aş numi „paradoxul" Pop:

> E foarte interesant când spuneţi asta, că şi mie mi se pare că atunci când stau de vorbă cu Mihai Pop, stau de vorbă cu un antropolog, nu cu un folclorist în accepţiunea veche a cuvântului. Acuma întrebarea mea este următoarea: dumneavoastră faceţi o folcloristică care în America trece drept antropologie de cea mai bună calitate. Asta aţi învăţat-o ulterior sau vine din şcoala Gusti şi Brăiloiu? (Rostás 2005: 311).

De mai multe ori pe parcursul interviului, se face conexiunea cu antropologia americană, susţinută şi de referirea la experienţa lui Mihai Pop în Statele Unite – stagii ştiinţifice, participări la congrese sau sejururi în calitate de *visiting professor* (acestea au fost în număr de 3) –, începând cu 1965, la Standford, la Berkeley, la Ann Harbor, la Amhurst, la Chicago, la Los Angeles. În forma unei conversaţii destinse, Mihai Pop face o dublă panoramă a contextului profesional al vieţii sale: pe de o parte, prin descrierea reţelei internaţionale în care a funcţionat (*ibidem*: 322-323), pe de altă parte, prin prezentarea „la zi" a domeniului, a teoriei, în principal. Este o proiecţie exemplară a *câmpului ştiinţific* de care vorbeşte Bourdieu (1975) în conexiune cu propriul parcurs prin care povestea vieţii

---

„salvgardarea" cu orice preţ a ţăranului român, nici la „a arunca copilul împreuna cu apa din copaie" (2006).

[18] Am identificat trei discursuri în care Katherine Verdery se referă la acest aspect: cel din dezbaterea deschisă de C. Hann în 2007, reluat, cu mici modificări, în 2012, la reuniunea anuală a Societăţii Americane de Antropologie, şi cel din interviul publicat în 2011 în revista franceză „Vingtième siècle" (Verdery-Faure 2011: 206, 207, 208).

[19] În studiul de faţă nu am fundamentat teoretic raportul memorie-istorie, iar formula de „memorie indirectă" nu este una conceptuală.

dă dimensiune socială istoriei științei. Dar lucrarea de față nu își propune dezvoltarea acestui aspect, ci examinarea raportului lui Mihai Pop cu teoria domeniului de competență. Se remarcă imediat capacitatea cercetătorului român de a prezenta dinamica epistemologică a antropologiei în directă legătură cu actorii cei mai importanți, rezumând în câteva fraze etapele devenirii acestei științe de-a lungul secolului al XX-lea, cu principalii contributori:

> Fiindcă după război, cu școala funcționalistă engleză, cu legăturile cu antropologia americană, care era puternică și importantă, teoretic importantă, cu lingvistica structurală, pe urmă mai târziu cu semiotica și cu teoria comunicațiilor și cu toate astea, era o mare schimbare de viziune științifică în lume. Lucrurile erau cu totul altfel văzute, în ansamblul lor, sub toate aspectele, decât au fost văzute înainte de primul război, înainte de al doilea război, și fiecare din aceste grupuri, avea niște capi, nu? Malinowski murise, dar era Leach la englezi, era Evans-Pritchard la englezi, tot niște celebrități, era toată antropologia americană, care după Boas a lăsat școli acolo, școli importante. Erau structuraliștii cu Jakobson și toți ăștia, pe urmă apăruse Lévi-Strauss, pe urmă au apărut semioticienii. Era o generație glorioasă, care această generație a dispărut (*ibidem*: 323-324).

La fel de limpede și precis caracterizează perioada contemporană lui, pe care o încadrează în paradigma epistemologică deschisă la începutul secolului, semnalând, în același timp, ieșirea din faza de glorie – „suntem acum într-o perioadă de epigoni" (*ibidem*: 324) – și sintetizând profilul domeniului: „Ceea ce a rămas în cercetarea culturală și ceea ce este foarte important este că a rămas viziunea asta a întregului, adică ideea că totul este un sistem, adică teoria sistemelor și interdependența părților și toate celelalte" (*ibidem*). Ca posibilă notă generatoare de comentarii comparative, aș menționa autoportretul pe care și-l schițează cu ironie Verdery în 2019, cu ocazia decernării titlului de Doctor Honoris Causa al Universității din București: „Ideea mea a fost să vin în România cu aparatură teoretică la modă în Occident, să adun material și să-l prelucrez: să fac cârnați cu mașinăria teoriei de la mine și cu materie primă din România, într-o atitudine oarecum colonializantă" (Verdery 2016).

În prezentarea pe care Rostás i-o face lui Mihai Pop în nota de subsol de la începutul interviului, apar următoarele atribute: „folclorist și antropolog", „întemeietorul școlii de antropologie culturală din România" (Rostás 2005: 261), iar în cuprinsul interviului, în mai multe rânduri se referă la competența antropologică, fie pentru a afla cum a fost ea dobândită, fie pentru a înțelege prin ce a trezit întratât interesul personal al specialistului român pentru a fi invitat în Statele Unite ca *visiting professor*. În ceea ce privește primul aspect, după ce intervievatorul remarcă diferența dintre statutul formal oficial al lui Mihai Pop, „un folclorist în accepțiunea veche a cuvântului", și conținutul discursului său științific, „antropologie de cea mai bună calitate", întreabă care este explicația acestei contradicții și chiar avansează două posibilități de răspuns: „Asta ați învățat-o ulterior sau vine

din școala Gusti și Brăiloiu?" (*ibidem*: 311). Răspunsul lui Pop este tranșant: „Vine parțial din școala Gusti și Brăiloiu, dar chestia asta vădită antropologică, știi? ...adică în sensul antropologiei culturale, vine din America" și are legătură cu experiența sa americană, la care se adaugă conexiunea cu școala franceză: „Fiindcă eu am fost în '65, am fost în America 9 luni și atunci m-am pus la punct cu cercetarea antropologică, și pe urmă am avut legătură și cu Lévi-Strauss" (*ibidem*). Din postura sa de plurilingv (se declară cunoscător a zece limbi), Pop consideră că antropologia este o „limbă științifică" pe care a învățat-o odată cu primul stagiu în Statele Unite, la Stanford, și odată cu limba de comunicare: „Eu când m-am dus acolo, am învățat și limba, dar stând acolo și citind luni de zile, am învățat și limba lor științifică" (*ibidem*: 328).

După cum se poate constata, Mihai Pop nu numai că este la curent cu „teoria", dar este un bun cunoscător al înseși antropologiei *franglus* de care vorbește Verdery douăzeci de ani mai târziu, când îi decretează pe cercetătorii din Est „străini" de această „teorie". În discursul său autobiografic, Mihai Pop se proiectează într-o dublă postură, pe de o parte, se prezintă ca specialist în cultura europeană, competență pe care o distinge de abilitatea sa teoretică:

> Eu niciodată n-am ținut curs de teorie folclorică. Eu am ținut întotdeauna cursuri despre cultura populară central-europeană și balcanică. Fiindcă eu având o bază de cultură românească, cunoscând bine cultura maghiară, cunoscând bine ceha, poloneza, rusa și limbile balcanice, și fiind în permanentă legătură cu colegii de acolo eu eram informat... (*ibidem*: 327),

pe de altă parte, își atribuie postura eternului ucenic, disponibil și capabil să învețe lucruri noi de-a lungul întregii vieți. Bilanțul este impresionant: la București, folcloristică cu Densusianu, dar și studii de lingvistică și sociologie, la Praga, lingvistica structurală, la Bonn, o bună școală de literatură și etnografie, apoi, după război, la Urbino, s-a adăugat semiotica, iar în Statele Unite, a putut vedea „ce face cealaltă lume" și și-a însușit antropologia. Motivul inițierii continue traversează, de altfel, întreg discursul profesorului Pop, care, în al optulea deceniu de viață, își rezumă astfel parcursul: „De cincizeci și șapte de ani eu tot umblu în lume, și tot învăț, nu?" (*ibidem*: 348).

Al doilea document pe care îl propun pentru studiul de față se înscrie în categoria *corespondență*, fiind vorba despre comunicarea oficială dintre academicianul G. Călinescu, în calitate de responsabil principal al tratatului de *Istoria literaturii române* (1964), și Mihai Pop, în calitate de redactor adjunct al volumului I și de responsabil și coautor al capitolului despre folclor. Prin observațiile pe care le conține cu privire la acest capitol, documentul oferă argumente pentru a disocia poziționările celor doi față de folclor: Călinescu este adeptul unui folclor literar, important și interesant în măsura în care „literatura modernă, spre a nu pluti în vânt, s-a sprijinit pe el, în lipsa unei lungi tradiții culte" (Călinescu 1985: 57-58), pe când Pop este adeptul unei abordări culturale a folclorului, respectiv a

poeziei populare, de tip etnografic și etnologic, prin care „înțelegerea întregului fenomen artistic folcloric" „depășește de multe ori literatura propriu-zisă" căci „poezia are un rost minimal, interesul fiind mai mult de ordin muzical, coregrafic ori teatral" (*Arhiva M. Pop*, schema de clasare 003: 2-3). Abordarea lui Călinescu a fost și continuă să fie dominantă în România, chiar astăzi fiind încă prezentă în mare măsură în școală, expresie a unei inerții care decurge din formarea cadrelor didactice în această perspectivă înainte de 1989 și de prelungirea ei, prin formatori, după 1989, când se adaugă, în diferite etape, și valorificarea dimensiunii naționale a domeniului în context postcomunist. Deși Călinescu a amendat prin comentariile sale abordarea de tip antropologic, cerând revizuirea mai multor aspecte, capitolul despre folclor apărut în volum poartă amprenta științifică a lui Pop. Dar, în același timp, acest capitol nu s-a impus ca referință de predilecție în canonul critic sau în cel școlar, perspectiva asupra folclorului de tip estetizant și ancilar rămânând predilectă. Ceea ce interesează însă în studiul de față este menținerea unei poziționări științifice distincte a lui Mihai Pop în elaborarea tratatului Academiei prin reconstruirea discursului despre folclor dincolo de miza lui națională, cu deschidere către social. În ceea ce privește confruntarea dintre cele două concepții, nu putem ști cum s-a desfășurat în ședința din data de 18 decembrie 1961, documentul comunicat la 1 noiembrie prezintă doar obiecțiile „redactorului șef responsabil" G. Călinescu, formulate în vederea dezbaterii. O putem însă deduce prin compararea respectivelor obiecții cu produsul finit din volumul I al *Istoriei literaturii române. Folclorul. Literatura română în perioada feudală (1400-1780)* din 1964, respectiv *Partea I. Folclorul literar românesc*.

Observațiile se întind pe șapte pagini, dar aici le vom reține doar pe acelea care denotă diferența de abordare a folclorului: ca fenomen literar, sub semnul esteticului, și deci de natură filologică (G. Călinescu), și ca fenomen cultural, cu implicații sociale, deci de natură antropologică (Mihai Pop). Primul aspect pe care îl abordează Călinescu în acest sens este „punctul dificil" de la pagina 13 a premachetei (așa este denumit documentul de lucru al tratatului), unde „autorul insistă asupra sincretismului, atât de plăcut muzicologilor. Acest punct de vedere nu ne stânjenește în sine, ci fiindcă e folosit într-un chip care falsifică evoluția literaturii române". O astfel de abatere de la viziunea estetică asupra folclorului este respinsă cu vehemență de criticul literar:

> A spune că „melodia și dansul" dau aripi poeziei este esteticește fals, pentru că muzica poeziei anulează muzica muzicală. În ceea ce privește folclorul propriu-zis, e clar că în așa zisele creații sincretice domină sau muzica, ofuscând poezia, sau poezia pe un ison insignifiant, când nu e vorba de fenomene etnografice pe care autorii le înscriu fără temei în sfera literaturii. Nu mai puțin e rezonabil e să se arate cu sobrietate acolo unde avem de-a face cu poezia adevărată modul cum aceasta e prezentată în simbioză cu alte arte. Propun înlăturarea falsității estetice, care ar apăsa asupra întregului tratat, că jucând și cântând dăm aripi poeziei, în acest fel (*ibidem:* 2).

Pentru a-și documenta poziția, Călinescu citează pasajul supus observației, al cărui autor este însuși Mihai Pop[20]. Citām *in extenso* acest text pentru a-l compara cu cel publicat în volum și pentru a putea deduce astfel cum a decurs confruntarea în cadrul ședinței de lucru a tratatului. Nu avem documente despre discursul lui Mihai Pop, dar faptul că nu a fost exclusă din tratat referirea la particularitățile culturale ale textului folcloric și la autonomia sa în raport cu literatura cultă ne face să presupunem un discurs de „apărare" bine condus. În plus, chiar dacă nu mai este atât de amplă și de explicită, referirea la sincretism este prezentă. Toate acestea pledează pentru o negociere avantajoasă, în ciuda discursului critic călinescian atât de intransigent. Iată cele două texte:

> Creația populară fiind înfățișată în cadrul unui tratat de istorie literară este natural ca accentul să cadă asupra valorii ei poetice. De altfel poeții și prin înrâurirea lor, a culegerilor și a manualelor școlare, cititorii de literaturii [sic!] nu mai consideră poezia populară decât sub aspect strict literar. Totuși natura însăși a anumitor creații populare și înainte de toate a poeziei cântate care reprezintă o bună parte a poeziei noastre populare cere ca în explicarea momentelor literare să atragem atenția și asupra melodiei și ritmului care însoțesc în popor poezia. De asemenea, caracterul sincretic al obiceiurilor, faptul că poezia este îmbinată de cele mai multe ori cu cântecul și cu dansul și integrată unor complexe manifestări ceremoniale sau rituale face utilă evocarea obiceiurilor atât sub forma cadrului de desfășurare a poeziei cât și ca manifestare spectaculoasă, mimică sau dramatică. Fără o astfel de prezentare am falsifica înțelegerea întregului fenomen artistic folcloric care depășește de multe ori literatura propriu zisă sau în care poezia are un rost minimal, interesul fiind mai mult de ordin muzical, coregrafic ori teatral (*ibidem*: 2-3).

> Creația populară fiind înfățișată în cadrul unui tratat de istorie literară este natural ca accentul să cadă asupra valorii ei poetice. De altfel poeții și prin înrâurirea lor, a culegerilor și a manualelor școlare, cititorii de literaturi nu mai consideră poezia populară decât sub aspect strict literar. Totuși natura însăși a anumitor creații populare și înainte de toate a poeziei cântate, care reprezintă o bună parte a poeziei noastre populare, cere ca în explicarea momentelor literare să atragem atenția și asupra caracterului lor sincretic, acolo unde cântecul, dansul sunt strâns legate de textul oral (*Istoria literaturii române* 1964: 16).

O altă obiecție a lui Călinescu vizează, de data aceasta, ampla descriere a contextului în care se rostește („performează" se va spune un deceniu mai târziu) poezia obiceiurilor. Criticul nu respinge criteriul cultural al sistemului de clasificare a folclorului: „Este o soluție rațională în bunul capitol despre obiceiuri, nefi-

[20] Contribuția lui Mihai Pop la acest prim volum al *Istoriei literaturii române* este consemnată într-o declarație care face parte din arhiva profesorului: „1) Vechi atestări istorice, genuri și specii, pp. 11-16; 2) Poezia obiceiurilor: a) obiceiurile de Anul Nou p. 16-29; b) obiceiurile în legătură cu momentele mai importante din viața omului, partea privitoare la obiceiurile de înmormântare pp. 42-56" (schema de clasare 001).

ind alt mijloc de clasificație, a rândui multe producții publicate de obicei răzleț, după funcția lor și de a explica cititorului momentele când sunt rostite", dar socotește excesivă informația etnografică, oricât ar fi ea de competentă, și incompatibilă cu tratatul, deoarece „duce la rezultatul că sub pretext de istorie literară introducem un manual de etnografie, de o întindere nemaiîntâlnită în nicio istorie de acest fel" (*schema de clasare 003*: 3). Nu putem să aflăm cât de amplă era informația culturală privind poezia obiceiurilor în manuscrisul predat de Mihai Pop, dar citind *Istoria* ..., constatăm că este suficient de prezentă încât să depășească cadrele unui tratat de tip filologic. Astfel, informația etnografică despre obiceiul colindatului este prezentată după toate criteriile social-culturale – detalii de timp, spațiu, spectacol în sensul performativ al termenului, cu statutul actorilor în viața cotidiană proiectat în scenariul ritual etc. –, iar în privința textelor colindelor, aspectul literar este integrat în funcția socială a obiceiului. Nu în ultimul rând, nu sunt omise informații despre colindele populare creștine și este depășită paradigma estetizantă a baladei *Miorița* prin referirea la versiunea colind și prin citarea uneia dintre variante. În fapt, regăsim în acest capitol de istorie literară o mare parte din informația cursului universitar de *Folclor literar românesc* (semnat de Mihai Pop împreună cu Pavel Ruxăndoiu), care din 1978, a stat la baza pregătirii studenților filologi din România, continuând să fie folosit și astăzi.

Ultima obiecție la care ne vom referi devine, în demonstrația noastră, argumentul cel mai important pentru a susține poziționarea antropologică a lui Mihai Pop în abordarea folclorului. Călinescu sancționează o abordare prin care cele două culturi, cea modernă, scrisă, și cea populară, orală, sunt tratate ca sisteme egale, și nu ierarhizate evoluționist. Criticul folosește același procedeu al respingerii nuanțate: „A urmări evoluția concepțiilor în felurite societăți și a revela concepția originar magică stând la baza unor obiceiuri nu-i o greșeală științifică", spune el, dar imediat dezavuează abaterea de la ideologia evoluționistă, invocând scopul educativ al tratatului:

> Tendința însă de a dibui cu orice chip fondul ancestral, insistența asupra acestei chestiuni, deschiderea de dezbateri, preocuparea într-un cuvânt genetică, strecoară regretul că fondul primitiv a dispărut și satisfacția când „urmele vechilor credințe nu s-au șters cu totul". Nu e vorba de greșeli ideologice din partea autorilor, ci de exces de cercetare regresivă și alunecare asupra analizei fondului actual. Poziția noastră științifică ne obligă ca studiind cu probitate adevărul să ținem seama de latura educativă și să nu exaltăm, obiectivist, fazele inferioare ale umanității (*ibidem*: 4).

Studiul de față este doar o deschidere „locală" a unei cercetări Est-Vest privind etnologia și construcția ei astăzi, care, din punctul meu de vedere, oferă o posibilitate de a judeca, într-adevăr, egal și aplicat, „marginalitatea colectivă" (Verdery 2012: 5) a etno-antropologiei, în cele două puncte cardinale, opuse real și simbolic. În același timp, miza acestui demers este de a integra sursele mai pu-

țin convenționalizate, de tip „memorie", în istoria științei, în cazul românesc pe care îl reprezintă Mihai Pop, în istoria unui domeniu care a fost recunoscut deabia în context postcomunist, când a căpătat statut de sine stătător în învățământul academic. În alte studii[21], m-am referit la calitatea de „strămoș" pe care o poate avea Mihai Pop într-o abordare antropologică a domeniului, înțelegând prin „strămoș" o unitate de sens cultural aplicabilă tuturor societăților[22] pentru a cunoaște raporturile temporale specifice, transmiterea și patrimonializarea, așa cum sunt definite astăzi, inclusiv în accepția de „patrimoniu imaterial", cu corelativul său modern, „patrimoniu științific". Documentele supuse analizei susțin ipoteza că Mihai Pop reprezintă o figură a continuității în organizarea etnologiei după 1989 ca specializare academică desprinsă de Filologie. Ele pun la dispoziție date care probează un raport concordant între viziunea sa asupra domeniului și antropologia internațională, așa cum reiese din rememorarea vieții profesionale, și discordant cu folcloristica de tip filologic, așa cum reiese din corespondența oficială cu privire la redactarea capitolului despre folclor din *Istoria literaturii române* (1964). Corelate cu opera propriu-zisă[23], documentele introduc un format contextual complex, dimensionat național și internațional, în măsură să deseneze câmpul științific în care a evoluat Mihai Pop și să ofere repere pentru legitimarea etnologiei românești în spațiul academic contemporan.

Bibliografie

Bourdieu 1975: Pierre Bourdieu, *La spécificité du champ scientifique et les conditions sociales du progrès de la raison*, în „Sociologie et sociétés", vol. 7, nr. 1, mai, pp. 91-118.

Bidart 2009: Pierre Bidart, *Eléments pour une anthropologie du postcommunisme*, în „CERC", vol. V, nr. 1 (5), pp. 5-18.

Buchowski 2004: Michał Buchowski, *Hierarchies of Knowledge in Central-Eastern European Anthropology*, în „Anthropology of East Europe Review", vol. 22, nr. 2, pp. 5-14.

---

[21] Studiul *Le voyage académique à l'ouest pendant la guerre froide – histoire de vie, histoire de l'ethnologie en Roumanie* este în curs de apariție în volumul colocviului internațional *Voyages réels, voyages imaginaires: perspectives interdisciplinaires* (organizat de Facultatea de Istorie din cadrul Universității din București în octombrie 2019).

[22] „Definiția termenului [strămoși] nu poate fi așadar decât relativă, adică fondată pe relația devenită semnificantă și astfel desemnată: orice strămoș este « strămoș al » celor/« strămoș pentru » cei care recunosc o relație cu el, prin excluderea celorlalți. Această dimensiune relațională (uneori declinată sau implicată) explică aspectul operator pe care ancestralitatea îl are în orice societate umană" (Chave-Dartoen, Rolland-Traina 2019: 19; tr. m.).

[23] Datele de tip subiectiv furnizate de cele două forme de memorie, care fac obiectul articolului de față, au corespondent în opera științifică, în studii precum *Problèmes généraux de l'ethnologie européenne* și *Folclorul în contemporaneitate*, datând din același an, 1971, și desfășurând în două direcții, internațională și națională, viziunea științifică a lui Mihai Pop.

Călinescu 1985: George Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, București, Editura Minerva.
Chave-Dartoen, Rolland-Traina 2019: Sophie Chave-Dartoen, Stéphanie Rolland-Traina (dir.), *Le Façonnement des ancêtres: Dimensions sociales, rituelles et politiques de l'ancestralité.* Nouvelle édition [en ligne], Paris, Presses de l'Inalco (généré le 18 février 2020).
Hann et al. 2007: Chris Hann et al., *Anthropology's multiple temporalities and its future in Central and Eastern Europe: a debate*, Berlin, Max Planck Institute for Social Anthropology Working Papers 90.
Istoria literaturii române: Folclorul. Literatura română în perioada feudală, 1400-1780, 1964, vol. I, București, Editura Academiei R.S.R., pp. 11-232.
Lemaître 2015: Denis Lemaître, *Comment l'enseignement supérieur discipline-t-il les savoirs aujourd'hui? La logique utilitariste dans l'organisation des disciplines académiques*, Gorga, A. & Leresche, J.-P. (dir.), *Transformations des disciplines académiques: entre innovation et résistance*, Paris, Les Editions des archives contemporaines, pp. 151-163.
Le Hégarat 2015: Thibault Le Hégarat, *Un historique de la notion de patrimoine*, halshs-01232019.
Mihăilescu, 2006: Vintilă Mihăilescu, *Despre moartea țăranului român*, interviu realizat de Otilia Hedeșan, în „Orizont", nr. 8, pp. 4-5.
Pop 1998: Mihai Pop, *Problèmes généraux de l'ethnologie européenne* [1971], în Mihai Pop, *Folclor românesc*, editori Nicolae Constantinescu, Alexandru Dobre, Editura Grai și Suflet – Cultura Națională, București, vol. I, pp. 66-283.
Pop 1971: Mihai Pop, *Folclorul în contemporaneitate*, în „Revista de Etnografie și Folclor", 16, nr. 5, pp. 351-360.
Rostás, 2003: Zoltán Rostás, *Mihai Pop, Arhiva de folclor...la șura de fân*, în *Sala luminoasă. Primii monografiști ai Școlii gustiene*, București, Editura Paideia, pp. 261-360.
Pop, Ruxăndoiu 1976: Mihai Pop, Pavel Ruxăndoiu, *Folclorul literar românesc*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
Prochasson 1991: Christophe Prochasson, *Les correspondances: sources et lieux de mémoire de l'histoire intellectuelle*, în „Les Cahiers du Centre de Recherches Historiques" [En ligne], 8, mis en ligne le 18 mars 2009, consulté le 10 décembre 2020. URL : http://journals.openedition.org/ccrh/2824; DOI : https://doi.org/10.4000/ccrh.2824, p. 3)
Segalen et Barrera-González 2008: Martine Segalen, Andrés Barrera-González, *Construire une Europe de l'enseignement et de la recherche*, în „Ethnologie française", vol. 38, nr. 4, pp. 583-586.
Stocking 1965: George W. Stocking, *On the limits of presentism and historicism in the historiography of the behavioral sciences*, în „Journal of the Behavioral Sciences", 1, 1965, nr. 3, pp. 211-219.
Verdery 2007: Katherine Verdery, *"Franglus" Anthropology and East European Ethnography. The Prospects for Synthesis*, în C. Hann et al., *Anthropology's multiple temporalities and its future in Central and Eastern Europe: a debate*, Berlin, Max Planck Institute for Social Anthropology Working Papers 90, pp. 48-51.

Verdery, Faure, 2011: Katherine Verdery, Justine Faure, *Les échanges universitaires, la logique de bloc et l'esprit de guerre froide. Entretien avec Katherine Verdery*, în „Vingtième siècle. Revue d'histoire", 1, *Le Bloc de l'Est en question*, pp. 201-212.
Verdery, 2012: Katherine Verdery, *Cold War Imperialism and after: US Anthropology of Eastern Europe*, Microsoft Word - COLD WAR IMPERIALISM AND AFTER.docx (waunet.org).
Verdery 2016: Katherine Verdery, *Cum am devenit un antropolog mai bun*, în „Dilema veche", nr. 661, 20-26 octombrie.
Zane, 2005: Rodica Zane, *Pluralul etnologiei şi tranziția academică în România*, în „Caietele ASER" (Asociația de Științe Etnologice din România), nr. 1, Oradea, Editura Muzeului Țării Crişurilor, pp. 41-47.
Zane 2016: Rodica Zane, *Le statut de l'ethnologie en Roumanie postcommuniste*, în Rodica Zane & Philippe Claret (coord.), *Les sciences humaines et sociales dans les sociétés en transition : recueil d'études et témoignages en hommage à Pierre Bidart*, Bucureşti, Editura Universității din Bucureşti, pp. 226-240.
Zane 2021: Rodica Zane, *Le voyage académique à l'ouest pendant la guerre froide – histoire de vie, histoire de l'ethnologie en Roumanie*, în *Voyages réels, voyages imaginaires : perspectives interdiciplinaires*, București, Editura Universității din București (în curs de apariție).

Professor Mihai Pop – a Possible Memory Project for the Romanian Ethnology

This article discusses two types of documents that inform the way Romanian Ethnology has been configured as an academic field before and after 1989. These documents belong to different forms of memory: on the one hand, oral history, namely the 1980 interview that the sociologist Zoltán Rostás had with Romanian ethnologist Mihai Pop; on the other hand, personal archives, namely the correspondence between Romanian academician and literary critic G. Călinescu and Mihai Pop on the chapter dedicated to Folklore for *History of Romanian Literature* (1964, vol. 1).

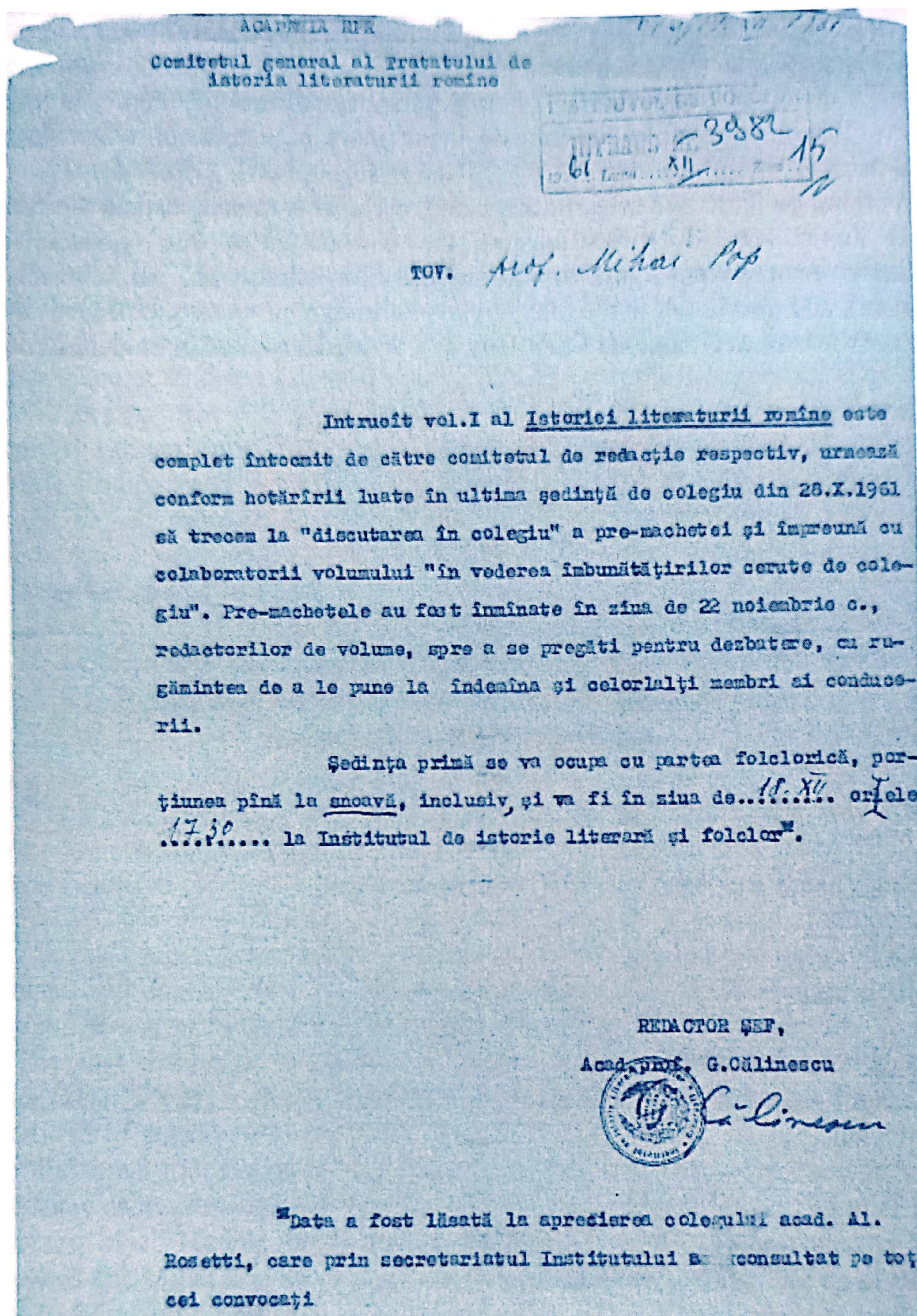
The first document, published in Zoltán Rostás's book *Sala luminoasă* (*The luminous Room* 2003), is the dialogue that took place in several stages (transcribed in about a hundred pages) between Mihai Pop and Zoltán Rostás on the subject-topic of Pop's professional life. Based on this piece of oral history, the present research aims to produce some data necessary to understand Pop's vision on what was called after 1989 the "problematic bloc" (Bidart 2009) Folklore-Ethnography-Ethnology-Anthropology. My hypothesis is that Mihai Pop had a significant contribution to the opening up of Romanian Folklore to Ethnology, thus making the development of this field of study in Romanian academia after 1989, and its professionalization after the Bologna Reform in Romanian universities (starting from 2005) possible.

The second document is the official review that G. Călinescu, the chief-editor of the treaty entitled *History of Romanian Literature* (1964), made on Pop's work as editor of the chapter on Romanian folklore. Their correspondence provides arguments that dissociate the opinions of the two scientists: G. Călinescu is the adept of Folklore

understood as oral literature, interesting and important only because "modern literature to be carried away by the wind, had to rely on it, in the absence of a written literature tradition" (1985: 57–58); in opposition, Mihai Pop is the adept of a cultural interpretation of the Folklore, in ethnographic and ethnologic terms, underlying that "the understanding the whole of the artistry of Folklore" "simply goes beyond oral literature", as its literary component "has a minor role, the interest being more of a musical, choreographic or theatrical nature" (*Mihai Pop Archive*, classification scheme 003: 2–3).

Working on these two sets of documents, my goal is to demonstrate the continuity of Mihai Pop's scientific vision despite the discontinuities that characterized the extraordinary temporalities crossed during his life (interwar, communism, post-communism), and thus the decisive role he played through his work and his activity in the evolution of the current Romanian Ethnology as a disciplinary field in academic context.

Anexă

ACADEMIA RPR

Comitetul general al Tratatului de istoria literaturii romîne

TOV. prof. Mihai Pop

Intrucît vol. I al Istoriei literaturii romîne este complet întocmit de către comitetul de redacție respectiv, urmează conform hotărîrii luate în ultima ședință de colegiu din 28.X.1961 să trecem la "discutarea în colegiu" a pre-machetei și împreună cu colaboratorii volumului "în vederea îmbunătățirilor cerute de colegiu". Pre-machetele au fost înmînate în ziua de 22 noiembrie c., redactorilor de volume, spre a se pregăti pentru dezbatere, cu rugămintea de a le pune la îndemîna și celorlalți membri ai conducerii.

Ședința primă se va ocupa cu partea folclorică, porțiunea pînă la snoavă, inclusiv, și va fi în ziua de 18.XII. orele 17.30 la Institutul de istorie literară și folclor*.

REDACTOR ȘEF,

Acad. prof. G. Călinescu

*Data a fost lăsată la aprecierea colegului acad. Al. Rosetti, care prin secretariatul Institutului a consultat pe toți cei convocați

Schema de clasare 004 (*Fondul Mihai Pop*, în *Arhiva de Imagine a Muzeului Țăranului Român*) conține scrisoarea de convocare la ședința de colegiu din 18 decembrie 1961, adresată de academicianul G. Călinescu, responsabilul tratatului de *Istoria literaturii române*, profesorului Mihai Pop. În ședința respectivă urma să se discute primul capitol, cel dedicat folclorului, din premacheta tratatului.

În colecția *COLLOQUIA* au apărut (selectiv):

- *Droit constitutionnel. Droit international. Frontières et interférences*
- *La cour constitutionnelle – garant de la suprématie de la constitution*
- *La jurisprudence des autorités juridictionnelles – source de droit ?*
- *Le pouvoir judiciaire*
- *La représentation de l'État dans les pays membres de l'Union Européenne*
- *Le rôle et la place des cours constitutionnelles dans le système des autorités publiques*
- *L'évolution des concepts de la doctrine classique de droit constitutionnel*
- *Les rapports entre les pouvoirs de l'état*
- *Approches franco-roumaines face au défi Européen*, Tănăsescu Elena Simina
- *Constitution, Démocratie et Élections*, Tănăsescu Elena Simina, Genoveva Vrabie
- *Epistémologie de la communication: bilan et perspectives*, Ştefan Bratosin, Celine Bryon-Portet, Mihaela Alexandra Tudor
- *Reforme ale justiției în Europa de Est. Perspective comparative*, Lucian Dumitru Dîrdală

LIBRĂRII în care puteți comanda cărțile editurii *Institutul European* (selectiv)

ALBA-IULIA

Librăria *Humanitas*, str.1 Decembrie 1918, bloc M10, tel. 0258826007

ARAD

Librăria *Corina*, str. Mihai Eminescu nr. 2, tel. 0257284749
Libraria *Artium*, str.Aurel Vlaicu nr.10-12, Artium Center Arad, tel. 0732003066

BRAŞOV

Librăria *ST O Iosif*, str. Mureşenilor nr.14, tel. 0268477799
Librăria *Ralu*, str. Republicii nr. 54, tel. 0268411508
Librăria *Cărtureşti*, Piața Sfatului nr. 20 (Mureşenilor spre Schei), tel. 0368409015

BUCUREŞTI

Librăria *Mihai Eminescu*, Bd. Regina Elisabeta nr. 5, tel. 0213158761
Librăria *Verona*, str. Pictor Artur Verona nr. 13 -15, tel. 0732003002
Librăria *Kretzulescu*, Calea Victoriei, nr. 45, tel. 0213135035
Librăria *Qunet*, str. Edgar Qunet, nr 9, tel. 0213110646
Librăria *MTR* (Muzeul Țăranului Român), Şoseaua Kiseleff nr. 3, sector 1, tel. 0314251480 0732 003 015
Libraria *Afi Palace* (Cotroceni Mall), Bd.Vasile Milea nr. 4, sector 6, tel. 0734554426
Librăria *Băneasa* (Shopping Mall), Băneasa Shopping City etaj 1, Şoseaua Bucureşti-Ploieşti, 42D, tel. 0734554 445
Librăria *Cărtureşti* (Promenada Floreasca), Calea Floreasca nr. 246 B, sector 1, tel. 0734 554 444
Librăria *Humanitas* (Auchan) ,str. 1 Decembrie 1918 nr. 33 A, tel. 0213452202
Librăria *Humanitas Cişmigiu*, Bd. Regina Elisabeta nr. 38 , tel. 0213114001
Librăria *Humanitas GDS*, Str. Calea Victoriei 120, vizavi de Magazinul L'Oreal, tel. 0212128821
Librăria *Bastilia*, str. Independenței nr. 315-317-319,OB LD, nr. 18, sector 6, tel. 0213154314

CLUJ

Librăria *Logos*, Republicii nr. 11A, tel. 0264590297
Librăria *Cărtureşti* (Iulius Mall), str. Al.Vaida Voievod nr. 53 -55, Iulius Mall, Parter, tel. 0732 003 008
Librăria *Book Corner*, str. Eroilor, nr. 15, tel. 0264 450130
Librăria *Humanitas „Nicolae Steinhardt"*, Str. Universității nr. 4, tel. 0264439475

CONSTANȚA

Librăria *Cărtureşti* (City Park Mall), B-dul Al. Lăpuşneanu nr. 116C, City Park Mall, Parter, tel. 0341462879

GALAȚI

Librăria *Humanitas*, Str. Domnească nr. 45, tel. 0236468822

IAŞI

Librăria *Casa Cărții*, Bd. Ştefan cel Mare nr. 56, tel. 0232270610

Librăria *Junimea*, Piaţa Unirii nr. 4, tel. 0232412712
Librăria *Esculap*, B-dul. Independenţei nr. 22, tel. 0232270479
Librăria *Avant Garde*, str. Lăpuşneanu nr. 16, tel. 0332408447
Librăria *Cărtureşti* (Palas Mall), str. Ştefan cel Mare şi Sfânt nr.1 A, tel. 0734554439
Librăria *Cărtureşti* (Iulius Mall), str. Tudor Vladimirescu nr. 2, Iulius Mall, etaj 2, tel. 0732 003 005
Librăria *Humanitas Piaţa Unirii*, Piaţa Unirii nr. 6, tel. 0232 215 568
Librăria *Humanitas* (Centrul Comercial Felicia), Str. Bucium nr. 36, tel. 0232 239698

ORADEA

Librăria *Humanitas „Mircea Eliade"*, Bd. Republicii, nr. 5, tel. 0259472955

PIATRA NEAMŢ

Librăria *Humanitas*, Piaţa Ştefan cel Mare nr. 15, tel. 0233 212 015

PLOIEŞTI

Librăria *Humanitas*, Piaţa Victoriei nr. 3, tel. 0244 519 475
Librăria *Cărtureşti*, Afi Palace Ploieşti, Parter, str. Calomfirescu nr. 2, tel. 0734554 446

SIBIU

Librăria *Humanitas „Constantin Noica"*, str. Nicolae Bălcescu, nr. 16, tel. 0269211434
Librăria *Habitus*, Piaţa Mică nr. 4, tel. 0269 250 383

SUCEAVA

Librăria *Cărtureşti*, Calea Unirii, nr. 22, Iulius Mall, tel. 0330803086

TIMIŞOARA

Librăria *Humanitas „Emil Cioran"*, str. Mercy nr. 1, tel/fax. 0256433180
Librăria *Cărtureşti Mercy*, str. Mercy nr. 7, tel. 0356 458210
Librăria *Esotera*, str. Lucian Blaga nr. 10, tel. 02564311340
Librăria *Cărtureşti*, str. Demetriade nr.1, extindere Iulius Mall, et. 1, tel. 0356459855: 0732003007

Librării ON-LINE

www.euroinst.ro
www.librarie.net
www.librariaeminescu.ro
www.libris.ro
www.emag.ro
www.cartedesucces.ro
www.edicart.ro
www.elefant.ro
www.carturesti.ro
www.extracarti.ro
wwww.humanitas.ro

Bun de tipar: 2022 • Apărut: 2022 • Format 16,5 x 23,5 cm

Iași, str. Bălușescu nr. 2, et. 1 • cod 700309
Tel. Difuzare: 0788.319462; Fax: 0232/230197
euroedit@hotmail.com; www.euroinst.ro

Volumul de față cuprinde textele comunicărilor prezentate la Simpozionul Internațional anual al Institutului de Filologie Română „A. Philippide" – Filiala din Iași a Academiei Române, a XIX-a ediție, cu titlul *Identitate şi ideologie. Limba şi literatura română în paradigma culturală contemporană*, Iaşi, 16-18 septembrie 2020, organizat în colaborare cu Asociația Culturală „A. Philippide".

Câteva dintre temele dezbătute cu acest prilej au fost: identitatea limbii române un adevăr de netăgăduit în pofida intruziunilor şi a mistificărilor politice şi ideologice; fenomenul plurilingvismului; situația limbii române în comunitățile româneşti din străinătate (Europa, SUA, Canada etc.); situația limbii române în comunitățile româneşti din jurul granițelor României; limba română actuală: normă şi uz; etic, politic, sociologic, ideologic: repere în receptarea esteticului din literatură; literatura minorităților: contribuție la literatura națională; „unitate în diversitate" ca model cultural european; Influențe culturale dinspre SUA şi țările Europei: cât şi cum au fost asimilate acestea în România după 1989; rolul diasporei în păstrarea valorilor spirituale româneşti; păstrarea datinilor străvechi vs. obiceiuri de import; salvgardarea patrimoniului cultural imaterial şi rolul său în păstrarea identității naționale ş. a.

ISBN 978-606-24-0345-4

www.euroinst.ro

INSTITUTUL EUROPEAN

